

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

1

ΛΟΓΟΙ

(ΠΡΟΣΩΠΙΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛ. ΔΙΑΚΟΝΙΑ)

ΒΙΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Ἰπὸ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

Ἰπὸ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΜΜ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΚΗ

Θεολόγου, Βοηθοῦ - Ἐρευνητοῦ τοῦ Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν

Ἐπόπτης Ἐκδόσεως

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου

Ἐπιμελητὴς Ἐκδόσεως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Πτυχιούχος Θεολογίας



ΕΠΕ

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1975

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ
ΒΙΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Ἑπὶ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

ΒΙΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΘΕΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

ΒΙΟΣ

Είναι εἰς τῶν μεγάλων θεολόγων τοὺς ὁποίους προσέφε-
ρεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ Καππαδοκία κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.
Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ, κατέχουσα «οἶκον καὶ κτήσιν σύμμετρον»¹
καὶ ἀνήκουσα εἰς τὴν τάξιν τῶν γαιοκτημόνων, διέμεγεν εἰς τὴν
Ἄριανζόν, χωρίον κείμενον πλησίον τῆς μικρᾶς πόλεως Ναζιαν-
ζοῦ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Νόννα ἦτο σεμνή καὶ εὐσεβῆς χριστιανή, ἐνῶ
ὁ πατήρ ἦτο ὀπαδὸς τοῦ συστήματος τῶν Ὑψισταρίων, κράματος
ἐξ Ἰουδαϊκῶν καὶ ἐθνικῶν θρησκευτικῶν στοιχείων, εἰς τὸ ὅποιον
ἡ λατρεία τοῦ ὑψίστου Θεοῦ συνεδυάζετο μὲ τὴν λατρείαν τοῦ πυ-
ρός². Ἡ Νόννα διὰ τῆς καθημερινῆς παρακινήσεως κατώρθωσε
νὰ κερδίσῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ τὸν σύζυγον, τόση δὲ
σημασία ἐδόθη εἰς τὴν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, ὥστε ἐβαπτίσθη ἀπὸ
τοὺς ἐπισκόπους τῆς περιοχῆς, διερχομένους ἐκεῖθεν κατὰ τὴν
εἰς Νίκαιαν μετάδασιν πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν Α' Οἰκουμενι-
κὴν Σύνοδον. Φαίνεται ὅτι τότε ὁ πατήρ ἔλαβε τὸ ὄνομα Γρηγό-
ριος, σύνθητες εἰς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην ἀπὸ τῶν χρόνων Γρη-
γορίου τοῦ Θαυματουργοῦ. Μετ' ὀλίγον χρόνον ὁ Γρηγόριος πα-
τήρ ἀνεδείχθη εἰς ἐπίσκοπον Ναζιανζοῦ.

Τὸ ζεῦγος, εὐρισκόμενον ἤδη εἰς προκεχωρηκυῖαν ἡλικίαν,
ἔστερεῖτο τέκνων, διὸ ὁ υἱὸς Γρηγόριος παρομοιάζει αὐτοὺς πρὸς

1. Δόγ. 18, 20, PG 35, 1008.

2. Δόγ. 18, 5, PG 35, 989 κ.εξ.

τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν Σάρραν. Μετὰ πολλὰ δάκρυα καὶ πολλὰς προσευχὰς τῆς Νόννης ἀπέκτησε τρία τέκνα, κατὰ σειρὰν τὴν Γοργόνιαν, τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Καισάριον.

Περὶ τοῦ χρόνου γεννήσεως τοῦ Γρηγορίου υἱοῦ ὑπάρχει ἡ μαρτυρία τοῦ Σουῖδα, λέγοντος ὅτι οὗτος ἀπέθανε κατὰ τὸ 13ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Θεοδοσίου (391), εἰς ἡλικίαν 90 περίπου ἐτῶν· ἄρα κατὰ ταῦτα ἐγεννήθη περὶ τὸ 300. Τοῦτο ὁμῶς εἶναι ἀσυμβίβαστον πρὸς ὅσα ἀνωτέρω περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ πατρὸς ἐλέχθησαν, καθ' ὅσον ὁ υἱὸς ἐγεννήθη ὀπισωσδήποτε μετ' αὐτὴν καὶ μάλιστα ἐνῷ ὁ πατὴρ ἦτο ἤδη ἐπίσκοπος³. Ἄλλωστε ὁ Γρηγόριος ὀμιλῶν περὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλείου (357) σημειώνει «ἤδη τριακοστὸν μοι σχεδὸν τοῦτ' ἦν ἔτος»⁴. Συνεπῶς ἐγεννήθη περὶ τὸ 328, εἴτε ἐν Ναζιανζῷ εἴτε ἐν Ἀριανζῷ, πρὸς τὴν χρονολογίαν δὲ ταύτην συμβιβάζεται ἡ τοῦ Σουῖδα, ἂν ἐκλάβωμεν τὸ 90 ὡς ἐσφαλμένην γραφὴν τοῦ 60 (7' ἀντὶ Ε').

Τεθεὶς ἐνωρὶς ὑπὸ τὴν φροντίδα τῆς μητρὸς, κατέστη εὐαίσθητος καὶ περιδεὴς, ἀλλὰ διεκρίνετο διὰ τὴν πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπην τοῦ ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἤδη ἡλικίας. Πρῶτοι ἐκπαιδευταὶ τοῦ ὑπῆρξαν ὁ ἐξάδελφος Καρτέριος καὶ ὁ πρὸς μητρὸς θεῖος Ἀμφιλόχιος. Μετὰ ταῦτα ἐφοίτησεν οὗτος εἰς τὰς σχολὰς τῆς Καισαρείας Καππαδοκίας, Καισαρείας Παλαιστίνης καὶ Ἀλεξανδρείας, πάντοτε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Καισαρίου, ὅστις ἐγένετο ἰατρός. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐγνώρισε τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθανάσιον καὶ τὸν μέγα ἀσκητὴν Ἀντώνιον, ἴσως δὲ ἤκουσε καὶ διαλέξεις Διδύμου τοῦ Τυφλοῦ. Ἀποχωρισθεὶς τοῦ ἀδελφοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀνεχώρησε δι' Ἀθήνας, καθ' ὃδὸν δὲ ἐδοκιμάσθη ἀπὸ φοβερὰν τριχυμίαν, καθ' ἣν ἀνενέωσε μητρικὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὑπόσχεσιν περὶ προσελεύσεως εἰς τὴν Ἱερωσύνην, προσφέρων ἑαυτὸν δῶρον γῆς καὶ θαλάσσης⁵. Ὅτε ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 350, ὑπέστη τὰς συνήθεις κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τῶν νέων φοιτητῶν δοκιμασίας, ἀλλ' ἐφρόντισε ν' ἀποφύγῃ αὐτὰς ὁ μετὰ διετίαν ἀφιχθεὶς

3. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 512, PG 37, 1028.

4. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 239, PG 37, 1046.

5. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 182 κ.εξ, PG 37, 1042 κ.εξ.

Βασίλειος, τὸν ὁποῖον εἶχε γνωρίσει ἤδη εἰς τὴν Καισάρειαν Καππαδοκίας⁶. Ἐκτοτε στενοτάτη φιλία συνέδεε τοὺς δύο συμπατριώτας καὶ κατέστησεν αὐτοὺς διασήμους ἀνά τὴν Ἑλλάδα. Οὐδέποτε ἐλησμόνησεν ὁ Γρηγόριος τὰς Ἀθήνας, ὁ δὲ κυριώτερός λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἠσθάνετο εὐγνωμοσύνην πρὸς αὐτὰς ἦτο ὅτι τοῦ ἐχάρισαν τὴν φιλίαν τοῦ Βασιλείου. Ἀπὸ δὲ τὰς σελίδας, τὰς ὁποίας ἀφιέρωσεν εἰς τὴν φιλίαν ταύτην, οἱ δύο οὗτοι στίχοι εἶναι οἱ χαρακτηριστικώτεροι:

Τὰ πάντα μὲν δὴ κοινὰ καὶ ψυχὴ μία,
δυοῖν δέουσα σωμάτων διάστασιν⁷.

Μολονότι δὲν εἶχον ἀκόμη βαπτισθῆ, οἱ δύο φίλοι ὀλίγας μόνον παραχωρήσεις ἔκαμνον εἰς τὰς ἀθώας τέρψεις καὶ ἄφηνον τὰς διασκεδάσεις εἰς τοὺς ἄλλους φοιτητάς. Δύο μόνον δρόμους ἐγνώριζον, τὸν πρῶτον ὀδηγοῦντα εἰς τὴν σχολὴν καὶ τὸν δευτέρου, πολυτιμώτερον, ὀδηγοῦντα εἰς τὸν χριστιανικὸν ναόν. Ἀπετέλεσαν δὲ φιλικὸν κύκλον, πέριξ τοῦ ὁποίου συνεκεντρώθησαν καὶ ἄλλοι σώφρονες συμφοιτηταί, συμπήξαντες τὸν πρῶτον γνωστὸν εἰς τὴν ἱστορίαν χριστιανικὸν φοιτητικὸν σύλλογον. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν εἰς σπουδαίους ἀνδρας.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐγνώρισεν ἐπίσης ὁ Γρηγόριος καὶ τὸν μετέπειτα αὐτοκράτορα Ἰουλιανόν, τὸν ὁποῖον εἶχε πιθανῶς ἴδει ἐνωρίτερον ἐν Καισαρείᾳ.

Παρηκολούθησε κυρίως μαθήματα ρητορικῆς καὶ φιλολογίας. Ὁ ἴδιος δὲν ἀναφέρει τοὺς διδασκάλους του, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν ἔχομεν ἀλλαχόθεν πληροφορίας. Οὕτως ὁ μὲν Ἰερώνυμος λέγει ὅτι ἐν Καισαρείᾳ Παλαιστίνης ἤκουσε τὸν Θεσπέσιον, ὁ δὲ Σωκράτης βεβαιώνει ὅτι ἐν Ἀθήναις ἤκουσε τὸν ἐκ Βιθυνίας Ἰμέριον καὶ τὸν ἐξ Ἀρμενίας Προαιρέσιον. Ὁ Σωκράτης προσθέτει ὅτι ἤκουσε καὶ τὸν Λιδάνιον εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἀλλ' εἰς τὴν πόλιν

6. Λόγ. 43, 16, PG 36, 516 κ.εξ.

7. Περὶ τὸν ἐκιντοῦ βίον 229 κ.εξ., PG 37, 1045.

ταύτην δὲν ἐμαθήτευσεν ὁ Γρηγόριος, ἴσως δὲ συνήνητησεν αὐτὸν διερχόμενον ἐξ Ἀθηνῶν τὸ 354.

Ἦτο τόσον ἀξιόλογος ἢ ἀπόδοσις του εἰς τοὺς δύο τούτους ἐπιστημονικοὺς κλάδους, ὥστε οἱ φοιτητικοὶ σύλλογοι κατὰ τὴν τότε δικαιοδοσίαν των παρεχώρησαν εἰς αὐτὸν καθηγητικὴν ἔδραν καὶ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ φύγῃ μετὰ τοῦ Βασιλείου, ὡς εἶχον συμφωνήσει. Πρὶν διδάξῃ περισσότερον τοῦ ἐνὸς ἢ τῶν δύο ἐτῶν, καταληφθεὶς ἀπὸ νοσταλγίαν, ἔφυγε τὸ 359. Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη φυγὴ τοῦ Γρηγορίου εἰς σειρὰν παρομοίων ἐνεργειῶν.

Διερχόμενος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔπεισε τὸν ἀδελφόν του Καισάριον, ἔχοντα σημαίνουσαν θέσιν εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἀνακαταλαβόντα ταύτην βραδύτερον, νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν πατρίδα των. Ὅταν ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ναζιανζόν, εἰργάσθη ἐπ' ὀλίγον ὡς ρητοροδιδάσκαλος καὶ κατὰ τοὺς λόγους του ἐχόρευσε διὰ τοὺς φίλους του⁸. Τὸ ἔργον τοῦτο ὑπῆρξεν ἐπέκτασις τοῦ συνδέσμου του μὲ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ὅστις διεκόπη μὲν ἔπειτα ἑξωτερικῶς ἀλλὰ ὑπὸ ἄλλην μορφήν διετηρήθη καθ' ὄλον τὸν βίον του.

Ἡ θορυβώδης ζωὴ τῶν πόλεων δὲν ἦτο κατάλληλος διὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Γρηγορίου, ὅστις ὄχι μόνον ἦτο ἀσθενικὸς ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἠρέσκετο εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἡρεμίαν. Ἄν παρέμεινεν ἐπὶ διαστήματα εἰς μεγάλα κέντρα, ἔπραττε τοῦτο χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῇ πίεσει τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Προετίμα νὰ ζῆ μακρὰν τοῦ κόσμου, γράφων ἐπιστολάς καὶ ποιήματα, δσάκις δὲ ἐπιέζετο ἔφευγεν. Πράγματι ὀλόκληρος σχεδὸν ὁ βίος του ὑπῆρξε μίᾳ φυγῇ εἰς πολλὰς φάσεις. Ἄνθρωπος καθ' ὄλα ἰδιόρρυθμος, ἐφέρετο ἀπὸ δύο ἀντιθέτους ροπᾶς ἢ μόρφωσις του, τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, τὸ περιβάλλον του, ἡ θεία φωνή, ἡ ὁποία συχνάκις ἠκούετο μέσα του, ᾧθουν αὐτὸν πρὸς τὰς εὐθύνας ἀλλ' ἢ διάθεσις του πρὸς μόνωσιν καὶ τὸ φιλάσθενον τὸν ἀπώθουν. Πρὸς στιγμὴν ἐδέχετο, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετενδύει καὶ ἐματαίωνε τὰ σχέδια τῶν ἄλλων

⁸ Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 274, PG 37, 1048.

διὰ τῆς φυγῆς. Τοῦτο εἶχεν ἤδη πράξει εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅταν, δεχθεὶς νὰ παραμείνῃ ὡς καθηγητῆς, μετὰ ἓν περίπου ἔτος μετενόησεν:

Ἔκλεψα μικροῦ λάθρα τὴν ἐκδημίαν⁹.

Ἐπανέλαβε δὲ αὐτὸ πολλάκις μέχρι τοῦ θανάτου του. Ἀλλὰ μὲ τὸν ὀλίγον χρόνον, τὸν ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν διδασχὴν, ἤλλαξε τὴν πορείαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων.

1) [Κατὰ τὴν ἐγκατάστασιν του εἰς Ναζιανζὸν ἐβαπτίσθη. Ἀπὸ τὰς Ἀθήνας οἱ δύο φίλοι εἶχον συμφωνήσει νὰ συνασκητεύσουν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ δύο ἠγάπων τὰς γενετείρας των, ἕκαστος ἤθελε νὰ παρασύρῃ τὸν ἄλλον εἰς τὸ κτῆμά του. Φαίνεται ὅτι ὁ Βασίλειος ἀρχικῶς συνεφώνησε νὰ διαμείνῃ μετὰ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Τιβερίην, ἥτοι εἰς τὸ κτῆμα τοῦ τελευταίου, ἀλλὰ μετὰ σύντομον παραμονὴν ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἰδικόν του κτῆμα παρὰ τὸν Ἴριν ποταμὸν τοῦ Πόντου. Ἐκεῖ ἐδέχθη νὰ μεταβῇ ἔπειτα καὶ ὁ Γρηγόριος κατὰ τὸ 360. Ἐμελέτησαν ἀπὸ κοινοῦ τὴν θεολογίαν, βάσει κυρίως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ὠριγένους, ἐκ τῶν ὁποίων ἐφιλοτέχνησαν τὴν Φιλοκαλίαν, καὶ συνειργάσθησαν εἰς τὴν σύνταξιν μοναχικῶν κανόνων. Διεφώνουν ὁμοῦς ὡς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ μοναχικοῦ βίου, διότι ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο ὁπαδὸς τῆς «πράξεως», ἥτοι τῆς ἐνεργοῦς ἀσκήσεως εἰς φιλανθρωπικὰ κοινότητες, ὁ δὲ Γρηγόριος ἐκυμαίνετο μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς «θεωρίας», ἥτοι τῆς ἀδρανοῦς ἐν ἐρημίᾳ διαβιώσεως πρὸς ἐπίτευξιν τῆς κοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ.]

Ὅτε ὁ Γρηγόριος μετὰ τινὰς μῆνας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του, ὁ Βασίλειος τὸν εἰρωνεύετο, προβάλλων τοὺς πηλοὺς αὐτῆς, ἀλλ' ὁ Γρηγόριος ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ τοὺς πηλοὺς τῆς Καππαδοκίας ἀπὸ τοὺς καπήλους τοῦ Πόντου. Εἰς τὴν πραγματικότητα διετήρησε ζωῆράν ἀνάμνησιν τῆς ἐκεῖ διαβιώσεως, τὴν ὁποίαν ἀνεκοίνωσε καὶ εἰς τὸν Βασίλειον δι' ἐπιστολῶν. Ποῖος

9. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 264, PG 37, 1047.

ἡδύνατο, ἔγραφε, γὰ τοῦ δώσῃ τὰς ψαλμωδίας ἐκείνας, τὰς ἀναβάσεις πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς προσευχῆς, τὴν σχεδὸν ἄυλον καὶ ἀσώματον ζωὴν; Ποῖος ἡδύνατο γὰ τοῦ χαρίσῃ ἐκ νέου τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν ὁμοψυχίαν τῶν ἀδελφῶν οἱ ὅποιοι ἀνυψοῦντο καὶ ἀπεθεοῦντο ὑπὸ τοῦ φίλου του ¹⁰;

Λόγον τῆς ἐκ τοῦ Πόντου ἐπιστροφῆς τοῦ Γρηγορίου ἀπετέλεσαν αἱ δυσχέρειαι τοῦ πατρὸς του εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ ἐπισκοπικοῦ του ἔργου. Οὗτος ἦτο πολὺ γέρων, ἐνεθήκοντα περίπου ἑτῶν, καὶ ἦτο ἀνίκανος γὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν λεπτῶν θεολογικῶν διακρίσεων αἱ ὅποιαι συνεκλόνηζον τότε τὴν Ἐκκλησίαν. Οὕτω κατὰ τὴν εἰς τὸν Πόντον ἀπουσίαν τοῦ υἱοῦ εἶχε ὑπογράψει τὸ φιλαρειανικὸν σύμβολον τοῦ Ἀριμίνου, ἀκολουθήσας τὸ παράδειγμα τοῦ μητροπολίτου Καισαρείας Διανίου, ὅπερ ἔσχισεν εἰς δύο τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ναζιανζοῦ. Εἶχε λοιπὸν ἀνάγκην βοηθοῦ καὶ οὐδεὶς ἦτο πρὸς τοῦτο καταλληλότερος τοῦ υἱοῦ του, ὅστις πράγματι ἦλθεν εἰς Ναζιανζόν, τὸν ἔπεισε γὰ ὑπογράψῃ ὀρθόδοξον σύμβολον καὶ παρέμεινε πλησίον του.

9) Ἄλλ' ὁ πατήρ δὲν ἤρκεῖτο εἰς ἀπλήν βοήθειαν· ἤθελεν αὐτὸν ἱερέα, πρᾶγμα σύμφωνον πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν τῆς μητρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ἰποχωρῶν δὲ οὗτος εἰς τὰς παρακλήσεις, ἐχειροτονήθη πρεσβύτερος πιθανῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 361 ἢ 362, ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα μετανοήσας ἐγκατέλειπε τὰ πάντα, κατὰ δὲ τὰ Θεοφάνεια τοῦ ἐπομένου ἔτους ἔφυγε πρὸς τὸν φίλον του εἰς Πόντον.

Οὕτω μὲν οὖν ἤλγησα τῇ τυραννίδι
 . . . ὥστε πάντων ἀθρώως,
 φίλων, φυσάντων, πατρίδος, γένους λυθείς,
 ὡς αἱ μύπι τῶν βοῶν πεπληγότες,
 εἰς Πόντον ἦλθον τῆς ἀνίας φάρμακον
 θήσων ἑμαυτῷ τῶν φίλων τὸν ἕνθεον ¹¹.

Ἐκεῖ συνῆλθεν ἀπὸ τὴν ταραχὴν συντόμως, ὁ δὲ Βασίλει-

10. Ἐπιστ. 6, PG 37, 29.

11. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 345 κ.εξ., PG 37, 1053.

ος, ἀφοῦ τὸν ἐκράτησε πλησίον του τρεῖς περίπου μῆνας πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ἀνάψυξιν, συνεβούλευσεν αὐτὸν γὰ ἐπιστρέψῃ, ὅπερ ἔπραξεν ἐκεῖνος εὐχαρίστως πλέον κατὰ τὸ Πάσχα τοῦ ἰδίου ἔτους. Εἰς τὰς δύο πρώτας ἐκ τῶν ὀμιλιῶν του δικαιολογεῖ τὴν φυγὴν του ὡς ὀφειλομένην ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ «ἐπισκέψασθαι ἑαυτὸν», ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸ δέος ἐνώπιον τοῦ ὕψους καὶ τοῦ βάρους τοῦ ἱερατικοῦ ἀξιώματος.]

Ἐκ τῆς περιόδου ταύτης ἐκκλησιαστικοῦ ἔργου ἐν Ναζιανζῷ ἔπεσεν εἰς τοὺς ὤμους τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ δεκαετίαν περίπου διαχειρίσεις, φιλανθρωπία, διδασχὴ, πρὸ πάντων δὲ τὸ τελευταῖον πρῶτο, διὰ τὸ ὅποιον ἦτο καὶ καταλληλότερος, Ἐυρύτατος κύκλος μαθητῶν του, κυρίως συγγενῶν, ὡς οἱ Εὐλάλιος, Ἑλλάδιος, Εὐδόξιος, Κληρόνιος, ὀφείλει εἰς αὐτὸν τὴν κατάρτισίν του. Τὸ 364 κατῴρθωσε γὰρ συμπλιώσῃ τοὺς λόγῳ τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἀρειανικοῦ συμβόλου ἀποχωρισθέντας ἀπὸ τὸ ποίμνιον τοῦ πατρὸς του μοναχοῦς.

Ἐκ τῆς περιόδου ταύτης ἀξιωματικὰ εἶναι τὰ κάτωθι ἐπεισόδια. Καθ' ὃν χρόνον ὁ Γρηγόριος προσήρχετο εἰς τὴν ἱερωσύνην, αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ παλαιὸς του γνώριμος Ἰουλιανός, ὁ καθυστερημένως καὶ ἀστόχως ἐπιχειρήσας τὴν ἀνασύνταξιν τοῦ ἐθνικοῦ θρησκείματος. Ἐναντίον τῆς προσπάθειάς αὐτοῦ ἀντέδρασαν ἔρρωμένως ὁ Γρηγόριος, ὀλίγον δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐξεφώνησε τοὺς δύο πυρίνους Σηηλιτευτικούς λόγους. Ὅ,τι κυρίως δὲν συνεχῶρει εἰς τὸν Ἰουλιανὸν ἦτο ἡ διὰ διατάγματος ἀπαγόρευσις τῆς ὑπὸ χριστιανῶν διδασκαλίας τῆς φιλολογίας, τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας¹². Ἡ φροντίς τοῦ Γρηγορίου διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θεολογικῶν γραμμάτων καὶ ἡ ἐνασχόλησίς του μετὰ τὴν ποίησιν σχετίζονται ἐν πολλοῖς μετὰ τὴν κατὰ τῶν συνεπειῶν τοῦ διατάγματος τούτου ἀντίδρασιν.

Πολλὴν ὀδύνην ἔδοκίμασεν ἐκ τοῦ κατὰ τὸ 368 ἢ 369 ἐπισημῶντος θανάτου τῶν ἀδελφῶν του Καισαρίου καὶ Γοργονίας, τὴν ὅποιαν καὶ ἀπετύπωσε εἰς τοὺς οἰκείους ἐπιταφίους λόγους,

12. Codex Theodos. 13, 35. Ἰουλιανὸς ἐπιστολὴ 61.

τούς δεικνύοντας τὴν ἀγιότητα τῆς ἀτμοσφαίρας εἰς τὴν οἰκογένειάν των.

Μετὰ τοῦ Βασιλείου διετῆρει πάντοτε στενήν ἐπαφήν. Ὅτε λόγῳ δυσαρσεκείας μὲ τὸν μητροπολίτην Καισαρείας Εὐσέβιον οὗτος ἔφυγεν εἰς Πόντον, τὸν ἠκολούθησε δι' ὀλίγον, ἐμεσολάδησε δι' ἀλληλογραφίας μὲ τὸν Εὐσέβιον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς συν-εργασίας¹³ καὶ ἀποδίδων τὸ παλαιὸν χρέος ἔπεισε μὲ τὴν σειρὰν τοῦ τὸν Βασιλείου νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Καισάρειαν τὸ 364 ἢ 365. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐσεβίου τὸ 370 κύριος ὑποψήφιος διάδοχος ἦτο ὁ Βασίλειος, ὅστις ὁμῶς εὗρε καὶ σοβαρὰν ἀντίδρασιν. Ὁ Γρηγόριος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ Βασιλείου εἰς ἐπικουρίαν, ἠρνήθη μετὰ λύπης νὰ μεταβῇ εἰς Καισάρειαν, διότι δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀρμόδιον διὰ τοιοῦτου εἵδους μάχας, ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις ἐκάμφθη δι' ἐπεμβάσεως τοῦ γέροντος πατρὸς του.

Νέα περίοδος εἰς τὴν σταδιοδρομίαν αὐτοῦ ἤρχισε τὸ 372 διὰ τῆς εἰς ἐπίσκοπον βιαίας χειροτονίας αὐτοῦ. Ὁ Γρηγόριος οὐδέποτε ἐλησμόνησε τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐθεώρει ὡς κυρίαν αἰτίαν τῶν μετέπειτα δεινῶν του¹⁴ καὶ κατὰ τινα τρόπον πράγματι ἦτο. Τὸ 371 ἐπεσκέφθη τὴν Καισάρειαν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Οὐάλεντος ἀπειλουμένου φίλου του μητροπολίτου. Διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου διχοτομήσεως τῆς Καππαδοκίας καὶ συστάσεως δευτέρας μητροπόλεως μὲ ἔδραν τὰ Τύανα ἐδημιουργήθη κίνδυνος διχοστασίας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ Βασίλειος, ἐνεργῶν βάσει προγράμματος, ἐπέλεξε τὸν Γρηγόριον ὡς ἐπίσκοπον τῶν Σασιμῶν, μικροῦ χωρίου θορυβῶδους καὶ ἀνύδρου, κειμένου εἰς τὴν κεντρικὴν λεωφόρον τῆς Καππαδοκίας καὶ διεκδικουμένου ὑπὸ τοῦ Ἀνθίμου Τυάνων. Διὰ πολλοὺς λόγους ὁ Γρηγόριος δὲν ἐδέχετο τὴν ἐκλογὴν· πρῶτον διότι δὲν ἤθελε νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ὄργανον εἰς τὴν διαμάχην τῶν δύο μητροπολιτῶν, δεύτερον διότι τὸ χωρίον ἦτο θορυβῶδες, τρίτον, διότι αἱ διοικητικαὶ εὐθῦναι ἦσαν ξέναί πρὸς τὸν χαρακτῆρά του. Παρὰ ταῦτα ὑποκίπτων εἰς τὴν πίεσιν ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου

13. Ἐπιστολαὶ 49, 52.

14. Λόγ. 43, PG 36, 573.

καὶ τοῦ πατρὸς του ὀλίγον πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ 372 καὶ εἰς τὸν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἐκφωνηθέντα λόγον, ἐνῷ ἐξέφρασεν ὄλην του τὴν πικρίαν διὰ τοῦτο, προσέθεσεν ὅτι εἶναι ἕτοιμος ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Βεβαίως ὁ Βασιλείος ἐγνώριζεν ὅτι τὸ χωρίον ἦτο ἀκατάλληλον διὰ ν' ἀποτελέσῃ ἐπισκοπικὴν ἔδραν τοῦ Γρηγορίου, διὸ εἰς ἐπιστολὴν γραφεῖσαν ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἔλεγεν· «τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον καὶ γὰρ ἐβουλόμην οἰκονομεῖν ἐκκλησίαν τῇ αὐτοῦ φύσει σύμμετρον. Αὕτη δὲ ἦν πᾶσα εἰς ἓν συναχθεῖσα ἢ ὑφ' ἡλίψ. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, ἔστω ἐπίσκοπος, μὴ ἐκ τοῦ τόπου σεμνυνόμενος, ἀλλὰ τὸν τόπον σεμνύνων ἀφ' ἑαυτοῦ»¹⁵. Παρὰ τὴν τελικὴν συναίνεσίν του ὁ Γρηγόριος δὲν προσήρχετο ν' ἀναλάβῃ καθήκοντα, ἐνέμεινε δὲ εἰς τὴν ἄρνησιν καὶ μετὰ τὴν παρέμβασιν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλείου³ [Ἔλος ἐπεσκέφθη τὰ Σάσιμα δι' ὀλίγον, ἀλλὰ δὲν παρέμεινε οὔτε ἐλειτούργησεν. Κατελήφθη ἀπὸ τὴν συνήθη ψυχολογίαν τῆς φυγῆς.

Πάλιν φυγὰς τις καὶ δρομαῖος εἰς ὄρος,
κλέπτων φίλην διαίταν, ἐντρύφημ' ἑμόν¹⁶.

Ἡ πολλαχόθεν προβαλλομένη παράκλησις δὲν ἴσχυσε νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Σάσιμα, ἐπέστη δὲ μὲν τοῦλάχιστον νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ναζιανζόν, ὅπου ἐβοήθησε πάλιν τὸν πατέρα του. Τὸ ἀνωτέρω ἐπεισόδιον δὲν ἐστάθῃ ἱκανὸν νὰ διασπάσῃ τὴν μετὰ τοῦ Βασιλείου φιλίαν, ὅπως δὲν ἐστάθῃσαν καὶ δύο νέαι ἀφορμαὶ δυσαρρεσκείας· ἦτοι ἡ ὑπὸ τῶν δύο Γρηγορίων χειροτονία τοῦ Εὐλαλίου ὡς ἐπισκόπου Δοαρῶν ἀνευ γνώμης τοῦ μητροπολίτου Βασιλείου, λόγῳ κατεπειγούσης ἀνάγκης, καὶ ἡ ἐπίμονος προσπάθεια τοῦ Ἀνθίμου νὰ προσεταιρισθῇ τὸν Γρηγόριον. Ἄλλωστε ὁ Βασιλείος καὶ ὁ Ἀνθιμος κατηλλάγησαν κατὰ τὸ 374, ἀφοῦ ὁ δεύτερος ἀνεγνώρισε τὴν πρωτοκαθεδρίαν τοῦ πρώτου. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὁ Γρηγόριος ἐπεσκέπτετο τὴν Καισάρειαν καὶ ὠμίλει ἐν τῇ καθεδρικῇ ναῷ τοῦ Βασιλείου.

15. Βασιλείου ἐπιστολὴ 98, PG 32, 496 κ.ἐξ.

16. Περὶ τὸν ἑαυ.οὐ βίον 490 κ.ἐξ., PG 37, 1063.

4) [Τὸ 374 ἀπέθανεν ὁ ἑκατοντούτης πατήρ, μετ' ὀλίγους δὲ μῆνας καὶ ἡ μήτηρ Νόννα. Προπέμπων αὐτοὺς ὁ Γρηγόριος, ἀντελήφθη ὅτι ἔμεινε μόνος, ἀλλὰ συνέχισε διαχειριζόμενος τὰ πράγματα τῆς Ναζιανζοῦ, μέχρις ὅτου ἀντελήφθη ὅτι οἱ συμπατριῶται του καθυστέρουν τὴν ἐκλογὴν νέου ἐπισκόπου, διὰ νὰ κρατήσουν τὸν ἴδιον. Τότε ἔφυγε πάλιν

Ἦλθον εἰς Σελεύκειαν φυγὰς¹⁷,

εἰς τὴν μονὴν τῆς Θέκλης, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ ἔτη. Ἐκεῖ ἐπληροφορήθη τὸν θάνατον τοῦ φίλου του Βασιλείου καὶ ἡ λύπη του ὑπῆρξε διπλῆ, διότι λόγῳ ἀσθενείας δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν προπέμψῃ. Ἦσθάνετο πλέον πλήρως ἐγκαταλελειμμένος. Πρὸς τὸν Εὐδόξιον ἔγραφε: «Ἐρωτᾶς, πῶς τὰ ἡμέτερα. Καὶ λίαν πικρῶς, Βασίλειον οὐκ ἔχω, Καισάριον οὐκ ἔχω, τὸν πνευματικὸν ἀδελφόν καὶ τὸν σωματικόν. Ὁ πατήρ μου καὶ ἡ μήτηρ μου ἐγκατέλιπόν με... Τὰ τοῦ σώματος πονηρῶς ἔχει, τὸ γῆρας ὑπὲρ κεφαλῆς, φροντίδων ἐπιπλοκαί, τὰ τῶν φίλων ἄπιστα, τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποίμαντα. Ἔρρει τὰ καλὰ, γυμνὰ τὰ κακὰ, ὁ πλοῦς ἐν νυκτί, πυρὸς οὐδαμοῦ, Χριστὸς καθεύδει. Τί χρὴ παθεῖν; Μία μοι τῶν κακῶν λύσις, ὁ θάνατος. Καὶ τὰ ἐκείθεν μοι φοβερά, τοῖς ἐντεῦθεν τεκμαιρομένῳ»¹⁸.]

Ἄλλ' ὁ συντάκτης τῆς τόσο ἀπαισιοδόξου ταύτης ἐπιστολῆς μετ' ὀλίγον ἑκαλεῖτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν ἐν τὸς διετίας ἀπὸ ἀρειανικῆς μετέτρεψεν εἰς ὀρθόδοξον. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς αὐτοκρατορίας εἶχον ἐπικρατήσει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη οἱ Ἀρειανοί. Ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ καὶ ὁ στρατὸς ἠνθόουν τὴν αἵρεσιν, ἡ ὁποία ἐφαίνετο περισσότερον εὐχαμπτος εἰς τὰς κοσμικὰς ἀδυναμίας παρ' ὅσον οἱ αὐστηροὶ ἱεράρχαι, ὡς οἱ Ἀθανάσιος καὶ Βασίλειος. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 378 ἀνελήφθη προσπάθεια καὶ ἐκ τῶν ἔσω καὶ ἐκ τῶν ἔξω πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῆς ἀρειανῆς κυριαρχίας, τῇ συμμετοχῇ καὶ τοῦ ζῶντος ἀκόμη τότε Βασιλείου Καισαρείας καὶ τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας. Φαίνεται ὅτι

17. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 547, PG 37, 549.

18. Ἐπιστολὴ 80, PG 37, 153.

μέ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἠσυχολήθη ἢ ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδος τοῦ 379, ἣτις καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἐκεῖ ἀποστολὴν τοῦ Γρηγορίου, καθ' ὅσον οὗτος λέγει ὅτι μετέβη, ἀφοῦ εἰς αὐτὸν ἀπέβλεψαν «σύλλογοι τε ποιμένων καὶ λαὸς ὀρθόδοξος»¹⁹. Καὶ προσθέτει μὲν ἀλλαχοῦ ὅτι πάλιν ἐδιάσθη,

οὕτω μὲν ἦλθον οὐχ ἐκών, ἀλλ' ἀνδράσι
κλαπεῖς βιαίοις, ὡς λόγου συνήγορος²⁰,

ἀλλὰ προφανῶς ἡ ἀντίδρασις τοῦ τώρα ἦτο ἀσήμαντος, διότι εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἠσθάνετο ἤδη ἕνα κρυφὸν πόθον νὰ ἐργασθῆ ἐκεῖ καὶ ὁ πόθος αὐτὸς ἐδυναμώμετο ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου ἐβλεπε τὴν θέσιν τοῦ ἡγέτου τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδοξίας κενὴν καὶ ἐχρειάζετο νὰ τὴν καταλάβῃ αὐτός.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ 379. Οἱ ἀντίπαλοι τῆς ὀρθοδοξίας, ἰδόντες τὸν κουρασμένον αὐτὸν καὶ κάτισχον ἐρημίτην, δὲν ἀνησύχησαν κατ' ἀρχάς, ἀλλ' ἡ πρώτη των ἐντύπωσις ἀνετράπη ἐντὸς ὀλίγου. Αἱ συναιθροίσεις τῶν ὀρθοδόξων ἐγίνοντο εἰς μικρὸν εὐκτήριον οἶκον, τὸν μόνον ἐναπομείναντα εἰς αὐτοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οὗτος ἐπεκταθεὶς μετ' ὀλίγον, ἠδύνατο νὰ στεγάζῃ μεγαλύτερα πλήθη. Ἐκεῖ ἀντήχησεν ὁ λόγος τοῦ Γρηγορίου καὶ ἐξεφωνήθησαν αἱ περὶ θεολογίας ὀμιλίαι του. Κατὰ τὰς συνηθείας τῆς ἐποχῆς, οἱ ἀκροαταί, εἰς τοὺς ὁποίους λόγῳ τῆς φήμης βραδύτερον προσετέθησαν δόκιμοι θεολόγοι ἀπὸ ἀπομεμακρυσμένας ἐπαρχίας, ὡς ὁ Ἰερώνυμος καὶ ὁ Εὐάγριος, ἐξέσπων εἰς ἐπιδοκιμασίας καὶ χειροκροτήματα, ἐνῷ ἐπίσημοι καὶ ἰδιωτικοὶ στενογράφοι κατέγραφον τὰ λεγόμενα. Ὁ γὰρ ἐκεῖνος ὡς ἀναστήσας τὸν θεῖον λόγον ὠνομάσθη Ἀναστασία.

5) [Οἱ διωγμοὶ τοὺς ὁποίους ἐξαπέλυσαν οἱ αἰρετικοὶ δὲν ἔκαμψαν τὴν δραστηριότητά του, ἀνέκοψεν ὁμοῦς αὐτὴν ἐν ἀπροσδόκητον ἐπεισόδιον. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν παρουσιάσθη ὁ κυνικὸς φι-

19. Εἰς ἑαυτὸν καὶ περὶ ἐπισκόπων 81 κ.ἐξ., PG 37, 1172.

20. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 607 κ.ἐξ., PG 37, 1071.

λόσοφος Μάξιμος, τὸν ὁποῖον ὁ Γρηγόριος ἐξετίμησε διὰ τὴν λιτότητα καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν. Τὸν ἐφιλοξένησε, τὸν ἐβάπτισε καὶ τὸν ἐχειροτόνησε πρεσβύτερον, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἐκεῖνος ἐφιλοδόχησε νὰ καταστή κρυφίως ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἀνατρέπων τὸ ἔργον τοῦ εὐεργέτου του. Βαθύτατα ἐπλήγησε τὸν Γρηγόριον τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν συνωμοσίαν ἦτο ἀναμειγμένος ὁ Πέτρος Ἀλεξανδρείας. Κουρασμένος ἀπὸ τὰς ἀντιζηλίαις καὶ τὰς ἀντιλογίας ἔφυγε πάλιν εἰς παραθαλασσίαν περιοχὴν, μετεπέσθη δὲ νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὰς παρακλήσεις καὶ τὰ δάκρυα τοῦ λαοῦ. Πολλάκις ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' ἐφοβείτο ὅτι μετ' αὐτοῦ θὰ ἀπήρχετο καὶ ἡ Τριάς.]

Μεγίστην χαρὰν ἐδοκίμασε κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 380, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδοσίος, διαδηλώσας ὀλίγους μῆνας ἐνωρίτερον τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, παρέδιδεν εἰς αὐτὸν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ὁ ἀρειανὸς Δημόφιλος ἀπεχώρει. Ἐπιθυμία αὐτοκράτορος καὶ λαοῦ ἦτο νὰ τοποθετηθῇ οὗτος εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς πρωτεύουσας, αὐτὸς ὁμοῦς ἠρνήθη καὶ διότι ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀκατάλληλον διὰ τὴν θέσιν καὶ διότι ἐφρόνει ὅτι τοιαύτη ἐνέργεια ἔπρεπε νὰ γίνῃ κατόπιν ἀποφάσεως συνόδου.

Ὅπερ καὶ ἐγένετο τὸ ἐπόμενον ἔτος. Πρὸς διευθέτησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων συήλθε τὸ 381 ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον μόνον τῆς Ἀνατολῆς ἐπίσκοποι. Πρῶτον μέλημα αὐτῆς ἦτο ν' ἀνακηρύξῃ τὸν Γρηγόριον ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, οὗτος δὲ ἐδέχθη παρὰ τὰς ἀρχικάς ἀντιρρήσεις του. Οὕτως ἱκανοποιήθη ὁ πόθος τοῦ λαοῦ καὶ ἐπραγματοποιεῖτο ὁ λόγος τοῦ Βασιλείου περὶ οἰκουμενικῆς ἐπισκοπῆς διὰ τὸν φίλον του. Μετ' ὀλίγον διεδέχθη τὸν Μελέτιον Ἀντιοχείας εἰς τὴν προεδρίαν τῆς Συνόδου.

Ἔως τότε ὁ Γρηγόριος εἶχε δεῖξει εἰς τὴν πρωτεύουσαν δλην τὴν δύναμίν του, ἤδη δὲ ἐπρόκειτο νὰ δεῖξῃ τὴν ἀδυναμίαν του. Ἄμοιρος διπλωματικῶν ἐλιγμῶν, κατώρθωσεν ἐντὸς μικροῦ χρόνου νὰ δυσαρεστήσῃ ὅλας τὰς ἐλαφρῶς διαφωνούσας παρατάξεις τῶν Ὀρθοδόξων. Οἱ κατ' ἀρχὰς μετασχόντες τῆς συνόδου ἀνήκον

εἰς τὴν μετριοπαθῆ μερίδα τῶν ὁπαδῶν τῆς Νικαίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μελετίου Ἀντιοχείας, ποιμενάρχου τῶν μετριοπαθῶν, ὁ Γρηγόριος ἐπρότεινε ν' ἀναγνωρισθῆ παρ' ὅλων ὁ ἐπίσκοπος τῆς αὐστηρᾶς ἐν Ἀντιοχείᾳ μερίδος Παυλίνας. Οὕτω δυσηρέστησε τοὺς μετριοπαθεῖς φίλους του, ἐνῶ συγχρόνως οἱ αὐστηροὶ ἐπίσκοποι τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Μακεδονίας ἦσαν ἀνέκαθεν δυσμενῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτόν, δὲν ἦτο δὲ εὐκολὸν νὰ μεταστραφοῦν μὲ τὴν πρότασιν ἐκείνην. Ὅτε οἱ ἐπίσκοποι τῶν δύο ἐκείνων περιοχῶν — τῆς Αἰγύπτου, ἡ ὁποία ὑπέβλεπε τὴν ἀνοδὸν τῆς Κωνσταντινουπολιτικῆς ἑδρας καὶ τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία ἐπηρεάζετο τότε ὑπὸ τῆς Ρώμης — προσῆλθον καθυστερημένοι εἰς τὴν σύνοδον, ἔθεσαν ζήτημα κανονικότητος τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Γρηγορίου, κατέχοντος δῆθεν ἄλλην ἑδραν. Οὗτος ὡς ἐν παρόδῳ μόνον ἀντέταξεν ὅτι δὲν εἶχε ποτὲ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ Σάσιμα καὶ συνεπῶς δὲν ἦτο ἐπίσκοπος τῆς ἑδρας ταύτης· ἀλλ' αὐτό, καθ' ἑαυτὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἠγέρθη τοιοῦτον ζήτημα, εἶχε πικράνει αὐτὸν θανασίμως. Ἐξαίφνης ἀπὸ τὴν πραιδρικὴν ἑδραν ἀπήγγειλε λόγους, οἱ ὅποιοι ἄφησαν τοὺς συνέδρους ἐκπλήχτους· ἐὰν ἦτο αὐτὸς αἷτιος τῆς διαιρέσεως, ἃς ἐρρίπτετο εἰς τὴν θάλασσαν ὡς ὁ Ἴωνᾶς, διὰ τὴν παύσῃ ἢ τρικυμίᾳ²¹.

6) Πρὶν ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπηύθυνεν ἀπὸ τοῦ ἀμβωνος τὸν συγκινητικὸν Συντακτῆριον λόγον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφανέρωσεν ὅλον τὸ μεγαλεῖον τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς δυνάμεώς του. Δικαιολογεῖ τὴν ἀπόφασίν του ν' ἀποχωρήσῃ καὶ ἀποχαιρετᾷ ὅλα καὶ ὅλους, ἄλλοτε μὲ σοβαρότητα, ἄλλοτε μὲ εἰρωνείαν, πάντοτε δὲ χωρὶς μνησικαλίαν.

Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν μετέβη εἰς τὴν πατρίδα του, ἀναζητῶν τὴν ἡσυχίαν.

Ζητῶ τιν' οἰκεῖν ἐκ κακῶν ἐρημίαν,
οὐ μοι τὸ θεῖον νῦν μόνον ζητούμενον,
ἐλπίς τε κούφη τῶν ἄνω, γηροτρόφος.
Ἐκκλησίαις δὲ τί δώσομεν; τὸ δάκρυον·

21. Βίος Γρηγορίου, PG 35, 300. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 1838 κ.ε.ε., PG 37, 1158.

εἰς τοῦτο γάρ με καὶ συνήγαγε Θεός,
πολλαῖς ἐλίσσω τὴν ἐμὴν ζωὴν στροφαῖς ²².

Βεβαίως τὸ ποίημα δὲν τελειώνει μὲ τοὺς ἀπαισιοδόξους αὐτοὺς στίχους καὶ περιλαμβάνει ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἐκφράζουν τὴν ἐλπίδα τοῦ ποιητοῦ ὅτι θὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἄσειστον κατοικίαν, ὅπου εἶναι τὸ φῶς τῆς Τριάδος.

Τὸν κατάλληλον τόπον εὗρεν εἰς τὸ κτῆμα τῆς Ἀριανζοῦ, πλησίον τῆς μονῆς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἰδρύσει, καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓνα οἰκίσκον μὲ κήπον, βρύσιν καὶ δένδρα. Κάποτε ἀπεσύρθη εἰς ἓν ὄρειον σπήλαιον καὶ παρέμεινεν ἐκεῖ ἐπ' ὀλίγον, ζῶν μὲ τὴν συντροφίαν τῶν θηρίων. Ἡ ἀπέχθειά του πρὸς τὰς διχονοίας καὶ ἡ ἐμπειρία του τὸν ἔκαμνε νὰ καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀνησυχίαν εἰς πᾶσαν εἶδησιν περὶ συγκλήσεως συνόδου. Φρονῶν λοιπὸν ὅτι αἱ σύνοδοι αὐξάνουν ἀντὶ νὰ λύουν τὰ προβλήματα ²³, ἤρνήθη νὰ μετάσχη εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου συγκληθεῖσαν σύνοδον Κωνσταντινουπόλεως τὸ 382.]

Δὲν ἤρνήθη ὁμοῦς νὰ προσφέρῃ πάλιν κατὰ καιροὺς τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς πατρίδος του, διευθετῶν τὰ οἰκονομικά, φιλανθρωπικά καὶ διοικητικὰ ζητήματα αὐτῆς καὶ καταπολεμῶν τοὺς αἵρετικούς, ἰδίως δὲ τοὺς Ἀπολίναριστάς. Σπαινίως ἀπεμακρύνετο τῆς περιοχῆς, ὡς συνέβη τὴν πρώτην τοῦ ἔτους 382, ὅτε ἐξεφώνησεν ἐκτενῆ ἐπιτάφιον εἰς τὸν φίλον του Βασίλειον ἐν Καισαρείᾳ.

Πρὸς τὸ τέλος τοῦ 389 ἔγραφε πρὸς τὸν γερμανὸν στρατηγὸν τοῦ Βυζαντίου Ἀβούργιον ὅτι μετεῖχεν ἤδη τοῦ βίου τόσο ὀλίγον ὥστε μόνον ν' ἀναπνέῃ ²⁴. Ἀπομεμονωμένος εἰς τὸ κτῆμα, ὅπου εἶχε γεννηθῆ πρὸ 62 ἐτῶν, ἀπέθανε πιθανῶς τὸ 391.

Ἡ Ἐκκλησία ἐτίμησε μεγάλως τὸν Γρηγόριον καὶ τοῦ ἀπένειμε τὸ ἐπίθετον «θεολόγος», ὅχι τόσο διότι οἱ περὶ θεολογίας λόγοι του παρουσιάζουν αὐτὸν ὡς ἀνελθόντα εἰς ὕψος ἀνέφικτον,

22. Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 1940 κ.ἐξ., PG 37, 1165.

23. Ἐπιστολὴ 190, PG 37, 225.

24. Ἐπιστολὴ 241, PG 37, 381.

δσον διὰ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτήρα τῆς θεολογίας του. Τὸν τίτλον τοῦτον ἐπεφύλαξεν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἰς τρεῖς μόνον ἄνδρας, τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, τὸν Γρηγόριον καὶ Συμεὼν τὸν Νέον, οἱ ὁποῖοι καὶ ἠγάπησαν πολὺ καὶ περὶ ἀγάπης καὶ φωτὸς ἐθεολόγησαν πολὺ.

Ἡ μνήμη αὐτοῦ τελεῖται τὴν 19ην καὶ κυρίως τὴν 25ην Ἰανουαρίου, ὁμοῦ δὲ μετὰ τῶν Βασιλείου καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὴν 30ην Ἰανουαρίου. Ἐν τῇ Δυτικῇ δὲ Ἐκκλησίᾳ τελεῖται τὴν 9ην Μαΐου. Τὸ λείψανον αὐτοῦ μετεκομίσθη κατὰ τὸν Ε΄ αἰῶνα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατὰ δὲ τὰς σταυροφορίας εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου φυλάσσεται ἐν τῷ ναϊδρίῳ τοῦ Ἁγ. Γρηγορίου, ἐνῶ ἡ κάρα αὐτοῦ φυλάσσεται ὑπὸ τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρειμονῆς Βατοπεδίου. Εἰς τὴν ὑμνογραφίαν ἐξυμνεῖται κυρίως ὡς «τῶν θεολόγων ὁ νοῦς ὁ ἀκρότατος»²⁵.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ὁ Γρηγόριος, κλασικὸς τύπος λογίου, διήλθεν ὅλον τοῦτον βίον διαλογιζόμενος, ὁμιλῶν καὶ γράφων. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ²⁶, ἀνεγινώσκοντο πάντοτε εὐρύτατα διὰ τὴν βαθύνοιαν, τὴν χάριν καὶ τὴν θέρμην των. Ἐχων μελετήσει ἐπισταμένως τὸ πλεῖστον μέρος τῆς κλασικῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας, κατέστη ὁ λογοτεχνικώτερος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς πάντως νὰ θυσιάσῃ τὸ περιεχόμενον εἰς τὴν μορφήν. Ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ποικίλλει κατὰ λογοτεχνικὰ εἶδη καὶ κατὰ συγγραφὰς ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς μέχρι τῆς ὑψηλῆς γραφομένης τῶν χρόνων του, ἀλλὰ πάντοτε ἐμφανίζει τάσεις ἀττικισμοῦ.

Γράφων ἀφ' ἐνὸς μὲν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ἔκφρασιν τοῦ πλοῦτου τῶν διανοημάτων καὶ συναισθημάτων αὐτοῦ, ἐκαλλιέργησε τρία εἶδη τὴν ὁμιλητικὴν, τὴν ἐπιστολογραφίαν καὶ τὴν ποίησιν.

1. **Λόγοι.** Κατ' εὐρύτατα διαδεδομένην ἀρχαίαν παροιμίαν

25. Κοντάκιον 25 Ἰανουαρίου.

26. PG 35-38.

σπανιώτερον ἦτο νὰ εὑρεθῆ ρήτωρ ἐκ Καππαδοκίας ἢ κόραξ λευκός. Ὁ Γρηγόριος, ὡς καὶ ἄλλοι σύγχρονοι συμπατριῶται θεολόγοι, διέψευσαν αὐτὴν καὶ φαίνεται ὡς ἐὰν ἡ ἐπιμέλεια μὲ τὴν ὁποίαν ἐσπούδασε τὴν ρητορικὴν εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν διάψευσιν ταύτης. Ἐγνώριζεν ἄριστα τοὺς λόγους τῶν ρητόρων τῆς ἀρχαιότητος καὶ τοὺς κανόνες τῆς ρητορικῆς, ὡς εἶχεν διαμορφωθῆ ὑπὸ τῶν ρητοροδιδασκάλων. Ἡ γνῶσις αὐτῆ καὶ ἡ ἀνεσις λόγου συνετέλεσαν ὥστε ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς μέγας ρήτωρ ὑπὸ ἔθνικῶν καὶ χριστιανῶν. Ἡ ρητορεία του λόγῳ τῆς ἀφθονίας τῶν εἰκόνων, μεταφορῶν, παρομοιώσεων χαρακτηρίζεται συνήθως ὡς ἀσιανίζουσα, ἀλλὰ δὲν δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι θέλει νὰ καταπλήξῃ μὲ τὸν ὄγκον. Εἶναι ἐντελῶς προσωπικὴ ρητορεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ποιητικὴ σκέψις τοῦ Γρηγορίου δίδει ἐντονὸν ρυθμὸν καὶ ἡ ὁποία ἐνθυμίζει εἰς τινὰ σημεῖα τὸν Ἰσοκράτη. Τὴν μεγάλην κυκλοφορίαν τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου ἀποδεικνύει καὶ ἡ πληθὺς τῶν χειρογράφων αὐτῶν καὶ ἡ εὐρεία ὑπομνημάτων αὐτῶν. Σῶζονται σχόλια τῶν Ἡλία Κρήτης, Νόννου, Ἀβδᾶ, Βασιλείου Μικροῦ, Νικήτα Ἡρακλείας, ἄλλων²⁷ καὶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (Περὶ ἀποριῶν πολλαχοῦ). Ἐννέα λόγοι μετεφράσθησαν εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Ρουφίνου, ὑπάρχουν δὲ καὶ ἀρχαῖαι μεταφράσεις εἰς συριακὴν, ἀρμενικὴν, κοπτικὴν, αἰθιοπικὴν, ἀραβικὴν καὶ σλαβονικὴν. Τεμάχια τῶν ὁμιλιῶν χρησιμοποιοῦνται ἀφθόνως εἰς τὴν ὕμνογραφίαν.

Σῶζονται 45 λόγοι τοῦ Γρηγορίου ἐκ τῶν ὁποίων 8 προέρχονται ἀπὸ τὴν περίοδον τῆς ἐν Ναζιανζῶ δράσεώς του ὡς πρεσβυτέρου, 12 ἀπὸ τὴν περίοδον τῆς δράσεώς του ὡς ἐπισκόπου ἐν τῇ αὐτῇ πόλει, 23 ἀπὸ τὴν περίοδον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δράσεώς του καὶ 2 ἀπὸ τὴν τελευταίαν ἀναχώρησιν. Κατὰ περιεχόμενον καὶ ἐπιδίωξιν διακρίνονται εἰς ὀκτὼ κατηγορίας. Οἱ λόγοι οὗτοι ἐξεδόθησαν ἐν PG, τινὲς δὲ καὶ μεμονωμένως.

Εἶναι ἐντελῶς ἔδλογον ὅτι οἱ εἰς τὰς προσωπικὰς περιπετείας τοῦ Γρηγορίου ἀναφερόμενοι λόγοι συγκροτοῦν τὴν μεγαλύτεραν ὁμάδα. Ὁ πρῶτος λόγος αὐτοῦ φέρων τὸν τίτλον Εἰς τὸ

27. PG 36, 757-1256, τοῦ Νικήτα καὶ PG 127, 1177-1480.

ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα ²⁸ ἀποπέτελει ἀπολογία διὰ τὴν φυγὴν μετὰ τὴν εἰς πρεσβύτερον χειροτονίαν του. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ἀπετέλεσε τὸ γνωστὸν δοξαστικὸν τοῦ Πάσχα· «Ἀναστάσεως ἡμέρα καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιᾶ· καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει καὶ ἀλλήλους περιπτωξώμεθα. Εἶπωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι ἐκ τοῖς δι' ἀγάπην τι πεποιηκόσιν, συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει». Ἐξεφωνήθη τὸ Πάσχα τοῦ 362 ἢ 363.

Ἐπειδὴ ἡ ἀπολογία αὕτη ἐκρίθη χλιαρά, ἐξεφώνησε μετ' ὀλίγον ἔρον Ἀπολογητικὸν τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ²⁹, τὸν ὁποῖον πιθανῶς ἐξέδωκε διεσκευασμένον. Θεωρῶν τὴν ποιμαντικὴν ὡς τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν, καὶ εὕρισκων ὅτι ἡ θεραπεία τῶν ποικίλων ψυχικῶν νοσημάτων εἶναι δυσκολωτέρα ἀπὸ τὴν τῶν σωματικῶν, κατακρίνει τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν ἱερωσύνην ἄνευ αὐτοκριτικῆς καὶ προετοιμασίας. Μόνον οἱ καθαροὶ πρέπει νὰ πλησιάζουν εἰς τὸ θυσιαστήριον καὶ ὅσοι διὰ τῆς φυγῆς ἀπὸ τὰ κοσμικὰ ἔχουν ἤδει τὰ θεῖα μετ' ἄλλο φῶς. Τὸ ἀξίωμα τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκουν, οὔτε νὰ δέχωνται ἀναντιρρήτως οἱ προσκαλούμενοι, ἀλλ' ὅσοι ἔχουν πεποιθήσιν εἰς τὴν ἰκανότητά των δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀπορρίπτουν. Τὸν λόγον τοῦτον ἐμμήθησαν Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ Γρηγόριος ὁ Μέγας.

Εἰς τὸν Ἀπολογητικὸν εἰς πατέρα καὶ Βασιλείον ³⁰ ἐκφράζει τὴν πικρίαν διότι ὀδηγεῖται πάλιν βιαίως εἰς χειροτονίαν, ἀλλὰ τέλος ζητεῖ ἀπὸ αὐτοὺς νὰ τοῦ μάθουν τὰς ἀρετὰς τοῦ καλοῦ ποιμένου. Ἐξεφωνήθη τὸ 372, ὡς καὶ οἱ ἐπόμενοι τρεῖς.

Παράπονα διὰ τὴν χειροτονίαν ἐκφράζει καὶ διὰ τοῦ λόγου Εἰς Γρηγόριον Νύσσης ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν ³¹. Ἐν τῷ Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς πατέρα καὶ Βασιλείον ³² δηλώνει ὅτι τὰ αἰσθήματα πρὸς αὐτοὺς τὸν ἐπανέφεραν ἀπὸ τὴν ἐρημίαν· «οὐδὲν ἰσχυρότερον γῆρας καὶ οὐδὲν φιλίας αἰδεσιμώτερον». Ἐν τῷ Εἰς

28. Λόγ. 1, PG 35, 396-404.

29. Λόγ. 2, PG 35, 408-513.

30. Λόγ. 9, PG 35, 820-825.

31. Λόγ. 11, PG 35, 832-841.

32. Λόγ. 10, PG 35, 828-832.

πατέρα³³ δηλώνει ὅτι δέχεται νὰ συμποιμαίνη τὴν ἐπαρχίαν Ναζιανζοῦ, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ διαδεχθῆ τοῦτον.

Ὁ Εἰς Ἡρώνα φιλόσοφον³⁴ διαγράφει τὸ πρότυπον τοῦ χριστιανοῦ φιλοσόφου, ἐρημίτου τὸν βίον καὶ καρτερικοῦ εἰς τὰ δεινά. Ἡρῶν ἦτο ὁ Κυνικός Μάξιμος, ὅστις ἐπρόκειτο μετ' ὀλίγον νὰ πικράνη τὸν Γρηγόριον, ὅτε καὶ ἐξεφώνησε τὸν λόγον Εἰς ἑαυτὸν μετὰ τὸν Μαξίμου³⁵. Ὁ πρῶτος ἐξεφωνήθη τὸ 379, ὁ δεύτερος τὸ 380.

Ἐν τῷ Πρὸς Ἀρειανούς καὶ εἰς ἑαυτὸν³⁶, ἀπαντῶν εἰς κατηγορίας, δηλώνει ὅτι δὲν ἤλθε νὰ προκαλέσῃ ταραχὰς καὶ ὅτι ἤλθεν ἄκων κατόπιν προσκλήσεως. Οἱ Ἀρειανοὶ ἦσαν ὑπερήφανοι διὰ τὸ μέγα ποιμνιὸν τῶν καὶ περιεφρόνουν τὸ μικρὸν ἰδικόν του, διὸ λέγει: «ἔχουσιν οὗτοι τοὺς οἴκους, ἡμεῖς τὸν ἔνοικον· οὗτοι τοὺς ναοὺς, ἡμεῖς τὸν Θεόν». Χρονολογεῖται κατὰ τὸ 379.

Ὅτε ὁ Θεοδοῦσιος καὶ ὁ λαὸς ἐπεθύμουν νὰ ἐγκαταστήσουν αὐτὸν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 380, ἐξεφώνησε τὸν Εἰς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπιθυμεῖν αὐτὸν τῆς καθέδρας³⁷. Τονίζει ὅτι ἐδέχθη τὰ καθήκοντα τῆς διδαχῆς ὡς φορτίον καὶ νοθετεῖ ὅλας τὰς τάξεις, ἰδίως τὰς ὑπερεχούσας. Πιθανῶς κατὰ τὴν ἐκφώνησιν ἦτο παρὼν καὶ ὁ Θεοδοῦσιος.

Ὁ Συντακτῆριος ἐξεφωνήθη τὸ 381, παρουσίᾳ τῶν 150 ἐπισκόπων, κατὰ τὴν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀποχώρησίν του. Ὁ ρήτωρ ἀνακεφαλαιώνει τὰ τοῦ ἐκεῖ ἔργου του, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ μικροῦ ποιμνίου, τοῦ κρυπτομένου εἰς τὰς ὄπας τῆς γῆς πρότερον καὶ ἤδη παχυθέντος, καὶ ζητεῖ νὰ τοῦ δώσουν μισθὸν διὰ τοὺς κόπους, ὁ δὲ μισθὸς εἶναι ἡ ἀνάπαυσις του· διότι ἐκουράσθη νὰ μάχεται ἐναντίον ἐχθρῶν καὶ φίλων. Τέλος δὲ χαιρετίζει τὴν Ἀναστασίαν, τὸ ἀρχιερατικὸν συνέδριον, τοὺς συλλόγους τῶν ἱερέων, μοναχῶν, ψαλτῶν, χηρῶν, ὀρφανῶν· τοὺς θαυμαστάς τῶν λόγων

33. Λόγ. 12, PG 35, 844-849.

34. Λόγ. 25, PG 35, 1197-1225.

35. Λόγ. 26, PG 35, 1228-1252.

36. Λόγ. 33, PG 36, 213-237.

37. Λόγ. 36, PG 36, 265-280.

του, τοὺς κρυφοὺς καὶ φανεροὺς στενογράφοις, τοὺς βασιλεῖς καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς αὐλικοὺς — οἱ ὅποιοι, προσθέτει, εἰς μὲν τὸν βασιλέα δὲν γνωρίζει ἐὰν εἶναι πιστοί, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἄπιστοι. «Κροτήσατε χεῖρας, ὄξυ βοηθήσατε, ἄρατε εἰς ὕψος τὸν ρήτορα ὑμῶν. Σεισθήκηκεν ὑμῖν ἡ πονηρὰ γλῶσσα καὶ λάλος, οὐ μὴν σιγήσεται πάντασι· μαχήσεται γὰρ διὰ χειρὸς καὶ μέλανος· τὸ δ' οὖν παρὸν σεσιγήκαμεν. Τεχνία, φυλάσσετε μοι τὴν παρακαταθήκην· μέμνησθέ μοι τῶν λιθασμῶν».

Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν διοίκησιν καὶ εὐταξίαν ἀναφέρονται οἱ κάτωθι λόγοι. Ἐπειδὴ οἱ ἐπιμόνως ὠθήσαντες αὐτὸν εἰς χειροτονίαν κάτοικοι Ναζιανζοῦ ἠμέλουν νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν ναόν, ἐξεφώνησε τὸ 362-363 τὸν Πρὸς τοὺς καλέσαντας καὶ μὴ ἀπαντήσαντας λόγον³⁸, εἰς τὸν ὁποῖον πλὴν τῆς προτροπῆς περὶ συχνοῦ ἐκκλησιασμοῦ τονίζει ὅτι ἀξίαν ἔχει ὄχι τὸ πολλάκις λαλεῖν περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐν σιωπῇ διαλογίζεσθαι περὶ αὐτοῦ.

Ὁ Εἰρηνικός Α'³⁹ ἐκφράζει τὴν χαρὰν διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν μοναχῶν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου πατρὸς του, τὴν ὁποίαν ἐπέτυχεν οὗτος τὸ 364. Οἱ μοναχοὶ εἶχον ἀποσχισθῆ λόγῳ τῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ὑπογραφῆς ἀρειανικοῦ συμβόλου. Ὁ Εἰς Εὐλάλιον⁴⁰ ἐξεφωνήθη τὸ 373 ἐπὶ τῇ εἰς ἐπίσκοπον χειροτονίᾳ αὐτοῦ. Οἱ Εἰρηνικοὶ Β' ⁴¹ καὶ Γ' ⁴² ἀναφέρονται εἰς τὸ σχίσμα τῆς Ἀντιοχείας. Ἐξεφωνήθησαν τὸ 379.

Ὁ Περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας⁴³ ἐκφωνηθεὶς τὸ 380, ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους νὰ εἶναι μετριοπαθεῖς χωρὶς νὰ κρύπτουν τὴν ἀλήθειαν ἢ νὰ σιωποῦν ἀπέναντι τῶν αἵρετικῶν.

Ὅτε τὸ 380 μετὰ τῆς νηοπομπῆς, τῆς φερούσης σίτον ἐξ Ἀλεξανδρείας, ἦλθον καὶ μερικοὶ ἐπίσκοποι, ἐξεφωνήθη ὁ Εἰς τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου ἐπιδημήσαντας⁴⁴, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπαινεῖται ἡ

38. Λόγ. 3, PG 35, 517-525.

39. Λόγ. 6, PG 35, 721-752.

40. Λόγ. 13, PG 35, 852-856.

41. Λόγ. 22, PG 35, 1132-1152.

42. Λόγ. 23, PG 35, 1152-1168.

43. Λόγ. 32, PG 36, 173-212.

44. Λόγ. 34, PG 36, 241-256.

εὐσέβεια τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν.

Ὁ Εἰς τοὺς μάρτυρας καὶ κατὰ Ἀρειανῶν⁴⁵, ἐκφωνηθεὶς ἐπὶ τῇ ἐπικρατήσει τῆς ὀρθοδοξίας ἐκφράζει τὴν χαρὰν τοῦ ρήτορος διὰ τὸν θρίαμβον, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὕφους καὶ ἄλλων ἐνδείξεων φαίνεται ψευδεπίγραφος.

Οἱ ἑορταστικοὶ λόγοι εἶναι ταυτοχρόνως καὶ θεολογικοὶ. Ἐν τῷ Εἰς τὰ Θεοφάνεια εἴτουν Γενέθλια τοῦ Σωτῆρος⁴⁶ ἀναπτύσσει τὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὡς κράματος τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, τῆς πτώσεως, τῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀπετέλεσε πηγὴν ἐμπνεύσεως τοῦ ποιητοῦ τοῦ κανόνος τῶν Χριστουγέννων· «Χριστὸς γεννᾶται, δοξάσατε· Χριστὸς ἐξ οὐρανῶν, ἀπαντήσατε· Χριστὸς ἐπὶ γῆς, ὑψώθητε». Εἶναι πιθανὸν τοῦ 379 ἢ 380, ὡς καὶ οἱ δύο ἐπόμενοι. Διὰ τοῦ Εἰς τὰ φῶτα⁴⁷ ζητεῖ καθαρίσιν ἀπὸ τοὺς πιστοὺς διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ νόημα τῆς ἑορτῆς καὶ ἀναπτύσσει τὰ ἀποτελέσματα τῆς βαπτίσεως τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦ Εἰς τὴν Πεντηκοστήν⁴⁸ ἐκθέτει τὰ τῶν χαρισμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ παραγγέλλει νὰ πανηγυρίζωμεν τὰς ἑορτὰς πνευματικῶς. Ὁ Εἰς τὴν καινὴν Κυριακὴν⁴⁹ ἐλέχθη τὸ 383 ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐγκαινίων ναοῦ εἰς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος παρὰ τὴν Ναζιανζόν. Προτρέπει νὰ γίνονιν τὰ ἐγκαίνια καινὴ Κυριακὴ καὶ ἔαρ. Μέγα μέρος τοῦ Εἰς τὰ Θεοφάνεια λόγου περιέχεται αὐτολεξεί, εἰς τὸν Εἰς τὸ Πάσχα⁵⁰, τοῦ ὁποῦ πάλιν ἡ ἀρχὴ ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν ὑμνογραφίαν τοῦ Πάσχα. «Πάσχα Κυρίου, Πάσχα, καὶ πάλιν ἐρῶ Πάσχα, τιμὴ τῆς Τριάδος. Αὕτη ἑορτῶν ἡμῖν ἑορτὴ καὶ πανηγυρις πανηγύρεων». Ἐλέχθη τὸ 383 ἐν Ἀριανζῶ καὶ εἶναι χρονολογικῶς ὁ τελευταῖος σωζόμενος λόγος αὐτοῦ.

Εἰς τοὺς ἠθικολογικοὺς καὶ κοινωνιολογικοὺς λόγους διατυ-

45. Δόγ. 35, PG 36, 257-261.

46. Δόγ. 38, PG 36, 312-333.

47. Δόγ. 39, PG 36, 336-360.

48. Δόγ. 41, PG 36, 428-452.

49. Δόγ. 44, PG 36, 608-621.

50. Δόγ. 45, PG 36, 624-664.

πώνει ἀπόψεις παρομοίας με τὰς τοῦ Μ. Βασιλείου. Ἐν Καισαρείᾳ ἐξεφώνησε τὸ 373 τὸν Περὶ φιλοπτωχίας⁵¹, ὅπου τονίζει ὅτι ὄλοι εἴμεθα πτωχοί, ἔστω καὶ ἂν μερικοὶ νομίζουν ὅτι ἔχουν περισσό-
τερα. Καλὸς εἶναι ὁ ζῆλος, καλὴ ἡ ἡσυχία, ἡ ταπεινοφροσύνη,
ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί, ἀλλ' ἐκάστη αὐτῶν ἀποτελεῖ μίαν ἀτρα-
πὸν πρὸς τὴν σωτηρίαν ἢ λεωφόρος εἶναι ἡ ἀγάπη. Προτρέπει
νά θεραπεύωμεν τὸν Χριστὸν ὄχι μόνον με λατρευτικὰ μέσα ἀλλὰ
καὶ με τὴν περιποίησιν τῶν ἐνδεῶν. Ὅταν τὸ αὐτὸ ἔτος χάλαζα
ἐπληξῆ τοὺς ἀγρούς, ὁ δὲ πατὴρ εἰσιῶπα, ὁ Γρηγόριος ἐξεφώνησε
τὸν λόγον Εἰς τὸν πατέρα σιωπῶντα διὰ τὴν πληγὴν τῆς χαλά-
ζης⁵², ἐν τῷ ὁποίῳ λέγει ὅτι ἡ πληγὴ ἐστάλη διὰ τὰς ἀμαρτίας
καὶ παρακαλεῖ τὸν πατέρα νὰ ἐξιλεύσῃ τὸν Κύριον διὰ προσευ-
χῶν. Ἐν τῷ Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ⁵³, λεχθέντι ἐν
καιρῷ διενέξεως μεταξὺ λαοῦ καὶ διοικητοῦ, προτρέπει ὑποταγὴν
τοῦ μέν, ἐπιείκειαν τοῦ δέ. Ὅτε ὁ ἔφορος Ἰουλιανός, παλαιὸς
συμμαθητὴς τοῦ Γρηγορίου, ἦλθεν εἰς Ναζιανζὸν περὶ τὸ 374 διὰ
νά κατανείμῃ τοὺς φόρους, ἐξεφώνησε τὸν Εἰς τοὺς λόγους καὶ
εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν⁵⁴, διὰ τοῦ ὁποίου ζητεῖ ἀπὸ μέν τὸν
λαὸν ἀπόσπασιν τῶν ἐγκοσμίων, ἀπὸ δὲ τὸν Ἰουλιανὸν δικαίαν
κατανομήν, διότι ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἀπογραφὴ. Ὁ πε-
ρὶ ἀγαμίας καὶ καθάρσεως λόγος Εἰς Ματθαίου ιθ' 1-12⁵⁵ ἐξεφω-
νήθη πιθανῶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν.

Οἱ δύο Σηλιτευτικοὶ εἰς Ἰουλιανόν, ἐκφωνηθέντες ὀλίγον
μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἦτοι τὸ 364⁵⁶, συναποτελοῦν μίαν
ἀπὸ τὰς λαμπροτέρας χριστιανικὰς ἀπολογίας. Ἐπισημαίνουν τὸ
μάταιον τῆς προσπαθείας τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὴν νίκην τῆς σοφίας
τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς σοφίας τοῦ κόσμου, τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν ἀσκητῶν,
καὶ χαρακτηρίζουν τὴν τιμωρίαν τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς ἀποτέλεσμα
θείας ὀργῆς.

51. Λόγ. 14, PG 35, 857-909.

52. Λόγ. 16, PG 35, 933-964.

53. Λόγ. 17, PG 35, 964-981.

54. Λόγ. 19, PG 35, 1044-1064.

55. Λόγ. 37, PG 36, 281-308.

56. Λόγ. 4 καὶ 5, PG 35, 532-720.

Όλοι οι δογματικοί λόγοι προέρχονται από τὰ ἔτη 379 καὶ 380. Εἰς τὸν περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων⁵⁷ ἀποδοκιμάζει τὴν θρασύτητα μερικῶν κληρικῶν, ἐπικρίνει τὴν περὶ τὴν πίστιν πολυπραγμοσύνην καὶ ἐρμηνεύει τὸ περὶ Τριάδος δόγμα. Διάσημον κατέστησαν τὸν Γρηγόριον οἱ Περὶ θεολογίας λόγοι πέντε⁵⁸, οἱ ὁποῖοι ἀποκρούουν τὰς δοξασίας τῶν Ἀνομοίων καὶ ἔχουν συγγένειαν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα μεγάλα ἔργα τῶν ἄλλων Καππαδοκῶν καὶ τοῦ Χρυσοστόμου. Εἰς τὸν πρῶτον ἐξ αὐτῶν ὁμιλεῖ περὶ τῶν ὄρων τῆς ὀρθῆς θεολογήσεως, ἥτοι τῆς αὐθεντίας, τῆς πίστεως καὶ τῆς καθαρότητος, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀδυναμίας τῆς διαλεκτικῆς. Εἰς τὸν δεύτερον λέγει ὅτι τοῦ Θεοῦ μόνον τὴν ἐν τοῖς κτίσμασι μεγαλειότητα βλέπομεν. Εἰς τοὺς ἐπομένους δύο ἀνατρέπει τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Ἀνομοίων περὶ κτίσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ εἰς τὸν τελευταῖον ἀναγνωρίζει τὸ Πνεῦμα ὡς συναϊδίον. Ὁ λόγος Εἰς τὸ ἅγιον Βάπτισμα⁵⁹ λεχθεὶς τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀπὸ τοῦ λόγου 39, διακρίνει τρεῖς γεννήσεις, τὴν σωματικὴν, ἥτις χαρακτηρίζεται ὡς νυκτερινή, τὴν τοῦ βαπτίσματος, ἥτις χαρακτηρίζεται ὡς ἡμερινή καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως, ἥτις εἶναι φοβερωτέρα, διότι φέρει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Τὸ βάπτισμα εἶναι ἀναγέννησις καὶ φέρει πλουσίους καρπούς.

Τρεῖς εἶναι οἱ ἐγκωμιστικοὶ λόγοι: Ὁ Εἰς τοὺς Μακκαβαίους⁶⁰, λεχθεὶς τὸ 373, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ ἐπαινούμενοι θεωροῦνται ἄξιοι τιμῆς διὰ τὴν κατὰ τὰ μαρτύρια καρτερίαν, ὁ Εἰς μέγαν Ἀθανάσιον⁶¹, τοῦ ὁποίου διὰ μακρῶν ἀναλύει τὰς ἀρετάς, εὐστάθειαν εἰς τὴν πίστιν, ζῆλον, ἀγάπην εἰρήνης, δραστηριότητα, ἀρχόμενος διὰ τῶν πασιγνώστων λόγων, «Ἀθανάσιον ἐπαινῶν, ἀρετὴν ἐπαινέσομαι», καὶ ὁ Εἰς ἱερομάρτυρα Κυπριανόν⁶², πρῶτην μάγον

57. Λόγ. 20, PG 35, 1065, 1080.

58. Λόγ. 27-31, PG 36, 12-172.

59. Λόγ. 40, PG 36, 360-425.

60. Λόγ. 15, PG 35, 912-933.

61. Λόγ. 21, PG 35, 1081-1128.

62. Λόγ. 24, PG 35, 1169-1193.

καὶ ἔπειτα χριστιανὸν καὶ ἐπίσκοπον ἐν Συρίᾳ, τὸν ὁποῖον ὁ Γρηγόριος συγγέει μετὰ τοῦ Κυπριανοῦ Καρχηδόνης.

Τοὺς ἐπιταφίους λόγους, ἀποτελοῦντας κατὰ τινα τρόπον ἐπέκτασιν τῶν ἐγκωμιαστικῶν, εἰσήγαγε πρῶτος ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν χριστιανικὴν λογοτεχνίαν, προσδῶσας εἰς αὐτοὺς χριστιανικὸν περιεχόμενον, διὰ τῆς ἐξάρσεως τῶν στοιχείων τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς, καὶ διὰ τῆς ἐμφάσεως ἐπὶ τῆς ματαιότητος τοῦ παρόντος βίου. Σῶζονται ἐπιτάφιοι αὐτοῦ εἰς Καισάριον⁶³, Εἰς Γοργονίαν⁶⁴, Εἰς πατέρα⁶⁵ παρόντος καὶ τοῦ Βασιλείου, καὶ Εἰς Μέγαν Βασίλειον⁶⁶, ὅστις ἐκτενέστερος ὢν ὄλων τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου περιγράφει ὅλα τὰ στάδια τοῦ βίου τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ ἰδίως τὰς πρὸς αὐτὸν τὸν ἴδιον ἐχούσας σχέσιν περιπετείας αὐτοῦ. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι ἐξεφωνήθησαν εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τῶν ἀντιστοιχῶν προσώπων, ὁ δὲ τελευταῖος τὴν πρώτην τοῦ ἔτους 382.

Ὁρισμένα τεμάχια φερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Γρηγορίου, ὡς καὶ δύο λειτουργίαι, εἶναι ψευδεπίγραφα⁶⁷!

2. Ἐπιστολαί. Εἰς μὲν τὴν PG ἔχουν ἐκδοθῆ 244 ἐπιστολαί⁶⁸, ὑπὸ δὲ τοῦ G. Mercati⁶⁹ μία. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν ὅμως τούτων αἱ 41-43 ἀνήκουν εἰς τὸν πατέρα Γρηγόριον καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὴν συνήθη γνώμην δὲν ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ Γρηγορίου, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου τὸ ὕφος πολὺ διαφέρουν, ἡ 243 ἀποδίδεται καὶ εἰς Γρηγόριον τὸν Θαυματουργὸν ἐσφαλμένως καὶ εἰς τὸν Γρηγόριον Νύσσης⁷⁰, μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ἡ δὲ 242 εἶναι πιθανῶς τοῦ Βασιλείου.

Ἐὶς πόσον μέγα ἐνδιαφέρον ἐπεδείκνυεν ὁ Γρηγόριος διὰ τὸ λογοτεχνικὸν τοῦτο εἶδος ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφεὺς περὶ τοῦ ὁποῖου γνωρίζομεν ὅτι προη-

63. Λόγ. 7, PG 35, 756-788.

64. Λόγ. 8, PG 35, 789-817.

65. Λόγ. 18, PG 35, 985-1044.

66. Λόγ. 43, PG 36, 493-605.

67. PG 36, 605-733.

68. 37, 21-388.

69. Studi e Testi 11(1903) 53-56.

70. Ἰπ' ἀριθμ. 26, PG 46, 1101-1108.

τοίμασεν ὁ ἴδιος συλλογὴν τῶν ἐπιστολῶν του. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιελάμβανεν ὀλίγας ἐπιστολάς αὐτοῦ καὶ τοῦ φίλου του Μεγάλου Βασιλείου, συνωδεύετο δὲ καὶ ὑπὸ ἐκθέσεως περὶ τῶν κανόνων ἐπιστολογραφίας⁷¹ χάριν τοῦ ἀνεψιοῦ του Νικοβούλου. Πάντως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Γρηγορίου δὲν ἔχουν τίποτε τὸ ἐξεζητημένον καὶ δὲν ἐμφανίζουσι οἰανδήποτε προσπάθειαν τυποποιήσεως μορφῆς καὶ περιεχομένου, διαφέρουσαι κατὰ τοῦτο ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τῶν συγχρόνων του ἐθνικῶν λογογράφων, ὡς τοῦ διδασκάλου του Λιθαγίου, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ ἔθνη τοῦ σημερινοῦ ἀναγνώστου παρουσιάζονται ὡς λογοτεχνικὰ ἀπολιθώματα. Ὁ Γρηγόριος ἔγραφε διὰ τὴν ἐκφράσιν τὰς σκέψεις καὶ τὰς ψυχικὰς ἀγωνίας του, καὶ διὰ τὴν ἐπικοινωνήσιν μὲ τὰ ἀγαπητὰ του πρόσωπα. Διὰ τοῦτο αἱ ἐπιστολαὶ του περικλείουσι ὅλην τὴν εἰλικρινεῖαν ἑνὸς ἐντίμου ἀνδρός, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδίσταζε ποτὲ τὴν ἀλήθειαν πρὸς οἰανδήποτε κατεύθυνσιν, καὶ ὅλην τὴν ἀγάπην ἑνὸς εὐγενοῦς ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε τὴν ὁμιλίαν εἰς τὸν καθένα μὲ τὴν γλῶσσαν του.

Εἰς τὴν πρὸς τὸν Νικοβούλον ἐκείνην ἐπιστολὴν εὐρίσκει ὅτι πᾶσα ἐπιστολὴ πρέπει τὴν ἑξῆς τρία προσόντα, συντομίαν, χάριν καὶ σαφήνειαν· αἱ ἰδικαὶ του δὲ ἐπιστολαὶ ἔχουσι καὶ τὰ τρία. Παράδειγμα ἄκρας συντομίας παρέχει ἡ πρὸς Λιθάγιον ἐπιστ. 236, γραφείσα ἐξ ὀνόματος μητρὸς· Μήτηρ πατρὶ πέπομφα παῖδα, ἢ κατὰ φύσιν τῶν κατὰ λόγους. «Ὅπως οὖν μοι μελήσει, σοὶ μελήσει». Ἡ χάρις διαποτίζει ὅλας τὰς ἐπιστολάς του καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι παρὸν εἰς ὅλας. Παράδειγμα εἶναι ἡ πρὸς Ἀμφιλόχιον Ἐπιστ. 26, διὰ τῆς ὁποίας ἀπειλεῖ ὅτι θὰ κατακρατήσῃ τὸν σίτον, ἂν δὲν ἐπαναρχίσῃ ὁ Ἀμφιλόχιος τὴν τοῦ στέλλου ἀπὸ τὸ ὄρος λάχανα.

Πλεῖστα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου εἶναι φιλικαὶ, ἀπευθυνόμεναι πρὸς συγγενεῖς, φίλους ἢ διδασκάλους. Εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἐρημίαν, ἐβίβει διὰ τῶν ἐπιστολῶν διέξοδον εἰς τὴν νοσταλγίαν του. Εἶναι δὲ δύσκολον τὴν εὐρωμεν καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν ἄλλον πιστότερον φίλον. Πρὸς τὸν Ἀμαζόνιον γράφει ἐν με-

71. Ἐπιστ. 51.

ταφράσει⁷²: «Ἄν σέ ἐρωτήσῃ κοινὸς φίλος, “ποῦ εἶναι ὁ Γρηγόριος;” ἀπάντησέ του, “φιλοσοφεῖ εἰς τὴν ἡσυχίαν, ἀσχολούμενος μὲ τοὺς ἀδικοῦντας αὐτὸν τόσον ὀλίγον ὅσον μὲ ἐκείνους περὶ τῶν ὁποίων δὲν γνωρίζει οὔτε ἂν ὑπάρχουν κἄν”. Καὶ ἂν σέ ξαναρωτήσῃ, “πῶς ὑπομένει τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τοὺς φίλους;”, τότε νὰ μὴ τολμήσῃς νὰ εἴπῃς ὅτι καὶ ἐπ’ αὐτοῦ νηφαλίως πράττει, ἀλλὰ νὰ εἴπῃς ὅτι ἀντιμετωπίζει αὐτὸ ἀνάνδρως. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχει ἰδιαιτέρας ἀδυναμίας, ἰδική του δὲ ἀδυναμία εἶναι ἡ φιλία καὶ οἱ φίλοι».

Πολυάριθμοι εἶναι καὶ αἱ διὰ ποικίλας κοινωνικὰς ἀνάγκας γραφεῖσαι ἐπιστολαὶ αὐτοῦ, ἀπὸ τὴν τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων μιᾶς ἐπαναστατημένης πόλεως μέχρι τῆς συστάσεως ἐνὸς νεανίου νὰ ἐκπαιδευθῇ εἰς στενογραφίαν⁷³. Ἀντελαμβάνετο ὅτι ἐνίστε ἐγένετο φορτικὸς εἰς τοὺς ἐν ἐξουσίᾳ, ἀλλ’ ἐπέμενε. Πρὸς τὸν Ἀστέριον ὁμολογεῖ: «Τί τοῦτο, ἴσως ἔρει; Πάλιν ἡμῖν Γρηγόριος; Πάλιν ἐπιστολαί; Πάλιν αἰτήσεις; Ὡ τῆς ἀπληστίας ἦν αὐτοὶ κεκινήκαμεν!»⁷⁴.

Ὀλιγώτεροι εἶναι αἱ θεολογικαί, ὡς αἱ πρὸς Κληδόνιον κατὰ Ἀπολιναρίου (101 καὶ 102) καὶ ἡ πρὸς Νεκτᾶριον κατὰ Μακεδονιανῶν καὶ Ἀπολιναριστῶν (202, 243), καὶ αἱ εἰς ἄλλα ἀντικείμενα ἀναφερόμεναι ἐπιστολαί.

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ Διαθήκη τοῦ Γρηγορίου⁷⁵, γραφεῖσα ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ 381 καὶ παραχωροῦσα ὄρισμένα μὲν ἀντικείμενα εἰς μαθητὰς καὶ συνεργάτας αὐτοῦ, τὴν κυρίαν δὲ κινήτην καὶ ἀκίνητον περιουσίαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ναζιανζοῦ.

3. Ποιήματα. Εἰς Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἀποδίδονται συνολικῶς 408 ποιήματα καὶ ἓν δράμα, ὃ «Χριστὸς πάσχων», ἀλλὰ τὸ μὲν δράμα⁷⁶ εἶναι βυζαντινὸν «μυστήριον» μεταγενεστέρων χρό-

72. Ἐπιστ. 94.

73. Ἐπιστ. 197.

74. Ἐπιστ. 148.

75. PG 37, 389-396.

76. PG 38, 134-338.

νων, τὸ δὲ ἔπος εἰς Σέλευκον⁷⁷ συνετέθη ὑπὸ τοῦ Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου. Τὰ ὑπολειπόμενα 407 ποιήματα συνιστοῦν πράγματι μέγαν ὄγκον ἐκ περισσοτέρων τῶν 17.000 στίχων. Τὰ πλεῖστα τῶν ποιημάτων τούτων ἐγράφησαν κατὰ τὸν χρόνον τῆς τελευταίας ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, ὅτε πλησιάζων πρὸς τὸ τέλος τοῦ ἐφαλλεν εὐχαριστότερον ὡς ὁ γέρον κύνως⁷⁸, ὀλίγα δὲ κατὰ τὸν προηγούμενον χρόνον.

Λόγῳ προκαταλήψεων, ὀφειλομένων εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου χρῆσιν ἀρχαϊκῆς γλώσσης καὶ προσωδιακῶν μέτρων, ἢ ποιησις αὐτοῦ ὑποτιμᾶται σήμερον ὑπὸ τῶν πλείστων κριτικῶν, βεβαίως ἀδίκως. Πράγματι οὗτος ἦτο γεννημένος ποιητῆς καὶ ἐσκέπτετο πάντοτε ρυθμικῶς, μέχρι σημείου ὥστε καὶ αἱ ὀμιλῖαι τοῦ ἀκόμη νὰ ἔχουν ποιητικὴν κίνησιν καὶ ρυθμόν. Αὐτὸς δέ, τοῦ ὀποίου τόσα τμήματα ὀμιλιῶν ἐνεσωματώθησαν αὐτούσια εἰς λαμπράς συνθέσεις μεταγενεστέρων ὕμνογράφων, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ μικρὸς ποιητῆς εἰς τὰς ποιητικὰς του συνθέσεις. Ἄλλωστε εἶχεν ἐπισταμένως μελετήσῃ ὅλην σχεδὸν τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, ἰδίως δὲ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς τραγικούς. Τὰ ποιήματά του ἐκφράζουν τὴν ψυχὴν του, μίαν εὐγενῆ καὶ λεπτὴν ψυχὴν, ἀκόμη καὶ ὅσα εἶναι ξηρῶς διδακτικά. Περικλείουν λυρικούς τόνους ἀγνώστους εἰς τὴν κλασικὴν ποίησιν καὶ προαγγέλλοντας τὸν νεώτερον ἐσωστρεφεῆ λυρισμόν. Διὰ τοῦτο ἠγαπήθησαν πολὺ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους καὶ ἐσχολιάσθησαν ὑπὸ Κοσμά Μελωδοῦ, Νικήτα Δαβίδ, ἄλλων⁷⁹, Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ (Περὶ ἀποριῶν) καὶ Ἰωάννου Ζωναρᾶ, Νικολάου Δοξαπατρῆ καὶ Νικηφόρου Καλλίστου (τῶν τελευταίων τούτων εἰς ἀνέκδοτα ἔργα). Τὰ ἐπιτάφια καὶ ἐπιγράμματα αὐτῶν ἀπετέλεσαν τὸ 8ον βιβλίον τῆς Παλατινῆς Ἀνθολογίας. Ὑπάρχει ἀρχαία συριακὴ μετάφρασις μερικῶν ποιημάτων.

Εἰς ποίημα γραφὲν τὸ 382⁸⁰ ἐκθέτει τοὺς λόγους διὰ τοὺς

77. PG 37, 1577-1600.

78. Εἰς τὰ ἔμμετρα 55, PG 38, 1335.

79. PG 38, 341-845.

80. Εἰς τὰ ἔμμετρα, PG 37, 1329-1336.

ὁποίους συνέθετε ποιήματα. Ἦταν τρεῖς· πρῶτον διὰ νὰ ἐκφράζῃ τὰς σκέψεις του ἐν συντομίᾳ, δεύτερον διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς νεαροὺς φίλους τῶν γραμμάτων τερπνὸν καὶ ὠφέλιμον ἀνάγνωσμα καὶ τρίτον διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι οἱ χριστιανοὶ δὲν ὑστεροῦν τῶν ἐθνικῶν εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ἡ ἐξήγησις αὕτη ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα καὶ βεβαίως, ὡς καὶ ὁ βιογράφος παρατηρεῖ⁸¹, ὁ Γρηγόριος ἤθελε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν νομοθεσίαν τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ τὴν ποίησιν τοῦ Ἀπολιναρίου, ἀλλὰ ἀναμφισβητήτως θὰ ἔγραφε ποιήματα, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχον οἱ λόγοι οὗτοι, διότι ἦτο ποιητῆς. Ἰσχυρότερος λοιπὸν εἶναι ὁ πρῶτος λόγος καὶ δὴ ὑπὸ κάπως διάφορον διατύπωσιν.

Ἡ γλῶσσα τῶν ποιημάτων εἶναι πάντοτε ὑψηλά, ποικίλλει δὲ κατὰ τὸν τύπον ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς μέχρι τῆς καθαρᾶς γλώσσης τῶν χρόνων του. Ποικίλλουν ἐπίσης καὶ τὰ προσωδιακὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα συνθέτει κατὰ διαφόρους τρόπους εἰς τὰ ποιήματα. Εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνωμεν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ποίημα πλεῖστα μέτρα. Τὴν προσωδίαν ἐγκαταλείπει εἰς δύο μόνον ποιήματα⁸², εἰς τὰ ὁποῖα εἰσάγει τὸ ρυθμικὸν μέτρον καὶ δημωδεστέραν γλῶσσαν. Κατὰ περιστάσεις δίδεται δραματικὸς χαρακτήρ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ διαλόγου. Ἡ ἔκδοσις τῶν Βενεδικτινῶν⁸³ διαίρει τὰ ποιήματα εἰς δύο βιβλία, θεολογικὸν καὶ ἱστορικὸν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὑποδιαίρει εἰς δύο τάξεις ποιημάτων, τῶν δογματικῶν (38) καὶ τῶν ἠθικῶν (40), τὸ δὲ δεύτερον εἰς τέσσαρας τάξεις, τῶν περὶ ἑαυτοῦ (99), τῶν περὶ ἐτέρων (8), τῶν ἐπιταφίων (129) καὶ τῶν ἐπιγραμμάτων (94). Βεβαίως ἡ διαίρεσις εἶναι ἐντελῶς τυπικὴ καὶ χονδρική, ἀλλὰ καὶ χρήσιμος. Μόνον ἀμυδρὰν εἰκόνα περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ Γρηγορίου εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ ἡ ἀνά-

81. PG 35, 304.

82. Ἑσπερινὸς ὕμνος, PG 37, 511 κ.ἐξ., καὶ Πρὸς παρθένους, αὐτόθι 632 κ.ἐξ., τοῦ τελευταίου ἀμφισθητουμένου.

83. PG 37, 397-1600 καὶ 38, 11-136. Μεμονωμένως ἐξεδόθησαν ποιήματα καὶ ἐν Christ. Paranikas, Anthologia, Leipzig 1871, 23-32, Beckby, Anthologia Graeca, München 1957 καὶ H. M. Werhahn, Σύγκρισις βίων, Wiesbaden 1953.

λυσες ὀλίγων ἐξ αὐτῶν.

Ὁ Γρηγόριος ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα παραδείγματα ἀνατολικῶν Πατέρων, οἵτινες διετύπωσαν τὰς σκέψεις των αὐτοβιογραφικῶς. Πλὴν τῶν ὀμιλιῶν του ἀφιέρωσε καὶ τρία μακρότατα ποιήματα εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον, τὸ πρῶτον ἐξ 634 δακτυλικῶν ἑξαμέτρων⁸⁴, τὸ δεύτερον ἐκ 1949 λαμδικῶν τριμέτρων⁸⁵, τὸ δὲ τρίτον ἐξ 836 τριμέτρων⁸⁶. Εἰς τὸ δεύτερον, ἐκ τοῦ ὁποίου στίχους παρεθέσαμεν ἀνωτέρω ἐπανειλημμένως, περιγράφει τὰ τοῦ βίου του, ἄλλοτε μὲ μελαγχολίαν καὶ ἄλλοτε μὲ ἐνθουσιασμόν, καταλήγει δὲ μὲ τὴν δήλωσιν, ὅτι ἀναζητεῖ πρὸς κατοικίαν τόπον ἐρημικόν, διότι δὲν εἶχε πλέον νὰ προσφέρῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἄλλο τι πλὴν τῶν δακρύων, καὶ μὲ τὴν διατύπωσιν τῆς τελικῆς ἐλπίδος:

Ἡ ποῖ προθήσεται; Εἰπέ μοι, Θεοῦ Λόγε,
εἰς τὴν ἄσειστον εὐχομαι κατοικίαν,
ἔνθα Τριάς μου καὶ τὸ σύγκρατον σέλας,
ἧς νῦν ἀμυδραῖς ταῖς σκιαῖς ὑφούμεθα (1946-1949).

Εἶναι ἡ ἀνήσυχος ψυχὴ, ἡ ὁποία ζητεῖ ἀνάπαυσιν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐπανειλημμένως ἐνθυμίζει καὶ εἰς πλῆθος ἠθικῶν ποιημάτων καὶ ὡς θὰ ἔλεγε μετὰ τινος δεκαετίας καὶ ὁ Αὐγουστίνος, ὅστις ἠκολούθησε τὸ παράδειγμά του. Μεταξὺ τῶν αὐτοβιογραφικῶν ποιημάτων καταλέγεται καὶ τὸ Ἀγρύπνιον περὶ τῆς Ἀναστασίας ἐκκλησίας⁸⁷, εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐρημικῆς καταβιώσεως βλέπει ὡς ἐν ὄνειρῳ τὸ ἔργον του εἰς τὸν ναὸν τοῦτον:

Εἶδόν δὴ γλυκὺν ὕπνον· Ἀναστασίαν δὲ τ' ὄνειρος
στήσεν ἐμοῖσι φέρων ἡματίοισι πόθοις·
ἢ πρώτη λόγον αἰπὺν ἐνὶ προσόδεσσι μένοντα
ἤγαγεν ἐς κορυφὴν οὖρεος ἀκροτάτην (1-4).

84. PG 37, 969-1017.

85. PG 37, 1029-1166.

86. PG 37, 1166-1227.

87. PG 37, 1254-1261.

Ἐκ τῶν εἰς Θεὸν ποιημάτων θὰ σημειώσωμεν δύο ἀντιθέτου τάσεως. Τὸ πρῶτον, ὕμνος εἰς Θεόν⁸⁸, ἀπορρίπτει πᾶσαν διὰ τοῦ λόγου κατανόησιν τοῦ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ καὶ τονίζει τὸ ἀποφατικὸν στοιχεῖον. Ἀποδίδεται καὶ εἰς τὸν νεοπλατωνικὸν Πρόκλον, ἀλλ' ὅπως ἴσως ἀποδίδει πλήρως τὴν σκέψιν τοῦ Γρηγορίου:

ὦ πάντων ἐπέκεινα· τί γὰρ θέμις ἄλλα σέ μέλπειν;
 Πῶς λόγος ὑμνήσει σε; Σὺ γὰρ λόγῳ οὐδενὶ ρητός.
 Πῶς νόος ἀθρήσει σε; Σὺ γὰρ νόῳ οὐδενὶ ληπτός.
 Μοῦνος ἐὼν ἀγνωστος· ἐπεὶ τέκες ὄσσα νοεῖται.
 Πάντα σέ καὶ λαλέοντα καὶ οὐ λαλέοντα λιγαίνει·
 πάντα σέ καὶ νοέοντα καὶ οὐ νοέοντα γεραίρει.
 Ξυνοὶ γὰρ τε πόθοι, ξυγαὶ δ' ὠδιγες ἀπάντων
 ἀμφὶ σέ· σοὶ δὲ τὰ πάντα προσεύχεται, εἰς σέ δὲ πάντα
 σύνθεμα σὸν νοέοντα λαλεῖ σιγώμενον ὕμνον.
 Σοὶ ἐνὶ πάντα μένει, σοὶ δ' ἀθρόα πάντα θράζει.
 Καὶ πάντων τέλος ἐσσί, καὶ εἰς καὶ πάντα οὐδεὶς,
 οὐχ ἔν ἐὼν, οὐ πάντα. Πανώνυμε, πῶς σέ καλέσω,
 τὸν μόνον ἀκλήϊστον; Ὑπερνεφέας δὲ καλύπτρας
 τίς νόος οὐρανίδης εἰσδύσεται; Ἴλαος εἴης,
 ὦ πάντων ἐπέκεινα· τί γὰρ θέμις ἄλλας σε μέλπειν;

Τὸ δεύτερον, ἀπευθυνόμενον εἰς Χριστὸν καὶ Λόγον⁸⁹, περιγράφει εἰς στίχους ρυθμικοὺς τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ἔργον αὐτοῦ.

Σὲ νῦν εὐλογοῦμεν,
 Χριστέ μου, Λόγε Θεοῦ,
 φῶς ἐκ φωτὸς ἀνάρχου
 καὶ πνεύματος ταμίαν.
 Τριτοῦ φωτὸς εἰς μίαν
 δόξαν ἀθροισμένου·
 δεξιῶν τὸ σκότος,
 δεξιῶν ὑπέστησας τὸ φῶς,

88. PG 37, 507-508.

89. Ἑσπερινὸς ὕμνος, PG 37, 511-514.

Ἰν' ἐν φωτὶ τὰ πάντα κτίσης
καὶ τὴν ἄστατον ὕλην
στήσης μορφῶν εἰς κόσμον
καὶ τὴν γῶν εὐκοσμίαν...

Μεγάλη θέσις ἐν τοῖς ποιήμασι διδεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δύο κατευθύνσεων βίου ἐν ἀναφορᾷ καὶ πρὸς τὰς ἀνθρωπολογικὰς πεποιθήσεις τοῦ ποιητοῦ. Μερικὰ ποιήματα τῆς κατηγορίας ταύτης εἶναι εἰς διαλογικὴν μορφήν συντεταγμένα. Ἐξωτερικὸν διάλογον εὐρίσκομεν εἰς τὴν Σύγκρισιν βίων⁹⁰, ὅπου μάχονται ὁ κόσμος καὶ τὸ πνεῦμα ἐνώπιον κριτοῦ. Ἐκάστος τῶν διαδίκων ἀναφέρει τὰ προσόντα, ὁ δὲ κριτῆς ἐκφέρει τὴν ἀπόφασιν.

Ἄλλ' ἄπετε· λώϊον δ' ἦν ἔχητ' εἰρηνικῶς
ἄμφω πρὸς ἀλλήλους τε καὶ Θεὸν μέγαν,
σύ μὲν νέμων τὰ πρῶτα τῷ πρώτῳ βίῳ,
οὐ δ' ὡς ἀδελφὸν δεῦτερον προσλαμβάνων...
Οὕτως ἂν ἡμῖν ἀσφαλῆς εἴη βίος (249-255).

Ἐσωτερικὸν διάλογον εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ἡμιάμβους τοῦ ποιήματος Εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν⁹¹ ὅπου τὸ ἐγὼ τοῦ ποιητοῦ συζητεῖ μὲ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Τί σοι θέλεις γενέσθαι;
Ψυχὴν ἐμὴν ἐρωτῶ.

Καὶ ἀπαριθμεῖ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου, δόξαν, πλοῦτον καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ ὅποια σήμερον ὑπάρχουν καὶ αὐριον ἐξαφανίζονται. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν θεωρεῖ πρέπον νὰ δώσῃ, συνεχίζει.

Θέλεις θεὸς γενέσθαι,
θεὸς Θεοῦ μεγίστου
παρασιάτης φαεινὸς
σὺν ἀγγέλοις χορεύων;
Ἴθι, πρόβαινε, ταρσοῦς

90. PG 37, 649-667.

91. PG 37, 1435-1442.

δξυπτέρου μενοιγῆς
κυκλουμένη πρὸς ὕψος.

Ἐπειτα ἀπευθύνεται πρὸς τὴν σάρκα·

Σὺ δ' εἶπέ μοι, κάκιστον,
ὦ σαρκίον δυσῶδες,
ἐπεὶ συνεζύγην σοι
ἡ δεσπότις, μαγεῖρψ,
τί σοι θέλεις γενέσθαι
πρὸς τὸ πνοὴν κρατεῖσθαι;

Ἐδέσματα ποικίλα καὶ ἡδονὰς καὶ ἐνδύματα πολυτελεῖ; Ὅχι.

Ἐμὸς γὰρ οὐ σχολή σε
θάλλπειν σύνοικον ἐχθρόν,
ἴν' ὡς ὄφεις κρυμωθεῖς,
θέρμη δ' ἔπειτα λυθεῖς,
ἐγκόλπιδος με τρώσης.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑὶ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ

Ὁ Γρηγόριος, παρ' ὅλον ὅτι δὲν συνέταξε συστηματικὰς πραγματείας, ἐθεωρήθη καὶ πράγματι εἶναι εἰς ἕκ τῶν θεολόγων οἱ ὅποιοι ἤσκησαν ἰσχυρὰν ἐπιρροὴν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὀρθοδοξίας.

1. Ὁ χριστιανὸς καὶ ὁ κόσμος. Ὡς ὁ Μ. Βασίλειος, καὶ οὗτος ἐπιχειρεῖ ἐναρμόνισιν μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ κόσμου. Εἰς τὸ ποίημα αὐτοῦ Σύγκρισις βίων ἐμφανίζει κατ' ἀρχὰς ὀξυτάτην τὴν σύγκρουσιν.

[Βίοι] Κρίναις ἂν ἡμῖν, ὦ ξένε.

[Κριτῆς]

Κρίσις δὲ τίς;

[Βίοι] Βίοι μάχονται.

[Κριτῆς]

Καὶ τίνες, τίς δ' ἡ κρίσις;

[Βίοι] Ὁ κοσμικὸς τε καὶ ὁσος τοῦ πνεύματος,

πότερός τ' ἀμείνων καὶ σοφοῖς διώσιμος.

[Κριτής] Ὡς δύσκριτον μὲν, ἀλλ' ὁμως ἀκουστέον (1-5).

Ἄλλ' ἐνῷ ἕκαστος βίος προβάλλει τὰ προσόντα του, ἐν τέλει ἡ κρίσις συμδιβάζει τούτους διὰ τῶν ἀνωτέρω παρατεθέντων στίχων.

Τὴν ἀντίθεσιν ἐπεκτείνει ἐνιαχοῦ καὶ μεταξὺ χριστιανικῆς θεολογίας καὶ ἑλληνικῆς σοφίας. Θεωρεῖ τὴν ἔξω σοφίαν ὡς παίζουσαν μὲ τὰς «σκιὰς ἐν τῷ τῆς ἀληθείας σχήματι»⁹² καὶ λέγει ὅτι αἱ ἐνστάσεις τοῦ Πύρρωνος, οἱ συλλογισμοὶ τοῦ Χρυσίππου, ἡ τέχνη τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἡ εὐγλωττία τοῦ Πλάτωνος εἰσέδυσαν «ὥσπερ αἰγυπτιακαὶ τινες μάστιγες»⁹³.

Ἀπὸ τῆς ἄλλης πλευρᾶς ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἐντροφήσει ὄχι μόνον εἰς τὴν ρητορείαν καὶ τὴν ποίησιν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους, τῶν Στωϊκῶν καὶ τῶν Νεοπλατωνικῶν, ἐκαυχᾶτο δὲ ὅτι εἶναι καὶ αὐτὸς «ἀττικὸς». Εἶναι φανερόν ὅτι ἐν τέλει συνεδίβαζε τὰς δύο παιδείας καὶ τοῦτο ρητῶς διατυπώνει εἰς πολλὰς περιστάσεις. «Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι τῶν νοῦν ἐχόντων παιδείusin τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἣ πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα μόνης ἔχεται τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν πολλοὶ χριστιανῶν διαπτύουσιν ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλεράν καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες»⁹⁴.

2. Π α ρ ἄ δ ο σ ι ς τ ῆ ς ἀ λ η θ ε ί α ς. Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια εὐρίσκεται εἰς τὰς Γραφάς, Παλαιὰν καὶ Κ. Διαθήκην, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Γρηγόριος παραθέτει δαιφιλῶς καὶ ἄνευ διακρίσεως, ἐρμηνεύων κατὰ μέθοδον μεσάζουσαν μεταξὺ ἀλεξανδρινῆς καὶ ἀντιοχειανῆς. Ἄλλ' εἰς ταύτας δὲν ἔχει γραφῆ καὶ ἡ τελευταία περὶ

92. Λόγ. 25, 4, PG 35, 1204.

93. Λό. 32, 25, PG 36, 201.

94. Λόγ. 43, 11, PG 36, 508. Βλ. καὶ Λόγ. 4, 100, PG 35, 636.

τῆς ἀληθείας λέξεις. Θεολογῶν περὶ τοῦ Πνεύματος, προβάλλει ἐπερώτησιν ἀντιφρονούντων· «πόθεν ἡμῖν ἐπεισάγεις ξένον Θεόν καὶ ἄγραφον», ἦτοι τὸ Πνεῦμα;⁹⁵ καὶ ἀπαντᾷ διὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ δόγματος. Ὡς εἰς τὴν Π. Διαθήκην ἐδηλώθη ὁ Πατήρ, εἰς δὲ τὴν Καινὴν ὁ Υἱός, οὕτως εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπολιτεύεται τὸ Πνεῦμα⁹⁶. Προφανῶς ἡ ἀποκάλυψις συνεχίζεται, ἔστω καὶ ἐν μικροτέρῳ βαθμῷ, καὶ ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ ἄλλωσιν εἰς τὴν ὁποίαν προστίθενται νέοι κρίκοι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν.

3. Γ ν ῶ σ ι ς Θ ε ο Ὑ. Πᾶσα ἀπλή φύσις εἶναι ἢ τελείως καταληπτὴ ἢ ὅλως ἀκατάληπτος, ὁ δὲ Θεὸς ὡς ἀπλοῦς μὲν ἀλλὰ καὶ ἀπειρος, εἶναι ἀκατάληπτος, μόνον δὲ ἢ ἀπειρία αὐτοῦ εἶναι καταληπτὴ⁹⁷. Εἶναι τὸ πάντων ἐπέκεινα, ὡς ἐκτίθεται εἰς τὸν ἀνωτέρω παρατεθέντα ὕμνον εἰς Θεόν.

Καὶ «ἐφίεται» μὲν «πᾶσα λογικὴ φύσις Θεοῦ καὶ τῆς πρώτης αἰτίας» καὶ προσπαθεῖ γὰρ κατανοήσῃ τούτον διὰ τοῦ νοῦ, ἀλλ' ἀδυνατεῖ γὰρ τὸ κατορθώσῃ. Τότε ἀναλαμβάνει δευτέρον πλοῦν· γὰρ νοήσῃ τὸν Θεόν διὰ τῶν ὀρωμένων καὶ τοῦ κάλλους αὐτῶν⁹⁸. Ὅσα δύναται γὰρ καταλάβῃ διὰ τῶν δύο τούτων ὁδῶν εἶναι τὰ περὶ τὸν Θεόν ἢ, ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος, εἶναι «Θεοῦ τὰ ὀπίσθια»⁹⁹. ἦτοι ἡ δημιουργικὴ δύναμις καὶ ἡ μεγαλειότης αὐτοῦ. Τούτων «καὶ ὄψις διδάσκαλος καὶ ὁ φυσικὸς νόμος· ἢ μὲν τοῖς ὀρωμένης προσβάλλουσα καὶ πεπηγόσι καλῶς καὶ ὀδεύουσα καὶ ἀκινήτως, ἵνα οὕτως εἰπεῖν, κινουμένοις καὶ φερομένοις· ὁ δὲ διὰ τῶν ὀρωμένων καὶ τεταγμένων τὸν ἀρχηγὸν τούτων συλλογιζόμενος»¹⁰⁰ Ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ θὰ γνωσθῇ, ὅταν ὁ θεοειδὴς νοῦς καὶ λόγος μιχθῇ μὲ τὸ οἰκτεῖον αὐτοῦ καὶ ἡ εἰκὼν ἀνέλθῃ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, τοῦ ὁποίου τῶρα ἔχει τὴν ἔφεσιν¹⁰¹. Ὑπάρχει ὁμοῦς καὶ κατὰ τὸ πα-

95. Δόγ. 31, 1, PG 36, 133.

96. Δόγ. 31, 26, PG 36, 161.

97. Δόγ. 38, 7, PG 36, 317.

98. Δόγ. 28, 13, PG 36, 44.

99. Δόγ. 28, 3, PG 36, 29.

100. Δόγ. 28, 6, PG 36, 32.

101. Δόγ. 28, 14, PG 36, 44.

ρὸν ὑψηλότερον εἶδος γνώσεως, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ γίνῃ λόγος κατωτέρω.

4. Ἡ Τριάς. Ὁ Γρηγόριος ἔχει τὴν πληρεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν μέχρι τῶν χρόνων του τριαδολογίαν, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦν ἔκτοτε ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι. Μὴ συμμεριζόμενος τὴν ἐπιφυλακτικότητα τοῦ φίλου του Βασιλείου, ἀπέδωκε πλήρη τὴν θεότητα καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα, λέγων, «μέχρι τίνος τῷ μοδίῳ τὸν λύχνον περικαλύψωμεν;»¹⁰² Αἱ ἀντιλήψεις αὐτοῦ στηρίζονται εἰς τὸν ὄρον τῆς Νικαίας, ἀλλ' ἐρμηνεύουν αὐτὸν ἀκριβέστερον καὶ ἐπεκτείνουν αὐτόν.

Συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν του ὁ Θεὸς εἶναι ἐν κατὰ τὴν φύσιν ἢ οὐσίαν ἢ θεότητα καὶ τρία κατὰ τὴν ὑπαρξιν ἢ τὰ πρόσωπα. «Θεοῦ δὲ ὅταν εἶπω, ἐνὶ φωτὶ περιηστράφθητε καὶ τρισὶ τρισὶ μὲν κατὰ τὰς ιδιότητας εἴτουν ὑποστάσεις, εἴ τινα φίλον καλεῖν, εἴτε πρόσωπα — οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχῆσαι, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν — ἐνὶ δὲ κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον εἴτουν θεότητος. Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, ἴν' οὕτως εἶπω, καὶ συνάπτεται διηρημένως· ἐν γὰρ ἐν τρισὶν ἢ θεότης καὶ τὰ τρία ἐν, τὰ ἐν οἷς ἢ θεότης, ἢ τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν ἢ ἢ θεότης»¹⁰³. Οὕτως ἀπέκλειε καὶ τοῦ Σαβελλίου τὴν συναίρεσιν καὶ τοῦ Ἀρείου τὴν διαίρεσιν.

Τὰ τρία πρόσωπα ἔχουν ὁμοῦ καὶ ἰδιαιτέρως τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, διακρίνονται δὲ μόνον κατὰ τὸν τρόπον τῆς προελεύσεως αὐτῶν. Ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ, πλήν τῆς αἰτίας, καὶ ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς εἶναι καὶ τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἰότητος. Τὰς διακρίσεις ταύτας ὀνομάζει ὁ Γρηγόριος «ἀγέννητον», «γεννητὸν» καὶ «ἐκπορευτὸν», εἰσάγων ὁ ἴδιος διὰ πρώτην φοράν τὸν τελευταῖον τοῦτον ὄρον¹⁰⁴. Ἡ μεταγενεστέρα θεολογία δὲν εὔρε τίποτε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν τριαδικὴν ταύτην διδασκαλίαν.

102. Δόγ. 31, 10, PG 35, 849.

103. Δόγ. 39, 11, PG 36, 365.

104. Δόγ. 39, 12, PG 36, 348.

5. Ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Γρηγορίου παρουσιάζεται ἐνίοτε χωριστικῆ κατ' ἐπίδρασιν τοῦ Ὀριγένης, καθ' ὅσον φαίνεται ὅτι δέχεται τὴν ἕξωθεν εἰς τὸν χοϊκὸν ἄνθρωπον εἴσοδον τῆς ψυχῆς.

Οὐχ ὄλου ἀνθρώπου πατήρ βροτός, ὡς ἐνέπουσιν,
ἀλλ' ὅσον σαρκός τε καὶ αἵματος, ἀμφοτέρων μὲν
ὄλλυμένων, ψυχὴ δὲ Θεοῦ κρατέοντος οἴημα
ἕκτοθεν ἐσπίπτουσα πλάσει χροός¹⁰⁵.

Ἡ ψυχὴ εἶναι «θεῖη καὶ ἀφθιτος»¹⁰⁶, μετὰ θάνατον δὲ φεύγουσα τὸ δεσμωτήριον ἔρχεται πλησίον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀναμένει τὸ οἰκεῖον σῶμα.

Διάφορον ὁμῶς ἀνθρωπολογικὴν εἰκόνα παρέχει εἰς τὴν περίφημον περιγραφὴν τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία περιελήφθη αὐτουσίᾳ εἰς τὸ δογματικὸν σύστημα τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἔπλασε τοὺς δύο κόσμους, τὸν νοητὸν καὶ τὸν αἰσθητὸν, ἀπεφάσισε νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἐν ὧν ἀποτελοῦν μείγμα ἐξ ἀμφοτέρων. «Τοῦτο δὲ βουληθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδειξασθαι Λόγος καὶ ζῶον ἐν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου τε λέγω καὶ ὄρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὕλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθείς... οἷον τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μικρῷ μέγαν, ἐπὶ τῆς γῆς ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν... τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα»¹⁰⁷.

Ὁ ἄνθρωπος προικισμένος μὲ τὸ αὐτεξοῦσιον, ἐτοποθετήθη ἐν τῷ παραδείσῳ, μετὰ δὲ τὴν πτώσιν αὐτοῦ περιεβλήθη δερμαίνους χιτῶνας, «ἴσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν», διότι φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν Γρηγόριον προηγουμένως εἶχε σάρκα λεπτήν. Γότε λοιπὸν κατέστη θνητός, ὑπήρξε δὲ ὁ θάνατος ἀπὸ μιᾶς ἀπόβρωτος εὐεργέτημα, διότι θέτει τέρμα εἰς τὴν ἀμαρτίαν¹⁰⁸.

Ἡ θεῖα οἰκονομία. Τὴν μετὰ τὴν πτώσιν ἱστορίαν τοῦ ἀν-

105. Παρθενίας ἔπαινος 392-395, PG 37, 551 κ.εξ.

106. Περὶ ψυχῆς 3, PG 37, 447.

107. Δόγ. 38, 11, PG 36, 32 κ.εξ.

108. Δόγ. 38,12, PG 36, 324.

θρωπίνου γένους ὁ Γρηγόριος διακρίνει εἰς τρία στάδια, κατακλειόμενα δι' ἐκτάκτων τεραστίας σημασίας ἐπεμβάσεων τοῦ Θεοῦ, «σεισμῶν», οἱ ὅποιοι εἰσάγουν εἰς νέαν κατάστασιν βίου. Πρῶτον εἶναι τὸ στάδιον τῆς εἰδωλολατρίας, δεύτερον τὸ τοῦ νόμου, στάδιον οἰκονομίας, τρίτον τὸ τοῦ εὐαγγελίου, στάδιον τελειότητος. «Δύο γεγόνασι μεταθέσεις βίου ἐπιφανεῖς ἐκ παντὸς αἰῶνος, αἱ καὶ δύο διαθῆκαι καλοῦνται καὶ σεισμοὶ γῆς διὰ τὸ τοῦ πράγματος περιβοήτου· ἡ μὲν ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἐπὶ τοῦ νόμου, ἡ δὲ ἀπὸ τοῦ νόμου πρὸς τὸ εὐαγγέλιον». Διὰ νέου τρίτου σεισμοῦ θὰ πραγματοποιηθῆ ἡ «ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ ἐκεῖσε μετάστασις»¹⁰⁹. Καὶ κατὰ μὲν τὸ δεύτερον στάδιον ἐκηρύχθη ὁ Πατήρ, κατὰ δὲ τὸ τρίτον ἐκηρύχθη ὁ Υἱὸς καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἐνέργεια ἢ “ἐμπολίτευσις” τοῦ Πνεύματος¹¹⁰. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔδειξεν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸν δρόμον, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ ἐν αὐτῷ ὁδηγός.

Τὴν χριστολογικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἀνέπτυξεν ὁ Γρηγόριος ἐν ὄψει τοῦ Ἀπολιναρισμοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν παρεκκλίσεων, ἔφερε δὲ τὴν Χριστολογία εἰς συνάφειαν καὶ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν τριαδολογίαν, βλέπων εἰς ταύτην μὲν ἐκ μιᾶς φύσεως προερχόμενα τρία πρόσωπα, εἰς ἐκείνην δὲ ἐκ δύο φύσεων συγκροτούμενον «ἐν τῇ συγκράσει»¹¹¹ ἐν πρόσωπον. Ἀποκηρύττει πρῶτον μὲν τὴν ἀπολιναριστικὴν δοξασίαν περὶ ἐνώσεως Λόγου καὶ σαρκός, χριστολογῶν ἔνωσιν Λόγου καὶ ἀνθρώπου, δεύτερον τὴν προνεστοριανικὴν διάκρισιν δύο υἱῶν, ὀρίζων σύγκρασιν τῶν δύο φύσεων, τρίτον τὴν προμονοφυσιτικὴν δοξασίαν περὶ θείου ἄνωθεν ἔλθόντος σώματος, διδάσκων πραγματικὴν ἀνθρωπότητα τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ. Θεωρεῖ κατακριτέαν πᾶσαν διάφορον τούτων διδασκαλίαν. «Εἴ τις διαπεπλάσθαι τὸν ἀνθρώπον εἶθ' ὑποδεδυκέναι λέγοι Θεόν, κατάκριτος. . . Εἴ τις εἰσάγοι δύο υἱούς, ἓνα μὲν τὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρός, δεύτερον δὲ τὸν ἐκ μητρός, ἀλλ' οὐχὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν, καὶ τῆς υἰοθεσίας ἐκπέσοι. . . Εἴ τις λέγοι τὴν σάρκα ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθῆναι, ἀλλὰ μὴ ἐντεῦθεν εἶναι καὶ ἡμῶν, εἰ

109. Λόγ. 31, 25, PG 36, 160 κ.εξ.

110. Λόγ. 31, 26, PG 36, 161.

111. Ἐπιστ. 101, PG 37, 180.

καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀνάθεμα ἔστω... Εἴ τις εἰς ἄνουν ἄνθρωπον ἤλιπκεν, ἀνόητος ὄντως ἐστὶ καὶ οὐκ ἄξιος ὄλως σώζεσθαι. Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον καὶ ἀθεράπευτον»¹¹². Ἡ Μαρία εἶναι Θεοτόκος καὶ ἐν αὐτῇ διεπλάσθη πράγματι θεϊκῶς καὶ ἀνθρωπικῶς ὁ Χριστός¹¹³. Ταῦτα ἀπετέλεσαν βᾶσιν τῶν ὄρων τῆς Γ' καὶ Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Χριστοῦ εἶναι «τὸ μέγα μυστήριον», τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι, ν' ἀναστήσῃ τὴν σάρκα, ν' ἀνασώσῃ τὴν εἰκόνα καὶ νὰ καταστήσῃ τοὺς πάντας ἕν¹¹⁴.

7. Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ κοινωνία ἡ ὁποία συνεστήθη διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ. Ἐχουσα ἐμπολιτευόμενον ἐν ἑαυτῇ τὸ Πνεῦμα βαδίζει τὸν δρόμον τῆς παρά τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας. Ὁ Γρηγόριος, ὑπερτονίζων τὰς ἀδυναμίας ταύτας, ἐφρόνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς χρόνους του ἔμενεν ἀποίμαντος καὶ ὅτι αἱ πυκναὶ συγκλήσεις συνόδων περιέπλεκον ἀντὶ νὰ λύσουν τὰ προβλήματα. Εἰς πᾶσαν περίστασιν ἐκήρυσσε τὴν εἰρήνην· «εἰρήνη φίλη, πὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα... εἰρήνη φίλη, τὸ ἕμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα»¹¹⁵.

Ἐθεώρει τὴν ἱερωσύνην ὡς ἐπιστήμην ἐπιστημῶν καὶ ὡς ἀξίωμα οὐράνιον, ἐλυπεῖτο δὲ καὶ ἐντρέπετο διὰ λογαριασμὸν ἐκείνων σὶ ὁποῖοι, χωρὶς νὰ εἶναι καλύτεροι ἀπὸ τοὺς κοινούς ἀνθρώπους, ἂν δὲν εἶναι καὶ χειρότεροι, εἰσέρχονται εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων μὲ ἀνίπτους χεῖρας καὶ ἀμυήτους ψυχάς, ὡς ἔαν τὸ λειτούργημα τοῦτο ἦτο βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα¹¹⁶. Εἰς ταύτην δὲ πρέπει νὰ προσέρχωνται ὅσοι τῶν λοιπῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκείωσιν»¹¹⁷.

8. Θεωρία καὶ πράξις. Ὁ Γρηγόριος διδάσκει ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ ὁδοὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σωτηρίαν, «ἐν τοῖς θεοῖς

112. Ἐπιστ. 101, PG 37, 177-180.

113. Αὐτόθι.

114. Δόγ. 7, 23, PG 35, 785.

115. Δόγ. 22, 1, PG 35, 1132.

116. Δόγ. 2, 8, PG 35, 416.

117. Αὐτ. 3, PG 35, 409.

οὐχ ἓν τι τὸ σῶζον ἐστίν, οὐδὲ μία τῆς ἀρετῆς ὁδὸς ἀλλὰ πλείονες καὶ τοῦ πολλάς εἶναι μονὰς παρά τῷ Θεῷ, τούτου δὲ τοῦ θρυλλουμένου κἂν τοῖς πάντων κειμένου γλώσσας, οὐκ ἄλλο τι ἢ τοῦτο αἴτιον, τὸ πολλάς εἶναι τὰς ἐκεῖσε φερούσας ὁδοὺς, τὰς μὲν ἐπικινδυνότερας τε καὶ λαμπροτέρας, τὰς δὲ ταπεινότερας τε καὶ ἀσφαλεστέρας»¹¹⁸. Ἐκαστος κατορθώνει μίαν ἢ περισσοτέρας ἀρετὰς κατὰ τὰς δυνάμεις του, τὸ σπουδαιότερον δὲ εἶναι πάντοτε νὰ ὀδεύῃ. Ὅλων οὖν τῶν ἀρετῶν ὑψηλότερα εἶναι ἡ ἀγάπη, διὰ τῆς ὁποίας θεραπεύεται ὁ Θεός¹¹⁹.

Ἡ καλλιέργεια τῆς ἀρετῆς ἀποτελεῖ τὴν «πρᾶξιν», πλὴν δὲ αὐτῆς ὑπάρχει καὶ ἡ «θεωρία». Οἱ δύο οὗτοι ὅροι ἐπεκράτησαν ἕκτοτε διὰ τὴν δήλωσιν τοῦ εἶδους τοῦ βίου τῶν μοναχῶν. Ἡ πρᾶξις εἶναι διὰ τοὺς πολλοὺς, ἡ θεωρία διὰ τοὺς ὀλίγους, ἕκαστος δὲ ὀφείλει ν' ἀκολουθῇ τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν νοοτροπίαν του.

Πρᾶξιν προτιμήσεις ἢ θεωρίαν,
 ὄψις τελείων ἔργων, ἢ δὲ πλειόνων.
 Ἄμφω μὲν εἰσι δεξιάι τε καὶ φίλαι,
 σὺ δὲ πρὸς ἣν πέφυκας ἐκτείνου πλέον¹²⁰.

Εἰς τὴν θεωρίαν ὀδηγεῖ ὁ «ἔρωσ τοῦ καλοῦ, τῆς ἡσυχίας καὶ ἀναχωρήσεως»¹²¹ καὶ ἡ περὶ ἑαυτὸν συστροφή καὶ ὁ ἀποκλεισμός τῶν αἰσθήσεων, ὁπότε ἐπιτυγχάνεται ἡ μετὰ τοῦ Θεοῦ συνομιλία¹²².

118. Δόγ. 32, 33, PG 36, 212.

119. Δόγ. 14, 5, PG 35, 864.

120. Τετράστ., PG 37, 928.

121. Δόγ. 2, 6, PG 35, 413.

122. Δόγ. 2, 7, PG 35, 413.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὸν παρόντα τόμον περιέχονται ἕνδεκα Λόγοι ἀπὸ τοὺς τεσσαράκοντα πέντε συνολικά Λόγους τοῦ Θεολόγου. Τὸ παρατιθέμενον κείμενον εἶναι τὸ κείμενον τῆς Patrologia Graeca τοῦ Migne, διωρθωμένον τυπογραφικῶς. Οἱ λόγοι αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: 1. Λόγος Α', Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα (PG 35, 396-401). 2. Λόγος Β', Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν, καὶ αὐθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα (PG 35, 408-513). 3. Λόγος Γ', Πρὸς τοὺς καλέσαντας καὶ μὴ ἀπαντήσαντας (PG 35, 517-525). 4. Λόγος ΣΤ', Εἰρηνικὸς Α' ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων μετὰ τὴν σιωπὴν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ (PG 35, 721-752). 5. Λόγος Θ', Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαρόντος αὐτῷ Βασιλείου, ἡνίκα ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη Σασίμων (PG 35, 820-825). 6. Λόγος ΙΑ', Εἰς Γρηγόριον Νύσσης, τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀδελφόν, ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν (PG 35, 832-841). 7. Λόγος Ι', Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν μέγαν μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ φυγῆς (PG 35, 828-832). 8. Λόγος ΙΒ', Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, ἡνίκ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ ἐκκλησίας (PG 35, 844-849). 9. Λόγος ΙΓ', Εἰς τὴν χειροτονίαν Δοαρῶν. Ὁμιλία ἐκδοθεῖσα Εὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ (PG 35, 852-856). 10. Λόγος ΚΒ', Εἰρηνικὸς Β', λεχθεὶς ἐν Κωνσταντίνου πόλει ἐπὶ τῇ γενομένῃ τῷ λαῷ φιλονεικίᾳ περὶ ἐπισκόπων τινῶν διενεχθέντων πρὸς ἀλλήλους (PG 35, 1132-1152) καὶ 11. Λόγος ΚΓ', Εἰρηνικὸς Γ', εἰς τὴν σύμβασιν, ἣν μετὰ τὴν σύστασιν ἐποιησάμεθα οἱ ὁμόδοξοι (PG 35, 1152-1168).

1. Ὁ Λόγος εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα ἐξεφωνήθη τὸ Πάσχα τοῦ 362 εἰς τὴν Ναζιανζόν, μετὰ τὴν ἐπιστρο-

φήν τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὴν φυγὴν εἰς τὸν Πόντον (ἡ ὁποία συνέβη μετὰ τὴν εἰς πρεσβύτερον χειροτονίαν του), καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀπολογία τοῦ ρήτορος διὰ τὴν φυγὴν του αὐτὴν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀπετέλεσε τὸ γνωστὸν δοξαστικὸν τοῦ Πάσχα: «Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει...». Ὁ Γρηγόριος ζητεῖ κατ' ἀρχὴν συγχώρησιν ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς του διὰ τοὺς δισταγμοὺς του νὰ ἀναλάβῃ τὸ ὑπουργημα τῆς Ἱερωσύνης. Οἱ δισταγμοὶ του ὁμως αὐτοὶ εἶχον ὡς αἰτίαν τὴν εὐσέβειαν, ὅπως εἶχε συμβῆ, κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εἰς τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἱερεμίαν. Τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοὺς ὑπερνικήσῃ τοῦ τὴν προσέφερεν ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα, τῆς ὁποίας τὴν σημασίαν ἀναλύει εἰς τοὺς ἀκροατὰς του. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦσε σύμβολον καὶ προτύπωσιν τῆς θυσίας καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐμβαθύνει εἰς τὴν οὐσίαν τῆς χριστιανικῆς ἑορτῆς, προτρέπων τοὺς ἀκροατὰς του νὰ τὸ ζήσουν καὶ νὰ τὸ ἑορτάσουν ἐπαξίως μετὰ τὴν ἀνταπόκρισιν των εἰς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάντος Χριστοῦ. Ἄς προσφέρῃ καθένας τὰ πάντα σ' ἐκεῖνον πού ἔδωσε τὰ πάντα πρὸς χάριν μας, λέγει ὁ Γρηγόριος. Ὅ,τι καλύτερο δὲ μπορεῖ νὰ προσφέρῃ κανεὶς δι' ὅλας αὐτὰς τὰς δωρεὰς τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ ἑαυτὸς του μετὰ τὴν κατανόησιν τοῦ μυστηρίου τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Κλείοντας τὸν λόγον του ὁ Θεολόγος ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τῶν ἀκροατῶν του δι' ὑπακοὴν εἰς τὸν καλὸν των ποιμένα — τὸν ἐπίσκοπον πατέρα του —, ὁ ὁποῖος «σὰς δίδει τὸν ἑαυτὸν του ὄχι μίαν φορὰν ἀλλὰ δύο», ὅπως λέγει, καὶ εἰς τὰ γενικώτερα καθήκοντά των ὡς ποιμνίου, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ ἡ πίστις των εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ ἡ ἀποφυγὴ κάθε «ξένης φωνῆς», ἡ ὁποία παραπλανᾷ καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν.

2. Ὁ Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἐξεφωνήθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὀλίγον μετὰ τὸν προηγούμενον, ἐπειδὴ ἡ πρώτη ἀπολογία του ἐθεωρήθη κάπως χλιαρὰ καὶ ἀνεπαρκής. Ὁ Γρηγόριος, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐξεφώνησε μόνον ἓνα μέρος τοῦ λόγου κατὰ τὸ ἔτος 362. Ἡ σημερινὴ μορφή τοῦ λόγου θεωρεῖται ἀποτελεσμα μεταγενεστέρως ἐπεξεργασίας καὶ διευρύνσεως ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Γρηγορίου. Τὸν λόγον ἐμιμήθη ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ Ἱερωσύνης» καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Μέγας εἰς τὸ

«Liber regulae pastoralis». Ὁ λόγος, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλον του, ἀσχολεῖται μὲ τὸ ὑπουργήμα («ἐπάγγελμα», ὅπως τὸ χαρακτηρίζει ὁ Γρηγόριος) τῆς ἱερωσύνης. Ὁ Γρηγόριος ἀρχίζει τὸν λόγον λέγοντας ὅτι θὰ πῆ τὴν ἀλήθειαν διὰ τὴν φυγὴν του καὶ διὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ αὐτὴν. Θὰ δώσω, λέγει, τροφήν καὶ εἰς τοὺς κατηγόρους ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ὑπερασπιστάς μου, μὲ τὸ νὰ κατηγορήσω τὸν ἑαυτὸν μου ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ μὲ τὸ νὰ τὸν ὑπερασπισθῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἡ τάξις τοῦ κόσμου ἀπαιτεῖ, λέγει, ὠρισμένοι νὰ διοικοῦν καὶ ἄλλοι νὰ διοικοῦνται. Δὲν εἶναι δὲ ἐντροπὴ οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο. Διὰ τί λοιπὸν δὲν ὑπήκουσα ὅταν μὲ ἐκάλεσαν νὰ ἀναλάβω τὸ ὑπουργήμα τῆς ἱερωσύνης; Μήπως ἐπειδὴ τυχὸν ἤμουν ἀντιδραστικὸς καὶ ὑπερβολικὰ θρασύς; Ὅχι, ἀπαντᾷ ὁ Γρηγόριος, καὶ ἀρχίζει νὰ ἐκθέτῃ τοὺς λόγους τῆς «δειλίας» του. Ὡς πρῶτον ἀναφέρει τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν μοναχικὴν ζωὴν, καὶ ὡς δευτέρον τὴν ἐντροπήν του δι' ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν ἀξιώματα χωρὶς νὰ εἶναι ἄξιοι δι' αὐτά. Ὁ κυριώτερος ὅμως λόγος τῆς στάσεώς του ὑπῆρξε τὸ δέος καὶ ὁ σεβασμὸς του πρὸς τὸ ὑπουργήμα τῆς διαποιμάνσεως ἀνθρωπίνων ψυχῶν. Εἶναι φοβερὰ δύσκολο νὰ ποιμάνῃ κανεὶς ἀνθρώπους, λέγει ὁ Γρηγόριος, διότι τὸ μὲν καλὸν πολὺ δύσκολα ἀφομοιώνεται, ἐνῶ τὸ κακὸν διαδίδεται μὲ ταχύτητα ἀστραπῆς. Ἐλάχιστο ἀψίνθιο κάνει πικρὸ πολὺ περισσότερο μέλι, ἐνῶ δὲν ἔμπορεῖ νὰ γίνῃ τὸ ἀντίθετο. Ὁ ἱερεὺς ἔχει καθήκον ὄχι μόνον νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὴν ψυχὴν τὰ κακὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐγχαράξῃ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρετὴν. Πρέπει νὰ ξέρῃ τί ταιριάζει εἰς τὸν καθένα, καὶ νὰ καθοδηγῇ μὲ τὴν πειθῶ καὶ ὄχι μὲ τὴν βίαν. Ἐν συνεχείᾳ συγκρίνει τὴν ἱερωσύνην, τὴν τέχνην τῶν τεχνῶν καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν, ὅπως τὴν χαρακτηρίζει, μὲ τὴν ἰατρικὴν. Ἐξετάζει τὰ μέσα καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς καθεμιᾶς καὶ καταδεικνύει πόσο ἀσύγκριτα δυσκολώτερη εἶναι ἢ ἰατρικὴ τῶν ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ πόσον ἀσύγκριτα ὑψηλότερος ὁ σκοπὸς τῆς, ἢ θεοποίησις δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς ὅλης τῆς θείας οἰκονομίας, τὴν ὁποῖαν ἐκθέτει ἐν ἐκτάσει ὁ Γρηγόριος. Οἱ τρόποι καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας εἶναι πολλὰ καὶ ποικίλα καὶ εἰς τὰς δύο

ιατρικάς, ἀλλὰ ἡ ἐξεύρεσις καὶ ὁ τρόπος ἐφαρμογῆς των εἶναι ἀσυγκρίτως δυσκολώτερα καὶ γεμᾶτα ἀπὸ κινδύνους εἰς τὴν ἱατρικὴν τῶν ψυχῶν, ἐπειδὴ ὁ καθένας χρειάζεται εἰδικὴν μεταχειρῖσιν καὶ διαφορετικὸν τρόπον θεραπείας. Τὸν ἱατρὸν τῶν ψυχῶν συγκρίνει ὁ Γρηγόριος μὲ τὸν ἀκροβάτην, ὁ ὁποῖος διατρέχει τὸν μέγιστον τῶν κινδύνων, ἐὰν δὲν βαδίζῃ μὲ τὴν μεγίστην δυνατὴν προσοχὴν. Ἀκολούθως ἀναφέρεται εἰς τὸ πιὸ σπουδαῖον χαρακτηρηστικὸν τῆς ἱερωσύνης, ὅπως τὸ χαρακτηρίζει, δηλαδὴ εἰς τὴν ἐνασχόλησιν περὶ τὴν θεολογίαν, καὶ εἰς τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποῖους περικλείει τοῦτο καὶ διὰ τὸν ποιμένα καὶ διὰ τοὺς ποιμαινομένους. Καταφέρεται κατὰ τῆς ἀθετίας τοῦ Σαβελλίου, κατὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τοῦ Ἀρείου, καὶ κατὰ τῆς πολυθείας ὠρισμένων πιστῶν ἐν σχέσει πρὸς τὸ τριαδικὸν δόγμα, τὸ ὁποῖον θεωρεῖ ὡς τὴν βάσιν τῆς πίστεως, καὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται διεξοδικά. Ἐπαγγέλεται ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ δύσκολον ἔργον τῆς καθοδηγήσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως τοῦ κοινοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας, τοῦ ὁποῖου αἱ ἀνάγκαι εἶναι μύρια καὶ ποικιλόμορφοι, καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὡς ὑπόδειγμα ποιμένος. Οἱ λόγοι τῶν προφητῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τοὺς ἱερεῖς τονίζουν ἀκόμη περισσότερο τὴν φοβερὰν εὐθύνην τῶν ἱερέων. Αἱ ἐντολαὶ τοῦ Παύλου εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην διέπονται ἀπὸ τὸ ἴδιον πνεῦμα. Τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, τὸν ὁποῖον καλεῖται γὰ πλησιάσῃ ὁ ἱερεὺς, ἀποτελοῦν ἓνα ἀκόμη λόγον δισταγμοῦ, ἀκόμη καὶ διὰ τὸν Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος εἶχε κληθῆ ἤδη ἀπὸ τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς του, καὶ ὁ ὁποῖος τελικὰ ἠκολούθησε τὴν κλήσιν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν νυμφῶνα ἀφοῦ ἐγκατέλειψε τὰ πάντα. Φοβάται ὁμοῦς μήπως ριφθῆ ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφῶνα, ἐπειδὴ οἱ καιροὶ εἶναι χαλεποί. Οἱ πιστοὶ ρίπτουν τοὺς μαργαρίτας εἰς τοὺς χόλους, καὶ τὰ ἅγια τῶν ἀγίων ἔχουν βεβηλωθῆ. Μισοῦνται, ἀλληλοκατηγοροῦνται καὶ ἀλληλομάχονται καί, τὸ καὶ χειρότερον, οἱ ἱερεῖς ἔχουν γίνεαι ὁμοιοὶ μὲ αὐτούς. Ἔχουν γίνεαι δημόσιον θέαμα καὶ ἀντικείμενον διακωμωδήσεως εἰς τοὺς πονηροὺς, εἰς κάθε ὥραν καὶ εἰς κάθε τόπον. Μὲ ὅλα αὐτά, συνεχίζει ὁ Γρηγόριος, ἐξευτελιζέται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τρόπον ἀκόμη

καὶ εἰς τοὺς δαίμονας. Καὶ τὸν μὲν ἐξωτερικὸν πόλεμον, λέγει, καὶ τὸ θηρίον τὸ ὁποῖον ἔχει ξεσηκωθῆ τῶρα ἐναντίον τῆς ἐκκλησίας (ἐννοεῖ τὸν Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην) δὲν τὸ φοβοῦμαι, ἀλλὰ νιώθω ἀμηχανίαν ἐμπρὸς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν μου πόλεμον, καὶ δὲν γνωρίζω μὲ ποίαν πανοπλίαν πρέπει νὰ ὀπλισθῶ διὰ νὰ ἀντιμετωπίσω τὰ τεχνάσματα τοῦ διαβόλου. Ἐδειξα δειλίαν καὶ ἀπέφυγα τὴν κλῆσιν, ἐπειδὴ ἐνιωθα ὅτι δὲν ἤμουν ἀντάξιος τοῦ Θεοῦ, ὅπως δὲν εἶναι καὶ κανεὶς ἄνθρωπος. Πῶς θὰ ἠμποροῦσα νὰ τὸν πλησιάσω, διερωτᾶται, προτοῦ συνηθίσω τὰ μάτια μου νὰ βλέπουν καθαρά, προτοῦ ἀνοίξω τὰ αὐτιά μου εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου, προτοῦ ἀνοίξω τὸ στόμα μου διὰ νὰ ἐλκύσω πνεῦμα, προτοῦ πατήσω σταθερὰ ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν, προτοῦ κατευθυνθῶν τὰ βήματά μου σταθερὰ πρὸς τὸν Θεόν, προτοῦ, τέλος, γίνῃ τὸ κάθε μέλος μου ὄπλον δικαιοσύνης καὶ προτοῦ ἀποδιώξω ἀπὸ πάνω μου κάθε εἶδος νεκρώσεως; Ποῖος θὰ δεχθῆ μὲ προθυμίαν καὶ χαρὰν νὰ τεθῆ ἐπικεφαλῆς τῆς ἐκκλησίας, ἐὰν δὲν ἔχη πυρποληθῆ ἢ καρδιά του ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, ἐὰν δὲν ἔχη δὴ ἀκόμη τὴν ὡραιότητα τοῦ Κυρίου, ἐὰν δὲν ἔχη νιώσει μὲ τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν τὰς δυνάμεις τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν δὲν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὰς βιοτικὰς μερίμνας, καὶ δὲν μάθῃ νὰ κηρύττῃ τὴν μυστικὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐὰν, τέλος, δὲν ἠμπορῆ νὰ σηκώσῃ τὸ βᾶρος τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου; Ἄλλοι, λέγει, ἄς ἀνοίγωνται εἰς τὸ πέλαγος διὰ νὰ ἐμπορευθῶν καὶ νὰ πλουτίσουν. Ἐγὼ ἕμως προτιμῶ νὰ παραμείνω εἰς τὴν γῆν μὲ ὀλίγα κέρδη, ἀντὶ νὰ ξανοιχθῶ εἰς τὸ πέλαγος διὰ νὰ ἐπιτύχω μεγάλα κέρδη. Διότι δι' ἐκεῖνον μὲν ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνέβει ὑψηλὰ εἶναι ἐπιβεβλημένον νὰ τολμήσῃ ἀκόμη περισσότερο, ἐνῶ διὰ τὸν μικρὸν εἶναι πιὸ ἀσφαλὲς τὸ νὰ ἐπιχειρῆ πράγματα ἀνάλογα μὲ τὰς δυνάμεις του. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δὲν εἶναι σωστὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ οἰκοδομήσῃ πύργον παρὰ μόνον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διαθέτει τὰ ἀπαιτούμενα μέσα. Μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς κλείει ὁ Γρηγόριος τὴν ἀπολογία του διὰ τὴν φυγὴν του καὶ ἀρχίζει νὰ ἐκθέτῃ τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπανέφεραν εἰς τὴν Ναζιανζόν. Ὡς πρῶτον ἀναφέρει τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸ ποίμνιον καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ ποιμνίου πρὸς

αὐτόν, και ὡς δεῦτερον τὸ καθήκον του πρὸς τοὺς γαγεῖς του. Ὡς τρίτον δὲ λόγον, ἀφοῦ παραλείψη, ὅπως λέγει, ὅλους τοὺς ἄλλους, ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος τὴν ἀναδρομὴν του εἰς μίαν διδασκικωτάτην ἱστορίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τὴν ἱστορίαν τῆς φυγῆς τοῦ Ἰωῶ. Γνωρίζω λέγει ὁ Γρηγόριος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐγνώριζεν και ὁ Ἰωῶς, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ ξεφύγη ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅπουδῆποτε και ἂν κρυφθῆ, ἀλλὰ παρά ταῦτα δὲν ὑπήκουσα εἰς τὴν ἐντολὴν ἀπὸ φόβον ἐμπρὸς εἰς τὸ βάρος τοῦ ὑπουργήματος. Κατηγορεῖ ἐν συνεχείᾳ τὸν ἑαυτὸν του διὰ τὴν λιποψυχίαν του αὐτῆν, ἀλλὰ παρηγορεῖται και ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τῶν δισταγμῶν τοῦ Μωϋσέως και τοῦ Ἰερεμίου. «Ἄλλὰ διατί νὰ μακρηγορήσω περισσότερο;» λέγει κλείοντας τὸν λόγον του. «Μὲ ἔχετε ἀνάμεσά σας, ὦ ἱερεῖς και συνιερεῖς! Μὲ ἔχετε ἀνάμεσά σας, ὦ ἱερὸν ποιμνιον, ἀντάξιον τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ!...». Και καταλήγει μὲ μίαν ἱκεσίαν πρὸς τὸν ἐκλέξαντα Θεὸν διὰ τοὺς ποιμένας και διὰ τὸ ποιμνιον, ὄντως ἀντάξιον τῆς ἐπωνυμίας του ὡς Θεολόγου: «... παραστήσειεν αὐτὸς ἑαυτῷ λαμπρὰν τὴν ποιμνὴν και ἄσπιλον, και τῆς ἄνω μάνδρας ἀξίαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν εὐφραινομένων, ἐν τῇ τῶν ἀγίων λαμπρότητι· ὡς ἂν ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποιμνὴ τε ὁμοῦ και ποιμένες, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν...».

3. Ὁ Λόγος πρὸς τοὺς καλέσαντας και μὴ ἀπαντήσαντας ἐξεφωνήθη ἐπίσης εἰς τὴν Ναζιανζὸν τὸ 362, λίγο μετὰ τοὺς προηγούμενους, ὅταν ἐπαρουσιάσθη κάποια κάμφις εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν του. Εἰς τὸν λόγον αὐτὸν παραπονεῖται εἰς τοὺς ἀκροατὰς του (εἰς τὸ ποιμνιον τῆς Ναζιανζοῦ σωστότερα) ὅτι ἀφοῦ τὸν ἀπέσπασαν ἀπὸ τὸ καταφύγιόν του εἰς τὴν ἐρημίαν, δὲν ἤλθαν νὰ τὸν ἀκούσουν και νὰ τὸν ἐμψυχώσουν μὲ τὴν παρουσίαν των. Τοὺς παρομοιάζει μὲ τοὺς προσκεκλημένους τοῦ εὐαγγελικοῦ δείπνου, οἱ ὅποιοι ἐξ αἰτίας τῆς ἀπροθυμίας των ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ ἄλλους. Ἀφοῦ ἐκφράση δὲ τὴν πικρίαν του διὰ τὴν στάσιν τοῦ ποιμνίου, ζητεῖ ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς του νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ἀπογοήτευσιν τὴν ὁποῖαν ἔνιωσεν διὰ νὰ φθάση εἰς τὸ σημεῖον νὰ τοὺς κατηγορήσῃ ὡς ἀδιαφόρους, και καταλήγει μὲ ἐπαίνους

εἰς τὴν προθυμίαν τῶν παρόντων καὶ μὲ προτροπὰς διὰ τὴν σω-
στὴν στάσιν τῶν ἀπέναντι εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸν Θεόν.

4. Ὁ Εἰρηκὸς Α' ἐξεφωνήθη εἰς Ναζιανζὸν τὸ ἔτος 364 καὶ ἐκφράζει τὴν χαρὰν τοῦ Γρηγορίου διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῶν μοναχῶν μετὰ τοῦ πατρὸς του. Οἱ μοναχοὶ εἶχαν ἀποσχισθῆ ἐπει-
δὴ ὁ πατὴρ του εἶχεν ὑπογράψει ἕνα συμφιλιωτικὸ ἀρειανικὸ «ὁ-
μοιουσιανὸν» σύμβολο. Ὁ Γρηγόριος ἔπεισε τὸν πατέρα νὰ ἀπαγ-
γείλῃ δημοσίᾳ ἕνα ὀρθόδοξο σύμβολο, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπέφερε
τὴν εἰρήνευσιν. Ὁ Γρηγόριος ἀρχίζει τὸν λόγον λέγοντας ὅτι διέ-
κοψε τὴν σιωπὴν, τὴν ὁποῖαν ἐτηρῶσε ἐξ αἰτίας τῆς διαιρέσεως,
χάριν τῆς εἰρήνης. Ἐκθέτει εἰς τοὺς ἀκροατὰς του πῶς κάθε σι-
γμὴν, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ σχίσματος, δλόκληρον τὸ εἶναι του
ὑπέφερον ἀπὸ τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῶν ἀπεσχισμένων
ἀδελφῶν μοναχῶν, τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀρετῶν των, καὶ ἐστενοχω-
ρεῖτο πάρα πολὺ ἀπὸ τὸν διχασμὸν, ὁ ὁποῖος ἐπροκαλοῦσε τὸ μί-
σος μεταξὺ ἀδελφῶν, οἱ ὁποῖοι ὡς καθῆκον καὶ ὑποχρέωσιν εἶχαν
τὴν ἀγάπην καὶ τὴν εἰρήνην. Ἐσιώπησα, λέγει ὁ Γρηγόριος, καθ'
ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα, ἀλλὰ τώρα, ὁπότε δλα ἔχουν ἀλλάξει, νιώ-
θω τὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρω τὸν λόγον θυσίαν εὐγνωμοσύνης
πρὸς τὸν Θεόν, δῶρον καθαρῶτερον ἀπὸ χρυσοῦν καὶ πολυτίμους
λίθους, θυσίαν πνευματικὴν. Αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δια-
θέτω, ὁ μοναδικὸς μου πλοῦτος, συνεχίζει, καὶ εἰς αὐτὸ ἔχω συγκεν-
τρῶσει ὅλην μου τὴν ἀγάπην μετὰ τὸν Θεόν. Αὐτός, λέγει ὁ Γρη-
γόριος, μὲ κατευθύνει εἰς τὸν ὀρθὸν δρόμον καὶ μὲ βοηθεῖ νὰ τὸν
ἀκολουθήσω. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ κείμενον, ὑπὸ τὸν ὄρον «λό-
γος» ἔννοεῖ ὁ Γρηγόριος καὶ τὸ λογικόν.

Εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ λόγου ἐπανέρχεται πάλιν ὁ Γρηγό-
ριος εἰς τὴν σιωπὴν του καὶ εἰς τὸν λόγον ὁ ὁποῖος τὴν κατέλυσε,
τὴν εἰρήνην, καὶ λέγει ὅτι θὰ ὀμιλήσῃ καὶ θὰ εἴπῃ λόγους εὐχα-
ριστίας καὶ συμβουλῶν. Εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος διέλυσε τὸ
μεσότοιχον τῆς ἔχθρας καὶ ἤνωσε τὰ «διστάτωτα». Μᾶς ἔκαμες,
λέγει, νὰ τρέξωμεν μὲ περισσοτέραν θέρμην ὁ ἕνας εἰς τὴν ἀγκα-
λίαν τοῦ ἄλλου, ὅπως τὰ δένδρα ὅταν τὰ λυγίσῃ κανεὶς καὶ τὰ
ἀφήσῃ μετὰ ἐλεύθερα γυρίζουν μὲ μεγαλυτέραν ὀρμὴν εἰς τὴν φυ-

σικήν των θέσιν. Θὰ σὲ εὐχαριστήσῃ, συνεχίζει ὁ Θεολόγος, ὁλος ὁ λαός, ἐπειδὴ, ὅσον περισσότερο εἶχομεν ἁμαρτήσῃ, τόσο πλουσιωτέρα ὑπῆρξεν ἡ χάρις σου καὶ ἐγώ, ὁ ὁποῖος, ἐνῶ εἶχα πενήθει διὰ τὴν ἀπώλειαν προβάτων, προσέλαβα καὶ ἄλλους ποιμένας. Ἐκ τῶν ὅσα λέγει δὲ κατόπιν φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸν Βασίλειον, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν χειροτονίαν του ἐμόναζεν εἰς τὸν Πόντον, καὶ τὸν ὁποῖον προτρέπει νὰ ἐπιστρέψῃ κοντὰ εἰς τὸ ποίμνιον.

Μετὰ ταῦτα ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τὸ σχίσμα καὶ λέγει ὅτι θὰ εὐχόταν νὰ μὴ εἶχε γίνει, ἐπειδὴ τὸ καύχημα καὶ τὸ στολίδι τοῦ ποιμνίου του ἦτο μέχρι τότε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐνότης. Κρίνει ὅμως ὡς τὸ ἴδιο σημαντικὸν τὸ ὅτι «ἠσθένησε» τελευταῖο καὶ ἐθεραπεύθη πρῶτο. Ἐπετεύχθη δὲ τοῦτο μὲ τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀποστατήσαντας καὶ μὲ τὴν μετάβασιν τῶν ἀποσχισθέντων ἀπὸ τὸ γράμμα, τὸ ὁποῖον τοὺς εἶχε σκανδαλίσει (ἐννοεῖ τὸ ἀρειανικὸν σύμβολον τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπογράψῃ ὁ πατήρ του) εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐγνώριζαν ὅτι ἡ κατὰ βάθος πίστις εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἦταν ὀρθόδοξος. Ἡ καλὴ δηλαδὴ πίστις καὶ διάθεσις καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, καὶ ἡ ἡπιότης ἔφεραν γρήγορα τὴν εἰρήνευσιν. Προτρέπει δὲ ἀκολούθως ὁ Γρηγόριος νὰ προσευχηθοῦν εἰς τὸν Θεόν, τοῦ ὁποῖου κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀγάπη, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν δὲν ὑπάρχει διαίρεσις, διὰ νὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνην. Οἱ ἄγγελοι, συνεχίζει, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται κοντὰ εἰς τὸν Θεόν, χαρακτηρίζονται ἐπίσης ἀπὸ τὴν εἰρήνην, καὶ ὁ μόνος ὁ ὁποῖος ἀπεφάσισε νὰ δημιουργήσῃ στάσιν, ὁ Ἐωσφόρος, αὐτοκατεδικάσθη. Ὅσοι, ἐπομένως, ἀγαποῦν τὴν εἰρήνην ἀνήκουν εἰς τὸν Θεόν, ἐνῶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι προτιμοῦν τὴν διχόνοιαν ἀνήκουν εἰς τὴν παράταξιν τοῦ διαβόλου, ὁ ὁποῖος ἐπιδιώκει πάντοτε τὴν διχόνοιαν καὶ τὴν στάσιν.

Συνεχίζων ὁ Γρηγόριος τὸν λόγον τονίζει πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ὅτι ἡ εἰρήνη πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται κατὰ πρῶτον μὲν λόγον διὰ νὰ μιμηθοῦν τὸν Θεόν καὶ κατὰ δεύτερον ἐπειδὴ τὸ σύμπαν, τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν δημιούργημα τοῦ Θεοῦ, χαρακτηρίζεται κυρίως ἀπὸ τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴν εἰρήνην. Αἱ ἐποχαὶ διαδέχον-

ται εἰρηνικά ἢ μία τὴν ἄλλην, ἢ ἡμέρα τὴν νύκτα, ἢ σελήνη τὸν ἥλιον, ἢ ξηρὰ συνταριάζεται ἀρμονικὰ μὲ τὴν θάλασσαν, τὰ στοιχεῖα ἐνώνονται ἀρμονικὰ μεταξύ των, καί, γενικά, τὰ πάντα κατευθύνονται καὶ κυβερνῶνται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἀρμονίας. Ὅταν δὲ εἰς τὴν φύσιν παρατηρηθῇ διατάραξις τῆς ἀρμονίας, ἢ διατάραξις αὐτὴ προκαλεῖ φόβον καὶ τονίζει ἀκόμη περισσότερο τὸ ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης. Οἱ δῆμοι, αἱ πόλεις, τὰ βασίλεια, οἱ γάμοι, αἱ ἑταιρεῖαι κλπ. διατηροῦνται μὲν μὲ τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ διαλύονται μὲ τὴν διχόνοιαν.

Διὰ τὴν τόνισιν δὲ ἀκόμη περισσότερο τὴν σημασίαν τῆς εἰρήνης στρέφει τὸν λόγον εἰς τὰ πάθη καὶ τὴν διασπορὰν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ καὶ ἀναζητεῖ τὸ αἷτιον τούτων. Εὗρισκει δὲ ὅτι ὅσον καιρὸν οἱ Ἰσραηλιταὶ εἰρήνευαν μεταξύ των καὶ πρὸς τὸν Θεόν, ἔβαινον τὰ πάντα κατ' εὐχὴν, ἐνῶ συνέπεια τῶν διχονοιῶν των ὑπῆρξαν αἱ φοβεραὶ καταστροφαι ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους, τὰς ὁποίας περιγράφει κατὰ τρόπον ἀνυπέροβλητον ὁ Ἱερεμίας εἰς τοὺς Θρήνους, καὶ τέλος ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ὁρμώμενος ἀπὸ τὸ παράδειγμα αὐτὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνην, τὴν ὁποίαν ἐπανεῦρον. Ὅχι δὲ ὁποιανδήποτε εἰρήνην, ἢ ὁποία προέρχεται τυχὸν ἀπὸ ἔλλειψιν ζήλου καὶ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸν Θεόν καὶ τὴν ὀρθὴν πίστιν, ἀλλὰ τὴν καλὴν εἰρήνην, ἢ ὁποία συνδέει μὲ τὸν Θεόν. Εἰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ἡ εἰρήνη κινδυνεύει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ἀσέβειαν, εἶναι προτιμώτερος ὁ πόλεμος, λέγει ὁ Γρηγόριος. Συνιστᾷ δὲ ὑπομονὴν εἰς περιπτώσεις κατὰ τὰς ὁποίας ὑποψία ἢ φόβος δὲν ἀφήγουν νὰ φανοῦν καθαρὰ τὰ πράγματα. Κλείοντας δὲ τὸν λόγον του προτρέπει τὸν πατέρα νὰ εὐφρανθῇ διὰ τὴν εἰρήνην τὴν ὁποίαν βλέπει, εὐχεται εἰς τὸν Θεόν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς καὶ τὴν διαφύλαξιν τῶν πιστῶν, καὶ παρακινεῖ τοὺς πιστοὺς νὰ γνωρίζουν ἕνα μόνον πόλεμον, «τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πονηροῦ, καὶ τῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας αὐτὸς κατευθύνει... προσκυνοῦντες τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα...».

5. Ὁ ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον ἐξεφωνήθη ὀλίγον πρὸ τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 372, ὅταν ἐχειροτονήθη

ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὸν Μέγαν Βασιλείον ἐπίσκοπος Σασίμων. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται κατ' ἀρχὴν εἰς τὴν ἀναξιοτήτά του, τὴν ὁποίαν παραβάλλει μὲ ἐκείνην τοῦ Μανωέ, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου τῶν εὐαγγελίων, οἱ ὅποιοι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἀτενίσουν ἢ νὰ δεχθοῦν εἰς τὴν οἰκίαν των τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ. Παρηγορεῖται ὁμως δι' αὐτὴν μὲ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ Σαοὺλ ὁ ὁποῖος ἐπροφήτευσεν, ἔστω καὶ ἂν δὲν ἦτο κατὰ πάντα ἄξιος διὰ τὴν χάριν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ταυτόχρονα, βλέποντας τὴν ὑπερφάνειαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατελήφθη ὁ Σαοὺλ διὰ τὴν χάριν, καὶ ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν του, αἰσθάνεται νὰ πλημμυρίζῃ ἀπὸ τρόμον ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χαρὰν, ἀπὸ ἀγάπην ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φόβον διὰ τὸ Πνεῦμα, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ παιδιὰ ὅταν ἀντικρύζουν τὰς ἀστράπας. Παρὰ τοὺς δισταγμούς μου, συνεχίζει, ἐνίκησε τελικὰ τὸ Πνεῦμα, καὶ εἶμαι ἕτοιμος νὰ ἀναλάβω τὸ ὑποῦργημα. «Ἴδου τώρα ἔχεις μπροστά σου ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐποθοῦσες, λέγει μὲ κάποιαν πικρίαν ὁ Γρηγόριος ἀπειθυνόμενος πρὸς τὸν φίλον του Βασιλείον, ἐμένα τὸν ἴδιο νικημένο ἀπὸ σένα καθὼς καὶ τὸν λόγον μου, τὸν ὁποῖον ἐπαινοῦσες καὶ κατέκρινες ἐπειδὴ παρέμενεν ἀχρησιμοποίητος». Κλείνει δὲ τὸν λόγον τοῦτον, τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζει ἕνα ζωηρὸν προσωπικὸν χρῶμα, μὲ τὴν παράκλησιν πρὸς τὸν πατέρα καὶ πρὸς τὸν φίλον του νὰ τοῦ διδάξουν πῶς πρέπει νὰ ποιμαίνῃ τὸ ποίμνιον καὶ νὰ τὸν στηρίζουν πρὸς χάριν τοῦ ποιμνίου μὲ τὰς διδασκαλίας καὶ τὰς προσευχὰς των.

6. Ὁ Λόγος εἰς Γρηγόριον Νύσσης... ἐξεφωνήθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (372) ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ κάποιας ἑορτῆς πρὸς τιμὴν μαρτύρων καὶ ἐκφράζει τὰ παράπονα τοῦ Θεολόγου διὰ τὴν χειροτονίαν του πρὸς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ὁ Γρηγόριος ἀρχίζει τὸν λόγον του πλέκοντας τὸ ἐγκώμιον τῶν δύο ἀδελφῶν (Βασιλείου καὶ Γρηγορίου Νύσσης), τοὺς ὁποίους παρομοιάζει μὲ τὸν Μωϋσῆ καὶ τὸν Ἄαρὼν καὶ ἐκφράζει ἐν συνεχείᾳ τὰ παράπονά του πρὸς τοὺς δύο ἀδελφούς. Πρὸς τὸν μὲν ἕνα ἐπειδὴ τὸν ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὴν ἐρημίαν του, πρὸς τὸν ἄλλον δὲ ἐπειδὴ δὲν ἦρθε νὰ τοῦ παρασταθῇ τὴν κατάλληλην στιγμήν. Διερωτᾶται

μήπως ὁ Γρηγόριος, σάν ἐπίσκοπος κι' αὐτός, συμμερίζεται τὴν στάσιν τοῦ ἀδελφοῦ του ἀντὶ νὰ τοῦ συμπαρασταθῇ. Ἐρωτᾷ ἐν συνεχείᾳ ἂν θὰ πρέπει νὰ ἀπολογηθῇ, ἢ ἂν θὰ πρέπει νὰ τὸ ἀφήσῃ δι' ἄλλην περίστασιν. Προτιμᾷ νὰ ἀφήσῃ τὸ θέμα αὐτὸ καὶ νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν προετοιμασίαν τῶν ἀκροατῶν του διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν μαρτύρων ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ. «Ἄς ἀγωνισθῶμεν, λέγει, πρὸς χάριν τῶν ἀθλητῶν. Ἄς νικήσωμεν πρὸς χάριν τῶν νικητῶν. Ἄς γίνωμεν μάρτυρες τῆς ἀληθείας πρὸς χάριν τῶν μαρτύρων... Ἄς κρατήσωμεν τὸν θυμὸν ὡς θηρίον... καὶ ἄς κατασβέσωμεν τὴν ἡδονὴν ὡς φωτιάν». Μὲ τὸ ἴδιο πνεῦμα συνεχίζει τὰς προτροπὰς του διὰ τὸν ἐμπρέποντα ἑορτασμὸν τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων καὶ κλείει τὸν λόγον του μὲ τὴν διαβεβαίωσιν τῶν πιστῶν ὅτι, ἔάν πολιτευθοῦν κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῆς πίστεως, ὁ Θεὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ εὐλογήσῃ καὶ θὰ κάμῃ νὰ καρποφορήσουν αἱ προσπάθειαι των.

7. Ὁ Λόγος εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν μέγαν... ἐξεφωνήθη ἐπίσης κατὰ τὸ ἔτος 372 καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ Γρηγορίου ἐκ τῆς φυγῆς. Ἀρχίζει μὲ τοὺς λόγους οἱ ὁποῖοι τὸν ἐπανέφεραν ἀπὸ τὴν φυγὴν, τὸ γῆρας δηλαδὴ τοῦ πατρὸς του καὶ τὴν φιλίαν πρὸς τὸν Βασίλειον. «Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο, λέγει, ἔχω ὀδηγηθῆ καὶ ἐγὼ δέσμιος ἐνώπιόν σας χάριν τοῦ Χριστοῦ». Εἶχε ἐγκαταλείψει τὰ πάντα χάριν τῆς ἡσυχίας, ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα αὐτὰ ὑπερίσχυσαν, τὸν ἐπανέφεραν πίσω εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν ἔκαμαν νὰ λύσῃ τὴν σιωπὴν του. Τὸ προσωπικὸν χρῶμα καὶ εἰς τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι ἔντονον. Φανταζόμεθα τὸν Γρηγόριον νὰ ἀπευθύνεται πότε πρὸς τὸν πατέρα του, πότε πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ πότε καὶ πρὸς τοὺς δύο μαζί, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἀπολογητικὸν εἰς τὸν πατέρα. «Ἐζήτησες, λέγει, ἐσένα τὸν Παῦλον, νὰ σέ ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ Βαρνάβας. Ἐζήτησες μαζί μὲ τὸν Σιλουανὸν καὶ τὸν Τιμόθεον νὰ ἔλθῃ κοντά σου καὶ ὁ Τίτος».

8. Ὁ Λόγος εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, ἡνίκ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας ἐξεφωνήθη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 372 εἰς Ναζιανζόν. Ὁ Γρηγόριος ἀρχίζει τὸν λόγον λέγων ὅτι

ὅ,τι δὴποτε κάνει τὸ κάνει κατ' ἐντολήν τοῦ Νοῦ, τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος, δηλαδή τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐρωτᾷ κατόπιν τὸν πατέρα του διὰ ποῖον λόγον ἠθέλησε νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ ὡς βακτηρίαν καὶ ὑποστήριγμα διὰ τὰ πνευματικά του ἔργα. Μήπως τυχὸν διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν παλαιὰν παράδοσιν τοῦ Ἰακώβου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρίσει τοὺς υἱοὺς του Ἐλεάζαρ καὶ Ἰθάμαρ, τοῦ Μωϋσέως, ὁ ὁποῖος εἶχε πάρει ὡς βοηθοὺς διὰ νὰ στηρίζουν τὰς χεῖράς του εἰς τὴν μάχην κατὰ τῶν Ἀμαληκιτῶν τὸν Ἰακώβου καὶ τὸν Ἰσραήλ; Καταγγέλλει ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ ἀκροατήριόν του ὁ Γρηγόριος ὅτι ἔχει πιεσθῆ ἀπὸ τὸ γῆρας τοῦ πατρὸς του καὶ ἀπὸ τὴν ἀρετὴν τοῦ φίλου του νὰ ἀναλάβῃ τὸ ποιμαντικὸν λειτουργήμα. Εὐρίσκομαι, λέγει, εἰς ἓνα ἀγῶνα ἀνάμεσα εἰς τὸν πόθον καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα. Ὁ μὲν πόθος μὲ παρακινεῖ νὰ ἀπομακρυνθῶ εἰς τὴν ἐρημίαν καὶ εἰς αὐτὴν νὰ ἀποζητήσω τὴν καθαρὰν προσέγγισιν μὲ τὸν Θεόν, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα θέλει νὰ μὲ κρατήσῃ μέσα εἰς τὸν κόσμον. Ἐθεώρησα καλόν, συνεχίζει ὁ Γρηγόριος, νὰ ἀκολουθήσω μίαν μέσην ὁδὸν μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο, νὰ ὑποταγῶ δηλαδή ἐν μέρει εἰς τὴν ἐπιθυμίαν μου καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ Πνεῦμα. Αὐτὸ δὲ τὸ ἐπέτυχα μὲ τὸ νὰ μὴ ἀποφύγω παντελῶς τὸ ὑπουργήμα, καὶ μὲ τὸ νὰ μὴ ἀποδεχθῶ φορτίον ἀνώτερον τῶν δυνάμεών μου, μὲ τὸ νὰ δεχθῶ δηλαδή νὰ ποιμάνω τὸ ποιμνιον τοῦτο μαζί μὲ τὸν καλὸν πατέρα, τὸν ὑψιπέτην ἀετόν, καὶ μὲ τὸ νὰ παραδώσω μετὰ τὰς πτέρυγάς μου εἰς τὸ Πνεῦμα διὰ νὰ μὲ ὀδηγήσῃ ὅπου καὶ ὅπως θέλει. «Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος μου», λέγει κλείοντας τὴν ὁμιλίαν του ὁ Γρηγόριος, «ὁ ὁποῖος ἔχει λεχθῆ μὲ κάθε ἀπλότητα καὶ καλωσύνη». «Μέχρι πότε θὰ κρύβωμεν τὸν λύχνον κάτω ἀπὸ τὸν μόδιον...»; «Πρέπει νὰ τὸν κρεμάσωμεν εἰς τὸν λυχνοστάτην διὰ νὰ φωτίξῃ ὁ δὸς τὰς Ἐκκλησίας καὶ ὁ δὸς τὰς ψυχάς, καὶ ὁ δὸς τὸ πλήρωμα τῆς οἰκουμένης...».

9. Ὁ Λόγος εἰς τὴν χειροτονίαν Δοαρίων ἐξεφωνήθη κατὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Εὐλαλίου ἐπισκόπου Δοαρίων Καππαδοκίας περὶ τὸ ἔτος 373. Ὁ Γρηγόριος ἐκφράζει εἰς τὸν λόγον αὐτὸν δοξολογίαν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τὰ θαυμάσια τὰ ὁποῖα παρέχει εἰς τοὺς πιστοὺς του καὶ προτρέπει τοὺς ἀκροατάς του νὰ τὸν ἀκολου-

θήσουν εἰς τὴν δοξολογίαν αὐτὴν. Ἀναφέρεται εἰς τὰ θαύματα χάριν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τονίζει ἰδιαιτέρως τὴν νίκην κατὰ τῶν Ἀμαληκитῶν μὲ τὸν τύπον τοῦ σταυροῦ. Ὁ Γρηγόριος, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ λεγόμενά του ἐν συνεχείᾳ, εἶχεν ἀναμιχθῆ ἑνεργῶς εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χειροτονίαν τοῦ Εὐλάλιου καί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εἶχε κατηγορηθῆ ὅτι μὲ τὰς ἐνεργείας του αὐτὰς ἔδειχνε ἔλλειψιν σεβασμοῦ καὶ τάσεις ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὸν Βασίλειον. Τονίζει λοιπὸν ὅτι ἀναγνωρίζει τὸν Βασίλειον ὡς κεφαλὴν καὶ τὸν ἀποκαλεῖ ἅγιον, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀδικῆται (τοῦτο ἀποτελεῖ σαφῆ ὑπαινιγμὸν διὰ τὴν κατόπιν πιέσεων γενομένην χειροτονίαν του εἰς ἐπίσκοπον Σασίμων) καὶ ὅτι ὅ,τι ἔκαμε τὸ ἔκαμε διὰ τὴν αὐξήσῃ τοὺς ἱερεῖς καὶ τὴν μεταστρέψῃ τοὺς αἰρετικούς. Εἰς τὴν παράγραφον 3 στρέφεται ὁ Γρηγόριος ἐναντίον κάποιου τὸν ὁποῖον ἀποκαλεῖ «υἷὸν» τοῦ Δαθάν καὶ Ἀθειρών, καὶ ὁ ὁποῖος, ὅπως οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνδρες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν Μωϋσῆ, ἐστράφη καὶ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Βασιλείου, προσφέρων μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν κακὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ποιμένα του. Φαίνεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο κάποιος ἱερεὺς προσκείμενος εἰς τὸν μητροπολίτην Τυάνων Ἀνθιμον μετὰ τοῦ ὁποῖου εἶχεν ἔρθει εἰς ρῆξιν ὁ Βασίλειος διὰ τὴν ἐπισκοπὴν Σασίμων. Ὁ Γρηγόριος μετὰ τὰς κατηγορίας κατὰ τοῦ ἱερέως τούτου στρέφεται πρὸς τὸν Εὐλάλιον καὶ τὸν ἐνθαρρύνει διὰ τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαθε ἐν μέσῳ τῶσων ἀντεγκλήσεων καὶ κινδύνων. Ὁ δρόμος πρὸς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, λέγει ὁ Γρηγόριος, περνᾷ μέσα ἀπὸ πολλὰς θλίψεις. Ὁ Θεὸς μέσα ἀπὸ τὴν φωτιάν καὶ τὸ νερὸ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τόπον ἀναπαύσεως. Τὸν ἐνθαρρύνει νὰ μὴ φοβᾶται τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ἔργου του καὶ τὸν προτρέπει νὰ κηρύττῃ τὴν προσκύνησιν εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα. Τέλος ζητεῖ ἀπ' αὐτὸν νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὰ πνευματικὰ ἔργα του τὴν καρποφορίαν τὴν ὁποῖαν εἶχεν εἰς τὰ τοῦ κόσμου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δείχνει ὅτι ὁ Εὐλάλιος εἶχεν ἀναδειχθῆ πρὸ τῆς χειροτονίας του εἰς σημαντικὴν προσωπικότητα.

10. Ὁ Εἰρηνικός Β' ἐξεφωνήθη κατὰ τὸ β' ἡμῖς τοῦ ἔτους 379 εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ καταπολε-

μήση τὰς ἔριδας αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἀναφυῆ ἐκεῖ ἐξ αἰτίας τοῦ λεγομένου Ἀγτιοχειανοῦ σχίσματος (τὰ περὶ τοῦ σχίσματος βλ. εἰς Ἑρηνικὴν καὶ Ἑθικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, τόμ. 8, στ. 932 - 938). Ὁ Γρηγόριος ἀρχίζει τὸν λόγον τοῦ πλέκοντα τὸ ἐγκώμιον τῆς εἰρήνης καὶ λέγοντας ὅτι τὴν ποθεῖ περισσότερον ἀπὸ ὁποιονδήποτε ἄλλον καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν ἀπώλειάν της περισσότερον ἀπὸ ὅσον ἐθρήνησεν ὁ Ἰακώβ τὸν Ἰωσήφ καὶ ὁ Δαβὶδ τὸν Ἰωνάθαν. Διεκτραγωδεῖ ἐν συνεχείᾳ τὴν κατάστασιν τὴν ὁποῖαν ἔχει προκαλέσει ἢ διχόνοια εἰς τοὺς πιστοὺς καὶ ἢ ὁποῖα, κατὰ τὴν περιγραφὴν του, ἦτο ἀξιοθρήνητος. Εἶναι φοβερόν, λέγει, νὰ διχαζώμεθα τώρα, ἐνῶ ὅταν μᾶς κατεδίωκαν εἴμεθα ἠνωμένοι. Εἶναι φοβερόν οἱ παντὸς εἶδους κακοποιοὶ νὰ ὁμοιοῦν καὶ ἡμεῖς νὰ ἀναζητοῦμεν ἀφορμὰς διὰ διάσπασιν. Καὶ ἐνῶ ὡς κορωνίδα τῶν ἀρετῶν ἔχομεν τὴν ἀγάπην, ἐξ αἰτίας φιλοδοξιῶν, ὑπερηφανείας, μίσους ἢ ἄλλων ἐλαττωμάτων, δημιουργοῦμεν διχονοίας καὶ διασπάσεις, προφασίζόμενοι ὅτι διαφωνοῦμεν τάχα χάριν τῆς πίστεως καὶ πρὸς προστασίαν τῆς ἀληθείας. Ἀνθρώπους τοὺς ὁποῖους χθὲς ἐθεωρούσαμεν ἁγίους, τοὺς κατηγοροῦμεν σήμερον, καὶ βλέπομεν τὰ πάντα ἀνάποδα, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὑποφέρουν ἀπὸ ἰλιγγους, ἐπειδὴ ἔχομεν τυφλωθῆ ἀπὸ τὰ πάθη μας.

Διερωτᾶται ὕστερα ἀπ' αὐτὰ ὁ Γρηγόριος διατί συμβαίνουν ὅλα αὐτά, καὶ πότε θὰ σταματήσουν, καὶ ἐπικαλεῖται τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ μὲ λόγους τῶν φαλμῶν. Ὁμιλεῖ κατόπιν διὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν αἵρετικῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἐκκλησιῶν ἀπ' αὐτοῦς, διὰ τὴν διακωμώδησιν τῶν θείων εἰς τὰς σκηνάς τῶν θεάτρων, καὶ διὰ τὰς ἐναντίον του κακολογίας. Τονίζει δὲ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἀλλάξῃ τὴν στάσιν του, οὔτε ἐξ αἰτίας τῶν ἐπαίνων, οὔτε ἐξ αἰτίας τῶν κακολογιῶν. Μὲ τριγυρίζουν, λέγει, αἱ γλώσσαι, ὅπως ὁ ἀφρὸς τριγυρίζει τὴν πέτραν, ἀλλὰ ἐγὼ φιλοσοφῶ ὡς ἐξῆς: ἂν μὲν ὁ κατηγορῶν ψεύδεται, ζημιώνει μόνον τὸν ἑαυτόν του, ἂν δὲ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, κατηγορῶ τὸν ἑαυτόν μου καὶ διορθώνομαι. Τὸ χειρότερον ὅμως εἶναι, συνεχίζει, ὅτι ὑβρίζουν τὸν Θεὸν καὶ τὸ μυστήριον τῆς Τριάδος. Ἀκολούθως δὲ προτρέπει τοὺς ἀκροατὰς νὰ

ἀποφεύγουν τὰς φιλονεικίας καὶ νὰ κάνουν διάκρισιν μεταξὺ πραγμάτων, τὰ ὅποια συλλαμβάνονται μόνον μετὴν πίστιν. Ἐὰς ἀρκεσθῶμεν, συμβουλεύει, εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἀνήκαμεν εἰς τὴν ἰδίαν Τριάδα, καὶ ἄς ἀποφύγωμεν τὰς περιττὰς ἐκθλασθήσεις τῶν περὶ αὐτὴν ζητημάτων. Καταφέρεται δὲ κατὰ τῶν αἱρέσεων αἱ ὁποῖαι ἐπολέμησαν τὸ τριαδικὸν δόγμα (τοῦ Ἀρείου, τοῦ Μοντανοῦ, τοῦ Νοβάτου, τοῦ Μάνεντος, τοῦ Σαβελλίου, τοῦ Ἀπολιναρίου, ἴσως τῶν Μασσαλιανῶν καί, τέλος, τοῦ Εὐνομίου).

Ἐν συνεχείᾳ ἀσχολεῖται εἰδικώτερα μετὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀπολιναρίου, καὶ τονίζει ὅτι παρουσιάζονται «ἀνόητοι ὡς πρὸς τὸν νοῦν οἱ κατὰ τὰ ἄλλα σοφοί», ἐπειδὴ στεροῦν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ ἐλαττώνουν τοιοῦτοτρόπως «εἰς μὲν τὸν Θεὸν τὴν χάριν, εἰς ἡμᾶς δὲ τὴν σωτηρίαν»! Κατόπιν δὲ προτρέπει τοὺς πιστοὺς νὰ μὴ φιλονεικοῦν πρὸς χάριν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης μερίδος τοῦ σχίσματος (τοῦ Ἀντιοχειανοῦ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα) καὶ λέγει ὅτι ὁ ἴδιος ἀνήκει εἰς τὴν μετριοπαθεῖ μερίδα, ἢ ὁποῖα βάλλεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ἀντιμαχομένους μετὰ μανίαν, διὰ νὰ ἐξαφανισθῇ καὶ νὰ ἐπιπέσῃ μετὰ μανίαν ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου. Δέχεται τὸ ρητὸν τοῦ Σολομῶντος «καιρὸς παντὶ πράγματι», κατὰ τὸ ὅποιον καὶ ὁ πόλεμος εἶναι ἀναγκαῖος ὅπως καὶ ἡ εἰρήνη, ἀλλὰ συμβουλεύει νὰ ἀποκλίνη κανεὶς περισσώτερον πρὸς τὴν εἰρήνην, ἐπειδὴ ἡ εἰρήνη ταιριάζει περισσώτερον εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἐπειδὴ τὴν εἰρήνην ἄφησεν ὁ Χριστὸς ὡς ἀποχαιρετιστήριον δῶρον εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐὰς γνωρίζωμεν, λέγει, μόνον ἕνα πόλεμον, τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Σατανᾶ. Κλείοντας δὲ τὸν λόγον τονίζει ἐμφαντικᾶς ὅτι θὰ συνεχίσῃ νὰ ἀγωνίζεται διὰ τὴν εἰρήνην, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι τὸ καθήκον του καὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ προτρέπει ἀκόμη μίαν φορὰν τοὺς πιστοὺς νὰ παύσουν νὰ πολεμοῦν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν θείαν τιμωρίαν καὶ νὰ εὕρουν εἰρηνικὸν καὶ ἥπιον τὸν μεγάλον κριτὴν, ὅπως εὐχεται καὶ ὁ ἴδιος.

11. Ὁ Εἰρηνικὸς Γ', ἐξεφωνήθη ἐπίσης λίγο μετὰ τὸν Β' κατὰ τὸ ἔτος 379 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἴδιον μετὰ αὐτὸν θέμα, δηλαδὴ εἰς τὰς προεκτάσεις τοῦ Ἀντιο-

χειανοῦ σχίσματος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου ὁ Γρηγόριος τονίζει τὴν σταθερότητα τῆς ἀρετῆς ἣ ὁποία ἔχει ἐπιτευχθῆ ὕστερα ἀπὸ ἀγῶνας, παρὰ τὴν δύναμιν τῆς κακίας, ἣ ὁποία εὐρίσκεται παντοῦ. Κατηγορεῖ ἀκολούθως τοὺς ἐπικριτὰς καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως, οἱ ὅποιοι, ἐνῶ ἔχουν δοκὸν εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τῶν, κατηγοροῦν τοὺς πιστοὺς διὰ μικρὸν κομμάτι ἀχύρου. Τοὺς καλεῖ νὰ προσχωρήσουν εἰς τὴν μερίδα τῶν πιστῶν, ἣ ὁποία οὔτε μὲ τὴν μίαν οὔτε μὲ τὴν ἄλλην κακοδοξίαν συνετάχθη (τοὺς ἀρειανούς δηλαδὴ καὶ τοὺς πνευματομάχους, οἱ ὅποιοι συναγωνίζονται εἰς τὴν ἀσέβειαν). Ἡμεῖς ὁμως, λέγει, ἀκολουθοῦμεν κατὰ πάντα τὴν θεότητα καὶ δοξάζομεν ὁμονοοῦντες καὶ μὲ ἓνα φρόνημα τὴν Ἁγίαν Τριάδα. Ὁ λόγος δὲ διὰ τὸν ὅποτον διεφωνήσαμεν — κακῶς βεβαίως, διότι δὲν ἔπρεπε νὰ δώσωμεν λαβὴν εἰς τὸν πονηρὸν — δὲν ἦτο δογματικός, ἀλλὰ ὡς ἀντικείμενον εἶχε τὴν τάξιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὡς αἰτίαν τὴν ὑπερβολικὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ποιμένας. Ἡ διαμάχη ὁμως αὐτῆ, συνεχίζει, ἔχει παύσει, καὶ τώρα ἔχομεν εἰρήνην. Ἐρωτᾷ κατόπιν ἂν ἔχουν πεισθῆ, ἢ ἂν θέλουν νὰ φωνάξῃ πολλὰς φορές τὸν ἴδιον λόγον. Καὶ ἐπειδὴ δὲν παίρνει ἀπάντησιν (ἀποτελεῖ τοῦτο μαρτυρίαν περὶ τοῦ ὅτι ἐπικρατοῦσε ἡ συνήθεια οἱ ἀκροαταὶ νὰ παρεμβαίνουν καὶ νὰ λαμβάνουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πορείαν τοῦ λόγου ἐπιδοκιμάζοντες ἢ ἀποδοκιμάζοντες τὸν ὁμιλητὴν) θεωρεῖ τὴν σιωπὴν ὡς συγκατάθεσιν καὶ συνεχίζει μὲ τὸ ψαλμικὸν «οἱ ἀνθρώπων ἕως πότε βαρυκάρδιοι; Ἴνα τί ἀγαπάτε ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος», διδάσκοντες ὅχι μίαν ἀλλὰ τρεῖς διαφορετικὰς καὶ ἀντιμαχομένας φύσεις εἰς τὴν Θεότητα; Καταφέρεται ἐν συνεχείᾳ κατὰ τῶν ἀνοήτων σοφιστειῶν τῶν ἀρειανῶν καὶ τῶν πνευματομάχων, οἱ ὅποιοι ὑπετίβαζαν τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Σὺ, λέγει, ὦ ἄνθρωπε, ὅσο πιὸ ὁμοιος μὲ ἐσὲ εἶναι ὁ υἱὸς σου, τόσο πιὸ ὑπερήφανος εἶσαι. Πῶς λοιπὸν νομίζεις ὅτι ὑποβιάζει τὸν Θεὸν τὸ νὰ εἶναι Πατὴρ Υἱοῦ καὶ ἐκπορευτῆς τοῦ Πνεύματος; Ὁ ὑποβιάσμος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος εἰς κτίσματα, τὰ καθιστᾷ κατώτερα ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ κτίσματα, χάριν τῶν ὁποίων τάχα ἐκτίσθησαν, καὶ ὑποβιάζει καὶ τὸν Θεόν, τοῦ ὁποίου ἡ βού-

λησις δὲν ἦτο τάχα εἰς θέσιν νὰ δημιουργήσῃ μόνη τῆς.

Ἀκολούθως ἐκθέτει τὴν πίστιν τοῦ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς αἰρετικούς. Ἐγὼ λέγει, δέχομαι ἄχρονον καὶ ἀχώριστον καὶ χωρὶς περιορισμοῦ ἀρχὴν τῆς θεότητος, τελείαν Τριάδα ἀπὸ τρία τέλεια. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀναφέρεται εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦ γεννητοῦ, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδὲν παραβιάζει τὴν Τριάδα, ἐπαναλαμβάνει τὴν πίστιν τοῦ εἰς αὐτὴν, καταφέρεται πάλιν κατὰ τῶν αἰρετικῶν, καὶ παραιτεῖται ἀπὸ τοῦ νὰ προσπαθήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς Τριάδος. Εἰς ἡμᾶς εἶναι ἀρκετόν, λέγει, νὰ γνωρίζωμεν μίαν φύσιν τῆς θεότητος, ἀναρχον, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν, τὴν ἰδίαν πάντοτε, τελείαν πάντοτε, χωρὶς περιορισμοῦ, ἀδημιούργητον, ἀχώρητον, ζῶας καὶ ζῶην, φῶτα καὶ φῶς, Θεὸν τὸ καθένα, ἂν τὰ ἐξετάζῃς μόνον των, ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς χωρίζει τὰ ἀδιαίρετα, καὶ Θεὸν τὰ τρία, ὅταν τὰ θεωρήσῃς ἡνωμένα... Μὲ τὸν ἴδιον δὲ ρυθμὸν συνεχίζει τὴν προσπάθειαν παρουσιάσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Ἀγίας Τριάδος, ὅπως τὸ ἔχει φιλοσοφήσει ὁ ἴδιος, καὶ προτρέπει τοὺς ἀκροατὰς νὰ τὸ δεχθοῦν καὶ νὰ τὸ τιμήσουν ὅπως εἶναι.

Κλείοντας δὲ τὸν λόγον τοῦ δοξολογεῖ τὴν Τριάδα, τὴν ὁποῖαν λατρεύει καὶ κηρύττει, καὶ παρακαλεῖ διὰ τὴν σωτηρίαν ὄλων, ἀκόμη καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐξακολουθοῦν νὰ τὴν ὑβρίζουν. Τὰς ἀντιλογίας τούτων, λέγει ὁ Γρηγόριος, καὶ τὰ κομψευόμενα δημιουργήματά των θὰ τὰ ἐξετάσωμεν ἀργότερα, ἀφοῦ συντρίψωμεν τὰ ὠὰ τῶν ἀσπίδων καὶ ἀποκαλύψωμεν τὸν δηλητηριώδη ὄφιν, ὁ ὁποῖος κρύβεται μέσα εἰς αὐτά. Αὐτὴν τὴν ἰκανότητα θὰ τὴν δώσῃ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν νὰ περιπατοῦμεν ἐπάνω εἰς ὄφεις καὶ σκορπιούς, καὶ ὁ ὁποῖος θὰ συντρίψῃ σύντομα κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας μας τὸν Σατανᾶν.

ΛΟΓΟΣ Α'

Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδυτῆτα.

1. Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ ἡ ἀρχὴ δεξιά, καὶ λαμπρυν-
θῶμεν τῇ πανηγύρει, καὶ ἀλλήλους περιπτυξόμεθα· εἴπωμεν,
5 ἀδελφοί, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, μὴ ὅτι τοῖς δι' ἀγάπην τι πε-
ποιηκόσιν, ἢ πεπονθόσι· συγχωρήσωμεν πάντα τῇ ἀναστάσει·
δῶμεν συγγνώμην ἀλλήλοις, ἐγὼ τε ὁ τυραννηθεὶς τὴν καλὴν
τυραννίδα, τοῦτο γὰρ νῦν προστίθημι, καὶ ὑμεῖς οἱ καλῶς τυ-
ραννήσαντες, εἴ τί μοι μέμφοισθε τῆς βραδυτῆτος, ὡς τάχα γε
10 κρείττων αὐτῆ καὶ τιμιωτέρα Θεῷ τῆς ἐτέρων ταχυτῆτος· ἀγα-
θὸν γὰρ καὶ ὑποχωρῆσαι Θεῷ τι μικρόν, ὡς Μωϋσῆς ἐκεῖνος τὸ
παλαιόν, καὶ Ἰερεμίας ὕστερον, καὶ προσδραμεῖν ἐτοιμῶς κα-
λοῦντι, ὡς Ἀαρὼν τε καὶ Ἡσαΐας, μόνον εὐσεβῶς ἀμφότερα,
τὸ μὲν διὰ τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν, τὸ δὲ διὰ τὴν τοῦ καλοῦντος
15 δύναμιν.

2. Μυστήριον ἔχρισέ με, μυστηρίῳ μικρὸν ὑπεχώρησα,
ὅσον ἐμαντὸν ἐπισκέψασθαι· μυστηρίῳ καὶ συνεισέρχομαι, κα-

1. Ἀναφέρεται εἰς τὸν τελευταῖον δισταγμὸν τοῦ Μωυσέως ὅπως ἀνα-
λάβῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῶν Αἰγυπτίων κατὰ τὸν
διάλογον τὸν ὁποῖον εἶχεν οὗτος μετὰ τοῦ Θεοῦ ἔμπροσθεν τῆς καιομένης
βάτου (*Εξ. 4,13).

2. Ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὸν δισταγμὸν τοῦ Ἰερεμίου ὅπως ἀνα-
λάβῃ τὸ προφητικὸν ἀξίωμα (Ἰερ. 1,6).

3. *Εξ. 4,27. Ὁ Ἀαρὼν ἐδέχθη προθύμως τὴν κλήσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπως
ἔκαμε καὶ ὁ Ἡσαΐας ὅταν ἐκλήθη (Ἠσ. 6,8), ὁ ὁποῖος ἀπήντησεν εἰς
τὴν κλήσιν μὲ τὸ περίφημον ἐκεῖνο «ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι· ἀπόστειλὸν με».

ΛΟΓΟΣ Α΄

Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα.

1. Ἡμέρα ἀναστάσεως καὶ ἀρχὴ δεξιᾶ! Ἦς λάμψωμεν ἀπὸ χαρὰν διὰ τὴν ἑορτὴν, καὶ ἃς ἀγκαλιάσωμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον! Ἦς εἴπωμεν, ἀδελφοί, ὄχι μόνον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀπὸ ἀγάπην μᾶς ἔχουν εὐεργετήσῃ ἢ ἔχουν εὐεργετηθῆ ἀπὸ ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μᾶς μισοῦν· ἃς συγχωρήσωμεν τὰ πάντα μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναστάσεως· ἃς δώσωμεν συγχώρησιν ὁ ἕνας εἰς τὸν ἄλλον, καὶ ἐγὼ ὁ ὁποῖος ἔχω τυραννηθῆ ἀπὸ τὴν καλὴν τυραννίαν τῶν ἐπαίνων σας—αὐτὸ σας τὸ ὁμολογῶ τώρα—καὶ σεῖς οἱ ὁποῖοι ἔχετε ἀσκήσει τὴν καλὴν αὐτὴν τυραννίαν, ἐὰν μὲ κατηγορήτε διὰ τὴν βραδυπορίαν μου, ἐπειδὴ βεβαίως ἢ βραδυπορία αὐτὴ εἶναι καλυτέρα καὶ πολυτιμότερα διὰ τὸν Θεὸν ἀπὸ τὴν βιασύνην ἄλλων. Διότι εἶναι καλὸν καὶ νὰ διστάζωμεν ἐπ' ὀλίγον νὰ δεχθῶμεν τὴν κλήσιν τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἔκαμεν ὁ Μωϋσῆς παλαιότερα¹ καὶ ὁ Ἰερεμίας ἀργότερα², ἀλλὰ καὶ νὰ τρέχωμεν μὲ προθυμίαν ὅταν μᾶς καλῆ, ὅπως ὁ Ἄαρὼν καὶ ὁ Ἡσαίας³, ἀρκεῖ μόνον νὰ τὰ κάμωμεν μὲ εὐσέβειαν καὶ τὰ δύο, νὰ διστάζωμεν δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τῆς φύσεώς μας, καὶ νὰ σπεύδωμεν μὲ προθυμίαν ἐξ αἰτίας τῆς δυνάμεως ἐκείνου ὁ ὁποῖος μᾶς καλεῖ.

2. Μυστήριον μὲ ἔχει καλέσει, καὶ ἐνώπιον τοῦ μυστηρίου ἐδίστασα ἐπ' ὀλίγον διὰ νὰ ἐξετάσω τὸν ἑαυτὸν μου⁴. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν μυστηρίου παρουσιάζομαι πάλιν, χρησιμοποιοῦν ὡς καλὴν

4. Ὁ Γρηγόριος ὁπαινίσσεται ἐδῶ τὴν φυγὴν του εἰς τὸν Πόντον ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν του. Διὰ τὴν φυγὴν αὐτὴν ἐξεφώνησε βραδύτερον τὸν Ἀπολογητικὸν τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς.

λὴν ἐπαγόμενος τῆς ἐμῆς δειλίας καὶ ἀσθενείας ἐπίκουρον τὴν
 ἡμέραν, ἵν' ὁ σήμερον ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς καὶ μετὰ καινοποιήσῃ τῷ
 πνεύματι, καὶ τὸν καινὸν ἐνδύσας ἀνρθωποιν, δῶ τῇ καινῇ κτί-
 σει, τοῖς κατὰ Θεὸν γεννωμένοις, πλάστην ἀγαθὸν καὶ διδά-
 5 σκαλον Χριστῷ καὶ συννεκρούμενον προθύμως καὶ συνανιστά-
 μενον.

3. Χθὲς ὁ ἄμνος ἐσφάζετο, καὶ ἐχρίοντο αἱ φλιαί, καὶ ἐ-
 θρήνησεν Αἴγυπτος τὰ πρωτότοκα, καὶ ἡμᾶς παρῆλθεν ὁ ὀλο-
 θρεύων, καὶ ἡ σφραγὶς φοβερὰ καὶ αἰδέσιμος, καὶ τῷ τιμίῳ αἴ-
 10 ματι ἐτειχίσθημεν· σήμερον καθαρῶς ἐφύγομεν Αἴγυπτον, καὶ
 Φαραὼ τὸν πικρὸν δεσπότην, καὶ τοὺς βαρεῖς ἐπιστάτας, καὶ
 τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς πλινθείας ἠλευθερώθημεν· καὶ οὐδεὶς ὁ κω-
 λύσων ἡμᾶς ἐορτάζειν Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐορτὴν τὴν ἐξόδιον,
 καὶ ἐορτάζειν, «οὐκ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν
 15 ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας», μηδὲν ἐπιφερομένους Αἴγυ-
 πτιακοῦ καὶ ἀθέου φρυάματος.

4. Χθὲς συνεσταυρούμην Χριστῷ, σήμερον συνδοξά-
 ζομαι· χθὲς συνενεκρούμην, συζωποιοῦμαι σήμερον· χθὲς
 συνεθαπτόμην, σήμερον συνεγείρομαι. Ἀλλὰ καρποφορήσωμεν
 20 τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Χρυσὸν με ἴσως οἴεσθε
 λέγειν, ἢ ἄργυρον, ἢ ὑφάσματα, ἢ λίθους τῶν διαφανῶν καὶ τι-
 μίων, γῆς ῥέουσας ὕλην, καὶ κάτω μένουσαν, ἧς αἰεὶ τὸ πλεῖον
 ἔχουσιν οἱ κακοὶ καὶ δοῦλοι τῶν κάτω καὶ τοῦ κοσμοκράτορος.
 Καρποφορήσωμεν ἡμᾶς αὐτοῦς, τὸ τιμιώτατον Θεῷ κτῆμα καὶ
 25 οἰκειότατον· ἀποδῶμεν τῇ εἰκόνι τὸ «κατ' εἰκόνα», γνωρίσωμεν

5. Ἔξ. 1, 14.

5α. Α' Κορ. 5, 8.

6. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπονοεῖ προφανῶς ὁ Γρηγόριος τὴν αἵρεσιν

σύμμαχον τῆς δειλίας καὶ τῆς ἀδυναμίας μου τὴν ἑορτὴν, διὰ νὰ ἀνακαινίσῃ καὶ ἐμὲ μὲ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀνεστήθη σήμερα ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ ἀφοῦ μὲ ἐνδύσῃ μὲ τὸν νέον ἄνθρωπον νὰ μὲ παραδώσῃ εἰς τὴν νέαν δημιουργίαν, εἰς ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν γεννηθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν, ὡς καλὸν δημιουργὸν καὶ διδάσκαλον, ὁ ὁποῖος μὲ προθυμίαν ἀποθνήσκει καὶ ἀνίσταται μαζί μὲ τὸν Χριστόν.

3. Χθὲς ἐσφάζετο τὸ ἀρνίον καὶ ἠλείφοντο οἱ παραστάται τῶν θυρῶν καὶ ἐθρήνησεν ἡ Αἴγυπτος τὰ πρωτότοκα καὶ ἐπέρασεν ἀπὸ κοντὰ μας ὁ ἐξολοθρευτὴς χωρὶς νὰ μᾶς πειράξῃ, ἐπειδὴ ἡ σφραγὶς ἦτο φοβερά καὶ σεβαστή, καὶ εἶχομεν περιτειχισθῆ ἀπὸ τὸ τίμιον αἷμα. Σήμερα ἔχομεν φύγει ὀλότελα ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἔχομεν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸν Φαραῶ, τὸν φοβερὸν ἡγεμόνα, καὶ ἀπὸ τοὺς σκληροὺς ἐπιστάτας, καὶ ἀπὸ τὸν πηλὸν καὶ τὴν κατασκευὴν πλίνθων⁵, καὶ δὲν θὰ μᾶς ἐμποδίσῃ κανεὶς νὰ πανηγυρίσωμεν εἰς τὸν Θεόν μας ἑορτὴν διὰ τὴν ἔξοδον καὶ νὰ ἑορτάσωμεν «ὄχι μὲ τὴν παλαιὰν ζύμην τῆς κακίας καὶ τῆς πονηρίας ἀλλὰ μὲ τὰ ἄζυμα τῆς εὐκρινείας καὶ τῆς ἀληθείας»^{6α}, χωρὶς νὰ φέρωμεν μαζί μας οὔτε ἴχνος ἀπὸ τὸ ἄθεον αἰγυπτιακὸν προζύμι⁶.

4. Χθὲς ἐσταυρωνόμην μαζί μὲ τὸν Χριστόν καὶ σήμερα δοξάζομαι μαζί του. Χθὲς ἐνεκρωνόμην, καὶ σήμερα ζωοποιούμαι μαζί του. Χθὲς ἐθαπτόμην, καὶ σήμερα ἀνίσταμαι μαζί του. Ἐμπρὸς ἄς προσφέρωμεν καρποὺς εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔπαθε χάριν ἡμῶν καὶ ἀνεστήθη! Ἴσως νομίζετε ὅτι ἐννοῶ χρυσὸν ἢ ἄργυρον ἢ ὑφάσματα ἢ διαφανεῖς καὶ πολυτίμους λίθους, τὴν ρευστὴν δηλαδὴ ὕλην τῆς γῆς, ἢ ὁποῖα μένει κάτω, καὶ τῆς ὁποίας τὸ μεγαλύτερον μέρος κατέχουν οἱ κακοὶ, οἱ ὁποῖοι εἶναι δούλοι εἰς τὰ γήινα καὶ εἰς τὸν κοσμοκράτορα διάβολον. Ἄς προσφέρωμεν ὡς καρποὺς τοὺς ἑαυτοὺς μας, τὸ πολυτιμότεον καὶ τὸ ἀγαπητώτατον κτῆμα

τοῦ Ἀρείου, ἢ ὁποῖα, ὡς γνωστὸν ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον καὶ διεδόθη εἰς τὴν Αἴγυπτον.

ἡμῶν τὸ ἀξίωμα, τιμήσωμεν τὸ ἀρχέτυπον, γινώμεν τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν, καὶ ὑπὲρ τίνος Χριστὸς ἀπέθανε.

5. Γενώμεθα ὡς Χριστός, ἐπεὶ καὶ Χριστὸς ὡς ἡμεῖς· γενώμεθα θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ κακεῖνος δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος.

5 Προσέλαβε τὸ χεῖρον, ἵνα δῶ τὸ βέλτιον· ἐπτώχευσεν, ἵν' ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσωμεν· δούλον μορφὴν ἔλαβεν, ἵνα τὴν ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἀπολάβωμεν· κατήλθεν, ἵν' ὑψωθῶμεν· ἐπειράσθη, ἵνα νικήσωμεν· ἠτιμάσθη, ἵνα δοξάσῃ· ἀπέθανεν, ἵνα σώσῃ· ἀνῆλθεν, ἵν' ἐλκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν κάτω κειμένους ἐν
10 τῷ τῆς ἁμαρτίας πτώματι. Πάντα διδότης τις, πάντα καρποφορεῖτω τῷ δόντι ἑαυτὸν λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀντάλλαγμα· δώσει δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ὅλον ἑαυτὸν τοῦ μυστηρίου συνιέντα, καὶ δι' ἐκείνον πάντα ὅσα ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς γενόμενον.

6. Καρποφορεῖ μὲν ὑμῖν, ὡς ὁρᾶτε, ποιμένα· τοῦτο γὰρ
15 ἐλπίζει καὶ εὔχεται, καὶ παρ' ὑμῶν αἰτεῖ τῶν ὑπὸ χεῖρα ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων καὶ διπλοῦν ἀνθ' ἀπλοῦ διδωσιν ὑμῖν ἑαυτόν· καὶ ποιεῖται τὴν βακτηρίαν τοῦ γήρωσ βακτηρίαν τοῦ πνεύματος· καὶ προστίθησι τῷ ἀψύχῳ ναῶ τὸν ἔμψυχον, τῷ περικαλλεῖ, τῷδε καὶ οὐρανίῳ,
20 τὸν ὁποιοοῦν καὶ ἠλίκον, ἀλλ' οὐδὲν τὸν ἑαυτῷ τιμιώτατον, καὶ αὐτὸν ἰδρῶσι πολλοῖς συντελεσθέντα, καὶ πόνοις, εἴη δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ τῶν πόνων ἄξιον· καὶ πάντα προτίθησιν ὑμῖν τὰ ἑαυτοῦ· Ὡ τῆς μεγαλοψυχίας, ἥ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, τῆς φιλοτεκνίας· τὴν πολιάν, τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν

7. Γέν. 1, 26.

8. Βλ. Β' Κορ. 8, 9.

9. Φιλιπ. 2, 7.

10. Ματθ. 20, 28.

τοῦ Θεοῦ. Ἐὰς ἀποδώσωμεν εἰς τὴν εἰκόνα τὸ κατ' εἰκόνα⁷, ἄς κατανοήσωμεν τὴν ἀξίαν μας, ἄς τιμήσωμεν τὸ πρωτότυπον τῆς εἰκόνας μας, ἄς γνωρίσωμεν τὴν δύναμιν τοῦ μυστηρίου, καὶ ἄς μάθωμεν πρὸς χάριν ποίου ἀπέθανεν ὁ Χριστός.

5. Ἐὰς γίνωμεν ὅπως εἶναι ὁ Χριστός, ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστός ἐγένεν ὁμοῖος μὲ ἡμᾶς. Ἐὰς γίνωμεν Θεοὶ δι' αὐτόν, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος ἐγένεν ἄνθρωπος πρὸς χάριν μας. Ἐλαβε τὸ χειρότερον διὰ νὰ μᾶς δώσῃ τὸ καλύτερον. Ἐγένε πτωχὸς διὰ νὰ πλουτήσωμεν ἡμεῖς ἀπὸ τὴν πτωχείαν του⁸. Ἐλαβε μορφὴν δούλου⁹ διὰ νὰ ἀπολαύσωμεν ἡμεῖς τὴν ἐλευθερίαν. Κατέβη, διὰ νὰ ὑψωθῶμεν. Ὑπέμεινε τοὺς πειρασμούς, διὰ νὰ νικήσωμεν. Ὑπέμεινε τὴν ἀτίμωσιν, διὰ νὰ μᾶς δοξάσῃ. Ἀπέθανε, διὰ νὰ μᾶς σώσῃ, καὶ ἀνέβη, διὰ νὰ μᾶς σύρῃ κοντὰ του ἀπὸ κάτω, ὅπου εὐρισκόμεθα ἐξαπλωμένοι καὶ ἀπονεκρωμένοι ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Ἐὰς δώσῃ ἕκαστος τὰ πάντα! Ἐὰς προσφέρῃ τὰ πάντα εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὸν ἑαυτόν του ὡς λύτρον καὶ ἀντάλλαγμα χάριν ἡμῶν¹⁰! Δὲν ἡμπορεῖ δὲ νὰ προσφέρῃ τίποτε καλύτερον ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, ἀφοῦ θὰ ἔχη ἐννοήσει τὸ μυστήριον καὶ θὰ ἔχη γίνῃ ὅλα ὅσα ἐγένεν ἐκεῖνος πρὸς χάριν μας.

6. Καὶ εἰς σᾶς μὲν, ὅπως βλέπετε, προσφέρει ποιμένα. Διότι τοῦτο ἐλπίζει καὶ εὐχεται καὶ ζητεῖ ἀπὸ σᾶς, οἱ ὁποῖοι ποιμαίνεσθε, ὁ καλὸς ποιμὴν, ὁ ὁποῖος δίδει τὴν ψυχὴν του διὰ τὰ πρόβατα. Καὶ σᾶς δίδει τὸν ἑαυτόν του ὄχι μίαν φοράν ἀλλὰ δύο. Τὴν ράβδον, ἣ ὅποια στηρίζει τὸ γῆρας, τὴν κάμνει ράβδον τοῦ πνεύματος, καὶ προσθέτει εἰς τὸν ἄψυχον ναὸν τὸν ἐμψυχον, εἰς δὲ τὸν περικαλλῆ καὶ οὐράνιον τὸν οἰονδήποτε, ὁ ὁποῖος, ὅσον μικρὸς καὶ ἄν εἶναι, εἶναι δι' αὐτόν τὸ πολυτιμότερον πρᾶγμα καὶ ἔχει συντελεσθῆ μετὰ πολὺν ἰδρωτὰ καὶ κόπους, θὰ ἠδυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀξίζει τοὺς κόπους αὐτοῦ. Καὶ σᾶς προσφέρει ὅλα τὰ ἰδικὰ του (ὦ, πόσον μεγάλη εἶναι ἡ μεγαλοφυχία του, ἦ, διὰ νὰ τὸ εἴπωμεν ὀρθότερον, ἢ ἀγάπη του πρὸς τὰ τέκνα!), τὸ γῆρας,

κληροδότην, τὸν κληρονόμον, τοὺς λόγους, οὓς ἐποθεῖτε· καὶ τούτων οὐ τοὺς εἰκῆ καὶ εἰς ἀέρα ῥέοντας, καὶ μέχρι τῆς ἀκοῆς ἰσταμένους, ἀλλ' οὓς γράφει τὸ πνεῦμα, καὶ πλαξίν ἐντυποῖ λιθίναις, εἴτουν σαρκίνοις, οὐκ ἐξ ἐπιπολῆς χαρασσομένους, οὐδὲ 5 ῥαδίως ἀπαλειφομένους, ἀλλ' εἰς βάθος ἐνσημαιομένους, οὐ μέλανι, ἀλλὰ χάριτι.

7. Ταῦτα μὲν οὖν ὑμῖν ὁ σεμνὸς Ἀβραὰμ οὗτος, ὁ πατριάρχης, ἡ τιμία κεφαλὴ καὶ αἰδέσιμος, τὸ πάντων τῶν καλῶν καταγώγιον, ὁ τῆς ἀρετῆς κανὼν, ἡ τῆς ἱερωσύνης τελείωσις, 10 ὁ τὴν ἐκούσιον θυσίαν προσάγων τῷ Κυρίῳ σήμερον, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Ὑμεῖς δὲ καρποφορεῖτε καὶ Θεῷ καὶ ἡμῖν τὸ καλῶς ποιμαίνεσθαι, εἰς τόπον χλόης κατασκηνοῦμενοι, καὶ ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐκτρεφόμενοι, γινώσκοντες καλῶς τὸν ποιμένα, καὶ γνωσκόμενοι, καὶ ἐπόμενοι καλοῦντι 15 ποιμενικῶς καὶ ἐλευθερίως διὰ τῆς θύρας· ἀλλοτρίῳ δὲ μὴ ἀκολουθοῦντες ὑπερβαίνουντι διὰ τῆς ἀλλῆς, ληστρικῶς τε καὶ ἐπιβούλως, μηδὲ ξένης φωνῆς ἀκούοντες, ὑποκλεπτύσης καὶ διασπειρούσης ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ βάραθρα, καὶ τόπους, οὓς οὐκ ἐπισκοπεῖ Κύριος, καὶ ἀπὸ μὲν τῆς ὑγιοῦς 20 πίστεως ἀπαγούσης, τῆς εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητά τε καὶ δύναμιν, ἧς ἤκουσεν αἰὶ φωνῆς, καὶ ἀκούει τὰ ἐμὰ πρόβατα, λόγοις δὲ κιβδήλοις καὶ κατεφθαρμένοις συλαγωγούσης καὶ διασπώσης ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ πρώτου ποιμένος· ὧν εἶη πάντας ἡμᾶς, καὶ ποιμένας καὶ ποι- 25 μνιον, ὡς νοσερᾶς πῶας καὶ θανασίμον πόρρω, καὶ νεμομένους

11. Ὁ Γρηγόριος ἐστρέφετο εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ καὶ ἔδειχνε τὸν πατέρα του, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε προσφέρει θυσίαν εἰς τὸν Θεὸν—διὰ τῆς χειροτονίας του—ὅπως πάλαι ποτὲ ὁ Ἀβραὰμ τὸν Ἰσαάκ,

τὴν νεότητα, τὸν ναόν, τὸν ἀρχιερέα, τὸν κληροδότην, τὸν κληρονόμον καὶ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἐποθεῖτε. Καὶ ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὄχι τοὺς ματαίους, οἱ ὅποιοι πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα καὶ σταματοῦν εἰς τὰ αὐτιά, ἀλλὰ ἐκείνους τοὺς ὁποίους γράφει τὸ πνεῦμα καὶ ἐντυπώνει εἰς λιθίνας πλάκας, δηλαδὴ εἰς σαρκικάς, καὶ οἱ ὅποιοι δὲν χαράσσονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν οὔτε ἀπαλείφονται εὐκολα, ἀλλὰ ἐγχαράσσονται βαθιὰ μέσα μὲ τὴν χάριν καὶ ὄχι μὲ μελάνην.

7. Αὐτὰ λοιπὸν ὅλα σᾶς τὰ προσφέρει ὁ σεμνὸς αὐτὸς Ἄβραάμ¹¹, ὁ πατριάρχης, ἡ τιμία καὶ σεβασμία κεφαλή, ὁ κάτοχος ὄλων τῶν καλῶν, τὸ ὑπόδειγμα τῆς ἀρετῆς, ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἱερωσύνης, ὁ ὁποῖος προσφέρει σήμερα ὡς ἐθελοντικὴν θυσίαν εἰς τὸν Κύριον τὸν μονογενῆ υἱὸν του, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποκτήσει κατόπιν τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ. Σεῖς δὲ προσφέρετε εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς ἡμᾶς τὸ ὅτι ποιμαίνεσθε καλῶς, μὲ τὸ νὰ ἔχετε κατασκηνώσει εἰς τόπον ὄροσερον καὶ νὰ τρέφεσθε μὲ ὕδωρ ἀναπαύσεως, νὰ γνωρίζετε καλῶς τὸν ποιμένα καὶ νὰ γνωρίζεσθε ἀπ' αὐτόν, καὶ νὰ τὸν ἀκολουθῆτε μὲ τὴν ἐλευθέραν θέλησίν σας καὶ νὰ εἰσέρχεσθε ἀπὸ τὴν θύραν ὅταν σᾶς καλῆ ὡς ποιμὴν, νὰ μὴ ἀκολουθῆτε δὲ ξένους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πηδῆσει καὶ ἔχουν μπῆ εἰς τὴν αὐλήν κατὰ τρόπον ληστρικὸν καὶ ὑπουλον. Οὔτε νὰ ἀκούετε ξένην φωνήν, ἡ ὁποία σᾶς παρασύρει τὸν νοῦν καὶ σᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰ ὄρη¹² καὶ εἰς τὰς ἐρημίας καὶ εἰς τὰ βάραθρα καὶ εἰς τόπους τοὺς ὁποίους δὲν ἐπισκέπτεται ὁ Κύριος, καὶ ἡ ὁποία ἀπομακρύνει μὲν ἀπὸ τὴν ὑγιᾶ πίστιν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τὴν μίαν δύναμιν καὶ θεότητα (φωνὴν τὴν ὁποίαν ἤκουον πάντοτε καὶ ἀκούουν τὰ πρόβατά μου), καὶ μὲ λόγους ψευδεῖς καὶ διεφθαρμένους κλέπτει καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν καὶ πρῶτον ποιμένα. Εἶθε ὅλοι ἡμεῖς, καὶ οἱ ποιμένες καὶ τὸ ποίμνιον, νὰ βοσκώμεθα καὶ νὰ βόσκωμεν μακρὰν ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτούς, ὡς ἂν νὰ ἦσαν δηλητη-

12. Πρὸλ. Ἰεζ. 34, 6.

καὶ νέμοντας, ἐν εἶναι πάντας ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ νῦν τε καὶ εἰς
τὴν ἐκείθεν ἀνάπαυσιν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ριῶδες καὶ θανατηφόρον φυτόν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἴμεθα ὅλοι ἠγνωμένοι μετὰ τὸν Ἰησοῦν Χριστόν¹³, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ τώρα καὶ εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'

Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς ἔνεκεν, καὶ αὐθις ἐπανόδου ἐκεῖθεν μετὰ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου χειροτονίαν, ἐν ᾧ τί τὸ τῆς ἱερωσύνης ἐπάγγελμα.

5 1. Ἦτιημαι, καὶ τὴν ἦτιαν ὁμολογῶ ὑπετάγην τῷ Κυρίῳ, καὶ ἰκέτευσα αὐτόν· ὁ γὰρ μοι μακαριώτατος Δαβὶδ ἀρχέτω τοῦ λόγου· μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ Δαβὶδ φθεγξάμενος, καὶ εἰσέτι καὶ νῦν δι' αὐτοῦ φθεγγόμενος, ἐπειδὴ καὶ τάξις ἀρίστη παντὸς ἀρχομένου καὶ λόγου καὶ πράγματος, ἐκ Θεοῦ τε ἀρχεσθαι, καὶ
10 εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι. Τὸ δὲ αἴτιον ἢ τῆς προτοῦ στάσεως καὶ ὀλιγοψυχίας, δι' ἣν ἐμάκρυνα φυγαδεύων, καὶ ἠύλισθην ἀφ' ὑμῶν χρόνον οὐ μικρὸν ἴσως τοῖς γε ποθοῦσιν, ἢ τῆς νῦν ἡμερότητος καὶ μεταβολῆς, δι' ἣν αὐθις ἐμαντὸν ἔδωκα φέρων ὑμῖν, ἄλλος μὲν ἄλλο τι οἰέσθω τε καὶ λεγέτω τῶν ἢ μισούντων ἢ ἀγαπών-
15 των ἡμᾶς· ὁ μὲν οὐκ ἀφίεις αἰτίας, ὁ δὲ καὶ προσαποδεχόμενος· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἠδὲ τοῖς ἀνθρώποις ὡς τὸ λαλεῖν τὰ ἀλλότρια, καὶ μάλιστα ἐὰν τόχωσιν ὑπ' εὐνοίας τινὸς ἢ μίσους ἐλκόμενοι, ὑφ' ὧν καὶ φιλεῖ κλέπτεσθαι ὡς τὰ πολλὰ ἢ ἀλήθεια. Ἐγὼ δὲ τάληθές εἰς μέσον θήσω, μηδὲν αἰσχυρθείς, καὶ διαιτήσω δι-
20 καίως ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσιν, ὅσοι τε κατηγοροῦσιν ἡμῶν, καὶ ὅσοι ὑπεραπολογοῦνται προθύμως· τὸ μὲν τι κατηγορήσας ἐμαντοῦ, τὸ δὲ ὑπεραπολογησάμενος.

1. Εἰς τὸν πλήρη τίτλον τοῦ ἀρχαίου κειμένου ὠρισμένοι κώδικες προσθέτουν καὶ τὰ ἀκόλουθα: «καὶ οἷον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον».

1α. Ψαλμ. 36, 7.

ΛΟΓΟΣ Β΄

Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς φυγῆς εἰς τὸν Πόντον ἢ περὶ Ἱερωσύνης¹.

Ἡ ὁμολογία τῆς ἡττης

1. Ἐχω νικηθῆ καὶ ὁμολογῶ τὴν ἡτταν. Ἐχω ὑποταγῆ εἰς τὸν Κύριον καὶ τὸν ἔχω παρακαλέσει^{1α}. Ἄς ἀρχίσῃ λοιπὸν τὸν λόγον ὁ μακάριος δι' ἐμὲ Δαβίδ, ἢ μᾶλλον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει ὁμιλήσει διὰ μέσου τοῦ Δαβίδ, καὶ ὁ ὁποῖος ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερον νὰ ὁμιλῇ δι' αὐτοῦ, ἐπειδὴ ἡ καλυτέρα συνήθεια εἶναι τὸ νὰ ἀρχίζῃ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ νὰ καταλήγῃ πάλιν εἰς τὸν Θεὸν ὁποιοσδήποτε ἀρχίζει λόγον ἢ διτιδήποτε ἄλλο. Τὴν αἰτίαν δὲ καὶ τῆς προτέρας στάσεώς μου καὶ τῆς δειλίας μου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἔφυγα καὶ ἐπήγα μακρὰ καὶ ἔζησα ἀρκετὸν ἴσως καιρὸν, δι' ἐκείνους βεβαίως οἱ ὁποῖοι μὲ ἠγάπων, καθὼς καὶ τῆς τωρινῆς ἡμερότητος καὶ τῆς ἀλλαγῆς μου, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἔφερα καὶ σᾶς προσέφερα τὸν ἑαυτὸν μου, ἃς τὴν νομίζῃ καὶ ἃς τὴν παρουσιάξῃ διαφορετικὰ ὁ καθεὶς ἀπὸ τοὺς μισοῦντας ἢ ἀγαπῶντας ἡμᾶς, ὁ μὲν εἰς μὴ ἀπαλλάσσων με τῆς κατηγορίας, ὁ δὲ ἄλλος ἀποδεχόμενος αὐτήν. Διότι τίποτε δὲν εἶναι τόσον εὐχάριστον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὅσον τὸ νὰ ὁμιλοῦν διὰ ξένας ὑποθέσεις, πρὸ παντὸς μάλιστα ὅταν συμβαίνῃ νὰ παρασύρῳνται ἀπὸ κάποιαν συμπάθειαν ἢ ἀπὸ μῖσος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συμβαίνει νὰ διαστρεβλώνεται ἡ ἀλήθεια. Ἐγὼ δὲ θὰ σᾶς παρουσιάσω τὴν ἀλήθειαν χωρὶς νὰ ἐντραπῶ, καὶ θὰ μοιράσω τροφήν μὲ δικαιοσύνην καὶ εἰς τὰ δύο μέρη — καὶ εἰς ὄσους μὲ κατηγοροῦν καὶ εἰς ὄσους μὲ ὑπερασπίζονται μὲ προθυμίαν — μὲ τὸ νὰ κατηγόρησω τὸν ἑαυτὸν μου ἀπὸ τὴν μίαν μεριάν, καὶ μὲ τὸ νὰ τὸν ὑπερασπισθῶ ἀπὸ τὴν ἄλλην.

2. Καὶ ἵνα γε καθ' ὁδὸν ὁ λόγος ἡμῖν προῖη, περὶ τῆς δει-
 λίας προτέρας οὔσης καὶ διαλέξομαι· οὐδὲ γὰρ ἀνέχομαι πλήτ-
 τεσθαί τινας ἐν ἐμοὶ τῶν πάντα τηρούντων ἐπιμελῶς τὰ ἡμέτε-
 ρα, εὖ τε καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα· ἐπειδὴ τι τὸ καθ' ἡμᾶς εἶναι
 5 χριστιανοῖς εὐδόκησεν ὁ Θεός, καὶ τοὺς ἤδη πεπληγότας, εἴπερ
 τινὲς εἰσί, διὰ τῆς ἀπολογίας ἰάσομαι· καλὸν γὰρ μῆτε ἀμαρτά-
 νοντα, μῆτε ὑπονοούμενον, ἕως ἂν υἷόν τε ἦ, καὶ ὁ λόγος αἰρῆ,
 τιθέναι πρόσκομμα τοῖς πολλοῖς ἢ σκάνδαλον· εἴπερ καὶ τοῖς
 «ἕνα τῶν μικρῶν» σκανδαλίσασιν ἴσμεν ὅπως ἀπαραίτητος καὶ
 10 βαρυντάτη παρὰ τοῦ ἀψευδοῦς ἢ τιμωρία.

3. Ἐγὼ γὰρ ἔπαθον τοῦτο, ὦ ἄνδρες, οὔτε ὡς ἀπαίδευ-
 τος καὶ ἀσύνετος (ἄλλὰ μᾶλλον, ἵνα καὶ μικρόν τι καυχῆσω-
 μαι ὡς πεπαιδευμένος καὶ συνετός), οὔτε ὡς ὑπερόπτης τῶν
 θεῶν νόμων καὶ διατάξεων. Ὅτι καθάπερ ἐν σώματι τὸ μὲν τι
 15 ἄρχον ἐστὶ καὶ οἷον προκαθεζόμενον, τὸ δὲ ἀρχόμενον καὶ ἀγό-
 μενον· οὕτω κἂν ταῖς Ἐκκλησίαις διέταξεν ὁ Θεὸς ἰσότητος νό-
 μω τῆς ἐχούσης τὸ κατ' ἀξίαν, ἢ καὶ προνοίας, ἢ τὰ πάντα συνέ-
 δησε, τοὺς μὲν ποιμαίνεσθαί τε καὶ ἄρχεσθαι, ὅσοις τοῦτο λυ-
 σιτελέστερον, καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ πρὸς τὸ δέον ἰθνηνομένους «τοὺς
 20 δὲ εἶναι ποιμένας καὶ διδασκάλους», πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῆς
 Ἐκκλησίας, ὅσοι τῶν πολλῶν εἰσιν ἀνωτέρω κατ' ἀρετὴν καὶ
 τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειώσιν, λόγον ψυχῆς πρὸς σῶμα, ἢ νοῦ
 πρὸς ψυχὴν ἐπέχοντας· ἴν' ἀμφοτέρα συντεθέντα ἀλλήλοις καὶ

2. Ματθ. 18, 6.

2α. Ἐφεσ. 4, 11.

3. Α' Κορ. 12, 20.

4. Ἐφεσ. 4, 15.

Ἡ δειλία πρὸ τοῦ ὑπουργήματος

2. Καὶ διὰ τὴν ἀκολουθήσασθαι τὴν κανονικὴν πορείαν τοῦ ὁ λόγος θὰ ὁμιλήσω κατὰ πρῶτον περὶ τῆς δειλίας, ἣ ὁποία προηγήθη. Διότι δὲν ἀνέχομαι νὰ δοκιμάζωνται ἐξ αἰτίας μου ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τηροῦν μὲ ἐπιμέλειαν ὅσα παραγγέλλομεν, εἴτε ἔχουν καλῶς εἴτε ὄχι. Ἐπειδὴ δὲ κατ' εὐδοκίαν Θεοῦ κάποιο μέρος καὶ ἀπὸ ἡμᾶς ἀνήκει εἰς τοὺς χριστιανούς, θὰ θεραπεύσω μὲ τὴν ἀπολογία ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν δοκιμασθῆ ἤδη, ἐὰν βεβαίως ὑπάρχουν μερικοί. Διότι εἶναι καλὸν νὰ μὴ παρέχη κανεὶς ἐμπόδιον ἢ σκάνδαλον εἰς τοὺς πολλούς, ὅσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν λογικὴν, ὅταν ἀμαρτάνῃ ἢ ὅταν ἐγείρωνται ὑποψαίαι ἐναντίον του, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ὅτι εἶναι ἀναπόφευκτος καὶ βαρυτάτη ἢ τιμωρία ἀπὸ τὸν ἀψευδῆ κριτὴν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι «ἐσκανδάλισαν κάποιον ἀπὸ τοὺς μικρούς»².

3. Διότι ἐγὼ τὸ ἔπαθα αὐτό, ἀδελφοί, ὄχι ἐπειδὴ εἶμαι τάχα ἀμόρφωτος ἢ ἀσύνητος (ἀλλὰ μᾶλλον ὡς πεπαιδευμένος καὶ συνετός, διὰ τὴν καυχῆσθαι καὶ ὀλίγον), οὔτε ἐπειδὴ τάχα παρέβλεψα τοὺς θεῖους νόμους καὶ τὰς θείας ἐντολάς. Ὅπως εἰς τὸ σῶμα ἄλλο μὲν μέρος ἄρχει καὶ ἔχει τὴν πρωτοκαθεδρίαν τρόπον τινά, ἄλλο δὲ ἄρχεται καὶ ὀδηγεῖται, οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας διέταξεν ὁ Θεὸς κατὰ τὸν νόμον τῆς ἰσότητος, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει εἰς τὸν καθένα ὅ,τι ἀξίζει, ἢ χάριν τῆς προνοίας, διὰ τῆς ὁποίας συνήνωσε τὰ πάντα, οἱ μὲν νὰ ποιμαίνωνται καὶ νὰ διοικῶνται (ἐκεῖνοι δηλαδὴ διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι τοῦτο ὠφελιμώτερον) καὶ νὰ κατευθύνωνται μὲ τοὺς λόγους καὶ τὰ ἔργα πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ πράξουν, οἱ ἄλλοι δὲ νὰ εἶναι ἐκποιμένες καὶ διδάσκαλοι³, διὰ τὴν διοικῶν τὴν ἐκκλησίαν εἶναι δὲ αὐτοί, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν προσέγγισιν πρὸς τὸν Θεὸν τόσον, ὅσον εἶναι ἡ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα ἢ ὁ νοῦς ἀπὸ τὴν ψυχῆν. Τοῦτο δὲ συμβαίνει διὰ τὴν ἀναδειχθῆναι καὶ τὰ δύο ἐν πλῆρες σῶμα⁴, πραγματικὰ ἀντάξιον καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν⁴ ἀφοῦ

συγκραθέντα, τό τε ύστεροῦν καί τό πλεονάζον, ὡσπερ ἐν μέλεσι, καί τῇ ἁρμονίᾳ τοῦ πνεύματος συμβιβασθέντα καί συνδεθέντα ἐν ἄρτιον ἀποδειχθῆ σῶμα, καί αὐτοῦ Χριστοῦ τῆς κεφαλῆς ἡμῶν ὄντως ἄξιον.

5 4. Οὐτε οὖν τοῖς ἄλλοις ἀναρχίαν καί ἀταξίαν λυσιτελεστέραν οἶδα τάξεως καί ἀρχῆς, οὔτε ἀνθρώποις· ἀλλά τούτοις καί πάντων οὐχ ἥκιστα, δσω καί περὶ μειζόνων αὐτοῖς ὁ κίνδυνος· οἷς μέγα, κἂν εἰ τό πρῶτον τοῦ λόγου μὴ σώζοιεν, τό μηδὲν ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ τό γε δεύτερον ἐκείνου, τό ἁμαρτάνοντας
10 ἐπανάγεσθαι. Ἐπειδὴ τοῦτο καλὸν ἐφάνη καί δίκαιον, ἴσον ἐμοὶ κακὸν καί ὁμοίως ἄτακτον, πάντας τε ἄρχειν ἐθέλειν, καί μηδένα δέχεσθαι· ὡς, εἴ γε πάντες φεύγοιεν ταύτην τὴν εἴτε λειτουργίαν χρῆ λέγειν, εἴτε ἡγεμονίαν, χωλεύοι ἂν τῷ μεγίστῳ μέρει, καί οὐδ' ἂν καλὸν ἔτι μένοι τό καλὸν τῆς Ἐκκλησίας πλή-
15 ρωμα. Ποῦ δ' ἂν ἔτι καί παρὰ τίνων θρησκευόιτο ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ μυστικά καί ἄνω φέροντα, δ δὴ μέγιστόν ἐστι τῶν ἡμετέρων καί τιμιώτατον, οὐκ ὄντος βασιλέως, οὐδὲ ὄντος ἄρχοντος, οὐδὲ ἱερατείας, οὐδὲ θυσίας, οὐδ' ὅσα ὡς μέγιστα ἐπὶ μεγάλοις τοῖς πταίσμασιν, οἱ πάλαι ἀπειθεῖς κατεκρίθησαν;

20 5. Ἄλλ' οὐδὲ ξένον τι καί ἀπὸ τρόπου τοῖς πολλοῖς τὰ θεῖα φιλοσοφοῦσιν ἐπὶ τό ἄρχειν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ ἄρχεσθαι, οὐδὲ ἔξω τῶν νενομισμένων τῆς φιλοσοφίας ὄρων, καί φέρον εἰς ὄνειδος· ὡσπερ οὐδὲ ναύτῃ τῶν εὐδοκίμων τό προωρατεῦσαι, καί προωρεῖ καλῶς τοὺς ἀνέμους τηρήσαντι τό πιστευθῆναι τοὺς
25 οἷακας· εἰ δὲ βούλει, στρατιώτῃ γενναίῳ τό ταξιαρχῆσαι, καί ταξιαρχῆ καλῶ τό στρατηγῆσαι τε καί πολέμου παντὸς ἡγεμονίαν ἐγχειρισθῆναι. Οὐ μὴν οὐδ', ὅπερ ἂν ὑπολάβοι τις ἴσως τῶν

συνενωθοῦν καὶ συγχωνευθοῦν καὶ τὰ δύο, καὶ αὐτὸ δηλαδὴ τὸ ὁποῖον ὑστερεῖ καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ὑπερέχει, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ μέλη, καὶ ἀφοῦ συμβιβασθοῦν καὶ συνδεθοῦν διὰ τῆς συναρμωστικῆς δυνάμεως τοῦ πνεύματος.

4. Γνωρίζω ὅτι ἡ ἀναρχία καὶ ἡ ἀταξία δὲν εἶναι πιὸ ὠφέλιμη ἀπὸ τὴν τάξιν καὶ τὴν διοίκησιν οὔτε εἰς τὰ ἄλλα ὄντα οὔτε καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τοὺς ἀνθρώπους μάλιστα πολὺ περισσότερον ἐπειδὴ δι' αὐτοὺς κινδυνεύουν πολὺ μεγαλύτερα πράγματα. Εἶναι δὲ μέγα διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ἔστω καὶ ἂν δὲν τηρήσουν τὸ πρῶτον σκέλος τῆς ἐντολῆς, τὸ νὰ μὴ ἁμαρτάνουν δηλαδὴ, τὸ νὰ τηρήσουν τουλάχιστον τὸ ἄλλο σκέλος, τὸ νὰ ἐπανεέλθουν δηλαδὴ εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν ἀφοῦ ἁμαρτήσουν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐθεωρήθη σωστὸν καὶ δίκαιον, εἶναι κακὸν καὶ ἄτακτον κατὰ τὴν γνώμην μου, τὸ νὰ θέλουν ὅλοι νὰ διοικοῦν καὶ κανεὶς νὰ μὴ θέλῃ νὰ διοικῆται. Διότι ἔαν ὅλοι ἀπέφευγον αὐτὴν τὴν λειτουργίαν ἢ τὴν ἡγεμονίαν, ὅπως καὶ ἂν τὴν ὀνομάσῃ κανεὶς, θὰ ἦτο ἀτελὲς κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος του καὶ δὲν θὰ ἦτο πλέον καλὸν τὸ καλὸν πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας. Ποῦ δὲ πάλιν καὶ ὑπὸ ποιῶν θὰ ἐνεπιστευέτο εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, τὰ μυστήρια, τὰ ὁποῖα ἀνυψώνουν πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ μεγαλύτερον καὶ πολυτιμότερον πρᾶγμα ἀπὸ ὅλα ὅσα διαθέτομεν, ἔαν δὲν ὑπῆρχε βασιλεὺς, οὔτε ἄρχων, οὔτε ἱερωσύνη, οὔτε θυσία, οὔτε ἐκεῖνα τὰ πολὺ μεγάλα, διὰ τὴν παράδασιν τῶν ὁποίων κατεδικάσθησαν εἰς αὐστηρὰς τιμωρίας ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὰ παρέβησαν κάποτε;

5. Δὲν εἶναι ἐπίσης οὔτε παράδοξον οὔτε ἄκαιρον, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐνασχολοῦνται μὲ τὰ θεῖα νὰ ἀνέρχωνται εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρχόντων ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν ἀρχομένων, οὔτε εἶναι ἔξω ἀπὸ τοὺς καθωρισμένους ὅρους τῆς φιλοσοφίας οὔτε φέρει ἐντροπήν, ὅπως δὲν φέρει ἐντροπήν καὶ εἰς καλὸν ναύτην τὸ νὰ φυλάξῃ σκοπὸς εἰς τὴν πλώρην, ἢ τὸ νὰ ἐμπιστευθοῦν τὸ πηδάλιον εἰς ναύτην τῆς πλώρης, ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε σωστὴν πορείαν συμφώνως πρὸς τοὺς ἀνέμους. Ἐὰν δὲ θέλῃς, καὶ τὸ νὰ ἀνατεθῇ εἰς καλὸν στρά-

πάντα ἀτόπων καὶ μοχθηρῶν, οἱ κρῖνουσι τὰ τῶν ἄλλων τοῖς οἰκειοῖς πάθεσιν, ἢσχύνθη τῷ βαθμοῦ τὴν τάξιν ἐπιθυμία τῆς μείζονος· οὐχ οὕτως ἐγὼ ἢ τοῦ θεοῦ μεγέθους, ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ταπεινώσεως ἀπειρος, ὡς μὴ μέγα νομίζειν πάση γενεῇ ἢ 5 φύσει, καὶ ὅπως οὖν πλησιάζειν Θεῷ τῷ μόνῳ φανοτάτῳ καὶ λαμπροτάτῳ, καὶ ὑπερέχοντι πάσης ὑλικῆς τε καὶ ἀύλου φύσεως καθαρότητι.

6. Τί οὖν ἐστὶν ὃ πέπονθα; καὶ τίς ὁ λόγος τῆς ἐμῆς ἀπειθείας; Οὐδὲ γὰρ ἔδοξα τοῖς πολλοῖς ἐν ἑμαυτῷ τότε μένειν, οὐδ' 10 εἶναι ὡς περ ἐγνωσκόμενην, ἀλλ' ἕτερος ἐξ ἑτέρου τις γεγονέναι, καὶ πλεόν ἢ καλῶς εἶχεν ἀντιτείνειν καὶ αὐθαδιάζεσθαι. Τούτου δὴ τὰς αἰτίας ἀκούοιτ' ἂν ἤδη πάσαι ποθοῦντες. Μάλιστα μὲν τῷ ἀδοκῆτῳ πληγείς, ὡς περ οἱ τοῖς αἰφνιδίοις τῶν ψόφων καταπλαγέντες, οὐ κατέσχον τοὺς λογισμούς· καὶ διὰ τοῦτο ἔλυσα 15 τὴν αἰδῶ, πάντα τὸν χρόνον ταύτῃ συνειθισμένος. Ἐπειτά με τις ὑπεισῆει ἔρωσ τοῦ καλοῦ τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ἀναχωρήσεως· ἢ ἐραστῆς γενόμενος ἐξ ἀρχῆς, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ἄλλος τῶν περὶ λόγους ἐσπουδακότων, καὶ ἦν ἐν τοῖς μεγίστοις καὶ χαλεπωτάτοις κινδύνοις καθυποσχόμενος τῷ Θεῷ καὶ τι καὶ προσαφά- 20 μενος ταύτης, ὅσον ἐν προθύροις γενέσθαι, καὶ πλεονά μοι τὸν πόθον ἐξαφθῆναι διὰ τῆς πείρας, οὐκ ἦνεγκα τυραννούμενος καὶ

5. Ταξίαρχος ἢ ταξίαρχης ὠνομάζετο εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ διοικητῆς τῆς τάξεως, δηλαδὴ τῆς στρατιωτικῆς φάλαγγος πεζικοῦ, τὴν ὁποῖαν ἔδιδεν ἢ κάθε φυλῆ. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἐπομένως ὑπῆρχον δέκα ταξίαρχοι.

6. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τὴν ὁποῖαν εἶχε δώσει εἰς τὸν Θεὸν νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς αὐτόν, ὅταν ἐδοκιμάσθῃ ἀπὸ φοβερὰν τρικυμίαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξιδίου του ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς τὰς Ἀθήνας. (Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον 182ε, PG 37, 1042ε).

τιώτην ἢ διοίκησις στρατιωτικῆς φάλαγγος⁶ καὶ εἰς κατὰ ταξίαν ταξίαρχον ἢ στρατηγία καὶ ἢ διεξαγωγή ὁλοκλήρου τοῦ πολέμου. Ἐγὼ ὁμοῦ δὲν ἔδειξα τυχὸν ἐντροπήν διὰ τὸ μικρὸν τοῦ βαθμοῦ μὲ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ ἀποκτήσω μεγαλύτερον, ὅπως θὰ ἤμπορῶ ἴσως νὰ ὑποθέσῃ κάποιος ἀπὸ ἐκείνους τοὺς πάντα παραδόξους καὶ μοχθηροὺς, οἱ ὅποιοι κρίνουν τὴν συμπεριφορὰν τῶν ἄλλων συμφῶνως πρὸς τὰ προσωπικά των πάθη. Ἐγὼ δὲν ἤμην τόσο ἀδαής εἰς τὸ θέμα τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ταπεινῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ μὴ θεωρῶ μέγα διὰ κάθε δημιούργημα τὸ νὰ πλησιάσῃ κατὰ κάποιον τρόπον τὸν Θεόν, τὸν μόνον φωτεινότατον καὶ λαμπρότατον, ὁ ὁποῖος ξεπερνᾷ εἰς καθαρότητα κάθε ὕλικήν καὶ αὐλον φύσιν.

Τὰ αἷτια τῆς «ἀνυπακοῆς»

6. Τί εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔπαθα; Καὶ ποῖος εἶναι ὁ λόγος τῆς ἀνυπακοῆς μου; Διότι τότε ἐνόμισαν οἱ πολλοὶ ὅτι εἶχα ξεφύγει ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου καὶ ὅτι δὲν ἤμην ὅπως μὲ ἤξευραν, ἀλλὰ ὅτι εἶχα γίνῃ διαφορετικὸς ἀπὸ ὅ,τι ἤμην, καὶ ὅτι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἤξευρα ἦτο νὰ ἀντιδρῶ καὶ νὰ γίνωμαι ὑπὲρ τὸ δέον θρασύς. Τὰ αἷτια τοῦ πράγματος, τὰ ὁποῖα ἠθέλατε ἤδη ἀπὸ καιρὸν νὰ μάθετε, ἀκούσατέ τα. Μάλιστα δὲ ἐπειδὴ ἐδέχθη ἀπροσδόκητα τὸ κτύπημα, δὲν ἠμπόρεσα νὰ κυριαρχήσω εἰς τοὺς λογισμοὺς μου, ὅπως συμβαίνει εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι τρομάζουν ἀπὸ ξαφνικὸν κρότον, καὶ διὰ τοῦτο ἐγκατέλειψα τὴν ἐντροπήν, μὲ τὴν ὁποῖαν εἶχα συνηθίσει νὰ ζῶ πάντοτε. Ἐπειτα εἶχεν εἰσελθεῖ μέσα μου ἡ ἀγάπη τῆς ἀρετῆς, τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς μοναχικῆς ζωῆς. Τὴν ζωὴν αὐτὴν τὴν εἶχα ἀγαπήσει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσον ὁποιοσδήποτε ἄλλος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀσχοληθῇ μὲ τὰ γράμματα, καὶ τὴν εἶχα ὑποσχεθῇ εἰς τὸν Θεόν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεγαλύτερων καὶ φοβερωτέρων κινδύνων⁶. Μάλιστα δὲ εἶχα προσκολληθῇ τρόπον τινὰ εἰς αὐτὴν μέχρις οὗτο πλησιάσω εἰς τὸ προαύλιόν της, καὶ ὁ πόθος μου εἶχεν ἐξαφθῇ περισσότερο ἀπὸ τὴν δοκιμὴν της καὶ δὲν ἀνεχόμεν νὰ ὑποφέρω

εἰς μέσους τοὺς θορύβους ὠθούμενος, καὶ οἶον ἀπὸ ἱεροῦ τινος ἀσύλου τοῦ βίου τούτου πρὸς βίαν ἀποσπώμενος.

7. Οὐδὲν γὰρ ἐδόκει μοι τοιοῦτον οἶον μύσαντα τὰς αἰσθήσεις, ἔξω σαρκὸς καὶ κόσμου γενόμενον, εἰς ἑαυτὸν συστραφέντα, 5 μηδενὸς τῶν ἀνθρωπίνων προσαπτόμενον, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, ἑαυτῷ προσλαλοῦντα καὶ τῷ Θεῷ, ζῆν ὑπὲρ τὰ δρώμενα, καὶ τὰς θείας ἐμφάσεις ἀεὶ καθαρὰς ἐν ἑαυτῷ φέρειν ἀμιγεῖς τῶν κάτω χαρακτήρων καὶ πλανωμένων, ὄντως ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καὶ τῶν θείων καὶ ὄν καὶ ἀεὶ γινόμενον, φωτὶ προσ- 10 λαμβάνοντα φῶς, καὶ ἀμαυροτέρῳ τρανότερον, ἤδη τὸ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀγαθὸν ταῖς ἐλπίσι καρπούμενον, καὶ συμπεριπολεῖν ἀγγέλοις, ἔτι ὑπὲρ γῆς ὄντα καταλιπόντα τὴν γῆν, καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἄνω τιθέμενον. Εἴ τις ὑμῶν τούτῳ τῷ ἔρωτι 15 γὰρ πολλοὺς οὐδ' ἂν πείσαιμι λέγων ἴσως, ὅσοις καὶ ἐν γέλωτι τὸ πρᾶγμα δοκεῖ, κακῶς διατεθεῖσιν εἴτε ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀνοίας, εἴτε ὑπὸ τῶν ἀναξίων τοῦ ἐπαγγέλματος οἱ πράγματι καλῶ κακὸν περιτεθείκασιν ὄνομα, τῇ φιλοσοφίᾳ τὴν κενοδοξίαν συνεργὸν λαβόντες τὸν φθόνον καὶ τὴν τῶν πολλῶν κακίαν 20 πρὸς τὸ χειρὸν οὖσαν ἐτοιμοτέραν· ἴν' ἐν γέ τι πάντως αὐτοῖς ἀμαρτάνηται, ἢ τὸ κακὸν ἐνεργούμενον, ἢ τὸ καλὸν ἀπιστούμενον.

8. Πρὸς δὲ τούτοις πρᾶγμα ἔπαθον, ἐκλαλήσω γὰρ πρὸς ὑμᾶς πᾶν τὸ ἀπόρητον, οὐκ οἶδ' εἴτε ἄγροικον εἴτε ἐλεύθερον, 25 ἔπαθον δ' οὖν (ἤσχύθη ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ὅσοι, μηδὲν τῶν πολλῶν ὄντες βελτίους, μέγα μὲν οὖν, εἰ καὶ μὴ πολλῶ χειρὸς, ἀνίπτοις χερσίν, ὃ δὴ λέγεται, καὶ ἀμνήτοις ψυχαῖς τοῖς ἁγιω-

και να συνωθοῦμαι μέσα εἰς τοὺς θορύβους, ὡσάν να ἀπεμακρυνόμην με τὴν βίαν ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτὴν, ἡ ὁποία ὠμοίαζε με ἱερὸν ἄσυλον.

7. Διότι τίποτε δὲν ἐθεωροῦσα τόσον μέγα ὅσον τὸ να νεκρώσω τὰς αἰσθήσεις και να εὔρεθῶ ἔξω ἀπὸ τὴν σάρκα και τὸν κόσμον, να στραφῶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μου χωρὶς να ἐνδιαφέρωμαι διὰ τίποτε ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, και να συνομιλῶ με τὸν ἑαυτὸν μου και τὸν Θεόν, να ζῶ πάνω ἀπὸ τὰ ὁρατὰ πράγματα, και να φέρω πάντοτε εἰς τὸν ἑαυτὸν μου καθαράν τὴν θείαν εἰκόνα, ἀμόλυντον ἀπὸ τὰ γήινα και πεπλανημένα χαρακτηριστικά, να εἶμαι πραγματικά καθαρὸς καθρέπτης τοῦ Θεοῦ και τῶν θείων πραγμάτων και να μένω και να γίνωμαι διαρκῶς τέτοιος· καθρέπτης ὁ ὁποῖος θὰ παίρνῃ φῶς ἀπὸ τὸ φῶς και θὰ τὸ κάμῃ να φαίνεται λαμπρότερον μέσα ἀπὸ τὸ σκοτεινότερον, ~~ὁ ὁποῖος θὰ ἀπολαμβάνῃ ἤδη με τὴν ἐλπίδα τὸ ἀγαθὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος και θὰ πετᾷ μαζί με τοὺς ἀγγέλους ἐνθὺ θὰ εὐρίσκειται ἀκόμῃ εἰς τὴν γῆν, ἀφοῦ θὰ τὴν ἔχη ἐγκαταλείψει και θὰ ἔχη ἀνυψωθῆ ἀπὸ αὐτὴν με τὸ πνεῦμα.~~ Ἐὰν κάποιος ἀπὸ σᾶς διαθέτῃ τὴν ἀγάπην αὐτὴν, ἀντιλαμβάνεται τί λέγω και θὰ μοῦ συγχωρήσῃ τὸ πάθος ἐκεῖνο τότε. Διότι τοὺς περισσοτέρους δὲν θὰ ἠμποροῦσα ἴσως να πείσω με τὸν λόγον. Εἰς αὐτοὺς τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀστεῖον διότι εἶναι διατεθειμένοι κακῶς ἔναντί του, εἴτε λόγῳ τῆς προσωπικῆς των ἀνοησίας, εἴτε λόγῳ τῶν ἀναξίων ἐκπροσώπων τοῦ ὑπουργήματος. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἔχουν μεταβάλλει εἰς κακόν, τὸ ὄντως καλὸν ὄνομά των, ἀφοῦ ἔλαβαν ὡς συνεργοὺς των ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ χριστιανικοῦ φρονήματος τὴν μεταοδοξίαν, τὸν φθόνον και τὴν κακίαν τῶν πολλῶν, ἡ ὁποία εἶναι πάντοτε πρόθυμος να προχωρήσῃ πρὸς τὰ χειρότερα, εἰς τρόπον ὥστε δλῆ ἡ διαγωγὴ των να εἶναι ἀμαρτωλὴ· να διαπράττουν δηλαδὴ τὸ κακὸν ἢ να παραλείπουν να πράξουν τὸ καλόν.

8. Ἐκτὸς ὁμοῦ ἀπὸ αὐτὰ ἔπαθα και κάτι σημαντικόν. Θὰ διηγηθῶ δὲ εἰς σᾶς δλα τὰ μυστικά και ἀπόκρυφα. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ δὲν γνωρίζω ἀν ἀρμόζῃ εἰς ἀγροῖκον ἢ εἰς μορφωμένον ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἐγὼ τὸ ἔπαθα. Ἐνίωσα ἐντροπήν διὰ τοὺς ἄλλους,

τάτοις ἐαυτοὺς ἐπεισάγουσι· καὶ πρὶν ἄξιοι γενέσθαι προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, μεταποιοῦνται τοῦ βήματος, θλίβονται τε καὶ ὠ-
 θοῦνται περὶ τὴν ἀγίαν τράπεζαν, ὥσπερ οὐκ ἀρετῆς τύπον,
 ἀλλ' ἀφορμὴν βίου τὴν τάξιν εἶναι νομίζοντες, οὐδὲ λειτουργίαν
 5 δπεύθυνον, ἀλλ' ἀρχὴν ἀνεξέταστον. Καὶ εἰσὶ σχεδόν τι πλείους
 κατ' ἀριθμὸν ἢ ὁπόσων ἄρχουσι (δείλαιοι τῆς εὐσεβείας, καὶ
 ἄθλιοι τῆς λαμπρότητος)· ὥστε ἔμοιγε δοκοῦσι, προϊόντος τοῦ
 χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ, μηδὲ ἔχειν λοιπὸν ὧν ἄρξουσι, πάντων
 διδασκόντων ἀντὶ τοῦ διδακτοῦς εἶναι Θεοῦ, ὡς φησιν ἡ ἐπαγ-
 10 γελία, καὶ πάντων προφητεόντων, ὥστε εἶναι καὶ Σαουλ ἐν
 προφήταις, κατὰ τὴν παλαιὰν ἱστορίαν καὶ παροιμίαν. Οὐδὲν
 γὰρ οὕτω πολὺ κατ' οὐδένα καιρὸν οὐτ' ἐστίν, οὐτ' ἐγένετο,
 ἄλλοτε ἄλλων ἀκμασάντων τε καὶ ληξάντων, ὡς νῦν χριστιαν-
 οῖς τὰ τοιαῦτα καὶ ὀνειδή καὶ ἁμαρτήματα.)⁷ Ὡν εἰ καὶ στήσαι
 15 τὴν φορὰν κρεῖσσον ἢ καθ' ἡμᾶς, ἀλλὰ τό γε μισεῖν καὶ αἰσχύνε-
 σθαι μέρος εὐσεβείας οὐ τὸ μικρότατον.

9. Ὁ δὲ τελευταῖον καὶ μεῖζον τῶν εἰρημένων, εἴμι γὰρ
 ἐπ' αὐτὸν ἤδη τὸν κολοφῶνα τοῦ λόγου, καὶ οὐ ψεύσομαι· οὐδὲ
 γὰρ θέμις τοῖς περὶ τηλικούτων ποιουμένοις τὸν λόγον· οὐκ
 20 ὤμην ἴσον εἶναι, οὐδὲ νῦν οἶομαι, ποιμνῆς ἄρχειν ἢ βουκόλιον,
 καὶ ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ψυχαῖς. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐξαρκεῖν, ὅτι
 παχύτατον καὶ πύτατον ἀποδειξαι τὸ βουκόλιον ἢ τὸ ποιμνιον·
 καὶ πρὸς τοῦτο ὀρῶν ὃ τε βουκόλος καὶ ὁ ποιμὴν τῶν τε χωρίων
 ἐπισκέπεται τὰ ἐνυδρα καὶ ἐπίνομα, εἰσελάσει τε καὶ ἐξελάσει

7. Βλ. Ἦσ. 54, 13 καὶ Ἰω. 6, 45.

8. Α' Κορ. 14, 24 καὶ Ἀριθμ. 11, 29.

9. Βλέπε Α' Βασ. 10,11 καὶ 19, 24, ὅπου ἀναφέρονται δύο περιπτώ-
 σεις κατὰ τὰς ὁποίας ἐνεπνεύσθη καὶ ὁ Σαουλ καὶ ἐπροφήτευσεν.

οἱ ὅποιοι χωρὶς νὰ εἶναι καλύτεροι ἀπὸ πολλούς, ἀλλὰ ἐνῶ, ἀκόμη τρομερώτερον, εἶναι πολὺ χειρότεροι, εἰσῆλθον χωρὶς νὰ πλύνουν τὰ χέρια των, ὡς συνήθως λέγεται, καὶ μὲ ἀμυήτους ψυχὰς εἰς τὰ ἀγιώτερα. Καὶ προτοῦ γίνουσι ἀξιοὶ νὰ πλησιάσουν εἰς τὰ μυστήρια, ἐπιδιώκουν νὰ καταλάβουν τὸ ἅγιον βῆμα καὶ συνθλίβονται καὶ συνωθοῦνται γύρω ἀπὸ τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ὅχι ἐπειδὴ τάχα θεωροῦν τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης ὑπόδειγμα ἀρετῆς καὶ ὑπεύθυνον λειτούργημα, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὸ θεωροῦν ὡς βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα καὶ ὡς ἀνεξέλεγκτον ἐξουσίαν. Καὶ εἶναι σχεδὸν περισσότεροι εἰς ἀριθμὸν ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐξουσιάζουν (ἀσήμενοι ἀπὸ ἀπόψεως εὐσεβείας καὶ ἐλεεινοὶ ἀπὸ ἀπόψεως λαμπρότητος), εἰς τρόπον ὥστε νὰ μοῦ φαίνεται ὅτι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ τὴν αὐξησιν τοῦ κακοῦ δὲν θὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι νὰ διοικηθοῦν, ἐπειδὴ ὅλοι θὰ διδάσκουν ἀντὶ νὰ εἶναι μαθηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέγει ἡ θεία ἐπαγγελία⁷, καὶ θὰ προφητεῦουν⁸ ὅλοι, ὥστε καὶ ὁ Σαοὺλ νὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν προφητῶν, ὅπως λέγει ἡ παλαιὰ ἱστορία καὶ ἡ παροιμία⁹. Διότι εἰς καμμίαν ἄλλην ἐποχὴν δὲν ἔγιναν τόσο μεγάλα αἴσχη καὶ ἀμαρτήματα ἀπὸ ἀνθρώπους οἱ ὅποιοι ἀνεδείχθησαν κάποτε καὶ ἀπέθαναν, ὅσα γίνονται τώρα ἀπὸ τοὺς χριστιανούς. Τὸ νὰ σταματήσῃ βεβαίως κανεὶς τὴν ὀρμὴν τῶν παθῶν αὐτῶν εἶναι ἀνώτερον τῶν δυνάμεών μας, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ τὰ μισοῦμεν καὶ νὰ ἐντρεπώμεθα δι' αὐτὰ ἀποτελεῖ σημαντικὸν τμήμα τῆς εὐσεβείας.

9. Τὸ τελευταῖον δὲ καὶ τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὅποια ἔχω εἶπει εἶναι τοῦτο, διότι ἔχω φθάσει πλέον εἰς τὸ σημαντικώτερον σημεῖον τοῦ λόγου, καὶ δὲν πρόκειται νὰ εἶπω ψεύδη. Διότι τέτοιο πρᾶγμα δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ὀμιλοῦν διὰ τόσον σημαντικὰ πράγματα. Ἐπίστευα ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἴδιον, καὶ τὸ πιστεύω καὶ τώρα, νὰ ἐξουσιάζῃ κανεὶς ἕνα κοπάδι πρόβατα ἢ βόδια καὶ τὸ νὰ ἐπιδλέπη ψυχὰς ἀνθρώπων. Διότι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν εἶναι ἀρκετὸν νὰ κάμῃ κανεὶς παχύτερα τὰ βόδια ἢ τὰ πρόβατα. Διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ὁ βοσκὸς τῶν προβάτων καὶ ὁ βοσκὸς τῶν βοδιῶν ὀδηγοῦν τὰ κοπάδια των εἰς τὰ χωράφια

ἀπό τε νομῶν καὶ ἐπὶ νομάς, ἀναπαύσει τε καὶ ἀποκινήσει καὶ ἀνακαλέσει, ὀλίγα μὲν τῇ βακτηρίᾳ, τὰ πολλὰ δὲ τῇ σύριγγι. Ἄλλο δὲ οὐδὲν ἔργον εἶναι τῷ ποιμένι ἢ τῷ βουκόλῳ πλὴν ὅσον βραχέα προσπολεμῆσαι τοῖς λύκοις, καὶ ποῦ τι καὶ ἀρρωστοῦν 5 ἐπισκέψασθαι· τὰ πολλὰ δὲ αὐτῷ μελήσει δρῦς, καὶ σκιά, καὶ δόνακες, καὶ ἐν καλῷ τῆς πόας κατακλιθῆναι, καὶ παρὰ ψυχρὸν ὕδωρ, καὶ ὑπὸ ταῖς αὔραις σχεδιάσαι στοβάδα, καὶ ποῦ τι καὶ ἐρωτικὸν ἄσαι μετὰ τοῦ κισσυβίου, καὶ προσλαλῆσαι ταῖς βου- σὶν ἢ τῇ ποίμνῃ· καὶ τούτων αὐτῶν θοινήσασθαι ἢ ἀποδόσθαι τὸ 10 πιότατον. Ἄρετῆς δὲ οὐδεὶς πω ποιμνίων ἢ βουκολίων ἐφρόντισε. Τίς γὰρ καὶ ἀρετὴ τούτων; ἢ τίς τὸ ἐκείνοις καλὸν πρὸ τῆς ἰδίας ἡδονῆς ἐσκέφατο;

10. Ἄνθρώπῳ δὲ χαλεποῦ ὄντος τοῦ εἰδέναι ἄρχεσθαι, κινδυνεύει πολλῷ χαλεπώτερον εἶναι τὸ εἰδέναι ἄρχειν ἀνθρώ- 15 πων, καὶ μάλιστα δὴ ἀρχὴν ταύτην τὴν ἡμετέραν, τὴν ἐν νόμῳ θείῳ, καὶ πρὸς Θεὸν ἄγουσαν, ἧς ὅσον τὸ ὕψος κοὶ τὸ ἀξίωμα, τοσοῦτος καὶ ὁ κίνδυνος τῷ γε νοῦν ἔχοντι. Ὅν γε πρῶτον μὲν δεήσει, καθάπερ ἄργυρον ἢ χρυσόν, πανταχόθεν στρεφόμενον, καὶ ἐν παντοίοις καιροῖς καὶ πράγμασι, μηδαμοῦ κίβδηλον ἢ χεῖν 20 ἢ ὑπόχαλκον, μηδέ τι φέρειν ἐν ἑαυτῷ ὕλης τῆς χείρονος, καὶ θερμότερου πυρὸς ἀξίας· ἢ τοσοῦτω μεῖζον ἔσται κακόν, ὅσω περ ἂν ἄρχῃ πλειόνων· εἴπερ καὶ μελίων τῆς περὶ ἓνα ἰσταμένης πονηρίας ἢ εἰς πολλοὺς ὀδεύουσα.

10. Ἡ σύριγξ ἦτο μουσικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ τοὺς ποιμένας καὶ τοῦ ὁποίου ἐφευρέτης ἐθεωρεῖτο ὁ Πάν. Ἀπετελεῖτο ἐξ ἑπτὰ ἢ ὀκτῶ τμημάτων καλάμου διαφορετικοῦ μεγέθους, τὰ ὁποῖα ἐκολ- λοῦντο τὸ ἐν μὲ τὸ ἄλλο μὲ κηρόν.

11. Πρβλ. Α΄ Κορ. 3, 12ξ.

τά ὁποῖα ἔχουν νερό καὶ παχὺ χόρτον, τὰ βγάξουν ἀπὸ τὸ ἐν βοσκοτόπι καὶ τὰ ὀδηγοῦν εἰς ἄλλο, τὰ ἀφήνουν νὰ ἀναπαυθοῦν καὶ τὰ κινοῦν ἀπὸ τὸ ἐν μέρος εἰς τὸ ἄλλο, τὰ ἐπαναφέρουν πίσω ὀλίγας φοράς μὲ τὴν ράβδον καὶ τὰς περισσοτέρας μὲ τὴν σύριγγα ¹⁰. Ἄλλο δὲ ἔργον δὲν ἔχει ὁ βοσκὸς ἢ ὁ ἀγελαδάρης παρὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἐπ' ὀλίγον τοὺς λύκους καὶ πότε-πότε, ὅταν ἀρρωστήσῃ κανένα μέλος ἀπὸ τὸ κοπάδι του. νὰ τὸ περιποιηθῇ. Διὰ τὰ περισσότερα δὲ θὰ φροντίσουν πρὸς χάριν του ἢ δρυς, ἢ σκιά καὶ αἱ καλαμιαί, τὸ ξάπλωμα εἰς τὰ καλύτερα μέρη τῶν θάμνων καὶ κοντὰ εἰς τὸ κρῦο νερό, ἢ κατασκευὴ στρώματος εἰς δροσερὸν μέρος, τὸ τραγούδιμα ποῦ καὶ ποῦ κάποιου ἐρωτικοῦ τραγουδιοῦ μὲ τὴν φλογέρα τὴν στολισμένη μὲ κισσὸν καὶ τὸ φώναγμα πρὸς τὴν ἀγέλην ἢ τὸ κοπάδι, καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἴδια νὰ εὐφρανθῇ ἢ νὰ δώσῃ τὸ πλεόν καλοθρεμένον. Διὰ τὴν ἀρετὴν δὲ τῶν ποιμνίων ἢ τῶν ἀγελῶν δὲν ἐφρόντισε κανεὶς ποτέ. Διότι ποῖα εἶναι ἡ ἀρετὴ των; Ἡ ποῖος ἔχει σκεφθῇ ποτέ τὸ καλὸν των, ἀντὶ νὰ ἐνδιαφερθῇ διὰ τὴν προσωπικὴν του εὐχαρίστησιν;

10. Εἰς τὸν ἄνθρωπον δέ, ὁ ὁποῖος εἶναι δύσκολον νὰ μάθῃ νὰ διοικῆται, ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ εἶναι πολὺ δυσκολώτερον τὸ νὰ μάθῃ νὰ κυβερνᾷ ἀνθρώπους, καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἰδικήν μας ἐξουσίαν, ἢ ὁποῖα ἐδόθη ἀπὸ θεῖον νόμον καὶ ὀδηγεῖ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἢ ὁποῖα ὅσον ὑψηλότερα εἶναι καὶ ὅσον μεγαλυτέραν φήμην ἔχει, τόσον μεγαλυτέρους κινδύνους περικλείει δι' ἐκεῖνον βεβαίως ὁ ὁποῖος διαθέτει νοῦν. Ὁ νοῦς αὐτὸς βεβαίως, κατὰ πρῶτον θὰ χρειασθῇ, ὡσάν ἄργυρος ἢ χρυσός, στρεφόμενος πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις καὶ ὑπὸ ποικίλας περιστάσεις καὶ καταστάσεις, νὰ μὴ βγάξῃ ποτέ ἀπατηλὸν ἤχον ἢ ἤχον χαλκοῦ, οὔτε νὰ ἔχη μέσα του ὕλην κατωτέραν καὶ εὐτελεστέραν, ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ δοκιμασθῇ εἰς ὑψηλότεραν φλόγα ¹¹. Ἡ ὕλη αὐτὴ εἶναι τόσον περισσότερον κακὴ, ὅσον περισσοτέρους ἀνθρώπους ἐξουσιάζει, ὅπως καὶ ἡ πονηρία ἢ ὁποῖα κατευθύνεται πρὸς πολλοὺς εἶναι χειροτέρα ἀπὸ ἐκείνην ἢ ὁποῖα σταματᾷ μόνον εἰς ἓνα.

11. Οὐ γὰρ οὕτως οὔτε δευσοποιουῦ βαφῆς μεταλαμβάνει
 ῥαδίως ὕφασμα, οὔτε δυσωδίας ἢ τοῦ ἐναντίου τὸ πλησιάσαν,
 οὔτε νοσερά τις οὕτως εὐκόλως ἀναχεῖται εἰς τὸν ἀέρα, καὶ διὰ
 τοῦ ἀέρος ὁμιλεῖ τοῖς ζώοις ἀτμίς, ὃ δὴ λοιμὸς ἐστὶ τε καὶ ὄνο-
 5 μάζεται, ὡς φιλεῖ τάχιστα τῆς τοῦ προεστῶτος κακίας ἀνα-
 πίμπλασθαι τὸ ὑπήκοον, καὶ πολλῶ γε ῥᾶον ἢ τοῦ ἐναντίου, τῆς
 ἀρετῆς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ μάλιστα πλεονεκτεῖ τὴν καλοκαγα-
 θίαν ἢ πονηρίαν, καὶ ὃ μάλιστα ἐγὼ δυσχεραίνω κατανοῶν, ὅτι
 εὐζήλωτον μὲν τι καὶ πρόχειρον πρᾶγμα ἢ μοχθηρία, καὶ οὐδὲν
 10 οὕτω ῥᾶδιον, ὡς τὸ γενέσθαι κακόν, κἂν εἰ μὴ τύχοι πρὸς ταύ-
 τὴν ἡμᾶς ἄγων μηδεὶς· σπάνιον δὲ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ κτήσις καὶ
 πρόσαντες, κἂν εἰ πολὺ τὸ μεθέλκον εἶη καὶ προκαλούμενον.
 Καὶ τοῦτο ἐστὶν ὃ μοι δοκεῖ καὶ ὃ μακαριώτατος Ἁγγαῖος κα-
 τανοήσας ἐπὶ τὴν θαυμασίαν ἐκείνην ἐλθεῖν καὶ ἀληθεστάτην
 15 εἰκόνα· ἐρωτήσατε, ἱερεῖς, νόμον, λέγων· Εἰ κρέας ἅγιον ἐν
 ἱματίῳ βρωτοῦ τινος, ἢ ποτοῦ, ἢ σκεύους ἀψάμενον εὐθὺς ἀγιά-
 σει τὸ πλησιάσαν· τῶν δὲ ἀποφησάντων· ἐρωτήσατε πάλιν εἰ
 καὶ ἀκαθαρσία τούτων τι προσομιλήσαν, μὴ παραχρῆμα μετέ-
 λαβε τοῦ μιάσματος· ὡς ἐρούντων γε μεταλαμβάνειν, καὶ μὴ
 20 καθαρὸν μένειν τῇ κοινωνίᾳ.

12. Τί τοῦτο λέγων; ὅπερ ὁ ἐμὸς λόγος· ὅτι δύσληπτον μὲν
 τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥσπερ καὶ πῦρ ὕλη τῇ ὑγροτέ-
 ρα· ἔτοιμοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ μετουσίαν οἱ πλεῖστοι καὶ
 ἐπιτήδευοι, καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα, οἶμαι, καὶ ἄνεμον ῥα-
 25 δίως ἐξαπτομένη καὶ δαπανωμένη διὰ ξηρότητα· θάπτον γὰρ

12. Βλέπε τὸ σχετικὸν περιστατικὸν εἰς Ἁγγ. 2, 11-13. Ὁ ἱερεὺς πα-
 τὴρ παρουσιάζει τοῦτο κατὰ τρόπον συντομώτερον, χωρὶς νὰ παραθέτῃ κα-
 τὰ λέξιν τὸ κείμενον τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

11. Διότι οὔτε τὸ ὕφασμα δὲν παίρνει τόσον εὐκολα τὸ ἀνεξίτηλον χρῶμα, οὔτε τὸ πλησιάζον λαμβάνει τόσον ταχέως δησῶδιαν ἢ εὐωδιαν, οὔτε ἡ ἀναθυμίασις τῆς ἀσθενείας διαχέεται τόσον εὐκολα εἰς τὸν ἀέρα καὶ μὲ τὸν ἀέρα πλησιάζει τὰ ζῶα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὀνομάζεται μολυσματικὴ ἀσθένεια, ὅσον ἀγαπᾷ καὶ συνηθίζει ἡ κακία τοῦ προϋσταμένου νὰ γεμίζει γρήγορα μὲ κακίαν τοὺς ὑπηκόους, καὶ μάλιστα μὲ πολὺ μεγαλυτέραν εὐκολίαν ἀπὸ ὅσῃν τὸ ἀντιθετὸν τῆς, δηλαδὴ ἡ ἀρετὴ. Διότι τοῦτο εἶναι τὸ σημεῖον ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον κυρίως πλεονεκτεῖ ἕναντι τῆς ἀρετῆς ἡ κακία, καὶ τὸ ὁποῖον ἐγὼ δυσκολεύομαι ἰδιαιτέρως νὰ ἀντιληφθῶ, ὅτι δηλαδὴ ἡ μὲν κακία εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκει κανεὶς εὐκολα καὶ εὐρίσκεται παντοῦ καὶ ὅτι τίποτε δὲν εἶναι τόσον εὐκολὸν ὅσον τὸ νὰ γίνωμεν κακοί, ἔστω καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη κανεὶς νὰ μᾶς δηγήσῃ πρὸς αὐτήν, ἐνῶ ἡ κατοχὴ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι κάτι σπάνιον καὶ πολὺ δύσκολον, ἔστω καὶ ἂν ὑπάρχη κάτι τὸ πολὺ μεγάλο, τὸ ὁποῖον, νὰ μᾶς σύρῃ καὶ νὰ μᾶς καλῆ πρὸς αὐτό. Καὶ νομίζω ὅτι καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος Ἀγγαῖος ἔφθασε νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν θαυμασίαν καὶ πολὺ ἀληθινὴν ἐκείνην εἰκόνα ἀφοῦ κατενόησεν αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρᾶγμα, λέγων, ἐρωτήσατε, ἱερεῖς, τὸν νόμον· ἔαν κρέας ἡγιασμένον εὐρ'σκόμενον μέσα εἰς ἔνδυμα, ἐγγίση κάποιον φαγητὸν ἢ ποτὸν ἢ σκεῦος, θὰ τὸ ἀγιάσῃ ἀμέσως; Ὅταν δὲ αὐτοὶ ἀπήντησαν ἀρνητικῶς εἶπε πάλιν: Ἐρωτήσατε πάλιν ἔαν κάτι ἀπ' αὐτὰ ἐγγίση κάποιαν ἀκαθαρσίαν, δὲν θὰ μεταδοθῇ ἀμέσως καὶ εἰς αὐτὸ ὁ μολυσμὸς; Διότι ἐγνώριζεν ὅτι θὰ εἶπουν ὅτι μεταδίδεται ὁ μολυσμὸς καὶ δὲν θὰ μείνῃ καθαρὸν ἀπὸ τὸ ἄγγισμα¹².

12. Διατί τὸ λέγω αὐτό; Διὰ νὰ εἶπω τὸ ἐξῆς: Ὅτι τὸ μὲν καλὸν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ ἀφομοιώσῃ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως εἶναι δύσκολον νὰ ἐνωθῇ ^{ἢ φάσῃ} μὲ τὸ νερό, ἐνῶ οἱ περισσότεροι εἶναι πρόθυμοι νὰ δεχθοῦν τὸ κακόν, ὅπως μεταδίδεται ἡ σπιθα εἰς τὴν καλαμῖαν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀνέμου τὴν ἀνάβει καὶ τὴν κατακαίει, ἐπειδὴ εἶναι ξηρά. Διότι πολὺ γρηγορώτερα δέχε-

ἂν τις ὀλίγης κακίας μεταλάβοι πλουσίως ἢ ἀρετῆς βαθείας κατὰ μικρόν. Ἐπεὶ καὶ μέλιτι μὲν μικρόν ἀψίνθιον ὡς τάχιστα μεταδίδωσι τοῦ πικροῦ· μέλι δὲ οὐδὲ τὸ διπλάσιον ἀψινθίῳ τῆς ἑαυτοῦ γλυκύτητος· καὶ μικρὰ μὲν ὑποσπασθεῖσα ψηφίς ποτα-
5 μὸν ὄλον ἐλκύσειεν ἂν ἐπὶ τὸ πρᾶνές· ἐπισχεῖν δὲ ἢ ἀνακόψαι μόλις ἂν δυνηθείη καὶ τὸ καρτερώτατον ἔρυμα.

13. Πρῶτον μὲν δὴ τοῦτο, ὧν εἶπομεν, εὐλαβεῖσθαι ἄξιον, μὴ φαινόμεθα τῆς θαυμασίας ἀρετῆς κακοὶ ζωγράφοι, μᾶλλον
10 δὲ ζωγράφων οὐ φαύλων ἴσως, τῶν δὲ πολλῶν φαῦλον ἀρχέτυπον· ἢ τῆς παροιμίας μὴ πόρρω θέωμεν, ἄλλους ἰατρεύειν ἐπιχειροῦντες αὐτοὶ βρύοντες ἔλκεσι.

14. Δεύτερον δέ, εἰ καὶ τις ἀγνὸν ἑαυτὸν ἀπὸ πάσης ἀμαρ-
τίας τηρήσειεν, ἢ ὡς μάλιστα, οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ τοῦτο αὐταρ-
15 κες τῷ μέλλοντι τοὺς ἄλλους παιδεύειν πρὸς ἀρετὴν· οὐ γὰρ μὴ κακὸν εἶναι δεῖ μόνον τὸν τοῦτο πεπιστευμένον, τοῦτο μὲν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ χεῖρα τοῖς πολλοῖς αἴσχιστον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀγα-
θῷ διαφέροντα, κατὰ τὴν «ἐκκλίνειν ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιεῖν ἀγα-
θόν», κελεύουσιν ἐντολήν· οὐδὲ τοὺς φαύλους ἐξαλεῖψαι τῆς
20 ψυχῆς τύπους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀμείνους ἐγγράφασθαι, ὡς πλέον κατ' ἀρετὴν προέχειν, ἢ ὅποσον περίεστιν ἀξιώματι· καὶ μηδὲν μέτρον εἰδέναι τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἀναβάσεως, μηδὲ κέρ-
δος μᾶλλον τὸ κρατηθὲν ἢ ζημίαν τὸ διαφεῦγον· ἀλλ' ἐπίβασιν
ἀεὶ ποιεῖσθαι τὸ ποσὶ τοῦ ἐξῆς· καὶ μὴ μέγα νομίζειν ἂν τῶν
25 πολλῶν διαφέρωμεν, ἀλλὰ ζημίαν ἂν τῆς ἀξίας λειπώμεθα· καὶ τῇ ἐντολῇ παραμετρεῖν, ἀλλὰ μὴ τοῖς πέλας, τὸ κατορθούμενον, ἂν τε ὧσι κακοί, ἂν τε ἀρετῆς ἐπὶ ποσὸν ἦγοντες· καὶ μὴ

13. Βλέπε Ψαλμὸν 36, 37: «ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγαθόν».

ται κανείς πλουσίως ὀλίγην κακίαν παρ' ὅσον μεγάλην ἀρετὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἐπειδὴ καὶ τὸ μέλι τὸ κάμει πολὺ γρήγορα πικρὸν μία μικρὰ ποσότης ἀπὸ ἀψίνθιον. Τὸ μέλι ὁμοίως, ἀκάμῃ καὶ ἂν εἶναι διπλάσιον εἰς ποσότητα ἀπὸ τὸ ἀψίνθιον, δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοῦ μεταδώσῃ τὴν γλυκύτητά του. Καὶ μία μικρὰ πέτρα, ὅταν ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, θὰ ἠμποροῦσε νὰ παρασύρῃ ὀλόκληρον τὸν ποταμὸν εἰς τὴν κατηφορίαν. Νὰ τὸν σταματήσῃ ὁμοίως ἢ νὰ τὸν ἀναχαιτίσῃ, μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὸ ἐπιτύχῃ καὶ τὸ ἀνθεκτικώτερον πρόχωμα.

13. Τὸ πρῶτον λοιπόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀποφεύγωμεν, ἀπὸ ὅσα εἶπαμεν, εἶναι τὸ νὰ μὴ παρουσιαζώμεθα κακοὶ ζωγράφοι τῆς θαυμασίας ἀρετῆς, ἢ μᾶλλον φαῦλον πρότυπον ὄχι κακῶν ζωγράφων ἴσως, ἀλλὰ τοῦ πλήθους, ἢ νὰ μὴ ἀπομακρυνώμεθα ἀπὸ τὴν γνωστὴν παροιμίαν ἐπιχειροῦντες νὰ θεραπεύσωμεν ἄλλους ἐνῷ ἡμεῖς εἴμεθα γεμάτοι ἀπὸ πληγᾶς.

14. Δεύτερον δέ, ἀκόμῃ καὶ ἂν ἐκρατοῦσε κάποιος τὸν ἑαυτὸν του καθαρὸν ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν, ὅσον θὰ ἦτο τοῦτο βεβαίως δυνατόν, δὲν γνωρίζω, ἂν τοῦτο θὰ ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ καθοδηγῇ εἰς τὸ μέλλον τοὺς ἄλλους πρὸς τὴν ἀρετὴν. Διότι δὲν πρέπει μόνον νὰ μὴ εἶναι κακὸς ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει ἀνατεθῆ τοῦτο, καθ' ὅσον τὸ νὰ εἶναι κανεὶς κακὸς θεωρεῖται ἀκόμῃ καὶ ἀπὸ τὸ πλεῖστον τοῦ ὄχλου ὡς τὸ αἰσχροτέρον πρᾶγμα, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ διακρίνεται διὰ τὴν ἀρετὴν του, συμφώνως πρὸς τὴν ἐντολήν, ἣ ὁποία ἐπιτάσσει «νὰ ἀποφεύγωμεν τὸ κακὸν καὶ νὰ πράττωμεν τὸ ἀγαθόν»¹³. Οὐτε πρέπει νὰ ἐξαλείψῃ μόνον τὰ κακὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἐγχαράξῃ εἰς αὐτὴν τὰ καλὰ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ὑπερέχῃ περισσότερο ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν παρὰ ὡς πρὸς τὸ ἀξίωμα. Καὶ νὰ μὴ γνωρίζῃ μέτρον εἰς τὸ καλὸν καὶ εἰς τὴν πρὸς τὰ ἄνω πορείαν, οὔτε νὰ θεωρῇ ὡς κέρδος ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει διατηρήσει, ἀλλὰ νὰ θεωρῇ μᾶλλον ὡς ζημίαν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῦ διέφυγε. Καὶ νὰ χρησιμοποῖῃ ὡς βᾶσιν διὰ νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει κατακτήσει. Καὶ νὰ μὴ θεωρῇ σπουδαῖον τὸ ἂν διαφέρῃ ἀπὸ

μικροῖς σταθμοῖς ταλαντεύειν τὴν ἀρετὴν, τῷ μεγίστῳ, καὶ παρ' οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς ὃν τὰ πάντα χρεωστονμένην.

15. Μηδὲ τὰ αὐτὰ πᾶσιν ἀρμόζειν οἶεσθαι, ὥσπερ οὐδὲ ἡλικίαι πᾶσιν αἱ αὐταί, οὐδὲ προσώπων χαρακτῆρες, οὐδὲ ζώων φύσεις, οὐδὲ γῆς ποιότητες, οὐδὲ κάλλη τε καὶ μεγέθη λαμπτήρων· ἀλλ' ἠγεῖσθαι ἰδιώτου μὲν εἶναι κακίαν τὸ φαῦλα πράσσειν, καὶ ὅσα κολάσεως ἄξια, ὧν καὶ ὁ νόμος βαρὺς δεσπότης· ἄρχοντας δὲ ἢ προεστῶτος τὸ μὴ ὡς ἄριστον εἶναι, καὶ αἰεὶ τῷ καλῷ προβαίνοντα, εἴπερ μέλλοι τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς ἔλξειν
10 τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον, καὶ μὴ βία κατάρξειν, ἀλλὰ πειθοῖ προσάξεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἀκούσιον, πρὸς τὸ τυραννικὸν εἶναι, καὶ οὐκ ἐπαινετόν, οὐδὲ μόνιμον· φιλεῖ γὰρ τὸ βιασθέν, ὥσπερ φυτὸν βία τὸν βία χερσὶ μετασπώμενον εἰς ἑαυτὸ πάλιν ἀφεθὲν ἀνατρέχει· τὸ δ' ἐκ προαιρέσεως ἐννομώτατόν τε ἅμα
15 καὶ ἀσφαλέστατον, εὐνοίας δεσμῶ τηρούμενον. Ὅθεν δὴ καὶ μάλιστα ποιμαίνειν τὸ ποιμνιον ἔκουσίως, ἀλλὰ μὴ ἀναγκαστῶς, ὁ ἡμέτερος διακελεύεται νόμος καὶ νομοθέτης.

16. Ἄλλ' ἔστω τις μήτε κακός, καὶ ἀρετῆς ἥκων εἰς τὸ ἀκρότατον· οὐχ ὀρθῶ, τίνα λαβὼν ἐπιστήμην, ἢ ποία δυνάμει πι-

14. Α' Κορ. 8, 6.

15. Βλ. Α' Κορ. 15, 41.

16. Α' Πέτρ. 5, 2,

τούς πολλούς, ἀλλὰ νὰ θεωρῇ ζημίαν ἂν εἶναι κατώτερος εἰς ἀξίαν ἀπὸ αὐτούς. Καὶ νὰ συγκρίνῃ αὐτὸ τὸ ὁποῖον κατορθώνει μὲ τὴν ἐντολὴν καὶ ὄχι μὲ τοὺς πλησίον του, καὶ ἂν εἶναι κακοί, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἂν ἔχουν φθάσει εἰς ὠρισμένον σημεῖον ἀρετῆς. Καὶ νὰ μὴ ζυγίξῃ τὴν ἀρετὴν μὲ μικρὰ σταθμὰ, ἀλλὰ νὰ τὴν ζυγίξῃ μὲ τὸ μεγαλύτερον, μὲ ἐκείνον ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα¹⁴ καὶ εἰς τὸν ὁποῖον χρεωστεῖ ἡ ἀρετὴ τὰ πάντα.

15. Οὐτε νὰ νομίζῃ ὅτι τὰ ἴδια πράγματα ταιριάζουν εἰς ὅλους, ἐπειδὴ βεβαίως οὔτε ὅλοι ἔχουν τὸ ἴδιον ἀνάστημα, οὔτε τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου εἶναι ὁμοία, οὔτε τὰ εἶδη τῶν ζώων, οὔτε ἡ ποιότης τῶν χωραφιῶν, οὔτε ἡ λάμψις καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἀστέρων εἶναι τὰ ἴδια¹⁵, ἀλλὰ νὰ νομίζῃ ὅτι τὸ νὰ πράττῃ κανεὶς τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀξία τιμωρίας καὶ ὅσα ὁ νόμος τιμωρεῖ αὐστηρὰ, ἀποτελεῖ ἐλάττωμα τοῦ ἀπλοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τὸν ἄρχοντα ὁμοῦς ἢ τὸν προϊστάμενον ἐλάττωμα ἀποτελεῖ τὸ νὰ μὴ εἶναι ἀριστος καὶ νὰ μὴ διακρίνεται πάντοτε διὰ τὴν ἀρετὴν του, ἂν βεβαίως πρόκειται μὲ τὸ περίσσειμα τῆς ἀρετῆς του νὰ ἐλκύσῃ τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ μέτριον καὶ νὰ μὴ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς αὐτὸ μὲ τὴν βίαν, ἀλλὰ νὰ τοὺς πλησιάσῃ μὲ τὴν πειθῶ. Διότι τὸ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ μὲ τὴν βίαν εἶναι ἀκούσιον καὶ ἐπειδὴ γίνεται διὰ τῆς βίας οὔτε νὰ τὸ ἐπαινέσῃ ἢμπορεῖ κανεὶς, οὔτε μόνιμον εἶναι. Διότι συνήθως ἐκείνο τὸ ὁποῖον ἐκδιάζεται ἐπιστρέφει πάλιν εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ὅπως τὸ φυτὸν τὸ ὁποῖον λυγίζεται μὲ τὴν βίαν τῶν χειρῶν γυρίζει πάλιν πίσω ὅταν ἀφεθῇ ἐλεύθερον. Τὸ νὰ μεταβληθῇ ὁμοῦς ἀπὸ προαίρεσιν εἶναι καὶ νόμιμον καὶ ἀσφαλές καὶ διατηρεῖται ἀπὸ τὴν εὐμενῆ διάθεσιν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐπιτάσσει ὁ νόμος καὶ ὁ νομοθέτης μας νὰ ποιμαίνεται τὸ ποίμνιον μὲ τὴν θέλησιν του καὶ ὄχι μὲ ἐξαναγκασμόν¹⁶.

Ἐπιστήμη ἐπιστημῶν ἢ ἱερωσύνη. Ἱατρικὴ καὶ ἱερωσύνη:
σοκοὶ καὶ μέσα

16. Ἀλλὰ ἔστω ὅτι κάποιος οὔτε κακὸς εἶναι, οὔτε ἔχει φθά-

στεύσας, ταύτην ἄν θαρδύοιή τὴν προστασίαν· τῷ ὄντι γὰρ αὐτῆ
 μοι φαίνεται τέχνη τις εἶναι τεχνῶν, καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν,
 ἄνθρωπον ἄγειν, τὸ πολυτροπιώτατον ζῶον καὶ ποικιλώτατον.
 Γνώσῃ δ' ἄν τις τῇ τῶν σωμάτων θεραπεία, τὴν τῶν ψυχῶν ἰα-
 5 τρείαν ἀντεξετάσας· καὶ ὄσω μὲν ἐργώδης ἐκείνη καταμαθῶν,
 ὄσω δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς ἐργωδεστέρα προσεξετάσας, καὶ τῇ φύσει
 τῆς ὕλης, καὶ τῇ δυνάμει τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῷ τέλει τῆς ἐνεργείας
 τιμιωτέρα. Ἡ μὲν γὰρ περὶ σώματα πονεῖται, καὶ τὴν
 ἐπίκληρον ὕλην καὶ κάτω ῥέουσιν, πάντως λυθησομένην καὶ πει-
 10 σομένην τὸ ἑαυτῆς, κἄν νῦν τῇ συμμαχίᾳ τῆς τέχνης κατακρα-
 τήσῃ τῆς ἐν αὐτῇ στάσεως· ἢ γὰρ νόσος ἢ χρόνος ἔλυσεν εἴξα-
 σαν τῇ φύσει, καὶ τοὺς ἰδίους ὄρους οὐχ ὑπερβαίνουσαν.

17. Τῇ δὲ περὶ ψυχὴν ἢ σπουδῇ, τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ θείαν,
 καὶ τῆς ἀνωθεν εὐγενείας μετέχουσαν, καὶ πρὸς ἐκείνην ἐπει-
 15 γομένην, εἰ καὶ τῷ χεῖρονι συνεδέθη· τάχα μὲν καὶ δι' ἄλλας αἰ-
 τίας, ἃς μόνος οἶδεν ὁ συνδήσας Θεός, καὶ εἴ τις ἐκ Θεοῦ τὰ τοι-
 αῦτα ἐσοφίσθη μυστήρια· ὄσον δ' οὐκ ἐμὲ γινώσκειν καὶ τοὺς
 κατ' ἐμέ, δοιοῖν ἔνεκεν· ἐνὸς μὲν, ἵνα δι' ἀγῶνος καὶ πάλης, τῆς
 πρὸς τὰ κάτω, τῆς ἀνω δόξης κληρονομήσειεν, ὡσπερ χρυσὸς
 20 πυρρί, τοῖς τῆδε βασανισθεῖσα, καὶ ἀρετῆς ἄθλον, ἀλλὰ μὴ Θεοῦ
 δῶρον μόνον ἔχη τὰ ἐλπιζόμενα· καὶ τοῦτο δὲ ἦν ἄρα τῆς ἀκρας
 ἀγαθότητος, ποιῆσαι τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡμέτερον, οὐ φύσει μόνον

σει εἰς τὸ ὑψηλότερον σημεῖον τῆς ἀρετῆς. Δὲν βλέπω ποῖαν μέθοδον θὰ ἤμποροῦσε νὰ χρησιμοποιοῦσῃ ἢ εἰς ποῖαν δύναμιν νὰ πιστεῦσῃ διὰ νὰ λάβῃ τὸ θάρρος νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν τοῦ ποιμένου. Διότι πράγματι ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ μου φαίνεται ὅτι εἶναι ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐπιστημῶν, τὸ νὰ δδηγῇ κανεὶς τὸν ἄνθρωπον, τὸ πολὺπλευρον αὐτὸ καὶ εὐμετάβλητον ζῶον. Διότι θὰ ἤμποροῦσε κάποιος νὰ γνωρίσῃ τὴν θεραπείαν τῶν ψυχῶν, ἀφοῦ θὰ τὴν ἐξήταζε κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν σωμάτων καὶ ἀφοῦ ἐμάθαινε πόσον δύσκολη εἶναι ἡ ἰδικὴ μας καὶ πόσον πιὸ πολυτιμωτέρα ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς ὕλης τῆς, ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἐπιστήμης καὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῶν προσπαθειῶν τῆς. Διότι ἡ μὲν μία φροντίζει διὰ τὰ σώματα καὶ διὰ τὴν φθαρτὴν ὕλην, ἡ ὁποία κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω (πρόκειται δηλαδὴ νὰ διαλυθῇ καὶ νὰ ὑποστῇ τὸν θάνατον), ἔστω καὶ ἂν ἤμπορέσῃ μὲ τὴν βοήθειαν τῆς τέχνης νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται. Διότι τὴν ὕλην αὐτὴν διαλύει ἡ ἀσθένεια ἢ ὁ χρόνος, συμφώνως πρὸς τοὺς φυσικοὺς νόμους, καὶ δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὴν νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄριά τῆς.

17. Ἡ ἄλλη ὁμοῦ φροντίζει διὰ τὴν ψυχὴν, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ εἶναι θεία, καὶ εἶναι μέτοχος τῆς οὐρανόθεν εὐγενείας καὶ βιάζεται νὰ ὑπάγῃ πρὸς αὐτὴν, ἔστω καὶ ἂν ἔχει συνδεθῇ μὲ τὸ κατώτερον ἀπὸ αὐτὴν σῶμα. Τὰς αἰτίας δὲ διὰ τὰς ὁποίας ἔγινεν ἡ σύνδεσις αὐτὴ γνωρίζει μόνον ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος τὴν συνέδεσεν, καὶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει δεχθῇ ἀπὸ τὸν Θεὸν τὴν σοφίαν καὶ ἀντιλαμβάνεται τὰ μυστήρια αὐτά. Συμφώνως δὲ πρὸς ὅσα ἐγὼ καὶ οἱ γύρω μου γνωρίζομεν, ἔγινε τοῦτο διὰ δύο λόγους. Ἄφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ κληρονομήσῃ τὴν οὐράνιον δόξαν μὲ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πάλην¹⁷ πρὸς τὰ ἐπίγεια, ἀφοῦ δοκιμασθῇ ἀπὸ τὰ ἐπίγεια, ὅπως τὸ χρυσάφι ἀπὸ τὴν φωτιάν, καὶ ἀφοῦ κερδίσῃ ὡς βραβεῖον τῆς ἀρετῆς καὶ ὄχι μόνον ὡς δῶρον τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐλπίζει. Καὶ αὐτὸ δὲ ἦτο δείγμα τῆς ἀκρας ἀγαθότητος, τὸ ὅτι ἔκαμε τὸ ἀγαθὸν νὰ ἐξαρτᾶται καὶ ἀπὸ

κατασπειρόμενον, ἀλλὰ καὶ προαιρέσει γεωργούμενον, καὶ τοῖς ἐπ' ἄμφω τοῦ αὐτεξουσίου κινήμασιν· ἕτερον σὲ ὡς ἂν καὶ τὸ χεῖρον ἐλκύσειε πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἄνω θείη, λύσσασα κατὰ μικρὸν τῆς παχύτητος· ἴν', ὅπερ ἐστὶ Θεὸς ψυχῆ, τοῦτο ψυχὴ σώματι
5 γένηται παιδαγωγήσασα δι' ἑαυτῆς τὴν ὑπηρέτιν ὕλην, καὶ οἰκειώσασα Θεῷ τὸ ὁμόδουλον.

18. Χώρας, καὶ καιρούς, καὶ ἡλικίας, καὶ ὥρας, καὶ τὰ τοιαῦτα ὁ ἰατρὸς ἐπισκέπεται· φαρμακεύσει τε καὶ διαιτήσει, καὶ τηρήσει τὰ βλαβερά, ὡς ἂν μὴ ἀντιβῆναι τῇ τέχνῃ τὰς τῆς
10 ἀρρωστίας ἐπιθυμίας· καὶ πον καὶ καύσει, καὶ τομαῖς, καὶ τοῖς αὐστηροτέροις τῆς θεραπείας, ἔστιν ὅτε καὶ ἐφ' ὧν χρήσεται· ὧν οὐπω τοσοῦτον οὐδέν, κἂν ἐπίπονα σφόδρα καὶ χαλεπὰ φαίνεται, ὅσον ἦθη, καὶ πάθη, καὶ βίους, καὶ προαιρέσεις, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο τῶν ἐν ἡμῖν, κατοπτεῦσαί τε καὶ ἰατρεῦσαι, καὶ
15 πᾶν ὅσον θηριῶδες καὶ ἄγριον ἐξορίσαντας τῆς συζυγίας τῆς ἡμετέρας, πᾶν ὅσον ἡμερον καὶ Θεῷ φίλον ἀντισταγαγεῖν τε καὶ βεβαιώσασθαι, καὶ βραβεῦσαι δικαίως ψυχῆ τε καὶ σώματι· μὴ τῷ χείρονι τὸ κρεῖττον δυναστεύεσθαι συγχωρήσαντας, ἢπερ ἀδικιῶν ἢ μεγίστη· τῷ δὲ ἄρχοντι καὶ ἡγεμονικῶ τὸ τῇ φύσει
20 δεύτερον ὑποτάξαντας· ὥσπερ δὴ νόμος θεῖος, καὶ κάλλιστα ἔχων ἐπὶ πάσης αὐτοῦ τῆς κτίσεως, ὅση τε ὁρατὴ, καὶ ὅση ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν.

19. Σκοπῶ δὲ κἀκεῖνο, ὅτι ἐκείνων μὲν ἕκαστον ὧν ἀτηριθμησάμην ὡς τῷ θεραπευτῇ τηρουμένων ὅπως ἔχει φύσεως,
25 οὕτω μένει καὶ οὐδὲν ἀντιτεχνᾶται παρ' ἑαυτοῦ πανούργως, οὐδ'

ἡμᾶς καὶ νὰ μὴ σπείρεται μόνον εἰς τὴν φύσιν ἀλλὰ καὶ νὰ καλλιεργῆται ἀπὸ τὴν πρόθεσιν καὶ ἀπὸ τὰς ἀντιθέτους ροπὰς τοῦ αὐτεξουσίου. Ἄφ' ἑτέρου δὲ διὰ νὰ σύρῃ μαζί της καὶ τὸ κατώτερον καὶ νὰ τὸ τοποθετήσῃ εἰς τὸν οὐρανόν, ἀφοῦ θὰ τὸ ἔχη ἀπαλλάξει ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν γῆνιν ὕλην του. Διὰ νὰ γίνῃ ἡ ψυχὴ διὰ τὸ σῶμα ὅ,τι εἶναι ὁ Θεὸς διὰ τὴν ψυχὴν, ἀφοῦ διαπαιδαγωγῆσῃ μὲ τὸν ἑαυτὸν της τὴν ὑπηρετρίαν ὕλην καὶ ἐνώσῃ μὲ τὸν Θεὸν τὸ ὑποκείμενον εἰς τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὴν δουλείαν σῶμα.

18. Διὰ τὰς χώρας, τὰς ἐποχὰς, τὰς ἡλικίας, τὰς ὥρας καὶ τὰ παρόμοια θὰ φροντίσῃ ὁ ἰατρός. Θὰ δώσῃ φάρμακα καὶ θὰ ἐπιβάλῃ δίαιταν καὶ θὰ ἀποφύγῃ τὰ ἐπιβλαβῆ, διὰ νὰ μὴ ἀντισταθοῦν εἰς τὴν τέχνην του αἱ ἐπιθυμίαι τῆς ἀσθενείας. Καὶ θὰ χρησιμοποίησῃ πότε πότε καὶ καυτηριάσεις καὶ ἐπιχειρήσεις καὶ τὰ σκληρότερα μέσα τῆς θεραπείας. Τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἔστω καὶ ἂν προξενοῦν φοβεροὺς πόνους καὶ φαίνονται φοβερά, δὲν εἶναι τόσοσπονδαῖον, ὅσον εἶναι τὸ νὰ διαγνώσῃ κανεὶς καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὰ ἤθη, τὰ πάθη, τὸν τρόπον ζωῆς, τὴν πρόθεσιν καὶ ὅ,τιδήποτε ἄλλο παρόμοιον διαθέτομεν, καὶ ἀφοῦ ἐκδιώξῃ κάθε τι τὸ θηριῶδες καὶ ἄγριον τὸ ὁποῖον εἶναι συνδεδεμένον μὲ ἡμᾶς, νὰ δάλλῃ μέσα ἀντ' αὐτοῦ κάθε τι ἡμερον καὶ ἀγαπητὸν εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ τὸ σταθεροποιήσῃ καὶ νὰ μοιράσῃ μὲ δικαιοσύνην τὸ βραβεῖον εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸ σῶμα, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ ὑποταχθῇ τὸ ἀνώτερον εἰς τὸ κατώτερον, πᾶν τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν ἀδικίαν, ἀλλὰ νὰ ὑποτάξῃ εἰς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἄρχει καὶ κυβερνᾷ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι κατώτερον ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ὅπως ἐπιτάσσει ὁ θεῖος νόμος, ὁ ὁποῖος ἐφαρμόζεται θαυμασίως εἰς ὅλην τὴν δημιουργίαν του, καὶ εἰς τὴν ὁρατὴν δηλαδὴ καὶ εἰς ἐκείνην ἢ ὅποια ξεπερνᾷ τὴν αἴσθησιν.

19. Ἐξετάζω δὲ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι τὸ καθένα μὲν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχω ἀπαριθμήσει ὅτι τηροῦνται ἀπὸ τὸν θεραπευτὴν διατηρεῖ τὴν φύσιν του καὶ τίποτε δὲν ἐνεργεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ μὲ πανουργίαν οὔτε ἀντιστρατεύεται εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προσφέ-

ἀντισοφίζεται τοῖς παρὰ τῆς τέχνης προσαγομένοις· ἀλλὰ καὶ περιίτησι μᾶλλον τὴν ὕλην ἢ ἰατροεῖα· πλήν εἴ ποιν βραχεῖά τις παρεμπέσοι τοῦ κάμνοντος ἀταξία, ἣν καὶ φυλάξαι καὶ ἀνακόψαι οὐ χαλεπόν. Ἡμῖν δὲ ἡ σύνεσις καὶ τὸ φίλαντον, καὶ τὸ 5 μῆτ' ἀνέχεσθαι, μέγιστον πρὸς ἀρετὴν ἔστιν ἐμπόδιον, καὶ οἷόν τις παράταξις κατὰ τῶν συμμαχούντων γίνεται· καὶ ὄσσην εἰσφέρειν ἔδει σπουδὴν γυμνοῦν τὴν νόσον τοῖς θεραπεύουσι, τοσαύτην ὥστε τὴν ἰατροεῖαν φεύγειν εἰσφερόμεθα, καὶ ἐσμέν ἀνδρεῖοι καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῆς ὑγείας ἡμῶν ἐπιστήμονες.

10 20. Ἡ γὰρ δουλοπρεπῶς τὴν ἁμαρτίαν ἐκλέψαμεν, ὥσπερ τι πάθος ὑπουλον καὶ κακότηδες ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς συγκαλύπτοντες, ὡς καὶ τὸν μέγαν λήσοντες ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς δίκης, ἀν τοὺς ἀνθρώπους λάθωμεν· ἢ προφασιζόμεθα προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις, λόγους συνηγόρους τοῖς πάθεσιν ἀνευρί-
15 σκοντες· ἢ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξαντες ἀσπίδος κωφῆς καὶ τὰ ὦτα βνούσης τρόπον, μὴ ἀκοῦσαι φωνῆς ἐπαδόντων φιλονεικοῦμεν, μηδὲ φαρμακευθῆναι σοφίας φαρμάκοις, οἷς ἀρρώστια ψυχῆς θεραπεύεται· ἢ τὸ τελευταῖον, οἷ γε τολμηρότεροι ἡμῶν καὶ γενναίότεροι, καὶ φανερώς ἀναισχυντοῦμεν πρὸς τε τὴν ἁμαρτίαν
20 καὶ τοὺς ταύτης θεραπευτάς, γυμνῆ τῇ κεφαλῇ, τὸ δὴ λεγόμενον, χωροῦντες πρὸς πᾶσαν παρανομίαν· ὦ τῆς παραπληξίας, ἢ εἴ τι ἄλλο τῷ τοιούτῳ πάθει κυριώτερον ὄνομα! καὶ οὐδ' ἀγαπᾶν ὡς εὐεργέτας ἐχρῆν, τούτους ὡς ἐχθροὺς ἀμυνόμεθα, μισοῦντες ἐν πύλαις ἐλέγχοντας, καὶ λόγον ὄσιον βδελυσσόμενοι·

18. Βλ. Ψαλμ. 58, 6. Ἡ ἀσπίς εἶναι δηλητηριώδης ὄφις τῆς Αἰγύπτου κυρίως, ἀλλὰ καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς γῆς. Εἰς τὴν Αἰγύπτου ἡ ἀσπίς ἔθεωρεῖτο ζῶον ἱερὸν καὶ οἱ Φαραῶν ἔφερον ὁμοίωμα ἀσπίδος ἐπὶ τοῦ στέμματος των. Μίαν τοιαύτην ἀσπίδα ἐχρησιμοποίησε καὶ ἡ Κλεοπάτρα διὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ. Τὸ κλείσιμον τῶν ὠτων ἀπεδόθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς

ρει ἡ τέχνη. Ἀλλὰ ἡ θεραπεία ὑπερβάλλει κατὰ πολὺ τὴν ὕλην, ἐκτὸς ἂν συναντήσῃ κανεὶς μικρᾶς διαρκείας ἀντίδρασιν τοῦ ἀσθενοῦς, τὴν ὁποίαν ὁμως εἶναι εὐκόλον νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ νικήσῃ. Εἰς ἡμᾶς δὲ ἡ εὐφυΐα, ὁ ἐγωϊσμός καὶ τὸ ὅτι δὲν γνωρίζομεν οὔτε ἀνεχόμεθα νὰ ὑποκύπτωμεν μὲ εὐκολίαν, ἀποτελοῦν τὸ μεγαλύτερον ἐμπόδιον διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ παράταξιν ἀντίθετον πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τάσσονται μὲ τὸ μέρος μας. Καὶ ὅσῃν προθυμίαν θὰ ἔπρεπε νὰ δεικνύωμεν διὰ νὰ παρουσιάσωμεν γυμνὴν τὴν ἀσθένειαν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὴν θεραπεύουν, ἄλλην τὴν δεικνύουν διὰ νὰ ἀποφύγωμεν τὴν θεραπείαν. Καὶ γινόμεθα ἀνδρείοι ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ ἐπιστήμονες εἰς βᾶρος τῆς ὑγείας μας.

20. Διότι ἡ ἀποκρύπτομεν μὲ δουλοπρέπειαν τὴν ἁμαρτίαν, τὴν ὁποίαν συγκαλύπτωμεν εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς μας ὡς ὕπυλον καὶ ἀνάρμοστον πάθος, ὡσάν νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἀποφύγωμεν τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τιμωρίαν, ἂν κατωρθώναμεν νὰ ἐξαπατήσωμεν τοὺς ἀνθρώπους, ἢ προφασιζόμεθα προφάσεις ἁμαρτωλίας, εὐρίσκοντες δικαιολογίας διὰ τὰ πάθη, ἢ κλείοντες τὰ αὐτιά ὅπως ἡ κουφοχιά ἢ ὁποία βουλώγει τὰ αὐτιά της¹⁸, καὶ φροντίζομεν μὲ ζῆλον νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὴν φωνὴν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι προσπαθοῦν νὰ μᾶς καταπραῦνουν καὶ νὰ μὴ θεραπευθοῦμεν μὲ τὰ φάρμακα μὲ τὰ ὁποῖα θεραπεύεται ἡ ἀσθένεια τῆς ψυχῆς. Ἡ τὸ τελευταῖον, οἱ τολμηρότεροι καὶ γενναϊότεροι ἀπὸ ἡμᾶς, κάμνομεν φανερὰ ἀναισχυντίας, προχωροῦντες μὲ ἀκάλυπτον κεφαλὴν, ποὺ λέγει ὁ λόγος, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν καὶ πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὴν ὑπηρετοῦν καὶ πρὸς κάθε παρανομίαν. Ὡ τῆς παραφροσύνης, ἢ ὁποιοδήποτε ἄλλο σωστότερο ὄνομα θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ δώσῃ εἰς τὸ πάθος αὐτό! Καὶ ἐκείνους, τοὺς ὁποίους θὰ ἔπρεπε νὰ ἀγαπῶμεν ὡς εὐεργέτας, ἀποφεύγομεν ὡς ἐχθροὺς καὶ μισοῦμεν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐλέγχουν εἰς τὰς πύλας καὶ ἀπε-

τὴν ἀσπίδα ἐπειδὴ φουσκώνει τὸν λαιμόν της καλύπτουσα μὲ τὸ δέριμα τοῦ μέρους τῆς κεφαλῆς ὅταν ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιτεθῇ. Βλ. Ψαλμ. 58, 6.

καὶ οἰόμεθα μᾶλλον πολεμήσειν τοὺς ἡμῖν εὐνοῦς, ἂν ὅτι μάλιστα ἡμᾶς αὐτοὺς κακῶς δράσωμεν, ὥσπερ οἱ τῶν ἰδίων σαρκῶν ἀπτόμενοι τὰς τῶν πέλας δαπανᾶν νομίζοντες.

21. Ταῦτά ἐστιν, οἷς ἐγὼ τὴν καθ' ἡμᾶς ἰατρικὴν τῆς περὶ
 5 τὰ σώματα ἐργωδεστέραν τίθεμαι μακροῦ, καὶ διὰ τοῦτο τιμωτέραν· καὶ ὅτι ἐκελεῖ μὲν, ὀλίγα τῶν ἐν τῷ βάθει κατοπτου-
 ούση, περὶ τὸ φαινόμενον ἢ πλείων τῆς πραγματείας· ἡμῖν δὲ
 περὶ τὸν κρυπτὸν τῆς καρδίας ἄνθρωπον ἢ πᾶσα θεραπεία τε καὶ
 σπουδή, καὶ πρὸς τὸν ἐνδοθεν ἡμῖν ἀντιπολεμοῦντα καὶ ἀντι-
 10 παλαίοντα ἢ μάχη, ὅς ἡμῖν αὐτοῖς δπλοῖς καθ' ἡμῶν χρώμενος,
 τὸ δεινότατον, τῷ τῆς ἁμαρτίας θανάτῳ δίδωσι. Πρὸς οὖν ταῦτα
 πολλῆς μὲν καὶ παντελοῦς τῆς πίστεως, μεῖζονος δὲ τῆς παρὰ
 Θεοῦ συνεργασίας, οὐκ ὀλίγης δὲ τῆς ἡμετέρας ἀντιτεχνήσεως
 (ὥς γε ἔμαντὸν πελθῶ), χρεία, τῆς καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ θεωρου-
 15 μένης, εἰ δεῖ καλῶς ἡμῖν θεραπεύεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι, καὶ
 ὡς πλείστου ἀξίας εἶναι, τὸ τιμιώτατον ὧν ἔχομεν, τὰς ψυχάς.

22. Τά γε μὴν ἀμφοτέρων τῶν θεραπειῶν τέλη, τοῦτο γὰρ
 ἡμῖν εἰς τὴν ἐξέτασιν ἔτι λείπεται, τῇ μὲν ὑγίειαν, ἢ εὐεξίαν
 σαρκός, ἢ οὖσαν φυλάξαι, ἢ ἀπελθοῦσαν ἀνακαλέσασθαι, ὧν
 20 οὐπω δῆλον, εἴ τι συνοίσει τοῖς κεκτημένοις· ἐπεὶ καὶ τὰ ἐναν-
 τία πολλάκις πλείω τοὺς ἔχοντας ὦνησεν, ὥσπερ πενίαι τε καὶ
 πλοῦτοι, δόξαι τε καὶ ἀδοξίαι, ταπεινότητες καὶ λαμπρότητες,
 καὶ ὅσα ἐν μέσῳ κείμενα κατὰ τὴν φύσιν, καὶ οὐδὲν μᾶλλον τῇ-
 δε ἢ τῇδε νεύοντα, τῇ χρήσει καὶ τῇ προαιρέσει τῶν κεκτημένων

19. Ἄμως 5, 10.

20. Ἐννοεῖ τὴν ἰατρικὴν τῶν ψυχῶν, τὴν ἱερωσύνην.

χθανόμεθα τὸν θεῖον λόγον¹⁹. Καὶ νομίζομεν ὅτι τόσοι περισσότερον πολεμοῦμεν ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶναι φιλικῶς διατεθειμένοι πρὸς ἡμᾶς, ὅσον περισσότερον κακὸν κάμνομεν εἰς τὸν ἑαυτὸν μας, ὅπως ἐκείνοι οἱ ὅποιοι τρώγουσι τὰς σάρκας τῶν ἐπειδὴ νομίζουσι ὅτι καταβροχθίζουσι τὰς σάρκας τῶν ἄλλων.

21. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι διὰ τοὺς ὁποίους ἐγὼ θεωρῶ τὴν ἰδικήν μας ἰατρικήν²⁰ πολὺ κοπιαστικωτέραν ἀπὸ τὴν ἰατρικήν τῶν σωμάτων, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν καὶ πολυτιμωτέραν. Καὶ ἐπειδὴ ἐκείνη μὲν, δυναμένη νὰ ἴδῃ μόνον ἐλάχιστα ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὸ βάθος, ἀσχολεῖται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ αὐτὰ τὰ ὅποια φαίνονται, εἰς ἡμᾶς ὅλη ἡ θεραπεία καὶ ἡ φροντίς στρέφεται πρὸς τὸν κρυφὸν ἄνθρωπον τῆς καρδίας καὶ ἀγωνιζόμεθα ἐναντίον ἐκείνου ὁ ὅποιος μᾶς πολεμᾷ καὶ μᾶς ἀνταγωνίζεται ἀπὸ μέσα, καὶ ὁ ὅποιος; χρησιμοποιοῦν ἡμᾶς τοὺς ἴδιους ὡς ὄπλα ἐναντίον μας (τὸ φοβερώτερον καὶ παραδοξότερον πρᾶγμα!), μᾶς παραδίδει εἰς τὸν θάνατον τῆς ἁμαρτίας. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὁμοίως χρειάζομεθα πολλήν καὶ τελείαν πίστιν, μεγαλυτέραν ἀκόμη βοήθειαν ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ἀρκετήν ἐκ μέρους μας ἐφευρετικότητα καὶ ἐξυπνάδα, καὶ εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὰ ἔργα, ἰκανήν νὰ ἀντικρούσῃ τὰ τεχνάσματα τοῦ ἀντιπάλου (ὅπως βεβαίως πιστεύω ἐγὼ), ἐὰν θέλωμεν νὰ θεραπεύσωμεν καὶ νὰ καθαρίσωμεν σωστὰ τὰς ψυχὰς, αἱ ὅποιαι ἔχουσι πολὺ μεγάλην ἀξίαν καὶ ἀποτελοῦσι ὅ,τι πολυτιμότερον διαθέτομεν.

22. Οἱ σκοποὶ δὲ καὶ τῶν δύο ἰατρικῶν (διότι αὐτὸ ἀπομένει νὰ ἐξετάσω ἀκόμη), εἶναι οἱ ἑξῆς: (Γῆς μὲν πρώτης) τὸ νὰ φυλάξῃ τὴν υἰεῖαν καὶ τὴν εὐεξίαν τοῦ σώματος, ὅταν αὐτὴ ὑπάρχῃ, ἢ ὅταν χαθῇ νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ, πράγματα δηλαδὴ τὰ ὅποια εἶναι ἀκόμη ἄγνωστον ἂν θὰ ὠφελήσουσι εἰς κάτι ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰ ἔχουσι, ἐπειδὴ πολλὰς φορές τὰ ἀντίθετα ἔχουσι ὠφελήσει περισσότερον ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰ εἶχαν, ὅπως ἡ πτωχεία καὶ ὀπλοῦτος, ἡ δόξα καὶ ἡ ἀσημότης, ἡ ταπεινότης καὶ τὸ μεγαλεῖον καθὼς ἐπίσης ἐκείνα τὰ ὅποια εὐρίσκονται ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν εἰς τὸ μέσον, χωρὶς νὰ κλίνουσι περισσότερον πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην κατεύθυνσιν, καὶ

τὸ βέλτιον ἢ τὸ χειρόν λαμβάνει· τῇ δὲ τὸ προκείμενον περῶσαι ψυχὴν, ἀρπάσαι κόσμον, καὶ δοῦναι Θεῷ, καὶ τὸ κατ' εἰκόνα ἢ μένον τηρῆσαι, ἢ κινδυνεῦον χειραγωγῆσαι, ἢ διαρζυέν ἀνασώσασθαι, εἰσοικίσαι τε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς καρδίαις διὰ 5 τοῦ Πνεύματος· καὶ τὸ κεφάλαιον, Θεὸν ποιῆσαι, καὶ τῆς ἄνω μακαριότητος, τὸν τῆς ἄνω συντάξεις.

23. Τοῦτο ἡμῖν ὁ παιδαγωγὸς βούλεται νόμος· τοῦτο οἱ μέσοι Χριστοῦ καὶ νόμου προφηταί· τοῦτο ὁ τοῦ πνευματικοῦ νόμου τελειωτῆς καὶ τὸ τέλος Χριστός·¹ τοῦτο ἡ κενωθεῖσα θεό- 10 τῆς· τοῦτο ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ· τοῦτο ἡ καινὴ μίξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐν ἐξ ἄμοφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρα. Διὰ τοῦτο Θεὸς σαρκὶ διὰ μέσης ψυχῆς ἀνεκράθη καὶ συνεδέθη τὰ διεστῶτα τῇ πρὸς ἄμφω τοῦ μεσιτεύοντος οἰκειότητι· καὶ πάντα ὑπὲρ πάντων ἦλθεν εἰς ἓν, καὶ ὑπὲρ ἐνὸς τοῦ προπάτορος· ἡ ψυχὴ διὰ τὴν 15 παρακούσασαν, ἡ σὰρξ διὰ τὴν ὑπουργήσασαν καὶ συγκατακριθεῖσαν· ἡ μὲν ψυχὴν, ἡ δὲ σάρκα· ὁ Χριστὸς διὰ τὸν Ἀδὰμ τὸν γενόμενον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, ὁ κρείττων ἁμαρτίας καὶ ὑψηλότερος.

21. Γέν. 1, 26.

22. Ἐφεσ. 3, 17.

23. Γαλ. 3, 24.

24. Ἐβρ. 12, 2.

25. εἶναι ὄντως ἀνυπέροχτος ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Θεολόγος παρουσιάζει τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου. Μόνον ἀπὸ τὸν πνευματοκίνητον κάλαμόν του θὰ ἠμποροῦσε νὰ γραφῆ φράσις ὅπως ἡ παραπάνω, ἡ ὁποία μὲ λακωνικότητα ἀποδίδει τὸ μυστήριον τῆς ἐνώσεως τοῦ Λόγου μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Μόνον ὁ Γρηγόριος θὰ ἠμποροῦσε νὰ γράφῃ τὴν ἀπαραμίλλον εἰς λιτότητα, σαφήνεια καὶ ἐκφραστικὴν δύναμιν φράσιν· «... ἡ καινὴ μίξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐν ἐξ ἄμοφοῖν, καὶ δι' ἐνὸς ἀμφοτέρα».

τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦνται πρὸς τὸ καλύτερον ἢ πρὸς τὸ χειρότερον ἀναλόγως πρὸς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον θὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ τὴν προαίρεσιν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι τὰ ἔχουν. Σκοπὸς δὲ τῆς ἄλλης λατρικῆς εἶναι νὰ δώσῃ πτερά εἰς τὴν ψυχὴν, νὰ τὴν ἀρπάσῃ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ τὴν δώσῃ εἰς τὸν Θεόν, καὶ νὰ διατηρήσῃ μὲν τὸ «κατ' εἰκόνα»²¹ ὅταν διατηρῆται τοῦτο, ἢ νὰ τὸ κρατήσῃ ἀπὸ τὸ χέρι ὅταν κινδυνεύῃ νὰ χαθῇ ἢ ὅταν ἔχῃ διαρρεύσει καὶ διαλυθῇ νὰ τὸ ἐπαναφέρῃ, καὶ νὰ βάλῃ τὸν Χριστὸν νὰ κατοικήσῃ εἰς τὰς καρδίας²² μὲ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Τέλος δέ, τὸ καὶ κυριώτερον, νὰ κάμῃ Θεὸν καὶ ἄξιον τῆς οὐρανοῦ μακαριότητος ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἀνήκει εἰς τὴν παράταξιν αὐτὴν.

23. Αὐτὸ ζητεῖ ἀπὸ ἡμᾶς ὁ παιδαγωγὸς μας νόμος²³. Αὐτὸ ζητοῦν οἱ ἐμφανισθέντες μεταξὺ Χριστοῦ καὶ νόμου προφήται. Αὐτὸ ζητεῖ ὁ Χριστὸς ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ τέλος καὶ ὁ τέλειος ἐκπληρωτὴς τοῦ νόμου²⁴. Αὐτὸ ζητεῖ ἡ θεότης, ἡ ὁποία ἐγένεν ἄνθρωπος. Αὐτὸ ζητεῖ ἡ σὰρξ, ἡ ὁποία προσελήφθη ἀπὸ τὴν θεότητα. Αὐτὸ ζητεῖ ἡ νέα ἔνωσις, ὁ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, τὸ ἐν ἐκ δύο, καὶ τὰ δύο διὰ τοῦ ἑνός²⁵. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἠνώθη²⁶ μὲ τὴν σάρκα διὰ μέσου τῆς ψυχῆς καὶ ἠνώθησαν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο εἰς διάστασιν διὰ τῆς στενῆς σχέσεως τοῦ μεσίτου καὶ πρὸς τὰ δύο. Καὶ ἠνώθησαν τὰ πάντα πρὸς χάριν πάντων καὶ πρὸς χάριν τοῦ ἑνός, τοῦ γενάρχου ἡμῶν, εἰς ἓν. Ἡ ψυχὴ δι' ἐκείνην ἡ ὁποία παρέβη τὴν ἐντολὴν, καὶ ἡ σὰρξ δι' ἐκείνην ἡ ὁποία ὑπηρέτησε τὴν ψυχὴν εἰς τὴν παράβασιν καὶ διὰ τοῦτο κατεδικάσθη μαζί μὲ αὐτὴν ἡ ψυχὴ διὰ τὴν ψυχὴν καὶ ἡ σὰρξ διὰ τὴν σάρκα. Ὁ Χριστὸς, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἄριστος καὶ ὁ ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν, πρὸς χάριν τοῦ Ἀδάμ, ὁ ὁποῖος ἡμάρτησεν.

26. Ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὸ ῥῆμα «ἀνεκράθη» εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Συχνὰ δὲ χρησιμοποιεῖ καὶ τὰ ὁμοιαστικά «κράσις» καὶ «ἀνάκρασις» πρὸς δήλωσιν τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων. Αἱ ἐκφράσεις αὗται ἐχρησιμοποιήθησαν βραδύτερον μὲ διαστρεβλωμένην ἐρμηνείαν ἀπὸ τοὺς αἰρετικούς καὶ διὰ τοῦτο ἡ σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος ἠναγκάσθη ἵνα τὰς ἀπορίψῃ (Act. v, ed. Lab, i, IV, p. 565).

24. Διὰ τοῦτο ἀντεισήχθη τῷ παλαιῷ τὸ νέον· καὶ διὰ πά-
 θους ὁ παθὼν ἀνεκλήθη, καὶ ὑπὲρ ἐκάστου τῶν ἡμετέρων ἑκα-
 στον τοῦ ὑπὲρ ἡμῶς ἀντεδόθη· καὶ γέγονε καινὸν μυστήριον ἡ
 περὶ τὸν πεσόντα δι' ἀπειθειαν ἐκ φιλανθρωπίας οἰκονομία.
 5 Διὰ τοῦτο γέννησις καὶ Παρθένος· διὰ τοῦτο φάτιν καὶ Βηθλεέμ·
 ἡ γέννησις ὑπὲρ τῆς πλάσεως ἡ Παρθένος ὑπὲρ τῆς γυναικός· ἡ
 Βηθλεέμ διὰ τὴν Ἑδέμ· ἡ φάτιν διὰ τὸν παράδεισον· τὰ μικρὰ
 καὶ φαινόμενα ὑπὲρ τῶν μεγάλων καὶ κρυπτομένων. Διὰ τοῦτο
 ἄγγελοι δοξάζοντες τὸν οὐράνιον, εἶτα ἐπίγειον· καὶ ποιμένες
 10 δόξαν ὀρώντες ἐπὶ τῷ ἀμνῷ καὶ ποιμένι· καὶ ἀστὴρ ἡγούμενος,
 καὶ μάγοι προσπίπτοντες καὶ δωροφοροῦντες, ἵν' εἰδωλολατρία
 καταλυθῇ. Διὰ τοῦτο Ἰησοῦς βαπτιζόμενος, καὶ ἄνωθεν μαρτυ-
 ρούμενος, καὶ νηστειῶν, καὶ πειραζόμενος, καὶ νικῶν τὸν νι-
 κήσαντα. Διὰ τοῦτο δαίμονες ἐλαννόμενοι, καὶ νόσοι θεραπευό-
 15 μенаι, καὶ τὸ μέγα κήρυγμα μικροῖς ἐγχειριζόμενον καὶ κατορ-
 θούμενον.

25. Διὰ τοῦτο ἔθνη φρουασσόμενα, καὶ λαοὶ μελετῶντες
 κενά· διὰ τοῦτο ξύλον κατὰ τοῦ ξύλου καὶ κατὰ τῆς χειρὸς χει-
 ρες, τῆς ἀκρατῶς ἐκταθείσης αἰ γενναίως ταθεῖσαι· τῆς ἀνει-

27. Τοῦ σταυρικοῦ πάθους τοῦ Κυρίου.

28. Ἑδέμ. Ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον κατὰ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην εὐ-
 ρίσκετο ὁ παράδεισος. Ἐχουν γίνεαι πολλαὶ ἀπόπειραι ἀπὸ τῶν ἀρχαιο-
 τάτων χρόνων μέχρι σήμερον νὰ καθορισθῇ ἐπακριβῶς ὁ τόπος αὐτός, βά-
 σει κυρίως τῶν τεσσάρων ποταμῶν οἱ ὁποῖοι τὸν δέρνην (Γεῶν, Φισῶν,
 Τίγρις, Εὐφράτης), ἀλλὰ τὰ πορίσματα τῶν οὐδεμιᾶν ἁμοφωνίαν παρου-
 σιάζουν. Περισσότερα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου βλέπε εἰς Θερησκευτικὴν καὶ
 Ἠθικὴν Ἑγκυκλοπαιδείαν, τόμ. 10, στ. 22-23.

29. Λουκ. 2, 14.

30. Ματθ. 2, 9 καὶ 11.

31. «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα», Ματθ. 3,
 13-17.

24. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὑπεισηλθεν εἰς τὸ παλαιὸν τὸ νέον, καὶ ἐπανεφέρθη ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔπαθε μὲ τὴν βοήθειαν πάθους²⁷ εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν, καὶ διὰ κάθε ἰδικόν μας μέρος ἐδόθη ὡς ἀντάλλαγμα τὸ ἀντίστοιχον μέρος τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν σαρκωθέντος. Καὶ οὕτως ἡ πρόνοια δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔπεσεν ἐξ αἰτίας τῆς ἀνυπακοῆς του ἔγινε νέον μυστήριον. Διὰ τοῦτο ἔγινεν ἡ γέννησις καὶ ὑπῆρξεν ἡ Παρθένος· διὰ τοῦτο ἡ φάτνη καὶ ἡ Βηθλεέμ. Ἡ γέννησις πρὸς χάριν τῆς κτίσεως καὶ ἡ Παρθένος πρὸς χάριν τῆς γυναικός· ἡ Βηθλεέμ διὰ τὴν Ἐδέμ²⁸, ἡ φάτνη διὰ τὸν παράδεισον. Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι μικρὰ καὶ φαίνονται, διὰ τὰ μεγάλα καὶ ἀπόκρυφα. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄγγελοι οἱ ὁποῖοι ἐδόξαζαν τὸν οὐράνιον, ὁ ὁποῖος ἔγινε καὶ ἐπίγειος²⁹. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ποιμένες, οἱ ὁποῖοι εἶδαν τὴν δόξαν τοῦ ἀμνοῦ καὶ ποιμένος, καὶ ὁ ἀστὴρ ὁ ὁποῖος ὡδηγεῖ, καὶ μάγοι οἱ ὁποῖοι προσκυνοῦν καὶ προσφέρουν δῶρα³⁰, διὰ τὰ καταλυθῆ ἡ εἰδωλολατρεία. Διὰ τοῦτο ὁ Ἰησοῦς βαπτίζεται καὶ δέχεται τὴν ἀνωθεν μαρτυρίαν³¹, νηστεύει, ὑφίσταται τοὺς πειρασμοὺς καὶ νικᾷ αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἐνίκησε³². Διὰ τοῦτο ἐκδιώκονται οἱ δαίμονες³³, ἀσθένειαι θεραπεύονται³⁴ καὶ τὸ μέγα κήρυγμα, μολονότι κηρῦσσεται ἀπὸ ἀσῆμους, ἐπιτυγχάνει καὶ θριαμβεύει.

25. Διὰ τοῦτο οἱ εἰδωλολάτραι φρυάσσουν ἀπὸ ὀργῆν καὶ οἱ λαοὶ σχεδιάζουν μάταια πράγματα³⁵. Διὰ τοῦτο ξύλον ἐναντίον ξύλου καὶ χεῖρες, αἱ ὁποῖαι προσεφέρθησαν μὲ γενναιότητα, ἐναντίον ἐκείνης ἡ ὁποῖα ἠπλώθη ἀπὸ ἀκράτειαν³⁶. Ἐναντίον τῆς ρα-

32. Τὸν σατανᾶν, ὁ ὁποῖος εἶχε καταγάγει νίκην μὲ τὸ νὰ πείσῃ τὸν ἄνθρωπον νὰ παραβῇ τὴν ἐντολήν. Τοὺς πειρασμοὺς βλέπε εἰς Ματθ. 4, 1ε.

33. Βλ. Λουκ. 8, 27ε.

34. Ματθ. 9, 35.

35. Ψαλμ. 2, 1.

36. Τὸ ξύλον τοῦ σταυροῦ ἐπηνόρθωσε τὴν βλάβην τὴν ὁποῖαν ἔφερεν ἡ βρώσις ἀπὸ τὸ ξύλον τῆς γνώσεως καὶ αἱ χεῖρες τοῦ Κυρίου ἠνώρθωσαν τὸν ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος εἶχε καταπέσει ὅταν ἀπὸ ἀκράτειαν ἠπλωσε τὴν χεῖρά του διὰ τὰ λάβῃ τὸν ἀπηγορευμένον καρπὸν.

μένης αἰ τοῖς ἡλοῖς δεθεῖσαι· τῆς ἐκβαλοῦσης Ἐδὰμ αἰ τὰ πέρα-
 τα οἰκειούμεναι· Διὰ τοῦτο ὕψος κατὰ τοῦ πτώματος· καὶ χολή
 κατὰ τῆς γεύσεως, καὶ θάνατος κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ σκότος
 ὑπὲρ τοῦ φωτός, καὶ ταφή κατὰ τῆς εἰς γῆν ἀποστροφῆς, καὶ
 5 ἀνάστασις ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως. Ταῦτα πάντα παιδαγωγία τις
 ἦν περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς ἀσθενείας ἰατρεία τῆς ἡμετέ-
 ρας, τὸν παλαιὸν Ἐδὰμ ὄθεν ἐξέπεσεν ἐπανάγουσα, καὶ τῷ ξύ-
 λῳ τῆς ζωῆς προσάγουσα, οὗ τὸ ξύλον ἡμᾶς τῆς γνώσεως, οὐ
 κατὰ καιρὸν, οὐδ' ἐπιτηδείως μεταληφθὲν, ἡλλοτρίωσε.

10 26. Ταύτης ἡμεῖς τῆς θεραπείας ὑπηρεταί καὶ συνεργοί,
 ὅσοι τῶν ἄλλων προκαθεζόμεθα· οἷς μέγα μὲν τὸ τὰ ἴδια πάθη
 καὶ ἀρρώσθημα καὶ γινώσκειν καὶ θεραπεύειν· μᾶλλον δὲ
 οὐπω μέγα, πλὴν τοῦτο λέγειν ἡμᾶς ἢ τῶν πολλῶν κακκία πε-
 ποίηκε, τῶν ἐπὶ ταύτης ὄντων τῆς τάξεως· πολλῶ δὲ μείζον τὸ
 15 τὰ τῶν ἄλλων ἰᾶσθαι δύνασθαι καὶ ἀνακαθαίρειν ἐπιστημόνως,
 καὶ ὡς ἂν ἀμφοτέροις λυσιτελοῖη, τοῖς τε τῆς θεραπείας χρήζουσι
 καὶ τοῖς ἰατροῦν πεπιστευμένοις.

27. Εἶτα οἱ μὲν τῶν σωματίων θεραπευταί πόνοους τε καὶ
 ἀγρυπνίας καὶ φροντίδας, ὡς ἴσμεν, ἔξουσι· καὶ τὸ ἐπ' ἄλλοτρίαις
 20 συμφοραῖς ἰδίας καρποῦσθαι λύπας, ὡς ἔφη τις τῶν παρ' ἐκείνοις
 σοφῶν· καὶ τὰ μὲν αὐτοὶ μοχθοῦντες καὶ ἀνευρίσκοντες, τὰ δὲ παρ'
 ἄλλων ἐραυζόμενοι καὶ συνεισφέροντες, προσοίσουσι τοῖς δεομέ-

37. Τῆς γνώσεως τοῦ ἀπηγορευμένου καρποῦ.

38. Βλ. Α' Κορ. 4, 1 καὶ 3, 9.

39. Ἡ ρῆσις αὐτῇ ἀναφέρεται εἰς βιβλίον ἰατρικὸν τῆς ἀρχαιότητος, τὸ ὅποσον τιτλοφορεῖται «Περὶ φυσῶν» καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἱπποκράτην.

θύμου χειρός, αἱ χεῖρες αἱ ὁποῖαι ἐδέθησαν μὲ καρφιά. Ἐναντι ἐκείνης ἡ ὁποία ἐξεδίωξε τὸν Ἀδὰμ ἐκείναι αἱ ὁποῖαι καλοῦν τοὺς πάντας. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὕψωσις εἰς τὸν σταυρὸν ἐναντίον τῆς πτώσεως, ἡ χολὴ κατὰ τῆς γεύσεως³⁷, ὁ ἀκάνθινος στέφανος κατὰ τοῦ κράτους τοῦ σατανᾶ, ὁ θάνατος ἐναντίον τοῦ θανάτου, τὸ σκότος πρὸς χάριν τοῦ φωτός, ἡ ταφή ἐναντίον τῆς πτώσεως εἰς τὴν γῆν καὶ ἡ ἀνάστασις πρὸς χάριν τῆς ἀναστάσεως. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν ἐπακόλουθα τῆς στοργῆς καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ δι' ἡμᾶς, ἡ θεραπεία τῆς ἀσθενείας μας, ἡ ὁποία ἐπανέφερε τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖ ἀπὸ οὗο εἶχε πέσει καὶ τοῦ προσέφερε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὸ ὁποῖον μᾶς εἶχεν ἀποξενώσει τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, ὅταν ἐφαγώθη παράκαιρα καὶ ὄχι ὅπως ἔπρεπε.

26. Εἰς αὐτὴν τὴν θεραπείαν εἴμεθα ἑμεῖς, οἱ ὁποῖοι προῖστάμεθα τῶν ἄλλων, ὑπηρεταὶ καὶ συνεργοί³⁸. Εἰς ἡμᾶς μεγάλην σημασίαν ἔχει τὸ νὰ γνωρίζωμεν καὶ νὰ θεραπεύωμεν τὰ προσωπικά μας πάθη καὶ τὰς ἀσθενείας μας. Μᾶλλον δὲ δὲν εἶναι τόσο σημαντικόν, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὸ εἴπωμεν ἢ κακία τῶν περισσοτέρων ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι κατέχουν τὸ ἀξίωμα αὐτό. Πολὺ σημαντικώτερον εἶναι τὸ νὰ ἡμποροῦμεν νὰ θεραπεύωμεν τὰ πάθη καὶ τὰς ἀσθενείας τῶν ἄλλων καὶ νὰ τοὺς καθαρῶμεν ἀπὸ αὐτὰ μὲ ἐπιτηδειότητα καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ θεραπεία νὰ ἀποβαίῃ ὠφέλιμος καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὴν χρειάζονται καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἐπωμισθῆ μὲ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἐφαρμογῆς τῆς.

27. Ἐπειτα, οἱ μὲν ἰατροὶ τῶν σωμάτων θὰ ὑποστοῦν πόνους καὶ κόπους καὶ φροντίδας, πράγματα τὰ ὁποῖα ξεύρομεν, καὶ θὰ στενοχωρηθοῦν καὶ οἱ ἴδιοι διὰ τὰς ξένας συμφοράς, ὅπως εἶπε κάποιος σοφὸς ἀπ' αὐτοῦς³⁹. Καὶ ἄλλα μὲν κοπιᾶζουσιν οἱ ἴδιοι καὶ τὰ ἀνευρίσκουσιν, ἄλλα δὲ τὰ παίρνουσιν ἀπὸ ἄλλους καὶ ἀφοῦ τὰ συγχωνεύουσιν τὰ προσφέρουσιν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὰ χρειάζονται. Καὶ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα εὐρίσκουσιν ἢ τοὺς διαφεύγουσιν

νοις· και οὐδὲν οὕτω μικρὸν αὐτοῖς ἢ εὐρεθὲν ἢ διαφυγόν, οὐδὲ τῶν ἐλαχίστων, ὡς μὴ μέγα πρὸς τὴν τῆς ὑγείας ῥοπήν, ἢ τοῦ κινδύνου τούναντιον ὑποληφθῆναι· και ταῦτα ὑπὲρ τίνος; Ἰν' ἄνθρωπος ζήσῃ πλείους τὰς ἐπὶ γῆν ἡμέρας, και οὗτος οὐδὲ τῶν
 5 ἐπιεικῶν ἴσως, ἀλλὰ και τῶν μοχθηροτάτων, ᾧ τὸ πάλαι τεθνά-
 ναι ἴσως ἄμεινον ἦν, ὄντι κακῶ, ἵνα τοῦ μεγίστου τῶν ἀρρώστη-
 μάτων, τῆς κακίας, ἀπαλλαγῇ. Εἰ δὲ και τῶν καλῶν θείημεν,
 ἐπὶ πόσον βιωσομένῳ; τὸν ἅπαντα χρόνον; ἢ τί τῆς ἐνταῦθα
 κερδανοῦντι ζωῆς, ἧς τὸ λυθῆναι ζητεῖν, τῶν καλῶν τὰ πρῶτον
 10 και ἀσφαλέστατον, και ἀνδρὸς ὄντως ὑγιοῦς και νοῦν ἔχοντος;

28. Ἡμῖν δέ, οἷς τὸ κινδυνευόμενόν ἐστι σωτηρία ψυχῆς,
 τῆς μακαρίας τε και ἀθανάτου, και ἀθάνατα κολασθησομένης, ἢ
 ἐπαινεθησομένης, διὰ κακίαν ἢ ἀρετήν, πόσον χρὴ δοκεῖν εἶναι
 τὸν ἀγῶνα, ἢ ὅσης δεῖν τῆς ἐπιστήμης ἰατρεῦσαι καλῶς, ἢ
 15 ἰατρευθῆναι, και τὴν ζωὴν μεταθέσθαι, και δοῦναι τὸν χοῦν τῷ
 πνεύματι; Οὐ γὰρ νῶν αὐτῶν οὔτε λόγων οὔτε ὀρμῶν, οὔτε τὸ
 θῆλυ τῷ ἄρῶνι, οὔτε γῆρα νεότης, οὔτε πενία πλοῦτος, οὔτε
 εὐθυμῶν ἀθυμοῦντι, οὔτε ὁ κάμων τῷ ὑγιαίνοντι, ἄρχοντές τε
 και ἀρχόμενοι, σοφοί τε και ἀμαθεῖς, δειλοί τε και θρασεῖς,
 20 ὀργίλοι και πρᾶοι, κατορθοῦντες και πίπτοντες.

29. Κἂν ἔτι ἀκριβῶς ἐξετάσης, ὅσον τὸ μέσον τῶν ἐν συ-
 ζυγίαις πρὸς τοὺς ἀγάμους, κἂν τούτοις πάλιν τῶν τῆς ἐρημίας
 πρὸς τοὺς κοινωνικοὺς και μιγάδας· τῶν ἐξητασμένων και δια-

δὲν εἶναι τόσον μικρὸν δι' αὐτούς, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἐλάχιστον, ὥστε νὰ μὴ θεωρῆται σημαντικὸν διὰ τὴν πορείαν τῆς ὑγείας ἢ διὰ τὴν ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου. Καὶ αὐτὰ διὰ ποῖον λόγον; Διὰ νὰ ζήσῃ περισσοτέρας ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἴσως νὰ μὴ εἶναι ἀγαθός, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ νὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν πλέον μοχθηρῶν, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἴσως θὰ ἦτο καλύτερον νὰ εἶχεν ἀποθάνει πρὸ πολλοῦ, ἐπειδὴ εἶναι κακός, διὰ νὰ εἶχεν ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν μεγαλυτέραν ἀπὸ ὅλας τὰς ἀσθενείας, τὴν κακίαν. Ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶναι καλός, ἐπὶ πόσον καιρὸν θὰ ζήσῃ; Θὰ ζήσῃ εἰς τοὺς αἰῶνας; Ἡ τί θὰ κερδίσῃ ἀπὸ τὴν ἐπίγειον ζωὴν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν τὸ μεγαλύτερον καὶ τὸ ἀσφαλέστερον ἀγαθὸν εἶναι νὰ ζητήσῃ κανεὶς νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ μάλιστα ὅταν εἶναι πραγματικὰ ὑγιῆς καὶ νουεχῆς ἄνθρωπος;

28. Εἰς ἡμᾶς δὲ εἰς τοὺς ὁποίους ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διακυβεύεται εἶναι ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς, τῆς μακαρίας καὶ ἀθανάτου, ἡ ὁποία θὰ τιμωρηθῇ εἰς τὴν αἰωνιότητα, ἢ θὰ ἐπαινεθῇ διὰ τὴν κακίαν ἢ τὴν ἀρετὴν, πόσος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ἀγὼν, ἢ μὲ πόσῃ τέχνῃν πρέπει νὰ θεραπεύσωμεν ἢ νὰ θεραπευθῶμεν καὶ νὰ μεταστρέψωμεν τὴν ζωὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ παραδώσωμεν τὸν χοῦν εἰς τὸ πνεῦμα; Διότι δὲν πρόκειται οὔτε περὶ νόων οὔτε περὶ λόγων, οὔτε περὶ ὀρμῶν, δὲν πρόκειται οὔτε περὶ θηλυκοῦ ἐν σχέσει μὲ ἀρσενικὸν οὔτε περὶ νεότητος ἐν σχέσει μὲ γῆρας, οὔτε μὲ πλοῦτον ἐν σχέσει μὲ πτωχείαν, οὔτε περὶ εὐθυμοῦντος ἐν σχέσει μὲ δύσθυμον, οὔτε περὶ ἀσθενοῦς ἐν σχέσει μὲ ὑγιῆ, δὲν πρόκειται περὶ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, σοφῶν καὶ ἀγραμμάτων, δειλῶν καὶ θρασέων, εὐεξάπτων καὶ πράων, νικητῶν καὶ νικημένων.

29. Καὶ ἂν ἀκόμη ἐξετάσῃς ἀκριβῶς, πόσῃ ἀπόστασις ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἐγγάμων καὶ ἀγάμων καὶ ἐκ τῶν ἀγάμων πάλιν μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς τὰς ἐρημίας καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς τὰ κοινόβια, ἢ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς τὸν κόσμον, μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν μελετήσῃ τὸν ἑαυτὸν των καὶ ἔχουν προχωρήσῃ εἰς τὸν θεωρητικὸν βίον καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἀπλῶς βαδίζουσι πρὸς τὰ ἐκεῖ, μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ζοῦν εἰς

βεβηκότων ἐν θεωρίᾳ πρὸς τοὺς ἀπλῶς κατευθύνοντας, ἀστικῶν
 τε αὖ καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀγροικίας, ἀκραιότερων τε καὶ πανουργο-
 τέρων, τῶν ἐν πράγμασι πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας, τῶν μεταβο-
 λῆ πληγέντων πρὸς τοὺς εὐδρομοῦντας καὶ ἀμαθεῖς τοῦ χεῖρονος·
 5 τούτων γὰρ ἕκαστοι πλεῖον ἀλλήλων ἔστιν ὅτε ταῖς ἐπιθυμίαις
 καὶ ταῖς ὁρμαῖς ἢ κατὰ τὰς τῶν σωμάτων ἰδέας διαφέροντες· εἰ
 δὲ βούλει, τὰς τῶν στοιχείων μίξεις καὶ κράσεις, ἐξ ὧν συνε-
 στήκαμεν, οὐ ῥάστην ἔχουσι τὴν οἰκονομίαν.

30. Ἄλλ' ὥσπερ τοῖς σώμασιν οὐ τὴν αὐτὴν φαρμακείαν
 10 τε καὶ τροφήν προσφέρονται, ἄλλοι δὲ ἄλλην, ἢ εὐεκτοῦντες ἢ
 κάμνοντες, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς διαφόρῳ λόγῳ καὶ ἀγωγῇ θερα-
 πεύονται. Μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας, ὧν καὶ τὰ πάθη· τοὺς
 μὲν ἄγει λόγος, οἱ δὲ ῥυθμίζονται παραδείγμασι· οἱ μὲν δέονται
 κέντρων, οἱ δὲ χαλινοῦ. Οἱ μὲν γὰρ εἰσι νωθεῖς, καὶ δυσκίνητοι
 15 πρὸς τὸ καλόν, οὓς τῇ πληγῇ τοῦ λόγου διεγερτέον· οἱ δὲ θερμό-
 τεροι τοῦ μετρίου τῷ πνεύματι, καὶ δυσκάθεκτοι ταῖς ὁρμαῖς,
 καθάπερ πῶλοι γενναῖοι πόρρω τῆς νόσσης θέοντες, οὓς βελ-
 τίλους ἂν ποιήσειεν ἄγχων καὶ ἀνακόπτων ὁ λόγος.

31. Τοὺς μὲν ἔπαινος ὤνησε, τοὺς δὲ φόγος, ἀμφοτέρω μετὰ
 20 τοῦ καιροῦ· ἢ τοῦναντίον ἔβλαπεν ἔξω τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ λόγου.
 Τοὺς μὲν παράκλησις κατορθοῖ, τοὺς δὲ ἐπιτίμησις· καὶ αὐτῇ,
 τοὺς μὲν ἐν τῷ κοινῷ διελεγχόμενους, τοὺς δὲ κρύβδην νουθε-
 τουμένους. Φιλοῦσι γὰρ οἱ μὲν καταφρονεῖν τῶν ἰδία νουθετημά-
 των, πλήθους καταγνώσει σωφρονιζόμενοι· οἱ δὲ πρὸς τὴν ἔλευ-

40. Ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ διὰ τὸ τέρμα τὸν ὄρον νόσσα, ὅπως ὀνομάζετο ἡ στήλη τοῦ Ἱπποδρόμου ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐδίδετο ἡ ἐκκίνησις καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν ἐτερμάτιζαν οἱ ἵπποι καὶ τὰ ἄρματα.

τάς πόλεις καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τοὺς ἀγρούς, μεταξὺ τῶν ἐναρέτων καὶ τῶν πανούργων, μεταξὺ τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ τῶν μοναχῶν, μεταξὺ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν πληγῆ ἀπὸ κάποιαν συμφορὰν καὶ ἐκείνων οἱ ὅποιοι ζοῦν βίον εὐτυχῆ καὶ δὲν ἔχουν λάθει πείραν τῆς δυστυχίας, διότι ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς διαφέρει ἀπὸ τὸν ἄλλον, ἐνίοτε, περισσότερον ὡς πρὸς τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὁρμὰς παρὰ ὡς πρὸς τὴν μορφήν τοῦ σώματος. Ἐὰν δὲ θέλῃς, θὰ ἴδῃς ὅτι καὶ αἱ ἐνώσεις καὶ αἱ ἀναμίξεις τῶν στοιχείων, ἀπὸ τὰ ὅποια συνιστάμεθα, δὲν ἤμποροῦν νὰ συνταιριασθοῦν καὶ νὰ προσαρμοσθοῦν μὲ εὐκολίαν.

30. Ἄλλὰ ὅπως εἰς τὰ σώματα δὲν προσφέρουν τὴν ἰδίαν τροφήν καὶ τὰ ἴδια φάρμακα, ἀλλὰ ὁ καθένας τρέφεται διαφορετικά, ἀναλόγως πρὸς τὸ ἂν εἶναι: ὑγιῆς ἢ ἀσθενῆς, οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς θεραπεύουν μὲ διαφορετικoὺς τρόπους καὶ μὲ τὴν κατάλληλον ἀγωγὴν. Μάρτυρες δὲ τῆς θεραπείας εἶναι ἐκείνοι οἱ ὅποιοι ἔχουν τὰ πάθη. Ἄλλους μὲν τοὺς καθοδηγεῖ ὁ λόγος, ἄλλοι δὲ συμμορφώνονται ἀπὸ τὰ παραδείγματα. Ἄλλοι μὲν χρειάζονται νὰ τοὺς κεντρίσῃ κανεῖς, ἐνῶ ἄλλοι χρειάζονται χαλινόν. Διότι οἱ μὲν πρῶτοι εἶναι ὀκνηροὶ καὶ δυσκίνητοι πρὸς τὸ καλόν, καὶ πρέπει νὰ τοὺς παρακινήσῃ κανεῖς κτυπῶν αὐτοὺς μὲ τὸν λόγον, ἐνῶ οἱ ἄλλοι εἶναι παραπάνω ἀπὸ τὸ κανονικόν θερμοὶ ἕναντι τοῦ πνεύματος, καὶ ὑποδουλώνονται δύσκολα εἰς τὰς ὁρμὰς, ὡσὰν ἄλογα θερμόαιμα, τὰ ὅποια τρέχουν καὶ πέρα ἀπὸ τὸ τέρμα⁴⁰, καὶ τοὺς ὁποίους θὰ ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ καλυτέρους ὁ λόγος, ἐὰν τοὺς συγκρατοῦσε καὶ τοὺς ἀνέκοπτε.

31. Ἄλλους μὲν ὠφέλησεν ὁ ἔπαινος, ἄλλους δὲ ἡ ἐπίπληξις. Καὶ τὰ δύο δὲ ὠφελοῦν, ὅταν γίνωνται τὴν κατάλληλον στιγμήν. Ἐναντιῶς βλάπτουν, ὅταν γίνωνται παράκαιρα καὶ χωρὶς λογικῆν. Ἄλλους μὲν διορθώνει ἡ παρηγορία, ἄλλους δὲ ἡ ἐπίπληξις. Καὶ ἡ ἐπίπληξις πάλιν ἄλλους μὲν διορθώνει, ὅταν ἐλέγχωνται δημοσίᾳ, ἄλλους δὲ ὅταν νοθετοῦνται κρυφά. Διότι οἱ μὲν πρῶτοι συνήθως περιφρονοῦν τὰς κατ' ἰδίαν συμβουλάς καὶ σωφρονίζονται ἀπὸ τὴν καταδίκην των ἀπὸ τὸ πλῆθος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι γίνον-

θερίαν τῶν ἐλέγχων ἀναισχυντεῖν, τῷ τῆς ἐπιτιμήσεως μυστηρίῳ παιδαγωγούμενοι, καὶ ἀντιδιδόντες τῆς συμπαθείας τὴν εὐπέθειαν.

32. Τῶν μὲν πάντα τηρεῖν ἐπιμελῶς ἀναγκαῖον μέχρι καὶ
 5 τῶν μικροτάτων, ὅσους τὸ οἴεσθαι λανθάνειν (ἐπειδὴ τοῦτο τεχνάζουσιν) ὡς σοφωτέρους ἐφύσησε· τῶν δ' ἔστιν ἃ καὶ παρορᾶν ἄμεινον, ὥστε ὀρῶντες μὴ ὀρᾶν, καὶ ἀκούοντας μὴ ἀκούειν, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἵνα μὴ πρὸς ἀπόνοιαν αὐτοὺς ἐρεθίζωμεν, τῷ φιλοπόνῳ τῶν ἐλέγχων καταπιέζοντες, καὶ τέλος πρὸς πάντα
 10 ποιήσωμεν τολμηρούς, τὸ τῆς πειθοῦς φάρμακον τὴν αἰδῶ διαλύσαντες. Καὶ μέντοι καὶ ὀργιστέον τισίν, οὐκ ὀργιζομένους· καὶ ὑπεροπτέον, οὐχ ὑπερορῶντας· καὶ ἀπογνωστέον, οὐκ ἀπογνωσκοντας, ὅσων τοῦτο ἡ φύσις ἐπιζητεῖ. Καὶ ἄλλους ἐπιεικεῖα θεραπευτέον καὶ ταπεινότητι, καὶ τῷ συμπιροθύμεισθαι δὴ περὶ
 15 τὰς χρηστοτέρας ἐλπίδας. Καὶ τοὺς μὲν νικᾶν, τῶν δὲ ἠττᾶσθαι πολλάκις λυσιτελέστερον· καὶ τῶν μὲν εὐπορίαν καὶ δυναστείαν, τῶν δὲ πενίαν ἢ δυσπραγίαν, ἢ ἐπαινεῖν ἢ ἀπεύχεσθαι.

33. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς ἔχει καὶ τῆς κακκίας, τὴν μὲν καλλίστην εἶναι καὶ ὠφελιμωτάτην αἰεὶ καὶ πᾶσι, τὴν
 20 δὲ χειρίστην τε καὶ βλαβερωτάτην, οὕτω καὶ τῆς φαρμακείας τῆς ἡμετέρας, ἐν τι καὶ τὸ αὐτὸ ὑγιεινότατον, ἢ ἐπισφαλέστατον

ται περισσότερον ἀναίσχυντοι ἀπὸ τοὺς δημοσίους ἐλέγχους καὶ σωφρονίζονται μόνον ὅταν ἐπιτιμηθῶν κρυφά, ἀνταποδίδοντες εἰς τὴν συμπάθειαν, ἢ ὅποια τοὺς ἐπ' δεικνύεται, τὴν διάθεσιν νὰ ὑπακούσουν.

32. Εἰς ἄλλους μὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ τηροῦν μὲ ἐπιμέλειαν τὰ πάντα, ἀκόμη καὶ τὰ πλέον ἀσήμαντα, δηλαδὴ εἰς ὅσους ἔχουν ἀποκτήσει ὑπερηφάνειαν καὶ καυχῶνται ὅτι εἶναι σοφώτεροι ἐπειδὴ νομίζουν ὅτι ἢ συμπεριφορὰ των διαφεύγει τὴν προσοχὴν τῶν ἄλλων (ἐπειδὴ προσποιοῦνται)· εἰς ἄλλους δὲ εἶναι καλύτερον νὰ παραμελοῦν ὠρσιμένα πράγματα, ὥστε βλέποντες νὰ μὴ βλέπουν καὶ ἀκούοντες νὰ μὴ ἀκούουν, σύμφωνα μὲ τὴν παροιμίαν, διὰ νὰ μὴ τοὺς ἐρεθίζωμεν καὶ τοὺς παρακινῶμεν εἰς ἀδιαφορίαν, μὲ τὸ νὰ τοὺς καταπιέζωμεν μὲ τοὺς διαρκεῖς ἐλέγχους, καὶ διὰ νὰ μὴ τοὺς κάμωμεν τέλος ἱκανοὺς νὰ διαπράξουν τὰ πάντα, ἀφοῦ θὰ ἔχωμεν διαλύσει τὴν ἐντροπὴν των, τὸ φάρμακον δηλαδὴ τῆς πειθοῦς. Καὶ πρέπει βεβαίως νὰ κάμωμεν νὰ ὀργισθῶν μερικοί, οἱ ὅποιοι δὲν ὀργίζονται, καὶ νὰ παραβλέψουν ἄλλοι, οἱ ὅποιοι δὲν παραβλέπουν, καὶ νὰ ἔλθουν εἰς ἀπόγνωσιν, ἐνῶ δὲν ἔχουν φθάσει εἰς αὐτήν, ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ὁ χαρακτήρ χρειάζεται τοῦτο. Ἄλλους δὲ πρέπει νὰ τοὺς θεραπεύωμεν μὲ τὴν καλωσύνην καὶ τὴν ταπεινώσιν καὶ μὲ τὴν προθυμίαν μας νὰ ἐμπνεύσωμεν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας. Καὶ εἰς ἄλλους μὲν εἶναι ὠφελιμώτερον τὸ νὰ νικοῦν, ἐνῶ εἰς ἄλλους πολλὰς φορὰς τὸ νὰ νικῶνται. Εἰς ἄλλους δὲ πάλιν εἶναι ὠφελιμώτερον τὸ νὰ εὐποροῦν καὶ νὰ κυβερνοῦν, ἐνῶ εἰς ἄλλους τὸ νὰ εἶναι πτωχοὶ καὶ νὰ δυστυχοῦν, ἢ τὸ νὰ ἐπαινοῦν ἢ τὸ νὰ ἀπεύχωνται.

33. Διότι τὸ πρᾶγμα δὲν συγκρίνεται μὲ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἢ μὲν ἀρετὴ εἶναι τὸ ἄριστον καὶ τὸ ὠφελιμώτερον πάντοτε καὶ δι' ὅλους, ἐνῶ ἢ κακία εἶναι τὸ χειρότερον ἀπὸ ὅλα καὶ τὸ ἐπιβλαθέστερον. Εἰς τὴν θεραπευτικὴν μέθοδον τὴν ἰδικὴν μας ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι ἔν καὶ τὸ αὐτὸ φάρμακον δὲν συντελεῖ πάντοτε εἰς τὴν ὑγείαν ἢ ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνον πάντοτε καὶ διὰ τοὺς ἰδίους ἀνθρώπους, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ἢ αὐστη-

ἀεὶ καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέδεικται· οἷον τὸ ἀσστηρόν, ἢ τὸ πρῶον, ἢ τῶν ἄλλων ὧν ἀπηριθμησάμην ἕκαστον. Ἄλλὰ τοῖς μὲν τούτο καλὸν καὶ χρήσιμον, τοῖς δὲ τούναντιον πάλιν, ὅπως ἄν, οἶμαι, συμπίπτωσιν οἷ τε καιροὶ καὶ τὰ πράγματα, καὶ ὁ τῶν θε-
 5 ραπευομένων ἐπιδέχεται τρόπος. Ἄ πάντα μὲν διελέσθαι λόγῳ, καὶ συνιδεῖν ἐπὶ τὸ ἀκριβέστατον, ὥστε καὶ κεφαλαίῳ τὴν θεραπείαν περιλαβεῖν ἀμήχανον, κἂν ἐπὶ πλείστον ἐξέλκηται τις ἐπιμελείας τε καὶ συνέσεως· ἐπὶ δὲ τῆς πείρας αὐτῆς καὶ τῶν πραγμάτων τῷ θεραπευτῇ λόγῳ καὶ ἀνδρὶ καταφαίνεται.

10 34. Καθόλου δὲ ἡμῖν ἐκεῖνο γνώριμον, ὅτι, καθάπερ τοῖς ἐπὶ κάλου μετεώρου καὶ ὑψηλοῦ βαίνουσι τῆδε ἢ τῆδε ἀποκλί-
 ναι οὐκ ἀσφαλές, οὐδὲ εἰς μικρὸν φέρουσα ἢ ῥοπή, κἂν μικρὰ φαίνηται, ἀσφάλεια δὲ αὐτοῖς ἢ ἰσοῤῥοπία καθίσταται· οὕτω κἂν
 τούτοις ὁποτέρωσιν νεύσῃ τις, εἴτε διὰ κακίαν, εἴτε δι' ἀμάθειαν,
 15 κίνδυνος οὐχ ὁ τυχῶν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἀγομένοις τοῦ τῆς ἀμαρ-
 τίας πτώματος. Ἄλλ' ὁδῷ βασιλικῇ πορευτέον ὄντως, καὶ πε-
 ρισκεπτέον, μήτε εἰς δεξιὰ μήτε εἰς ἀριστερά, καθὼς αἱ Παροι-
 μίαι φασίν, ἐκκλίνοντας. Οὕτω μὲν δὴ τὰ τῶν παθῶν ἔχει τῶν
 ἡμετέρων, καὶ τοσοῦτον ἐνταῦθα τὸ ἔργον τῷ ἀγαθῷ ποιμένι,
 20 τῷ γνωστῶς γνωσομένῳ ψυχᾶς ποιμνίου, καὶ ἀφηγησομένῳ κα-
 τὰ λόγον ποιμαντικῆς, τῆς γε ὀρθῆς καὶ δικαίας, καὶ τοῦ ἀλη-
 θινοῦ ποιμένου ἡμῶν ἀξίας.

35. Αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ λόγου διανομήν, ἵνα τελευταῖον εἶπω
 τὸ πρῶτον τῶν ἡμετέρων, τοῦ θεοῦ λέγω καὶ ὑψηλοῦ, καὶ ὁ
 25 νῦν πάντες φιλοσοφοῦσιν, εἰ μὲν τις ἄλλος θαρρόει, καὶ πάσης

41. Βλ. Παροιμ. 4, 27.

42. Βλ. Παροιμ. 27, 23.

ρότης ἢ ἡ πραότης, ἢ τὸ κάθε ἓνα ἀπὸ ὅσα ἔχομεν ἀπαριθμήσει. Ἄλλὰ εἰς ἄλλους μὲν εἶναι καλὸν καὶ χρήσιμον τοῦτο, εἰς ἄλλους δὲ πάλιν τὸ ἀντίθετον, διὰ τὰ ταιριάζουσιν οἱ καιροὶ μὲ τὰ πράγματα, ὅπως νομίζω, καὶ τὰ δεχθῆ τὴν θεραπείαν ἢ κατάστασις τοῦ ἀσθενοῦς. Αὐτὰ ὅλα βεβαίως εἶναι ἀδύνατον τὰ διεξέλθῃ κανεὶς μὲ τὸν λόγον καὶ τὰ γνωρίσῃ ἀκριδέστατα, εἰς τρόπον ὥστε τὰ περιγράψῃ σαφῶς τὴν θεραπείαν, ἔστω καὶ ἂν ἔχῃ φθάσει εἰς ὑψηλὸν σημεῖον ἐπιμελείας καὶ συνέσεως. Δεικνύεται ὁμοίως αὕτη εἰς τὸν θεραπευτὴν λόγον καὶ ἱατρὸν μὲ τὴν πείραν καὶ τὰ πράγματα.

34. Εἶναι δὲ γενικῶς γνωστὸν εἰς ἡμᾶς ὅτι ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι περιπατοῦν ἐπάνω εἰς σχοινίον μετέωρον καὶ ὑψηλὸν εἶναι ἐπικίνδυνον τὰ γείρουσιν πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην πλευρὰν καὶ ὅτι τὸ τὰ γείρουσιν ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον ἡμπορεῖ τὰ ἔχῃ σοβαρὰς συνεπειάς, καθὼς ἐπίσης ὅτι ἡ ἰσορροπία ἀποτελεῖ τὴν ἀσφάλειάν των, οὕτω καὶ οἱ ἱερεῖς, ὅποτεδήποτε καὶ ἂν γείρῃ κανεὶς των, εἴτε ἀπὸ κακίαν εἴτε ἀπὸ ἀμάθειαν, ἀπειλοῦνται ἀπὸ σοβαρώτατον κίνδυνον καὶ αὐτοὶ προσωπικὰ καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους καθοδηγοῦν, τὰ πέσουν δηλαδὴ εἰς τὴν ἀμαρτίαν. Εἶναι ἐπομένως ἀναγκαῖον τὰ βαδίζουσιν τὴν βασιλικὴν ὁδὸν μὲ περίσκεψιν, καὶ τὰ μὴ παρεκκλίνουσιν οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερά, ὅπως λέγουσιν καὶ αἱ Παροιμίαι⁴¹. Οὕτω λοιπὸν ἔχουσιν τὰ πάθη μας καὶ τόσον σπουδαῖον ἔργον ἔχει τὰ ἐπιτελέσῃ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὁ καλὸς ποιμὴν, ὁ ὁποῖος θὰ γνωρίσῃ καλῶς τὰς ψυχὰς τοῦ ποιμνίου⁴² καὶ θὰ τὰς ὀδηγήσῃ ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ σωστὴ καὶ δικαία ποιμαντικὴ, ἢ ἀνταξία τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένου ἡμῶν.

Περὶ «θεολογίας» ὀρθοδόξου καὶ αἰρετικῆς



35. Ἐχῶ διαιρέσει δὲ τὸν λόγον κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τὰ ἀναφέρω τελευταῖον τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας, τὸ θεῖον λέγω καὶ ὑψηλόν, τὸ ὁποῖον συζητοῦν τῶρα ὅλοι. Ἐάν λοιπὸν τολμᾷ κάποιος ἄλλος καὶ νομίζῃ ὅτι ἡμπορεῖ τὰ τὸ ἐξετάσῃ κάθε νοῦς, ἀπορωῶ ἐγὼ διὰ τὴν ὀξύνοϊάν του, διὰ τὰ μὴ εἶπω διὰ τὴν

διανοίας ὑπολαμβάνει, θαυμάζω τοῦτον ἐγὼ τῆς συνέσεως, ἵνα
 μὴ λέγω τῆς εὐηθείας· ἐμοὶ δ' οὖν πρᾶγμα φαίνεται οὐ τῶν φαν-
 λοτάτων οὐδὲ ὀλίγου τοῦ πνεύματος, διδόναι κατὰ καιρὸν ἐκά-
 5 στω τοῦ λόγου τὸ σιτομέτριον, καὶ οἰκονομεῖν ἐν κρίσει τὴν ἀλή-
 θειαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· ὅσα περὶ κόσμων ἢ κόσμου πε-
 φιλοσόφηται, περὶ ὕλης, περὶ ψυχῆς, περὶ νοῦ, καὶ τῶν νοερῶν
 φύσεων, βελτιόνων τε καὶ χειρόνων, περὶ τῆς τὰ πάντα συν-
 δεούσης τε καὶ διεξαγούσης προνοίας, ὅσα τε κατὰ λόγον ἀπαν-
 τῶν δοκεῖ, καὶ ὅσα παρὰ λόγον τὸν κάτω καὶ τὸν ἀνθρώπινον.

10 36. Ἔτι τε ὅσα περὶ τῆς πρώτης ἡμῶν συστάσεως, καὶ
 τῆς τελευταίας ἀναπλάσεως, τύπων τε καὶ ἀληθείας, καὶ δια-
 θηκῶν, καὶ Χριστοῦ παρουσίας πρώτης τε καὶ δευτέρας, σαρκώ-
 σεώς τε καὶ παθημάτων, καὶ ἀναλύσεως, ὅσα τε περὶ ἀναστά-
 15 σεως, περὶ τέλους, περὶ κρίσεως καὶ ἀνταποδόσεως, σκυθρω-
 ποτέρας τε καὶ ἐνδοξοτέρας, καὶ τὸ κεφάλαιον ὅσα περὶ τῆς
 ἀρχικῆς καὶ μακαρίας Τριάδος ὑποληπτέον· ὅσπερ δὴ καὶ κιν-
 δύνων μέγιστος τοῖς φωτίζειν πεπιστευμένοις, ὡς μήτε εἰς μίαν
 ὑπόστασιν συναιρεθέντα τὸν λόγον δέει πολυθείας, ψιλὰ κατα-
 λιπεῖν ἡμῖν τὰ ὀνόματα, τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον
 20 Πνεῦμα ὑπολαμβάνουσι· μήτε εἰς τρεῖς, ἢ ἐκφύλους καὶ ἄλλο-
 τρίας διαιρεθέντα, ἢ ἀτάκτους καὶ ἀνάρχους, καὶ οἷον εἰπεῖν,
 ἀντιθέους, πρὸς κακὸν ἴσον ἐκ τῶν ἐναντίων μεταπεσεῖν· ὡσπερ
 φυτοῦ διαστροφῆς ἐπὶ θάτερα πολὺ μετακλινομένης.

43. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ἐνασθῆα τὴν ἐν τῷ Χριστῷ νέαν δημιουργίαν, τὴν ἀναγέννησιν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρὸ τῆς πτώσεως σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ Θεοῦ.

44. Τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην.

ἀνοησίαν του. Ἐγὼ δὲ νομίζω ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλον πρᾶγμα οὔτε εἶναι χαρακτηριστικὸν μικρᾶς διανοητικῆς ἱκανότητος, τὸ γὰρ δίδεται εἰς τὸν καθένα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τὸ ἀνάλογον μέτρον τοῦ λόγου καὶ γὰρ διανέμεται μετὰ ἀπὸ λογικὴν κρίσιν ἢ ἀλήθεια τῶν δογμάτων μας. Περὶ ὧν δηλαδὴ ἔχουν φιλοσοφηθῆ διὰ τὴν ὕλην, τὴν ψυχὴν, τὸν νοῦν καὶ τὰς νοεράς φύσεις, τὰς καλυτέρας, δηλαδὴ τοὺς ἀγγέλους, καὶ τὰς κατωτέρας, δηλαδὴ τοὺς δαίμονας, διὰ τὴν πρόνοιαν, ἢ ὁποῖα συνδέει καὶ διαμορφώνει τὰ πάντα· καὶ ἐκεῖνα δηλαδὴ τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι συμβαίνουν κατὰ φύσιν, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι πάνω καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ἐπίγειον καὶ ἀνθρωπίνην λογικὴν.

36. Ἀκόμη δὲ καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν πρώτην δημιουργίαν μας καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ἀνάπλασιν⁴³, εἰς τοὺς τύπους καὶ εἰς τὰς ἀληθείας, εἰς τὰς διαθήκας⁴⁴, εἰς τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν, εἰς τὰ παθήματα καὶ εἰς τὸν θάνατον, καὶ εἰς ὅσα πρέπει γὰρ πιστεῦν κανεῖς διὰ τὴν ἀνάστασιν, διὰ τὰ ἔσχατα, διὰ τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν, ἢ ὁποῖα εἰς ἄλλους θὰ φέρῃ τιμωρίαν καὶ εἰς ἄλλους δόξαν, καί, τὸ κυριώτερον, διὰ τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων καὶ μακαρίαν Τριάδα. (Εἰς αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὡς ἀποστολὴν γὰρ διαφωτίζουσι καὶ γὰρ καθοδηγοῦν, γὰρ συγκεντρῶνουν δηλαδὴ τὸν λόγον εἰς τὸ ἓν μόνον πρόσωπον, ἐπειδὴ τυχὸν τὸ ἀντίθετον θὰ ἀποτελοῦσε πολυθεΐαν, καὶ γὰρ παρουσιάζουσι εἰς ἡμᾶς μόνον τὰ ὀνόματα, ἀφοῦ θὰ πιστεύουσι ὅτι ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτὸν πρόσωπον. Ἡ γὰρ διαιροῦν τὴν Τριάδα εἰς τρία ἐντελῶς διαφορητικὰ καὶ διαφορητικῆς οὐσίας πρόσωπα, τὰ ὁποῖα γὰρ θεωροῦν ὅτι δὲν ἔχουν μίαν τάξιν μεταξὺ των καὶ ὅτι εἶναι ἀναρχα, τρόπον τινὰ δηλαδὴ ἀντίθετα πρὸς τὸν Θεόν, καὶ γὰρ φτάνουσι ἔτσι ἀπὸ τὴν ἀντίθετον πλευρὰν εἰς τὸ ἴδιον φοβερὸν κακόν, ὅπως συμβαίνει μὲ φυτὸν, τὸ ὁποῖον λυγίζει καὶ ἡμπορεῖ γὰρ στρέφεται πολὺ καὶ πρὸς τὴν μίαν καὶ πρὸς τὴν ἄλλην κατεύθυνσιν.)

37. Τριῶν γὰρ ὄντων τῶν νῦν περὶ τὴν θεολογίαν ἀρρώ-
στημάτων, ἀθεΐας, καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ πολυθεΐας, ὧν τῆς μὲν
Σαβέλλιος προστάτης ὁ Λίβυς ἐγένετο, τῆς δὲ Ἄρειος ὁ Ἄλε-
ξανδρεὺς, τῆς δὲ τινες τῶν ἄγαν παρ' ἡμῖν ὀρθοδόξων. Τίς ὁ
5 ἐμὸς λόγος; τῶν τριῶν ὅσον ἐστὶ βλαβερὸν διαφυγόντας, ἐν
δροῖς μένειν τῆς εὐσεβείας, καὶ μήτε πρὸς τὴν Σαβελλίον ἀ-
θεΐαν ἐκ τῆς καινῆς ταύτης ἀναλύσεως ἢ συνθέσεως ὑπαχθῆναι,
μὴ μᾶλλον ἐν τὰ πάντα ἢ μηδὲν ἕκαστον εἶναι ὀριζομένους· φεύ-
γει γὰρ εἶναι ὅπερ ἐστὶν εἰς ἄλληλα μεταχωροῦντα καὶ μετα-
10 βαίοντα· ἢ σύνθετόν τινα καὶ ἄτοπον ἡμῖν Θεόν, ὥσπερ τὰ μυ-
θώδη τῶν ζώων σκιαγραφοῦντας καὶ ἀναπλάττοντας· μήτε τὰς
φύσεις τέμνοντας κατὰ τὴν Ἄρειου καλῶς ὀνομασθεῖσαν μα-
νίαν, εἰς Ἰουδαϊκὴν πενίαν κατακλεισθῆναι, καὶ φθόνον ἐπεισά-
γειν τῇ θεῖα φύσει, μόνῳ τῷ ἀγεννήτῳ τὴν θεότητα περιγρά-
15 φοντας, ὥσπερ δεδοικότας μὴ διαφθείροιτο ἡμῖν ὁ Θεός, Θεοῦ
Πατῆρ ὧν ἀληθινοῦ καὶ ὁμοτίμου τὴν φύσιν· μήτε τρεῖς ἀρχὰς
ἀλλήλαις ἀντεπεξάγοντας ἢ συντάσσοντας πολυαρχίαν εἰσά-
γειν ἑλληνικὴν, ἣν πεφεύγαμεν.

38. Δέον μήτε οὕτως εἶναι τινὰς φιλοπάτορας, ὡς καὶ τὸ

45. Ὁ ἱερός πατήρ ἀναφέρει εἰρωνικῶς τὸ «τῶν ἄγαν παρ' ἡμῖν ὀρ-
θοδόξων». Ἀποτελεῖ παράδοξον φαινόμενον, τὸ ὅποιον ἐξηγεῖται ἴσως μό-
νον ἀπὸ τῶν ἐνυπάρχοντα εἰς κάθε αἵρεσιν φανατισμόν, τὸ ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν
ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον αἱρετικοὶ ἐκαυχῶντο καὶ καυχῶνται
διὰ τὴν «ὀρθοδοξίαν» των.

46. Ὁ Σαβέλλιος ἐδίδασκεν ὅτι ὑπάρχει μία οὐσία καὶ ἐπομένως
ἐν θεῖον ὄν, ἐν θεῖον πρόσωπον, μία θεῖα ὑπόστασις. Ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς
καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι κατ' αὐτὸν τρεῖς διακεκριμέναι ἀπ' ἀλ-
λήλων ὑποστάσεις, ἀλλὰ εἶναι τρία πρόσωπα, ὑπὸ τὴν ἕνωσίαν τοῦ προσω-
πεῖου ἢ τῆς προσωπίδος, ἢ τρία ὀνόματα, τρεῖς τρόποι ἀποκαλύψεως ἐνός
καὶ τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ. Πλεονα περὶ Σαβελλίου καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ

·37. Διότι τρεῖς εἶναι αἱ σύγχρονοι ἀσθενεῖαι τῆς θεολογίας: Ἡ ἀθετα, ὁ Ἰουδαϊσμός καὶ ἡ πολυθετα. Ἐξ αὐτῶν, τῆς μὲν ἀθετας ἔγινε προστάτης ὁ ἐκ Λιβύης Σαβέλλιος, τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας Ἄρειος καὶ τῆς πολυθετας μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας, «πολὺ ὀρθόδοξοι»⁴⁵. Τί συμβουλεύω λοιπὸν ἐγώ; Νὰ ἀποφύγωμεν ἀπὸ τὰς τρεῖς αὐτάς ἀσθενείας ὅ,τι ἐπιβαλθῆς ἔχουν καὶ νὰ παραμείνωμεν ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς εὐσεβείας. Οὔτε νὰ παρασυρθῶμεν δηλαδὴ εἰς τὴν ἀθεταν τοῦ Σαβελλίου ἀπὸ τὴν νέαν αὐτὴν ἀνάλυσιν ἢ σύνθεσιν καὶ νὰ μὴ θεωροῦμεν τὰ τρία πρόσωπα ὡς ἓνα ἢ, καλύτερα, νὰ μὴ θεωροῦμεν ὡς τίποτε τὸ καθένα (διότι τὸ καθένα παύει νὰ εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι, ὅταν μπαίνη τὸ ἓνα εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου ἢ ὅταν μεταβάλλεται τὸ ἓνα εἰς τὸ ἄλλο)⁴⁶, ἢ νὰ δημιουργοῦμεν μὲ τὸν νοῦν μας καὶ νὰ πλάθωμεν μὲ τὴν φαντασίαν μας ἓνα σύνθετον καὶ παράδοξον Θεόν, ὅμοιον μὲ τὰ μυθικὰ ζῶα. Οὔτε νὰ ἀποκόπτωμεν τὰς φύσεις σύμφωνα μὲ τὴν μανίαν τοῦ Ἀρείου, ὅπως πολὺ σωστά τὴν ἔχουν ὀνομάσει, καὶ νὰ περιορίζωμεθα ἔτσι εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν πτωχείαν, καὶ νὰ βάζωμεν μέσα εἰς τὴν θεῖαν φύσιν τὸν φθόνον μὲ τὸ νὰ ἀποδίδωμεν τὴν θεότητα μόνον εἰς τὸν ἀγέννητον (Πατέρα), ὡσάν νὰ ἐφοδούμεθα μήπως τυχὸν διεφθείρητο ἀπὸ ἡμᾶς ὁ Θεός, ἐάν ἐπιστεῦομεν ὅτι εἶναι Πατὴρ Θεοῦ ἀληθινοῦ καὶ τῆς ἰδίας μὲ αὐτὸν φύσεως⁴⁷. Οὔτε νὰ θεωροῦμεν εἰς τὴν θεότητα τρεῖς ἀρχάς, τὴν μίαν ἀντίθετον πρὸς τὴν ἄλλην ἢ παράλληλον, καὶ νὰ εἰσάγωμεν ἔτσι τὴν ἑλληνικὴν πολυαρχίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχομεν ἀπομακρυνθῆ⁴⁸.

38. Πρέπει ἐπίσης μερικοὶ νὰ μὴ ἀγαποῦν τόσο πολὺ τὸν

βλ. εἰς Ὁρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, τόμ. 10, στ. 1106-1108 (ἄρθρον «Σαβέλλιος», Β. Φανουργάκη).

47. Ἡ κυριωτέρα πλάνη τοῦ Ἀρείου συνίστατο εἰς τὸ ὅτι ἐθεώρει τὸν Υἱὸν κτίσμα καὶ διέλυε τὴν Τριάδα. Περὶ τῆς αἰρέσεως τοῦ Ἀρείου βλ. εἰς Ὁρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, τόμ. 3, στ. 92-96 (ἄρθρον «Ἄρειος», Π. Κ. Χρήστου).

48. Μὲ τὴν μεταστροφὴν εἰς τὸν Χριστιανισμόν.

εἶναι Πατέρα περιαιρεῖν· τίνος γὰρ ἂν καὶ εἶη Πατὴρ, τοῦ Υἱοῦ
 τὴν φύσιν κεχωρισμένου καὶ ἀπεξενωμένου μετὰ τῆς κτίσεως;
 οὐ γὰρ τοῦτο Υἱὸς τὸ ἀλλότριον ἢ συναλειφομένου πρὸς τὸν Πα-
 τέρα, καὶ συγχεομένου, ἴσον δὲ εἶπειν, καὶ συγχέοντος· μήτε
 5 τοσοῦτον φιλοχρίστους, ὡς μήτε τούτῳ φυλάττειν τὸ εἶναι Υἱῶ·
 (τίνος γὰρ ἂν καὶ εἶη, μὴ πρὸς ἀρχὴν ἀναφερόμενος τὸν πατέ-
 ρα); μήτε τῷ Πατρὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα, τῆς ὡς πατρὶ καὶ γεν-
 νήτορι· μικρῶν γὰρ ἂν εἶη καὶ ἀναξίων ἀρχή, μᾶλλον δὲ μικρῶς
 τε καὶ ἀναξίως, μὴ θεότητος ὧν ἀρχὴ καὶ ἀγαθότητος, τῆς ἐν
 10 Υἱῶ καὶ Πνεύματι θεωρουμένης· τῷ μὲν ὡς Υἱῶ καὶ Λόγῳ, τῷ
 δὲ ὡς προόδῳ καὶ οὐ διαλύτῳ Πνεύματι· ἐπειδὴ γε ἀναγκαῖον
 καὶ τὸν ἓνα Θεὸν τηρεῖν, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογεῖν,
 καὶ ἐκάστην μετὰ τῆς ιδιότητος.

39. Ταῦτ' οὖν μακροτέρου μὲν ἢ κατὰ τὸν παρόντα και-
 15 ρόν, οἶμαι δὲ καὶ βίον, τοῦ λόγου καὶ νοῆσαι καὶ παραστήσαι
 ἱκανῶς τε καὶ ὅσον ἄξιον· μᾶλλον δὲ καὶ νῦν καὶ αἰεὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος, ᾧ μόνῳ Θεὸς καὶ νοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται καὶ ἀκούεται.
 Καθαρῶ γὰρ μόνον ἀπτέον τοῦ καθαροῦ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος·
 οὐ δ' εἵνεκα νῦν ἐν ὀλίγῳ διεληλύθαμεν, ἵν' ἐκεῖνο δηλώσωμεν,
 20 ὅτι χαλεπὸν ἐν πλήθει μάλιστα, περὶ τηλικούτων διαλεγόμενον,
 ἐκ παντοδαπῆς συγκειμένῳ καὶ ἡλικίας καὶ ἕξεως, οἷον ὁργάνῳ
 τινὶ πολυχόρδῳ διαφόρων δεομένῳ καὶ τῶν κρουμάτων, εὐρεῖν

49. Ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρον «πρόδος», ὃ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀρχῆς, ἐκπόρευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

50. Ἀναφέρεται εἰς τὰ ἰδιώματα τῶν τριῶν θείων προσώπων· τὸ ἀγέννητον τοῦ Πατρὸς, τὸ γεννητὸν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ ἐκπορευτὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Πατέρα, ὥστε νὰ ἀφαιροῦν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἰδιότητά του ὡς Πατὴρ. Διότι τίνας θὰ ἦτο Πατήρ, δταν ἡ φύσις τοῦ Υἱοῦ θὰ εἶχεν ἀποξενωθῆ καὶ χωρισθῆ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς καὶ θὰ εἶχε ταυτισθῆ μὲ τὴν κτίσιν; Διότι δὲν εἶναι Υἱὸς τὸ ξένον, αὐτὸ τὸ ὁποῖον καλύπτεται ἀπὸ τὸν Πατέρα ἢ συγγέεται μὲ αὐτόν, ἢ τὸν συγγέει, πρᾶγμα ποῦ εἶναι τὸ ἴδιο. Οὔτε νὰ ἀγαποῦν τόσον πολὺ τὸν Χριστόν, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν νὰ εἶναι Υἱὸς (διότι ποίου θὰ ἦτο Υἱὸς, ἐὰν δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸν Πατέρα ὡς ἀρχήν;) . Οὔτε νὰ ἐπιτρέπουν εἰς τὸν Πατέρα τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς, τὸ ὁποῖον διαθέτει ὡς πατήρ καὶ γεννήτωρ. Διότι θὰ ἦτο ἀρχὴ μικρῶν καὶ ἀσημάντων, ἢ μᾶλλον κατὰ μικρὸν καὶ ἀνάξιον τρόπον, ἂν δὲν ἦτο ἀρχὴ τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀγαθότητος, ἡ ὁποία ὑπάρχει καὶ εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Εἰς μὲν τὸν Υἱὸν ἐπειδὴ εἶναι Υἱὸς καὶ Λόγος, εἰς δὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπειδὴ εἶναι Πνεῦμα ἐκπορευόμενον ἀπὸ τὸν Θεὸν⁴⁹ καὶ ὄχι διάχυτον. Ἐπειδὴ, βεβαίως, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διατηρῶμεν τὸν ἕνα Θεὸν καὶ νὰ ὁμολογοῦμεν τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τὴν καθεμίαν μὲ τὴν ἰδιότητά της⁵⁰.

39. Δι' αὐτὰ λοιπὸν χρειάζεται νὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς πολὺ περισσότερον καιρὸν ἀπὸ ὅσον διαθέτομεν τώρα, νομίζω δὲ καὶ ἀπὸ δλόκληρον τὴν παροῦσαν ζωὴν μας, διὰ νὰ τὰ κατανοήσῃ καὶ διὰ νὰ τὰ περιγράψῃ κατὰ τρόπον ἱκανοποιητικὸν καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἀξίαν των. Ἡ, καλύτερα, καὶ τώρα καὶ πάντοτε χρειάζεται δι' αὐτὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, μὲ τὴν βοήθειαν καὶ μόνον τοῦ ὁποίου γίνεται κατανοητὸς καὶ ἐρμηνεύεται καὶ ἀκούεται ὁ Θεός. Διότι μόνον μὲ κάτι καθαρὸν πρέπει νὰ ἐγγίσωμεν τὸ καθαρὸν. Διὰ τὸν λόγον δὲ αὐτὸν ἀκριβῶς ἔχομεν ἀναφερθῆ τώρα δι' ὀλίγων εἰς τὸ θέμα τοῦτο, διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι εἶναι δύσκολον, καὶ μάλιστα μέσα εἰς ἕνα πλῆθος, τὸ ὁποῖον συζητεῖ διὰ τόσον μεγάλα πράγματα καὶ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ κάθε ἡλικίαν καὶ ἀπὸ κάθε χαρακτῆρα, ὡσάν νὰ εἶναι κάποιο ὄργανον μὲ πολλὰς χορδὰς, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ διαφορετικὰ κτυπήματα διὰ

τινα τὸν πάντας καταρτίσαι δυνάμενον λόγον, καὶ λαμπρῶναι
 τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως· οὐ μόνον ὅτι ἐν τρισὶ τούτοις τοῦ κιν-
 δύνου σαλεύοντος, διανοία καὶ λόγῳ καὶ ἀκοῇ, ἀναγκαῖον πε-
 ρὶ ἐν γέ τι τούτων, εἰ καὶ μὴ πάντα, προσπταῖσαι· ἢ γὰρ οὐκ
 5 ἐνελάμφθη νοῦς, ἢ λόγος ἠσθένησεν, ἢ οὐκ ἐχώρησεν ἀκοὴ μὴ
 κεκαθαυμένη· καὶ ὁμοίως ἐξ ἑνὸς τούτων καὶ πάντων χωλεύειν
 ἀνάγκη τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ τοῖς ἄλλο τι διδάσκειν ὑπι-
 σχνουμένοις ῥᾶστον ποιεῖ τὸν λόγον καὶ εὐπαράδεκτον, ἢ τῶν
 ἀκουόντων εὐλάβεια, τοῦτο ἐνταῦθα ἢ ζημία καθίσταται καὶ
 10 ὁ κίνδυνος.

40. Ὡς γὰρ περὶ Θεοῦ καὶ τοῦ μεγίστου τῶν ὄντων ἔχον-
 τες τὸν ἀγῶνα, καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῆς, καὶ τῆς πρώτης πᾶ-
 σιν ἐλπίδος, ὅσῳ τὴν πίστιν εἰσὶ θερμότεροι, τοσοῦτῳ προσαντέ-
 στεροι τῷ λόγῳ, καὶ προδοσίαν τῆς ἀληθείας, οὐκ εὐσέβειαν τὴν
 15 εὐπειθειαν ὑπολαμβάνοντες, πάντα πρόοιτ' ἂν πρότερον ἢ τοὺς
 οἴκοθεν λογισμούς, μεθ' ὧν ἔρχονται, καὶ τῶν δογμάτων οἷς
 συναεστράφησαν τὴν συνήθειαν· καὶ τοῦτο ἔτι λέγω τῶν με-
 τριωτέρων καὶ οὐ πάντῃ κακῶν τὸ πάθος, οἳ κὰν τῆς ἀληθείας
 διαμαρτάνωσιν, ἀλλὰ τῷ γε δι' εὐλάβειαν τοῦτο πάσχειν, καὶ
 20 ζῆλον μὲν ἔχειν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν, τυχὸν ἔσονται τῶν οὐ
 σφόδρα κατακρινομένων, οὐδὲ πολλὰς δερομένων, ὡς οἱ διὰ
 κακίαν καὶ πονηρίαν τοῦ δεσποτικοῦ θελήματος ἀποπίπτοντες.
 Καὶ τάχα ἂν οὗτοι μεταπεισθεῖέν ποτε, καὶ μεταβληθεῖεν ὑπὸ
 τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὅφ' ἧς καὶ ἀντέβαινον, εἴ τις αὐτῶν ἄψαιτο
 25 λόγος, ἢ οἴκοθεν ἢ ἔξωθεν κρούσας καιρίως, ὥσπερ σίδηρος πυ-

51. Ρωμ. 10, 2.

52. Πρβλ. Λουκ. 12, 47.

νά ήχήση, νά εϋρη κανείς τόν λόγον ὁ ὁποῖος ἤμπορεῖ νά διαφωτίση τοὺς πάντας καί νά τοὺς λαμπρύνῃ μέ τὸ φῶς τῆς γνώσεως. *Ὅχι μόνον διότι ἐνυπάρχει ὁ κίνδυνος εἰς αὐτὰ τὰ τρία, εἰς τὴν διάνοιαν δηλαδὴ, τὸν λόγον καί τὴν ἀκοήν, καί κατ' ἀνάγκην θά σφάλωμεν εἰς κάποιον ἀπὸ αὐτὰ, ἂν ὄχι εἰς ὄλα· (διότι ἢ ὁ νοῦς δὲν θά ἔλαβε φῶτισιν, ἢ ὁ λόγος θά παρουσιάσθῃ ἀδύναμος, ἢ ἡ ἀκοή, ἢ ὁποῖα δὲν εἶχε καθαρθῆ, δὲν θά ἔγινε καλῶς δέκτης· ἐπίσης κατ' ἀνάγκην ἡ ἀλήθεια παρουσιάζει ἀτελείας ὡς πρὸς ἓν τούτων ἢ καί ὡς πρὸς ὄλα)· ἀλλὰ καί ἐπειδὴ ἐκεῖνο ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον κάνει εὐκόλον καί εὐκολα παραδεκτὸν τὸν λόγον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ὑπόσχονται νά διδάξουν κάτι ἄλλο, ἢ εὐσέβεια δηλαδὴ τῶν ἀχροατῶν, γίνεται εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἐπιζήμιον καί ἐπικίνδυνον.

40. Διότι ὀφείλοντες νά ἀγωνισθοῦν διὰ τὸν Θεὸν καί διὰ τὸ πιὸ μεγάλο ἀπὸ ὄλα τὰ πράγματα, διὰ τὴν σωτηρίαν δηλαδὴ καί τὴν ἀνωτέραν ἀπὸ ὄλα ἐλπίδα, ὅσον περισσότερο θερμοὶ εἶναι ἀπὸ τὴν πίστιν, τόσο περισσότερο ἐχθρικοὶ εἶναι πρὸς τὸν λόγον καί, ἐπειδὴ θεωροῦν τὴν εὐκολοπιστίαν προδοσίαν τῆς ἀληθείας καί ἀσέβειαν, θά ἀπέρριπτον τὰ πάντα ἐκ τῶν προτέρων, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν λογικὴν τῆς φύσεώς των, μέ τὴν ὁποῖαν ἔρχονται, καί τὴν συνήθειαν τῶν δογμάτων μέ τὰ ὁποῖα ἔχουν ζήσει. Λέγω ἀκόμη καί τὸ ἐξῆς: *Ὅτι εἶναι μέτριον καί ὄχι πολὺ κακὸν αὐτὸ πού παθαίνουν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, ἔστω καί ἂν ξεφύγουν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, παρασύρονται εἰς τοῦτο ἀπὸ εὐλάβειαν καί ἔχουν μὲν ζῆλον, ἀλλὰ ὄχι ζῆλον λογικόν⁵¹, καί ὅτι δὲν θά καταδικασθοῦν αὐστηρὰ οὔτε θά δεχθοῦν πολλὰ κτυπήματα⁵², ὅπως θά συμβῆ μέ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κακίαν καί πονηρίαν. Καί ὑπάρχει εἰς αὐτοὺς ἡ δυνατότης νά μεταπεισθοῦν κάποτε καί νά ἀλλάξουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἰδίαν τὴν εὐλάβειαν ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας καί παρεστράτησαν, ἔαν τοὺς συγκινήσῃ κάποιος λογισμὸς, ὁ ὁποῖος θά κτυπήσῃ μέ δύναμιν εἴτε ἐσωτερικὰ εἴτε ἐκ τῶν ἔξω τὴν καρποφόρον καί ἀξίαν νά δεχθῆ τὸ φῶς διάνοιαν, ὅπως ὁ σίδηρος κτυπᾷ τὸν τυ-

ρίτην λίθον, τὴν ἐγκύμονα καὶ ἀξίαν φωτὸς διάνοιαν· ἐν ἣ καὶ
τάχιστα ἂν ἐκ μικροῦ σπινθηῆρος ὁ τῆς ἀληθείας πυρσὸς ἐκλάμ-
ψειε.

41. Τί δ' ἂν εἴποι τις περὶ τῶν διὰ κενοδοξίαν ἢ φιλαρχίαν,
5 ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος λαλούντων, Ἰαννοῦ τινος ἢ Ἰαμβροῦ μεγα-
ληγορίας, οὐ κατὰ Μωϋσέως, τῆς δ' ἀληθείας ὀπλιζομένων, καὶ
τῆς ὑγαινουσύνης κατεξανισταμένων διδασκαλίας; ἢ τῆς τρίτης
μοίρας τῶν δι' ἀπαιδευσίαν καὶ τὴν ἐπομένην ταύτῃ θρασύτητα
ὁμόσε παντὶ λόγῳ χωροῦντων συώδει πάθει, καὶ καταπατούν-
10 των τοὺς καλοὺς μαργαρίτας τῆς ἀληθείας;

42. Ἡ ὅσοι μηδεμίαν μὲν οἴκοθεν ὑπόληψιν φέροντες, μη-
δέ τινα τύπον τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἢ χεῖρονα ἢ βελτίονα, πᾶ-
σι δὲ ὑποτιθέντες ἑαυτοὺς λόγοις καὶ διδασκάλοις, ὡς ἐξ ἀπάν-
των ἐκλεξόμενοι τὸ κρεῖττον καὶ ἀσφαλέστερον, καὶ κριταῖς οὐ
15 καλοῖς τῆς ἀληθείας σφίσιν αὐτοῖς πιστεύσαντες· ἔπειτα ὑπὸ
τῆς πιθανότητος ἄλλοτε ἄλλης περιφερόμενοι καὶ στρεφόμενοι,
καὶ παντὶ λόγῳ καταπλυνθέντες καὶ πατηθέντες, πολλοὺς ἀμεί-
ψαντες διδασκάλους καὶ πολλὰ γράμματα, ὡσπερ χοῦν ἀνέ-
μοις ῥαδίως ἀποβαλόντες, τέλος ἀποκαμόντες καὶ ἀκοήν καὶ
20 διάνοιαν, (ὦ τῆς ἀλογίας!) πρὸς πάντα λόγον ὁμοίως δυσχε-

53. Πρὸς Π. Ψαλμ. 72, 8.

54. Βλ. Β' Τιμ. 3, 8. Ὁ Ἰαννῆς καὶ ὁ Ἰαμβρῆς ἀναφέρονται ἀπὸ
τὸν Παῦλον εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ ὡς Αἰγύπτιοι μάγοι, οἱ ὅποιοι ἀντετά-
χθησαν εἰς τὸν Μωϋσῆν. εἶναι ἄγνωστον πόθεν ἐγνώριζεν ὁ Παῦλος τὰ
ὀνόματά των, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναφέρονται ταῦτα εἰς τὴν Ἐξοδὸν 7, 11έ.,
ὅπου περιγράφεται ἡ ἀντίστασις τῶν Αἰγυπτίων μάγων πρὸς τὸν Μωϋσέα.
Ὡς φαίνεται τὰ ὀνόματα ταῦτα περιείχοντο εἰς ἀπόκρυφα κείμενα, ὅπως

ριτόλιθον. Καί εἰς τὴν διάνοιαν αὐτὴν θὰ φεγγοβολήσῃ τότε πολὺ γρήγορα, σὰν ἀπὸ κάποιαν μικρὰν σπίθα, ἢ λαμπάδα τῆς ἀληθείας.

41. Τί δὲ θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶπῃ κανεὶς δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀπὸ ματαιοδοξίαν ἢ ἀγάπην πρὸς τὴν ἐξουσίαν ἀντιτάσσονται πρὸς τὸν Ὑψίστον⁵³ καὶ ὄχι πρὸς τὸν Μωυσέα, ὅπως ὁ Ἰαννῆς καὶ ὁ Ἰαμβρῆς⁵⁴, μὲ τοὺς ἀλαζονικούς τῶν λόγους, καὶ ὀπλίζονται ἐναντίον τῆς ἀληθείας καὶ ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῆς ὑγιоῦς καὶ ὀρθῆς διδασκαλίας; Τί ἐπίσης διὰ τὴν τρίτην τάξιν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀπὸ ἀμαρψωσίαν καὶ ἀπὸ τὸ θράσος, τὸ ὅποιον τὴν συνοδεύει πάντοτε, ἐπιχειροῦν μὲ κάθε μέσον καὶ μὲ τὸ πάθος, τὸ ὅποιον διακρίνει τοὺς χοίρους, νὰ καταπατήσουν τὰ πολύτιμα μαργαριτάρια τῆς ἀληθείας⁵⁵;

42. Ἡ τί θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ εἶπῃ δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν διαθέτουν καμμίαν προσωπικὴν ἀντίληψιν ἢ καμμίαν ἰδέαν περὶ τοῦ Θεοῦ, εἴτε καλὴν εἴτε κακὴν, καὶ ἀφήνουν τοὺς ἑαυτοὺς τῶν νὰ καθοδηγοῦνται ἀπὸ κάθε λόγον καὶ ἀπὸ κάθε διδάσκαλον, διὰ νὰ διαλέξουν τάχα ἀπὸ ὄλα αὐτὰ τὸ καλύτερον καὶ τὸ πιὸ σωστόν, καὶ ἐμπιστεύονται τοὺς ἑαυτοὺς τῶν εἰς κακοὺς κριτὰς τῆς ἀληθείας; Αὐτοί, ἀφοῦ στραφοῦν καὶ γυρίσουν ἀπὸ τὴν μίαν πιθανότητα πρὸς τὴν ἄλλην καὶ ὑποστοῦν πλῆσιν ἐγκεφάλου καὶ συντριβοῦν ἀπὸ λογῆς-λογῆς διδασκαλίας⁵⁶, καὶ ἀφοῦ ἀλλάξουν πολλοὺς διδασκάλους καὶ πολλὰ σχολεῖα, ἀποτινάσσουν τὰ πάντα μὲ εὐκολίαν, ὅπως διώχνει ὁ ἄνεμος τὴν σκόνην, καὶ τέλος καταλήγει ὁ νοῦς καὶ ἡ ἀκοή τῶν εἰς ἀποχαύνωσιν (ὦ πόσον μέγας εἶ-

δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Ὀριγένους «Κατὰ Κέλσου» (4, 51, PG 11, 1112) καὶ ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Θεοδορήτου εἰς τὴν Β' Τιμ. 3, 8 (PG 82, 847), ὅπου συναντῶμεν τὴν ἐκδοχὴν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ προφορικῆς παραδόσεως.

55. Ματθ. 7, 6.

56. Πρὸβλ. Ἐφεσ. 4, 14.

ραίνουσι, καὶ μοχθηρὸν τύπον ἑαυτοῖς ἐγγράφουσιν, αὐτῆς καταγελαῖν ἡμῶν καὶ καταφρονεῖν ὡς ἀστάτου καὶ οὐδὲν ὑγιᾶς ἐχούσης τῆς πίστεως, μεταβαλίνοντες ἀπαιδευτῶς ἀπὸ τῶν λεγόντων ἐπὶ τὸν λόγον· ὥσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ὀφθαλμοὺς κακῶς
 5 διακεῖμενος, ἢ τὰ ὄτα διεφθαρμένος, κατηγοροῖ τοῦ ἡλίου ἢ τῶν φωνῶν, τοῦ μὲν ὡς ἄμαυροῦ καὶ οὐ στίλβοντος, τῶν δὲ ὡς ἐκμελῶν καὶ ἀτόνων.

43. Καὶ διὰ τοῦτο ῥᾶον ἄρτι καινοτομεῖν ἀλήθειαν ψυχῆ, ὥσπερ κηρὸν οὐπω κεχαραγμένον, ἢ γράφειν κατὰ γραμμά-
 10 των, πονηρῶν λέγω διδαγμάτων τε καὶ δογμάτων, εὐσεβῆ λόγον, ὡς συγχεῖσθαι καὶ ἀτακτεῖν τοῖς προτέροις τὰ δεύτερα. Ὅδον μὲν γὰρ πατεῖν ἄμεινον τὴν λείαν καὶ τετριμμένην ἢ τὴν ἀτριβῆ καὶ τραχεῖαν, καὶ γῆν ἀροῦν ἢν πολλάκις ἄροτρον ἔτε-
 μεν καὶ ἡμέρωσεν· ψυχὴν δὲ γράφειν, ἢν οὐπω λόγος ἐχάραξε
 15 μοχθηρός, οὐδὲ εἰς βάθος τὰ τῆς κακίας ἐνεσημάνθη γράμματα· δύο γὰρ ἂν οὕτω τὰ ἔργα γίνοντο τῷ θεοσεβεῖ καλλιγράφῳ, ἐξαλείφειν τε τοὺς προτέρους τύπους, καὶ μετεγγράφειν τοὺς δοκιμωτέρους τε καὶ τοῦ μένειν ἀξιώτερους. Τοσοῦτοι μὲν δὴ καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ πάθη, καὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτόν, οἱ πονηροὶ
 20 καὶ τοῦ πονηροῦ τύποι καὶ χαρακτῆρες· τοσοῦτον δὲ τὸ ἔργον τῶν ταύτην πεπιστευμένων τὴν τῶν ψυχῶν παιδαγωγίαν καὶ προστασίαν· καὶ τὰ πλεῖω παρήκεν ὁ λόγος, ἵνα μὴ περιττότερος ἢ τοῦ δέοντος.

44. Ὡσπερ οὖν εἴ τις θηρίον ἐκ πολλῶν θηρίων συγκείμε-
 25 νον πολυειδὲς καὶ πολύμορφον, μειζόνων τε καὶ μικροτέρων, ἡμε-

ναι ὁ παραλογισμὸς των!), ὥστε νὰ ἀποστρέφονται τὸ ἴδιο κάθε λόγον, νὰ γεμίζουσι ἀπὸ μοχθηρίαν καὶ νὰ περιφρονοῦν καὶ νὰ εἰρωνεύωνται τὴν ἰδίαν τὴν πίστιν μας, διότι τάχα εἶναι ἀσταθῆς καὶ δὲν ἔχει τίποτε τὸ ὑγιὲς ἐπάνω της, καὶ νὰ κρίνουν μὲ τὴν ἀμορφωσιάν των ὅχι ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν, ἀλλὰ τοὺς λόγους των. Κάνουν δηλαδὴ ἐκεῖνο πού θὰ ἔκανε κάποιος ὁ ὁποῖος θὰ εἶχεν ἀδύνατον δρασιν ἢ ἐλαττωματικὴν ἀκοήν, ἐὰν ἐκατηγοροῦσε δι' αὐτὸ τὸν ἥλιον ἢ τοὺς ἤχους καὶ ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν ἥλιος εἶναι σκοτεινὸς καὶ δὲν λάμπει, οἱ δὲ ἤχοι χωρὶς μελωδίαν καὶ ἔντασιν.

43. Καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι εὐκολώτερον νὰ ἐγγράφη κανεὶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀλήθειαν εἰς τὴν ψυχὴν, ὡσὰν ἐπάνω σὲ κερὶ τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει χαραχθῆ ἀκόμη, παρὰ νὰ προσπαθῆ νὰ ἐγχαράξῃ τοὺς λόγους τῆς εὐσεβείας ἐπάνω σὲ πονηρὰς διδασκαλίας καὶ δόγματα, διότι τότε συγχέονται μὲ τὰ δεύτερα καὶ δὲν ὑποτάσσονται εἰς αὐτὰ τὰ πρῶτα. Καὶ εἶναι βεβαίως προτιμότερον νὰ βαδίζῃ κανεὶς ἐπάνω εἰς δρόμον ὁμαλὸν καὶ πολυπατημένον παρὰ εἰς δρόμον ἀνώμαλον καὶ δύσβατον, καὶ νὰ καλλιεργῆ χωράφι τὸ ὁποῖον ἔχει γίνει πολλὰς φορὰς μὲ ἀλέτρι καὶ ἔχει ἡμερώσει. Ὅταν πρόκειται ὁμοίως διὰ τὴν ψυχὴν, εἶναι προτιμότερον νὰ ἔχῃ κανεὶς νὰ κἀνῃ μὲ ψυχὴν τὴν ὁποῖαν δὲν ἔχει σημαδέψει ποτὲ πονηρὸς λόγος οὔτε ἔχουν χαραχθῆ βαθεῖα τὰ γράμματα τῆς κακίας. Διότι ἀπλῶς θὰ εἶχε νὰ κἀνῃ δύο ἐργασίας ὁ εὐσεβὴς καλλιγράφος: Νὰ ἐξαφανίσῃ πρῶτα τὰ προηγούμενα γράμματα καὶ μετὰ νὰ ἐγγράψῃ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι δοκιμασμένα καὶ ἀξίζουσι νὰ διατηρηθοῦν μονίμως. Διότι ἔχουν πολὺ μεγάλην σημασίαν καὶ διὰ τὰ ὑπόλοιπα πάθη καὶ διὰ τὸν ἴδιον τὸν λόγον τὰ σύμβολα καὶ τὰ σημάδια τῆς πονηρίας. Διὰ τοῦτο δὲ εἶναι τόσο σπουδαῖον τὸ ἔργον ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν ὡς ἀποστολὴν των νὰ παιδαγωγήσουσι καὶ νὰ προστατεύσουσι τὴν ψυχὴν. Δὲν θὰ εἴπω ὁμοίως περισσότερα, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ὁ λόγος μακρύτερος ἀπὸ ὅσον πρέπει.

44. Ὅπως λοιπὸν θὰ ἦτο πολὺ δύσκολον καὶ μεγάλο κατόρθωμα ἐὰν ἐπιχειροῦσε κανεὶς νὰ ὀδηγήσῃ καὶ νὰ ἐξημερώσῃ ἕνα

ρωτέρων τε καὶ ἀγριωτέρων, ἄγειν ἐπιχειροῖη καὶ τιθασσεύειν, πάντως ἂν ἦν ἔργον αὐτῷ καὶ οὐ μικρὸν τὸ ἀγώνισμα, οὕτως ἀνωμάλου καὶ ἀλλοκότου προστατεῖν φύσεως, οὔτε φωναῖς ταῖς αὐταῖς, οὔτε τροφαῖς, οὔτε χειρὸς ἐπαφαῖς, οὔτε συρίγμασιν, 5 οὔτε τοῖς τῆς ἄλλης ἀγωγῆς τρόποις ἐκάστων τῶν θηρίων χαίροντος, ἄλλων δὲ ἄλλοις ἡδομένων ἢ ἀχθομένων, ὡς ἡ φύσις ἐκάστου καὶ ἡ συνθήθεια· καὶ τί ἂν ἔδει ποιεῖν τὸν τοιούτου θηρὸς ἐπιστάτην; τί δ' ἄλλο γε ἢ πολυειδῆ τε εἶναι καὶ ποικίλον τὴν ἐπιστήμην; καὶ κατάλληλον ἐκάστῳ προσάγειν τὴν θερα- 10 πείαν, ὡς ἂν ἄγοιτο καλῶς αὐτῷ τὸ θηρίον καὶ διασώζοιτο; οὕτως ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ ἡθῶν καὶ λόγων, καθάπερ ἑνὸς ζώου συνθέτου καὶ ἀνομοίου, τοῦ κοινοῦ τούτου τῆς Ἐκκλησίας συγκειμένου σώματος. Πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν προστάτην ἀπλοῦν τε εἶναι τὸν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐν πᾶσιν ὀρθότητα· καὶ 15 ὅτι μάλιστα παντοδαπὸν καὶ ποικίλον κατὰ τὴν πρὸς ἕκαστον οἰκειώσιν, καὶ τὸ τῆς ὀμιλίας πρὸς πάντας ἐπιτήδειόν τε καὶ πρόσφορον.

45. Οἱ μὲν γὰρ δέονται γάλακτι τρέφεσθαι, τοῖς ἀπλοστέροις καὶ στοιχειωδεστέροις τῶν διδαγμάτων, ὅσοι τὴν ἔξιν 20 νήπιοι καὶ ἀρτιπαγεῖς, ὡς ἂν εἴποι τις, τὴν ἀνδρείαν τοῦ λόγου τροφήν οὐ φέροντες· ἦν εἰ προσάγοι τις παρὰ δύναμιν, τάχα ἂν καταπιεσθέντες καὶ βαρηθέντες, οὐκ ἐξαρκούσης τῆς διανοίας, ὡσπερ ἐκεῖ τῆς ὕλης τὸ ἐπεισελθὸν ἐλκῦσαι καὶ οἰκειώσασθαι, ζημιωθείεν ἂν καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν δύναμιν· οἱ δὲ τῆς 25 ἐν τοῖς τελείοις λαλουμένης σοφίας χρῆζοντες καὶ τροφῆς τῆς ὑψηλοτέρας καὶ στερέροτέρας, τῷ πρὸς διάκρισιν ἀληθοῦς τε καὶ

57. Πρβλ. Ἐβρ. 5, 12, καὶ Α' Κορ. 3, 1-2.

58. Ἐβρ. 5, 14.

θηρίον, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχε πολλὰς ὄψεις καὶ πολλὰς μορφάς καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀποτελεῖτο ἀπὸ πολλὰ θηρία μικρὰ καὶ μεγάλα, πιὸ ἡμερα καὶ πιὸ ἄγρια, καὶ νὰ κυβερνήσῃ μίαν τέτοιαν ἀνώμαλον καὶ παράδοξον φύσιν, ἣ ὁποία δὲν χαίρεται οὔτε μὲ τοὺς ἰδίους λόγους, οὔτε μὲ τὰς ἰδίας τροφάς, οὔτε μὲ τὰ χάδια τοῦ χειροῦ, οὔτε μὲ τὰ σφυρίγματα, οὔτε μὲ τοὺς λοιποὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἡμερώνει κανεὶς ἓνα θηρίον, ἀλλὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ θηρία πού τὴν ἀποτελοῦν χαίρεται ἢ λυπᾶται ἀναλόγως πρὸς τὴν φύσιν ἢ τὴν συνήθειάν του· — τί θὰ ἔπρεπε λοιπὸν νὰ κάνῃ ὁ δαμαστής αὐτοῦ τοῦ θηρίου; Τί ἄλλο παρὰ νὰ χρησιμοποίῃ πολλὰς καὶ ποικίλας μεθόδους καὶ τρόπους, καὶ νὰ δείχνῃ διὰ τὸ καθένα τὴν κατάλληλον φροντίδα, διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ ὀδηγήσῃ σωστὰ τὸ θηρίον καὶ νὰ τὸ διασώσῃ; — Ἔτσι εἶναι δύσκολον νὰ ὀδηγηθῇ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους διαφορετικῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἰκανότητος καὶ ὁμοιάζει μὲ ζῶον σύνθετον καὶ ἀνόμοιον. Ἔνεκα τούτου λοιπὸν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖον ὁ ὀδηγὸς καὶ προστάτης νὰ εἶναι ἀπλὸς καὶ νὰ φέρεται μὲ τὸν σωστὸν τρόπον πρὸς ὄλους. Πρὸ πάντων δὲ νὰ μεταχειρίζεται ποικίλους τρόπους καὶ μεθόδους διὰ νὰ προσοικειωθῇ τὸν καθένα καὶ νὰ χρησιμοποίῃ λόγους κατανοητοὺς καὶ ὠφελίμους δι' ὄλους.

(45.) Διότι ἄλλοι μὲν ἔχουν ἀνάγκην νὰ τραφοῦν μὲ γάλα⁵⁷, δηλαδὴ μὲ τὰ ἀπλούστερα καὶ πιὸ στοιχειώδη ἀπὸ τὰ διδάγματα. Καὶ αὐτοὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶναι νήπιοι καὶ ἀνώριμοι, ὅπως θὰ ἡμποροῦσε νὰ εἴπη κανεὶς, καὶ δὲν ἡμποροῦν νὰ ἀντέξουν τὴν δυνατὴν τροφήν τοῦ λόγου. Αὐτὴν τὴν τροφήν ἔαν τοὺς τὴν ἔδινε κανεὶς, ἐνῶ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ τὴν δεχθοῦν, θὰ ἐνιωθαν γρήγορα καταπίεσιν καὶ βάρος, ἐπειδὴ δὲν θὰ ἦτο εἰς θέσιν ἢ διανοιά των νὰ δεχθῇ καὶ νὰ ἀφομοιώσῃ αὐτὸ πού τῆς ἔχει προσφερθῇ (ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ὑλικὴν τροφήν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν νηπίων) καὶ θὰ ἔχαναν καὶ ἓνα μέρος ἀκόμη ἀπὸ τὴν προηγούμενην τῶν ἰκανότητα. Ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἣ ὁποία διδάσκεται εἰς τοὺς τελείους⁵⁸, καὶ ἀπὸ

ψευδοῦς ἰκανῶς γεγυμνάσθαι τὰ αἰσθητήρια, εἰ γάλα ποτίζου-
το καὶ τρέφονται λαχάνοις, ἀσθενῶν βρώματι, δυσχεραίνουσι
ἄν· καὶ μάλα εἰκότως, οὐ δυναμούμενοι κατὰ Χριστόν, οὐδὲ
αὔξοντες τὴν ἐπαινετὴν αὔξησιν, ἣν ἐργάζεται λόγος τελειῶν εἰς
5 ἄνδρα, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἄγων πνευματικῆς, τὸν καλῶς
τρέφόμενον.

46. «Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἰκανός; Οὐ γάρ ἐσμεν ὡς οἱ
πολλοὶ» καπηλεύειν δυνάμενοι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ἀνα-
μιγνύναι τὸν οἶνον ὕδατι· τὸν εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου
10 λόγον τῷ πολλῷ καὶ εὐόνῳ καὶ χαμαὶ συρομένῳ καὶ ἐξιτήλῳ καὶ
εἰκῇ ῥέοντι, ὥστε αὐτοὶ τι παρακερδαίνειν ἐκ τῆς καπηλείας,
ἄλλο τε ἄλλως ὀμιλοῦντες τοῖς πλησιάζουσι καὶ πᾶσι πρὸς χά-
ριν· ἐγγαστριμυθοὶ τινες ὄντες καὶ κενολόγοι, τὰς ἑαυτῶν ἡδο-
νὰς θεραπεύοντες λόγοις ἐκ γῆς φωνουμένοις καὶ δυομένοις εἰς
15 γῆν· ὡς ἂν μάλιστα εὐδοκιμοῖεν παρὰ τοῖς πολλοῖς, ὅτι μάλιστα
ζημιοῦντες αὐτοὺς, ἢ ἀπολλύντες, καὶ αἷμα ἀθῶον ἀπλουστέ-
ρων ψυχῶν ἐκχέοντες ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἐκζητηθησόμενον.

47. Ἄλλ' εἰδότες ἑτέροις βέλτιον εἶναι τὰς ἑαυτῶν ἡγίας
ἐνδιδόναι τεχνικωτέροις, ἢ ἄλλων ἡγίόχους εἶναι ἀνεπιστήμο-
20 νας, καὶ ἀκοὴν ὑποτιθέναι μᾶλλον εὐγνώμονα, ἢ γλῶσσαν κι-
νεῖν ἀπαίδεντον· ταῦτα διαλεχθέντες ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ ἴσως οὐ

59. Πρβλ. Ρωμ. 14, 2.

60. Β' Κορ. 2, 16.

61. Αὐτόθι 2, 17.

62. Ἦσ. 1, 22.

63. Πρβλ. Ψαλμ. 103, 15.

64. Ἐγγαστριμυθος χαρακτηρίζεται ἐκεῖνος ὃ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ὀμι-
λεῖ ἐκ τῆς γαστροῦ. Οἱ ἀρχαῖοι ἐχαρακτήριζον ἐγγαστριμύθους καὶ ἐκεί-

τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ἀνωτέραν τροφήν, ἐπειδὴ ἔχουν γυμνασθῆ τὰ αἰσθητήριά των καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τὸ ἀληθές ἀπὸ τὸ ψευδές, θὰ ἐστενοχωροῦντο ἐὰν τοὺς ἐπότιζε κανεὶς μὲ γάλα καὶ τοὺς ἔτρεφε μὲ λάχανα⁶⁵. Καὶ αὐτὸ εἶναι πολὺ φυσικόν, ἐπειδὴ δὲν γίνονται πιὸ δυνατοὶ κατὰ Χριστόν, οὔτε προσδεύουν εἰς τὴν χριστιανικὴν ζωὴν μὲ τὴν πρόοδον τὴν ὁποίαν ἐπιφέρει ὁ λόγος ὁ ὁποῖος ἀνδρώνει καὶ φέρει εἰς τὴν κατάλληλον πνευματικὴν ὠριμότητα ἐκείνον ὁ ὁποῖος τρέφεται καλῶς.

46. «Καὶ ποῖος εἶναι ἱκανὸς δι' αὐτά⁶⁵; Διότι δὲν εἴμεθα ὅπως οἱ πολλοί, οἱ ὁποῖοι ἠμποροῦν νὰ καπηλευθοῦν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας»⁶¹ καὶ νὰ ἀναμίξουν τὸ κρασί μὲ νερό⁶². Τὸν λόγον, ὁ ὁποῖος εὐφραίνει τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου⁶³, μὲ τὸν εὐτελεῖ λόγον ὁ ὁποῖος σύρεται κάτω καὶ σβύνει γρήγορα καὶ τρέχει εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν, ὥστε καὶ αὐτοὶ νὰ κερδίζουν παρανόμως ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως αὐτῆς καὶ νὰ ὀμιλοῦν κατὰ διαφόρους τρόπους πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τοὺς πλησιάζουν καὶ ὅπως ἀρέσει εἰς τὸν καθένα. Μερικοὶ δὲ εἶναι ἐγγαστρίμυθοι⁶⁴ καὶ μωρολόγοι καὶ αἰσθάνονται ἡδονὴν μὲ λόγους οἱ ὁποῖοι ἀνεβαίνουν ἀπὸ τὴν γῆν καὶ βουλιάζουν πάλιν εἰς αὐτήν, ὥστε νὰ ἀπολαμβάνουν μεγάλης ἐκτιμήσεως ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐπειδὴ τοὺς ζημιώνουν πάρα πολὺ ἢ ἀκόμη καὶ τοὺς καταστρέφουν, καὶ ἐπειδὴ χύνουν τὸ ἄθῳον αἷμα τῶν πιὸ ἀπλοϊκῶν ψυχῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ἀναζητηθῆ ἀπὸ τὰς χεῖρας μας⁶⁵.

47. Ἀλλὰ ἐπειδὴ γνωρίζομεν ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ παραχωρήσωμεν καὶ τὴν ἰδικὴν μας διακυβέρνησιν εἰς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι εἶναι πιὸ ἔμπειροι, παρὰ νὰ κυβερνώμεν ἄλλους ἐνῶ δὲν ἔχομεν τὰς ἀπαραιτήτους γνώσεις· καὶ ὅτι εἶναι καλύτερον νὰ ὑπακούωμεν μὲ καλὴν προαίρεσιν παρὰ νὰ ὀμιλῶμεν μὲ ἀμάθειαν, ἀφοῦ τὰ ἐσυλλογίσθημεν ὅλα αὐτὰ καὶ ἀφοῦ τὰ ἐσυζητήσαμεν ὄχι

νοὺς οἱ ὁποῖοι ἔδιδον χρησμοὺς ἀπὸ τὴν κοιλίαν. Αὐτοὺς δὲ φαίνεται ὅτι ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ Γρηγόριος.

65. Βλ. Ἱεζεκ. 3, 20 καὶ 33, 8.

φάυλοις συμβούλοις, εἰ δὲ μή γε, ἀλλ' οὖν εὖνοις, καὶ τὰ ῥητέα
καὶ τὰ πρακτέα μαθεῖν οὐκ εἰδότες μᾶλλον ἢ διδάσκειν ἀγνο-
οῦντες, ἔδοκιμάσαμεν. Ἀγαπητὸν γὰρ ὄτω κἂν εἰς βαθὺ γῆρας
λόγος ἀφίκοιτο πολίος, καὶ ὠφελῆσαι νέαν ἐν εὐσεβείᾳ ψυχὴν
5 δυνάμενος. Ὡς τό γε παιδεύειν ἄλλους ἐπιχειρεῖν, πρὶν αὐτοὺς
ικανῶς παιδευθῆναι, καὶ ἐν πίθῳ τὴν κεραμεῖαν μαθάνειν, τὸ
δὴ λεγόμενον, ἐν ταῖς τῶν ἄλλων ψυχαῖς ἐκμελετᾶν τὴν εὐσέ-
βειαν, λίαν εἶναι μοι φαίνεται ἀνοήτων ἢ τολμηρῶν ἀσυνέτων
μέν, εἰ μὴδὲ αἰσθάνοντο τῆς ἐαυτῶν ἀμαθείας· θρασέων δέ, εἰ
10 καὶ συνιέντες, κατατολμῶσι τοῦ πράγματος.

48. Ἐβραίων μὲν οὖν οἱ σοφώτεροι λέγουσιν, ὡς ἄρα ἦν
τις πάλαι νόμος Ἐβραίοις, ἐν τοῖς μάλιστα εὖ ἔχων καὶ ἐπαι-
νούμενος, μὴ πᾶσαν ἡλικίαν πάση Γραφῇ ἐνδίδοσθαι· μὴδὲ γὰρ
εἶναι τοῦτο λυσιτελέστερον, ὅτι μὴδὲ πᾶσαν εὐθέως εἶναι παντὶ
15 ληπτὴν, καὶ τὰ μέγιστα ἂν τοὺς πολλοὺς κακῶσαι τῷ φαινομέ-
νω, τὴν βαθυτέραν· ἀλλὰ τὰς μὲν ἀπ' ἀρχῆς ἀνεῖσθαι πᾶσι καὶ
εἶναι κοινάς, ὧν καὶ τὸ σωματικὸν οὐκ ἀδόκιμον· τὰς δὲ μὴ ἄλ-
λοις ἢ τοῖς ὑπέρ εἰκοστὸν καὶ πέμπτον γεγονόσιν ἔτος πιστεύ-
εσθαι, ὅσαι δι' εὐτελοῦς τοῦ ἐνδύματος τὸ μυστικὸν κάλλος πε-

66. Ἡ διδασκαλία τῆς κεραμικῆς τέχνης ἤρχιζεν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἀπὸ τὰ μικρότερα πῆλινα σκευὴ διὰ τὴν φθᾶσιν τελικῶς εἰς τὰ μεγάλυ-
τερα, τὰ ὅποια ἦσαν τὰ πιθάρια. Ἡ φράσις «ἐν πίθῳ τὴν κεραμεῖαν μα-
θάνειν» ἐχρησιμοποιεῖτο εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκείνας κατὰ τὰς ὁποίας
ἐπιχειροῦσε κάποιος νὰ ἀσχοληθῆ με κάτι τὸ πολὺ μεγάλο χωρὶς ποτὲ
προηγουμένως νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην τέχνην καὶ πείραν ἀπὸ τὰ
μικρά.

67. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐννοεῖ ὁ Θεολόγος ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι εὐρί-
σκονται εἰς τὸ χαμηλότερον στάδιον τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἐν ἀντιθέσει

μέ κακούς ἀλλά μέ καλοπροαίρετους συμβούλους, ἐπροτιμήσαμεν νά μάθωμεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πρέπει νά λεχθῶν καὶ ἐκεῖνα πού πρέπει νά γίνουν, πράγματα τὰ ὁποῖα δὲν ἐγνωρίζαμεν, ἀντὶ νά προσπαθήσωμεν νά διδάξωμεν, ἐνῶ εἴχαμεν ἄγνοιαν. Διότι εἶναι πρᾶγμα εὐχάριστον νά φθάσῃ κάποιος συνετὸς λόγος εἰς ἓνα ἄνθρωπον, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸς εὐρίσκεται εἰς βαθὺ γῆρας καὶ νά ἡμπορέσῃ νά ὠφελήσῃ κάποιαν ψυχὴν νέαν εἰς τὴν εὐσέθειαν. Ὅπως, βεβαίως, τὸ νά ἐπιχειροῦν νά διαπαιδαγωγῶν ἄλλους χωρὶς νά ἔχουν ἱκανοποιητικῶς διαπαιδαγωγηθῆ οἱ ἴδιοι ὁμοιάζει μέ τὸ νά προσπαθοῦν νά μάθουν τὴν κεραμικὴν τέχνην εἰς τὸ πιθάρι, κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον⁶⁶. Τὸ νά διδάσκουν δηλαδὴ τὴν εὐσέθειαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἄλλων, μοῦ φαίνεται ἀπὸ τὰ πιθ ἀνόητα καὶ ριφοκίνδυνα πράγματα. Καὶ εἶναι μὲν ἡ πρᾶξις αὐτὴ παράλογος, ἔαν δὲν ἀντιλαμβάνωνται καθόλου τὴν ἀμάθειάν των, ἀναίσχυντος δέ, ἔαν, ἐνῶ γνωρίζουσι ὅτι συμβαίνει τοῦτο, παρὰ ταῦτα τὸ ἐπιχειροῦν.

48.) Οἱ πιθ σοφοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους λέγουσι ὅτι παλαιότερον ὑπῆρχε κάποιος νόμος εἰς τοὺς Ἑβραίους, ὁ ὁποῖος ἔχαιρε μεγάλης ἐκτιμήσεως καὶ ἐπαινεῖτο, καὶ ὁ ὁποῖος ἔλεγεν, ὅτι δὲν πρέπει οἱ ἄνθρωποι τῆς κάθε ἡλικίας νά μελετοῦν ὀλόκληρον τὴν Γραφήν, ἐπειδὴ κάτι τέτοιο δὲν εἶναι ὠφέλιμον, διότι οὔτε ὀλόκληρη γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν καθένα, καὶ ἐπειδὴ τὸ βαθύτερον νόημά της καλύπτεται διὰ τοὺς πολλοὺς ἀπὸ ἐκεῖνο πού φαίνεται. Ἀλλὰ αἱ μὲν πρῶται ἀλήθειαι ὀφείλουσι νά ἐπιτρέπωνται καὶ νά εἶναι κοινὰ εἰς ὅλους, ἐκεῖνα δηλαδὴ τὰς ὁποίας ἡμποροῦν νά δεχθῶν καὶ οἱ σωματικοὶ ἄνθρωποι⁶⁷, αἱ ὑπόλοιποι δὲ νά μὴ παραδίδωνται εἰς ἄλλους παρὰ μόνον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουσι ὑπερβῆ τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Εἶναι δὲ αὐταὶ ἐκεῖνα αἱ ὁποῖαι κάτω ἀπὸ ἀσήμαντον καὶ εὐτελὲς ἔνδυμα κρύβουσι τὸ μυστικὸν κάλλος τὸ ὁποῖον φωτίζει καὶ

πρὸς τοὺς «κεκαθαρμένους» οἱ ὁποῖοι ἔχουσι φθάσει εἰς τὸ ὑψηλότερον στάδιον,

ρικαλύπτουσιν, ἄθλον φιλοπονίας καὶ λαμπροῦ βίου, μόνοις τοῖς κεκαθαρμομένοις τὸν νοῦν ὑπαστράπττον καὶ φανταζόμενον, ὡς μόνης δυναμένης τῆς ἡλικίας ταύτης ὑπὲρ τὸ σῶμα γενέσθαι, καὶ ἀναθῆναι καλῶς ἐπὶ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ γραμματος.

5 49. Ἡμῖν δὲ οὐδεὶς ὄρος τοῦ παιδεύειν καὶ τοῦ παιδεύεσθαι, ὥσπερ οἱ λίθοι πάλαι ταῖς ὑπὲρ τὸν Ἰορδάνην καὶ ταῖς ἐντὸς Ἰορδάνου φυλαῖς· οὐδὲ τισὶ μὲν ἐκεῖνο, τισὶ δὲ τοῦτο ἐπιτρεπτόν· οὐδέ τις κανὼν τῶν ἔξεων· ἀλλ' οὕτω τὸ πρᾶγμα ἐρῶπιται καὶ συγκέχεται, καὶ οὕτω κακῶς διακείμεθα, ὥστε οἱ πλείους
10 ἡμῶν, ἵνα μὴ λέγω πάντες, πρὶν ἀποθέσθαι σχεδὸν τὴν πρώτην τρίχα καὶ τὸ τὰ παιδικὰ ψελλίζεσθαι, πρὶν παρελθεῖν εἰς τὰς θείας αὐλάς, πρὶν τῶν ἱερῶν βίβλων γνῶναι κἄν τὰ ὀνόματα, πρὶν Καινῆς καὶ Παλαιᾶς χαρακτῆρα γνωρίσαι καὶ τοὺς προστά-
15 τας· οὐπω γὰρ λέγω πρὶν ἢ τὸν βόρβορον ἀποπλύνασθαι, καὶ τὰ τῆς ψυχῆς αἴσχη ὅσα ἢ κακία ἡμῖν προσεμάξατο, ἂν δύο ἢ τρία ῥήματα τῶν εὐσεβῶν ἐξασκήσωμεν, καὶ ταῦτα ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐντεύξεως, ἢ τῷ Δαβὶδ βραχέα καθομιλήσωμεν, ἢ τὸ τριβώνιον εὖ περιστειλώμεθα, ἢ μέχρι τῆς ζώνης φιλοσοφήσωμεν, εὐσε-
20 βείας τι πλάσμα καὶ ὄψιν ἡμῖν αὐτοῖς περιχρώσαντες· βαβαὶ τῆς προεδρίας καὶ τοῦ φρονήματος! Ἰερὸς καὶ ἐκ σπαργάνων ὁ Σαμουὴλ· εὐθύς ἐσμεν σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ὑψηλοὶ τὰ θεῖα, καὶ γραμματέων τὰ πρῶτα καὶ νομικῶν, καὶ χειροτονοῦ-
25 μεν ἡμᾶς αὐτοὺς οὐρανίους, καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ῥαββὶ ζητοῦμεν, καὶ οὐδαμοῦ τὸ γράμμα, καὶ πάντα δεῖ νοη-

68. Πρὸλ. Α' Βασ. 2, 21.

69. Βλ. Ματθ. 23, 7.

λαμπρύνει τὸν νοῦν καὶ ἀποτελοῦν βραβεῖον φιλοπονίας καὶ ἐναρέτου βίου δι' ἐκείνους μόνον οἱ ὅποιοι εἶναι καθαροί, ἐπειδὴ μόνον ἡ ἡλικία αὐτὴ ἤμπορεῖ νὰ ξεπεράσῃ τὸ σῶμα καὶ νὰ ἀνεβῆ ἀπὸ τὸ γράμμα εἰς τὸ πνεῦμα.

49. Εἰς ἡμᾶς δὲ δὲν ὑπάρχει κανένα ἄριον μεταξὺ τοῦ νὰ διαπαιδαγωγοῦμεν καὶ νὰ διαπαιδαγωγούμεθα, ὅπως ὑπῆρχαν παλαιότερα οἱ λίθοι οἱ ὅποιοι ἐχώριζαν τὰς φυλάς ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου, οὔτε ἐπιτρέπεται εἰς μερικοὺς μὲν ἐκεῖνο καὶ μερικοὺς τοῦτο, οὔτε πάλιν ὑπάρχει κανόνας διὰ τὰς καταστάσεις τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔχει ριφθῆ καὶ ἔχει ἀνακατευθῆ κατὰ τέτοιον τρόπον, καὶ εὕρισκόμεθα εἰς τόσον κακὴν κατάστασιν, ὥστε οἱ περισσότεροι ἀπὸ ἡμᾶς, διὰ νὰ μὴ εἶπω ὄλοι, προτοῦ σχεδὸν βγάλωμεν τὴν πρώτην τρίχα καὶ μάθωμεν νὰ ψελλίζωμεν τὰς πρώτας λέξεις, προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, προτοῦ καὶ μάθωμεν τὰ ὀνόματα τῶν ἱερῶν βιβλίων, προτοῦ γνωρίσωμεν τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς — διότι δὲν λέγω ἀκόμη προτοῦ ξεπλυθοῦμεν ἀπὸ τὸν βόρβορον καὶ ἀπὸ τὰ αἴσχη τῆς ψυχῆς, τὰ ὅποια ἔχει ρίξει ἐπάνω μας ἡ κακία, ἂν ἐφαρμόσωμεν δύο ἢ τρεῖς ἐντολάς τῶν εὐσεβῶν, τὰς ὁποίας θὰ ἔχωμεν ἀκούσει καὶ δὲν θὰ ἔχωμεν διαβάσει ἢ ἂν ἀσχοληθῶμεν ὀλίγον μὲ τὴν μελέτην τοῦ Δαυτῆ, ἢ ἂν φορέσωμεν τὸ ἔνδυμα τῶν φιλοσόφων καὶ ζήσωμεν μετρίαν ἀσκητικὴν ζωὴν καὶ ἀλείψωμεν τὸ πρόσωπόν μας μὲ ἓνα περικάλυμμα εὐσεβείας, ὧ, πόσον σπουδαῖοι θὰ νομίσωμεν ὅτι εἴμεθα καὶ πόσον θὰ ὑψηλοφρονήσωμεν! Ὁ Σαμουὴλ ἦτο ἅγιος ἀκόμη ἀπὸ τὰ σπάργανα!⁶⁸—, ἀμέσως γινόμεθα σοφοὶ καὶ διδάσκαλοι καὶ παίρνομεν σπουδαίαν θέσιν εἰς τὰ θεῖα πράγματα καὶ τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν γραμματέων καὶ τῶν νομικῶν καὶ αὐτοχειροτονούμεθα οὐράνιοι, καὶ ἐπιδιώκομεν νὰ μᾶς ὀνομάζουσιν οἱ ἄνθρωποι «ραββί» (διδασκάλους)⁶⁹, καὶ δὲν δίδομεν οὐδεμίαν σημασίαν εἰς τὸ γράμμα, ἀλλὰ λέγομεν ὅτι ὅλα πρέπει νὰ τὰ ἐννοοῦμεν πνευματικῶς, καὶ ὅτι: τὰ προφητικὰ ὄνειρα εἶναι μεγάλα

κτοίημεν ἄν, εἰ μὴ σφόδρα ἐπαινοίμεθα. Τοῦτο ἡμῶν οἱ χρη-
 στώτεροι καὶ ἀπλούστεροι· τί δὲ οἱ πνευματικοὶ μᾶλλον καὶ γεν-
 ναιότεροι; Πολλὰ κατακρίναντες ἡμᾶς, ἂν οὕτω δόξη, καὶ βα-
 σανίσαντες, καὶ οὐδαμοῦ θέντες, ἀπῆλθον, καὶ τὴν κοινωνίαν
 5 ὡς οὐκ εὐσεβῶν διαπτόσαντες.

50. Ἐάν τις ἀπὸ τῶν λέγων οὕτως πρῶτος καὶ λογι-
 κῶς προβιβάζοντες· Εἶπέ μοι, ὦ θαυμάσιε, καλεῖς τι τὸ ὀρχεῖ-
 σθαι, τό τε αὐλεῖν; Πάνυ γε εἶποιεν ἄν. Τί δὲ σοφίαν τε καὶ σο-
 φὸν εἶναι, τοῦθ' ὁ δὴ θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην τι-
 10 θέμεθα; Καὶ τοῦτο δώσουσι. Πότερον δὲ κρεῖττον εἶναι καὶ
 ὑψηλότερον, ταῦτα σοφίας, ἢ τούτων μακροῦ τὴν σοφίαν; Καὶ
 πάντων εὖ οἶδ' ὅτι φήσουσι· καὶ μέχρι τούτων εἰσὶν εὐγνώμο-
 νες. Ἄρ' οὐκ ὀρχήσεως μὲν καὶ αὐλήσεως ἔστι διδασκαλία καὶ
 μάθησις, καὶ χρόνου πρὸς τοῦτο δεῖ, καὶ ἰδρώτων συχῶν καὶ
 15 πόνων, καὶ μισθοὺς καταβαλεῖν ἔστιν ὅτε, καὶ προσαγωγῶν
 δεηθῆναι, καὶ ἀποδημῆσαι μακρότερα, καὶ τᾶλλα τὰ μὲν ποιῆ-
 σαι πάντα, τὰ δὲ παθεῖν, οἷς ἐμπειρία συλλέγεται· τὴν δὲ σο-
 φίαν, ἢ πᾶσιν ἐπιστατεῖ, καὶ πάντα ἐν ἑαυτῇ τὰ καλὰ συλλα-
 βοῦσα ἔχει, ὡς καὶ τὸν Θεὸν αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἢ τι ἄλλο χαί-
 20 ρειν ἀκούοντα, ἐπειδὴ καλεῖται πολλοῖς ὀνόμασιν, οὕτω κοῦ-
 φόν τι καὶ πεπατημένον πρᾶγμα ὑποληψόμεθα, ὥστε θελῆσαι
 δεῖν μόνον καὶ εἶναι σοφόν; Πολλῆς τοῦτο τῆς ἀμαθείας. Ἐάν
 ταῦτα λέγωμεν αὐτοῖς, καὶ κατὰ μικρὸν τὴν πλάνην ἀνακαθαί-
 ρωμεν, ἢ τις ἄλλος τῶν εὐμαθεστέρων καὶ συνετωτέρων, τοῦτο

ἀνοησῖαι. Καὶ θὰ ἤμπορούσαμεν νὰ ἀγανακτήσωμεν, ἐὰν δὲν μᾶς ἐπαινοῦσαν πολὺ. Καὶ αὐτὸ τὸ ζητοῦν οἱ πιὸ ἐνάρετοι καὶ πιὸ ἀγαθοὶ ἀπὸ ἡμᾶς. Τί δὲ θὰ πρέπει νὰ ζητήσουν οἱ πιὸ πνευματικοὶ καὶ οἱ πιὸ γενναῖοι; Ἐφοῦ μᾶς κατακρίνουν διὰ πολλὰ, ἂν τὸ θεωρήσουν σωστὸν καὶ ἀφοῦ μᾶς δοκιμάσουν, θὰ ἀποχωρήσουν, καὶ θὰ ἀποφύγουν νὰ μᾶς συναναστραφοῦν διότι εἴμεθα ἀσεβεῖς.

50. Ἐὰν δὲ λέγωμεν εἰς κάποιον ἀπὸ αὐτοῦς μὲ πραότητα καὶ κατὰ τρόπον προσδευτικὸν τὰ παρακάτω: Πές μου, ἀγαπητέ, θεωρεῖς ὡς κάτι σημαντικὸν τὸ νὰ ἤμπορῇ νὰ χορεύῃ κανεὶς ἢ τὸ νὰ παίξῃ τὸν αὐλόν; Βεβαίως, θὰ μοῦ ἀπαντοῦσε. Θεωρεῖς ἐπίσης κάτι σημαντικὸν τὴν σοφίαν καὶ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς σοφός, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς τὴν τελείαν γνῶσιν τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων; Καὶ εἰς αὐτὸ θὰ ἀπαντήσουν καταφατικά. Ποῖον δὲ εἶναι καλύτερον καὶ ἀνώτερον, ὁ χορὸς δηλαδὴ καὶ ὁ αὐλὸς ἀπὸ τὴν σοφίαν, ἢ ἡ σοφία εἶναι πολὺ ἀνωτέρα ἀπὸ αὐτά; Γνωρίζω πολὺ καλὰ ὅτι θὰ ἀπαντήσουν ὅτι ἡ σοφία εἶναι ἀνωτέρα. Καὶ μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ εἶναι καλοπροαίρετοι. Ἐὰν λοιπὸν διὰ τὸν χορὸν καὶ διὰ τὴν μάθην κανεὶς νὰ παίξῃ τὸν αὐλὸν χρειάζεται διδασκαλία καὶ μάθησις, καὶ ἀπαιτεῖται χρόνος καὶ ἰδρώτας καὶ πολὺς κόπος δι' αὐτό, καὶ χρειάζεται νὰ καταβάλλῃ κανεὶς διδάκτρα, ἐνίοτε δὲ θὰ χρειασθῇ καὶ συμβούλους καὶ νὰ ταξιδέψῃ εἰς ἄλλα μέρη καὶ νὰ κἀνῃ καὶ ἄλλα, νὰ κἀνῃ δηλαδὴ τὰ πάντα καὶ νὰ ὑποστῇ ὅλα ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποκτᾶται ἡ πείρα. Τὴν σοφίαν δὲ, ἢ ὁποῖα εὗρίσκειται πάνω ἀπὸ ὅλα καὶ ἔχει συγκεντρωμένα ἐπάνω τῆς ὅλα τὰ καλὰ, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς νὰ χαίρῃ ὅταν ἀκούῃ τὸ ὄνομα αὐτὸ περισσότερον ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο, ἂν καὶ ἔχει πολλὰ ὀνόματα, νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς κάτι κενὸν καὶ συνηθισμένον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐπιθυμήσῃ κανεὶς διὰ νὰ γίνῃ σοφός; Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα θὰ ἔδειχνε πολλὴν ἀμάθειαν. Ἐὰν λέγωμεν εἰς αὐτοὺς τέτοια πρᾶγματα καὶ καθαρίζωμεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν πλάνην, ἢ ἂν τὸ κἀνῃ αὐτὸ κάποιος ἀπὸ τοὺς περισσότερον μορφωμένους καὶ πιὸ συνετούς, αὐτὸ θὰ ὁμοιάζῃ μὲ τὸ νὰ

ἐκεῖνο κατὰ πετρῶν σπεῖρειν, καὶ λαλεῖν εἰς ὧτα μὴ ἀκουόντων. Οὕτως οὐδ' αὐτὸ τοῦτό εἰσι σοφοί, τὴν ἑαυτῶν γινώσκειν ἀπαιδευσίαν. Καί μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸ τοῦ Σολομῶντος περὶ αὐτῶν εἰπεῖν· «Ἔστι πονηρία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον· 5 ἄνδρα δόξαντα παρ' ἑαυτῷ σοφὸν εἶναι»· καὶ δ τοῦτου πονηρότερον, παιδεύειν ἄλλους· πεπιστευμένον τὸν μηδὲ τῆς οἰκειάς ἀμαθείας ἐπαισθανόμενον.

51. Τοῦτο δακρῶν μὲν καὶ στεναγμῶν, εἴπερ τι ἄλλο, τὸ πάθος ἄξιον· δ καὶ πολλάκις ἐγὼ κατηλέησα, εὖ εἰδώς, ὅτι τὸ 10 οἶσθαι τοῦ εἶναι τὸ πλεῖστον ἀφαιρεῖται, καὶ μέγα τοῖς ἀνθρώποις ἢ κενοδοξία πρὸς ἀρετὴν ἐμπόδιον· ἰάσασθαι δὲ καὶ στήσαι τὴν νόσον Πέτρου ἂν εἶη τινὸς ἢ Παύλου, τῶν μεγάλων Χριστοῦ μαθητῶν, καὶ μετὰ τῆς ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ κυβερνήσεως εἰληφότεν τὸ χάρισμα, καὶ πᾶσι πάντα γινομένων, ἵνα τοὺς 15 πάντας κερδήσωσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις μέγα, κἂν εἰ καλῶς κυβερνοίμεθα καὶ ἀγοίμεθα πρὸς τῶν ἐπανορθοῦν τὰ τοιαῦτα καὶ διευθύνειν πεπιστευμένων.

52. Ἄλλ' ἐπειδὴ γε Παύλου καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνον ἐμνήσθημεν, ἀφέντες, εἰ δοκεῖ, τοὺς ἄλλους ἅπαντας, ὅσοι κατὰ νο- 20 μοθεσίαν, ἢ προφητείαν, ἢ στρατηγίαν, ἢ τινα τοιαύτην ἄλλην οἰκονομίαν τοῦ λαοῦ προεβλήθησαν, οἶον τὸν Μωσῆν, τὸν Ἀαρῶν ἐκεῖνον, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Ἡλίαν, τὸν Ἐλισσαῖον, τοὺς κριτάς, τὸν Ἰησοῦν, τὸν Δαβίδ, τῶν προφητῶν τὸ πλῆθος, τὸν Ἰωάννην, τοὺς δώδεκα μαθητάς τοὺς ἐπ' ἐκείνους ὕστερον, οἱ

70. Βλ. Λουκ. 8, 6, τὴν παραβολὴν τοῦ σπορέως.

71. Βλ. Ἐκκλ. 10, 5 καὶ Παροιμ. 26, 12, Ὁ Γρηγόριος κάνει συνδυα-

σπείρωμεν ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν⁷⁰ καὶ νὰ δμιλοῦμεν εἰς αὐτιὰ ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι δὲν ἀκούουν. Ἔτσι δὲν εἶναι σοφοὶ οὔτε ἐκείνοι οἱ ὅποιοι γνωρίζουν τὴν ἀμάθειάν των. Καὶ νομίζω ὅτι εἶναι σωστόν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶπεν ὁ Σολομῶν δι' αὐτούς. «Ἵπάρχει ἓνα κακόν, τὸ ὅποιον εἶδα κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιον: ἓνα ἄνθρωπον ὁ ὅποιος πιστεύει ὅτι εἶναι σοφός»⁷¹. Καὶ ἀκόμη χειρότερον ἀπ' αὐτό, τὸ νὰ ἔχη κάποιος ὡς ἀποστολὴν νὰ παιδαγωγῇ ἄλλους, ἐνῶ ὁ ἴδιος δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀμάθειάν του.

51. Αὐτὸ μὲν τὸ πάθος, ἂν μὴ τι ἄλλο, εἶναι ἀξιὸν δακρύων καὶ στεναγμῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ πολλὰς φορὰς ἔχω αἰσθανθῆ οἶκτον, ἐπειδὴ γνωρίζω καλὰ, ὅτι τὸ νὰ ὑπερηφανεύεται κανεὶς ἀφαιρεῖ πολὺ ἀπὸ ἐκεῖνο πού εἶναι, καὶ ὅτι ἡ ματαιοδοξία εἶναι μέγαλο ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀρετὴν. Τὸ νὰ θεραπεύσῃ δὲ κανεὶς καὶ νὰ σταματήσῃ τὴν ἀσθένειαν, θὰ ἤμπροῦσε νὰ τὸ κἀνῃ ὁ Πέτρος ἢ ὁ Παῦλος, ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὅποιοι μαζὶ μὲ τὴν καθοδήγησιν καὶ κυβέρνησιν μὲ λόγους καὶ ἔργα, εἶχαν λάβει τὸ χάρισμα αὐτὸ καὶ ἐγένοντο τὰ πάντα δι' ὄλους, διὰ νὰ κερδήσουν τοὺς πάντας⁷². Δι' ἡμᾶς ὁμοῦς τοὺς ὑπολοίπους εἶναι μέγα ἀκόμη καὶ τὸ ἂν κυβερνώμεθα καὶ ὑποτασσώμεθα προθύμως εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν ταχθῆ νὰ διορθώσουν καὶ νὰ κατευθύνουν τὰ πράγματα αὐτά.

Ὁ Παῦλος ὡς ὑπόδειγμα ποιμένος καὶ θεολόγου

52. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁμοῦς ἐνθυμηθήκαμεν τὸν Παῦλον καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους, ἀφοῦ ἀφήσωμεν, ἂν τὸ θεωρῆτε σωστόν, ὄλους τοὺς ἄλλους, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀναδειχθῆ ὡς νομοθέται, ὡς προφηταὶ, ὡς στρατηγοὶ ἢ εἰς ὅποιονδήποτε ἄλλο ἀξίωμα πρὸς χάριν τοῦ λαοῦ, ὅπως τὸν Μωϋσῆν, τὸν Ἀαρών, τὸν Ἥλιαν, τὸν Ἐλισσαίον, τοὺς Κριτάς, τὸν Ἰησοῦν (τοῦ Ναυῆ), τὸν Δαβίδ, τὸ πλῆθος τῶν προφητῶν, τὸν Ἰωάννην (τὸν Πρόδροπον), τοὺς δώδεκα

σὸν τῶν δύο αὐτῶν χωρίων.

72. Α' Κορ. 9, 22.

πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ πόνοις διεξήλθον τὴν προστασίαν κατὰ τοὺς ἑαυτῶν χρόνους ἕκαστοι· τούτους ὑπερβάντες ἅπαντας, Παῦλον προστησώμεθα μόνον τοῦ λόγου συνίστορα, κἄν τούτῳ θεωρήσωμεν, ὅσον ἐστὶ καὶ ψυχῶν ἐπιμέλεια, καὶ εἰ βραχείας τῆς 5 πραγματείας, ἢ μικρᾶς τῆς συνέσεως· Ὡς ἂν δὲ ῥᾶστα τοῦτο γνοήμεν καὶ κατίδοιμεν, τί Παῦλος αὐτὸς περὶ Παύλου φησί, ἀκούσωμεν.

53. Ἐὼ λέγειν τοὺς πόρους, τὰς ἀγρυπνίας, τοὺς φόβους, τὰς ἐν λιμῶ καὶ δίψει κακοπαθείας, τὰς ἐν ψύχει καὶ ἐν γυμνό-
10 τητι, τοὺς ἔξωθεν ἐπιβουλεύοντας, τοὺς ἔνδοθεν ἀντιπράττον-
τας. Ἀφήμι τοὺς διωγμούς, τὰ συνέδρια, τὰ δεσμοτήρια, τὰ δεσμά, τοὺς κατηγορούς, τὰ δικαστήρια, τοὺς καθ' ἡμέραν καὶ ὥραν θανάτους, τὴν σαργάνην, τοὺς λιθασμούς, τοὺς ῥαβδισμούς, τὴν περίοδον, τοὺς κατὰ γῆν κινδύνους, τοὺς κατὰ θάλασσαν,
15 τὸν βυθόν, τὰ ναύγια, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ληστῶν, κινδύνους ἐκ γένους, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, τὸν ἐκ χειρῶν βίον, τὸ ἀδάπανον Ἐθαγγέλιον, ὡς θέατρον ἦν καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, μέσος Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἰστάμενος· ὑπὲρ μὲν τῶν ἀγωνιζόμενος, τῷ δὲ προσάγων καὶ οἰκειῶν λαὸν περιούσιον,
20 χωρὶς τῶν παρεκτός. Τούτων τίς ἂν ἀξίως διέλθοι τὴν καθ' ἡμέραν ἐπιστάσιαν, τὴν τῶν καθ' ἕκαστον κηδεμονίαν, τὴν μέριμναν πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ πρὸς πάντα συμπαθὲς καὶ

73. Β' Κορ. 11, 27.

74. Ὁ θεολόγος ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὴν φυγάδευσιν τοῦ Παύλου ἀπὸ τὴν Δαμασκὸν ἐντὸς ἐνὸς δικτύου. Περὶ τούτου βλέπε Β' Κορ. 11, 33 καὶ Πράξ. 9, 25.

75. Ὡς ψευδάδελφοι χαρακτηρίζονται ἀπὸ τὸν Παῦλον οἱ Ἰουδαῖοι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι μολοντί εἶχαν μεταστραφῆ εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐπέμενον εἰς τὴν τήρησιν καὶ τῶν διατάξεων τοῦ Νόμου (περιτομῆς, καθαρ-

μαθητάς και τούς διαδόχους των, οί οποίοι με πολλούς ιδρώτας και κόπους ἐξετέλεσαν τήν ἀποστολήν των κατά τήν ἐποχήν του ὁ καθένας (ἀφοῦ τούς ἀφήσωμεν ὄλους αὐτούς) ἄς παρουσιάσωμεν μπροστά ὡς μόνον μάρτυρα τοῦ λόγου τόν Παῦλον, και ἄς παρατηρήσωμεν εἰς αὐτόν πόσον σπουδαία εἶναι ἡ φροντίδα διὰ τὰς ψυχάς, και ἄν τὸ ἔργον αὐτό εἶναι κάτι πρόχειρον ἢ ἄν τυχόν ἀπαιτῆ μικράν σύνεσιν. Διὰ νὰ τὸ γνωρίσωμεν δὲ αὐτὸ εὐκολα και διὰ νὰ τὸ κατανοήσωμεν, ἄς ἀκούσωμεν τί λέγει ὁ ἴδιος ὁ Παῦλος διὰ τὸν ἑαυτόν του.

53. Παραλείπω νὰ ἀναφέρω τούς κόπους, τὰς ἀγρυπνίας, τούς φόβους, τὰς ταλαιπωρίας ἀπὸ τήν πείναν και τήν δίψαν, ἀπὸ τὸ κρύο και τήν γυμνότητα⁷³, τούς ἐξωτερικούς ἐχθρούς, τούς ἐσωτερικούς ἀντιπάλους. Ἀφήνω τούς διωγμούς, τὰ συνέδρια, τὰ κρατητήρια, τὰς φυλακίσεις, τούς κατηγορούς, τὰ δικαστήρια, τούς θανάτους κάθε ἡμέραν και κάθε ὥραν, τὸ δίκτυον⁷⁴, τούς λιθοβολισμούς, τὰς περιοδείας, τούς κινδύνους εἰς τήν ξηράν, τούς κινδύνους εἰς τήν θάλασσαν, τὸν βυθόν, τὰ ναυάγια, τούς κινδύνους τῶν ποταμῶν, τούς κινδύνους τῶν ληστῶν, τούς κινδύνους ἀπὸ τούς ὁμοεθνεῖς του, τούς κινδύνους ἀπὸ τούς ψευδαδέλφους⁷⁵, τήν χειρωνακτικὴν του ἐργασίαν πρὸς βιοπορισμόν, τήν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου χωρὶς προσωπικὴν ὕλικὴν ὑφέλειαν και ὅτι ἔγινε θέαμα εἰς τούς ἀγγέλους και εἰς τούς ἀνθρώπους ἐπειδὴ ἐστέκετο μεταξὺ Θεοῦ και ἀνθρώπων. Και πρὸς χάριν μὲν τῶν ἀνθρώπων ἠγωνίζετο, εἰς δὲ τὸν Θεὸν προσέφερε και ἔκανεν οἰκτεῖον τὸν περιούσιον λαόν, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀπομακρύνει μόνοι των τούς ἑαυτούς των. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐξετάσῃ ἐπαξίως τήν καθημερινὴν φροντίδα και καθοδήγησιν, τήν φροντίδα και τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸν καθένα χωριστά, τήν φροντίδα δι' ὅλους τὰς Ἐκκλησίας, τήν συμπάθειαν και τήν ἀγάπην πρὸς ὄλους; *E-

μῶν κτλ.) και προσεπάθουν νὰ ἐπιβάλουν τοῦτο και εἰς τούς ἐξ ἔθνῶν χριστιανούς. Περὶ τῶν ψευδαδέλφων βλ. εἰς τήν Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολήν 2, 4ε.

φιλάδελφον; Προσέκοπτε τις, και Παῦλος ἠσθένει· και ἄλλος ἐσκανδαλίζετο, και Παῦλος ἦν ὁ φλεγόμενος.

54. Τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας φιλόπονον; τὸ δὲ ποικίλον τῆς
 θεραπείας; ἡ φιλανθρωπία δέ; τὸ δὲ αὐστηρὸν πάλιν; ἡ δὲ ἐξ
 5 ἀμφοτέρων μίξις και κραῖσις; ὡς μήτε τῇ χρηστότητι μαλακί-
 ζειν, μήτε τραχύνειν τῇ χαλεπότητι. Νομοθετεῖ δούλοις και
 δεσπόταις, ἄρχουσι και ἀρχομένοις, ἀνδράσι και γυναιξί, γο-
 νεῦσι και τέκνοις, γάμῳ και ἀγαμίᾳ, ἐγκρατεία και τρυφῇ, σο-
 φία και ἀμαθειά, περιτομῇ και ἀκροβυστία, Χριστῶ και κόσμῳ,
 10 σαρκί και πνεύματι. Τοὺς μὲν χαρὰν και στέφανον ὀνομάζει,
 τοῖς δὲ ἄνοιαν ἐγκαλεῖ· τοῖς μὲν συνοδεύει και συμπροθυμεῖται
 ὀρθοτομοῦσι, τοὺς δὲ ἀνακόπτει κακῶς ὀδεύοντας. Νῦν ἀφορί-
 ζει, νῦν ἀγάπην κωροῖ· νῦν θρηνεῖ· νῦν εὐφραίνεται· νῦν γάλα
 ποτίζει, νῦν μυστηρίων ἄπτεται· νῦν συγκατέρχεται, νῦν ἐαν-
 15 τῶ συννησοῖ· νῦν ῥάβδον ἀπειλεῖ, νῦν προτείνεται πνεῦμα πραό-
 τητος· νῦν ἐπαίρεται τοῖς ὑψηλοῖς, νῦν ταπεινοῦται τοῖς ταπει-
 νοῖς· ἄρτι τῶν ἀποστόλων ἐστὶν ἐλάχιστος, ἄρτι δοκιμὴν ὑπι-
 σχειται τοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος Χριστοῦ· ἄρτι τὴν ἐκδημίαν,

76. Ἀπαριθμησιν ὄλων τῶν προαναφερθέντων ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Παῦ-
 λον βλέπε εἰς Β' Κορ. 11, 23ῆ.

77. Ἐφεσ. 6, 9 και Κολοσ. 3, 22.

78. Κολοσ. 3, 18-19.

79. Ἐνταῦθα νοοῦνται οἱ ἐξ Ἰουδαίων και οἱ ἐξ ἐθνῶν χριστιανοὶ ἀν-
 τιστοιχῶς.

80. Φιλιπ. 4, 1.

81. Γαλ. 3, 1.

82. Α' Κορ. 5, 5.

83. Β' Κορ. 2, 8.

84. Α' Κορ. 4, 21.

πεφτε κάποιος εἰς πειρασμὸν καὶ ἀσθενούσῃ ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλος ἐσκανδαλίζετο καὶ ὁ Παῦλος κατεκαίετο ⁷⁶

54. Ἡ δὲ προθυμία διὰ τὴν διδασκαλίαν; Οἱ διάφοροι τρόποι τῆς θεραπείας; Ἡ φιlanθρωπία; Ἡ αὐστηρότης πάλιν; Ὁ συνδυασμὸς καὶ τῶν δύο καὶ ἡ συγχώνευσίς των; Εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶναι οὔτε μαλακοὶ ἐξ αἰτίας τῆς καλωσύνης, οὔτε νὰ εἶναι πολὺ σκληροὶ ἐξ αἰτίας τῆς αὐστηρότητος. Θέτει νόμους εἰς δούλους καὶ κυρίους ⁷⁷, εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας ⁷⁸, εἰς γονεῖς καὶ εἰς τέκνα, εἰς ἐγγάμους καὶ ἀγάμους, εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐγκρατεύονται καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ζοῦν βίον τρυφηλόν, εἰς σοφοὺς καὶ εἰς ἀγραμμάτους, εἰς περιτετημημένους καὶ εἰς ἀπεριτεμήτους ⁷⁹, εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀνήκουν εἰς τὸν κόσμον, εἰς τὴν σάρκα καὶ εἰς τὸ πνεῦμα. Δι' ἄλλους μὲν εὐχαριστεῖ, ἄλλους δὲ κατηγορεῖ. Τοὺς πρώτους ὀνομάζει χαρὰν καὶ στέφανον ⁸⁰, ἐνῶ τοὺς ἄλλους τοὺς κατηγορεῖ δι' ἀνοησίαν ⁸¹. Τούτους, οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν τὸν σωστὸν δρόμον, τοὺς συνοδεύει καὶ μὲ προθυμίαν βαδίζει κοντὰ των, ἐνῶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι βαδίζουν κακῶς προσπαθεῖ νὰ τοὺς σταματήσῃ. Πότε ἀποκόπτει ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ⁸² καὶ πότε προσφέρει ἀγάπην ⁸³. Πότε θρηγεῖ καὶ πότε ἐνθουσιάζεται καὶ χαίρει. Πότε ποτίζει μὲ γάλα καὶ πότε πλησιάζει εἰς τὰ μυστήρια. Πότε ταπεινώνεται μαζί μὲ τοὺς ἄλλους καὶ πότε ἀνυψώνει τὸν ἑαυτὸν του. Πότε ἀπειλεῖ μὲ ράβδον καὶ πότε παρουσιάζεται μὲ πνεῦμα πραότητος ⁸⁴. Πότε ὑπερηφανεύεται διὰ τὰ ὑψηλὰ καὶ πότε ταπεινώνεται διὰ τὰ χαμηλὰ. Πότε εἶναι ἐλάχιστος ἀπὸ τοὺς ἀποστόλους ⁸⁵ καὶ πότε παρουσιάζει ἀπόδειξιν περὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ ὅποιος ὀμιλεῖ δι' αὐτοῦ ⁸⁶. Πότε ἐπιθυμεῖ τὸν θάνατον καὶ θυσιάζεται καὶ πότε ἀποφαίνεται ὅτι εἶναι συμφερότερον δι' αὐτοὺς νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ζωὴν ⁸⁷.

85. Α΄ Κορ. 15, 9.

86. Β΄ Κορ. 13, 3.

87. Φιλιπ. 1, 23-24.

ποθεῖ καὶ σπένδεται· ἄρτι παραμεῖναι τῇ σαρκὶ δι' αὐτοῖς ἀναγκαιότερον δογματίζει· οὐ γὰρ ζητεῖ τὸ ἑαυτοῦ, ζητεῖ δὲ τὸ τῶν τέκνων, οὓς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν. Οὗτος δρος πάσης πνευματικῆς προστασίας, πανταχοῦ τὸ καθ' ἑαυ-
5 τὸν παρορᾷ πρὸς τὸ τῶν ἄλλων συμφέρον.

55. Ἐγκαυχᾶται ταῖς ἀσθενείαις καὶ ταῖς θλίψεσιν· ὡς ἄλλω τινὶ κόσμῳ, τῇ Ἰησοῦ νεκρώσει ἐγκαλλωπίζεται· ὕψηλός ἐστι τὰ σαρκικά, καὶ τοῖς πνευματικοῖς ἀγάλλεται· οὐκ ἰδιώτης τὴν γνῶσιν, καὶ βλέπειν φησὶ δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι.
10 Θαῤῥεῖ τῷ πνεύματι, καὶ ὑποπιάζει τὸ σῶμα καθαιρῶν ὡς ἀντίπαλον· τί διδάσκων ἡμᾶς ἐν τούτοις, καὶ τί παιδεύων; μὴ φρονεῖν τοῖς κάτω, μὴ φουσιοῦσθαι τῇ γνώσει, μὴ τὴν σάρκα ἐπεγελεῖν τῷ πνεύματι. Πάντων ὑπερμαχεῖ, πάντων ὑπερεύχεται, ζηλοῖ πάντας, ἀνάπτεται ὑπὲρ πάντων, τῶν ἔξω νόμον, τῶν
15 ὑπὸ νόμον· κῆρυξ ἔθνῶν, Ἰουδαίων προστάτης. Ἐτόλμησέ τι καὶ μεῖζον ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν κατὰ σάρκα, ἵνα τολμήσω τι καὶ αὐτὸς οὕτω λέγων· ἀντεισαχθῆναι τούτους ἑαυτοῦ Χριστῷ διὰ τὴν ἀγάπην εὐχεται. ὦ τῆς μεγαλονοίας! ὦ τῆς τοῦ πνεύματος ζέσεως! Μιμεῖται Χριστόν, τὸν γενόμενον ὑπὲρ
20 ἡμῶν κατάραν, τὸν τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναλαβόντα, καὶ τὰς νόσους βαστάσαντα· ἢ, τό γε μετριώτερον εἰπεῖν, παθεῖν τι ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ὡς ἀσεβῆς, δέχεται, πρῶτος ἀπὸ Χριστοῦ, μόνον εἰ οὗτοι σώζονται.

56. Καὶ τί λέγω καθ' ἑκαστον; ζῶν γὰρ οὐχ ἑαυτῷ, Χρι-

88. Α' Κορ. 4, 15.

89. Β' Κορ. 11, 21.

90. Ρωμ. 9, 3.

Διότι δὲν ἐπιδιώκει τὸ ἰδικόν του συμφέρον, ἀλλὰ τὸ συμφέρον τῶν τέκνων του τῶν πιστῶν, τοὺς ὁποίους ἐγέννησεν εἰς Χριστὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου⁸⁸. Αὐτὸ εἶναι τὸ βασικὸν καθήκον κάθε πνευματικοῦ ἡγέτου, τὸ νὰ παραβλέπη εἰς κάθε περίπτωσιν τὸ ἰδικόν του συμφέρον πρὸς χάριν τοῦ συμφέροντος τῶν ἄλλων.

55. Καυχᾶται διὰ τὰς ἀσθενείας καὶ τὰς θλίψεις του. Ὡς νὰ πρόκειται διὰ κάποιο στολίδι, ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν νέκρωσιν του ἐν Χριστῷ. Εἶναι ὑπεράνω τῶν σαρκικῶν καὶ εὐφραίνεται μὲ τὰ πνευματικά. Κατέχει ὑψηλὴν γνῶσιν καὶ λέγει ὅτι βλέπει ὡς μέσα ἀπὸ καθρέπτη καὶ αἶνιγμα. Ἐμπιστεύεται εἰς τὸ πνεῦμα καὶ ταλαιπωρεῖ καὶ ταπεινώνει τὸ σῶμα ὡς ἀντίθετον πρὸς τὸ πνεῦμα. Τί μᾶς διδάσκει μὲ αὐτὰ καὶ τί μᾶς παιδαγωγεῖ; Νὰ μὴ ἔχωμεν σαρκικὸν φρόνημα, νὰ μὴ ὑπερηφανευώμεθα διὰ τὴν γνῶσιν, νὰ μὴ ἀφήνωμεν τὴν σάρκα νὰ ἐπαναστατῆ κατὰ τοῦ πνεύματος. Ὑπερασπίζεται τοὺς πάντας, εὐχεται δι' ὄλους, ἀνάπτει ζῆλον εἰς ὄλους, φλέγεται ἀπὸ ἀγάπην δι' ὄλους, καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν Νόμον καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ζοῦν μὲ τὸν Νόμον. Εἶναι κῆρυξ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ προστάτης τῶν Ἰουδαίων. Ἐτόλμησε δὲ νὰ κάμῃ καὶ κάτι μεγαλύτερον⁸⁹ διὰ τοὺς ἀδελφούς του κατὰ σάρκα, διὰ νὰ τολμήσω καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ εἶπω κάτι τέτοιο, νὰ εὐχηθῆ δηλαδὴ ἔξ αἰτίας τῆς μεγάλης του ἀγάπης νὰ ζήσουν αὐτοὶ ἀντὶ τοῦ ἰδίου μὲ τὸν Χριστὸν⁹⁰. Ὡ, πόση εἶναι ἡ μεγαλοφυχία του! Ὡ, πόση εἶναι ἡ θερμὴ τοῦ πνεύματος του! Μιμεῖται τὸν Χριστόν, ὁ ὁποῖος ἔγινε δι' ἡμᾶς κατάρτα⁹¹, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὰς ἀδυναμίας μας⁹² καὶ ἐδάστασε τὰς ἀσθενείας μας. Ἡ, διὰ νὰ ὁμιλήσω μὲ μετριωτέρους λόγους, δέχεται νὰ πάθῃ κάτι πρὸς χάριν των, ὡς νὰ ἦτο ἀσεθῆς, πρῶτος ὕστερα ἀπὸ τὸν Χριστόν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ σωθοῦν αὐτοί.

56. Καὶ διατί νὰ τὰ ἀναφέρω ἕνα πρὸς ἕνα χωριστά; Διότι

91. Γαλ. 3, 13.

92. Ἦσ. 53, 4.

στῶ δὲ καὶ τῷ κηρύγματι, καὶ κόσμον ἑαυτῷ σταυρώσας, καὶ σταυρωθεὶς κόσμῳ καὶ τοῖς δρωμένοις, πάντα ἡγεῖται μικρὰ καὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐλάττονα· κἂν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσῃ τὸ Εὐαγγέλιον, κἂν ἐπὶ τὸν τρί-
 5 τον οὐρανὸν φθάσῃ δι' ἀρπαγῆς, κἂν τοῦ παραδείσου γένηται θεατῆς, κἂν τῶν ἀδρόχτων ἡμῶν ῥημάτων ἀκροατῆς. Ταῦτα Παῦ-
 λος, καὶ εἰ τις κατ' ἐκεῖνον τῷ πνεύματι. Ἡμεῖς δὲ δεδοίκαμεν παρὰ τούτους, μὴ μωροὶ τινες ὦμεν ἄρχοντες Τάνεως, ἢ πρά-
 κτορες καλαμώμενοι, ἢ μακαρίζοντες τὸν λαὸν ψευδῶς· προσθή-
 10 σω δέ, καὶ μακαριζόμενοι, καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν τα-
 ράσσοντες· ἢ ἐμπαῖκται κυριεύοντες, ἢ νεανίσκοι προστάται καὶ ἀτελεῖς τὴν φρόνησιν, μὴδ' ὅσον ἄρτου καὶ ἱματίου πρὸς τὸ καθηγεῖσθαι τινῶν εὐποροῦντες· ἢ προφηταὶ διδάσκοντες ἄνομα· ἢ ἄρχοντες ἀπειθοῦντες, καὶ κακῶς ἀκούειν μετὰ τῶν πατρῶν
 15 ἄξιοι διὰ λιμοῦ σκληρότητα· ἢ ἱερεῖς τοῦ λαλεῖν εἰς τὴν καρδίαν Ἱερουσαλήμ πλεῖστον ἀπέχοντες, ἃ δὴ πάντα ὁ τῷ Σεραφίμ καὶ τῷ ἄνθρακι καθαρθεὶς Ἡσαΐας ὀνειδίζει καλῶς καὶ μαρ-
 τύρεται.

57. *Αρ' οὖν τὸ μὲν ἔργον τοσοῦτον, καὶ οὕτως ἐπίπονον

93. Γαλ. 6, 14.

94. Ρωμ. 15, 19.

95. Β' Κορ. 12, 3-4.

96. Βλ. Ἡσ. 19, 11. Ἡ Τάνις, πόλις τῆς Αἰγύπτου, ὑπῆρξε κατὰ τὴν περίοδον τῆς ΚΑ' δυναστείας ἐπὶ ἕνα αἰῶνα καὶ πλεον πρωτεύουσα τῆς Αἰγύπτου καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ἡσαΐας ἀποδίδει ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τοὺς «ἄρχοντας Τάνεις».

97. Βλ. Ἡσ. 3, 12.

98. Βλ. Ἡσ. 3, 7.

99. Βλ. Ἡσ. 8, 21.

θεωρεῖ τὰ πάντα ἀσήμαντα καὶ μικρότερα ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἐπειδὴ ζῆ ὄχι διὰ τὸν ἑαυτὸν του ἀλλὰ διὰ τὸν Χριστὸν καὶ διὰ τὸ κήρυγμα καὶ ἐπειδὴ ἔχει σταυρώσει τὸν κόσμον διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔχει σταυρωθῆ διὰ τὸν κόσμον⁹³ καὶ τὴν δρατὴν κτίσιν. Καὶ ἂν ἀκόμη ἐξαπλώσῃ τὸ Εὐαγγέλιον ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ μέχρι τὸ Ἰλλυρικόν⁹⁴, καὶ ἂν ἀρπαγῆ καὶ φθάσῃ μέχρι τὸν τρίτον οὐρανόν, καὶ ἂν ἴδῃ τὸν παράδεισον, καὶ ἂν ἀκούσῃ ἀρρήτους δι' ἡμᾶς λόγους⁹⁵ (ὄλα αὐτὰ τὰ θεωρεῖ ἀσήμαντα). Αὐτὰ τὰ ἔχει κατορθώσει ὁ Παῦλος, καὶ κάποιος ἄλλος Ἰσως, ὁμοιος μὲ ἐκεῖνον, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ πνεύματος. Ἡμεῖς δὲ φοβούμεθα μήπως, συγκρινόμενοι μὲ αὐτόν, ἀποδειχθῶμεν ἀνόητοι ὅπως οἱ ἄρχοντες τῆς Τάνεως⁹⁶, ἢ ἀπατεῶνες εἰσπράκτορες⁹⁷, ἢ ὡς ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι θεωροῦν ψευδῶς τὸν λαὸν εὐτυχῆ. Θὰ προσθέσω δὲ ὅτι θεωροῦν καὶ τοὺς ἑαυτοὺς των εὐτυχεῖς καὶ διαταράσσουν τὴν ὀρθὴν πορείαν σας. Ἡ εἶναι ἀπατεῶνες οἱ ὅποιοι κατορθώνουν νὰ καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν, ἢ νέοι ἡγέται οἱ ὅποιοι δὲν ἔχουν τελείαν φρόνησιν, οὔτε διαθέτουν τὸν ἄρτον καὶ τὰ ἱμάτια, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ ἡμπορέσουν νὰ γίνουν ἀρχηγοί⁹⁸. Ἡ προφηταὶ οἱ ὅποιοι διδάσκουν παράνομα πράγματα. Ἡ ἄρχοντες ἀνυπότακτοι οἱ ὅποιοι ἀξίζει νὰ κακολογοῦνται μαζί μὲ τὰ πάτρια ἐξ αἰτίας τῆς σκληρότητος τῆς πείνας⁹⁹. Ἡ ἱερεῖς οἱ ὅποιοι μακρὰν ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἡμποροῦν νὰ ὁμιλοῦν εἰς τὴν καρδίαν τῆς Ἱερουσαλήμ¹⁰⁰, γεγονότα τὰ ὅποια περιγράφει καὶ κατακρίνει πολὺ σωστὰ ὁ Ἡσαίας, ὁ ὁποῖος ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τὸ κάρβουνο, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ Σεραφίμ¹⁰¹.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς ἱερωσύνης καὶ οἱ φοβεροὶ λόγοι τῶν προφητῶν
διὰ τοὺς ἱερεῖς

57. Πραγματικὰ λοιπὸν τὸ ὑπουργήμα αὐτὸ εἶναι τόσον μέγα

100. Βλ. Ἦσ. 40, 2.

101. Πρόκειται περὶ τῆς ἀφηγήσεως τῆς καθάρσεως καὶ τῆς κλήσεως τοῦ Ἡσαίου εἰς τὸ προφητικὸν ἀξίωμα (Ἦσ. 6, 6).

τῇ αἰσθητικῇ καρδίᾳ καὶ λυπηρᾷ, καὶ ὄντως σῆς ὁστέων τῷ γε
 νοῦν ἔχοντι. Μικρὸς δὲ ὁ κίνδυνος, ἢ τὸ πτώμα εὐκαταφρόνητον;
 Ἄλλὰ μοι πολὺν ἐπανατείνεται φόβον ἔνθεν μὲν ὁ μακάριος
 Ὡσηέ, πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸ κριμα λέγων τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς
 5 ἄρχοντας· ὅτι παγίς ἐγενήθημεν τῇ σκοπιᾷ, καὶ ὡς δίκτυον ἐκ-
 τεταμένον ἐπὶ τὸ Ἰταθύριον, ὃ καταπεπῆχθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρω-
 πίνης ἀγρευόντων ψυχάς, ἀποθερίζειν τε τοὺς φαύλους ἀπει-
 λῶν προφήτας, καὶ πυρὶ καταναλίσκειν τοὺς κριτὰς αὐτῶν, ἐφέ-
 ξειν τε μικρὸν τοῦ χρεῖν βασιλέα καὶ ἄρχοντας· ὅτι ἑαυτοῖς
 10 ἐβασίλευσαν, ἀλλ' οὐ δι' αὐτοῦ.

58. Ἐνθεν δὲ ὁ θεῖος Μιχαίας οὐ φέρων οἰκοδομουμένην
 Σιών ἐν αἵμασιν, ὁποτέρῳις βούλει, καὶ Ἱερουσαλήμ ἐν ὀδικίαις,
 τῶν ἡγουμένων αὐτῆς μετὰ δώρων κρινόντων, καὶ τῶν ἱερέων
 μισθῶ ἀποκρινομένων, καὶ τῶν προφητῶν μετὰ ἀργυρίου μαν-
 15 τευομένων· ἀνθ' ὧν τί γενήσεσθαι; Σιών ὡς ἀγρὸν ἀροτρια-
 θήσεσθαι, καὶ Ἱερουσαλήμ ὡς ὀπωροφυλάκιον ἔσεσθαι, καὶ τὸ
 ὄρος τοῦ οἴκου εἰς ἄλλος δρυμοῦ λογισθήσεσθαι· θρηγῶν τε τὴν
 ἐρημίαν τῶν κατορθούντων, ὡς μόλις πον καλάμην ὑπολείπε-
 σθαι ἢ ἐπιφυλλίδα· ὁπότε καὶ τὸν ἄρχοντα αἰτεῖν, καὶ τὸν κρι-
 20 τὴν λόγους πρὸς χάριν λαλεῖν, καὶ σχεδὸν τὰ αὐτὰ τῷ μεγάλῳ

102. Βλ. Παροιμ. 14, 30· «σῆς δὲ ὁστέων καρδίᾳ αἰσθητικῇ».

103. Βλ. Ὡσηέ 5,1 καὶ 2. Τὸ Ἰταθύριον εἶναι τὸ ὄρος Θαδῶρ, ὡς
 σημειῶνουν ὠρισμένοι κώδικες εἰς τὸ περιθώριον καὶ αἱ μεταφράσεις τοῦ
 Ἀκύλα καὶ τοῦ Συμμάχου. Ὁ Ἰώσηπος εἰς τὴν «Ἀρχαιολογίαν» του ἀνα-
 φέρει τὸ ὄνομα Ἰταθύριον.

104. Ὡσηέ 6,5.

105. Αὐτόθι 7, 7.

106. Βλ. Ὡσηέ 8, 4.

καὶ τόσον κουραστικὸν εἰς τὴν καρδίαν ἢ ὅποια αἰσθάνεται καὶ λυπᾶται, καὶ ἢ ὅποια εἶναι πραγματικὸν σαράκι τῶν δακτύων¹⁰², δι' ἐκεῖνον βεβαίως ὁ ὁποῖος ἔχει νοῦν. Εἶναι μήπως μικρὸς ὁ κίνδυνος ἢ ἢ πτώσις μικρὰ καὶ χωρὶς σημασίαν; Εἰς ἐμέ δὲμὸς προκαλεῖ μεγάλον φόβον ἀπὸ τὴν μίαν μὲν πλευρὰν ὁ μακάριος Ὁσέ, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ἢ κρίσις θὰ στραφῆ ἐναντίον ἡμῶν τῶν ἱερέων καὶ τῶν ἀρχόντων, διότι ἐγίναμεν παγίς εἰς τὴν σκοπιάν καὶ δίκτυον τὸ ὁποῖον ἔχει ἀπλωθῆ εἰς τὸ Ἰταβύριον¹⁰³ ἀπὸ ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι φαρεύουν ἀνθρωπίνας ψυχὰς. Καὶ ἀπειλεῖ νὰ θανατώσῃ τοὺς ψευδοπροφήτας¹⁰⁴ καὶ νὰ κατακαύσῃ τοὺς κριτὰς αὐτῶν¹⁰⁵, καὶ νὰ καθυστερήσῃ ἐπ' ὀλίγον νὰ χρίσῃ βασιλέα καὶ ἄρχοντα, διότι ἔλαβαν μόνοι τῶν τὴν βασιλείαν χωρὶς νὰ τὴν πάρουν ἀπ' αὐτόν¹⁰⁶.

58. Ἀπὸ τὴν ἄλλην δὲ πλευρὰν ὁ θεὸς Μιχαίας, ἐπειδὴ δὲν ἄντεχε νὰ βλέπῃ τὴν Σιών νὰ κτίζεται ἐπάνω εἰς τὰ αἵματα, εἰς ὁποιαδήποτε αἵματα θέλεις, καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐπάνω εἰς τὰς ἀδικίας, ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς δωροδοκοῦνται καὶ οἱ ἱερεῖς ἀπαντοῦν εἰς τοὺς πιστοὺς μόνον ἐπὶ πληρωμῇ καὶ οἱ προφῆται προφητεύουν μόνον ἀφοῦ λάβουν χρήματα, τί λέγει ὅτι θὰ συμβῆῖ ἐξ αἰτίας δλων αὐτῶν; Ἡ Σιών θὰ καλλιεργηθῆ μὲ τὸ ἄροτρον ὡσάν χωράφι καὶ ἢ Ἱερουσαλήμ θὰ γίνῃ ὁμοία μὲ τὴν καλύβαν ἀγροφύλακος καὶ τὸ ὄρος τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται κοντὰ εἰς τὴν οἰκίαν θὰ θεωρηθῆ ὡς ἄγριον δάσος¹⁰⁷. Καὶ θρηγεί ἐπειδὴ κανεὶς δὲν διορθώνει τὴν ζυγὴν του καὶ δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλα ἐκτὸς ἀπὸ θερισμένες καλαμιές ἢ ὑπολείμματα ἀπὸ σταφύλια πὺ εὐρίσκει κανεὶς κάπου - κάπου¹⁰⁸. Ὅποτε καὶ ὁ ἄρχων παρακαλεῖ¹⁰⁹, καὶ ὁ κριτῆς λέγει λόγους παρηγορίας καὶ λέγει σχεδὸν τὰ ἴδια

107. Βλ. Μιχ. 3, 10-12.

108. Ἡ καλαμιὰ ἢ ὅποια ἀπομένει μετὰ τὸν θερισμὸν τοῦ σιταριοῦ καὶ τὰ ὑπολείμματα τῶν σταφυλῶν τὰ ὁποῖα παραμένουν εἰς τὸ ἀμπέλι μετὰ τὸν τρυγητὸν δείχνουν τὴν ἔλλειψιν καρποφορίας.

109. Μιχ. 7, 3.

Δαβίδ φθεγγόμενος· «Σῶσόν με, Κύριε, λέγοντι, ὅτι ἐκλέλοιπεν ὀσιος»· ἐξ οὗ καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐπιλείπειν αὐτούς, ὡς ὑπὸ σή-
τος δαπανώμενα.

59. Ἰωὴλ δὲ ἡμῖν καὶ θρῆνον διακελεύεται, καὶ κόπτεσθαι
5 βούλεται τοὺς λειτουργοῦντας τῷ θυσιαστηρίῳ, λιμοῦ πιέζον-
τος· τοσοῦτον ἀπέχει τρυφᾶν ἐπιτρέπειν ἐν τοῖς τῶν ἄλλων κα-
κοῖς· καὶ πρὸς τῷ ἀγιάζειν νηστεία, καὶ κηρύσσειν θεραπείαν,
συναγαγεῖν πρεσβυτέρους, νήπια, ἡλικίας ἐλεινίας, ἔτι καὶ αὐ-
τοὺς τὸ ἱερὸν καταλαβόντας ἐν σποδῷ καὶ σάκκοις, καὶ λίαν
10 ταπεινῶς κατὰ γῆς ἐρῶδιμμένους, διότι τεταλαιπωρῆκει πεδία τῆ
ἀκαρπία, καὶ ἐξῆρτο ἐξ οἴκου Κυρίου σπονδὴ καὶ θυσία, ἔλκειν
τῆ ταπεινώσει τὸν ἔλεον.

60. Τί δὲ ὁ Ἀββακούμ; Οὗτος μὲν καὶ θερμότερων ἀπτε-
ται λόγων, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀποδυσπετεῖ τὸν Θεόν, καὶ οἶον κα-
15 ταβοᾶ τοῦ χρηστοῦ δεσπότητος διὰ τὴν τῶν κριτῶν ἀδικίαν·
«Ἔως τίνος, Κύριε, κεκράξομαι, λέγων, καὶ οὐ μὴ εἰσακούσεις;
βοήσομαι πρὸς σὲ ἀδικούμενος, καὶ οὐ σώσεις; Ἴνα τί μοι ἔδει-
ξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ ταλαιπωρίαν καὶ ἀσε-
βειαν; Ἐξεναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτῆς λαμβάνει.
20 Διὰ τοῦτο διεσκέδασται νόμος, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρί-
μα». Εἶτα ἡ ἀπειλή, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις· «Ἴδετε, οἱ καταφρονη-
ταί, καὶ ἐπιβλέφατε, καὶ θαυμάσατε θαυμάσια, καὶ ἀφανίσθητε,
διότι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι». Καὶ τί χρεὴ πάντα ἐπιφέρειν τὰ
τῆς ἀπειλῆς; Ἀλλὰ μικρὸν ἔμπροσθεν· τοῦτο γὰρ μοι δοκεῖ

110. Ψαλμ. 11, 2.

111. Ἰωὴλ 1, 13.

112. Αδτῶθι 1, 14.

μέ εκείνα τὰ ὁποῖα εἶπεν ὁ μέγας προφήτης Δαβίδ: Σῶσέ με Κύριε, διότι οἱ δίκαιοι ἔχουν ἐξαφανισθῆ¹¹⁰. Ἐξ αἰτίας τούτου θὰ λείψουν ἀπ' αὐτοὺς τὰ ἀγαθὰ, ὡς ἂν νὰ τὰ εἶχε καταφάγει σκόρος.

59. Ὁ Ἰωὴλ δὲ μᾶς προτρέπει νὰ θρηνησωμεν, καὶ θέλει νὰ κόπτωνται μὲ γοεράς κραυγὰς ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι λειτουργοῦν εἰς τὸ θυσιαστήριον ὅταν πέσῃ πείνα¹¹¹. Τόσον πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιτρέπῃ νὰ ζῆ κανεὶς βίον τρυφηλόν, ὅταν οἱ ἄλλοι δυστυχοῦν. Καὶ θέλει οἱ ἱερεῖς νὰ ἀγιάζουν τὴν νηστείαν¹¹² καὶ νὰ κηρύσσουν τὴν θεραπείαν, νὰ συγκεντρώνουν τοὺς γέροντας καὶ τὰ νήπια, τὰς πιὸ δυστυχεῖς δηλαδὴ ἡλικίας, ἀκόμη δὲ καὶ νὰ μπαίνουν εἰς τὸν ναὸν ἐνδεδυμένοι μὲ σάκκον καὶ ἔχοντες ἐρριμένην ἐπάνω των στάκτην¹¹³, καὶ νὰ γονατίζουν μὲ ταπεινώσιν εἰς τὴν γῆν, ἐπειδὴ οἱ ἄγροὶ ἔχουν καταστραφῆ ἀπὸ τὴν ἀκαρπίαν, διὰ νὰ ἐλκύσουν μὲ τὴν ταπεινώσιν των αὐτὴν καὶ μὲ τὰς σπονδὰς καὶ τὰς θυσίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ Κυρίου τὸ ἔλεος αὐτοῦ.

60. Τί λέγει δὲ ὁ Ἀβδακούμ; Αὐτὸς μὲν χρησιμοποιοεῖ περισσότερον θερμὰ λόγια καὶ, ἐπειδὴ δὲν ἔχει ὑπομονήν, ἀπομακρύνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν καὶ καταφέρεται κατὰ κάποιον τρόπον ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ δεσπότη ἐξ αἰτίας τῶν ἀδικιῶν τῶν κριτῶν, λέγων: «μέχρι πότε, Κύριε, θὰ φωνάζω καὶ δὲν θὰ μὲ εἰσακούῃς; Θὰ φωνάζω πρὸς ἐσέ, ὅταν μὲ ἀδικοῦν, καὶ δὲν θὰ μὲ σώσῃς; Διατί μου ἔδειξες κόπους καὶ πόνους, καὶ μὲ ἄφησες νὰ βλέπω ταλαιπωρίαν καὶ ἀσέβειαν; Ἐστράφη ἐναντίον μου κρίσις καὶ ὁ κριτὴς μὲ συνέλαθεν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἔχει καταπατηθῆ ὁ νόμος καὶ δὲν βγαίνει καμμία σωστὴ ἀπόφασις»¹¹⁴. Ἀκολουθεῖ ἡ ἀπειλὴ καὶ ἔπειτα προσθέτει: «Ἴδετε, σεῖς οἱ ὁποῖοι δείχνετε περιφρόνησιν, καὶ παρατηρήσατε καὶ θαυμάσατε τὰ θαυμάσια καὶ ἐξαφανισθῆτε, διότι ἐγὼ δημιουργῶ ἔργον μέγα»¹¹⁵. Καὶ διὰ ποῖον λόγον χρειάζεται νὰ λεχθοῦν ὅλα αὐτὰ τὰ ἀπειλητικά; Ἄς ἴδω-

113. Ὁ σάκκος καὶ ἡ σποδὸς ἦσαν τὰ ἐξωτερικὰ σύμβολα τοῦ πένθους εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας. Βλέπε καὶ Ἦσ. 58, 5.

114. Βλ. Ἀβδακούμ 1, 2-4.

115. Αὐτόθι: 1, 5.

βέλτιον εἶναι προσθεῖναι τοῖς εἰρημένοις· πολλοὺς ἀνακαλεσά-
 μενος καὶ ἀποκλαυσάμενος τῶν περὶ τι ἀδίκων καὶ πονηρῶν,
 τέλος ἀνακαλεῖται καὶ τοὺς τῆς μοχθηρίας ἡγεμόνας καὶ διδα-
 σκάλους, ἀνατροπὴν μὲν θολερὰν τὴν κακίαν ἀποκαλῶν καὶ τοῦ
 5 νοῦ μέθην καὶ πλάνην· ποτίζεσθαι δὲ λέγων τούτοις ὑπ' αὐτῶν
 τοὺς πλησίον, ὅπως ἐπιβλέπωσιν ἐπὶ τὸ σκότος αὐτῶν τῆς ψυ-
 χῆς, καὶ τὰ σπῆλαια ἐρπετῶν καὶ θηρῶν, λογισμῶν πονηρῶν
 οἰκητήρια. Οὗτοι μὲν δὴ τοιοῦτοι, καὶ μετὰ τοιούτων ἡμῖν δια-
 λεγόμενοι τῶν παιδευμάτων.

- 10 61. Μαλαχίαν δὲ πῶς παριδεῖν ἄξιον; νῦν μὲν ἐγκαλοῦντα
 πικρῶς τοῖς ἱερεῦσι, καὶ ὄνειδίζοντα ὡς τὸ ὄνομα Κυρίου φαυλί-
 ζουσι· καὶ προστιθέντα ἐν τίσιν, ἐν τῷ προσάγειν πρὸς τὸ θυ-
 σιαστήριον ἄρτους ἡλισγημένους, βρώματα οὐκ ἀπάργματα,
 καὶ ἃ μὴδ' ἂν τῶν ἡγουμένων τινὶ προσενέγκοιεν, ἢ ἀτιμασθεῖεν
 15 ἂν προσενεγκόντες, ταῦτα προσφέρειν τῷ βασιλεῖ τῶν ὄλων εὐ-
 χὴν εὐξαμένους, χολά, καὶ ἄρρωστα, καὶ διεφθαρμένα, καὶ βέ-
 βηλα παντελῶς, καὶ ἀπόπτυστα· νῦν δὲ τῆς πρὸς τοὺς Λευίτας
 τοῦ Θεοῦ διαθήκης ὑπομιμνήσκοντα, (ἡ δὲ ἦν τῆς ζωῆς καὶ τῆς
 εἰρήνης), καὶ φόβῳ φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, καὶ ἀπὸ προσώπου
 20 τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ στέλλεσθαι. «Νόμος, φησὶν, ἦν ἀληθείας ἐν
 τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὐρέθη ἐν τοῖς χείλεσιν αὐ-
 τοῦ. Ἐν εἰρήνῃ κατευθύνων ἐπορεύθη μετ' ἐμοῦ, καὶ πολλοὺς
 ἐπέστρεψεν ἐξ ἀδικίας, ὅτι χεῖλη ἱερέως φυλάξεται γινῶσιν, καὶ
 νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ». Καὶ ἡ αἰτία ὡς τιμὰ
 25 τε ἅμα καὶ φοβερά! «διότι ἄγγελος Κυρίου παντοκράτορός

116. Βλ. Μαλαχ. 1, 6-8.

117. Αὐτόθι 2, 5.

118. Αὐτόθι, 2, 6, 7.

μεν ὀλίγον παρακάτω. Διότι αὐτὸ μοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι καλύ-
τερον νὰ προστεθῇ εἰς τὰ προλεχθέντα. Ἐφοῦ ἔχει φωνάξει καὶ
ἔχει θρηνησῆαι πολλοὺς ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι διέπραξαν κάποιαν
ἀδικίαν ἢ πονηρίαν, φωνάξει τέλος καὶ τοὺς ἡγεμόνας καὶ διδα-
σκάλους τῆς κακίας. Καὶ τὴν μὲν κακίαν ὀνομάζει σκοτεινὴν ἀνα-
τροπήν, τὴν δὲ πλάνην μέθην τοῦ νοῦ. Λέγει δὲ ὅτι ἀπὸ αὐτοῦς
διαποτίζονται μὲ κακίαν καὶ πλάνην ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εὐρίσκον-
ται κοντά των, μὲ τὸ νὰ παρατηροῦν τὸ σκότος τῆς ψυχῆς των
καὶ τὰ σπῆλαιά της γεμάτα ἀπὸ ἔρπετά καὶ θηρία, κατοικίας πο-
νηρῶν λογισμῶν. Αὐτοὶ μὲν λοιπὸν εἶναι τέτοιοι καὶ μὲ τέτοιας
διδασκαλίας μᾶς διδάσκουν.

61. Τὸν Μαλαχίαν δὲ πῶς θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ τὸν ἀγνο-
ήσῃ; Ἄλλοτε μὲν κατηγορεῖ μὲ αὐστηρότητα τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς
κατακρίνει ἐπειδὴ ἐξευτελίζουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Προσθέτει
δὲ μετ' ὀλίγον ἐπειδὴ προσφέρουν εἰς τὸ θυσιαστήριον μιασμένους
ἄρτους καὶ ὄχι τὰς ἀπαρχὰς τῶν τροφῶν, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια
δὲν θὰ ἐτολμοῦσε κανεὶς νὰ προσφέρῃ εἰς κάποιον ἐκ τῶν ἀρχόν-
των, ἢ ἂν τὰ προσέφερε θὰ ἐντροπιάζετο¹¹⁶, αὐτοὶ τὰ προσφέρουν
εἰς τὸν βασιλέα τῶν πάντων ὕστερα ἀπὸ προσευχὴν, κουτσὰ καὶ
ἄρρωστα καὶ κατεστραμμένα, ἀπὸ κάθε ἄποψιν μιὰρὰ καὶ ἀπό-
βλητα. Ἄλλοτε δὲ ὑπενθυμίζει τὴν διαθήκην τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς
Λευῖτας (ἢ διαθήκη δὲ αὐτὴ ἦτο τῆς σοφίας καὶ τῆς εἰρήνης)
καὶ τὸν φόβον πρὸς τὸν Κύριον καὶ τὴν συστολὴν ἐνώπιον τοῦ ὀνό-
ματος αὐτοῦ¹¹⁷ «Νόμος, λέγει, ἀληθείας ἦτο εἰς τὸ στόμα του
καὶ εἰς τὰ χεῖλη του δὲν εὐρέθη ποτὲ ἀδικία. Ἐπορεύθη μαζὶ του
καὶ μὲ ὠδήγησεν εἰς τὴν εἰρήνην καὶ ἔκαμε πολλοὺς νὰ μετανοή-
σουν καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν κακίαν, διότι τὰ χεῖλη τοῦ
ιερέως θὰ φυλάξουν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ θὰ ἀναζητήσουν τὸν
νόμον ἀπὸ τὸ στόμα αὐτοῦ»¹¹⁸. Καὶ ἡ αἰτία πόσον τιμία εἶναι ἀλ-
λά καὶ ταυτοχρόνως πόσον φοβερά! «Διότι εἶναι ἄγγελος τοῦ Κυ-
ρίου, τοῦ παντοκράτορος»¹¹⁹. Καὶ ἐγκαταλείπω μὲν τὰς βρασημίας

119. Μαλαχ. 2, 7.

ἔστι». Καὶ παραιτοῦμαι μὲν τῶν ἐπὶ τούτοις ἁρῶν τὸ βλάσφημον· φοβοῦμαι δὲ τὴν ἀλήθειαν· ἀλλ' ὁ μέτριόν τε ἅμα εἰπεῖν καὶ συμφέρον· «Εἰ ἔτι ἄξιον, φησὶν, ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ὑμῶν, ἢ λαβεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;» ὡς ἂν μάλιστα δυσχεραίνων, καὶ τὴν ἱερουργίαν αὐτῶν διὰ τὴν κακίαν ἀποπεμπόμενος.

62. Ζαχαρίου μὲν γὰρ ὅτ' ἂν μνησθῶ, φρίσσω τὸ δρέπανον, ὁμοίως καὶ ἃ κατὰ τῶν ἱερέων μαρτύρεται οὗτος· ἃ μὲν περὶ Ἰησοῦ τοῦ πάνυ, ἱερέως τοῦ μεγάλου, παραδηλοῖ, ὃν περιδύσας τῷ λόγῳ τὴν ῥυπαρὰν ἐσθῆτα καὶ ἀναξίαν, τὴν ἱερατικὴν καὶ
10 λαμπρὰν περιτίθησιν· ὅσα τε ὁ ἄγγελος αὐτῷ λέγων πρὸς τὸν Ἰησοῦν καὶ ἐπισκῆπτων πεποίηκε ταῦτα μὲν, εἰς μείζονα καὶ ὑψηλότερα ἴσως ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς ἱερέας ἀναφερόμενα, σιωπῇ τιμάσθω· πλὴν ὅτι καὶ τούτου ἐκ δεξιῶν ὁ διάβολος εἰστήκει τοῦ ἀντικειῖσθαι αὐτῷ· πρᾶγμα ἔμοι γοῦν οὐ μέτριον, οὐδὲ
15 ὀλίγου φόβου καὶ φυλακῆς ἄξιον.

63. Ἡ δὲ τῶν λοιπῶν κατηγορεῖ ποιμένων ἐπιμελῶς καὶ καθάπτεται, τίς οὕτω τολμηρὸς καὶ τὴν ψυχὴν ἀδαμάντινος, ὥστε μὴ τρέμειν ἀκούων, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ γίνεσθαι μετριώτερος; «Φωνή, φησὶ, θρηνοῦντων ποιμένων, ὅτι τεταλαιπώρηκεν
20 ἡ μεγαλωσύνη αὐτῶν· φωνὴ ὠρομένων λεόντων, ὅτι τάδε πεπόνθασι». Μόνον οὐκ ἀκούει τῶν θρῆνων ὡς ἤδη παρόντων, καὶ συνθρηνεῖ τοῖς πάσχουσιν. Ἔτι δὲ μικρὸν ἔμπροσθεν πληκτικώτερον καὶ σφοδρότερον· «Ποιμαίνετε, φησὶ, τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, ἃ οἱ κτησάμενοι κατέσφαζον, καὶ οὐ μετεμελοῦντο· καὶ
25 οἱ πωλοῦντες αὐτὰ ἔλεγον. Εὐλόγητός Κύριος, καὶ πεπλουτή-

120. Αὐτόθι 2, 13.

121. Ζαχ. 3, 1ε.

τάς ὁποίας περιγράφουν αἱ ἐναντίον των κατάραι, ἀλλὰ φοβοῦμαι τὴν ἀλήθειαν. Διὰ τοῦτο θὰ εἶπω μὲ μέτρον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι συμφέρον. «Ἀξίζει τυχὸν ἀκόμη, λέγει, νὰ παρακολουθῶ τὰς θυσίας σας ἢ νὰ δέχωμαι δωρεὰς ἀπὸ τὰς χεῖρας σας;»¹²⁰. Ὡσάν νὰ τὸν ἐστενοχωροῦσε ἀκόμη καὶ τὸ νὰ δέχεται τὴν λατρείαν των ἐξ αἰτίας τῆς κακίας των, καὶ νὰ τὴν ἀπέφευγε δι' αὐτό.

62. Ὅταν δὲ ἐνθυμηθῶ τοὺς λόγους τοῦ Ζαχαρίου, αἰσθάνομαι φρίκην διὰ τὸ δρέπανον καὶ δι' ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα κατηγορεῖ οὗτος τοὺς ἱερεῖς. Αὐτὰ μὲν τὰ παρουσιάζει ὡς τύπον διὰ τὸν κατ' ἐξοχὴν, τὸν μέγα, ἱερέα Χριστόν, τὸν ὁποῖον ἐνδύει μὲ τὴν ἱερατικὴν καὶ λαμπρὰν στολήν, ἀφοῦ τὸν εἶχεν ἐνδύσει προηγουμένως διὰ τοῦ λόγου μὲ τὴν ἀκάθαρτον καὶ ἀναξίαν στολήν. Καὶ ὅσα λέγει εἰς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, τὰ ἔχει κάνει καὶ τὰ ἔχει προεῖπει διὰ τὸν Ἰησοῦν. Αὐτὰ λοιπὸν, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς πράγματα σημαντικώτερα καὶ ὑψηλότερα ἴσως, παρὰ εἰς τοὺς πλείστους ἐκ τῶν ἱερέων, ἃς τὰ τιμῶμεν μὲ σιωπὴν. Παρὰ ταῦτα ὁμως καὶ εἰς τὸν Χριστόν ἐστέκετο ὁ διάβολος ἀπὸ τὰ δεξιὰ διὰ νὰ τὸν πολεμήσῃ¹²¹, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον βεβαίως εἶναι δι' ἐμὲ σημαντικὸν καὶ πρέπει νὰ φοβᾶται κανεὶς καὶ νὰ φυλάσσεται ἀπ' αὐτό.

63. Ἐκεῖνα δὲ διὰ τὰ ὁποῖα κατηγορεῖ καὶ κακίζει: τοὺς ὑπολοίπους ποιμένας, ποῖος εἶναι τόσοσιν θαρραλέος καὶ ποῖος διαθέτει τόσοσιν καθαρὰν ψυχὴν, ὥστε νὰ μὴ τρέμῃ ὅταν τὰ ἀκούῃ καὶ νὰ φροντίζῃ νὰ κἀνῃ τὸν ἑαυτὸν του πιὸ ἥπιον; «Φωνή, λέγει, ποιμένων οἱ ὁποῖοι θρηνοῦν, διότι τὸ μεγαλεῖόν των ἔχει καταπέσει. Φωνὴ λεόντων, οἱ ὁποῖοι ὠρύνονται ἐπειδὴ ἔχουν πάθει αὐτὰ τὰ πράγματα»¹²². Μόνον πού δὲν ἀκούει τοὺς θρήνους, ὡσάν νὰ ἤσαν κίβλας παρόντες, καὶ θρηνεῖ μαζὶ μὲ αὐτοὺς πού ὑποφέρουν. Λίγο παρακάτω δὲ μὲ περισσοτέραν ὀξύτητα καὶ σφοδρότητα: «Ποιμαίνετε, λέγει, τὰ πρόβατα τῆς σφαγῆς, τὰ ὁποῖα κατέσφραξαν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὰ ἔπιαναν καὶ δὲν μετανοοῦσαν δι' αὐτό. Καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὰ ἐπωλοῦσαν ἔλεγον ἃς εἶναι εὐλογητὸς ὁ Κύ-

122. Ζαχ. 11, 3.

καμεν· και οι ποιμένες αὐτῶν οὐκ ἔπασχον οὐδὲν ἐπ' αὐτοῖς.
 Διὰ τοῦτο οὐ φείσομαι οὐκ ἔτι ἐπὶ τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν,
 λέγει Κύριος παντοκράτωρ· και πάλιν· «*Ρομφαία, ἐξεγέρθητι*
ἐπὶ τοὺς ποιμένας», και «*πατάξατε τοὺς ποιμένας, και ἐκσπά-*
 5 *σατε τὰ πρόβατα· και, ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας,*
και ὠργίσθη ὁ θυμός μου ἐπὶ τοὺς ποιμένας, και ἐπὶ τοὺς ἄμνους
ἐπισκέβομαι»· προστιθεὶς ἤδη τῇ ἀπειλῇ και τοῦ λαοῦ τοὺς
 προέχοντας. Οὕτω φιλοπόνως προσκαθέζεται τῷ λόγῳ και οὐδὲ
 ἀπαλλαγῆναι δύναται ῥαδίως τῶν ἀπειλῶν· ὥστε δέδοικα μὴ και
 10 αὐτὸς ἀπενκτὸς ᾧ, οὕτως.

64. Ἴνα δὲ τοὺς ἐν τῷ Δανιήλ παραδράμωμεν πρεσβυτέ-
 ρους· και γὰρ παραδράμοιμεν, και τὸ τῷ δεσπότῃ περὶ αὐτῶν
 καλῶς εἰρημένον και προηγορευμένον, ὅτι «*ἐξῆλθεν ἀνομία ἐκ*
Βαβυλῶνος ἐκ πρεσβυτέρων κριτῶν, οἱ ἐδόκουν κυβερναῖν τὸν
 15 *λαόν*»· πῶς οἴσομεν Ἰεζεκιήλ, τὸν τῶν μεγάλων ἐπόπτην και
 ἐξηγητὴν μυστηρίων και θεαμάτων; Πῶς μὲν ἂ τοῖς σκοποῖς
 διακελεύεται, μὴ κατασιωπᾶν τὴν κακίαν, και τὴν ἐπερχομένην
 ταύτη ῥομφαίαν; ὡς οὔτε αὐτοῖς τοῦτο λυσιτελοῦν, οὔτε τοῖς
 ἁμαρτάνουσι· τοῦ δὲ προιδέσθαι και προκηρῦξαι ἀμφοτέρους
 20 ὀνήσοντος, εἰ οἱ μὲν εἴποιεν, οἱ δὲ ἀκούσαιεν, ἢ πάντως γε τοὺς
 μηνύσαντας.

65. Πῶς δὲ τὴν ἄλλην καταδρομήν, ἣν ποιεῖται κατὰ τῶν
 ποιμαινόντων, νῦν μὲν ἐν τούτοις τοῖς ῥήμασιν· «*Οὐαὶ ἐπὶ οὐαὶ*

123. Ζαχ. 11, 4-6.

124. Ζαχ. 13, 7.

125. Ζαχ. 10, 3.

126. Δανιήλ, Διήγησις Σωσάννης 5.

ριος διότι ἔχομεν πλουτήσει. Καὶ οἱ ποιμένες τῶν προβάτων δὲν ἔστενοχωροῦντο καθόλου δι' αὐτά. Διὰ τοῦτο δὲν πρόκειται νὰ λυπηθῶ πλέον ἐκείνους οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὴν γῆν, λέγει ὁ Κύριος ὁ παντοκράτωρ»¹²³. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «Ἄς σηκωθῆ ἕξίφος ἐναντίον τῶν ποιμένων»¹²⁴ καί· «κτυπήσατε τοὺς ποιμένας καὶ σώσατε ἀπὸ αὐτοῦ τὰ πρόβατα, καὶ θὰ ἀφήσω νὰ πέσῃ ἐπάνω τους ἡ χεὶρ μου καὶ θὰ στρέψω τὴν στοργὴν μου πρὸς τὰ ἀρνία»¹²⁵. Ἦδη δὲ εἰς τὴν ἀπειλὴν αὐτὴν ἔχει προσθέτει καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ λαοῦ. Καὶ ἐπιμένει μὲ τόσον ζῆλον εἰς τὸν λόγον, ὥστε δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῆ εὐκολὰ ἀπὸ τὰς ἀπειλάς. Ἐγὼ δὲ φοβοῦμαι μήπως εὐρεθῆ καὶ ὁ ἴδιος ὑπὸ κατάραν, ἐὰν ἐνθυμηθῶ ὅλα ὅσα ἀκολουθοῦν. Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν Ζαχαρίαν, ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα.

64. Ἄς διέλθωμεν δὲ ἐπὶ τροχάδην τοὺς πρεσβυτέρους τοῦ Δανιήλ. Θὰ τοὺς διερχόμεθα δὲ ἐπὶ τροχάδην, ἐὰν ἀνεφέραμεν περὶ αὐτῶν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶπε καὶ προεφήτευσεν δι' αὐτοὺς ὁ Κύριος· ὅτι· «ἐξῆλθεν ἀνομία ἀπὸ τὴν Βαβυλώνα ἀπὸ πρεσβυτέρους κριτάς, οἱ ὅποιοι ἐφαίνετο ὅτι ἐκυβερνοῦσαν τὸν λαόν»¹²⁶. Πῶς θὰ ὑποφέρωμεν ὁμοῦ τὸν Ἰεζεκιήλ, ὁ ὅποιος ἔχει ἴδει καὶ ἔχει ἐξηγήσει μεγάλα μυστήρια καὶ δράματα; Πῶς ἐπίσης ἐκεῖνα εἰς τὰ ὅποια παρακινεῖ τοὺς φύλακας; Νὰ μὴ ἀποσιωποῦν δηλαδὴ τὴν κακίαν καὶ τὴν μέλλουσαν νὰ πέσῃ ἐξ αἰτίας τῆς μάχαιραν, ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν εἶναι ὠφέλιμον οὔτε διὰ τοὺς ἰδίους, οὔτε δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἁμαρτάνουν¹²⁷. Τὸ νὰ τὰ προβλέπουν ὁμοῦ καὶ νὰ τὰ διακηρύσσουν εἶναι ὠφέλιμον καὶ διὰ τοὺς δύο, ἐὰν οἱ μὲν φύλακες εἶπουν καὶ οἱ ἄλλοι ἀκούσουν, ἢ τοῦλάχιστον θὰ ὠφεληθοῦν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θὰ τὰ εἶπουν.

65. Πῶς θὰ ἀντέξωμεν δὲ εἰς τὴν ἄλλην ἐπίθεσιν τὴν ὁποῖαν κἀνεῖ ἐναντίον τῶν ποιμένων, πότε μὲ αὐτὰ καὶ πότε μὲ ἐκεῖνα

127. Ἰεζεκ. 33, 2-6.

ἔσται, καὶ ἀγγελία ἐπὶ ἀγγελίαν, καὶ ἐκζητηθήσεται δρασις ἐκ προφήτου, καὶ νόμος ἀπολεῖται ἐξ ἱερέως, καὶ βουλή ἐκ πρεσβυτέρων»· νῦν δὲ ἐν ἐκείνοις πάλιν· «Υἱὲ ἀνθρώπου, εἶπον αὐτῇ· Σὺ εἰ γῆ σὺ βρεχομένη, οὐδὲ ὑετὸς ἐγένετο ἐπὶ σέ ἐν ἡμέρᾳ ὄρου γῆς· ἥς οἱ ἀφηγοῦμενοι ἐν μέσῳ αὐτῆς, ὡς λέοντες ὠρνόμενοι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες ἐν δυναστείᾳ»· καὶ μετ' ἄλλια· «Οἱ ἱερεῖς αὐτῆς ἠθέτουσαν νόμον μου, καὶ ἐβεβήλουν τὰ ἁγία μου· βεβήλοις τε καὶ ἁγίοις, φησὶν, οὐ διέστελλον, ἀλλὰ πάντα ἦν αὐτοῖς ἐν, καὶ ἀπὸ τῶν σαββάτων μου παρεκά-
 10 λυπτον τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ ἐβεβηλούμην ἐν μέσῳ αὐτῶν»· συντελεῖν τε τὸν τοῖχον, καὶ τοὺς ἀλείφοντας αὐτὸν ἀπειλῶν· τὸ δέ ἐστι, τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ τοὺς συγκαλύπτοντας· ὅπερ εἶναι κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων, καὶ πλαγιαζόντων τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ τὰς καρδίας αὐτῶν τὰς ἀπηλλοτριωμέ-
 15 νας ἐν τοῖς ἐπιθυμήμασιν αὐτῶν.

66. Καὶ σιωπῶ λέγειν ὅσα περὶ τῶν βοσκόντων ἑαυτοὺς διαλέγεται, τὸ γάλα κατεσθιόντων, καὶ τὰ ξῆρα περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, ἀλλὰ μὴ ποιμαίνοντων τὰ πρόβατα, τὸ ἡσθηνηκὸς οὐκ ἐνισχυόντων, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ καταδε-
 20 σμούντων, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπιστρεφόντων, καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐκζητούντων, καὶ τὸ ἰσχυρὸν οὐ φυλαττόντων, ἀλλὰ μόχθῳ κατεργαζομένων, καὶ κατὰ σπουδὴν ἀπολλύντων· ὡς διεσπάρθαι τὰ πρόβατα κατὰ παντὸς πεδίου καὶ ὄρους, παρὰ τὸ μὴ εἶναι ποιμένας, καὶ γενέσθαι κατάβρωμα πᾶσι πετεινοῖς καὶ

128. Ἰεζεκ. 7, 26.

129. Ἰεζεκ. 22, 24-25.

130. Ἰεζεκ. 22, 26.

131. Ἰεζεκ. 13, 15.

132. Ἰεζεκ. 34, 2-4.

τά λόγια; «Θά ἀκουσθοῦν θρῆνοι ἐπὶ θρῆνων καὶ ἀγγελίαι ἐπὶ ἀγγελιωῶν. Καὶ ὁ προφήτης δὲν θά ἤμπορῆ νὰ ἴδῃ ὁράσεις καὶ ὁ ἱερεὺς θά καταστρατηγήσῃ τὸν νόμον καὶ οἱ πρεσβύτεροι θά ἐκφέρουν ἄδικον κρίσιν»¹²⁸. Ἄλλοτε δὲ λέγει εἰς ἐκείνους πάλιν «Ἰὲ τοῦ ἀνθρώπου πὲς εἰς αὐτήν· Σὺ εἶσαι γῆ ἢ ὁποῖα δὲν ποτίζεται, οὔτε ἔχει πέσει ἐπάνω σου βροχὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὀργῆς· οἱ ἄρχοντές σου εὐρίσκονται εἰς τὸ μέσον σου ὡς λέοντες ὠρυόμενοι καὶ ἀρπάζουν τὴν λείαν καὶ καταβροχθίζουσι τὰς ψυχὰς μὲ τὴν καταδυνάστευσιν»¹²⁹. Καὶ λίγο παρακάτω· «Οἱ ἱερεῖς τῆς ἀθετοῦσαν τὸν νόμον μου καὶ ἐβεβήλωναν τὰ ἱερά μου. Δὲν ἔκαναν διάκρισιν, λέγει, μεταξὺ μιαρῶν καὶ ἀγίων πραγμάτων, ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν δι' αὐτοὺς ἴσα, καὶ ἐκλείναν τὰ μάτια των διὰ τὴν βεβήλωσιν τοῦ Σαββάτου, καὶ ἐβεβήλωναν τὸ ὄνομά μου»¹³⁰. Καὶ ἀπειλεῖ ἐκείνους οἱ ὅποιοι κτίζουν καὶ ἐπιχρῖουσι μὲ κονίαμα τὸν τοῖχον¹³¹. Τοῦτο δὲ σημαίνει ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀμαρτάνουσι καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι συγκαλύπτουσι τὰς ἀμαρτίας των, πρᾶγμα τὸ ὅποιον εἶναι ἔργον κακῶν ἀρχόντων καὶ ἱερέων, οἱ ὅποιοι διαστρέφουσι τὸν οἶκον τοῦ Ἰσραὴλ συμφώνως πρὸς τὰς καρδίας των, αἱ ὅποια ἔχουσι ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν νόμον λόγῳ τῶν ἐπιθυμιῶν των.

(66.) Καὶ θά σιωπήσω καὶ δὲν θά εἶπω ὅσα λέγει δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι φροντίζουν μόνον διὰ τοὺς ἑαυτοὺς των, οἱ ὅποιοι κατατρῶγουσι τὸ γάλα καὶ ἐνδύονται τὰ μαλλιά, σφάζουσι τὰ πιθὸ παχειὰ πρόβατα, χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ τὰ ποιμαίνουσι, δὲν ἐνδυναμῶναι τὰ ἀσθενῆ καὶ δὲν δένουσι τὰ σπασμένα μέλη, δὲν ἐπαναφέρουσι πίσω αὐτὸ τὸ ὅποιον ἔχει παραπλανηθῆ, οὔτε ἀναζητοῦν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔχει χαθῆ, δὲν διαφυλάσσουσι τὸ ἰσχυρόν¹³², ἀλλὰ τὸ ἐξασθενοῦν μὲ τὴν ἐργασίαν, καὶ μὲ ἰδιαιτέραν φροντίδα προσπαθοῦν νὰ τὸ καταστρέψουσι. Τοῦτο δὲ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ διασκορπίζωνται τὰ πρόβατα εἰς κάθε βουνὸν καὶ πεδιάδα, λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν ὑπάρχουσι ποιμένες, καὶ νὰ γίνωνται τροφή εἰς κάθε εἶδους πτηνὰ καὶ θηρία, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἐκεῖνος ὁ ὅποιος θά τὰ ἀνα-

θηρίοις, οὐκ ὄντος τοῦ ἐκζητοῦντος καὶ ἐπιστρέφοντος. Εἶτα -',
 «Ζῶ ἐγώ, φησί, λέγει Κύριος, ἀντὶ τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ
 γενέσθαι τὰ πρόβατά μου εἰς προνομήν, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπὶ τοὺς ποι-
 μένας, καὶ ἐκζητήσω τὰ πρόβατά μου ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν»,
 5 καὶ τὰ μὲν συνάξω καὶ περιποιήσομαι· οἱ δὲ τὰ καὶ τὰ πείσονται,
 ἃ τοὺς κακοὺς ποιμένας εἰκός.

67. Ἄλλ' ἵνα μὴ, τὰ πάντων καὶ πάντα ἀπαριθμούμε-
 νος τοὺς προφήτας, μακρὸν ἀποτείνω λόγον, ἐνὸς ἐπιμνησθεὶς
 ἔτι τοῦ πρὸ τῆς πλάσεως ἐγνωσμένου, καὶ ἐκ μήτρας ἡγιασμέ-
 10 νου (Ἰερεμίας ἦν οὗτος), τοὺς λοιποὺς ὑπερβήσομαι. Ζητεῖ μὲν
 οὗτος ὑπὲρ κεφαλῆς ὕδωρ, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς πηγὴν δακρῶν,
 ἵνα κλαύσῃ πρὸς ἀξίαν τὸν Ἰσραήλ· ὀδύρεται δὲ οὐχ ἥττον καὶ
 τῶν προεστώτων τὴν μοχθηρίαν.

68. Λέγει μὲν αὐτῷ διελεγχόμενος πρὸς τοὺς ἱερεῖς ὁ
 15 Θεός· «Οἱ ἱερεῖς οὐκ εἶπαν, ποῦ ἐστι Κύριος; καὶ οἱ ἀντεχόμε-
 νοι τοῦ νόμου μου οὐκ ἠπίσταντό με, καὶ οἱ ποιμένες ἠσέβουν
 εἰς ἐμέ». Λέγει δὲ αὐτὸς πάλιν· «Ποιμένες ἠφρονεύσαντο, καὶ
 τὸν Κύριον οὐκ ἐξεζήτησαν, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐνόησε πᾶσα ἡ
 νομή, καὶ διεσκορπίσθησαν». «Ποιμένες τε, φησί, πολλοὶ διέ-
 20 φθειραν τὸν ἀμπελῶνά μου· ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου τὴν οἶσαν
 ἐπιθυμητήν, δεδοσθαι εἰς τὴν ἔρημον ἄβατον». Εἶτα πρὸς αὐ-
 τοὺς πάλιν ἀποτείνεται τοὺς ποιμένας· «ὦ, οἱ ποιμένες οἱ
 ἀπολλύντες καὶ διασκορπίζοντες τὰ πρόβατα τῆς νομῆς μου· διὰ

133. Ἰεζεκ. 34, 8.

134. Ἰεζεκ. 34, 10-11.

135. Ἰερεμ. 1, 5.

136. Ἰερεμ. 9, 1.

137. Ἰερεμ. 2, 8.

ζητήσῃ καὶ θὰ τὰ φέρῃ πίσω¹³³. Μετὰ ἀπ' αὐτὰ τί λέγει; «Ζῶ ἐγώ, λέγει ὁ Κύριος, καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψω νὰ γίνουν αὐτὰ καὶ νὰ ἀρπαγοῦν τὰ πρόβατά μου. Θὰ στραφῶ ἐναντίον τῶν ποιμένων καὶ θὰ ἀποσπάσω τὰ πρόβατά μου ἀπὸ τὰς χεῖράς των»¹³⁴. Καὶ τὰ μὲν πρόβατα θὰ τὰ συγκεντρώσω καὶ θὰ τὰ περιποιηθῶ, οἱ δὲ ποιμένες θὰ πάθουν αὐτὰ καὶ αὐτὰ τὰ κακά, τὰ ὁποῖα εἶναι φυσικὸν νὰ παθαίνουν οἱ κακοὶ ποιμένες.

67. Ἄλλὰ διὰ νὰ μὴ παρατείνω ἐπὶ πολὺ τὸν λόγον, ἀπαριθμῶν τοὺς λόγους ὄλων τῶν προφητῶν καὶ ὄλους τοὺς προφήτας, ἀφοῦ ὑπενθυμίσω ἕναν ἀκόμη, ὁ ὁποῖος ἦτο γνωστὸς ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργίαν καὶ εἶχεν ἀγιασθῆ ἀκόμη ἀπὸ τὴν μήτραν¹³⁵ (εἶναι δὲ αὐτὸς ὁ Ἰερεμίας), θὰ παραλείψω ὄλους τοὺς ἄλλους. Ζητεῖ μὲν λοιπὸν οὗτος ὕδωρ διὰ τὴν κεφαλὴν καὶ πηγὴν δακρῶν διὰ τοὺς ὀφθαλμούς, διὰ νὰ κλαύσῃ ἐπαξίως τὸν Ἰσραήλ¹³⁶. Θρηνεῖ δὲ μὲ τὴν ἰδίαν ἔντασιν καὶ διὰ τὴν κακίαν τῶν ἀρχόντων.

68. Λέγει λοιπὸν πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, ἐλέγχων τοὺς ἱερεῖς: «Οἱ ἱερεῖς δὲν εἶπαν ποῦ εἶναι ὁ Κύριος, καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐτηροῦσαν τὸν νόμον μου δὲν μὲ ἐγνώριζαν καὶ οἱ ποιμένες ἀσεβοῦσαν εἰς ἐμέ»¹³⁷. Ὁ ἴδιος δὲ λέγει πάλιν «Οἱ ποιμένες ἀπεδείχθησαν ἀνόητοι καὶ δὲν ἀνεζήτησαν τὸν Κύριον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν τὸν εὔρεν ὀλόκληρον τὸ ποίμνιον καὶ διεσκορπίσθη»¹³⁸. Καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον· «Ποιμένες πολλοὶ κατέστρεψαν τὸ ἀμπέλι μου, ἐμόλυναν τὴν μερίδα μου, ἣ ὁποῖα ἦτο ἀξιοζήλευτος, καὶ τὴν μετέτρεψαν εἰς ἔρημον εἰς τὴν ὁποῖαν δὲν βαδίζει κανεὶς»¹³⁹. Ἐν συνεχείᾳ στρέφεται πάλιν πρὸς τοὺς ἰδίους ποιμένας· «Ἦ σεῖς οἱ ποιμένες, οἱ ὁποῖοι καταστρέφετε καὶ διασκορπίζετε τὰ πρόβατα τοῦ κοπαδιοῦ μου. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Κύριος τὰ ἐξῆς εἰς ἐκεῖνους

138. Ἰερεμ. 10, 21.

139. Ἰερεμ. 12, 10.

τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ἐπὶ τοὺς ποαίνοντας τὸμιν λαὸν μου· Ὑμεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατά μου, καὶ ἐξεώσατε αὐτά, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθε αὐτά· Ἰδοὺ ἐγὼ ἐκδικῶ ἐφ' ὑμᾶς, κατὰ τὰ πονηρὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν». Ἀλαλάζειν τε βούλεται τοὺς
5 ποιμένας, καὶ κόπτεσθαι τοὺς κριοὺς τῶν προβάτων, διότι ἐ-
πληρώθησαν αἱ ἡμέραι αὐτῶν εἰς σφαγὴν.

69. Καὶ τί μοι τὰ παλαιὰ λέγειν; Τίς δέ, τοῖς Παύλου κα-
νόσι καὶ ὄροις ἑαυτὸν παρεκτείνων, οὓς περὶ ἐπισκόπων καὶ
πρεσβυτέρων ἔταξε, νηφαλίους, σώφρονας εἶναι, μὴ παρόνους,
10 μὴ πλήκτας, διδακτικούς, ἀλήπτους ἐν πᾶσι καὶ ἀνεπάφους
τοῖς πονηροῖς; οὐ πολὺ τὸ διαφεῦγον εὐρήσει τὴν τῶν κανόνων
εὐθύτητα; Τί δὲ ἂ τοῖς μαθηταῖς Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ κήρυγμα πέ-
μπων νομοθετεῖ; ὧν τὸ κεφάλαιον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕκαστον λέ-
γω, τοιοῦτους εἶναι τὴν ἀρετὴν, καὶ οὕτως εὐσταλεῖς καὶ με-
15 τρίους, καὶ ἔτι συντόμως εἰπεῖν, οὐρανίους, ὥστε οὐχ ἦττον
διὰ τὸν τρόπον αὐτῶν, ἢ διὰ τὸν λόγον τρέχειν τὸ Εὐαγγέλιον.

70. Ἐμὲ δὲ φοβοῦσι καὶ ὄνειδιζόμενοι Φαρισαῖοι καὶ Γραμ-
ματεῖς ἐλεγχόμενοι· ὧν αἰσχρὸν, εἰ πολὺν περιεῖναι δέον τὴν ἀρε-
τὴν, ὡς διατετάγμεθα, εἴ τι δεοίμεθα τῆς τῶν οὐρανῶν βασι-
20 λείας, καὶ τὴν κακίαν φαινοίμεθα χείρους· ὥστε καὶ ὄφεις εἰκό-
τως ἂν ἀκοῦσαι, καὶ γεννήματα ἐχινῶν, καὶ ὄδηγοι τυφλοί, τὸν
κῶνωπα διωλίζοντες, καὶ τὴν κάμηλον καταπίνοντες, καὶ τάφοι ὄν-
παροι τὰ ἔνδον, μετ' εὐπρεπείας τῆς ἔξωθεν καὶ παροψίδες καθα-
ραὶ τὸ φαινόμενον, καὶ τᾶλλα ὅσα ἐκεῖνοι καὶ εἰσὶ καὶ ἀκούουσι.

140. Ἰερεμ. 23, 1-2.

141. Ἰερεμ. 32, 20.

142. Βλ. Α' Τιμοθ. 3, 2-3 καὶ Τίτ. 1, 7-9.

143. Βλ. Ματθ. 10, 5ε καὶ Λουκ. 9, 2ε.

144. Βλ. Ματθ. 23, 23εε.

οἱ ὁποῖοι ποιμαίνουσι τὸν λαὸν τοῦ· Σεῖς διεσκορπίσατε τὰ πρόβατά μου καὶ τὰ ἔχετε διώξει μακρὰ καὶ δὲν ἔχετε ἐνδιαφερθῆ δι' αὐτά. Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς τιμωρήσω ἀναλόγως πρὸς τὰς πονηρὰς σας πράξεις¹⁴⁰. Καὶ θέλει νὰ κραυγάζουσιν οἱ ποιμένες καὶ νὰ θρηνοῦν οἱ κριοὶ τῶν προβάτων, διότι ἦλθεν ἡ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ σφαγοῦν¹⁴¹.

Ἡ Καινὴ Διαθήκη διὰ τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους

69. Καὶ διατὶ ἀναφέρω τὰ παλαιά; Ποῖος δέ, ὅταν μετρήσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ μὲ τοὺς κανόνας καὶ τοὺς ὅρους τοῦ Παύλου, τοὺς ὁποῖους ἔθεσεν οὗτος διὰ τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, νὰ εἶναι δηλαδὴ νηφάλιοι, σώφρονες, νὰ μὴ μεθύσκωνται, νὰ μὴ φιλονικοῦν¹⁴², νὰ εἶναι ὑποδείγματα καὶ κατὰ πάντα καθαροὶ καὶ ἀπρόσβλητοι ἀπὸ πονηρὰ πράγματα, δὲν θὰ εὕρῃ ὅτι οἱ κανόνες αὐτοὶ εἶναι κατὰ πολὺ σωστότεροι ἀπὸ ἐκείνους; Δὲν εἶναι δὲ ἐπίσης πολὺ ἀνώτερα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα παραγγέλλει ὁ Ἰησοῦς εἰς τοὺς μαθητάς του, ὅταν τοὺς ἀποστέλλῃ εἰς τὸ κήρυγμα¹⁴³; Τὸ κυριώτερον δὲ ἀπὸ αὐτὰ εἶναι—διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω τὸ καθένα χωριστὰ—νὰ εἶναι τέτοιοι ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τόσον εὐπρεπεῖς καὶ μετριοπαθεῖς καὶ ἀκόμη, διὰ νὰ τὸ εἶπω μὲ συντομίαν, τόσον ἀνώτεροι ἀπὸ τὰ γῆϊνα, ὥστε τὸ Εὐαγγέλιον νὰ διαδίδεται μὲ τὴν ἀρετὴν των τὸ ἴδιο καλὰ ὅπως καὶ μὲ τοὺς λόγους των.

70. Ἐμένα δὲ μὲ τρομάζουν καὶ οἱ Φαρισαῖοι, οἱ ὁποῖοι κατακρίνονται, καὶ οἱ Γραμματεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐλέγχονται. Διότι εἶναι πολὺ φοβερόν, ὅταν, ἐνῶ θὰ πρέπει νὰ εἴμεθα πολὺ ἀνώτεροι ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν, ὅπως ἔχομεν διαταχθῆ, ἀποδεικνυόμεθα ἀνάξιοι διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ φαινόμεθα χειρότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ὡς πρὸς τὴν κακίαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ εἶναι ὀρθόν νὰ ἀκούωμεν νὰ ὀνομαζόμεθα ὄφεις καὶ γεννήματα ἐχιδνῶν, ὀδηγοὶ τυφλοῖ, ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι διυλίζουσιν τὸν κώνωπα καὶ καταπίνουσιν τὴν κάμηλον, τάφοι θρωμεροὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, οἱ ὁποῖοι ἐξωτερικὰ φαίνονται ὡραῖοι, πιάτα φαινομενικὰ καθαρά¹⁴⁴, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκεῖνοι καὶ ἀκούουσιν νὰ τοὺς ὀνομάζουσιν.

71. Τούτοις ἐγὼ σύνειμι καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς
 λογισμοῖς· ταῦτά μοι τὸν μυελὸν ἐκτίθει, καὶ δαπανᾷ τὰς σάρ-
 κας, καὶ οὐκ ἔῃ θρασὺν εἶναι καὶ ἄνω βλέποντα· ταῦτά μοι τα-
 πεινοῖ τὴν ψυχὴν, καὶ τὸν νοῦν συστέλλει, καὶ τῇ γλώσση δε-
 5 σμὸν ἐπιτίθει, καὶ οὐ περὶ προστασίας εἶναι ποιεῖ τὸν λόγον,
 οὐδὲ τοῦ κατορθοῦν ἄλλους καὶ διευθύνειν, ὃ πολλῆς ἐστὶ τῆς
 περιουσίας· ἀλλ' ὅπως ἂν αὐτὸς τὴν ἐρχομένην ὀργὴν διαφύγοι-
 μι, καὶ μικρὸν τι τοῦ ἰοῦ τῆς κακίας ἐμαντὸν ἀποξέσαιμι. (Κα-
 θαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι· σοφισθῆναι, καὶ οὕτω σο-
 10 φίσαι· γενέσθαι φῶς, καὶ φωτίσαι· ἐγγίσει Θεῶ, καὶ προσαγα-
 γεῖν ἄλλους· ἀγισθῆναι, καὶ ἀγιάσαι· χειραγωγῆσαι μετὰ χει-
 ρῶν, συμβουλευῆσαι μετὰ συνέσεως.)

72. Πότε οὖν ἔσται ταῦτα, φασὶν οἱ ταχεῖς τὰ πάντα, καὶ
 οὐκ ἀσφαλεῖς, οἱ ῥαδίως οἰκοδομοῦντες, καὶ καταλύοντες; Καὶ
 15 πηνίκα ὁ λύχνος ἐπὶ τὴν λυχνίαν; Καὶ ποῦ τὸ τάλαντον; οὕτω
 τὸ χάρισμα λέγοντες. Ταῦτα οἱ θερμότεροι τὴν φιλίαν ἢ τὴν εὐ-
 λάβειαν. Πότε ταῦτα, καὶ τίς ὁ ἐμὸς λόγος, ὃ γενναιότατοι; Οὐ
 μακρὰ προθεσμία, οὐδὲ γῆρας τὸ ἔσχατον. Κρείσσων γὰρ πολὺ
 μετὰ φρονήσεως ἀπαιδεύτου νεότητος, καὶ λελογισμένη βραδύ-
 20 της τάχους ἀπερισκέπτου· καὶ ὀλιγοχρόνιος βασιλεία μακρᾶς
 τυραννίδος· ὡς καὶ ὀλίγη μερὶς τιμῆς πολλῆς κτήσεως ἀτίμου
 καὶ σφαλερᾶς, καὶ χρυσὸς ὀλίγος μολύβδου πολυτάλαντου, καὶ
 πολλοῦ σκότους ὀλίγον φῶς.

73. Τὸ δὲ ταχὺ τοῦτο καὶ σφαλερόν, καὶ λίαν κατεσπου-

145. Ματθ. 5, 15.

146. Ματθ. 25, 15.

71. Ἀπὸ αὐτὰς τὰς σκέψεις κυριαρχοῦμαι ἐγὼ καὶ κατὰ τὴν νόκτα ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας. Αὐτὰ τὰ πράγματα καίουν τὸν νοῦν μου καὶ κατατρῶγουν τὰς σάρκας μου καὶ δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ καυχηθῶ καὶ νὰ ὑψηλοφρονήσω. Αὐτὰ μοῦ ταπεινῶνουν τὴν ψυχὴν, μοῦ φοβίζουσι τὸν νοῦν, δένουσι τὴν γλῶσσαν μου καὶ δὲν μὲ ἀφήνουν νὰ ὀμιλήσω μὲ ἐξουσίαν ὡς ἄρχων, διὰ νὰ ἀνορθῶσω ἄλλους καὶ νὰ κυβερνήσω, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ μεγάλην δύναμιν καὶ ἀνωτερότητα, ἀλλὰ μὲ παρακινῶσι νὰ φροντίσω νὰ ἀποφύγω ἐγὼ ὁ ἴδιος τὴν μέλλουσαν ὀργὴν καὶ νὰ καθαρίσω λίγο τὸν ἑαυτὸν μου ἀπὸ τὸ δηλητήριον τῆς κακίας. Πρέπει νὰ καθαρίσωμεν πρῶτα τοὺς ἑαυτοὺς μας, καὶ ἔπειτα νὰ καθαρίσωμεν ἄλλους. Νὰ ἀποκτήσωμεν σοφίαν, καὶ ἔπειτα νὰ κάμωμεν καὶ τοὺς ἄλλους σαφούς. Νὰ γίνωμεν φῶς, διὰ νὰ φωτίσωμεν. Νὰ πλησιάσωμεν οἱ ἴδιοι τὸν Θεόν, διὰ νὰ φέρωμεν κοντὰ καὶ τοὺς ἄλλους. Νὰ ἀγιασθῶμεν, διὰ νὰ ἀγιασώμεν. Νὰ πιάσωμεν καὶ νὰ ὀδηγήσωμεν μὲ τὰς χεῖρας, νὰ συμβουλευώμεν μὲ σύνεσιν.

72. Καὶ πότε λοιπὸν θὰ γίνουσι αὐτὰ, λέγουσι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶναι πάντοτε βιαστικοὶ καὶ ἀσταθεῖς, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κτίζουσι εὐκολα, ἀλλὰ καὶ καταστρέφουσι πολὺ εὐκολα; Καὶ πότε θὰ τεθῆ ὁ λύχνος εἰς τὸν λυχνοστάτην¹⁴⁵; Καὶ ποῦ εὐρίσκεται τὸ τάλαντον¹⁴⁶; (διότι ἔτσι ὀνομάζουσι τὸ ἀξίωμα). Αὐτὰ τὰ λέγουσι οἱ πικροὶ θερμοὶ ὡς πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ὄχι ὡς πρὸς τὴν εὐλάβειαν. Πότε θὰ γίνουσι αὐτὰ καὶ τί θέλω νὰ εἶπω ἐγὼ, ὦ ἄνδρες γενναῖοι; Δὲν ἀπέχει πολὺ ὁ καιρὸς οὔτε εἶναι ἀνάγκη νὰ φθάσῃ κανεὶς εἰς τὸ ἔσχατον γῆρας. Διότι εἶναι προτιμότερον τὸ γῆρας ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ φρόνησιν, ἀπὸ τὴν ἀδιαπαιδαγώγητον νεότητα. Καὶ εἶναι προτιμότερα ἢ λογικὴ ἀργοπορία ἀπὸ τὴν ἀπερίσκεπτον βιασύνην. Καὶ ἡ ὀλιγόχρονος βασιλεία ἀπὸ πολυχρόνιον τυραννίαν, ὅπως ἐπίσης καὶ ἓνα μικρὸν τίμιον μερίδιον ἀπὸ μεγάλην ἀτιμον καὶ ἐπισφαλτὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ ὀλίγος χρυσὸς ἀπὸ πολλὰ τάλαντα μολύβδου, καὶ ὀλίγον φῶς ἀπὸ πολὺ σκοτάδι.

73. Ἡ βιασύνη δὲ αὐτὴ ἡ ἐπικίνδυνη καὶ πολὺ σοβαρῆ, ἔσ

δασμένον, μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνοις ἐοικὸς ἦ, ἀ κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, εὐθὺς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρώτην ἤνεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῶ κατὰ τῆς ψάμμου τεθέντι θεμελίῳ, μηδὲ ὀλίγον ἀντισχόντι πρὸς 5 τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα. «Οὐαὶ σοι, πόλις, ἣς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερός ἐστι», φησὶ Σολομῶν· καί, «Μὴ ἴσθι ταχύς ἐν λόγοις», τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνή, πρᾶγμα τι ἔλαττον, λέγοντος, τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς περὶ πράξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα ὁ τὸ τάχος ἀπαιτῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ 10 τοῦ συμφέροντος; Τίς ὁ πλάττων, καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνους, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ ἀγγέλων στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων δοξάσοντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμφοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῶ συνιερεύοντα, τὸν ἀναπλάσοντα τὸ πλάσμα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, 15 καὶ τῶ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα, καὶ τὸ μείζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;

74. Οἶδα τίνας ἐσμέν λειτουργοί, καὶ ποῦ κείμενοι, καὶ ποῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψος, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν· «Οὐρανὸς ὑψηλός, γῆ δὲ βα- 20 θεῖα». Καὶ τίς ἀναβήσεται τῶν ἐξοιμμένων τῇ ἁμαρτίᾳ; Τίς περικείμενος ἔτι τὸν κάτω ζόφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα δλω νοῦ καθαρώς ἐποπτεύσει νοῦν δλον, καὶ μιγήσεται τοῖς ἐστῶσι καὶ ἀοράτοις ἐν τοῖς ἀστάτοις καὶ ὀρωμένοις; Μόλις γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαμένων καὶ εἰδωλον τοῦ

147. Ματθ. 13, 5, Λουκ. 8, 6.

148. Λουκ. 6, 49, Ματθ. 7, 26-27.

149. Ἐκκλ. 10, 16.

μη ὁμοιάζῃ πρὸς τοὺς σπόρους ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔπεσαν ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε βάθος τὸ χωράφι ἐφύτρωσαν ἀμέσως καὶ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ἀντέξουν οὔτε τὴν μετρίαν θερμότητα τοῦ ἡλίου¹⁴⁷. Οὔτε πρὸς τὸ θεμέλιον τὸ ὅποιον ἔχει τεθῆ ἐπάνω εἰς τὴν ἄμμον καὶ δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀντέξῃ καθόλου εἰς τὴν βροχὴν καὶ τοὺς ἀνέμους¹⁴⁸. «Ἀλοίμονό σου, πόλις, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς εἶναι πολὺ νέος»¹⁴⁹, λέγει ὁ Σολομῶν. Ὁ ἴδιος ἐπίσης λέγει καὶ «νὰ μὴ εἶσαι βιαστικός εἰς τοὺς λόγους σου»¹⁵⁰, πρᾶγμα τὸ ὅποιον φανερώνει ὅτι εἶναι μικροτέρας σημασίας τὸ νὰ βιάζεσαι νὰ ὁμιλήσῃς ἀπὸ τὸ νὰ εἶσαι θερμὸς εἰς τὰς πράξεις σου. Καὶ ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτά, ἐπιδιώκει τὴν ταχύτητα καὶ τὴν βιασύνην ἀντὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος πλάθει, ὅπως ἔπλασεν εἰς μίαν ἡμέραν τοὺς χοϊκοὺς, τὸν προστάτην τῆς ἀληθείας, ὁ ὅποιος θὰ σταθῇ μαζί με τοὺς ἀγγέλους καὶ θὰ τὸν δοξολογήσῃ μαζί με τοὺς ἀρχαγγέλους, θὰ ἀναπέμψῃ τὰς θυσίας εἰς τὸ οὐράνιον θυσιαστήριον καὶ θὰ ἱερουργήσῃ μαζί με τὸν Χριστόν, θὰ ἀναπλάσῃ τὸ πλάσμα, θὰ ἐπανορθώσῃ τὴν εἰκόνα καὶ θὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον πολίτην τῆς οὐρανοῦ βασιλείας, καί, διὰ νὰ ἀναφέρω τὸ σπουδαιότερον, ὁ ὅποιος θὰ γίνῃ Θεὸς καὶ θὰ θεοποιήσῃ καὶ, τοὺς ἄλλους;

74. Γνωρίζω καλῶς ποίου εἴμεθα ὑπηρέται, ποῦ εὐρισκόμεθα καὶ ποῦ ἀποστέλλομεν τοὺς ἀθρώπους. Γνωρίζω τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀδυναμίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν συγχρόνως, τοῦ ἀθρώπου. «Ὁ οὐρανὸς εὐρίσκεται ὑψηλὰ ἐνῶ ἡ γῆ πολὺ χαμηλὰ»¹⁵¹. Καὶ ποῖος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν ριφθῆ μέσα εἰς τὴν ἀμαρτίαν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἀνέβῃ; Ποῖος ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀκόμη ἐνδεδυμένοι τὸ σκότος τῆς γῆς καὶ τὸ βάρος τῆς σαρκός,

150. Παροιμ. 29, 20.

151. Παροιμ. 25, 3.

δασμένον, μὴ τῶν σπερμάτων ἐκείνοις ἔοικὸς ἦ, ἀ κατὰ τῶν πετρῶν πεσόντα, καὶ διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς, εὐθὺς ἀνακύψαντα, οὐδὲ τὴν πρώτην ἤνεγκε τοῦ ἡλίου θερμότητα· ἢ τῷ κατὰ τῆς ψάμμου τεθέντι θεμελίῳ, μηδὲ ὀλίγον ἀντισχόντι πρὸς 5 τὴν βροχὴν καὶ τὰ πνεύματα. «Οὐαὶ σοι, πόλις, ἣς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερός ἐστι», φησὶ Σολομῶν· καί, «Μὴ ἴσθι ταχὺς ἐν λόγοις», τοῦ αὐτοῦ Σολομῶντος φωνή, πρᾶγμα τι ἔλαττον, λέγοντος, τὸ περὶ λόγον τάχος τῆς περὶ πράξιν θερμότητος. Καὶ τίς ἐστι παρὰ ταῦτα ὁ τὸ τάχος ἀπαιτῶν πρὸ τῆς ἀσφαλείας καὶ 10 τοῦ συμφέροντος; Τίς ὁ πλάττων, καθάπερ αὐθήμερον τοὺς πηλίνους, τὸν τῆς ἀληθείας προστάτην, τὸν μετὰ ἀγγέλων στησόμενον, καὶ μετὰ ἀρχαγγέλων δοξάσοντα, καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω θυσιαστήριον ἀναπέμφοντα τὰς θυσίας, καὶ Χριστῷ συνιερεύοντα, τὸν ἀναπλάσοντα τὸ πλάσμα, καὶ παραστήσοντα τὴν εἰκόνα, 15 καὶ τῷ ἄνω κόσμῳ δημιουργήσοντα, καὶ τὸ μείζον εἰπεῖν, Θεὸν ἐσόμενον, καὶ θεοποιήσοντα;

74. Οἶδα τίνος ἐσμὲν λειτουργοί, καὶ ποῦ κείμενοι, καὶ ποῦ πέμποντες· οἶδα τοῦ Θεοῦ τὸ ὕψος, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, καὶ τὴν δύναμιν πάλιν· «Οὐρανὸς ὑψηλός, γῆ δὲ βα- 20 θεῖα». Καὶ τίς ἀναβήσεται τῶν ἐξῆμιμένων τῇ ἁμαρτία; Τίς περικείμενος ἔτι τὸν κάτω ζόφον καὶ τῆς σαρκὸς τὴν παχύτητα δλω νοῦ καθαρώς ἐποπτεύσει νοῦν ὄλον, καὶ μιγήσεται τοῖς ἐστῶσι καὶ ἀοράτοις ἐν τοῖς ἀστάτοις καὶ ὀρωμένοις; Μόλις γὰρ ἂν τις ἐνταῦθα τῶν σφόδρα κεκαθαμένων καὶ εἰδωλον τοῦ

147. Ματθ. 13, 5, Λουκ. 8, 6.

148. Λουκ. 6, 49, Ματθ. 7, 26-27.

149. Ἐκκλ. 10, 16.

μὴ ὁμοιάζῃ πρὸς τοὺς σπόρους ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔπεσαν ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχε βάθος τὸ χωράφι ἐφύτρωσαν ἀμέσως καὶ δὲν ἠμπόρεσαν νὰ ἀντέξουν οὔτε τὴν μετρίαν θερμότητα τοῦ ἡλίου¹⁴⁷. Οὔτε πρὸς τὸ θεμέλιον τὸ ὅποιον ἔχει τεθῆ ἐπάνω εἰς τὴν ἄμμον καὶ δὲν ἠμπόρεσε νὰ ἀντέξῃ καθόλου εἰς τὴν βροχὴν καὶ τοὺς ἀνέμους¹⁴⁸. «Ἀλοίμονό σου, πόλις, τῆς ὁποίας ὁ βασιλεὺς εἶναι πολὺ νέος»¹⁴⁹, λέγει ὁ Σολομῶν. Ὁ ἴδιος ἐπίσης λέγει καὶ «νὰ μὴ εἶσαι βιαστικός εἰς τοὺς λόγους σου»¹⁵⁰, πρᾶγμα τὸ ὅποιον φανερώνει ὅτι εἶναι μικροτέρας σημασίας τὸ νὰ βιάζεσαι νὰ ὁμιλήσῃς ἀπὸ τὸ νὰ εἶσαι θερμὸς εἰς τὰς πράξεις σου. Καὶ ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς αὐτά, ἐπιδιώκει τὴν ταχύτητα καὶ τὴν βιασύνην ἀντὶ τῆς ἀσφαλείας καὶ τοῦ συμφέροντος; Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος πλάθει, ὅπως ἔπλασεν εἰς μίαν ἡμέραν τοὺς χοϊκοὺς, τὸν προστάτην τῆς ἀληθείας, ὁ ὅποιος θὰ σταθῇ μαζὶ μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ θὰ τὸν δοξολογήσῃ μαζὶ μὲ τοὺς ἀρχαγγέλους, θὰ ἀναπέμψῃ τὰς θυσίας εἰς τὸ οὐράνιον θυσιαστήριον καὶ θὰ ἱερουργήσῃ μαζὶ μὲ τὸν Χριστόν, θὰ ἀναπλάσῃ τὸ πλάσμα, θὰ ἐπανορθώσῃ τὴν εἰκόνα καὶ θὰ κάμῃ τὸν ἄνθρωπον πολίτην τῆς οὐρανοῦ βασιλείας, καί, διὰ νὰ ἀναφέρω τὸ σπουδαιότερον, ὁ ὅποιος θὰ γίνῃ Θεὸς καὶ θὰ θεοποιήσῃ καὶ, τοὺς ἄλλους;

74. Γνωρίζω καλῶς ποίου εἴμεθα ὑπηρέται, ποῦ εὐρισκόμεθα καὶ ποῦ ἀποστέλλομεν τοὺς ἀθρώπους. Γνωρίζω τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀδυναμίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν συγχρόνως, τοῦ ἀθρώπου. «Ὁ οὐρανὸς εὐρίσκεται ὑψηλὰ ἐνῶ ἡ γῆ πολὺ χαμηλὰ»¹⁵¹. Καὶ ποῖος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν ριφθῆ μέσα εἰς τὴν ἀμαρτίαν θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἀνέβῃ; Ποῖος ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀκόμη ἐνδεδυμένοι τὸ σκότος τῆς γῆς καὶ τὸ βάρος τῆς σαρκός,

150. Παροιμ. 29, 20.

151. Παροιμ. 25, 3.

καλοῦ θεωρήσειεν, ὥσπερ οἱ τὸν ἥλιον ἐν τοῖς ὕδασι. «Τίς ὁ με-
 τρήσας τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν
 τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε τὰ ὄρη σταθμῶ, καὶ τὰς νάπας ζυ-
 γῶ;» «Τίς τόπος τῆς καταπαύσεως αὐτοῦ», «καὶ τίνι τῶν πάν-
 5 των ὁμοιωθήσεται;».

75. Τίς ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ, καὶ τῇ σοφίᾳ κατα-
 σκευάσας ἄνθρωπον, καὶ εἰς ἐν ἀγαθὸν τὰ διεστῶτα, καὶ μίξας
 τὸν χοῦν τῷ πνεύματι, καὶ συνθεὶς ζῶον ὄρατον καὶ ἀόρατον,
 πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, ἀπτόμενον
 10 Θεοῦ καὶ οὐ περιδρασσόμενον, ἐγγίζον καὶ μακρονόμενον; «Εἴ-
 πα, σοφισθήσομαι», φησὶν ὁ Σολομῶν, «καὶ αὐτὴ ἐμακρύνθη
 ἀπ' ἐμοῦ μακρὸν ὑπὲρ ὃ ἦν», τὴν σοφίαν λέγων. Καὶ ὄντως ὁ
 προστιθεὶς γνῶσιν προστίθῃσι ἄλγημα· οὐ μᾶλλον εὐφραίνον-
 τος τοῦ εὐρεθέντος ἢ ἀνιῶντος τοῦ διαφεύγοντος· ὅπερ, οἶμαι,
 15 φιλεῖ συμβαίνειν τοῖς ἔτι διψῶσιν ἀποσπωμένοις ὕδατος· ἢ κρα-
 τεῖν τι οὐ δυναμένοις, ἔχειν νομίζουσιν· ἢ οὐδ' ἀπῆλθεν εὐθὺς
 ἀστραπὴ περιλάμψασα.

76. Τοῦτό με ἴστη κάτω, καὶ ταπεινὸν ἐποίει, καὶ εἶναι
 βέλτιον ἔπειθεν, ἀκούειν φωνὴν αἰνέσεως ἢ ἐξηγητὴν εἶναι τῶν
 20 ὑπὲρ δύναμιν· ἢ μεγαλειότης, καὶ τὸ ὕψος, καὶ τὸ ἀξίωμα, καὶ

152. Ἦσ. 40, 12.

153. Ἦσ. 66, 1.

154. Ἦσ. 40, 18 καὶ 25.

155. Ψαλμ. 32, 6.

156. Ἐκκλ. 7, 23-24.

157. Ἐκκλ. 1, 18.

158. Ψαλμ. 25, 7.

θά ἠμπορέσῃ νὰ ἴδῃ μὲ δλον τὸν νοῦν του καθαρά δλον τὸν θεῖον νοῦν καὶ νὰ ἐνώσῃ μὲ τὰ αἰώνια καὶ ἀόρατα τὰ πρόσκαιρα καὶ τὰ ὄρατά; Διότι ἐδῶ μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ ἠμποροῦσε κάποιος ἀπὸ τοὺς πάρα πολὺ καθαρούς νὰ ἴδῃ κάποιαν εἰκόνα τοῦ καλοῦ, ὅπως βλέπουν τὸν ἥλιον ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται κάτω ἀπὸ τὸ νερό. «Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐμέτρησε μὲ τὴν χειρὰ του τὸ νερό, τὸν οὐρανὸν μὲ τὴν σπιθαμὴ του καὶ δλόκληρη τὴν γῆν μὲ τὴν παλάμην μου; Ποῖος ἐζύγισε τὰ ὄρη μὲ πλάστιγγα καὶ τοὺς λόφους μὲ ζυγαριάν»¹⁵²; «Ποῖος εἶναι ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον ἀναπαύεται»¹⁵³ «καὶ μὲ ποῖον πρᾶγμα ἀπὸ δλα ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ;»¹⁵⁴.

75. Ποῖος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰ πάντα μὲ τὸν λόγον¹⁵⁵ καὶ κατεσκεύασε μὲ σοφίαν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἔκαμεν ἓνα πρᾶγμα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐντελῶς διαφορετικά, ἀνέμιξε τὸ χῶμα μὲ τὸ πνεῦμα καὶ ἐδημιούργησε ἓνα δν ὄρατὸν μαζὶ καὶ ἀόρατον, θνητὸν καὶ ἀθάνατον, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, τὸ ὁποῖον πλησιάζει τὸν Θεὸν καὶ δὲν τὸν ἀντιλαμβάνεται, τὸ ὁποῖον πλησιάζει καὶ ἀπομακρύνεται συγχρόνως; «Εἶπα· θὰ γίνω σοφός», λέγει ὁ Σολομῶν, «καὶ ἐκείνη ἀπεμακρύνθη ἀπὸ ἐμὲ πολὺ περισσότερον ἀπὸ πρὶν»¹⁵⁶, ἐννοῶν τὴν σοφίαν. Καὶ πράγματι: ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει γνῶσιν, συγκεντρώνει μαζὶ καὶ πόνον¹⁵⁷, διότι ἡ χαρὰ τὴν ὁποίαν τοῦ προσφέρει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψε, τοῦ τὴν στερεῖ ἢ λύπη δι' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῦ διαφεύγει ἀκόμη. Τοῦτο νομίζω ὅτι συμβαίνει συνήθως εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ δὲν ἔχουν ξεδιψάσει ἀκόμη, ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν πηγὴν, ἢ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ δὲν ἠμποροῦν νὰ κρατήσουν κάτι, νομίζουν ὅτι τὸ κατέχουν, ἢ εἰς ἐκείνους, τέλος, οἱ ὁποῖοι εἶδαν διὰ μίαν στιγμὴν τὸ φῶς μιᾶς ἀστραπῆς καὶ τὴν ἔχασαν ἀμέσως.

76. Αὐτὸ μὲ συκρατοῦσε κάτω καὶ μὲ ἔκανε ταπεινόφρονα, καὶ μὲ ἔπειθεν ὅτι εἶναι καλύτερον νὰ ἀκούω τὴν φωνὴν τῆς δοξολογίας¹⁵⁸ παρὰ νὰ προσπαθῶ νὰ ἐξηγήσω πράγματα ἀνώτερα ἀπὸ τὰς δυνάμεις μου. Εἶναι δὲ αὐτὰ τὸ μεγαλεῖον, τὸ ὕψος καὶ

αἱ καθαρὰ φύσεις μόλις χωροῦσαι Θεοῦ λαμπρότητα, δὴ ἄβυσσος καλύπτει, οὐ σκοτός ἀποκρυφή, φωτὸς ὄντος τοῦ καθαρωτάτου καὶ ἀπροσίτου τοῖς πλείοσιν· δὲ ἐν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ τοῦ παντός ἐστιν ἕξω· δὲ νοῦν φωτίζει, καὶ διαφεύγει νοῦ τά-
 5 χος καὶ ὕψος, ὑποχωρῶν ἀεὶ τοσοῦτον, ὅσον καταλαμβάνεται, καὶ ὑπάγων πρὸς τὰ ἄνω τὸν ἐραστήν τῷ φεύγειν, καὶ τῷ οἶον κρατούμενος κλέπτεσθαι.

77. Τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ τοιοῦτον ἡμῖν τὸ ποθούμενον καὶ σπουδαζόμενον· τοιοῦτον δὲ εἶναι χρὴ τὸν νυμφαγωγὸν τῶν ψυ-
 10 χῶν καὶ προμνήστορα. Ἔμοιγε μὴν δέος, μὴ καὶ τοῦ νυμφῶνος ἕξω ῥιφῶ δεθείς χειρας καὶ πόδας, ὡς οὐκ ἐνδεδυμένος ἔνδυμα γάμου, ἀλλὰ τολμηρῶς παρενείρας ἑμαυτὸν τοῖς ἐκεῖσε ἀνακειμένοις· καίτοι προσεκλήθην μὲν ἐκ νεότητος, ἴν' εἴπω τι τῶν τοῖς πολλοῖς ἀγνοουμένων, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπεῖρξιφην ἐκ μή-
 15 τρας, καὶ ἐδόθην δοτὸς ἐκ μητρικῆς ὑποσχέσεως, καὶ μετὰ τοῦτο τοῖς κινδύνοις ἐβεβαιώθην· καὶ ὁ πόθος σννηυξήθη, καὶ ὁ λογισμὸς συνέδραμε, καὶ πάντα ἔδωκα φέρων τῷ λαχόντι καὶ σώσαντι, κτήσιν, περιφάνειαν, εὐξίαν, τοὺς λόγους αὐτούς, ὧν τοῦτο ἀπήλαυσα μόνον, τὸ παριδεῖν καὶ ἐσχηκέναι ὧν Χριστὸν
 20 προετίμησα. Καὶ ἠδύνθη μοι τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια, ὡς κηρία μέ-

159. Ψαλμ. 103, 6.

160. Ψαλμ. 17, 12.

161. Ψαλμ. 21, 11.

162. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὴν ὑπόσχεσιν τῆς μητρὸς του πρὸς τὸν Θεὸν νὰ ἀκολουθήσῃ οὗτος τὴν ἱερωσύνην, τὴν ὁποίαν ἀνεπέωσεν ὁ ἴδιος κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνὸς ταξιδίου του ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν εἰς τὰς Ἀθήνας, κατὰ τὸ ὅποσον ἔπεσεν εἰς φοβεράν τρικυμίαν καὶ «προσέφερε τὸν ἑαυτὸν τοῦ δῶρον γῆς καὶ θαλάσσης», ὅπως λέγει καὶ εἰς τὸ ἔργον του «Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον» 182ξ. (PG 37, 1042ξ.).

ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, τοῦ ὁποῖου τὴν λαμπρότητα μόλις καὶ μετὰ βίας ἀντέχουν νὰ ἀντικρύσουν οἱ ἄγγελοι, ὁ ὁποῖος καλύπτεται ἀπὸ τὴν ἄβυσσον¹⁵⁹, ὁ ὁποῖος ἀποκρύπτεται μέσα εἰς τὸ σκότος¹⁶⁰, καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ πιὸ καθαρὸν φῶς τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπλησίαστον ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους· ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὸ σύμπαν τοῦτο καὶ ταυτοχρόνως ἔξω ἀπ' αὐτό· ὁ ὁποῖος εἶναι δλόκληρον τὸ καλὸν καὶ ἀνώτερος ἀπὸ κάθε καλόν· ὁ ὁποῖος φωτίζει τὸν νοῦν καὶ ξεπερνᾷ συγχρόνως τὴν ταχύτητα καὶ τὸ ὕψος κάθε νοῦ, ὑποχωρῶν πάντοτε τόσον, ὅσον ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ κατανοητὸς διὰ νὰ ὀδηγήσῃ μὲ τὴν φυγὴν τοῦ ἐκείνου ὁ ὁποῖος τὸν ἀγαπᾷ πρὸς τὰ ἄνω καὶ νὰ ἀφήνῃ νὰ τὸν κλέπτουν μὲ τὸ νὰ δείχνῃ ὅτι θέλει τάχα νὰ μείνῃ ἀπλησίαστος.

Ἡ κλῆσις τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν ἱερωσύνην

77. Τόσον μέγα λοιπὸν καὶ τέτοιο εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ποθεοῦμεν καὶ ἐπιδιώκομεν ἡμεῖς. Τέτοιος δὲ πρέπει νὰ εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ τὰς ψυχὰς εἰς τὸν γάμον. Ὁ φόβος δὲ ὁ ἰδικὸς μου εἶναι μήπως ριφθῶ ἔξω ἀπὸ τὸν νυμφῶνα μὲ δεμένας τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, ἐπειδὴ δὲν θὰ εἶμαι ἐνδεδυμένος μὲ τὸ ἐνδυμα τοῦ γάμου, ἀλλὰ θὰ ἔχω εἰσέλθει κρυφὰ καὶ θὰ ἔχω ἀναμιχθῆ μὲ θράσος μὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται ἐκεῖ. Βεβαίως εἶμαι προσκεκλημένος ἐκεῖ ἤδη ἀπὸ τὴν νεότητά μου, διὰ νὰ εἶπω κάτι τὸ ὁποῖον ἀγνοοῦν οἱ περισσότεροι, καὶ ἔχω προορ'σθῆ δι' αὐτὸν ἤδη ἀπὸ τὴν κοιλίαν τῆς μητρός μου¹⁶¹ καὶ ἔχω δοθῆ ὡς δῶρον εἰς αὐτὸν ἀπὸ ὑπόσχεσιν τῆς μητρός μου καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸ ἔχω βεβαιωθῆ ἀπὸ τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποῖους ἐπέρασα¹⁶². Καὶ ὁ φόβος μου αὐξήθη μετὰ αὐτὰ καὶ συνέδραμε καὶ ἡ σκέψις μου καὶ ἀφιέρωσα τὰ πάντα εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος μὲ ἐξέλεξε καὶ μὲ ἔσωσεν, περιουσίαν, ἀξιώματα, καλοπέρασιν, ὅλα αὐτὰ δηλαδὴ τὰ ὁποῖα μίαν μόνον χαρὰν μου προσέφεραν, τὸ ὅτι τὰ περιεφρόνησα καὶ ἐπροτίμησα ἀντ' αὐτῶν τὸν Χριστόν. Καὶ οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ ἐγι-

λιτος· καὶ τὴν σύνεσιν ἐπεκαλεσάμην, καὶ τῇ σοφίᾳ ἔδωκα φωνήν μου. Καὶ τὰλλα δὴ ταῦτα, οἷον θυμὸν μετρηῆσαι, καὶ γλῶσσαν χαλινῶσαι, καὶ ὄφθαλμὸν σωφρονίσει, καὶ γαστέρα παιδαγωγῆσαι, καὶ δόξαν πατῆσαι τὴν κάτω μένουσαν, Παραφρο-
5 νῶν λέγω, ἀλλ' οὖν εἰρήσεται· ταῦτα μὲν οὐ τῶν πολλῶν ἴσως ἐγενόμην φανλότερος.

78. Τοῦτο δὲ φιλοσοφῆσαι κρεῖττον ἢ καθ' ἡμᾶς, δέξασθαι ψυχῶν ἡγεμονίαν καὶ προστασίαν, καὶ μήπω μηδὲ ποιμαίνεσθαι καλῶς μαθόντας ἡμᾶς, μηδὲ καθαρθέντας τὴν ψυ-
10 χὴν ὅσον ἄξιον, ἔπειτα ποιίμνης ἐπιστατεῖν πιστευθῆναι· καὶ ταῦτα ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἐν οἷς ἀγαπητὸν ὄρωντα τοὺς ἄλλους ἄνω καὶ κάτω φερομένους τε καὶ ταρασσομένους, φυγόντα φυγῆ
ἐκ τοῦ μέσου, ὑπὸ σκέπην ἀναχωρήσαντα, λαθεῖν τοῦ πονηροῦ τὴν ζάλην καὶ τὴν σκοτόμωιν· ἡνίκα πολεμεῖ μὲν ἀλλήλοις
15 τὰ μέλη, οἴχεται δὲ τῆς ἀγάπης, εἰ καὶ τι ἦν λείψανον, ὄνομα δὲ κενὸν ἄλλως ὁ ἱερεὺς, ἐκχυθείσης ἐπ' ἄρχοντας ἐξουδενώσεως, ὥσπερ εἴρηται.

79. Καὶ εἴθε κενόν· νυνὶ δὲ τρέποιο εἰς κεφαλὰς ἀθέων ἢ βλασφημία. Φόβος δὲ ἅπας ἐξώριστα τῶν ψυχῶν· ἀντεισῆκται
20 δὲ ἀναίδεια· τοῦ βουλομένου δὲ ἡ γνῶσις, καὶ τὰ βάρη τοῦ Πνεύματος· πάντες δὲ ἔσμεν εὐσεβεῖς ἐξ ἑνὸς μόνου τοῦ καταγινώ-

163. Ψαλμ. 118, 103, Παροιμ. 16, 24 καὶ Ψαλμ. 18, 11.

164. Παροιμ. 2, 3.

165. Ψαλμ. 106, 40.

166. Βλ. Α' Κορ. 2, 10.

ναν δι' ἐμέ γλυκεῖς σάν μέλι ¹⁶³. Καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν σύνεσιν καὶ παρέδωσε τὴν γλῶσσαν μου εἰς τὴν σοφίαν ¹⁶⁴. Καὶ τὰ ὑπόλοιπα δέ, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τὸ νὰ μετριάσω τὸν θυμόν, τὸ νὰ συγκρατήσω τὴν γλῶσσαν μου, τὸ νὰ σωφρονίσω τὸν ὀφθαλμόν μου, τὸ νὰ περιορίσω τὰς ἐπιθυμίας τοῦ στομάχου μου καὶ νὰ καταπατήσω τὴν ἐπίγειον δόξαν, λέγω παραλογιζόμενος ἀλλὰ θὰ τὸ εἶπω· ἴσως νὰ μὴ ἔχω γίνεи ὡς πρὸς αὐτὰ χειρότερος ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους.

78. Τὸ νὰ φιλοσοφήσῃ δὲ κανεὶς τοῦτο εἶναι καλύτερον ἀπὸ τὸ νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως ἡμεῖς, νὰ ἀναλάβωμεν δηλαδὴ τὴν καθοδήγησιν καὶ τὴν προστασίαν ψυχῶν, ἐνῶ ἡμεῖς δὲν ἔχομεν μάθει νὰ κυβερνώμεθα καλῶς. οὔτε ἔχομεν καθαρίσει τὴν ψυχὴν μας ὅσον πρέπει. Μόνον ἔτσι ἄς τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ καθοδηγήσῃ ποιμνιον. Καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα εἰς τέτοιους καιροὺς κατὰ τοὺς ὁποίους βλέπομεν τοὺς ἄλλους νὰ φέρονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ πρὸς τὰ κάτω καὶ νὰ ταρασσῶνται, καὶ κατὰ τοὺς ὁποίους εἶναι προτιμότερον νὰ ἀναχωρήσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ νὰ κρυφθῆ διὰ νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὴν ζάλην καὶ τὸ σκότος τοῦ πονηροῦ. Κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτοὺς κατὰ τοὺς ὁποίους οἱ μὲν πιστοὶ πολεμοῦν ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου, καὶ ἔχουν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν ἀγάπην, ἐὰν βεβαίως διατηροῦσαν κάποιο ὑπόλειμμα τῆς, ὁ δὲ ἱερεὺς ἔχει καταντήσῃ ὄνομα χωρὶς περιεχόμενον, ἐφ' ὅσον οἱ ἄρχοντες ἔχουν περιπέσει εἰς ἀνυποληψίαν ¹⁶⁵, ὅπως ἔχει λεχθῆ.

Ἐλαττώματα ποιμνίων καὶ ποιμένων καὶ «οἶον εἶναι· δεῖ τὸν ποιμένα»

79. Καὶ εἴθε τοῦτο νὰ μὴ ἦτο πραγματικὸν γεγονός, διὰ νὰ ἐστρέφετο τώρα ἡ ὕβρις αὐτὴ κατὰ τῶν κεφαλῶν τῶν ἀθέων. Κάθε εἶδος δὲ φόβος ἔχει ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὰς ψυχὰς καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔχει εἰσέλθει τὸ θράσος. Ἡ γνῶσις δὲ ἀποκαλύπτεται εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὴν ἐπιδιώκει, καὶ τὰ βάθη τῆς σοφίας εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ¹⁶⁶. "Οἱ δὲ εἴμεθα εὐσεβεῖς δι' ἓνα καὶ μοναδικὸν λόγον, διὰ νὰ κατακρίνωμεν τοὺς ἄλλους δι' ἀσέβειαν.

σκειν ἄλλων ἀσέβειαν.) Χρώμεθα δὲ δικασταῖς τοῖς ἀθέοις, καὶ
 ῥιπτοῦμεν τὰ ἅγια τοῖς κυσί, καὶ βάλλομεν τοὺς μαργαρίτας
 ἔμπροσθεν τῶν χοίρων, βεβήλοις ἀκοαῖς καὶ ψυχαῖς τὰ θεῖα
 δημοσιεύοντες· καὶ τὰς τῶν ἐχθρῶν εὐχὰς ἐπιμελῶς ἐκπληροῦ-
 5 μεν οἱ δειλαιοὶ, καὶ πορνεύοντες ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἡμῶν
 οὐκ αἰσχυνόμεθα. Μωαβῖται δὲ καὶ Ἀμμανῖται, οἷς οὐδ' ἐξῆν
 παριέναι εἰς Ἐκκλησίαν Κυρίου, τοῖς ἀγιωτάτοις ἡμῶν ἐμβα-
 τεύουσιν. Ἦνοῖξάμεν δὲ πᾶσιν οὐ πύλας δικαιοσύνης, ἀλλὰ θύ-
 ρας λοιδορίας τε καὶ τῆς κατ' ἀλλήλων θρασύτητος· καὶ οὗτος
 10 ἄριστος ἡμῖν, οὐχ ὅς ἂν μηδὲ ῥῆμα πρόηται ἀργὸν φόβῳ Θεοῦ,
 ἀλλ' ὅς ἂν τύχη πλεῖστα τὸν πλησίον εἰπὼν κακῶς, ἢ διαῤῥή-
 δην, ἢ ἐν αἰνίγμασι· καὶ ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ στρέφων κό-
 πον καὶ πόνον, ἢ ἰὸν ἀσπίδων, εἰπεῖν οἰκειότερον.

80. Τηροῦμεν δὲ τὰς ἀλλήλων ἁμαρτίας, οὐχ ἵνα θρηνή-
 15 σωμεν, ἀλλ' ἵνα ὀνειδίσωμεν· οὐδ' ἵνα θεραπεύσωμεν, ἀλλ' ἵνα
 προσπλήξωμεν, καὶ ἀπολογία ἐχωμεν τῶν ἡμετέρων κακῶν τὰ
 τῶν πλησίον τραύματα. Κακοὺς δὲ καὶ ἀγαθοὺς οὐχ ὁ τρόπος,
 ἀλλ' ἡ διάστασις καὶ ἡ φιλία χαρακτηρίζει· καὶ ἃ σήμερον ἐπαι-
 νοῦμεν, αὔριον ἐκακίσαμεν· καὶ ἃ παρ' ἄλλοις στηλιτεύεται,
 20 παρ' ἡμῖν θαυμάζεται· καὶ πάντα συγχωρεῖται προθύμως τῷ
 ἀσεβεῖ. Οὕτω τὴν κακίαν ἐσμὲν μεγαλόφθοχοι!

81. Γέγονε δὲ πάντα ὡς τὸ ἀπαρχῆς, ὅτε οὕτω κόσμος ἦν,

167. Βλ. Α' Κορ. 6, 1 καὶ 7.

168. Ματθ. 7, 6.

169. Τὸ Δευτερονόμιον (23, 4) ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς Ἀμμανίτας καὶ
 τοὺς Μωαβίτας νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ δὲν προσέφε-
 ραν εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας κατὰ τὴν διάβασιν των ἐκ τῶν χωρῶν των ὕδωρ

Χρησιμοποιούμεν δὲ ὡς δικαστὰς τοὺς ἀθέους¹⁶⁷, ρίπτομεν τὰ ἅγια εἰς τοὺς κύνας καὶ θέτομεν τὰ μαργαριτάρια μας ἐμπρὸς εἰς τοὺς χοίρους¹⁶⁸, μὲ τὸ νὰ κάνωμεν γνωστὰ εἰς ὧτα καὶ καρδίας μολυσμένας τὰ θεῖα πράγματα. Καὶ πραγματοποιοῦμεν, οἱ ταλαίπωροι τὰς εὐχὰς τῶν ἐχθρῶν μας καὶ ἐνῶ πορνεύομεν, δὲν ἐντρεπόμεθα διὰ τὰς πράξεις μας. Οἱ Μωαβῖται δὲ καὶ οἱ Ἄμμωνῖται, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπετρέπετο νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου¹⁶⁹, συχνάζουσι τώρα εἰς τὰ πιθ ἅγια μέρη μας. Ἔχομεν δὲ ἀνοίξει εἰς ὄλους ὄχι πύλας δικαιοσύνης¹⁷⁰, ἀλλὰ θύρας κατηγοριῶν καὶ ὕβρεων τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον. Καὶ ὁ καλύτερός μας εἶναι ὄχι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν χρησιμοποιοεῖ κακοὺς λόγους ἐξ αἰτίας τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος συμβαίνει νὰ ἔχη κακολογήσει περισσότερον ἀπὸ ὄλους τοὺς ἄλλους τὸν πλησίον του, εἴτε κατὰ τρόπον σαφῆ, εἴτε συγκεκαλυμμένως, καὶ ὁ ὁποῖος κρύβει κάτω ἀπὸ τὴν γλῶσσαν του κόπον καὶ πόνον, ἢ, διὰ νὰ τὸ εἶπω πιθ σωστά, δηλητήριον ἀσπίδων.

80. Παρατηροῦμεν δὲ ὁ ἕνας τὰς ἁμαρτίας τοῦ ἄλλου, ὄχι διὰ νὰ κλαύσωμεν δι' αὐτούς, ἀλλὰ διὰ νὰ κατηγορήσωμεν. Οὔτε διὰ νὰ θεραπεύσωμεν, ἀλλὰ διὰ νὰ μεγαλώσωμεν ἀκόμη περισσότερον τὴν πληγὴν καὶ διὰ νὰ ἔχωμεν ὡς δικαιολογίαν διὰ τὰς ἰδικὰς μας κακίας τὰ τραύματα τοῦ πλησίον. Τοὺς κακοὺς δὲ καὶ τοὺς καλοὺς τοὺς χαρακτηρίζει ὄχι ἡ συμπεριφορά, ἀλλὰ ἡ διαφορὰ γνώμης καὶ ἡ φιλία. Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐπαινοῦμεν σήμερον, τὰ κατηγοροῦμεν αὔριον, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καταδικάζουσι οἱ ἄλλοι, ἡμεῖς τὰ θαυμάζομεν. Καὶ ὄλα συγχωροῦνται μὲ εὐκολίαν εἰς τὸν ἀσεβῆ. Τόσον μεγαλόφυχοι εἴμεθα ἔναντι τῆς κακίας!

81. Τὰ πάντα δὲ ἔχουσι ἐπιστρέψει εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην

καὶ ἄρτους καὶ ἐπειδὴ ἐπλήρωσαν τὸν Βαλαάμ ἐκ Μεσοποταμίας διὰ νὰ τοὺς καταρασθῆ (αὐτόθι 5ε.).

170. Ψαλμ. 117, 19.

οὐδὲ ἡ νῦν εὐταξία καὶ μόρφωσις· ἀλλὰ συγκεχυμένον τὸ πᾶν
καὶ ἀνώμαλον ἐδεῖτο τῆς εἰδοποιουῦ χειρὸς καὶ δυνάμεως. Εἰ
βούλει δέ, ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καὶ σελήνης ἀμυδροῖς φέγγεσιν,
ἐχθρῶν ἢ φίλων ὄψεις οὐ διαγινώσκοντες· ἢ ὡς ἐν ναυμαχίᾳ καὶ
5 ζάλῃ, καὶ πνευμάτων ἐμβολαῖς, καὶ ῥοθίῳ ζέοντι, καὶ κυμάτων
ἐπιδρομαῖς, καὶ νηῶν ἀραγμοῖς, καὶ κοντῶν ὠθισμοῖς, καὶ κε-
λευστῶν φωναῖς, καὶ πιπτόντων οἰμωγαῖς ὑπερηχούμενοί τε
καὶ ἀπορούμενοι, καὶ τῆς ἀνδρείας καιρὸν οὐκ ἔχοντες, φεῦ τοῦ
πάθους! ἀλλήλοις περιπίπτομεν, καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἀναλισκό-
10 μεθα.

82. Καὶ οὐχ ὁ λαὸς μὲν οὕτως, ὁ δὲ ἱερεὺς ἐτέρω, ἀλλὰ μοι
νῦν ἐκεῖνο πληροῦσθαι δοκεῖ καθαρῶς, τὸ «Γέγονεν ὁ ἱερεὺς
καθὼς ὁ λαός», ἐν κατάρα πάλαι λεγόμενον. Καὶ οὐχ οἱ πολλοὶ
μὲν οὕτως, οἱ δὲ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καὶ προέχοντες ἐναντίως· ἀλλ'
15 οὗτοί γε καὶ φανερῶς πολεμοῦσι τοῖς ἱερεῦσιν, ἐφόδιον ἔχοντες
εἰς πειθῶ τὴν εὐσέβειαν· καὶ ὅσοι μὲν περὶ πίστεως τοῦτο πα-
σχόντων, καὶ τῶν ἀνωτάτω ζητημάτων καὶ πρώτων οὐδ' ἐγὼ
μέμφομαι, ἀλλ' εἰ δεῖ τάληθές εἰπεῖν, καὶ προσεπαινῶ καὶ σννή-
δομαι. Καὶ τούτων εἰς εἶη τῶν ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένων
20 καὶ τῶν ἀπεχθανομένων· μᾶλλον δὲ καὶ εἶναι κανχήσομαι. Κρείτ-
των γὰρ ἐπαινετὸς πόλεμος εἰρήνης χωριζούσης Θεοῦ· καὶ διὰ
τοῦτο τὸν πραῦν μαχητὴν ὀπλίξει τὸ Πνεῦμα, ὡς καλῶς πολε-
μεῖν δυνάμενον.

83. Νῦν δὲ εἰσὶ τινες οἱ καὶ περὶ μικρῶν πολεμοῦντες, καὶ
25 εἰς οὐδὲν ὄφελος, καὶ κοινωνούς, ὅσους ἂν δύνωνται, τοῦ κακοῦ

κατάστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμῃ ὁ κόσμος, οὔτε ἡ τωρινὴ τάξις καὶ ἄρμονία, ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν συγκεχυμένα καὶ ἀνώμαλα καὶ εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ κάποιου χέρι διὰ νὰ τοὺς δώσῃ μορφὴν, ἀπὸ κάποιαν δύναμιν. Ἐὰν θέλῃς δέ, ὅπως κατὰ τὴν μάχην ἡ ὁποία διεξάγεται τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς τῆς σελήνης δὲν διακρίνομεν τοὺς φίλους ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, ἢ ὅπως εἰς τὴν ναυμαχίαν καὶ τὴν ζάλην, τὴν ὀρμὴν τῶν ἀνέμων, τὰ κοχλάζοντα ρεύματα καὶ τὴν μανίαν τῶν κυμάτων, τὰ κτυπήματα τῶν κονταριῶν, τὰς φωνὰς τῶν ἀρχηγῶν καὶ τὰς ἀγωνιώδεις κραυγὰς τῶν πληγωμένων, ζαλιζόμεθα ἀπὸ τὸν θόρυβον καὶ στεκόμεθα ἀμήχανοι, καὶ (ὦ τί φοβερὸν πρᾶγμα!) κτυποῦμεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ ἀλληλοσκοτωνόμεθα.

82. Καὶ δὲν εἶναι τυχὸν ὁ λαὸς τέτοιος καὶ ὁ ἱερεὺς διαφορετικὸς, ἀλλὰ νομίζω ὅτι τώρα συμβαίνει καθαρὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει λεχθῆ παλαιότερα ὑπὸ τύπον κατάρτας· «ὁ ἱερεὺς ἔχει γίνεαι ὅμοιος μὲ τὸν λαόν»¹⁷¹. Καὶ δὲν εἶναι βεβαίως οἱ πολλοὶ ἔτσι, διότι οἱ πιὸ ἐπιφανεῖς καὶ διακρινόμενοι ἀπὸ τὸν λαὸν εἶναι διαφορετικοὶ καὶ ἀγωνίζονται ἐναντίον τῶν ἱερέων, ἔχοντες τὴν εὐσέβειαν ὡς ἐφόδιον διὰ νὰ πείθουν. Καὶ ὅσοι μὲν τὸ κάνουν αὐτὸ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὰ ἀνώτερα καὶ σημαντικώτερα θέματα, οἷτε ἐγὼ δὲν τοὺς κάτακρίνω, ἀλλὰ, ἐὰν θὰ πρέπει νὰ εἶπω τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν, τοὺς ἐπαινῶ καὶ ἐγὼ καὶ χαίρομαι μαζί των. Καὶ θὰ εὐχόμεον νὰ εἶμαι ἓνας ἀπ' αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ θεωροῦνται διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὡς ἐχθροί. Μᾶλλον δὲ θὰ καυχηθῶ ὅτι εἶμαι τέτοιος. Διότι ὁ πόλεμος ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀρετὴν εἶναι καλύτερος ἀπὸ τὴν εἰρήνην ἢ ὁποία χωρίζει ἀπὸ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα ὀπλιζει τὸν ἡρεμὸν ἀγωνιστὴν, διὰ νὰ ἡμπορῇ νὰ ἀγωνίζεται μὲ ἐπιτυχίαν.

83. Τώρα δὲ ὑπάρχουν μερικοὶ, οἱ ὁποῖοι, ἐνδιαφερόμενοι διὰ πράγματα ἀσήμαντα τὰ ὁποῖα δὲν προσφέρουν καμμίαν ὠφέλειαν, μὲ πολλὴν ἀμάθειαν καὶ θράσος κάνουν ὀπαδοὺς τῆς ἀσε-

προσλαμβάνοντες, λίαν ἀμαθῶς καὶ θρασέως. Εἶτα ἐπὶ πᾶσιν ἡ πίστις, καὶ τοῦτο τὸ σεμνὸν ὄνομα ταῖς ἰδίαις αὐτῶν φιλονεικίαις παρασυρόμενον. Ἐκ δὲ τούτων, ὡς τὸ εἰκός, μισούμεθα μὲν ὑποκαταστατοῖς τοῖς ἔθνεσι, καὶ δὲ τούτου χαλεπώτερον, οὐδὲ εἰπεῖν ἔχομεν, ὡς οὐδὲν δικαίως· διαβεβλήμεθα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων τοῖς ἐπεικεστέροις· οὐδὲν γὰρ θαυμαστὸν εἰς τοῖς πλείοσιν, οἳ μόνις ἂν τι καὶ τῶν καλῶν ἀποδέχονται.

84. Τεκταίνουσι δὲ ἐπὶ τῶν νῶτων ἡμῶν οἱ ἁμαρτωλοί· καὶ ἅ κατ' ἀλλήλων ἐπινοοῦμεν, κατὰ πάντων ἔχουσι· καὶ γεγόναμεν θέατρον καινόν, οὐκ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, οἷον ὁ γεννησιότατος τῶν ἀθλητῶν Παῦλος, πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἀγωνιζόμενος, ἀλλὰ πᾶσι μικροῦ τοῖς πονηροῖς, καὶ ἐπὶ παντός καιροῦ καὶ τόπου, ἐν ἀγοραῖς, ἐν πότοις, ἐν εὐφροσύναις, ἐν πένθεσιν. Ἦδη δὲ προήλθομεν καὶ μέχρι τῆς σκηνῆς, ὁ μικροῦ καὶ δακρῶν λέγων, καὶ μετὰ τῶν ἀσελγεστάτων γελώμεθα· καὶ οὐδὲν οὕτω τερπνὸν τῶν ἀκουσμάτων καὶ θεαμάτων, ὡς Χριστιανὸς κωμωδούμενος.

85. Ταῦτα ἡμῖν ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος· ταῦτα οἱ λίαν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πράου μαχόμενοι· ταῦτα οἱ πλέον ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν ἢ ὅσον συμφέρει· καὶ παλαίειν μὲν οὐκ ἔξεστιν ἔξω τῶν νενομισμένων, οὐδ' ἄλλο τι ἀγωνίζεσθαι· ἢ καταβοήσεται καὶ ἀτιμασθήσεται, καὶ ἀπολεῖ τὴν νίκην ὁ ἐκπαλαίων, ἢ ἄλλο τι μὴ καλῶς ἀγωνιζόμενος, μηδὲ κατὰ τοὺς κειμένους ὅρους τῆς ἀγωνίας, κἂν ὅτι γενναῖος ᾖ καὶ τεχνικώτατος· ὑπὲρ Χριστοῦ

172. Ψαλμ. 128, 3.

173. Α' Κορ. 4, 9.

174. Ἐφεσ. 6, 12.

βείας των δσους ἤμποροῦν. Ἐπειτα τὸ ἀνώτερον ἀπὸ ὧν εἶναι ἡ πίστις, καὶ αὐτὸ τὸ ὠραῖον ὄνομα διασύρεται ἀπὸ τὰς προσωπικάς των ἑριδας. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν δέ, ὅπως εἶναι φυσικόν, μισούμεθα ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας καί, τὸ χειρότερον, δὲν ἤμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα συμβαίνει ἀδίκως. Συκοφαντούμεθα δὲ καὶ ἀπὸ τοὺς πιδ ἀπλοϊκοὺς ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας. Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον τὸ νὰ συμβαίῃ αὐτὸ μὲ τοὺς περισσοτέρους, οἱ ὅποιοι μόλις καὶ μετὰ βίας θὰ ἤμποροῦσαν νὰ δεχθοῦν κάτι καλόν.

84. Μηχανεύονται δὲ πολλὰ πίσω ἀπὸ τὴν πλάτην μας οἱ ἀμαρτωλοὶ ¹⁷². Καὶ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἐπινοεῖ ὁ ἕνας κατὰ τοῦ ἄλλου τὰ χρησιμοποιοῦν αὐτοὶ ἐναντίον ὧν. Καὶ ἔχομεν γίνεαι νέον καὶ παράδοξον θέαμα ὄχι εἰς τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους ¹⁷³, ὅπως ὁ πιδ γενναῖος ἀπὸ τοὺς ἀθλητὰς Παῦλος ὁ ὅποιος ἠγωνίζετο πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ¹⁷⁴, ἀλλὰ εἰς ὧν σχεδὸν τοὺς πονηροὺς καὶ εἰς κάθε καιρὸν καὶ τόπον, εἰς τὰς ἀγοράς, εἰς τὰ καπηλεῖα, εἰς ὧρας χαρᾶς καὶ εἰς ὧρας πένθους. Ἐχομεν δὲ φθάσει κι ὧν εἰς τὴν σκηνήν, πρᾶγμα τὸ ὅποιον λέγω ἔτοιμος νὰ κλάψω, καὶ μᾶς διακωμωδοῦν μαζί μὲ τὰ πιδ διεφθαρμένα πρόσωπα. Καὶ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ πὸ ἀκούομεν καὶ βλέπομεν δὲν εἶναι τόσον εὐχάριστον, ὅσον ὁ χριστιανός, ὁ ὅποιος διακωμωδεῖται.

85. Αὐτὰ μᾶς δημιουργεῖ τὸ μῖσος καὶ ἡ μεταξὺ μας ἔχθρα. Αὐτὰ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἀγωνίζονται διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν εἰρήνην. Αὐτὰ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἀγαποῦν τὸν Θεὸν περισσότερο ἀπὸ ὅσον συμφέρει. Καὶ δὲν ἐπιτρέπεται μὲν νὰ παλεύῃ κανεὶς ἔξω ἀπὸ τὰ κεκανονισμένα ὄρια, οὔτε νὰ ἀγωνίζεταί κατ' ἄλλον τρόπον. Διότι θὰ ἀποδοκιμασθῇ καὶ θὰ ἐντροπιασθῇ καὶ θὰ χάσῃ τὴν νίκην ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὄρια καὶ ἀγωνίζεται κατ' ἄλλον τρόπον, χωρὶς νὰ ἐφαρμόζῃ τοὺς ὄρους τοῦ ἀγῶνος, ἔστω καὶ ἂν εἶναι γενναῖος καὶ πολὺ τεχνίτης. Ἐὰν δὲ ἀγωνισθῇ κάποιος διὰ τὸν Χριστόν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀντίθετον πρὸς τὰς ἐντολάς τοῦ Χριστοῦ, μήπως προσφέρει τίποτε εἰς τὴν εἰρή-

δὲ ἀγωνιεῖται τις οὐ κατὰ Χριστόν, ἔπειτα χαριεῖται τῇ εἰρήνῃ, πολεμῶν ὑπὲρ αὐτῆς ὡς οὐκ ἔξεστι;

86. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες φρίττουσιν εἰς ἔτι καὶ νῦν Χριστοῦ καλονμένου, καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς κακίας ἡμῶν ἐξίτηλος γέγονεν
5 ἢ τοῦ ὀνόματος τούτου δύναμις· ἡμεῖς δὲ οὐκ αἰσχυνόμεθα τὸ σεμνὸν οὖτω καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα καθυβρίζοντες· καὶ μονοноῦ φανερώς αὐτοῦ βοῶντος ἀκούοντες καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν· «Τὸ γὰρ ὄνομά μου βλασφημεῖται δι' ὑμᾶς ἐν τοῖς ἔθνεσι».

87. Καὶ τὸν μὲν ἔξωθεν οὐ δέδοικα πόλεμον, οὐδὲ τὸν νῦν
10 ἐπαναστάντα θῆρα ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ τοῦ πονηροῦ τὸ πλήρωμα, κἂν πῦρ ἀπειλῇ, κἂν ξίφη, κἂν θῆρας, κἂν κρημνοὺς, κἂν βάραθρα, κἂν πάντων γένηται τῶν πρόποτε μανέντων ἀπανθρωπότατος, κἂν ταῖς οὖσαις τιμωρίαις προῖξεξέυρη χαλεπωτέρας. Ἐν ἔχω πρὸς πάντα φάρμακον, μίαν ὁδὸν εἰς νίκην· «Ἐν Χριστῷ
15 καυχῆσομαι», τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ θάνατον.

88. Πρὸς δὲ τὸν ἐμὸν πόλεμον οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, τίνα συμμαχίαν ἐξεύρω, τίνα λόγον σοφίας, τί χάρισμα, ποία πανοπλία πρὸς τὰς τοῦ πονηροῦ μεθοδείας ὀπλίσσομαι. Τίς νικήσει τοῦτον Μωϋσῆς ἐκτείνας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἢ ὁ σταν-
20 ρὸς ἰσχύση τυπούμενος καὶ προμηννόμενος; Τίς Ἰησοῦς μετὰ τοῦτον, τῷ ἀρχιστρατήγῳ τῶν θείων παρατάξεων συμπαρατα-

175. Ἰακ. 2, 19.

176. Ἦσ. 52, 5· Ρωμ. 2, 24.

177. Τὸ θηρίον, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ἐνταῦθα, εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης, ὅπως σημειῶνουν ὅλοι σχεδὸν οἱ κώδικες εἰς τὴν ὄψιν.

178. Φιλιπ. 3, 3.

νην μὲ τὸ νὰ ἀγωνίζεται δι' αὐτὴν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρεπόμενον;

86. Καὶ οἱ μὲν δαίμονες αἰσθάνονται ἀκόμη φρίκην, ὅταν ἀκούουν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ¹⁷⁵ καὶ δὲν ἔχει ἐξαφανισθῆ ἐξ αἰτίας τῆς κακίας μας ἢ δύναμις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ δὲν ἐντρεπόμεθα νὰ ἐξευτελιζώμεν τὸ σεβαστὸν αὐτὸ ὄνομα καὶ πρόσωπον. Καὶ μόνο πού δὲν τὸν ἀκούομεν δι' αὐτὸ νὰ φωνάζῃ κάθε ἡμέραν: «τὸ ὄνομά μου ὑβρίζεται ἐξ αἰτίας σας ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρας»¹⁷⁶.

87. Καὶ τὸν μὲν ἐξωτερικὸν πόλεμον δὲν τὸν φοβοῦμαι, οὔτε ἐπίσης τὸ θηρίον¹⁷⁷, τὸ ὁποῖον ἔχει ξεσηκωθῆ τώρα ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ὄλην τὴν κακίαν τοῦ δαίμονος, ἔστω καὶ ἂν ἀπειλῇ μὲ φωτιά, μὲ ξίφη, μὲ θηρία, μὲ κρημνοὺς καὶ μὲ βάραιρα, ἔστω καὶ ἂν γίνῃ πιὸ φοβερός καὶ ἀπάνθρωπος ἀπὸ ὅλους ὅσοι μέχρι σήμερα ἔχουν καταληφθῆ ἀπὸ μανίαν, ἔστω καὶ ἂν ἐφεύρῃ χειρότερα βασανιστήρια ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν τώρα. Ἐνα φάρμακον ἔχω δι' ὅλα αὐτὰ καὶ ἕνα τρόπον διὰ νὰ νικῶ — «θὰ καυχῆθῶ διὰ τὸν Χριστόν»¹⁷⁸—, τὸν θάνατον τοῦ Χριστοῦ.

88. Διὰ τὸν ἰδικόν μου ὁμῶς ἐσωτερικὸν πόλεμον δὲν ξέρω τί πρέπει νὰ γίνω, ποῖαν συμμαχίαν νὰ εὔρω, ποῖον λόγον σοφίας καὶ μὲ ποῖαν παγοπλίαν νὰ ὀπλισθῶ διὰ νὰ ἀντιμετωπίσω τὰ τεχνάσματα τοῦ διαδόλου¹⁷⁹. Ποῖος Μωϋσῆς θὰ τὸν νικήσῃ μὲ τὸ ἄπλωμα τῶν χειρῶν του ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται καὶ νὰ προμηνύεται ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ¹⁸⁰; Ποῖος Ἰησοῦς ὕστερα ἀπ' αὐτόν, ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται μαζὶ μὲ θείας δυνάμεις¹⁸¹; Ποῖος Δαβὶδ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ψαλμωδίαν¹⁸²,

179. Ἐφεσ. 6, 11.

180. Ἐξ. 17, 11. Ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ τὸν ὁποῖον ἐσχημάτιζεν ὁ Μωϋσῆς κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης μὲ τοὺς Ἀμαληκίτας.

181. Ἰησοῦς Ναυῆ 5, 14. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς δυνάμεως τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ εἰς τὴν Ἱεριχῶ.

182. Α' Βασιλ. 16, 16.

τόμενος; *Τίς Δαβίδ, ἢ ψάλλον, ἢ πολεμῶν ἐν σφενδόταις, καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιεζωσμένος δύναμιν εἰς πόλεμον, καὶ τοὺς δακτύλους εἰς παράταξιν γυμναζόμενος; Τίς Σαμουήλ, καὶ προσευχόμενος τοῦ λαοῦ καὶ προθυόμενος, καὶ χρίων εἰς βασιλεῖα 5 τὸν νικᾶν δυνάμενον; Τίς θρηγήσει ταῦτα πρὸς ἀξίαν Ἰερεμίας, θρήνους γράφων ὑπὲρ τοῦ Ἰσραήλ;*

89. *Τίς βοήσεται, «Φεῖσαι, Κύριε, τοῦ λαοῦ σου, καὶ μὴ δῶς τὴν κληρονομίαν σου εἰς ὄνειδος, τοῦ κατάρξαι αὐτῶν ἔθνη»; Τίς περὶ ἡμῶν προσεύξεται Νῶε, καὶ Ἰώβ, καὶ Δανιήλ, 10 οἱ συνευχόμενοι καὶ συναριθμούμενοι, ἵνα κοπάσῃ μικρὸν ἡμῖν ὁ πόλεμος, ἵνα γενώμεθα ἡμῶν αὐτῶν, ἵν' ἀλλήλους ποτὲ γνωρίσωμεν, ἵνα μηκέτι ὤμεν ἀνθ' ἑνὸς τοῦ Ἰσραὴλ Ἰούδας καὶ Ἰσραήλ, μηκέτι Ῥοβοὰμ καὶ Ἰεροβοὰμ, μηκέτι Ἰερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ἐν μέρει διὰ τὰς ἁμαρτίας παραδιδόμεναι, καὶ 15 ἐν μέρει θρηνούμεναι;*

90. *Ἐγὼ μὲν γὰρ ἀσθενέστερος εἶναι τοῦ πολέμου τούτου ὁμολογῶ, καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκα τὰ νῶτα, καλύψας τὸ πρόσωπον ἐντροπῇ, καὶ καταμόνας καθεσθῆναι, ὅτι πικρίας ἐνεπλήσθην, ἐζήτησα καὶ σιωπῆσαι, συνιών, ὅτι ὁ καιρὸς πονηρός 20 ἔστιν· ὅτι ἀπελάκτισαν οἱ ἠγαπημένοι, ὅτι γεγόναμεν υἱοὶ ἀφροσύνης, ἢ ἀμπελος ἢ εὐκληματοῦσα, ἢ ἀμπελος ἢ ἀληθινή,*

183. Α' Βασιλ. 17, 49.

184. Ψαλμ. 143, 1.

185. Α' Βασιλ. 7, 5ε.

186. Θρήνοι Ἰερεμίου 1-5.

187. Ἰωήλ 2, 17.

188. Ἰεζ. 14, 14 καὶ 20.

189. Θρήνοι Ἰερεμίου 3, 28.

τὸν ἀγῶνα μὲ τὴν σφενδόνα¹⁸³ καὶ ἐνδεδυμένος μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ μὲ τὰ δάκτυλά του γυμνασμένα διὰ τὸν ἀγῶνα¹⁸⁴; Ποῖος Σαμουήλ, ὁ ὁποῖος κάνει θυσίας καὶ προσεύχεται διὰ τὸν λαὸν καὶ χρίει ὡς βασιλέα ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἤμπορεῖ νὰ νικᾷ¹⁸⁵; Ποῖος Ἰερεμίας, ὁ ὁποῖος γράφει θρήνους διὰ τὸν Ἰσραήλ, θὰ ἤμπορέσῃ νὰ θρηνήσῃ ἐπαξίως δι' αὐτά¹⁸⁶;

89. Ποῖος θὰ φωνάξῃ· «Λυπήσου, Κύριε, τὸν λαὸν σου καὶ μὴ ἐπιτρέψῃς νὰ ἐντροπιασθῇ ἡ κληρονομία σου καὶ νὰ κατακτηθῇ ἀπὸ τοὺς εἰδωλολάτρους»¹⁸⁷; Ποῖος Νῶε καὶ ποῖος Ἰὼβ ἢ Δανιήλ, οἱ ὁποῖοι συμπροσεύχονται καὶ ἀναφέρονται μαζί¹⁸⁸, θὰ προσευχηθοῦν δι' ἡμᾶς διὰ νὰ σταματήσῃ ἐπ' ὀλίγον ὁ πόλεμος, διὰ νὰ συνέλθωμεν, διὰ νὰ γνωρίσωμεν κάποτε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα χωρισμένοι εἰς Ἰουδαίους καὶ Ἰσραηλίτας, ἀντὶ νὰ εἴμεθα ὅλοι Ἰσραηλίται, διὰ νὰ μὴ ὑπάρχῃ πλέον Ροδοάμ καὶ Ἰεροβοάμ, Ἰερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια, αἱ ὁποῖαι ἔχουν παραδοθῇ χωριστὰ εἰς τοὺς ἐχθροὺς ἐξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν των καὶ θρηνοῦνται ἐπίσης χωριστὰ;

90. Διότι ἐγὼ μὲν ὁμολογῶ ὅτι δὲν διαθέτω τὰς ἀπαραιτήτους δυνάμεις διὰ τὸν πόλεμον αὐτόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐτράπην εἰς φυγὴν, ἐσκέπασα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ ἐντροπὴν καὶ ἐκάθισα μόνος μου¹⁸⁹, διότι ἐγέμισα ἀπὸ λύπη¹⁹⁰, καὶ ἐζήτησα νὰ σιωπήσω, ἐπειδὴ ἀντελήφθην ὅτι ὁ καιρὸς δὲν εἶναι κατάλληλος¹⁹¹. Διότι ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν οἱ ἠγαπημένοι του¹⁹², διότι ἐγίναμεν ἀποστάτες υἱοί¹⁹³, ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι εἴμεθα τὸ ἀμπέλι μὲ τὰ ὠραῖα κλήματα¹⁹⁴, τὸ ἀμπέλι τὸ ἀληθινόν¹⁹⁵, τὸ ὁποῖον φυτρώνει ἀπὸ τὰς σταγόννας αἱ ὁποῖαι πίπτουν ἀπὸ τὸν οὐρανόν¹⁹⁶. Διότι

190. Θρήνοι Ἰερεμίου 1, 20.

191. Μιχ. 2, 3.

192. Δευτ. 32, 15.

193. Ἰερεμ. 3, 14.

194. Ὡσηὲ 10, 1.

195. Ἰερεμ. 2, 21.

196. Γέν. 27, 39.

πᾶσα καρποφόρος, ὠραία πᾶσα, καλῶς ταῖς σταγόσι ταῖς ἄνω-
θεν ἀνατέλλουσα· ὅτι ἐστράφη εἰς ἀτιμίαν ἐμοὶ τὸ διάδημα τοῦ
κάλλους, τὸ ἀποσφράγισμα τῆς ἐμῆς δόξης, ὃ τῆς καυχήσεως
στέφανος· εἰ δέ τις πρὸς ταῦτα τολμηρὸς καὶ γενναῖος, μακά-
5 ριος οὗτος ἐμοὶ τοῦ θάρσους καὶ τῆς γενναιότητος.

91. Καὶ οὕτω λέγω τὸν ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς, τὸν ἐν
τοῖς πάθεσι πόλεμον, ὃν πολεμούμεθα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὸ
τοῦ τῆς ταπεινώσεως σώματος, τὰ μὲν κρύβδην, τὰ δὲ φανερῶς·
καὶ τῆς ἄνω καὶ κάτω κυμαινούσης ἡμᾶς καὶ στροβοῦσης, διὰ
10 τε αἰσθήσεως καὶ τῶν ἄλλων τερπνῶν τοῦ βίου τούτου περιφο-
ρᾶς, τοῦ τε πηλοῦ τῆς ἰλύος, ᾧ ἐμπεπήγμεθα, καὶ τοῦ νόμου
τῆς ἀμαρτίας ἀντιστρατευομένου τῷ νόμῳ τοῦ πνεύματος, καὶ
διαφθείρειν ἐπιχειροῦντος τὴν βασιλικὴν ἐν ἡμῖν εἰκόνα, καὶ
ἴσον τῆς θείας ἀποδόσεως ἡμῖν συγκαταβέβληται· ὡς μόλις ἄν
15 τις ἑαυτὸν ἢ μακροῦ φιλοσοφία παιδαγωγήσας, καὶ ἀποδόξηγνὸς
κατὰ μικρὸν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενὲς καὶ φωτοειδὲς τοῦ ταπεινοῦ
καὶ τῷ σκότει συνεξευγμένον, ἢ Θεοῦ τυχὼν ἴλεω, ἢ καὶ ἄμφω
ταῦτα, καὶ μελέτην ὅτι μάλιστα ποιούμενος ἄνω βλέπειν τῆς
κατασπώσης ὕλης ἐπικρατήσῃ. Πρὶν δὲ ταύτην ὑπερσχεῖν δεῖ
20 δύναμις καὶ ἀνακαθᾶραι ἰκανῶς τὴν διάνοιαν, ὑπὲρ τε τοὺς ἄλ-
λους μακροῦ γενέσθαι τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι, ἢ ψυχῶν προστα-
σίαν δέξασθαι, ἢ μεσιτείαν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (τοῦτο γὰρ ἴσως
ὁ ἱερεὺς), οὐκ ἀσφαλὲς εἶναι γινώσκω.

197. Α' Θεσ. 2, 19.

198. Φιλιπ. 3, 21.

199. Ψαλμ. 39, 3 καὶ 68, 3.

200. Ρωμ. 7, 23.

ἔχει μετατραπῆ εἰς σύμβολον ἀτιμίας τὸ διάδημα τοῦ κάλλους τὸ ὁποῖον ἐφοροῦσα, τὸ σύμβολο τῆς δόξης μου, τὸ στεφάνι διὰ τὸ ὁποῖον ἐκαυχόμουν¹⁹⁷. Ἐάν δὲ κάποιος, ὕστερα ἀπὸ ὅλα αὐτά, ἐξακολουθῆ νὰ παραμένῃ τολμηρὸς καὶ γενναῖος, αὐτὸς εἶναι δι' ἐμὲ εὐτυχῆς διὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν γενναϊότητά του.

91. Καὶ δὲν ἀναφέρομαι ἀκόμη εἰς τὸν ἐσωτερικὸν πόλεμον ὁ ὁποῖος διεξάγεται μέσα μας, τὸν πόλεμον τῶν παθῶν, ὁ ὁποῖος γίνεται καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεώς μας¹⁹⁸ πότε κρυφὰ καὶ πότε φανερά. Καὶ ἐπιθυμία πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ κάτω μᾶς στροβιλιζεῖ καὶ μᾶς δημιουργεῖ τρικυμίαν μὲ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸ περιδίνισμα τῶν ἄλλων τερπνῶν τῆς ζωῆς αὐτῆς, μὲ τὸν πηλὸν καὶ τὴν λάσπην¹⁹⁹ εἰς τὴν ὁποῖαν εἴμεθα χωμένοι, καὶ μὲ τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀντίθετος καὶ πολέμιος πρὸς τὸν νόμον τοῦ πνεύματος²⁰⁰ καὶ προσπαθεῖ νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα καὶ τὸ θεῖκον μέρος τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μέσα μας²⁰¹. Ὡστε μόλις καὶ μετὰ βίας νὰ ἡμπορῆ κανεὶς νὰ κυριαρχήσῃ εἰς τὴν ὕλην ἢ ὁποῖα τὸν παρασύρει πρὸς τὰ κάτω, ἀφοῦ θὰ ἔχῃ ἐκπαιδεύσει τὸν ἑαυτὸν του μὲ μακρὰν ἀσκησιν καὶ θὰ ἔχῃ ἀποχωρήσει ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ εὐγενές καὶ φωτεινὸν τμήμα τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὸ ταπεινὸν τὸ ὁποῖον εἶναι ἠνωμένον μὲ τὸ σκότος, ἢ ἀφοῦ θὰ ἔχῃ τύχει εὐσπλαγγχίας ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀφοῦ θὰ ἔχουν συμβῆ καὶ τὰ δύο μαζί, καὶ ἀφοῦ θὰ ἔχῃ καταβάλει μεγάλην προσπάθειαν νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ ἄνω. Προτοῦ δὲ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν ψυχὴν του μὲ ὄσπιν δύναμιν διαθέτει καὶ νὰ καθαρῖσῃ ἱκανοποιητικῶς τὴν διάνοιάν του καὶ νὰ ξεχωρίσῃ κατὰ πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς πρὸς τὸ πλησίασμα πρὸς τὸν Θεόν, γνωρίζω ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ ἀναλάβῃ τὴν καθοδήγησιν ψυχῶν ἢ τὴν μεσολάβησιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων (διότι αὐτὸς περίπου εἶναι ὁ ρόλος τοῦ ἱερέως).

201. Ὁ Γρηγόριος μὲ τὰς λέξεις «δοσον τῆς θείας ἀπορροίας», ἐννοεῖ τὴν ψυχὴν ὡς μέρος τοῦ Θεοῦ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου.

92. Καὶ ὅθεν εἰς τοῦτο ὑπὶχθη τὸ δέος; ἵνα μὴ με τοῦ
 δέοντος δειλότερον ὑπολαμβάνητε, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐπαινῆτε
 τῆς προμηθείας. Ἀκούω μὲν αὐτοῦ Μωσέως, ἥνικα ἐχρημάτι-
 ζεν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι, πλειόνων εἰς τὸ ὄρος προσκεκλημένων,
 5 ὧν εἰς ἦν καὶ Ἰαζαρῶν σὺν τοῖς παισὶ τοῖς δύο τοῖς ἱερεῦσι, καὶ
 ἑβδομήκοντα πρεσβυτέρων τῆς γερουσίας, οἱ μὲν λοιποὶ προσκω-
 νῆσαι πόρρωθεν ἐκελεύσθησαν, ἐγγίσει δὲ Μωσῆς μόνος, οὐ
 συναναβῆναι δὲ ὁ λαὸς ὡς οὐ πάντων ὄντος Θεοῦ γενέσθαι πλη-
 σίον, πλὴν εἴ τις κατὰ Μωσέα Θεοῦ χωρῆσαι δόξαν δυνάμενος·
 10 καὶ ἔτι πρὸ τούτων ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας, τοὺς μὲν ἄλλους
 σάλπιγγες, καὶ ἀστραπαί, καὶ βρονταί, καὶ γνόφος, καὶ ὄλον
 πανιζόμενον τὸ ὄρος, καὶ ἀπειλαὶ φρικώδεις, «κἂν θηρίον θί-
 γη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται», καὶ ἄλλα τοιαῦτα δείματα ἴστη
 κάτω, καὶ μέγα ἦν αὐτοῖς, μόνης ἀκοῦσαι τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς,
 15 εὐ μάλα ἀγνισαμένοις· Μωσῆς δὲ καὶ ἄνεισι, καὶ τῆς νεφέλης
 εἶσω χωρεῖ, καὶ νομοθετεῖται, καὶ δέχεται πλάκας· τοῖς μὲν
 πολλοῖς τὰς τοῦ γράμματος, τοῖς δὲ ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς τὰς τοῦ
 πνεύματος.

93. Ἀκούω δὲ Ναδάβ καὶ Ἀβιούδ, ὅτι, ξένω πυρὶ θυμιά-
 20 σαντες μόνον, ξένω καὶ ἀνηλώθησαν κολασθέντες δι' ὧν ἠσέ-
 βησαν, καὶ τὸν αὐτὸν εὐρόντες τῆς ἀπωλείας, ὃν καὶ τῆς ἀσε-
 βείας καιρὸν καὶ τόπον· καὶ οὐδὲ Ἰαζαρῶν ἤρκεσε πρὸς σωτηρίαν
 αὐτοῖς ὁ πατήρ, ὁ Μωσέως παρὰ Θεῶν δεύτερος. Γινώσκω δὲ

202. *Εξ. 24, 1-9.

203. *Εξ. 19, 16· Ἐβρ. 12, 18.

204. *Εξ. 19, 12-13· Ἐβρ. 12, 20.

205. *Εξ. 24, 15-18.

206. Β Κορ. 3, 6-8.

92. Διατί λοιπόν με κατέλαβεν ὁ φόβος αὐτός; Θὰ σὰς εἶπω διὰ νὰ μὴ με θεωρῆτε πιὸ δειλὸν ἀπὸ ὅ,τι εἶμαι, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ μὴ με ἐπαινήτε πολὺ διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πρόνοιάν μου. Ἄκούω μὲν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Μωϋσῆ δταν τοῦ ὠμιλοῦσεν ὁ Θεὸς ὅτι, ἐνῷ εἶχαν προσκληθῆ εἰς τὸ ὄρος καὶ ἄλλοι πολλοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ἄαρὼν μὲ τοὺς δύο υἱοὺς του τοὺς ἱερεῖς καὶ μὲ ἐβδομήκοντα πρεσβυτέρους ἀπὸ τὴν γερουσίαν²⁰², οἱ μὲν ὑπόλοιποι ἔλαβαν τὴν ἐντολὴν νὰ προσκυνήσουν ἀπὸ μακρυά, ὁ δὲ Μωϋσῆς νὰ πλησιάσῃ μόνος καὶ νὰ μὴ ἀνεβῆ μαζί του ἐλάος, ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦσαν ὄλοι νὰ πλησιάσουν τὸν Θεόν, τὸν ὁποῖον ἤμποροῦσε νὰ πλησιάσῃ μόνον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἤμποροῦσε, ὅπως ὁ Μωϋσῆς, νὰ ἀντιληφθῆ τὴν δόξαν του. Ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς νομοδοσίας, οἱ μὲν ὑπόλοιποι ἐκρατοῦντο κάτω ἀπὸ τὸ ὄρος μὲ σάλπιγγες, ἀστραπές, βροντὲς καὶ σκότος καὶ τὸ ὄρος τὸ ὁποῖον ἐκαπνίζετο ὀλόκληρον καὶ μὲ φοβερὰς ἀπειλὰς²⁰³ ὅτι «καὶ ζῶον ἀκόμη ἐὰν ἀκουμποῦσε εἰς τὸ ὄρος θὰ ἐλίθοβολεῖτο»²⁰⁴ καὶ μὲ παρόμοια φοβερά πράγματα, καὶ ἦτο δι' αὐτοὺς πολὺ σημαντικὸν τὸ νὰ ἀκούσουν μόνον τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ ἀφοῦ εἶχαν ἐξαγνισθῆ πολὺ καλὰ, ὁ Μωϋσῆς δὲ καὶ ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ εἰσῆλθε μέσα εἰς τὴν νεφέλην²⁰⁵, καὶ παραλαμβάνει τὸν νόμον, καὶ δέχεται τὰς πλάκας. Διὰ μὲν τὸν πολὺν λαὸν τὰς πλάκας τοῦ γράμματος, δι' ἐκείνους δὲ οἱ ὁποῖοι ξεχωρίζουν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ εὐρίσκονται πρὸ ψηλά, τὰς πλάκας τοῦ πνεύματος²⁰⁶.

93. Ἄκούω δὲ καὶ περὶ τοῦ Ναβὰδ καὶ τοῦ Ἀβιουδ, ὅτι λόγῳ τοῦ ὅτι ἐθυμίασαν μὲ πῦρ διαφορετικὸ (ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ τοὺς εἶχε δώσει ὁ Θεός) κατεκάησαν ἀπὸ τέτοιο πῦρ²⁰⁷, τιμωρηθέντες κατὰ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον εἶχαν ἀσεθήσει καὶ εἰς τὸν τόπον καὶ κατὰ τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον διέπραξαν τὴν ἀσέβειαν. Καὶ οὔτε ὁ πατήρ των ὁ Ἄαρὼν δὲν ἤμπόρεσε νὰ τοὺς σώσῃ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν Μωϋσῆν ἤρχετο δεύτερος ὡς πρὸς τὰς σχέσεις μὲ τὸν

207. Λευϊτ. 10, 1-2.

καὶ Ἡλεὶ τὸν ἱερέα, καὶ μικρὸν ὕστερον Ὁζᾶν, τὸν μὲν ὑπὲρ
 τῆς τῶν παίδων παρανομίας ἀπαιτηθέντα δίκην, ἣν ἐτόλμων
 κατὰ τῶν θυσιῶν πρὸ καιροῦ τῶν λεβήτων ἀπαρχόμενοι, καὶ
 ταῦτα οὐκ ἀποδεχόμενον αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ πολλὰ πολ-
 5 λάκις ἐπιτιμήσαντα· τὸν δέ, ὅτι, ψάσας τῆς κιβωτοῦ μόνον
 περισπασθείσης ὑπὸ τοῦ μόσχου, τὴν μὲν περιεσώσατο, αὐτὸς
 δὲ ἀπώλετο, φυλάσσοντος τοῦ Θεοῦ τῇ κιβωτῷ τὸ σεβάσιμον.

94. Οἶδα δ' ἔγωγε μὴδὲ τοὺς ἐν τοῖς σώμασι μώμους τῶν
 ἱερέων, ἢ τῶν θυμάτων ἀνεξετάστους μένοντας, ἀλλὰ τελείους
 10 τέλεια προσάγειν νενομισμένον, σύμβολον, οἶμαι, τοῦτο τῆς
 κατὰ ψυχὴν ἀριότητος· μὴδὲ στολῆς τῆς ἱερατικῆς, ἢ σκεύους
 τινὸς τῶν ἁγίων ψάειν παντὶ θεμιτὸν ὄν· μὴδὲ τὰς θυσίας αὐ-
 τὰς, ὅφ' ὄν, καὶ ὅτε, καὶ ὅσ' μὴ καθῆκον ἦν, ἀναλίσκεσθαι· μὴδὲ
 τὸ ἔλαιον ἀπομιμεῖσθαι τῆς χρίσεως, μὴδὲ τὸ θυμίαμα τῆς συν-
 15 θέσεως· μὴδὲ εἰς τὸ ἱερόν εἰσιέναι, ὅστις ἢ ψυχὴν ἢ σῶμα οὐ κα-
 θαρός, μέχρι καὶ τῶν μικροτάτων· τοσοῦτον δεῖ εἰς τὰ ἅγια τῶν
 ἁγίων προσφοιτᾶν θαρρόντα, ὡς ἐνὶ καὶ ἄπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μόνον
 ἐπιβατὸν ἦν· τοσοῦτον δεῖ τὸ καταπέτασμα, ἢ τὸ ἰλαστήριον,
 ἢ τὴν κιβωτόν, ἢ τὰ χερουβίμ, ἢ προσβλέπειν εἶναι παντός, ἢ
 20 προσάπτεσθαι.

95. Ταῦτα ὄν εἰδὼς ἐγώ, καὶ ὅτι μὴδεὶς ἄξιος τοῦ μεγά-
 λου καὶ Θεοῦ, καὶ θύματος, καὶ ἀρχιερέως, ὅστις μὴ πρότερον
 ἑαυτὸν παρέστησε τῷ Θεῷ θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, μὴδὲ τὴν λο-
 γικὴν λατρείαν εὐάρεστον ἐπεδείξατο, μὴδὲ ἔθυσσε τῷ Θεῷ θυ-

208. Α' Βασ. 2, 12ε.

209. Β' Βασ. 6, 6-7.

210. Βλ. Λευϊτ. 21, 17 καὶ 22, 18ε.

211. Βλ. *Εξ. 30, 23ε.

212. *Εξ. 30, 10· Λευϊτ. 16, 34· Ἐβρ. 9, 7.

Θεόν. Γνωρίζω δὲ καὶ τὸν Ἥλει τὸν ἱερέα καὶ λίγο μετὰ ἀπ' αὐτὸν τὸν Ὀζᾶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος ἐτιμωρήθη διὰ τὴν παρανομίαν τὴν ὁποίαν ἔκαναν τὰ παιδιὰ του, γὰρ παίρνουν δηλαδὴ κρέατα ἀπὸ τὰς θυσίας πρὶν ἀπὸ τὴν κατάλληλον στιγμήν, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ τὴν ἀσέβειαν τὴν εἶχεν ἀποδοκιμάσει καὶ τοὺς εἶχεν ἐπιπλήξει πολλὰς φορὰς δι' αὐτήν²⁰⁸, ὁ δὲ δεύτερος ἐπειδὴ ἀκούμπησε μόνον τὴν κιβωτὸν ἢ ὁποία εἶχε παρασυρθῆ ἀπὸ τὸν μόσχον. Καὶ ἔσωσε μὲν τὴν κιβωτὸν ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἀπέθανεν, διὰ γὰρ διαφυλαχθῆ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεόν διὰ τῆς κιβωτοῦ²⁰⁹.

94. Γνωρίζω δὲ ἐγὼ ὅτι οὔτε τὰ σωματικά ἐλαττώματα τῶν ἱερέων, οὔτε ἐκεῖνα τῶν προσφερομένων πρὸς θυσίαν ζώων μένουν ἀνεξέταστα, ἀλλὰ θεωρεῖται σωστὸν γὰρ προσφέρωνται σφάγια χωρὶς ἐλαττώματα ἀπὸ ἀρτιμελεῖς ἱερεῖς²¹⁰, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ὅπως νομίζω, εἶναι σύμβολον τῆς τελειότητος τῆς ψυχῆς. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐπιτρεπτόν εἰς ὄλους γὰρ ἐγγίζουσι τὴν στολήν τοῦ ἱερέως ἢ κάποιον ἀπὸ τὰ ἄλλα ἱερὰ σκεύη. Οὕτω ἐπίσης εἶναι ἐπιτρεπτόν γὰρ καταναλίσκωνται τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν ἀπὸ ἀνθρωπίνου ἀναρμόδιον καὶ εἰς χρόνον ἄκαιρον. Οὕτω γὰρ ἀπομιμῆται κανεῖς τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως ἢ τὸ θυμίαμα τὸ σύνθετον²¹¹, οὔτε γὰρ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἱερόν, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι καθαρὸς καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ ἀσήμαντα καὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν. Ὅσον θάρρος ἀπαιτεῖται γὰρ διαθέτη κανεῖς διὰ γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπετρέπετο γὰρ εἰσέλθῃ μόνον ἕνας καὶ μίαν μόνον φορὰν κάθε χρόνον²¹², ἄλλο τόσον πρέπει γὰρ ἔχῃ διὰ γὰρ ἠμπορῆ γὰρ βλέπῃ πάντοτε ἢ γὰρ ἐγγίξῃ τὸ κατὰ πέτασμα ἢ τὸ ἰλαστήριον ἢ τὴν κιβωτὸν ἢ τὰ χερουδίμ.

95. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐγὼ τὰ ἐγνώρισα αὐτὰ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι κανεῖς δὲν εἶναι ἀντάξιος τοῦ μεγάλου καὶ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι θῦμα ταυτοχρόνως καὶ ἀρχιερεὺς, ἐφόσον δὲν προσέφερε πρῶτα τὸν ἑαυτὸν τοῦ ζωντανὸν καὶ ἁγίαν θυσίαν πρὸς τὸν Θεόν²¹³, ἐφόσον δὲν προσέφερε τὴν λογικὴν καὶ εὐπρόσδεκτον

213. Βλ. Ρωμ. 12, 1.

σίαν αινέσεως καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, ἦν μόνον ὁ πάντα
 δοὺς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν θυσίαν πῶς ἐμελλόν θαρσύνῃσαι προσφέ-
 ρειν αὐτῷ τὴν ἔξωθεν, τὴν τῶν μεγάλων μυστηρίων ἀντίτυ-
 πον· ἢ πῶς ἱερέως σχῆμα καὶ ὄνομα ὑποδέσθαι, πρὶν ὁσίοις
 5 ἔργοις τελειῶσαι τὰς χεῖρας; πρὶν τὸν ὀφθαλμὸν ἐθίσει βλέ-
 πειν ὑγιῶς τὴν κτίσιν, καὶ εἰς θαῦμα μόνον τοῦ κτίσαντος, ἀλλὰ
 μὴ ζημίαν τοῦ πλάσαντος; πρὶν τῇ παιδείᾳ Κυρίου ἱκανῶς ἀνοι-
 γῆναι τὰ ὦτα, καὶ προστεθῆναι μοι ὥτιον μὴ βαρέως ἀκούειν
 δυνάμενον, ἀλλὰ ἐνώτιον χρυσοῦν σαρδίῳ πολυτελεῖ δεθῆναι,
 10 λόγον σοφοῦ εἰς οὓς εὐήκοον; πρὶν τὸ στόμα, τὰ χεῖλη, τὴν γλῶσ-
 σαν, τὸ μὲν ἀνοιγῆναι καὶ ἐλκῦσαι πνεῦμα, ἢ πλατυνθῆναι καὶ
 πληρωθῆναι τῷ πνεύματι λαλουμένων μυστηρίων τε καὶ δογμα-
 των· τὰ δὲ αἰσθήσει θεία, κατὰ τὴν σοφίαν εἰπεῖν, δεθῆναι, προσ-
 θεῖην δ' ἂν ὅτι καὶ ἐν καιρῷ λυθῆναι· τὴν δὲ πλησθῆναι ἀγαλ-
 15 λιάσεως, καὶ θείας μελωδίας γενέσθαι πληκτρον, ἐξεγειρομένην
 τῇ δόξῃ, συνεξεγειρομένην ὄρθριον, καὶ μέχρι τοῦ κολληθῆναι
 τῷ λάρυγγι κάμνουσαν; πρὶν ἐπὶ πέτραν στήναι τοὺς πόδας μου,
 καταρτισθέντας ὡς ἐλάφων, καὶ κατευθυνθῆναι μοι τὰ κατὰ
 Θεὸν διαβήματα, μὴ παρ' ὀλίγον μηδ' ὄλως ἐκχεόμενα; πρὶν
 20 ἅπαν μέλος ὄπλον γενέσθαι δικαιοσύνης καὶ ἀποθέσθαι πᾶσαν

214. Ψαλμ. 49, 14.

215. Ὅταν ἐκ τῆς θέας τῆς δημιουργίας δὲν ὀδηγοῦμεθα εἰς θαυμα-
 σμὸν τοῦ Κτίστου, τότε ὑποτιμῶμεν αὐτὸν καὶ ἐπομένως τὸν ζημιῶνομεν.

216. Βλ. Ἦσ. 50, 5.

217. Πρβλ. Ἦσ. 6, 10.

218. Βλ. Παροιμ. 25, 12.

219. Βλ. Ψαλμ. 118, 131.

220. Πρβλ. Ψαλμ. 80, 11.

221. Παροιμ. 15, 7. Ὁ Γρηγόριος ἀντὶ τῶν Παροιμιῶν ἀποδίδει τὸ
 χωρίον εἰς τὴν Σοφίαν Σολομῶντος.

λατρείαν πρὸς αὐτόν, καὶ ἐφόσον δὲν προσέφερον εἰς τὸν Θεὸν θυσίαν δοξολογίας²¹⁴ καὶ πνεῦμα συντετριμμένον, τὴν μοναδικὴν δηλαδὴ θυσίαν, τὴν ὁποῖαν ζητεῖ ἀπὸ ἡμᾶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος προσέφερε δι' ἡμᾶς τὰ πάντα, πῶς θὰ ἠμποροῦσα νὰ πάρω τὸ θάρρος καὶ νὰ τοῦ προσφέρω τὴν ἐξωτερικὴν θυσίαν, ἢ ὁποία ἀποτελεῖ ἀντίγραφον τῶν μεγάλων μυστηρίων; Ἡ πῶς θὰ ἠμποροῦσα νὰ ἐνδυθῶ τὸ σχῆμα καὶ νὰ λάβω τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέως, προτοῦ κάμω ἱκανὰ πρὸς τοῦτο τὰ χέρια μου μὲ ἔργα ἀγαθὰ; Προτοῦ νὰ συνηθίσω τὰ μάτια μου νὰ βλέπουν καθαρὰ τὴν δημιουργίαν καὶ νὰ θαυμάζῃ μόνον τὸν κτίστην καὶ νὰ μὴ ζημιώσῃ τὸν Δημιουργόν²¹⁵; Προτοῦ νὰ ἀνοίξουν ἀρχετὰ τὰ αὐτιά μου ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου²¹⁶ καὶ πρὶν ἀποκτήσω αὐτί, τὸ ὁποῖον νὰ μὴ εἶναι βαρήκοον²¹⁷, καὶ χρυσὸ σκουλαρίκι δεμένον μὲ πολύτιμον λίθον, λόγον δηλαδὴ σοφοῦ εἰς αὐτὶ πρόθυμον νὰ τὸν ἀκούσῃ²¹⁸; Προτοῦ νὰ ἀνοίξω τὸ στόμα, τὰ χεῖλη καὶ τὴν γλῶσσάν μου· τὸ μὲν στόμα διὰ νὰ ἐλύσω πνεῦμα²¹⁹, ἢ διὰ νὰ τὸ διαπλατύνω διὰ νὰ τὸ γεμίσω²²⁰ μὲ τὸ πνεῦμα τῶν μυστηρίων καὶ τῶν δογμάτων τὰ ὁποῖα λαλοῦνται, τὰ δὲ χεῖλη διὰ νὰ τὰ δέσω μὲ τὴν θεῖαν αἴσθησιν, διὰ νὰ τὸ εἶπω μὲ τοὺς λόγους τῆς Σοφίας²²¹, ἢ διὰ νὰ τὰ λύσω κατὰ τὸν κατάλληλον χρόνον, θὰ προσέθετα ἐγὼ καί, τέλος τὴν γλῶσσαν διὰ νὰ γεμίσῃ ἀπὸ ἀγαλλίασιν²²² καὶ νὰ γίνῃ ὄργανον θείας μελωδίας, τὸ ὁποῖον παίζει διὰ νὰ δοξάσῃ, καὶ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν βαθὺν ὄρθρον διὰ νὰ σταματήσῃ ἀφοῦ θὰ ἔχῃ κολλήσῃ εἰς τὸν λάρυγγα²²³ ἀπὸ τὴν κούρασιν; Προτοῦ σταθοῦν τὰ πόδια μου ἐπάνω εἰς τὴν πέτραν²²⁴, ἀφοῦ θὰ ἔχουν γίνῃ ὁμοια μὲ πόδια ἐλαφιοῦ²²⁵, καὶ προτοῦ κατευθυνθοῦν τὰ βήματά μου πρὸς τὸν Θεὸν χωρὶς νὰ λοξοδρομοῦν ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον; Προτοῦ γίνῃ τὸ κάθε μέλος μου ὄπλον

222. Ψαλμ. 125, 2.

223. Ψαλμ. 136, 6.

224. Ψαλμ. 39, 3.

225. Ψαλμ. 17, 34.

νεκρότητα, καταποθείσαν ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ ὑποχωρήσασαν τῷ πνεύματι;

96. Τίς μήπω τοῖς ἀγνοῖς καὶ πεπυρωμένοις τοῦ Θεοῦ λογίοις καεῖς τὴν καρδίαν ἐν τῷ διανοιγῆναι αὐτῷ τὰς Γραφάς· 5 μηδὲ ἀπογραφάμενος αὐτὰ τρισσῶς ἐπὶ πλάτος τῆς καρδίας, ὥστε νοῦν ἔχειν Χριστοῦ· μηδὲ τῶν τοῖς πολλοῖς ἀποκρύφων καὶ ἀοράτων καὶ σκοτεινῶν θησαυρῶν εἴσω γενόμενος, ὥστε τὸν ἐν αὐτοῖς κατοπεῦσαι πλοῦτον, καὶ ἄλλους πλουτίζειν δύρασθαι, πνευματικὰ συγκρίνων πνευματικοῖς;

10 97. Τίς μήπω θεωρήσας, ὡς θεωρεῖν ἄξιον, τὴν τερπνότητα Κυρίου, καὶ ἐπισκεψάμενος τὸν ναὸν αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ναὸς γενόμενος Θεοῦ ζῶντος καὶ ζῶν κατοικητήριον Χριστοῦ ἐν πνεύματι; τίς μήπω τύπων καὶ ἀληθείας ἐπιγνοὺς συγγένειαν καὶ διάκρισιν, καὶ τῶν μὲν ἀναχωρήσας, τῇ δὲ προσθέμε- 15 νος, ἵνα τὴν τοῦ γράμματος φυχῶν παλαιότητα, τῇ καινότητι δουλεύσῃ τοῦ πνεύματος, καὶ μεταβῇ καθαρῶς ἐπὶ τὴν χάριν ἀπὸ τοῦ νόμου πληρουμένου πνευματικῶς ἐν τῇ καταργήσει τοῦ σώματος;

226. Ρωμ. 6, 13.

227. Β' Κορ. 5, 4.

228. Ἀπὸ τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Γρηγόριος ἀρχίζει μίαν σειράν ὁμοίων ἐρωτήσεων, αἱ ὁποῖαι εἰσάγονται ἑλλιπῶς μὲ τὸ «τίς». Ἡ ἐρώτησις δλοκληρῶνεται μόνον εἰς τὴν παράγρ. 99 καὶ ἔχει ὡς ἀκολούθως: «Τίς εἰς κεφαλὴν καταστῆναι Χριστοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ προθυμόμενος;» (Ποῖος θὰ δεχθῆ μὲ προθυμίαν καὶ χαρὰν νὰ τεθῆ ἐπικεφαλῆς τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ;). Διὰ νὰ ἀποφευχθοῦν αἱ ἐπαναλήψεις καὶ διὰ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὴν σειράν τοῦ κειμένου δὲν θὰ ἀναγραφῆ εἰς τὴν μετάφρασιν ἢ πλήρης ἐρώτησις, τὴν ὁποίαν δμως ὁ ἀναγνώστης ὀφείλει νὰ ἔχη πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν διὰ νὰ κατ-

δικαιοσύνης²²⁸ και προτοῦ ἀποβάλω κάθε εἶδος γεκρώσεως, ἡ ὁποία θὰ καταποθῆ ἀπὸ τὴν ζωὴν²²⁷ και θὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τοῦ πνεύματος;

96. Ποῖος²²⁸, ἐνῶ δὲν ἔχει ἀκόμη πυρποληθῆ ἡ καρδία του ἀπὸ τὰ ἀγνὰ και φλογερά λόγια τοῦ Θεοῦ²²⁹ διὰ τῆς διανοίξεως εἰς αὐτὸν τῶν Γραφῶν²³⁰ διὰ τῆς μελέτης, οὔτε ἔχει γράψει τὰ λόγια αὐτὰ τρεῖς φορές εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν τῆς καρδίας του, ὥστε νὰ ἀποκτήσῃ νοῦν Χριστοῦ²³¹, οὔτε ἠμπόρεσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἀποκρύφων διὰ τοὺς πολλοὺς και ἀοράτων και σκοτεινῶν θησαυροφυλακίων, ὥστε νὰ ἴδῃ τὸν πλοῦτον ὁ ὁποῖος κρύβεται εἰς αὐτὰ και νὰ ἠμπορῆ νὰ κάνῃ και ἄλλους πλουσίους, συγκρίνων τὰ πνευματικὰ μὲ ἄλλα πνευματικὰ²³²;

97. Ποῖος, ἐνῶ δὲν ἔχει ἴδει ἀκόμη, ὅπως ἀξίζει νὰ ἴδῃ κανεῖς, τὴν ὠραιότητα τοῦ Κυρίου, και ἐνῶ δὲν ἔχει ἐπισκεφθῆ τὸν ναὸν αὐτοῦ²³³, ἢ, καλύτερα, ἐνῶ δὲν ἔχει γίνει ναὸς τοῦ ζῶντος Θεοῦ²³⁴ και ζωντανῆ κατοικία τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα²³⁵; Ποῖος, ἐνῶ δὲν ἔχει ἀντιληφθῆ ἀκόμη τὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τῶν τύπων και τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ και τὴν διαφορὰν των, και ἐνῶ δὲν ἔχει ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τοὺς τύπους οὔτε ἔχει πλησιάσει τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν νεότητα τοῦ πνεύματος, ἀφοῦ θὰ ἔχῃ ἀποφύγει τὴν παλαιότητα τοῦ γράμματος, και διὰ νὰ μεταβῆ καθαρὰ πλέον εἰς τὴν χάριν, ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν νόμον, ἡ πνευματικὴ ὀλοκλήρωσις τοῦ ὁποίου ἔγκειται εἰς τὴν κατάργησιν τοῦ σώματος²³⁶;

νοήσῃ τὸ κείμενον.

229. Ψαλμ. 11, 7.

230. Λουκ. 24, 32.

231. Πρβλ. Α΄ Κορ. 2, 16.

232. Α΄ Κορ. 2, 13.

233. Πρβλ. Ψαλμ. 26, 4.

234. Β΄ Κορ. 6, 16.

235. Πρβλ. Ἐφεσ. 2, 22.

236. Ρωμ. 7, 6.

98. *Τίς μήπω διὰ πασῶν ὀδεύσας τῶν τοῦ Χριστοῦ προσ-
 ηγοριῶν καὶ δυνάμεων, καὶ ἔργω καὶ θεωρίᾳ, τῶν τε ὑψηλοτέ-
 ρων καὶ πρώτων, καὶ τῶν δι' ἡμᾶς ταπεινοτέρων καὶ τελευταί-
 ων, τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ, τῆς Εἰκόνης, τοῦ Λόγου, τῆς Σοφίας,
 5 τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτός, τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμεως, τῆς Ἀτμί-
 δος, τῆς Ἀποδόξιας, τοῦ Ἀπανγάσματος, τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ
 Βασιλέως, τῆς Κεφαλῆς, τοῦ Νόμου, τῆς Ὁδοῦ, τῆς Θύρας, τοῦ
 Θεμελίου, τῆς Πέτρας, τοῦ Μαργαρίτου, τῆς Εἰρήνης, τῆς Δι-
 καιοσύνης, τοῦ Ἀγιασμοῦ, τῆς Ἀπολυτρώσεως, τοῦ Ἀνθρώ-
 10 που, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένου, τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ Ἀρχιερέως,
 τοῦ Θύματος, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ κτίσεως, Πρωτοτόκου ἐκ
 τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσεως· τίς τούτων τῶν ὀνομάτων τε
 καὶ πραγμάτων ἐπακούων εἰκῆ, καὶ μήπω κοινωνήσας τῷ Λό-
 γῳ, μηδὲ μεταλαβὼν αὐτοῦ, καθ' ὃ τούτων ἕκαστόν ἐστί τε καὶ
 15 κέκληται;*

99. *Τίς, μήπω σχολάσας, μηδὲ μαθὼν λαλεῖν Θεοῦ σο-
 φίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἔτι νήπιος ὢν, ἔτι τρε-
 φόμενος γάλακτι, ἔτι τῶν οὐκ ἀριθμουμένων ἐν τῷ Ἰσραὴλ,
 οὐδὲ καταλεγομένων εἰς Θεοῦ παράταξιν, μήπω τὸν Χριστοῦ
 20 σταυρὸν ὡς ἀνήρ αἴρειν δυνάμενος, μήπω μηδὲ ἄλλο τι μέλος
 ὢν ἴσως τῶν τιμιωτέρων, ἔπειτα εἰς κεφαλὴν καταστῆναι Χρι-*

237. Ἡ παράγραφος αὐτὴ παρουσιάζει μίαν συγκεντρωτικὴν εἰκόνα τοῦ ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς εἰλημμένου δογματικοῦ ὄπλισμοῦ τοῦ Γρηγορίου, ὃ ὅποιος, ὅπως παρουσιάζεται εἰς ὀλόκληρον τὸ ἔργον του, καὶ ὅπως ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ὀνομασίαν τοῦ Θεολόγου, ἢ ὀποία τοῦ ἐδόθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἦτο καὶ εἶναι ἀπὸ πάσης πλευρᾶς πλήρης καὶ ἀπρωτος. Διὰ τὰ ὑπομνηματισθῆ τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ λόγου θὰ ἦτο ἀπαραίτητος ἢ παράθεσις ἀναριθμητῶν παραπομπῶν εἰς τὴν Γραφὴν καὶ εἰς τὰς ὀρθοδό-

98. Ποῖος, ἐνῷ δὲν ἔχει περάσει ἀκόμη καὶ μὲ τὴν πρᾶξιν καὶ μὲ τὴν θεωρίαν ἀπὸ ὄλας τὰς ὀνομασίας καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπὸ τὰς πρῶτας καὶ πιδ ὕψηλάς, καὶ ἀπὸ τὰς πιδ χαμηλάς καὶ ταπεινάς κατὰ τὴν γνώμην μας, ἀπὸ αὐτὰς δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Υἱοῦ, τῆς Εἰκόνοσ, τοῦ Λόγου, τῆς Σοφίας, τῆς Ἀληθείας, τοῦ Φωτόσ, τῆς Ζωῆς, τῆς Δυνάμειωσ, τῆς Ἀτμίδοσ, τῆς Ἀπορροίασ, τοῦ Ἀπαυγάσματοσ τοῦ Ποιητοῦ, τοῦ Βασιλέωσ, τῆς Κεφαλῆσ, τοῦ Νόμου, τῆς Ὀδοῦ, τῆς Θύρασ, τοῦ Θεμελλίου, τῆς Πέτρασ, τοῦ Μαργαρίτου, τῆς Εἰρήνησ, τῆς Δικαιοσύνησ, τοῦ Ἀγιασμοῦ, τῆς Ἀπολυτρώσειωσ, τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Δούλου, τοῦ Ποιμένοσ, τοῦ Ἀμνοῦ, τοῦ Ἀρχιερέωσ, τοῦ Θύματοσ, τοῦ Πρωτοτόκου πρὸ τῆσ κρίσειωσ, τοῦ Πρωτοτόκου ἐκ τῶν νεκρῶν, τῆς Ἀναστάσειωσ· ποῖοσ, ὁ ὀποῖοσ ἀκούει τὰ ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ εἰκῆ καὶ ὡσ ἔτυχεν καὶ χωρίσ νὰ ἔχη ἐνωθῆ μὲ τὸν Λόγον, καὶ χωρίσ νὰ ἔχη ἀντιληφθῆ τὸ διατί καὶ πῶσ χρησιμοποιεῖται καὶ τί ἔννοιαν ἔχει τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ²³⁷;

99. Ποῖοσ, ἐνῷ δὲν ἔχει ἀκόμη ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὰς βιοτικὰσ μερίμασ, οὔτε ἔχει μάθει νὰ κηρύττη τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν μυστικὴν μὲ μυστικὴν τρόπον²³⁸, ἐνῷ εἶναι ἀκόμη νήπιοσ καὶ τρέφεται μὲ γάλα²³⁹, ἐνῷ δὲν συγκαταλέγεται ἀκόμη εἰσ τὸν Ἰσραὴλ²⁴⁰ οὔτε εἰσ τὴν παράταξιν τοῦ Θεοῦ, ἐνῷ δὲν ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ σηκῶση ὡσ ἄνδρασ τὸν σταυρόν τοῦ Χριστοῦ, ἐνῷ δὲν ἔχει γίνει ἴωσ ἀκόμη ἕνα ἀπὸ τὰ ἄλλα πολύτιμα μέλη, θὰ δεχθῆ μὲ προθυμίαν καὶ χαρὰν νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆσ τοῦ πληρώματοσ τῆσ Ἐκκλησίασ τοῦ Χριστοῦ; Ἐγὼ βεβαίωσ δὲν εἶμαι

ἔωσ δογματικὰσ, πρᾶγμα τὸ ὀποῖον, ὡσ εἶναι εὐνόητον, δὲν ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ εἰσ τὰ πλαίσια τῆσ παρούσησ μεταφράσειωσ.

238. Α΄ Κορ. 2, 7.

239. Α΄ Κορ. 3, 2.

240. Ὁ Γρηγόριοσ ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰσ τοὺσ Ἀριθμοὺσ (1, 2-3), ὀπωμ δια νὰ συγκαταριθμηθῆ κανεῖσ εἰσ τὸ Ἰσραὴλ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν εἴκοσι ἐτῶν.

στοῦ πληρώματος δέξεται χαίρων καὶ προθυμούμενος; Οὐκ ἔμοιγε κριτῆ καὶ συμβούλῳ· ἀλλ' οὗτος ὁ φόβων μέγιστος, οὗτος ὁ κινδύνων ἔσχατος παντὶ τῷ συνιέντι καὶ τοῦ κατορθουμένου τὸ μέγεθος, καὶ τῆς διαμαρτίας τὸν ὄλεθρον.

5 100. Ἄλλος μὲν οὖν πλείτω κατ' ἐμπορίαν, ἔλεγον, καὶ τὰ μακρὰ διαπεραιούσθω πελάγη, καὶ συμφερέσθω τοῖς ἀνέμοις αἰεὶ καὶ τοῖς κύμασι μεγάλα καὶ κερδήσων, ἂν οὕτω τύχη, καὶ κινδυνεύσων, ὅστις πλευστικώτατος ἢ ἐμπορικώτατος· ἐμοὶ δ' οὖν αἰρετώτερον ἐπὶ γῆς ἀνέχοντι, βραχεῖαν αὐλακα τέμνοντι
10 καὶ γλυκεῖαν, πόρρωθεν ἀσπαζομένῳ κέρδη καὶ θάλασσαν, ζῆν οὕτως ὅπως ἂν δύνωμαι σὺν ὀλίγῃ καὶ μικρᾷ τῇ μάξῃ, καὶ βίον ἔλκειν ἀσφαλῆ καὶ ἀκύμαντον, ἢ μακρὸν ἀναρῶπιτεῖν καὶ μέγαν ἐπὶ μεγάλοις κέλευσεσι κίνδυνον.

101. Ὑψηλῷ μὲν γὰρ ζημίαι τὸ μὴ ἐγχειρεῖν μείζοσι, μηδὲ
15 εἰς πλείους διατείνειν τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἐπὶ μικρῶν ἴστασθαι, οἷον μεγάλῳ φωτὶ μικρὸν οἶκον ἀνγάζοντα, ἢ πανοπλίᾳ νεανικῇ σῶμα παιδικὸν περισκέποντα· μικρῷ δὲ ἀσφάλεια μικρὰ φορτίζεσθαι, ἀλλὰ μή, τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἑαυτὸν ὑποτιθέντα, γέλωτά τε ὀφλισκάνειν ὁμοῦ, καὶ προστιθέναι τὸν κίνδυνον·
20 ὡσπερ γε καὶ πύργον οἰκοδομεῖν οὐκ ἄλλῳ τινὶ προσῆκεν ἢ ὃς ἔχει τὰ πρὸς ἀπαρτισμόν, ὡς ἠκούσαμεν.

102. Ἐχετε τὴν ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ τῆς φυγῆς, καὶ ἴσως οὐ μετρίαν. Ἄ μὲν οὖν με ἀφ' ὑμῶν ἀπήγαγεν, ὧ φίλοι καὶ ἀδελ-

κριτής, οὔτε ἤμπορῶ νὰ δώσω συμβουλὰς, ἀλλὰ νομίζω ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μεγαλύτερος φόβος, αὐτὸς εἶναι ὁ φοβερώτερος κίνδυνος, διὰ κάθε ἕναν ὁ ὁποῖος ἤμπορεῖ νὰ ἀντιληφθῆ καὶ πόσον μέγα εἶναι τὸ κατόρθωμα, καὶ πόσον φοβερὰ ἢ καταστροφὴ εἰς τὴν ὁποῖαν ὁδηγεῖ ἐνδεχομένη ἀποτυχία.

100. Ἄλλος μὲν λοιπόν, ἔλεγον, ἄς ταξιδεύσῃ μὲ πλοῖον, διὰ νὰ ἐμπορευθῆ, καὶ ἄς διαπλεύσῃ τὰ μεγάλα πελάγη, καὶ ἄς ἀκολουθῆ πάντοτε τὴν πορείαν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλα κέρδη, καί, ἂν συμβῆ καὶ τοῦτο, ἀκόμη καὶ ἄς κινδυνεύσῃ, ἐφ' ὅσον ἐπιδίδεται μὲ πάθος εἰς τὰ ταξίδια καὶ τὸ ἐμπόριον. Δι' ἐμέ δὲ εἶναι προτιμότερον νὰ ἐξακολουθήσω νὰ παραμένω εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ χαράσσω τὸν βραχὺν καὶ γλυκὺν δρόμον μου, χαιρετῶν ἀπὸ μακρὰ τὰ κέρδη καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ νὰ ζῶ ὅπως ἤμπορῶ μὲ ἐλαχίστην περιουσίαν, διάγων βίον ἀσφαλῆ καὶ χωρὶς τρικυμίας, παρὰ νὰ ἀναλάβω μακροχρόνιους καὶ μεγάλους κινδύνους, διὰ νὰ ἐπιτύχω μεγάλα κέρδη.

101. Διότι, δι' ἐκεῖνον μὲν ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται ὑψηλὰ εἶναι ἐπιζήμιον τὸ νὰ μὴ ἐπιχειρῆ μεγαλύτερα τολμήματα καὶ τὸ νὰ μὴ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρετὴν εἰς περισσοτέρους, ἀλλὰ νὰ παραμένῃ εἰς τὰ μικρά, ὅπως συμβαίνει μὲ μέγαν φῶς, τὸ ὁποῖον φωτίζει μικρὰν οἰκίαν, ἢ μὲ τὴν πανοπλίαν νέου, ἢ ὁποῖα προφυλάσσει σῶμα παιδιοῦ· διὰ τὸν μικρὸν δὲ εἶναι ἀσφαλὲς τὸ νὰ ἐπιχειρῆ μικρὰ πράγματα καὶ νὰ μὴ καταπιάνεται μὲ πράγματα τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνώτερα τῶν δυνάμεών του, γεγονός τὸ ὁποῖον θὰ προκαλέσῃ γέλωτας εἰς βάρος του καὶ θὰ μεγαλώσῃ καὶ τὸν κίνδυνον. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, βεβαίως, δὲν ἀρμόζει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν οἰκοδόμησιν πύργου παρὰ μόνον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος διαθέτει τὰ ἀπαιτούμενα μέσα²⁴¹, ὅπως ἔχομεν ἀκούσει.

Διατί προσῆλθε τελικῶς εἰς τὴν ἱερωσύνην

102. Ἐχω ἀπολογηθῆ διὰ τὴν φυγὴν μου, καὶ μάλιστα διὰ μακρῶν. Ἐκεῖνα μὲν λοιπόν, τὰ ὁποῖα μὲ πῆραν μακρὰ ἀπὸ σᾶς,

· φοί, λυπηρῶς μὲν ἔμοι καὶ ὑμῖν ἴσως, ἀναγκαίως δ' οὖν, ὡς γοῦν ἔμαντῶ τότε ἐδόκουν, ταῦτά ἐστιν· ἐπανήγαγε δέ με μάλιστα μὲν ὁ πρὸς ὑμᾶς πόθος, καὶ τὸ ἀντιποθούντων αἰσθάνεσθαι· οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀγάπην, ὡς ἀντιτιδομένη διάθεσις.

5 103. Δεύτερον δὲ ἡ ἐμὴ φροντίς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἡ τῶν ἰε-
ρῶν γονέων πολιά καὶ ἀσθένεια, ἐπ' ἔμοι πλέον ἢ τῷ χρόνῳ
καμνόντων, Ἀβραὰμ τοῦδε τοῦ πατριάρχου, τῆς τιμίας ἐμοὶ
κεφαλῆς καὶ μετ' ἀγγέλων ἀριθμουμένης, καὶ Σάρρας, τῆς καὶ
πνευματικῶς ὠδινούσης ἡμᾶς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς πίστεως, ὧν
10 γενέσθαι βακτηρία τῷ γήρᾳ, καὶ ὑπερῖδειν τὴν ἀσθένειαν, τῶν
πρώτων εὐχὴν εὐξάμενος· καὶ μέντοι καὶ πληρώσας ταύτην,
ὀπόση δύναμις· ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπερῖδειν αὐτῆς, τοῦ πάντων
ἐμοὶ τιμιωτάτου κτήματος καὶ ὀνόματος, ἢ τό γε ἀληθέστερον
εἰπεῖν, τὸ μὴ φιλοσοφεῖν δόξαι πρῶτον φιλοσοφῆσας, οὐκ ἦνεγκα
15 διαπεσεῖν μοι τὸν μόχθον ἐκ μιᾶς ὑποθέσεως, οὐδὲ καταλυθῆναι
τὴν εὐλογίαν, ἣν καὶ κλέψαι τις ἤδη τῶν πάλαι ὁσίων λέγεται,
βρώματι τὸν πατέρα καὶ τριχῶν πλάσματι σοφισάμενος, καὶ τὸ
καλὸν οὐ καλῶς δι' ἐπιβουλῆς θηρασάμενος. Δύο μὲν δὴ ταῦτα
τῆς ἐμῆς ἡττης καὶ ἡμερότητας αἷτια. Καὶ ἴσως οὐκ ἄτοπον,
20 ἀμφοτέροις ἐκείνοις εἶξαι καὶ ὑποχωρῆσαι τοὺς λογισμούς, ἐπεὶ
καὶ τοῦ νικᾶσθαι καιρός, ὥσπερ οἶμαι καὶ παντὸς πράγματος·
καὶ κρεῖττον ἡττᾶσθαι καλῶς ἢ νικᾶν ἐπισφαλῶς καὶ ἀθέσμως.

242. Εἰς τὴν ἑμιλίαν ἦσαν παρόντες καὶ οἱ γονεῖς τοῦ Γρηγορίου εἰς
πολιὸν γήρας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ «τοῦδε», τὸ ὁποῖον θὰ εἶπεν ὁ Γρη-
γόριος δεικνύων συγχρόνως μὲ τὸ χεῖρι τοῦ τὸν πατέρα. Βλέπε καὶ τὸ κεφ.
116, ὅπου ὁ Γρηγόριος στρέφεται καὶ πάλιν πρὸς τὸν πατέρα.

243. Γέν. 27, 21έ. Ἡ ἀφήγησις τῆς ὑποκλοπῆς τῆς εὐλογίας τοῦ Ἰ-
σαὰκ ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ.

ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί μου, δυστυχῶς δι' ἐμέ καὶ ἴσως καὶ διὰ σᾶς, ἀλλὰ καὶ κατ' ἀνάγκην, ὅπως ἐνόμιζα ἐγὼ τότε, εἶναι αὐτά. Μὲ ἐξαναγύρισε δὲ πίσω κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀγάπη μου διὰ σᾶς καὶ τὸ ὅτι αἰσθανόμουν ὅτι καὶ σεῖς μὲ ἀγαποῦσατε. Διότι τίποτε δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρὸν εἰς τὸ νὰ προκαλέσῃ ἀγάπην, ὅσον ἡ διάθεσις ἀνταποδόσεως τῆς ἀγάπης αὐτῆς.

103. Κατὰ δεῦτερον δὲ λόγον (μὲ ἐπανέφερε πίσω) ἡ φροντίδα μου καὶ τὸ καθήκον μου, τὸ γῆρας δηλαδὴ καὶ ἡ ἀσθένεια τῶν σεβαστῶν γονέων μου, οἱ ὁποῖοι ὑπέφεραν καὶ ἐγήρασαν περισσότερον ἐξ αἰτίας μου παρά ἐξ αἰτίας τοῦ χρόνου, ὁ Ἄβραάμ αὐτὸς ἐδῶ²⁴² ὁ πατριάρχης, ἡ πολύτιμος δι' ἐμέ κεφαλή, τὴν ὁποίαν συναριθμῶ μετὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ ἡ Σάρα, ἡ ὁποία μὲ ἔχει γεννήσει καὶ πνευματικῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως. Τούτων ἤλθα νὰ γίνω στήριγμα εἰς τὸ γῆρας καὶ νὰ στηρίξω τὴν σωματικὴν των ἀδυναμίαν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔχω εὐχηθῆ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν - ἀρχὴν (καὶ τὸ ὁποῖον ἔχω πραγματοποιήσει μὲ ὁσπιν δύνάμιν διέθετα) καὶ μὲ παρεκίνησεν νὰ ἐγκαταλείψω καὶ τὴν ἰδίαν τὴν ἀσκητικὴν ζωὴν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ δι' ἐμέ τὸ πολυτιμώτερον ἀπόκτημα καὶ τὴν καλυτέραν ἐπωνυμίαν, ἥ, διὰ νὰ τὸ εἶπω πιδ σωστά, νὰ προτιμήσω τὴν ζωὴν αὐτὴν, ἀφοῦ εἶχα ζήσει ὡς ἀσκητῆς προηγουμένως, διότι δὲν ἄντεχα νὰ χάσω τὸν κόπον μου δι' ἓνα καὶ μόνον λόγον, οὔτε νὰ χάσω τὴν εὐλογίαν, τὴν ὁποίαν λέγεται ὅτι ἔφθασεν εἰς σημεῖον νὰ κλέψῃ κάποιος ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς ὁσίους, ἀφοῦ ἐξηπάτησε τὸν πατέρα του μὲ τὸ φαγητὸν καὶ μὲ τὰς τρίχας, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὸ καλὸν μὲ δόλιον καὶ ἀπατηλὸν τρόπον²⁴³. Δύο μὲν λοιπὸν εἶναι τὰ αἴτια τῆς ἡμερότητος καὶ τῆς ἡττης μου. Καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἄτοπον τὸ ὅτι οἱ λογισμοί μου ἔχουν ὑποχωρήσει καὶ ἔχουν ὑποταχθῆ καὶ εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς λόγους, ἐπειδὴ ὑπάρχει καιρὸς καὶ διὰ τὴν ἡτταν κάποτε, ὅπως ὑπάρχει καιρὸς καὶ διὰ κάθε πρᾶγμα. Καὶ εἶναι καλύτερον νὰ ἡττᾶται κανεὶς ὅταν πρέπει, παρά νὰ νικᾷ κατὰ τρόπον ἀθέτιμον καὶ ἐπικίνδυνον.

104. Τρίτον δὲ ὁ καὶ μέγιστον, καὶ δὴ τοῦτο εἰπὼν ἔτι, τὰ λοιπὰ σιωπήσομαι. «Ἐμνήσθην ἡμερῶν ἀρχαίων», καὶ πρὸς τινα τῶν παλαιῶν ἱστοριῶν ἀναδραμῶν, ἐκείθεν εἰλκυσα συμβουλὴν ἑμαντῶ πρὸς τὰ παρόντα· μὴ γὰρ εἰκῆ ταῦτα συγγεγρα-
 5 φθαι νομίζωμεν, μηδὲ ὄχλον ἄλλως εἶναι ῥημάτων τε καὶ πραγμάτων, ψυχαγωγίας ἕνεκα τῶν ἀκουόντων συγκείμενα, καὶ ὅλον ἀκοῆς τι δέλεαρ μέχρι τῆς ἡδονῆς ἱστάμενον. Ταῦτα μὲν παιζέτωσαν μῦθοι καὶ Ἕλληνες, οἱ, τῆς ἀληθείας ὀλίγα φροντί-
 ζοντες, τῷ κομφῶ τῶν πλασμάτων καὶ τῷ λίχνῳ τῶν λέξεων
 10 καὶ ἀκοὴν καὶ ψυχὴν γοητεύουσιν.

105. Ἡμεῖς δέ, οἱ καὶ μέχρι τῆς τυχοῦσης κεφαλῆς καὶ γραμμῆς τοῦ πνεύματος τὴν ἀκρίβειαν ἔλκοντες, οὔποτε δε-
 ξόμεθα, οὐ γὰρ ὀσιόν, οὐδὲ τὰς ἐλαχίστας πράξεις εἰκῆ σπου-
 15 δασθῆναι τοῖς ἀναγράψασι, καὶ μέχρι τοῦ παρόντος μνήμη δια-
 σωθῆναι· ἀλλ' ἴν' ἡμεῖς ἔχωμεν ὑπομνήματα καὶ παιδεύματα τῆς τῶν ὁμοίων, εἴ ποτε συμπέσοι καιρὸς, διασκέψεως· ὥστε τὰ μὲν φεύγειν, τὰ δὲ αἰρεῖσθαι, ὅλον κανόσι τισὶ καὶ τύποις, τοῖς προλαβοῦσιν ἐπόμενοι παραδείγμασι.

106. Τίς οὖν ἡ ἱστορία καὶ πόθεν ἡ συμβουλή; οὐδὲ γὰρ
 20 χεῖρον ἴσως ἀσφαλείας ἕνεκεν τῶν πολλῶν διελθεῖν. Ἐφευγε καὶ Ἰωνᾶς ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ φεύγειν ᾤετο· ἀλλὰ κατελήφθη πελάγει, καὶ χειμῶνι, καὶ κλήρῳ, καὶ γαστρὶ κήτους, καὶ τριημέρῳ ταφῇ, τύπον ἐχούση μυστηρίου μελίστος.
 Ἄλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἵνα μὴ τὴν σκυθρωπὴν καὶ ἄτοπον ἀγγελίαν

244. Παλμ. 142, 5.

245. Ἰων. 1, 3ε.

104. Ἄφοῦ σὰς εἶπω δὲ ἀκόμη τὸ τρίτον, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ τὸ μεγαλύτερον, θὰ σιωπήσω καὶ θὰ παραλείψω τὰ ὑπόλοιπα. «Ἐνεθυμήθην παλαιᾶς ἡμέρας»²⁴⁴ καί, ἀφοῦ ἀνέτρεξα εἰς κάποιαν παλαιάν ἱστορίαν, βρήκα ἀπ' ἐκεῖ συμβουλήν περὶ τοῦ τί ἔπρεπε νὰ πράξω εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν. Διότι, ἄς μὴ νομίζωμεν ὅτι αὐτὰ ἔχουν γραφῆ ἐπὶ ματαίῳ, οὔτε ὅτι εἶναι πλῆθος λέξεων καὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν συγκεντρωθῆ διὰ νὰ ψυχαγωγοῦν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θὰ ἀκούουν, καὶ ἀποτελοῦν τρόπον τινὰ δέλεαρ διὰ τὴν ἀκοήν καὶ ὅτι τὸ μοναδικὸν τὸ ὁποῖον προσφέρουν εἶναι τάχα ἢ προσωρινὴ εὐχαρίστησις. Μὲ τέτοια πράγματα ἄς παίξουν οἱ μῦθοι καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι, ὀλίγον ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν ἀλήθειαν, γοητεύουν τὴν ἀκοήν καὶ τὴν ψυχὴν μὲ τὴν κομψότητα τῶν λογοτεχνικῶν σχημάτων καὶ μὲ τοὺς χειμάρρους τῶν λέξεων.

105. Ἡμεῖς δέ, οἱ ὁποῖοι προσέχομεν τὴν ἀκρίθειαν τοῦ πνεύματος μέχρι καὶ τὴν τελευταίαν κεραίαν καὶ γραμμὴν, δὲν θὰ δεχθῶμεν ποτέ, διότι δὲν εἶναι σωστόν, ὅτι καὶ τὰ πιὸ ἀσήμαντα γεγονότα ἔχουν καταγραφῆ κατὰ τύχην ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἔχουν διασωθῆ ἀπὸ τὴν μνήμην μέχρι σήμερα. Ἄλλὰ πιστεύομεν ὅτι αὐτὰ ἐγράφησαν διὰ νὰ ἔχωμεν ὑποδείγματα καὶ τρόπους διαπαιδαγωγήσεως, διὰ νὰ ἀποφασίζωμεν περὶ ὁμοίων πραγμάτων, ὅταν συμπέσουν αἱ περιστάσεις. Ὡστε νὰ ἀποφεύγωμεν μὲν τὰ κακά, νὰ προτιμῶμεν δὲ τὰ καλά, ἀκολουθοῦντες τὰ παραδείγματα αὐτὰ ὡσὰν νὰ ἦσαν κανόνες καὶ ὑποδείγματα.

Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰωνᾶ

106. Ποία εἶναι λοιπὸν ἡ ἱστορία καὶ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἡ συμβουλή; Διότι δὲν εἶναι κακὸν ἴσως πρὸς χάριν τῶν πολλῶν νὰ τὸ ἐξετάσωμεν. Ἐφευγε καὶ ὁ Ἰωνᾶς ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, ἢ μάλλον ἐνόμιζεν ὅτι ἔφευγεν, ἀλλὰ συνελήφθη ἀπὸ τὸ πέλαγος καὶ τὸν χειμῶνα, καὶ τὸν κλῆρον, καὶ τὴν κοιλίαν τοῦ κήτους, καὶ τὴν τριήμερον ταφήν, ἢ ὁποῖα ἀποτελοῦσε τύπον τοῦ μεγαλυτέρου μυστηρίου²⁴⁵. Ἄλλὰ ἐκεῖνος μὲν ἔφευγεν,

ἀγγελίῃ τοῖς Νινευίταις, καὶ μετὰ τοῦτο ψεύστης ἀλῶ, σωθείσης τῇ μετανοίᾳ τῆς πόλεως· οὐ γὰρ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πονηρῶν ἐδυσχέραινεν, ἀλλὰ τὴν διακονίαν τοῦ ψεύδους ἠσχύνετο, καὶ οἷον ἐξηλοτύπει τῆς προφητείας τὸ ἀξιοπίστον, ὅπερ ἐν αὐτῷ 5 καταλυθῆναι κίνδυνος ἦν, οὐ δυναμένων τῶν πολλῶν συνιδεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ ταῦτα οἰκονομίας τὸ βάθος.

107. Ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἤκουσα σοφοῦ περὶ ταῦτα ἀνδρός, οὐκ ἀτόπως βοηθοῦντος τῷ φαινομένῳ τῆς ἱστορίας ἀτόπῳ, καὶ ἱκανοῦ καταλαβεῖν ἀνδρὸς προφήτου βαθύτητα, οὐδὲ ταῦτα ἦν 10 ἂ τὸν μακάριον Ἰωνᾶν ἐπολεῖ φυγάδα, καὶ εἰς Ἰόππην ἤγαγε, καὶ ἐξ Ἰόππης ἀνήγαγεν ἐπὶ Θαρσεῖς, πελάγει πιστεύσαντα τὴν ἑαυτοῦ κλοπήν· οὔτε γὰρ ἀγνοεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐπίνοιαν, προφήτην γε ὄντα, εἰκὸς αὐτὸν ἦν· διὰ τῆς ἀπειλῆς, τὸ μὴ παθεῖν τὰ τῆς ἀπειλῆς Νινευίταις ἐπραγματεύετο κατὰ τὴν μεγάλην 15 αὐτοῦ σοφίαν, καὶ κατὰ τὰ ἀνεξερευνήτα αὐτοῦ κρίματα, καὶ τῶν ὁδῶν αὐτοῦ τὸ ἀνεξιχνίαστόν τε καὶ ἀκατάληπτον· οὐτ', εἴπερ ἠπίστατο, μὴ ἀκολουθῆσαι Θεῷ, δι' οὗπερ ἐβούλετο τροπὴν τὴν σωτηρίαν ἐκείνοις μηχανωμένῳ. Τὸ δὲ δὴ καὶ οἶσθαι, ὡς ἀποκρύψειν ἑαυτὸν τῷ πελάγει ἠλπισεν Ἰωνᾶς, καὶ τὸν μέ- 20 γαν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ διαλήσεσθαι τῇ φυγῇ, μὴ καὶ παντελῶς ἄτοπον ἦ καὶ ἀπαίδεντον, καὶ οὐχ ὅπως περὶ προφήτου πιστεύ-

246. Ἡ ἐρμηνεῖα τῆς φυγῆς τοῦ Ἰωνᾶ, ἣ ὁποία ἀκολουθεῖ καὶ τὴν ὁποῖαν ὁ Γρηγόριος ἀποδίδει εἰς «σοφὸν περὶ ταῦτα» ἄνδρα χωρὶς νὰ τὸν κατονομάξῃ, ἀποδίδεται ἀπὸ τοὺς κώδικας κατὰ πλειονότητα εἰς τὸν Ὁριγένη. Ὁ Combefis ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἀκούσει τὴν ἀποφιν αὐτὴν ἀπὸ κάποιον σοφὸν ἄνδρα τῆς ἐποχῆς του, ὁ ὁποῖος πάλιν ἔως νὰ τὴν εἶχεν ἀναγνώσει ἀπὸ τὸν Ὁριγένη χωρὶς νὰ τὸ ἀναφέρῃ εἰς τὸν Γρηγόριον. Ἐπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ Γρηγόριος εἶχεν ἀκούσει ὁ ἴδιος

διὰ νὰ μὴ ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς Νινευίτας τὴν δυσάρεστον καὶ παράδοξον ἀγγελίαν καὶ ἀποδειχθῆ μετὰ ψεύστης, ἀφοῦ ἡ πόλις θὰ εἶχε σωθῆ μετὰ τὴν μετάνοιαν. Διότι δὲν ἔστενοχωρεῖτο διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πονηρῶν, ἀλλὰ αἰσθανόταν ἐντροπήν νὰ θεωρηθῆ ὅτι ψεύδεται καὶ ἐφρόντιζε ζηλοτύπως, τρόπον τινὰ διὰ νὰ ἀποδειχθῆ ἀξίόπιστος ἡ προφητεία, ἡ ὁποία ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ διαψευσθῆ δι' αὐτοῦ, ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθοῦν τὸ μέγεθος τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ διὰ τὰ πράγματα αὐτά.

107. Ὅπως δὲ ἤκουσα ἐγὼ ἀπὸ κάποιον σοφὸν εἰς τὰ πράγματα αὐτὰ ἄνδρα²⁴⁶, ὁ ὁποῖος κατὰ τρόπον λογικὸν ὑπεβόηθει εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ φαινομενικοῦ παραδόξου τῆς ἱστορίας, καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῆ τὸ βάθος τοῦ προφήτου, δὲν ἦσαν αὐτοὶ οἱ λόγοι οἱ ὁποῖοι ἔκαμαν τὸν μακάριον Ἰωνᾶν φυγάδα καὶ τὸν ὠδήγησαν εἰς τὴν Ἰόππην καὶ ἀπὸ τὴν Ἰόππην εἰς Θαρσεῖς, ἀπ' ὅπου ἐπεχείρησε νὰ κρυβῆ εἰς τὴν θάλασσαν. Διότι ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ ἀγνοῆ, ἀφοῦ ἦτο προφήτης, τὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ. Ὅτι δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀπειλὴν ἐφρόντιζε νὰ μὴ ὑποστοῦν τὰ ἐπαπειλούμενα οἱ Νινευίται, συμφῶνως πρὸς τὴν μεγάλην του σοφίαν καὶ τὰς ἀνεξερευνητοὺς κρίσεις καὶ τὰς ὁδοὺς του, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξιχνιασθοῦν καὶ νὰ γίνουν κατανοηταί. Οὕτε, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἐγνώριζεν, θὰ παρήκουε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος παρεσκεύαζε τὴν σωτηρίαν μετὰ ὅποιον τρόπον ἤθελε. Τὸ νὰ νομίζῃ δὲ κανεὶς ὅτι ὁ Ἰωνᾶς ἤλπισεν ὅτι θὰ ἤμποροῦσε νὰ κρυφθῆ εἰς τὸ πέλαγος, καὶ ὅτι μετὰ τὴν φυγὴν θὰ ἤμποροῦσε νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν μέγαν ὀφθαλμὸν τοῦ Θεοῦ, θὰ ἦτο πολὺ παράδοξον καὶ ἴδιαν ἀπαιδευσίας, καὶ δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ τὸ πιστεύσῃ κανεὶς αὐτὸ διὰ προφήτην, ἀλλὰ καὶ διὰ κανένα ἄλλον ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι διαθέτουν νοῦν καὶ

τὴν ἑρμηνείαν αὐτὴν ἀπὸ κάποιον σοφὸν σύγχρονόν του συνηγορεῖ καὶ τὸ «φησὶν ὁ τὸν λόγον εἰπών» τῆς ἐπομένης παραγράφου (108) ἂν καὶ τοῦτο χρησιμοποιεῖται ἐπίσης διὰ γραπτὰ.

εσθαι δίκαιον, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου τινὸς τῶν νοῦν ἐχόντων, καὶ μετρίως αἰσθανομένων Θεοῦ καὶ τῆς ὑπὲρ πάντα δυνάμεως.

108. Ἄλλ' ἤδει μὲν τοῦτο παντὸς μᾶλλον ὁ Ἰωνᾶς, φησὶν ὁ τὸν λόγον εἰπὼν, καὶ ἐγὼ πείθομαι, εἰς ὃ τι ἔφερε τοῖς
 5 Νινευίταις τὸ κήρυγμα, καὶ ὅτι, τὸν δρασμὸν βουλεύων, τόπον μὲν ἡμεῖβε, Θεὸν δὲ οὐκ ἔφευγεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις ἀνθρώπων, οὐ γῆς ἑαυτὸν κατακρύψας κόλποις, οὐ θαλάσσης βάθεισιν, οὐ πτεροῖς κουφισθείς, εἴ τις ἐπίνοια, καὶ ἀναδραμῶν εἰς ἀέρα, οὐχ ἄδου τοῖς κατωτάτω προσομιλήσας, οὐ νέφους παχύτητα περι-
 10 βαλόμενος, οὐκ ἄλλο τῶν ἀπάντων οὐδὲν εἰς ἀσφάλειαν τοῦ δρα-
 σμοῦ βουλευσάμενος· ἀλλὰ τοῦτο μόνον τῶν πάντων ἀφενκτό-
 τατόν τε καὶ ἀμαχώτατον Θεός, κατασχεῖν καὶ ὑπὸ χεῖρα λεβεῖν
 θελήσας, φθάνει τοὺς ταχεῖς σφάλλει τοὺς συνετούς, περιτρέπει
 τοὺς ἰσχυροὺς, συστέλλει τοὺς ὑψηλοὺς, ἡμεροῖ θράσος, πιέζει
 15 δύναμιν.

109. Οὐ τῶν ἡγνῶν τοῦ Θεοῦ τὴν κραταιὰν χεῖρα ὁ τοῖς ἄλλοις ταύτην ἀπειλῶν Ἰωνᾶς, οὐδὲ ὡς φευξόμενος εἰς ἅπαν διανοεῖτο τὸ θεῖον, μὴ τοῦτο πιστεῦσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ἐκ-
 πτωσιν ἑώρα τοῦ Ἰσραήλ, καὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὰ ἔθνη τὴν
 20 προφητικὴν χάριν ἡσθάνετο, διὰ τοῦτο ὑποχωρεῖ τῷ κηρύγμα-
 τι, καὶ ἀναβάλλεται τὸ ἐπίταγμα· καὶ τὴν κατασκοπὴν τῆς χα-
 ρᾶς ἀφείς, τοῦτο γὰρ Ἑβραίοις ἢ Ἰόππῃ δύναται, τὸ παλαιὸν
 ὕψος λέγω καὶ τὸ ἀξίωμα, εἰς τὸ τῆς λύπης ἑαυτὸν ἔρριψε πέ-
 λαγος· καὶ διὰ τοῦτο χειμάζεται, καὶ καθεύδει, καὶ ναυαγεῖ, καὶ
 25 ἐξυπνίζεται, καὶ κληροῦται, καὶ ὁμολογεῖ τὴν φυγὴν, καὶ κα-
 ταποντίζεται, καὶ ὑπὸ τοῦ κήτους καταπίνεται μὲν, οὐκ ἀναλί-

ἀντιλαμβάνονται κατὰ κάποιον τρόπον τὸν Θεὸν καὶ τὴν δύναμίν του ἢ ὅποια εἶναι ἀνωτέρα πάντων.

108. Ἀλλὰ αὐτὸ μὲν τὸ ἐγνώριζεν ὁ Ἰησοῦς καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον, λέγει ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶπε τὸν λόγον αὐτόν, καὶ ἐγὼ τὸ πιστεύω, τὸ τί δηλαδή θὰ συνέβαινε διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τοὺς Νινευίτας τὸ κήρυγμα καὶ τὸ ὅτι μὲ τὸ σχέδιόν του διὰ τὴν φυγὴν, ἄλλαξε μὲν τόπον, ἀλλὰ δὲν ἐξέφευγεν ἀπὸ τὸν Θεόν. Διότι δὲν ἤμπορεῖ νὰ ξεφύγῃ καὶ κανεὶς ἄλλος, ἔστω καὶ ἂν κρύψῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν γῆν ἢ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, ἔστω καὶ ἂν πετάξῃ μὲ φτερά — ἂν ὑπάρχῃ καμμία τέτοια ἐφεύρεσις — καὶ ἀνυψωθῇ εἰς τὸν ἀέρα, ἂν πλησιάσῃ τὰ κατώτατα μέρη τοῦ ἄδου, ἂν κρυφθῇ μέσα εἰς τὰ νέφη, ἢ ἂν σκεφθῇ ὅ,τιδήποτε ἄλλο ἀσφαλές διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀπόδρασιν²⁴⁷. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι τὸ μοναδικὸν ἀπὸ τὸ ὅποῖον δὲν ἤμπορεῖ νὰ ξεφύγῃ κανεὶς καὶ ἀκαταμάχητον, ὅταν θελήσῃ νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ πιάσῃ μὲ τὸ χέρι του. Φθάνει ἐκεῖνους οἱ ὅποιοι τρέχουν γρήγορα, κάνει τοὺς συνετοὺς νὰ κάνουν σφάλματα, ἀνατρέπει τοὺς ἰσχυροὺς, ταπεινώνει τοὺς ὑψηλοὺς, ἐξαφανίζει τὸ θράσος καὶ μειώνει τὴν δύναμιν.

109. Δὲν ἄγνοοῦσε ἐπομένως τὴν ἰσχυρὰν χεῖρα τοῦ Θεοῦ ὁ Ἰωνᾶς, ὁ ὁποῖος ἀπειλοῦσε τοὺς ἄλλους μὲ αὐτὴν, οὔτε ἐσκέπτετο καθόλου ὅτι θὰ ἤμποροῦσε νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸν Θεόν· ὡς μὴ πιστεύσωμεν κάτι τέτοιο. Ἐπειδὴ ὁμοίως ἔβλεπε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ αἰσθανόταν ὅτι ἡ προφητικὴ χάρις μετέβαινε εἰς τὰ ἔθνη, διὰ τοῦτο ἀποφεύγει νὰ κηρύξῃ καὶ ἀναβάλλει τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς. Καὶ ἀφοῦ ἐγκατέλειπε τὴν Ἰόππην, τὴν ἐκ τοῦ πλησίον παρατήρησιν τῆς χαρᾶς — διότι αὐτὸ σημαίνει ἡ Ἰόππη διὰ τοὺς Ἑβραίους —, τὸ παλαιὸν ὕψος καὶ τὸ ἀξίωμα, λέγω, ἔρριψε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ πέλαγος τῆς λύπης. Καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτόν ταλαιπωρεῖται, καὶ κοιμᾶται, καὶ ναυαγεῖ καὶ τὸν ξυπνοῦν, καὶ κληρώνεται, καὶ ὁμολογεῖ τὴν φυγὴν του, καὶ ρίπτεται εἰς τὸ πέλαγος, καὶ τὸν καταπίνει μὲν τὸ κῆ-

247. Βλ. Ψαλμ. 138, 7δ.

σκεται δέ· ἀλλ' ἐκεῖ τὸν Θεὸν ἐπικαλεῖται, καί, τὸ θαῦμα, Χριστῷ τριήμερος συνεκδίδοται. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τούτου λόγος ἀναμεινάτω, μικρὸν ὕστερον, ἂν διδῶ Θεός, φιλοπονώτερον ἐξεργασθησόμενος.

5 110. Νῦν δὲ ὁ μοι λέγειν ὁ λόγος ὠρμήθη, σκοπεῖν ἔπεισέ μοι καὶ ὑπολαμβάνειν, ὅτι ἐκείνῳ μὲν τάχα τι καὶ συγγνώμης ἦν, δι' ἣν εἶπον αἰτίαν ὀκνοῦντι τὴν προφητείαν· ἐμοὶ δὲ τίς ἄρα λόγος, ἢ τίς ἀπολογίας ὑπελείπετο τόπος ἐπὶ πλέον ἀφηνιάζοντι, καὶ τὸν οὐκ οἶδ' εἶτ' ἑλαφρὸν εἶτε βαρὺν εἰπεῖν χρή,
10 ἀλλὰ τὸν γε τεθέντα ζυγὸν τῆς λειτουργίας ἀναινομένῳ;

111. Εἰ γάρ, (ὃ μόνον ἐν τούτοις ἰσχυρὸν ἐστὶν εἰπεῖν τοῦτο δοίη τις, ὅτι πολλῶν κατωτέρῳ κείμεθα τοῦ ἱερατεύειν Θεῷ, καὶ ὅτι τῆς Ἐκκλησίας ἄξιον εἶναι χρή πρῶτον, εἶτα τοῦ βήματος, καὶ τούτου πρῶτον, εἶτα τῆς προεδρίας) τάχα ἕτερος
15 ἡμᾶς οὐκ ἀφήσει τοῦ τῆς ἀπειθείας ἐγκλήματος. Δεινὴ δὲ ἀπειθείας ἀπειλή, καὶ δεινὰ ταύτης τὰ ἐπιτίμια, ὥσπερ γε καὶ τῆς ἐτέρας μερίδος, μηδὲν ὀκνεῖν, μηδὲ ἀναδύεσθαι, μηδέ, ὥσπερ ὁ Σαοῦλ ἐκεῖνος, τοῖς σκεύεσιν ὑποκρύπτεσθαι τοῖς πατρικοῖς, κἂν πρὸς ὀλίγον καλούμενον ἐπὶ προστασίαν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τι
20 πρᾶγμα κοῦφον καὶ ῥᾶστον χωρεῖν ἐτοίμως, οἷον μηδὲ μεταθέσθαι ἀσφαλές, μηδὲ βουλήν δευτέραν θεραπεῦσαι τὴν προλαβοῦσαν.

112. Διὰ τοῦτο ἔκαμνον ἐγὼ τοῖς λογισμοῖς τὸ δέον ἀνερευνώμενος, καὶ μέσος δύο φόβων ἰστάμενος, τοῦ τε κατασπῶντος καὶ τοῦ ἀνάγοντος. Καὶ ἐπὶ πλεῖστον τούτοις ἐναπορήσας,

248. Ἐννοεῖ τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα.

249. Α' Βασ. 10, 22.

τος, ἀλλὰ δὲν θανατώνεται. Καὶ ἐκεῖ ἐπικαλεῖται τὸν Θεὸν καὶ γίνεται τὸ θαῦμα νὰ βγῆ μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρας, ὅπως ὁ Χριστός. Ἀλλὰ ὁ λόγος μὲν δι' αὐτὸ ἄς μείνῃ δι' ὀλίγον ἀργότερα, ἂν ἐπιτρέψῃ ὁ Θεός, διὰ νὰ τὸν διεξέλθωμεν περισσότερον λεπτομερῶς.

110. Τώρα δέ, διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν δι' ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξεκίνησεν ὁ λόγος, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι, ἐκεῖνος μὲν ἦτο ἄξιος κάποιας συγγνώμης διὰ τὸ ὅτι ἐδίστασε νὰ ἀνακοινώσῃ τὴν προφητείαν διὰ τὸν λόγον τὸν ὁποῖον ἀνέφερα, ἐγὼ δὲ τί λόγον εἶχα ἢ τί θὰ ἤμποροῦσα νὰ ἀπολογηθῶ, ὅταν ἐξακολουθῶ νὰ ἀντιστέκωμαι καὶ νὰ μὴ ἀποδέχωμαι τὸν ζυγὸν τοῦ ὑπουργήματος μὲ τὸν ὁποῖον ἔχω ἐπιφορτισθῆ, καὶ τὸν ὁποῖον δὲν γνωρίζω ἂν θὰ πρέπει νὰ ὀνομάσω βαρὺν ἢ ἐλαφρὸν;

111. Διότι ἂν ἐφοβεῖτο κανεὶς νὰ εἶπῃ τὸ μόνον σοβαρὸν μεταξὺ αὐτῶν, ὅτι δηλαδὴ εἶμεθα πολὺ κατώτεροι ἀπὸ ὅ,τι ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ὑπηρετήσωμεν ὡς ἱερεῖς τὸν Θεόν, καὶ ὅτι πρῶτα πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς ἄξιος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἔπειτὰ διὰ τὸ ἱερὸν βῆμα· καὶ ἐπίσης πρῶτα διὰ τὸ ἱερὸν βῆμα καὶ μετὰ διὰ τὴν προεδρίαν²⁴⁸, θὰ ἤμποροῦσε ἐνδεχομένως νὰ μᾶς κατηγορήσῃ κάποιος ὅτι εἶμεθα ἔνοχοι ἀνυπακοῆς. Εἶναι δὲ φοβερὰ ἢ ἀπειλὴ κατὰ τῆς ἀνυπακοῆς καὶ φοβεραὶ αἱ τιμωρίαι αἱ ὁποῖαι ἐπιβάλλονται δι' αὐτήν, ὅπως βεβαίως καὶ διὰ τὸ ἀντίθετον, διὰ τὴν ἔλλειψιν δηλαδὴ δισταγμοῦ καὶ ὑποχωρητικότητος, ἢ διὰ τὸ ὅτι κρύβεται κάποιος, ὅπως ὁ Σαοῦλ ἐκεῖνος εἰς τὰ σκεύη τοῦ πατρὸς του²⁴⁹, ἔστω καὶ ἂν μετ' ὀλίγον ἐκαλεῖτο νὰ ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν, ὅπως ἐπίσης καὶ διὰ τὸ νὰ σπεύδῃ κανεὶς μὲ προθυμίαν (εἰς τὴν ἱερωσύνην), ὡσάν νὰ ἦτο κάτι ἀσήμενον καὶ εὐχολον, ἐνῶ εἶναι πολὺ ἐπικίνδυνον νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ κανεὶς, ἀφοῦ τὸ ἀναλάβῃ, ἢ νὰ διορθώσῃ μὲ νέαν ἀπόφασιν τὴν παλαιάν.

112. Διὰ τοῦτο ἐκουραζόμενον ἐγὼ πολὺ ἀπὸ τὰς σκέψεις διὰ τὸ τί ἔπρεπε νὰ κάμω καὶ εὐρισκόμουν ἀνάμεσα εἰς δύο φόβους· εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος μὲ παρέσυρε πρὸς τὰ κάτω καὶ εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος μὲ ὠδηγοῦσε πρὸς τὰ πάνω. Καὶ ἀφοῦ παρέ-

καὶ ἀμφοτέρωθεν ἑμαυτὸν ταλαντεύσας, ἢ ὡσπερ ζεῦμα ἀστά-
 τοις πνεύμασι, τῆδε κἀκεῖσε μετακλιθεῖς, τέλος ἐγενόμην τοῦ
 σφοδροτέρου, καὶ με νικήσας ἔχει παρασύρας ὁ φόβος τῆς ἀπει-
 θείας. Καὶ σκοπεῖτε ὡς ὀρθῶς καὶ δικαίως διαιτῶ τοῖς φόβοις,
 5 μῆτε τῆς οὐ διδομένης ἐφίεσθαι προστασίας, μῆτε ἀπωθεῖσθαι
 τὴν διδομένην. Τὸ μὲν γὰρ εἶναι θρασέων, τὸ δὲ ἀπειθῶν, καὶ
 ἀπαιδεύτων ἀμφοτέρα. Καὶ μέσος εἰμί τις τῶν τε ἄγαν τολμη-
 ρῶν καὶ τῶν λίαν δειλῶν· τῶν μὲν πάσαις ἐπιτηδόντων δειλό-
 τερος, τῶν δὲ φευγόντων πάσας θαρσαλεώτερος. Οὕτως ἐγὼ
 10 περὶ τούτων γινώσκω.

113. Καί, ἔτι διελέσθαι σαφέστερον τῷ μὲν φόβῳ τῆς
 προστασίας, τάχα ἂν βοηθήσειε καὶ ὁ νόμος τῆς εὐπειθείας, τοῦ
 Θεοῦ τὴν πίστιν ἀμειβομένου διὰ τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, καὶ
 εἰς προστάτην τέλειον καταρτίζοντος τὸν αὐτῷ θαρρῆσαντα,
 15 καὶ πάσας θέμενον ἐπ' αὐτὸν τὰς ἐλπίδας· τῷ δὲ κινδύνῳ τῆς
 ἀπειθείας, οὐκ οἶδα τίς ἔσται ὁ βοηθῶν, ἢ τίς ὁ θαρρῆεῖν διακε-
 λευόμενος λόγος. Φόβος γὰρ μὴ τοῦτό γε ἀκούσωμεν περὶ ὧν
 ἐπιστεύθημεν, ὅτι «τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν ἐκζη-
 τήσω» καὶ «Καθὼς ἀπόσασθέ με τοῦ εἶναι εἰς ἠγγουμένους τοῦ
 20 λαοῦ μου καὶ ἄρχοντας, οὕτω κἀγὼ ἀπόσομαι ὑμᾶς τοῦ εἶναι
 ὑμῖν εἰς βασιλέα»· καί, «Καθὼς οὐκ εἰσηκούσατε τῆς φωνῆς
 μου, ἀλλ' ἐδώκατε νῶτον σκληρόν, καὶ ἠπειθήσατε· οὕτως ἔσται,
 ὅταν ἐπικαλέσησθέ με· ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιβλέψω ἐπὶ τὴν προσευ-
 χὴν ὑμῶν, οὐδ' εἰσακούσομαι». Ταύτας μὴ γένοιτο ἔλθειν ἡμῖν

250. Ἰεζ. 3, 18.

251. Πρβλ. Ὠσηὲ 4, 6.

252. Τὸ χωρίον τοῦτο ἀποτελεῖ συμπλήμα ἀπὸ διάφορα βιβλία τῆς
 Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἐνδεικτικὰ βλ. Κριτ. 2, 2' Νεεμ. 9, 29' Ἀριθμ. 11, 20'
 Ἦσ. 30, 12 καὶ Παροιμ. 1, 28.

μεινα ἐπὶ πολὺ ἀμήχανος ἐμπρὸς τῶν καὶ ἀφοῦ ἐταλαντεύθηκα καὶ πρὸς τὸν ἕνα καὶ πρὸς τὸν ἄλλον, ἢ ἀφοῦ ἔκλινα πρὸς τὰ ἐδῶ καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ σὺν ἀπὸ τὸ φύσημα ἀστάτων ἀνέμων, ἠκολούθησα τέλος τὸν ἰσχυρότερον καὶ ἔτσι μὲ ἐνίκησε καὶ μὲ παρέσυρεν ὁ φόβος τῆς ἀνυπακοῆς. Καὶ προσέξατε μὲ πόσην ὀρθότητα καὶ δικαιοσύνην διευθύνω τοὺς φόβους, χωρὶς οὔτε καὶ νὰ ἐπιδιώκω τὴν ἡγεσίαν ἢ ὁποία δὲν μοῦ προσφέρεται, οὔτε καὶ νὰ ἀπορρίπτω ἐκείνην τὴν ὁποίαν μοῦ προσφέρουν. Διότι τὸ μὲν πρῶτον εἶναι ἴδιον ἀνθρώπων ἀναιδιῶν, τὸ δὲ δεύτερον ἀπειθάρχων καὶ τὰ δύο δὲ εἶναι ἴδιον ἀνθρώπων ἀμορφώτων. Ἐγὼ δὲ εὐρίσκομαι περίπου εἰς τὸ μέσον μεταξύ τῶν πολὺ τολμηρῶν καὶ τῶν πολὺ δειλῶν. Εἶμαι πιὸ δειλὸς ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπιδιώκουν μὲ πάθος ὄλας τὰς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ πιὸ θαρραλέος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὰς ἀποφεύγουν ὄλας. Ἔτσι σκέπτομαι ἐγὼ δι' αὐτὰ τὰ πράγματα.

113. Καὶ ἀκόμη, διὰ νὰ διαχωρίσω καλύτερα τὰ πράγματα, διὰ νὰ ἀπαλλαγῶ μὲν ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ἐξουσίας θὰ μὲ ἐβοηθοῦσε καὶ ὁ νόμος τῆς ὑπακοῆς, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἀνταμείβει τὴν πίστιν μὲ τὴν ἀγαθότητά του καὶ κάνει τέλειον ἡγέτην ἐκείνον ὁ ὁποῖος παίρνει θάρρος ἀπ' αὐτὸν καὶ ἀποθέτει εἰς αὐτὸν ὄλας τὰς ἐλπίδας του. Εἰς τὸν κίνδυνον δὲ ἐκ τῆς ἀνυπακοῆς δὲν γνωρίζω ποῖος θὰ ἠμποροῦσε νὰ βοηθήσῃ ἢ ποῖος λόγος θὰ μοῦ ἐνέπνεε θάρρος. Διότι ὑπάρχει ὁ φόβος μήπως ἀκούσωμεν δι' ἐκείνους τῶν ὁποίων τὴν ἡγεσίαν ἔχομεν ἀναλάβει ὅτι: «τὰς ψυχὰς αὐτῶν θὰ τὰς ζητήσω ἀπὸ τὰς χεῖράς σας»²⁵⁰ καὶ: «καθὼς μὲ ἀπεμακρύνετε διὰ νὰ γίνετε ἡγέται καὶ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ μου, ἔτσι καὶ ἐγὼ θὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ σᾶς καὶ θὰ παύσω νὰ εἶμαι βασιλεὺς σας»²⁵¹. καὶ ἀλλοῦ: «ὅπως δὲν ὑπακούσατε εἰς τοὺς λόγους μου, ἀλλὰ ἐστρέφατε μὲ σκληρότητα τὰ νῶτα καὶ ἐπαρκαούσατε (τὰς ἐντολάς μου), ἔτσι θὰ συμβῇ καὶ ὅταν θὰ μὲ ἐπικαλεσθῆτε. Ἐγὼ δὲν θὰ προσέξω τὴν προσευχήν σας καὶ δὲν θὰ ἱκανοποιήσω τὰ αἰτήματά σας»²⁵². Αὐτοὺς τοὺς λόγους εἶθε νὰ

παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ τὰς φωνάς, ὧ κἄν τὸν ἔλεον ἄδωμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν γε πάντως συνάδομεν.

114. Ἀλλὰ γὰρ πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν φέρομαι, καὶ τῶν παλαιῶν τοὺς εὐδοκιμωτάτους ἀνασκοπῶν, εὗρισκω ὄσους πώ-
 5 ποτε εἰς ἐπιστάσιαν ἢ προφητείαν ἢ χάρις προὔβαλετο, τοὺς μὲν εἷξαντας προθύμως τῇ κλήσει, τοὺς δὲ ἀναβαλομένους τὸ χάρισμα· καὶ οὐδετέρων μεμπτήν, οὔτε τῶν ὑποχωρησάντων τὴν δειλίαν, οὔτε τῶν ὀρμησάντων τὴν προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τὸ μέγεθος ἠὲ λαβήθησαν· οἱ δὲ τῷ καλοῦντι πιστεύ-
 10 σαντες ἠκολούθησαν. Πρόθυμος ἦν Ἀαρὼν· ἀλλὰ Μωσῆς ἀπεμάχετο· ὑπήκουσεν Ἡσαΐας ἐτοίμως· ἀλλ' ἔδεδοίκει τὸ νέον Ἱερεμίας, καὶ οὐ πρότερον τὴν προφητείαν ἐθάρρῳησεν, ἢ παρὰ Θεοῦ λαβεῖν καὶ ὑπόσχεσιν καὶ δύναμιν τῆς ἡλικίας κρείττονα.

115. Τούτοις ἑμαυτὸν ἐγὼ κατεπάδω τοῖς λογισμοῖς, καὶ
 15 μοι κατὰ μικρὸν εἶκει τε καὶ μαλάσσεται, ὥσπερ σίδηρος, ἢ ψυχή· καὶ συνεργὸν λαμβάνω τῶν λογισμῶν τὸν χρόνον, καὶ συμβουλίαν τὰ τοῦ Θεοῦ δικαιώματα, οἷς πᾶσαν τὴν ἑμαντοῦ ζωὴν κατεπίστευσα. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω, φησὶν ὁ ἐμὸς Δεσπότης, οὐκ ἐπὶ προστασίαν καλούμενος, ἀλλ' ὡς πρό-
 20 βατον ἐπὶ σφαγὴν ἀγόμενος· ἀλλὰ καὶ προσπίπτω καὶ ταπεινοῦμαι ὑπὸ τὴν κραταιὰν τοῦ Θεοῦ χεῖρα, καὶ συγγνώμην αἰτοῦμαι τῆς πρὶν ἀργίας καὶ ἀπειθείας, εἴ τί μοι τοῦτο ἔγκλημα. Ἐσιώπησα μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀεὶ σιωπήσομαι. Ὑπεχώρησα μὲν τι μικρὸν, ὅσον ἑμαυτὸν ἐπισκέψασθαι, καὶ τῇ λύπῃ δοῦναι παράκλη-

253. Ψαλμ. 100, 1.

254. Ἦσ. 50, 5.

μή τοὺς ἀκούσωμεν ἀπὸ τὸν δίκαιον κριτὴν, τὸν ὁποῖον μολονότι δοξολογοῦμεν διὰ τὸ ἔλεός του, δοξολογοῦμεν ὁμῶς ταυτοχρόνως καὶ διὰ τὴν δικαιοσύνην του²⁵³.

114. Ἐπιστρέφω ὁμῶς καὶ πάλιν εἰς τὴν ἱστορίαν καί, ἐξετάζων τοὺς πρὸ ἐνδόξους ἀπὸ τοὺς παλαιούς, ἀνακαλύπτω ὅτι ἀπὸ ὅσους ἔχουν δεχθῆ κάποτε ἀπὸ τὴν χάριν κάποιαν ἡγεσίαν ἢ τὸ προφητικὸν χάρισμα, ἄλλοι μὲν ὑπήκουσαν μὲ προθυμίαν εἰς τὴν κλήσιν, ἄλλοι δὲ ἐδέχθησαν τὸ χάρισμα ὕστερα ἀπὸ ἀναβολὰς καὶ δισταγμούς. Καὶ δὲν ἐθεωρήθη ἐπίμεμπτος οὔτε ἡ δειλία ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐδίστασαν, οὔτε ἡ προθυμία ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔσπευσαν. Διότι οἱ μὲν πρῶτοι ἐδειξαν σεβασμὸν πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ὑπουργήματος, οἱ δὲ δεύτεροι ἠκολούθησαν ἐπειδὴ εἶχαν πίστιν πρὸς ἐκείνον ὁ ὁποῖος τοὺς ἐκάλεσεν. Ὁ Ἄαρὼν ἦτο πρόθυμος, ἀλλὰ ὁ Μωϋσῆς ἐδίσταζεν. Ἡ Ἥλιὰς ὑπήκουσε μὲ προθυμίαν, ἀλλὰ ὁ Ἰερεμίας ἐφοβήθη τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας του καὶ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀναλάβῃ τὴν προφητείαν προτοῦ λάβῃ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὑπόσχασιν μεγαλυτέραν καὶ δύναμιν ἀνωτέραν τῆς ἡλικίας του.

115. Μὲ τὰς σκέψεις αὐτὰς παρηγοροῦμαι καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑποχωρεῖ καὶ μαλακῶνει ἡ ψυχὴ μου, ὅπως ὁ σίδηρος. Καὶ ὡς συνεργάτην εἰς τὰς σκέψεις μου παίρνω τὸν χρόνον καὶ ὡς καθοδηγήσιν τὰς δικαίας ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ, εἰς τὰς ὁποίας ἔχω ἐμπιστευθῆ ὀλόκληρον τὴν ζωὴν μου. Διὰ τοῦτο καὶ «δὲν δείχνω ἀνυπακοήν, οὔτε ἀντιλέγω»²⁵⁴, (ὅπως λέγει ὁ Κύριός μου, ὅταν καλῆται ὄχι διὰ νὰ ἡγηθῆ, ἀλλὰ διὰ νὰ σφαγῆ ὡς πρόβατον)²⁵⁵ ἀλλὰ πλησιάζω καὶ ἀσπάζομαι μὲ ταπεινώσιν τὸ πανίσχυρον χέρι τοῦ Θεοῦ²⁵⁶ καὶ ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν προηγουμένην ἀνυπακοήν καὶ ἀργοσχολίαν, ἐὰν μοῦ καταλογίζεταί τοῦτο κατὰ κάποιοιον τρόπον ὡς παράπτωμα. Ἐσιώπησα μὲν, ἀλλὰ δὲν θὰ σιωπήσω διὰ πάντα. Ἐδίστασα μὲν δι' ὀλίγον, μέχρις ὅτου ἐξετάσω καλῶς τὸν ἑαυτὸν μου καὶ παρηγορηθῶ διὰ τὴν λύπην, ἀλλὰ

255. Αὐτόθι 53, 7.

256. Βλ. Α' Πέτρ. 5, 6.

σιν· ἀλλὰ νῦν ὑψοῦν αὐτὸν ἐν Ἐκκλησίᾳ λαοῦ, καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνεῖν ἐδεξάμην. Εἰ ἐκεῖνα κατηγορίας, ταῦτα συγγνώμης ἄξια.

116. Τί δεῖ μακροτέρων ἡμῖν τῶν λόγων; Ἐχετε ἡμᾶς, ὧ 5 ποιμένες καὶ συμποιμένες· ἔχετε, ὧ ποιμνιον ἱερὸν καὶ Χριστοῦ τοῦ ἀρχιποιμένος ἄξιον· ἔχεις, ὧ πάτερ, εἰς πάντα νενικημένον, καὶ κατὰ τοὺς τοῦ Χριστοῦ νόμους πλέον ἢ τοὺς ἔξωθεν ὑπεξούσιον. Ἐχεις τὴν εὐπειθειαν, ἀπόδος τὴν εὐλογίαν. Χειραγωγῆσον καὶ σὺ ταῖς εὐχαῖς, ὁδήγησον τῷ λόγῳ, τῷ πνεύματι στή- 10 ρισσον: εὐλογία πατρὸς στηρίζει οἴκους τέκνων· καὶ στηριχθήμεν ἐγὼ τε καὶ ὁ πνευματικὸς οἶκος οὗτος, ὃν ἤρητισάμην, ὃν μοι καὶ γενέσθαι κατάπανσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος εὐχομαι, ἀπὸ τῆς ἐντεῦθεν Ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν ἐκεῖθεν παραπεμφθέντι, καὶ πανήγυριν πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς.

117. Ἡ μὲν δὴ πρεσβεία τοσαύτη, καὶ οὕτως εὐλογος· ὁ 15 δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν, καὶ ἀποδοὺς ἡμᾶς ἀλλήλοις, ὁ καθίζων βασιλεῖς ἐπὶ θρόνων, καὶ ἀπὸ γῆς ἐγειρων πτωχόν, καὶ ἀπὸ κοπρίας ἀνυψῶν πέννητα· ὁ ἐκλεξάμενος Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἀναλαβὼν ἐκ τῶν ποιμνίων τῶν 20 προβάτων, ἐλάχιστον ὄντα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰεσσαὶ καὶ νεώτατον· ὁ διδοὺς ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ πρὸς τὴν τοῦ

257. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὴν ὑψωσιν τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας.

258. Βλ. Ψαλμ. 106, 32.

259. Βλ. Α' Πέτρ. 5, 4.

260. Σοφ. Σειράχ 3, 9.

261. Βλ. Α' Πέτρ. 2, 5.

τώρα ἔχω δεχθῆ νὰ ὑψώνω τὸν Κύριον εἰς τὴν συγκέντρωσιν τοῦ λαοῦ²⁵⁷ καὶ νὰ τὸν δοξάζω ἀπὸ τὴν θέσιν τῶν πρεσβυτέρων²⁵⁸. Ἐὰν ἐκεῖνα εἶναι ἀξιοκατάκριτα, αὐτὰ ἐδῶ εἶναι ἀξια συγγνώμης.

116. Διὰ ποῖον λόγον νὰ μακρηγορήσω περισσότερο; Μὲ ἔχετε ἀνάμεσά σας, ὡ ἱερεῖς καὶ συνιερεῖς! Μὲ ἔχετε ἀνάμεσά σας, ὡ ἱερὸν ποιμνιον, ἀντάξιον τοῦ ἀρχιποιμένου Χριστοῦ²⁵⁹! Μὲ ἔχεις μπροστά σου, πατέρα, νικημένον κατὰ πάντα καὶ ὑποταταγμένον εἰς τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ περισσότερο ἀπὸ ὅτι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κόσμου. Σοῦ προσέφερα τὴν ὑπακοήν, δῶσέ μου τὴν εὐλογίαν. Ὁδήγησέ με ἀπὸ τὸ χέρι μὲ τὰς εὐχὰς σου, ὀδήγησέ με μὲ τὸν λόγον, στηρίξέ με μὲ τὸ πνεῦμα — διότι «ἡ εὐλογία τοῦ πατρὸς στηρίζει τὰς οἰκίας τῶν παιδιῶν»²⁶⁰. Καὶ ἄς στηριχθῶμεν, ἐγὼ καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτὴ οἰκία²⁶¹ τὴν ὁποῖαν ἐξέλεξα καὶ ἡ ὁποία εὐχομαι νὰ γίνῃ ἡ ἀνάπαυσις μου· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων²⁶², ὅταν θὰ φύγω ἀπ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ θὰ ἀποσταλῶ εἰς τὴν οὐρανίαν καὶ εἰς τὴν χαρὰν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν καταγραφῆ πρῶτοι ὡς πολῖται τοῦ οὐρανοῦ²⁶³.

117. Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν αὐτὸ εἶναι τόσον μέγα καὶ τόσον λογικόν, ὃ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης²⁶⁴, ὃ ὁποῖος ἔκαμε ἓνα τὰ δύο αὐτὰ καὶ ἔδωκε τὸν ἓνα εἰς τὸν ἄλλον καὶ ὃ ὁποῖος καθίζει τοὺς βασιλεῖς εἰς τοὺς θρόνους, σηκώνει ἀπὸ τὴν γῆν τὸν ἐπαίτην καὶ ἀνυψώνει ἀπὸ τὴν κοπρίαν τὸν πτωχόν²⁶⁵ ὃ ὁποῖος ἐξέλεξε τὸν Δαβὶδ τὸν δούλον του καὶ τὸν πῆρε ἀπὸ τὰ καπάδια τῶν προβάτων, ἐνῶ ἦτο ὃ πιὸ ἀσήμαντος ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Ἰεσσαὶ καὶ ὃ πιὸ νέος²⁶⁶· ἐκεῖνος ὃ ὁποῖος δίδει λόγους εἰς ἐκείνους οἱ

262. Βλ. Ψαλμ. 131, 14.

263. Ἐβρ. 12, 22-23.

264. Βλ. Ρωμ. 15, 33.

265. Βλ. Α΄ Βασ. 2, 8 καὶ Ψαλμ. 112, 7.

266. Ψαλμ. 77, 70.

Εὐαγγελίου τελείωσιν, αὐτὸς κρατήσῃ τῆς χειρὸς ἡμῶν τῆς
 δεξιᾶς, καὶ ἐν τῇ βουλῇ αὐτοῦ ὀδηγήσῃ, καὶ μετὰ δόξης προσ-
 λάβοιτο, ποιμαίνων ποιμαίνοντας, καὶ ὀδηγῶν ὀδηγοῦντας· ὡς
 ἂν ποιμαίνομεν τὸ ποίμνιον αὐτοῦ μετ' ἐπιστήμης, ἀλλὰ μὴ ἐν
 5 σκεύεσι ποιμένος ἀπειροῦ, τὸ μὲν ἐν εὐλογίᾳ, τὸ δὲ ἐν κατάρα
 τοῖς πάλαι κείμενον· αὐτὸς δοίη δύναμιν καὶ κραταίωσιν τῷ
 λαῷ αὐτοῦ· καὶ παραστήσειεν αὐτὸς ἐναντῷ λαμπρὰν τὴν ποίμνην
 καὶ ἄσπilon, καὶ τῆς ἄνω μάνδρας ἀξίαν, ἐν τῇ κατοικίᾳ τῶν
 εὐφραينوμένων, ἐν τῇ τῶν ἁγίων λαμπρότητι· ὡς ἂν ἐν τῷ ναῷ
 10 αὐτοῦ πάντες λέγωμεν δόξαν, ποίμνη τε ὁμοῦ καὶ ποιμένες, ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

267. Ψαλμ. 67, 12.

268. Πρβλ. Ζαχ. 11, 15.

269. Ψαλμ. 67, 36.

270. Ἐφεσ. 5, 27.

ὅποιοι κηρύσσουν μὲ πολλὴν δύναμιν²⁶⁷ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Αὐτὸς ἄς μᾶς πιάσῃ ἀπὸ τὸ δεξιὸ χέρι καὶ ἄς μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ θέλημά του καὶ ἄς δεχθῆ μὲ τιμὴν, αὐτὸς ὁ ὅποιος ποιμαίνει τοὺς ποιμένας καὶ ὀδηγεῖ τοὺς ὀδηγούς, διὰ νὰ ποιμάνωμεν τὸ ποίμνιόν του κατὰ τὸν σωστὸν τρόπον καὶ ὄχι μὲ ἀπειρίαν²⁶⁸, διότι διὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν εἴμεθα ἄξιοι εὐλογίας ἐνῶ διὰ τὴν δευτέραν ἀξιοκατάκριτοι, ὅπως, ἔχει λεχθῆ παλαιά. Αὐτὸς ἄς δώσῃ δύναμιν καὶ ἰσχὺν εἰς τὸν λαόν του²⁶⁹, καὶ ἄς παρουσιάσῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του λαμπρὰν καὶ ἀμόλυντον τὴν ποιμνὴν του²⁷⁰ καὶ ἄξιαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν οὐράνιον μάνδραν, εἰς τὴν κατοικίαν ἐκείνων οἱ ὅποιοι εὐφραίνονται²⁷¹, εἰς τὴν λαμπρότητα τῶν ἁγίων²⁷², ὥστε νὰ δοξολογοῦμεν ὅλοι εἰς τὸν ναὸν του²⁷³, ποιμένες καὶ ποιμαινόμενοι μαζί τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκει κάθε δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμήν.

271. Ψαλμ. 86, 7.

272. Ψαλμ. 109, 3.

273. Ψαλμ. 28, 9.

ΛΟΓΟΣ Γ'

Πρὸς τοὺς καλέσαντας καὶ μὴ ἀπαντήσαντας.

1. Πῶς βραδεῖς ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, καίτοι γε ταχεῖς εἰς τὸ τυρανῆσαι, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀκροπόλεως ἀποσπᾶσαι τῆς ἐρημίας, ἣν ἐγὼ πάντων μάλιστα ἤσπασάμην, καὶ ὡς συνεργὸν καὶ μητέρα τῆς θείας ἀναβάσεως, καὶ θεοποιόν, διαφερόντως ἠγάσθην τε καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστῆσάμην! Πῶς δ' λαβεῖν ἐποθεῖτε περιφρονεῖτε λαβόντες, καὶ βελτίους ἐφάνητε ποθεῖν ἀπόντας, ἢ ἀπολαύειν παρόντων, ὥσπερ
10 κρατῆσαι μᾶλλον τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας ἢ ὄνασθαι ταύτης θελήσαντες; Ἡ καλὸν μοι καὶ τοῦτο εἰπεῖν· ἐγενήθημεν ὑμῖν εἰς πλησμονήν, πρὶν γευσθῆναι, καὶ πείραν δοῦναι· τὸ παραδοξότατον.

2. Καὶ οὐδὲ ὡς ξένους ἡμᾶς συνηγάγετε, ἢ συνήχθητε μεθ' ἡμῶν, ἢ εἶπω τι συμπαθέστερον, ταύτην εἰ μὴ τι ἄλλο, τὴν ἐντολήν αἰδεσθέντες· οὐδὲ ὡς ἀρχομένους ἐχειραγωγήσατε, οὐδὲ ὡς δειλοὺς ἐθαρσύνετε, οὐδὲ ὡς βιασθέντας παρεκαλέσατε· ἀλλ' ἀνέορτον ἡμῖν, ὅκνῳ μὲν εἰπεῖν, εἰρήσθω δὲ δμῶς, πεποιήκατε

1. Εἰς ὄρισμένους κώδικας ὁ πλήρης τίτλος τοῦ λόγου εἶναι διαφορετικός. «Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ μὴ ἀπαντήσαντας ἐν τῷ Πάσχα», ἢ «Πρὸς τοὺς καλέσαντας ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ μὴ ἀπαντήσαντας μετὰ τὸ γενέσθαι πρεσβύτερον» (Πρὸς ἐκείνους οἱ ὅποιοι μὲ ἐκάλεσαν εἰς τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ δὲν ἔσπευσαν νὰ μὲ προὔπανθήσουν μετὰ τὴν χειροτονίαν μου εἰς πρεσβύτερον), ὁ ὅποιος εἶναι ὅπωςδήποτε σαφέ-

ΛΟΓΟΣ Γ΄

Πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μὲ ἐκάλεσαν, ἀλλὰ δὲν ἦλθαν
πρὸς προὔπαντησίμ μου¹.

1. Πόσον ἀπρόθυμοι εἴσθε, ἀγαπητοὶ φίλοι καὶ ἀδελφοί, εἰς τοὺς λόγους μου, μολονότι εἴσθε πρόθυμοι εἰς τὸ νὰ μὲ βασανίσετε καὶ νὰ μὲ ἀποσπάσετε ἀπὸ τὸ καταφύγιόν μου, ἀπὸ τὴν ἐρημίαν, τὴν ὁποίαν ἐπροτίμησα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα καὶ τὴν ἐθαύμασα ἰδιαιτέρως, καὶ τὴν ἐθεώρησα πολυτιμότεραν ἀπὸ ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν μου, ἐπειδὴ εἶναι μητέρα καὶ συνεργὸς τῆς ἀναβάσεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ θεοποιεῖ! Πῶς περιφρονεῖτε, ἀφοῦ τὸ ἀπεκτήσατε, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐποθεῖτε πολὺ, καὶ ἔχετε ἀποδειχθῆ καλῦτεροι ὅταν μὲ ἐποθεῖτε, ὅταν δὲν ἤμουν παρών, ἀπὸ τώρα, ὅποτε ἤμπορεῖτε νὰ ἀπολαύσετε τὴν παρουσίαν μου, ὡσὰν νὰ ἐπροτιμούσατε νὰ συνεχίσω τὴν ἀσκητικὴν ζωὴν μου, παρὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ αὐτήν; *Ἡ, μοῦ φαίνεται σωστὸν νὰ εἶπω καὶ τὸ ἐξῆς: Ἐχορτάσατε ἀπὸ ἐμὲ² προτοῦ κἂν μὲ δοκιμάσετε καὶ μὲ γνωρίσετε καλά, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ παράδοξον.

2. Καὶ δὲν μὲ ἐπεριποιηθήκατε ὡς ξένον, ἤ, διὰ νὰ εἶπω κάτι πιὸ ἐλαφρόν, δὲν συγκεντρωθήκατε μαζί μου, σεβόμενοι, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, τοῦλάχιστον τὴν ἐντολήν³. Οὔτε μὲ ἐκαθοδηγήσατε, ἐνῶ ἐσεῖς εἶχατε τὴν ἀρχήν, οὔτε μοῦ ἐδώσατε θάρρος, ἐνῶ ἤμουν δειλός, οὔτε μὲ ἐπαρηγορήσατε ἐπειδὴ εἶχα ἐξαναγκασθῆ, ἀλλὰ μοῦ ἀφαιρέσατε τὴν χαρὰν ἀπὸ τὴν ἐορτήν — διστάζω βέβαια νὰ τὸ εἶπω, ἀλλὰ θὰ τὸ εἶπω — καὶ μὲ ὑποδε-

στερος. Ὁ τίτλος τῆς PG, παρὰ ταῦτα, διατηρεῖται ὡς ποιητικώτερος.

2. Βλ. Ἠσ. 1, 14.

3. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται εἰς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν Β΄ Παρουσίαν (Ματθ. 25, 35).

τὴν ἑορτήν, καὶ προοιμίους οὐκ ἀγαθοῖς ἡμᾶς ἐδεξιώσασθε· καὶ τῇ πανηγύρει κατήφειαν κατεμίξατε, τὸ μέγιστον εἰς ἡδονὴν οὐκ ἔχούση τοὺς ἐμοὺς νικητὰς ὑμᾶς, οὐ γὰρ ἔραστὰς εἰπεῖν ἀληθές. Οὕτως εὐκαταφρόνητον ἅπαν τὸ ῥαδίως νικώμενον· καὶ
5 θεραπεύεται μὲν τὸ ὑψηλόν, ἀτιμάζεται δὲ τὸ Θεῷ ταπεινούμενον.

3. Τί βούλεσθε; Κριθῶ πρὸς ὑμᾶς, ἢ κριτὴς γένωμαι; Ἐνέγκω ψῆφον, ἢ δέξωμαι; Καὶ γὰρ νικήσειν ἐλπίζω, κρινόμενος, καὶ καταψηφιεῖσθαι δικαίως ἀποφαινόμενος. Τὸ δὲ ἔγκλημα,
10 ὅτι μὴ τοῖς ἴσοις μέτροις ἀμείβεσθε τῆς ἀγάπης ἡμᾶς, μηδὲ τῆς εὐπειθείας τὴν τιμὴν ἀντιδίδοτε, μηδὲ τὸ μέλλον ἐγγυᾶσθε τῇ νῦν προθυμίᾳ, μόλις καὶ μετὰ ταύτης πιστευθῆναι δυνάμενον· ἐπειδὴ θερμότερος ἅπας ἀρχόμενος. Ἄλλος δὲ ἄλλο τι προτιμότερον τίθεσθε καὶ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου ποιμένος, μήτε τὴν
15 πολιὰν αἰδούμενοι, μήτε τὴν νεότητα προσκαλούμενοι.

4. Δείπνόν ἐστιν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λαμπρόν, καὶ δεξιὸς ἐστιάτωρ, καὶ φίλοι, καὶ τὸ συμπόσιον ἡδιστόν· υἱοῦ γὰρ γάμος. Καὶ ὁ μὲν συγκαλεῖ, οἱ δὲ οὐ συνέρχονται· ὁ δὲ ἀνανακτεῖ· καὶ παρήγημι τὰ ἐν μέσῳ διὰ τὸ δύσφημον· ἀλλ' ὁ μέτριον εἰπεῖν,
20 δι' ἄλλων πληροῖ τὸ συμπόσιον. Τοῦτο μὲν οὖν ἀπευχόμεθα· ὑμεῖς δὲ τοσοῦτον ἐκείνων γεγονατέ μοι (πῶς εἶπω πράως;) ὑψηλότεροι ἢ θρασύτεροι, ὅσον οἱ μὲν κεκλημένοι τοῦ δείπνου κατεξαιλίστανται, καὶ κατὰ τοῦ κεκληκότος ὑβρίζουσιν· ὑμεῖς δέ, οὐ τῶν ἔξωθεν ὄντες, οὐδὲ τῶν κεκλημένων ἐπὶ τοὺς γάμους,
25 ἀλλ' αὐτοὶ συγκαλέσαντες ἡμᾶς, καὶ τῇ ἱερᾷ ταύτῃ τραπέζῃ προσδήσαντες, καὶ τοῦ νυμφῶνος τὴν λαμπρότητα παραδεί-

χθήκατε μὲ ὄχι καλὰς πρώτας ἐντυπώσεις. Καὶ ἀνεμίξατε εἰς τὴν πανήγυριν τὴν λύπην, πρᾶγμα σοβαρώτατον, διότι εἰς τὴν χαρὰν αὐτὴν δὲν συμμετέχετε σεῖς, οἱ νικηταὶ μου, διότι δὲν θὰ ἦτο ἀληθὲς νὰ σᾶς ὀνομάσω ἐραστάς μου. Μὲ τέτοιαν εὐκολίαν περιφρονεῖται, δυστυχῶς, κάθε τι τὸ ὁποῖον κατακτᾶται εὐκολα. Καὶ ἡ μὲν ὑψηλοφροσύνη ἐκτιμᾶται, ἐνῶ στερεῖται κάθε τιμῆς ἢ ταπεινώσεως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

3. Τί θέλετε; Νὰ κριθῶ ἀπὸ σᾶς ἢ νὰ γίνω κριτὴς σας; Νὰ ἐκφέρω τὴν κρίσιν μου ἢ νὰ δεχθῶ τὴν ἰδικὴν σας; Διότι ἐλπίζω νὰ νικήσω, ἂν μὲ κρίνετε, ἐνῶ ἂν σᾶς κρίνω, δικαίως θὰ μὲ καταδικάσετε. Τὸ ἀδίκημά σας δὲ εἶναι τὸ ὅτι δὲν ἀνταποκρίνεσθε ὅπως θὰ ἔπρεπε εἰς τὴν ἀγάπην μου, οὔτε μὲ τιμᾶτε διὰ τὴν ὑπακοὴν τὴν ὁποῖαν ἔδειξα, οὔτε μοῦ παρέχετε μὲ τὴν τωρινὴν σας «προθυμίαν» ἐγγύησιν διὰ τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον μόνον δταν ὑπάρξῃ προθυμία εἰς τὴν ἀρχὴν ἡμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὡς σίγουρον, ἐπειδὴ κάθε ἄνθρωπος ἔχει περισσότερο ζῆλον δταν ἀρχίζῃ κάτι. Σεῖς δέ, ὁ καθένας χωρὶστά, προτιμᾶτε κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν παλαιὸν καὶ τὸν νέον ποιμένα, καὶ δὲν σέβεσθε οὔτε τὸν γέροντα, οὔτε προσκαλεῖτε κοντὰ σας τὸν νέον.

4. Εἰς τὰ Εὐαγγέλια περιγράφεται ἓνα δεῖπνον⁴ εἰς τὸ ὁποῖον ὁ οἰκοδεσπότης εἶναι καλὸς καὶ πρόσχαρος, ὑπάρχουν φίλοι, καὶ τὸ συμπόσιον εἶναι πολὺ εὐχάριστον, διότι γίνεται ὁ γάμος τοῦ υἱοῦ. Καὶ ὁ μὲν οἰκοδεσπότης προσκαλεῖ, ἀλλὰ οἱ προσκεκλημένοι δὲν ἔρχονται καὶ ὁ οἰκοδεσπότης καταλαμβάνεται ἀπὸ ἀγανάκτησιν. Καὶ θὰ παραλείψω τὰ ἐνδιάμεσα, διότι δὲν εἶναι εὐχάριστα, ἀλλὰ θὰ εἶπω κάτι πιὸ ἥπιο, ὅτι δηλαδὴ συμπληρῶναι τὸ συμπόσιον μὲ ἄλλους. Αὐτὸ μὲν λοιπὸν δὲν εὐχόμεθα νὰ συμῶῃ. Σεῖς δὲ ἐφερθήκατε πρὸς ἐμὲ μὲ τὴν ὑψηλοφροσύνην καὶ ἐπαρσιν— πῶς νὰ τὸ εἶπω πιὸ ἥπια;— ἀφοῦ οἱ μὲν προσκεκλημένοι τοῦ δεῖπνου ἀγανακτοῦν καὶ προσβάλλουν τὸν οἰκοδεσπότην, ἐνῶ ἐσεῖς, μολοντί δὲν εἴσθε ξένοι οὔτε προσκεκλημένοι εἰς τοὺς γάμους, καὶ ἐνῶ σεῖς οἱ ἴδιοι μὲ ἔχετε προσκαλέσει καὶ μὲ ἔχετε θέσει εἰς τὴν ἱερὰν αὐτὴν τράπεζαν, καὶ μοῦ ἔχετε δείξει τὴν

ξαντες, ἔπειτα καταλιπόντες ἡμᾶς· τοῦτο γὰρ ὑμῶν τὸ γενναϊότατον· ὁ μὲν ἐπὶ τὸν ἴδιον ἀγρόν, ὁ δὲ ἐπὶ τὸ ζεῦγος τῶν βοῶν τὸ νεώνητον, ὁ δὲ ἐπὶ τὴν γυναῖκα τὴν νεόνυμφον, ὁ δὲ ἄλλος ἐπ' ἄλλο τι τῶν μικρῶν διεσπάρητε καὶ ἀπεπηδήσατε, μικρὰ 5 τοῦ νυμφῶνος καὶ τοῦ νυμφίου φροντίσαντες.

5. Διὰ τοῦτο ἀθυμίας ἐνεπλήσθην καὶ ἀπορίας· οὐ γὰρ δ πέπονθα, σιωπήσομαι· καὶ μικροῦ μὲν ἀνέσχον τὸν λόγον, δν δωροφορῆσαι διενουόμεν τῷ γάμῳ, τὸ κάλλιστον ὧν εἶχον καὶ τιμιώτατον· μικροῦ δὲ ὑμῖν ἐπαφῆκα τοῖς ποθουμένοις, ἐπει- 10 δὴ γε ἅπαξ ἐξεβιάσθην· ἄτε δὴ λαμπρᾶς οὕτω λαβόμενος ὑποθέσεως, καὶ τοῦ φίλτρον τὴν γλῶσσαν θήγοντος, δ δὴ θερμοτάτον εἰς κατηγορίαν καὶ εὐπορώτατον, ὅταν γένηται ζῆλος, λύπην ἐκ τῆς ὑπεροφίας πρόσλαβὼν ἀπροσδόκητον. Εἴ τις ὑμῶν οἴστρω πληγείς ὑπερώφθη, γνωρίζει τὸ πάθος, καὶ συγγνώσεται 15 τοῦτο παθοῦσι, καὶ ταύτης ἐγγὺς γενομένοις τῆς ἀπονοίας.

6. Ἄλλ' ἐμοὶ μὲν οὔτε νῦν θεμιτόν ἐστιν ὑμῶν τι καθάφασθαι, μήτ' ἄλλοτε γένοιτο. Καὶ ταῦτα ἴσως ὑπὲρ τὸ μέτριον καθηπάμην, τῆς ἱερᾶς ποιμνης, τῶν ἐπαινετῶν Χριστοῦ θερμμάτων, τῆς θείας κληρονομίας, δι' ἣν πλούσιος σὺ, κἂν ἦς πέ- 20 νης. Κάκεινά σοι πρόκειται ἡγοῦμαι τὰ ῥήματα· «Σχοινία ἐπέπεσέ σοι ἐν τοῖς κρατίστοις· καὶ γὰρ ἡ κληρονομία σου κρατίστη σοὶ ἐστιν»· καὶ οὐ παρήσω ταῖς ἀριθμουμέναις τῶν πόλεων, οὐδὲ τῶν ποιμνίων τοῖς πλατυτάτοις ἔχειν τι πλεον ἡμῶν τῶν ὀλίγων τῆς ἐλαχίστης φυλῆς ἐν υἱοῖς Ἰσραήλ, τῶν ὀλιγοστῶν ἐν 25 χιλιάσιν Ἰούδα, τῆς μικρᾶς Βηθλεὲμ ἐν πόλεσιν, ἐν ἧ Χριστὸς

5. Ὁ Γρηγόριος ἀπευθύνει τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν πατέρα του, ὅπως σημειώνεται καὶ εἰς τὸ περιθώριον ἐνὸς κώδικος: «Τοῦτο πρὸς τὸν πατέρα φησί».

λαμπρότητα τοῦ νυμφῶνος, μέ ἔχετε ἐγκαταλείψει μετά· αὐτὸ εἶναι τὸ κατόρθωμά σας! Ἔχετε διασπαρῆ καὶ ἔχετε ἀπομακρυνθῆ, χωρὶς νὰ δώσετε μεγάλην σημασίαν εἰς τὸν γάμον καὶ εἰς τὸν νυμφίον, ἄλλος διὰ νὰ πάη εἰς τὸ χωράφι του, ἄλλος εἰς τὴν νεόνυμφον γυναϊκά του καὶ ἄλλος διὰ κάτι ἄλλο ἀσήμαντον.

5. Διὰ τοῦτο ἔχω κυριευθῆ ἀπὸ λύπην καὶ ἀμηχανίαν. Διότι δὲν θὰ ἀποσιωπήσω ὅ,τι ἔπαθα. Καὶ συνεκράτησα μὲν δι' ὀλίγον τὸν λόγον, τὸν ὁποῖον ἐσκεπτόμουν νὰ προσφέρω ὡς δῶρον εἰς τὸν γάμον, διότι ἦτο ὅ,τι καλύτερον καὶ πολυτιμώτερον εἶχα. Ἔχω καταφερθῆ δὲ δι' ὀλίγον ἐναντίον σας, τῶν ἀγαπητῶν μου φίλων, ἐπειδὴ ἔχω ἀναγκασθῆ νὰ τὸ πράξω. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔχω καταπιαστῆ μέ τόσον λαμπρὸν θέμα καὶ μοῦ ἀκονίζει τὴν γλῶσσαν ἢ ἀγάπη, ἢ ὁποῖα εἶναι ἐπιρρεπῆς καὶ πλουσία εἰς κατηγορίας, ὅταν μετατραπῆ εἰς ζήλον, ἔχω δεχθῆ ἀπροσδόκητον λύπην ἀπὸ τὴν ὑψηλοφροσύνην σας. Ἐὰν κάποιος ἀπὸ σᾶς, ἐνῶ κατελήφθη ἀπὸ ὀστρον (νὰ δμιλήσῃ) δὲν τοῦ ἔδωσαν σημασίαν, γνωρίζει πόσον φοβερὸν εἶναι τοῦτο καὶ θὰ μέ συγχωρήσῃ δι' αὐτὸ πὺ ἔπαθα, νὰ φθάσω δηλαδὴ καὶ μέχρι τοῦ σημείου νὰ παραφερθῶ.

6. Ἀλλὰ ἐγὼ μὲν δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε καὶ τώρα νὰ σᾶς κατηγορήσω, καὶ εὐχομαι ποτὲ ἄλλοτε νὰ μὴ συμβῆ κάτι τέτοιο. Καὶ σήμερα μὲν ἴσως νὰ ἔχω καταφερθῆ περισσότερον ἀπὸ ὅσον ἔπρεπε ἐναντίον τοῦ ἱεροῦ ποιμνίου, τῶν ἀξιεπαίνων προβάτων τοῦ Χριστοῦ, τῆς θείας κληρονομίας, χάρις εἰς τὴν ὁποῖαν καὶ σὺ εἶσαι πλούσιος, Πατέρα⁵, ἔστω καὶ ἂν εἶσαι πτωχός. Καὶ νομίζω ὅτι σοῦ ταιριάζουν ἐκεῖνοι οἱ λόγοι τῆς Γραφῆς: «τὰ ὄρια τοῦ κλήρου μου ἔπεσαν εἰς τὰ πιδὸ καλά χωράφια καὶ δι' αὐτὸ μέ' εὐχαριστεῖ πάρα πολὺ ἡ κληρονομία μου»⁶. Καὶ δὲν θὰ παραλείψω νὰ εἶπω ὅτι αἱ πολυάριθμοι πόλεις καὶ τὰ πλέον πολυάριθμα ποίμνια δὲν ἔχουν τίποτε περισσότερον ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ὀλίγους, οἱ ὁποῖοι καταγόμεθα ἀπὸ τὴν πιδὸ μικρὰν ἀπὸ τὰς φυλάς τοῦ Ἰσραήλ, ἀπὸ τὰς ἐλαχίστας χιλιάδας τῆς φυλῆς Ἰούδα, ἀπὸ τὴν

6. Ψαλμ. 15, 6.

γεννᾶται, νῦν τε καὶ ἀπ' ἀρχῆς καλῶς καὶ γινωσκόμενος καὶ σεβόμενος· παρ' οἷς Πατὴρ ὑφούται, καὶ Υἱὸς ἰσάζεται, καὶ Πνεῦμα ἅγιον συνοξάζεται· συμψύχοις, τὸ ἐν φρονοῦσι, μηδὲν τῆς Τριάδος ζημιουμένοις, ἢ ὑπερτιθεῖσιν, ἢ ἀποτέμνουσιν·
 5 ὡς οἱ κακοὶ διαιτηταὶ καὶ μετρηταὶ τῆς θεότητος, δι' ὧν ἐν τι πλέον, ἢ καλῶς ἔχει, σεμνόνουσι, τὸ πᾶν ἐλαττοῦντες καὶ καθυβρίζοντες.

7. Ὑμεῖς δέ, εἴ τι χαρίζεσθέ μοι, τὸ ἐμὸν γεώργιον, ἢ ἄμπελος ἢ ἐμή, τὰ ἐμὰ σπλάγχνα, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινοῦ Πα-
 10 τρός ἡμῶν, οὗς οὗτος ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγέννησεν, αἰδεῖσθε μὲν καὶ ἡμᾶς δίκαιον γὰρ, οἳ πάντων ὑμᾶς προετιμήσαμεν· ὑμεῖς μάρτυρες, καὶ οἳ ταύτην ἡμῖν ἐγχειρίσαντες τὴν εἴτε ἡγεμονίαν, εἴτε διακονίαν· καὶ εἰ τῷ πλείον ἀγαπήσαντι πλέον ὀφείλεται, πῶς μετρήσω τὴν ἀγάπην, ἧς ὑποχρέους ὑμᾶς
 15 διὰ τῆς ἐμῆς ἔλαβον; αἰδεῖσθε δὲ πλέον ὑμᾶς αὐτούς, καὶ τὴν πιστευθεῖσαν εἰκόνα, καὶ τὸν πιστεύσαντα, καὶ τὰ Χριστοῦ πάθη, καὶ τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας, πίστιν μὲν ἔχοντες ἦν περιελήφατε, καὶ ἢ συνετράφητε, μεθ' ἧς καὶ σώζεσθε, καὶ σώζειν ἄλλους πιστεύεσθε· οὐ γὰρ πολλῶν, εὖ ἴστε, τὸ ὑμέτερον καύχημα. Τὸ δὲ
 20 εὐσεβὲς μὴ ἐν τῷ πολλάκις περὶ Θεοῦ λαλεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ τὰ πλείω σιγᾶν εἶναι τιθέμενοι· γλῶσσα γὰρ ὄλισθος ἀνθρώποις μὴ λόγῳ κυβερνωμένη· καὶ ἀκινδονοτέραν ἀκοὴν αἰεὶ λόγου νομίζοντες, ὥστε τι μαθάνειν ἡδίων, ἢ διδάσκειν περὶ Θεοῦ· τὴν μὲν ἀκριβεστέραν τούτων ἐξέτασιν τοῖς οἰκονόμοις τοῦ λόγου

7. Ματθ. 2, 1ε., Μιχ. 5, 1ε.

8. Βλ. Φιλιπ. 2, 2.

9. Φιλ. 12.

10. Πρβλ. Α' Κορ. 4, 15.

11. Βλ. Λουκ. 7, 47.

ἀσήμενον μεταξύ τῶν πόλεων Βηθλεέμ, εἰς τὴν ὁποίαν γεννᾶται ὁ Χριστός⁷, ὁ ὁποῖος καὶ τώρα καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἔχει γίνεи κατανοητὸς καλῶς καὶ τοῦ ἀποδίδεται σεβασμὸς ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ὑψώνουν τὸν Πατέρα καὶ συναυψώνουν μαζί του τὸν Υἱὸν καὶ συνδοξάζουν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Οὗτοι διαθέτουν ὁμοφυχίαν, πιστεύουν τὸ ἴδιον πρᾶγμα⁸ καὶ οὔτε ἀφαιροῦν οὔτε προσθέτουν τίποτε εἰς τὴν Τριάδα, οὔτε τὴν διαιροῦν, ὅπως κάνουν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι κακῶς διαιροῦν καὶ μετροῦν τὴν θεότητα καὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἐν πρόσωπον εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τὰ ἄλλα καὶ μετὸν τρόπον αὐτὸν μειώνουν καὶ καθυβρίζουν δλόκληρον τὴν Τριάδα.

7. Σεῖς δέ, ἐὰν μοῦ ἐπιτρέπετε, ὁ ἀγρός μου, ἡ ἄμπελός μου, τὰ σπλάγγνα μου⁹ ἢ, καλύτερα, τοῦ κοινοῦ πατρός μας, τοὺς ὁποίους ἔχει γεννήσει οὗτος εἰς τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ Εὐαγγελίου¹⁰, ἃς ἐντρέπεσθε καὶ ἐμέ, ὅπως εἶναι δίκαιον, ὁ ὁποῖος ἐπροτίμησα ἐσᾶς ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο. Ἐσεῖς εἰσθε μάρτυρες καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι μοῦ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχηγίαν ἢ τὴν ὑπηρεσίαν αὐτήν. Καὶ ἂν ὀφείλωνται περισσότερα εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγαπήσει περισσότερο¹¹, πῶς θὰ μετρήσω τὴν ἀγάπην τὴν ὁποίαν μοῦ ὀφείλετε διὰ τὴν ἰδικὴν μου; Πρέπει νὰ ἐντρέπεσθε δὲ περισσότερο τοὺς ἑαυτοὺς σας καὶ τὴν εἰκόνα τὴν ὁποίαν σᾶς ἔχουν ἐμπιστευθῆ, καὶ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος σᾶς τὴν ἐνεπιστεύθη, καὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰς ἐλπίδας αἱ ὁποῖαι πηγάζουν ἀπὸ αὐτά, διατηροῦντες τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ἔχετε παραλάβει καὶ μετὸν ὁποίαν ἔχετε ἀνατραφῆ, καὶ μετὸν ὁποίαν σώζεσθε καὶ ἔχετε καθῆκον νὰ σώζετε καὶ ἄλλους. Διότι δὲν ἤμποροῦν πολλοὶ — αὐτὸ τὸ γνωρίζετε καλὰ — νὰ καυχῆθουν ὅπως ἐσεῖς. Εὐσέβεια δὲ δὲν εἶναι τὸ νὰ ὁμιλῆτε συχνὰ διὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸ νὰ εἰσθε διατεθειμένοι νὰ σωμαίνετε περισσότερο. Διότι ἢ γλώσσα, ὅταν δὲν κατευθύνεται ἀπὸ τὴν λογικὴν, εἶναι ἐκείνη ἢ ὁποία προξενεῖ τὰ περισσότερα ὀλισθήματα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ νὰ πιστεύετε ὅτι ἢ ἀκοή εἶναι πάντοτε πιὸ ἀκίνδυνη ἀπὸ τὸν λόγον καὶ ὅτι εἶναι πιὸ εὐχάριστο νὰ μαθαίνῃ κανεὶς κάτι παρὰ νὰ διδάσκῃ διὰ τὸν Θεόν, ἀφήνοντας τὴν λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων αὐτῶν εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς ἔργον των νὰ ὁμιλοῦν.

παραχωροῦντες· αὐτοὶ δὲ λόγῳ μὲν εὐσεβοῦντες ὀλίγα, ἔργῳ δὲ πλείονα, καὶ τῇ τηρήσει τῶν νόμων· μᾶλλον ἢ τῷ θαυμάζειν τὸν νομοθέτην τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον ἐπιδεικνύμενοι, φεύγοντες κακίαν, διώκοντες ἀρετὴν, πνεύματι ζέοντες, πνεύματι στοι-
 5 χοῦντες, τούτῳ τὴν γνῶσιν ἔλκοντες, ἐποικοδομοῦντες τῷ θε-
 μελλῷ τῆς πίστεως, μὴ ξύλον, μηδὲ χόρτον, μηδὲ καλάμην, ὕλην ἀσθενῆ καὶ ῥαδίως δαπανωμένην, ἥνλικα ἂν πυρὶ κρήνηται τὰ ἡμέ-
 τερα, ἢ καθαίρηται· ἀλλὰ χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, τὰ μένοντα καὶ ἰστάμενα.

10 8. Ταῦτα πράσσετε, καὶ τούτοις ἡμᾶς δοξάζετε εἴτε παρόντες εἴτε ἀπόντες, εἴτε μεταποιοῦμενοι τῶν ἡμετέρων λό-
 γων, εἴτε ἄλλο τι προτιμότερον ἄγοντες· καὶ γίνοισθε τέκνα Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμόμητα, ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διε-
 στραμμένης· καὶ μὴ περιπλέκοιτο ὑμῖν τὰ τῶν κύκλῳ περιπα-
 15 τούντων ἀσεβῶν σχοινία, μηδὲ σειραῖς τῶν οἰκείων ἁμαρτιῶν περισφίγγοισθε, μηδὲ ταῖς βιοτικάῃς μερίμναις συμπνίγοιτο ὑμῖν ὁ λογισμὸς, καὶ ἄκαρποι γίνοισθε· ἀλλ' ὁδῶ πορεύοισθε βασιλικῇ, μὴ ἐκκλίνοντες εἰς δεξιὰ, μηδὲ εἰς ἀριστερά, καὶ διὰ τῆς στενῆς ὡς πλατείας ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ὀδηγούμενοι· καὶ
 20 τὸ ἡμέτερον εἰς ἔξαι νῦν τε καὶ εἰς τὴν ἐκεῖθεν ἐξέτασιν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

12. Ρωμ. 12, 11.

13. Βλ. Α' Κορ. 3, 11-12.

14. Φιλιπ. 2, 15.

Ἐσεῖς δὲ ἄς δείχνετε μὲν μὲ τὸν λόγον ὀλιγωτέραν εὐσέβειαν καὶ περισσοτέραν μὲ τὰ ἔργα, καὶ μὲ τὴν τήρησιν τῶν ἐντολῶν καλύτερα, παρὰ μὲ τὸ νὰ θαυμάζετε τὸν νομοθέτην καὶ νὰ ἐπιδεικνύετε μὲ λόγους τὴν ἀγάπην σας. Ἀποφεύγετε τὴν κακίαν καὶ ἐπιδιώκετε τὴν ἀρετὴν, διακρινόμενοι διὰ τὸν πνευματικόν σας ζῆλον¹², ἀκολουθοῦντες τὸ Πνεῦμα, λαμβάνοντες ἀπὸ αὐτὸ τὴν γνῶσιν καὶ χρησιμοποιοῦντες ὡς θεμέλιον τὴν πίστιν καὶ ὄχι ξύλα, ἢ χόρτα, ἢ καλάμια¹³ (ὕλικὰ χωρὶς ἀντοχῆν τὰ ὁποῖα εὐκολὰ καταστρέφονται, ὅταν θὰ δοκιμασθοῦν τὰ ἔργα μας ἀπὸ τὴν φωτιάν ἢ ὅταν θὰ καθαρισθοῦν), ἀλλὰ χρυσόν, ἄργυρον καὶ πολυτίμους λίθους, ὕλικὰ τὰ ὁποῖα διατηροῦνται καὶ ἀντέχουν.

8. Αὐτὰ νὰ πράττετε καὶ μὲ αὐτὰ ἄς μᾶς τιμᾶτε, εἴτε εἴμεθα παρόντες, εἴτε εἴμεθα ἀπόντες, εἴτε χρησιμοποιοῦντες τοὺς λόγους μας, εἴτε κάνοντες κάτι ἄλλο προτιμότερον. Καὶ ἄς γίνεσθε τέκνα τοῦ Θεοῦ καθαρὰ καὶ ἀμόλυντα, εἰς τὸ μέσον γενεᾶς κακῆς καὶ διεστραμμένης¹⁴. Καὶ ἄς μὴ περιπλέκεσθε μέσα εἰς τὰ δίκτυα τῶν ἀσεβῶν οἱ ὁποῖοι σᾶς περικυκλώνουν, οὔτε νὰ περισφίγγεσθε ἀπὸ τὰ πολλὰ προσωπικά σας ἁμαρτήματα¹⁵, οὔτε νὰ καταπνίγεται ὁ λογισμὸς σας ἀπὸ τὰς βιοτικὰς φροντίδας καὶ νὰ γίνεσθε ἄκαρποι¹⁶. Ἀλλὰ νὰ πορεύεσθε τὴν βασιλικὴν ὁδόν¹⁷, χωρὶς νὰ ἀποκλίνετε οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερά, καὶ νὰ ὀδηγεῖσθε ἀπὸ τὸ Πνεῦμα ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν στενὴν πύλην, ὡσάν νὰ ἦτο φαρδεῖα. Ἔτσι ἡ θέσις σας θὰ εἶναι καλὴ καὶ ἐδῶ καὶ κατὰ τὴν ἐκεῖ κρίσιν, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

15. Βλ. Παροιμ. 5, 22.

16. Ματθ. 13, 22.

17. Ἀριθμ. 21, 22.

ΛΟΓΟΣ ΣΤ'

Ειρηνικός Α' ἐπὶ τῇ ἐνώσει τῶν μοναζόντων· μετὰ τὴν σιωπὴν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ.

1. Λύει μου τὴν γλῶτταν ἢ προθυμία, καὶ περιφρονῶ τὸν
5 ἀνθρώπινον νόμον διὰ τὸν νόμον τοῦ Πνεύματος· καὶ δίδωμι τῇ
εἰρήνῃ τὸν λόγον, οὐπω πρότερον οὐδενὶ συγχωρήσας. Πρότερον
μὲν γὰρ ἠήλικα ἐστασίαζε πρὸς ἡμᾶς τὰ μέλη, καὶ τὸ μέγα καὶ
τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ διηρεῖτο καὶ διεκόπτετο, ὡς μικροῦ
καὶ διασκορπίζεσθαι τὰ ὀστέα ἡμῶν παρὰ τὸν ἄδην, οἷον γῆς βιά-
10 θος ἀρότρῳ ἐηγνόμενον, καὶ κατὰ γῆς σκεδαννόμενον, καὶ τὸν
ἄτμητον, καὶ ἀμέριστον, καὶ ὑφαντὸν δι' ὄλου χιτῶνα κατατε-
μῶν ὁ πονηρὸς ὄλον ἑαυτοῦ πεποίητο, τοῦτο δι' ἡμῶν δυνηθεὶς,
ὃ διὰ τῶν τὸν Χριστὸν σταυρωσάντων οὐκ ἴσχυσεν· τότε μὲν δὴ
φυλακὴν ἐθέμην τοῖς χεῖλεσιν, οὐδ' ἄλλως προθύμοις ὄσι περὶ
15 τὸν λόγον, ὅτι τῇ δι' ἔργων φιλοσοφίᾳ καθᾶραι πρῶτον ἑμαυτόν,
εἶτα τὸ στόμα τῆς διανοίας ἀνοίξας ἐλκῦσαι πνεῦμα, εἶτα ἐξε-
ρεῦξασθαι λόγον ἀγαθόν, καὶ λαλεῖν Θεοῦ σοφίαν τελείαν ἐν τοῖς
τελείοις, ἀκολουθίας εἶναι πνευματικῆς ὑπελάμβανον· καὶ ὥσπερ
καιρὸς ἐπὶ παντὶ πράγματι καὶ μικρῷ καὶ μέζονι (τὸ γὰρ τοῦ

1. Ἀπὸ ἑνα κώδικα παραλείπεται τὸ «μετὰ τὴν σιωπὴν» τοῦ ἀρχαίου τίτλου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀπεῖχεν ἀπὸ τὸ κήρυγμα ὁ Γρηγόριος.

2. Ψαλμ. 140, 7.

3. Ἰω. 19, 24.

ΛΟΓΟΣ ΣΤ΄

Ειρηνικός πρώτος¹.

1. Μοῦ λύνει τὴν γλῶσσαν ἢ προθυμία (σας), καὶ περιφρονῶ τὸν ἀνθρώπινον νόμον πρὸς χάριν τοῦ νόμου τοῦ Πνεύματος· καὶ δίδω τὸν λόγον εἰς τὴν εἰρήνην, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν εἶχα κάνει διὰ τίποτε μέχρι τώρα. Διότι προηγουμένως, ὅταν ἐστασί-αζαν ἐναντίον μας τὰ μέλη καὶ ἐκόπτετο καὶ διεχωρίζετο εἰς κομμάτια τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ κατὰ τέτοιον τρόπον ὥστε νὰ διασκορπίζωνται σχεδὸν τὰ ὀστά μας κοντὰ εἰς τὸν ἄδην, ὅπως τὸ ἐσωτερικὸν τμῆμα τῆς γῆς, τὸ ὁποῖον σπάζει ἀπὸ τὸ ἄροτρον καὶ σκορπίζεται ἐπάνω εἰς τὴν ἐπιφάνειαν², καὶ ὅταν ὁ πονηρὸς διάβολος εἶχε κάνει ὄλον ἰδικόν του τὸν ἀδιαίρετον καὶ ἀχώριστον καὶ ἐξ ὀλοκλήρου ὑφαντὸν χιτῶνα³, ἀφοῦ εἶχε κατορθώσει τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ἐπιτύχῃ μὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐσταύρωσαν τὸν Χριστόν, μὲ τὴν βοήθειαν τὴν ἰδικὴν μας, τότε μὲν λοιπὸν ἔβαλα φραγμὸν εἰς τὰ χεῖλη μου⁴, τὰ ὁποῖα ἄλλωστε ποτὲ δὲν ἦσαν πρόθυμα εἰς τοὺς λόγους, ἐπειδὴ ἐπίστευα ὅτι ἡ πνευματικὴ συνέπεια ἀπαιτοῦσε νὰ καθαρίσω πρῶτα τὸν ἑαυτὸν μου μὲ τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἔργων, νὰ ἀνοίξω ἐν συνεχείᾳ τὸ στόμα τῆς διανοίας διὰ νὰ δεχθῶ τὸ πνεῦμα, καὶ κατόπιν νὰ διακηρύξω τὸν ἀγαθὸν λόγον⁵ καὶ νὰ κηρύττω τὴν τελείαν σοφίαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς τελείους⁶. Καὶ ὅπως τὸ κάθε πρᾶγμα, καὶ μικρὸν καὶ μεγάλον, ἔχει τὸν καιρὸν του⁷ (διότι τὸ ρητὸν τοῦ

4. Ψαλμ. 38, 2.

5. Ψαλμ. 44, 2.

6. Α΄ Κορ. 2, 6.

7. Ἐκκλ. 3, 1.

Σολομῶντος εἶ ἔχει καὶ λίαν ἐπεσκεμμένως), οὕτω καὶ λόγου καὶ σιωπῆς, εἴ καὶ τις ἄλλος, καιρὸν ἐγίνωσκον.

2. Διὰ τοῦτο ἐκωφώθην καὶ ἐταπεινώθην, πόρρω παντὸς ἀγαθοῦ γενόμενος· καὶ οἷόν τι νέφος ἐμὴν καρδίαν ὑποδραμὸν
 5 συνεκάλυψε τὴν ἀκτῖνα τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἀλγημά μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας ἀνεκαινίζετο. Καὶ πάντα μοι ἦν ὑπεκκαύματα καὶ ὑπομνήματα τῆς τῶν ἀδελφῶν διαζεύξεως, ἀγρυπνίαι, νηστεῖαι, προσευχαί, δάκρυα, τύλοι γονάτων, στηθῶν, ἐπιτιμήσεις, στεναγμὸς ἐκ βάθους ἀναπεμπόμενος, στάσις πάννυχος, νοῦ πρὸς
 10 Θεὸν ἐκδημία, θρῆνος ἐν δεήσει λεπτός, φάρμακον τοῖς ἀκούουσι κατανύξεως, οἱ ψάλλοντες, οἱ δοξάζοντες, οἱ μελετῶντες τὸν νόμον Κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς, οἱ τὰς ὑψώσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τοῖς λάργυξι φέροντες· καὶ ταῦτα δὴ τὰ καλὰ τοῦ κατὰ Θεὸν βίου προγράμματα καὶ μηνύματα, οἱ σιωπῶντες κήρυκες, ἀνχμῶσα
 15 καὶ πιναρὰ κόμη, πόδες γυμνοὶ καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ἐπόμενοι, μηδὲν νεκρὸν φέροντες, κουρὰ σύμμετρος, περιβολὴ τύφον κολάζουσα, ζώνη τῷ ἀκόσμῳ κοσμία, μικρὸν τι τοῦ χιτῶτος ἀναστέλλουσα, καὶ ὅσον μὴ ἀναστέλλειν, βάδισμα εὐσταθές, ὀφθαλμὸς οὐ πλανώμενος, μειδίημα προσηγές, μᾶλλον δὲ δορμὴ μει-
 20 διάματος ἀκρασίαν γέλωτος σωφρονίζουσα, λόγος τῷ λόγῳ κινούμενος, σιωπὴ λόγου τιμιωτέρα, ἔπαινος ἄλατι ἠρτυμένος, οὐ πρὸς θωπέαν ἀλλ' ὁδηγίαν τοῦ κρείττονος, ἐπίπληξις εὐφημίας ποθεινοτέρα, μέτρα κατηφείας καὶ ἀνέσεως, καὶ ἡ δι' ἀμφοτέρων μίξις καὶ κρᾶσις, τὸ ἀπαλὸν τῷ γενναίῳ, τὸ αὐστηρὸν αἰδοῖ
 25 σύγκρατον, ὡς μηδ' ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἐτέρου παραβλάπτεσθαι ἀλλ'

8. Ψαλμ. 38, 3.

9. Ψαλμ. 1, 2.

Σολομῶντος εἶναι πολὺ σωστὸν καὶ φιλοσοφημένον), ἔτσι ἤξερα καὶ ἐγὼ ὅτι διὰ τὸν λόγον καὶ τὴν σιωπὴν καὶ δι' ὁποιοδήποτε ἄλλο πρᾶγμα ὑπάρχει ὁ κατάλληλος καιρὸς.

2. Διὰ τοῦτο ἔγινα κωφὸς καὶ ἐταπεινώθην⁸, ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ κάθε ἀγαθόν, καὶ κάτι σὰν νέφος πέρασε μέσα ἀπὸ τὴν καρδιά μου καὶ ἐκάλυψε τὸ κέντρον τοῦ λόγου καὶ ἔκανε νὰ ἀνανεώνεται νύκτα καὶ ἡμέραν τὸ μαρτύριόν μου. Καὶ τὰ πάντα τὸ ὑπεδαύλιζαν καὶ μοῦ ὑπενθύμιζαν τὸν χωρισμὸν τῶν ἀδελφῶν, αἱ ἀγρυπνίαι, αἱ γηστεῖαι, αἱ προσευχαί, τὰ δάκρυα, οἱ κάλοι τῶν γονάτων (ἀπὸ τῆς γονυκλισίας), τὰ κτυπήματα εἰς τὸ στήθος, ὁ στεναγμὸς ὁ ὁποῖος ἔβγαινε ἀπὸ τὰ βάθη (τῆς ψυχῆς), ἡ ὀλονυχτία ὀρθοστασία, τὸ πέταγμα τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ὁ σιγανὸς θρῆνος κατὰ τὴν δέησιν, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ φάρμακον κατανύξεως δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸν ἀκούουν, ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι ψάλλουν, ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι δοξολογοῦν, ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι μελετοῦν ἡμέραν καὶ νύκτα τὸν νόμον τοῦ Κυρίου⁹ καὶ ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι ψάλλουν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ καὶ κηρύττουν τὰ καλὰ προγράμματα καὶ μηνύματα τῆς κατὰ Θεὸν ζωῆς, οἱ κήρυκες οἱ ὁποῖοι κηρύττουν ἐνῶ σιωποῦν τὰ ἄλουστα καὶ ρυπαρὰ μαλλιά, οἱ γυμνοὶ πόδες οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν τοὺς ἀποστόλους καὶ δὲν κουβαλοῦν τίποτε νεκρόν, ἡ συμμετρικὴ κουρά, ἡ ἐνδυμασία ἡ ὁποία τιμωρεῖ τὴν ὑπεροφίαν, ἡ κομφή ζώνη εἰς τὸν ἄκομφον, ἡ ὁποία τραβάει λίγο πρὸς τὰ ἑπάνω τὸν χιτῶνα σχεδὸν σὰν νὰ μὴ τὸν κρατᾷ καθόλου, τὸ σταθερὸν βᾶδισμα, ὁ ὀφθαλμὸς ὁ ὁποῖος δὲν πλανᾶται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, τὸ πρᾶον μειδίωμα ἢ καλύτερα ἢ διάθεσις διὰ μειδίωμα ἢ ὁποῖα συνετίζει τὸν ἀκράτητον γέλωτα, ὁ λόγος ὁ ὁποῖος κινεῖται ἀπὸ τὸν λόγον, ἡ σιωπὴ ἢ ὁποῖα εἶναι πολυτιμότερα ἀπὸ τὸν λόγον, ὁ λογικὸς ἔπαινος, ὁ ὁποῖος δὲν γίνεται διὰ νὰ κολακεύσῃ ἀλλὰ διὰ νὰ παρακινήσῃ πρὸς τὸ καλύτερον, ἡ ἐπίπληξις ἢ ὁποῖα εἶναι πῶς εὐπρόσδεκτος ἀπὸ τὰ ἐγκώμια, ἡ μετρημένη θλίψις καὶ ἡ εὐχαρίστησις καὶ ἡ ἀνάμιξις καὶ ὁ συγκερασμὸς καὶ τῶν δύο, ἡ ἀπαλότης εἰς τὴν γενναιότητα, ὁ συγκερασμὸς τῆς αὐστηρότητος μετὰ τὴν συγχώρησιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ παραβλάπτεται τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ

ἀμφοτέρα δι' ἀλλήλων εὐδοκιμεῖν· μέτρα τῆς εἰς τὸ κοινὸν ἐπι-
 μιξίας καὶ ὑποχωρήσεως, τῆς μὲν τοὺς ἄλλους παιδαγωγούσης,
 τῆς δὲ τῷ Πνεύματι μυσταγωγούσης, καὶ τῆς μὲν ἐν τῷ κοινῷ
 τὸ ἄκοινων φυλαττούσης, τῆς δὲ ἐν τῷ ἀμίκτῳ τὸ φιλάδελφον καὶ
 5 φιλάνθρωπον· καὶ ἃ μείζω τούτων ἔτι καὶ ὑψηλότερα, ὃ ἐν πε-
 νία πλοῦτος, ἢ ἐν παροικία κατάσχεσις, ἢ ἐν ἀτιμία δόξα, ἢ ἐν
 ἀσθενείᾳ δύναμις, ἢ ἐν ἀγαμίᾳ καλλιτεκνία (εἴπερ κρείττονα
 τῶν ἀπὸ σαρκὸς ἀρχομένων τὰ κατὰ Θεὸν γεννήματα)· οἱ τρυ-
 φῶντες τῷ μὴ τρυφᾶν, οἱ ταπεινοὶ ὑπὲρ τῶν οὐρανίων· οἱ μὴδὲν
 10 ἐν κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον· οἱ σαρκὸς ἔξω καὶ ἐν σαρκί, ὧν
 μερὶς Κύριος, οἱ πτωχοὶ διὰ βασιλείαν, καὶ διὰ πτωχείαν βα-
 σιλεύοντες.

3. Οὗτοί με καὶ παρόντες λαμπρὸν ἐποιοῦν, ἢ ἐμὴ περι-
 ουσία, τὸ ἐμὸν ἀγαθὸν ἐντρύφημα, καὶ ἀπόντες συνέστελλον.
 15 Ταῦτά μοι συνεῖχε τὴν ψυχὴν ταῦτα ἐτάρασσαν. Ἐκ τούτων ἐγὼ
 πενθῶν καὶ σκυθρωπάζων ἐπορευόμην διὰ ταῦτα μετὰ τῶν ἄλλων
 τερπνῶν καὶ τὸν λόγον ἀπεσεισάμην· ὅτι ἀπελάκτισαν οἱ ἡγαπη-
 μένοι, καὶ ἔστρεψαν ἐπ' ἐμὲ νῶτα αὐτῶν καὶ οὐ πρόσωπον, καὶ
 γεγόνασι ποίμνιον ἐλευθεριώτερον τοῦ ποιμαίνοντος, ἵνα μὴ
 20 εἴπω νεανικώτερον· ὅτι ἐστράφη εἰς πικρίαν ἐμοὶ ἢ ἄμπελος ἢ
 ἀληθινή, καὶ τῷ καλῷ γεωργῷ κάλλιστα κεκαθαυμένη, καὶ ταῖς

10. Ψαλμ. 84, 14.

11. Βλ. Δευτερ. 32, 15.

12. Ἱερ. 2, 27.

ἄλλο, ἀλλὰ νὰ ὑπάρχουν καὶ τὰ δύο παράλληλα, τὸ ἓνα χάρις στὸ ἄλλο, τὸ μέτρον εἰς τὸν συγχρωτισμὸν πρὸς τὸν κόσμον καὶ εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ αὐτόν, τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν ἁλλων, ἐνῷ τὸ δεύτερον τὴν μυσταγωγίαν τοῦ πνεύματος, καὶ τὸ μὲν πρῶτον διαφυλάσσει κατὰ τὸν συγχρωτισμὸν τὴν ἀπομάκρυνσιν, ἐνῷ τὸ δεύτερον διατηρεῖ εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸν κόσμον, τὸ αἶσθημα τῆς φιλαδελφίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας, καὶ ἄλλα ἀκόμη τὰ ὁποῖα εἶναι μεγαλύτερα καὶ ὑψηλότερα ἀπὸ αὐτά, ὅπως ὁ πλοῦτος εἰς τὴν πτωχείαν, ἢ αὐτοσυγκράτησις κατὰ τὸν συγχρωτισμὸν μὲ τὸν κόσμον, ἢ δόξα εἰς τὴν ἀτίμωσιν, ἢ δύναμις εἰς τὴν ἀδυναμίαν, ἢ ἀπόκτησις ἀγαθῶν τέκνων κατὰ τὴν ἀγαμίαν (ἀφοῦ βεβαίως τὰ συμφώνως πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ πνευματικὰ γεννήματα εἶναι καλύτερα ἀπὸ τὰ σαρκικὰ τέκνα), ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀπολαμβάνουν ἐνῷ δὲν ζοῦν εἰς τὰς ἀπολαύσεις, οἱ ταπεινοὶ οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑψηλότεροι ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δὲν θεωροῦνται τίποτε εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὁμοίως εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν κόσμον, αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται πάνω ἀπὸ τὴν σάρκα ἐνῷ ἔχουν σάρκα καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκει ὁ Κύριος, καί, τέλος, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶναι πτωχοὶ χάριν τῆς βασιλείας καὶ βασιλεύουν ἀκριδῶς χάρις εἰς τὴν πτωχείαν των.

3. Αὐτοί, ὁ πλοῦτος καὶ τὸ καύχημά μου, ἡ ἀγαθὴ μου ἀπόλαυσις καὶ ὅταν ἦσαν παρόντες μὲ ἐγέμιζαν ἀπὸ χαρὰν καὶ ὅταν ἦσαν ἀπόντες μὲ ἔκαναν νὰ συστέλλωμαι. Αὐτὰ μοῦ ἔσφιγγαν τὴν ψυχὴν, αὐτὰ μὲ ἐτάρασσαν. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἐπενθοῦσα καὶ ἐπορευόμουν στενοχωρημένος¹⁰ καὶ ἐξ αἰτίας αὐτῶν, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα εὐχάριστα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπείχα, εἶχα σταματήσει καὶ τὸν λόγον· διότι ἀπεμακρύνθησαν οἱ ἀγαπήμενοι¹¹ καὶ ἔστρεψαν πρὸς ἐμέ· τὰ νῶτα¹² καὶ ὄχι τὸ πρόσωπόν των, καὶ ἔγιναν ποίμνιον πρὸς φιλελεύθερον ἀπὸ τὸν ποιμένα, διὰ νὰ μὴ εἶπω καὶ πρὸς νεανικόν. Διότι ἡ ἀμπελος ἢ ἀληθινή, ἢ ὁποῖα εἶχε καθαρισθῆ κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον πρὸς χάριν τοῦ καλοῦ γεωργοῦ, καὶ ἡ ὁ-

θείαις ληνοῖς γεωργοῦσα τὸ καλὸν γεώργιον· «ὅτι οἱ φίλοι μου
καὶ οἱ πλησίον μου ἐξ ἐναντίας μου ἤγγισαν καὶ ἔστησαν, καὶ
οἱ ἔγγιστά μου ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν»· ὅτι διειλόμεθα τὸν Χρι-
στόν, οἱ λίαν φιλόθεοι καὶ φιλόχριστοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας
5 ἀλλήλων κατεψευσάμεθα, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην μῖσος ἐμελετή-
σαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἀκρογωνιαίου διελύθημεν, καὶ ὑπὲρ τῆς
πέτρας ἐσείσθημεν· ὅτι πλέον ἢ καλῶς εἶχεν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης
ἐπολεμήσαμεν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ τὸ ξύλον κατενη-
νέγμεθα, καὶ ὑπὲρ τοῦ ταφέντος καὶ ἀναστάντος ἐθανατώθημεν.

10 4. Πρῶτερον μὲν ταῦτα· καὶ τί ἂν τις ἐν καιρῷ φαιδρότη-
τος ἀναξαίνοι τὴν ἀηδίαν, ἐνδιατρίβων τοῖς λυπηροῖς, ὧν ἀπεν-
κταία μὲν ἢ πεῖρα, φευκτὴ δὲ ἢ μνήμη; Κρείττων δὲ σιωπὴ λό-
γου, τὸ συμπεσὸν ἡμῖν θραῦσμα λήθης βάθει συγκαλύπτουσα·
πλὴν εἴ τις διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἀνακινῶν τὴν μνήμην τῶν λυ-
15 πηρῶν, ἵνα τῷ ὑποδείγματι παιδευώμεθα, καὶ ὡσπερ ἐν τοῖς
νοσήμασι φεύγωμεν τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν εἰς ταῦτα ὑπήχθημεν.
Νυνὶ δὲ ἡνίκα ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός· ἡνίκα
γεγόναμεν οἱ τοῦ ἐνὸς ἓν, καὶ οἱ τῆς Τριάδος συμφυεῖς, καὶ ὁμό-
ψυχοι, καὶ ὁμότιμοι· οἱ τοῦ παθόντος Λόγου τῆς ἀλογίας ἐκτός·
20 οἱ τοῦ Πνεύματος οὐ κατ' ἀλλήλων, ἀλλὰ σὺν ἀλλήλοις ζέοντες·
οἱ τῆς Ἀληθείας τὸ αὐτὸ φρονοῦντες καὶ λέγοντες· οἱ τῆς Σο-
φίας εὐσύνετοι· οἱ τοῦ Φωτὸς ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημονοῦντες· οἱ

13. Ψαλμ. 37, 12.

14. Ἦσ. 35, 10.

15. Τὸν Ἰησοῦν Χριστόν.

16. Βλ. Ρωμ. 12, 11.

17. Αδτ6θ: 12, 16.

18. Αδτ6θ: 13, 13.

ποία ετοίμαζε καλήν ἐσοδείαν διὰ τὰ πατητήρια τοῦ Θεοῦ, ἔχει μεταβληθῆ δι' ἐμέ εἰς πικρίαν. Διότι «οἱ φίλοι μου καὶ οἱ γνωστοί μου ἤλθαν καὶ ἐσταμάτησαν μακρὰ ἀπέναντί μου καὶ οἱ συγγενεῖς μου ἐσταμάτησαν ἀκόμη μακρύτερα»¹³. Διότι ἡμεῖς οἱ πολὺ φιλόθεοι καὶ φιλόχριστοι, ἔχομεν διαμοιράσει τὸν Χριστὸν καὶ χάριν τῆς ἀληθείας ἔχομεν εἶπει ψέμματα ὁ ἓνας διὰ τὸν ἄλλον, πρὸς χάριν τῆς ἀγάπης μᾶς ἔχει κυριεύσει τὸ μῖσος, πρὸς χάριν τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου ἔχομεν διαλυθῆ καὶ πρὸς χάριν τῆς πέτρας ἔχομεν σαλευθῆ. Καὶ τοῦτο διότι ἔχομεν πολεμήσει διὰ τὴν εἰρήνην περισσότερο ἀπὸ ὅσον θὰ ἦτο καλόν, καὶ ἔχομεν ταπεινωθῆ χάριν ἐκείνου ὁ ὁποῖος ὑψώθη εἰς τὸν σταυρὸν καὶ ἔχομεν θανατωθῆ χάριν ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἐτάφη καὶ ἀνεστήθη.

4. Προηγουμένως μὲν λοιπὸν συνέβαινον αὐτά. Καὶ διὰ ποῖον λόγον τάχα θὰ ἔπρεπε εἰς τὸν καιρὸν τῆς χαρᾶς νὰ σκαλίξῃ κανεῖς πάλιν τὴν ἀηδίαν καὶ νὰ ἀσχολῆται μὲ τὰ δυσάρεστα, τῶν ὁποίων τὴν πείραν πρέπει νὰ ἀπεύχεται κανεῖς, καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀνάμνησιν πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ; Ἡ σιωπὴ δὲ εἶναι καλυτέρα ἀπὸ τὸν λόγον, ἐπειδὴ κατακαλύπτει εἰς τὰ βάθη τῆς λησιμονίας τὸ κακὸν τὸ ὁποῖον μᾶς συνέβη, πλὴν τῆς περιπτώσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπενθυμίζει κανεῖς τὰ δυσάρεστα μὲ μοναδικὸν σκοπὸν νὰ σωφρονιζώμεθα ἀπὸ τὰ παραδείγματα καὶ νὰ ἀποφεύγωμεν τὰς αἰτίας αἱ ὁποῖαι τὸ ἐπροκάλεσαν, ὅπως κάνομεν εἰς τὰς ἀσθενείας. Τώρα δέ, ὅποτε ἔχει περάσει ἡ ὀδύνη, ἡ λύπη καὶ ὁ στεναγμὸς¹⁴ ὅποτε ἔχομεν γίνεῖ ἐν τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὸν ἓνα¹⁵, καὶ εἴμεθα ἀπὸ τὴν ἰδίαν ρίζαν καὶ ἔχομεν εἰς τὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ἔπαθεν, καὶ ἔχομεν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν παραλογισμόν· ὅποτε τὸ Πνεῦμα μᾶς ἔχει θερμάνει ἀπὸ ζῆλον¹⁶ ὄχι ἐναντίον ἀλλήλων ἀλλὰ τὸν ἓνα χάριν τοῦ ἄλλου· ὅποτε ἀνήκομεν εἰς τὴν Ἀλήθειαν καὶ σκεπτόμεθα καὶ λέγομεν τὰ ἴδια πράγματα¹⁷. ὅποτε ἀνήκομεν εἰς τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ μας εἶναι καθαρὰ ὅπως ἡ ἡμέρα¹⁸. ὅποτε ὅλοι ἀκολουθοῦμεν σωστά τὴν Ὁδόν· ὅπο-

τῆς Ὁδοῦ πάντες εὐθυποροῦντες· οἱ τῆς Θύρας πάντες ἐντός· οἱ
 τοῦ Προβάτου καὶ τοῦ Ποιμένος πρᾶοι, καὶ τῆς αὐτῆς μάνδρας,
 καὶ Ποιμένος ἑνός· οὐκ ἐν σκεύεσι ποιμένος ἀπείρου ποιμαίνον-
 5 τος, οὐδὲ καταφθειρόντος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς, οὐδὲ προἰεμέ-
 νου καὶ ἐπιστήμονος· ἤνικα γεγόναμεν οἱ τοῦ παθόντος ὑπὲρ
 ἡμῶν συμπαθεῖς, καὶ ἀλλήλοις τὰ βάρη συνεπικουφίζοντες· οἱ
 τῆς Κεφαλῆς, σῶμα ἐν συναρμολογούμενοι καὶ συμβιβαζόμενοι
 10 καὶ μετασκευάζων πρὸς τὸ λυσιτελέστερον ἔστρεψε τὸν κοπε-
 τὸν εἰς χαρὰν ἡμῖν, καὶ τοῦ σάκκου τὴν εὐφροσύνην ἀντέδωκε,
 τηνικαῦτα συναποδύομαι τοῖς παρελθοῦσι τὴν σιωπὴν, καὶ προσ-
 άγω τῷ παρόντι καιρῷ καὶ ὑμῖν τὸν λόγον, μᾶλλον δὲ τῷ Θεῷ
 15 λίθων πολυτελῶν τιμαλφέστερον, ὑφασμάτων πολυτελέστερον,
 θυσίας νομικῆς ἀγιώτερον, πρωτοτόκων ἀπαρχῆς ἱερώτερον,
 ἀρέσκον Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρασι καὶ ὄπλαϊς ἀτελῆ καὶ
 ἀναίσθητον, ὑπὲρ θυμίαμα, ὑπὲρ ὄλοκαύτωμα, ὑπὲρ μυριάδας
 ἀρνῶν πιόνων, οἷς ὁ στοιχειώδης νόμος ἐκράτει τὸν ἔτι νήπιον
 20 Ἰσραήλ, ταῖς ἐναίμοις θυσίαις σκιαγραφῶν τὴν μέλλουσαν.

5. Τοῦτο προσφέρω Θεῷ, τοῦτο ἀνατίθημι ὁ μόνον ἐμαυ-
 τῷ κατέλιπον, ᾧ πλουτῶ μόνω. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα παρῆκα τῇ
 ἐντολῇ καὶ τῷ Πνεύματι· καὶ τὸν πολύτιμον μαργαρίτην πάν-
 των ὧν εἶχόν ποτε ἀντηλλαξάμην, καὶ γέγονα μεγαλέμπορος,
 25 μᾶλλον δὲ γενέσθαι δι' εὐχῆς ἔχω τῶν μικρῶν, καὶ πάντως φθα-

19. Βλ. Ζαχ. 11, 15.

20. Ψαλμ. 29, 12.

21. Ψαλμ. 68, 82.

τε εἴμεθα ὅλοι μέσα εἰς τὴν Θύραν ὅποτε ἔχομεν τὴν πραότητα τοῦ Προβάτου καὶ τοῦ Ποιμένου καὶ ἀνήκομεν εἰς τὴν ἰδίαν μάνδραν καὶ εἰς τὸν ἕνα Ποιμένα, καὶ δὲν ἀνήκομεν εἰς ἕνα ποιμένα ἄπειρον¹⁹, ὁ ὁποῖος καταστρέφει τὰ πρόβατα μὲ τὴν ἀπειρίαν του, καὶ ὁ ὁποῖος τὰ ἀφήνει νὰ πέσουν εἰς τοὺς κρημνοὺς καὶ νὰ τὰ ἀρπάξουν οἱ λύκοι, ἀλλὰ εἰς ποιμένα πολὺ συνετὸν καὶ πολὺ ἔμπειρον ὅποτε ἔχομεν κερδίσει τὴν συμπάθειαν ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἔπαθε πρὸς χάριν μας καὶ βοηθεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλον νὰ σηκώνωμεν τὰ βάρη μας ὅποτε ἀνήκομεν εἰς τὴν Κεφαλὴν καὶ ἀποτελοῦμεν ἓν σῶμα καὶ συμβιβαζόμεθα εἰς κάθε πνευματικὴν σχέσιν ὅποτε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κάνει καὶ μεταβάλλει τὰ πάντα πρὸς τὸ καλῦτερον ἔχει μεταβάλλει τὸν θρηγόν μας εἰς χαρὰν καὶ μᾶς ἔχει δώσει ἀντὶ διὰ τὸν σάκκον τοῦ πένθους τὴν εὐθυμίαν²⁰, ἀποβάλλω μαζί μὲ αὐτὰ πού ἐπέρασαν τὴν σιωπὴν καὶ προσφέρω εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν καὶ εἰς σᾶς τὸν λόγον, ἢ καλύτερα εὐχαριστήριον θυσίαν πολὺ ἀγαπητὴν εἰς τὸν Θεόν, δῶρον καθαρώτερον ἀπὸ τὸν χρυσόν, πολυτιμότερον ἀπὸ πολυτελεῖς λίθους, πολυτελέστερον ἀπὸ ὑφάσματα, ἀγιώτερον ἀπὸ νομικὴν θυσίαν, ἱερώτερον ἀπὸ προσφορὰν πρωτοτόκων, πιὸ ἀρεστὸν εἰς τὸν Θεὸν ἀπὸ νέον μόσχον, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει ἀκόμη τέλεια κέρατα καὶ ὄπλᾶς καὶ δὲν ἔχει ἀναπτυχθῆ τελείως²¹, πιὸ ἀνώτερον ἀπὸ θυμίαμα, ἀπὸ θυσίαν ὀλοκαυτώματος, ἀπὸ μυριάδας παχέων ἀρνιῶν, πράγματα τὰ ὁποῖα συνεκράτει ὁ στοιχειώδης νόμος τὸν εἰς νηπιακὸν ἀκόμη ἡλικίαν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, σκιαγραφῶν μὲ τὰς αἱματηρὰς θυσίας τὴν μέλλουσαν θυσίαν.

Β. Τοῦτο προσφέρω εἰς τὸν Θεόν, τοῦτο τὸ ἀφιερώνω, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ἔχω ἀφήσει εἰς τὸν ἑαυτὸν μου, τὸν μοναδικόν μου πλοῦτον. Διότι τὰ μὲν ἄλλα τὰ ἔχω ἐγκαταλείψει ὑπακούων εἰς τὴν ἐντολὴν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα καὶ ἔχω λάβει ὡς ἀντάλλαγμα δι' ὅσα εἶχα κάποτε τὸν πολυτίμον μαργαρίτην²², καὶ ἔχω γίνει μεγαλέμπορος, ἢ, καλύτερα, ἐπιθυμῶ νὰ γίνω ἀφοῦ μὲ τὰ μικρά, τὰ ὁποῖα θὰ καταστραφοῦν ὀπωσδήποτε, ἔχω ἀγοράσει τὰ μεγάλα,

22. Ματθ. 13, 45-46.

ρησομένων ὠνησάμενος τὰ μεγάλα καὶ μὴ λυόμενα· τοῦ λόγου
 δὲ περιέχομαι μόνου ὡς Λόγον θεραπευτής, καὶ οὐκ ἄν ποτε
 ἐκὼν τούτου τοῦ κτήματος ἀμελήσαιμι· ἀλλὰ καὶ τιμῶ, καὶ
 ἀσπάζομαι, καὶ χαίρω μᾶλλον ἢ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἄλλοις, οἷς οἱ
 5 πολλοὶ χαίρουσιν· καὶ ποιοῦμαι παντὸς τοῦ βίου κοινωνόν, καὶ
 σύμβουλον ἀγαθὸν καὶ συνόμιλον, καὶ ἡγεμόνα τῆς ἐπὶ τὰ ἄνω
 ὁδοῦ, καὶ συναγωνιστὴν πρόθυμον· καὶ ἐπειδὴ πᾶν ἀτιμάζω
 τερπνὸν κάτω μένον, εἰς τοῦτό μοι πᾶν ἐκενώθη τὸ φίλτρον με-
 τὰ Θεόν· μᾶλλον δὲ καὶ εἰς τοῦτο· ὅτι πρὸς Θεὸν φέρει μετὰ συ-
 10 νέσεως ᾧ δὴ καὶ μόνῳ Θεὸς καταλαμβάνεται γνησίως, καὶ τη-
 ρεῖται, καὶ ἐν ἡμῖν αὔξεται. Εἶπον τὴν Σοφίαν ἐμὴν ἀδελφήν
 εἶναι· καὶ ἐτίμησα ταύτην, καὶ περιέλαβον, ὡς ἦν ἐφικτὸν ἐμοί·
 καὶ ζητῶ τῇ ἐμῇ κεφαλῇ τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς
 τρυφῆς, ἃ δὴ σοφίας χαρίσματα, καὶ λόγου τοῦ ἐν ἡμῖν τὸ ἡγε-
 15 μονικὸν καταλάμποντος, καὶ φωτίζοντος ἡμῖν τὰ κατὰ Θεὸν
 διαβήματα.

6. Τούτῳ χαλινῷ θυμὸν ἐκφερόμενον, τούτῳ κοιμίζω φθό-
 νον τήκοντα, τούτῳ προσαναπαύω λύπην, δεσμὸν καρδίας, τού-
 τῳ σωφρονίζω διάχυσιν ἡδονῆς, τούτῳ μετρῶ μῖσος, ἀλλ' οὐ
 20 φιλίαν· τὸ μὲν γὰρ μετρεῖσθαι δεῖ, τῆς δὲ μηδένα γινώσκειν ὄρον.
 Οὗτος εὐποροῦντά με ποιεῖ μέτριον, καὶ πένητα μεγαλόψυχον·
 οὗτος εὐδρομοῦντί με πείθει συντρέχειν, καὶ πλῆττοντι χεῖρα
 ὀρέγειν, καὶ ἀσθενοῦντι συνασθενεῖν, καὶ ἰσχύοντι συνευφρα-
 νεσθαι. Μετὰ τούτου πατρὶς καὶ ξένη τὸ ἴσον ἐμοί καὶ τόπων με-
 25 τάστασις ἀλλοτρίων ὁμοίως, ἀλλ' οὐκ ἐμῶν. Οὗτός μοι διαιρεῖ
 κόσμους, καὶ τοῦ μὲν ἀπάγει, τῷ δὲ προστίθησιν· οὗτός με καὶ

τὰ ὁποῖα δὲν καταστρέφονται. Διαθέτω δὲ μόνον τὸν λόγον, ὡς ὑπηρέτης τοῦ Λόγου, καὶ ποτὲ δὲν θὰ παραμελοῦσα μὲ τὴν θέλησίν μου αὐτό μου τὸ κτῆμα· ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκτιμῶ καὶ τὸ παραδέχομαι, καὶ χαίρομαι δι' αὐτὸ περισσότερο παρά δι' ὅλα μαζί τὰ ἄλλα, μὲ τὰ ὁποῖα χαίρονται οἱ πολλοὶ καὶ τὸ κάνω συμμετοχὸν εἰς ὄλον μου τὸν βίον καὶ ἀγαθὸν σύμβουλον καὶ συνομιλητὴν καὶ ὁδηγὸν διὰ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ πρόθυμον συναγωνιστὴν· ἐπειδὴ θεωρῶ χωρὶς ἀξίαν κάθε τι τὸ εὐχάριστον, τὸ ὁποῖον μένει εἰς τὴν γῆν, ἔχει συγκεντρωθῆ εἰς αὐτὸ ὅλη ἡ ἀγάπη μου ὕστερα ἀπὸ τὸν Θεόν, ἤ, καλύτερα, καὶ εἰς αὐτό. Διότι ὁδηγεῖ πρὸς τὸν Θεὸν μὲ σύνεσιν, ἐφ' ὅσον μόνον μὲ τὸν λόγον γίνεται σωστά κατανοητὸς ὁ Θεὸς καὶ διατηρεῖται καὶ αὐξάνει μέσα μας. Εἶπα ὅτι ἡ Σοφία εἶναι ἀδελφὴ μου²³ καὶ τὴν ἐτίμησα καὶ τὴν ἔβαλα, ὅσον ἦτο δυνατόν, μέσα μου, καὶ ζητῶ διὰ τὴν κεφαλὴν μου τὸν στέφανον τῶν χαρίτων καὶ τῆς εὐτυχίας, πράγματα τὰ ὁποῖα εἶναι χαρίσματα τῆς σοφίας καὶ τοῦ λόγου μας, ὁ ὁποῖος λαμπρύνει τὸν νοῦν μας καὶ φωτίζει τὴν πορείαν μας πρὸς τὸν Θεόν.

6. Μὲ αὐτὸν χαλιναγωγῶ τὰς ἐκρήξεις τοῦ θυμοῦ, μὲ αὐτὸν κοιμίζω τὸν φθόνον ὁ ὁποῖος λυώνει τὸν ἄνθρωπον, μὲ αὐτὸν καταπολεμῶ τὴν λύπην, τὸν δεσμόν τῆς καρδίας, μὲ αὐτὸν συγκρατῶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἡδονῆς, μὲ αὐτὸν ὑπολογίζω τὸ μῖσος, ἀλλὰ ὄχι καὶ τὴν φιλίαν. Διότι τὸ μὲν μῖσος πρέπει νὰ τὸ ἐλέγχῃ καὶ νὰ τὸ μετῶ κανεὶς, ἐνῷ τῆς φιλίας δὲν πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὄρια. Αὐτὸς μὲ κάνει μετριόφρονα ὅταν εἶμαι εὐπορος καὶ μεγαλόψυχον ὅταν εἶμαι πτωχός. Αὐτὸς μὲ παρακινεῖ νὰ βοηθῶ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὸν ὀρθὸν δρόμον, νὰ ἀπλώνω τὸ χέρι μου εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος πίπτει, νὰ ἀσθενῶ μαζί μὲ τὸν ἀσθενῆ καὶ νὰ συνευφραίνωμαι μὲ τὸν ὕγιῃ. Μαζί μὲ αὐτὸν ἡ πατρίδα μου καὶ ἡ ξενιτεία εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ μετακίνησις ἀπὸ ξένου εἰς ξένον τόπον ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀπὸ τοὺς ὁμόφρονάς μου. Αὐτὸς διαιρεῖ πρὸς χάριν μου τοὺς κόσμους καὶ μὲ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν ἕνα ἐνῷ μὲ πλησιάζει πρὸς τὸν ἄλλον. Αὐτὸς μὲ

διὰ τῶν δεξιῶν ὄπλων διεξάγει τῆς δικαιοσύνης οὐκ ἐπαιρόμενον, κἂν τοῖς ἀριστεροῖς καὶ τραχυτέροις συμφιλοσοφεῖ, τὴν οὐ καταισχύνουσαν ἐλπίδα παραζευγνὺς καὶ τὸ παρὸν κονφίλων τῷ μέλλοντι. Τούτῳ καὶ νῦν δεξιούμαι τοὺς ἔμους φίλους καὶ
 5 ἀδελφούς, καὶ προτίθημι τράπεζαν λογικὴν, καὶ κρατῆρα πνευματικόν, καὶ ἀένναον· οὐχ οἷς ἢ κάτω τράπεζα κολακεύει τὴν καταργουμένην γαστέρα καὶ ἀθεράπευτον.

7. Ἐσιώπησα, μὴ καὶ αἰετιώπησομαι; Ἐκαρτέρησα ὥσει τίκτουσα, μὴ καρτερήσω διαπαντός; (Τῷ μὲν γὰρ Ζαχαρίᾳ λύει
 10 τὴν σιωπὴν γεννηθεὶς ὁ Ἰωάννης· καὶ γὰρ οὐκ ἔπρεπε τὸν πατέρα τῆς φωνῆς σιωπᾶν, ταύτης προελθούσης· ἀλλ' ὥσπερ ἀπιστηθεῖσα τὴν γλῶσσαν ἔδησεν, οὕτω φανερωθεῖσα δοῦναι τῷ πατρὶ τὴν ἐλευθερίαν, ᾧ καὶ εὐηγγελίσθη, καὶ ἐγεννήθη φωνὴ καὶ λύχνος, Λόγου καὶ φωτὸς πρόδρομος). Ἐμοὶ δὲ λύει τὴν γλῶσσαν
 15 καὶ ὑποῖ τὴν φωνὴν ὡς σάλπιγγος ἢ παροῦσα εὐεργεσία καὶ τὸ κάλλιστον τοῦτο θέατρον, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ διεσκορπισμένα, συνηγμένα εἰς ἓν, καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἀναπανόμενα πτέρυγας, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ πορευόμενα ἐν ὁμονοίᾳ, καὶ μίαν ἁρμονίαν ἡρμωσμένα τὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ὅτε οὐκ ἔτι
 20 φέρομεν ἀλλήλους καὶ ἄγομεν, τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ πονηροῦ κλα-

24. Βλ. Β' Κορ. 6, 7. Ὁ Γρηγόριος μὲ τὰ «δεξιά» ὄπλα ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐπιθετικὰ τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα ἐκρατοῦντο μὲ τὴν δεξιάν, τὴν σπάθην δηλαδὴ καὶ τὸ δόρυ, ἐνῶ μὲ τὰ «ἀριστερά» ἐννοεῖ τὰ ἀμυντικά, δηλαδὴ κυρίως τὴν ἀσπίδα. Χαρακτηρίζει δὲ τὰ «ἀριστερά» ὡς τραχύτερα, ἐπειδὴ ἡ ἀμυνα εἶναι πάντοτε δυσκολωτέρα ἀπὸ τὴν ἐπίθεσιν καὶ καταφεύγει εἰς αὐτήν, σχεδὸν κατὰ κανόνα, μόνον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται εἰς δύσκολον θέσιν.

25. Ρωμ. 5, 5.

26. Α' Κορ. 6, 13.

κάνει νὰ μὴ ὑπερηφανεύωμαι ὅταν νικῶ μὲ τὰ δεξιὰ ὄπλα τῆς δικαιοσύνης καὶ νὰ ὑπομένω μὲ καρτερίαν ὅταν ἀγωνίζωμαι μὲ τὰ ἄριστερά ²⁴ τὰ πιὸ τραχειά, ἐπειδὴ συνδυάζει μὲ αὐτὰ τὴν ἐλπίδα ἢ ὁποία ποτὲ δὲν ἀπογοητεύει ²⁵ καὶ ἐπειδὴ κάνει πιὸ ἐλαφρὸ τὸ παρὸν μὲ τὸ μέλλον. Μὲ αὐτὸν ὑποδέχομαι καὶ τώρα τοὺς φίλους καὶ ἀδελφούς μου καὶ τοὺς παραθέτω τράπεζαν λογικὴν καὶ οἶνον πνευματικόν, ὁ ὁποῖος δὲν ἐξαντλεῖται, καὶ ὄχι πράγματα μὲ τὰ ὁποῖα ἢ ἐπίγειος τράπεζα περιποιεῖται τὴν ἀχόρταγον γαστέρα, ἢ ὁποία θὰ καταργηθῇ ²⁶.

7. Εἶχα σιωπήσει, ἀλλὰ μὴπως θὰ πρέπει νὰ σιωπῶ πάντα ²⁷; Ἐκάνα ὑπομονήν, ὅπως ἡ γυναῖκα ἢ ὁποία γεννᾷ, ἀλλὰ μὴπως θὰ πρέπει νὰ κάνω ὑπομονήν εἰς τὸν αἰῶνα; Διότι εἰς τὸν Ζαχαρίαν ἔλυσε τὴν σιωπὴν ὁ Ἰωάννης μὲ τὴν γέννησίν του ²⁸. Ἐπειδὴ, βέβαια, δὲν ἔπρεπε νὰ σιωπᾷ ὁ πατέρας τῆς φωνῆς, ἀφοῦ ἤδη εἶχε γεννηθῆ; ἀλλὰ ὅπως εἶχε δέσει τὴν γλῶσσαν ἐπειδὴ δὲν τὴν εἶχε πιστεύσει, ἔτσι καὶ τώρα, ὅταν ἐφανερῶθη, ἔπρεπε νὰ δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν πατέρα, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἔφερε χαρᾶς εὐαγγέλια καὶ εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε γεννηθῆ φωνὴ καὶ λύχνος, πρῶδρομος τοῦ Λόγου καὶ τοῦ φωτός. Εἰς ἐμὲ δὲ λύει τὴν γλῶσσαν καὶ μοῦ ὑψώνει τὴν φωνὴν ὡς φωνὴν σάλπιγγος ἢ παρούσα εὐεργεσία καὶ τὸ ἄριστον αὐτὸ θέαμα, τὰ τέκνα τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα ἦσαν διεσκορπισμένα, νὰ εἶναι συγκεντρωμένα εἰς ἓνα τόπον ²⁹, νὰ ἀναπαύωνται κάτω ἀπὸ τὰς ἰδίας πτέρυγας, νὰ πορεύωνται πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ μὲ ὁμόνοιαν ³⁰ καὶ νὰ συνθέτουν μίαν ἁρμονίαν, τὴν ἁρμονίαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Λύεται δὲ ἡ γλῶσσά μου, τώρα, ὁπότε δὲν ἄγομεν καὶ δὲν φέρομεν πλέον ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, πράγμα τὸ ὁποῖον συνέβαινε ὅταν ὁ πονηρὸς εἶχε τόσον πολὺ ὑποκλέψει καὶ βιάσει καὶ κατα-

27. Ἦσ. 42, 14.

28. Δουκ. 1, 20.

29. Πρβλ. Ἰω. 11, 59.

30. Βλ. Ψαλμ. 54, 15.

πέντες ἢ βιασθέντες, καὶ κατατοξευθέντες ἐν σκοτομήνῃ τὸν νοῦν, ἣν αὐτὸς ἡμῖν ἐπήγειρεν· καὶ οὐκ οἶδ' ὅτι χρὴ λέγειν, ὥστε καὶ τοῖς ἀλλήλων κακοῖς ἐπευφραίνεσθαι, καὶ μὴ νομίζειν τοῦ παντός εἶναι ζημίαν τὴν ἀλλήλων κατάλυσιν· ὅτε Ἰούδας καὶ
 5 Ἰσραὴλ τίθενται ἑαυτοῖς ἀρχὴν μίαν, καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ Σαμάρεια πρὸς μίαν τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ συνάγονται, καὶ οὐκ ἔτι Παύλον καὶ Ἀπολλῶ καὶ Κηφᾶ, ὑπὲρ ὧν καὶ καθ' ὧν ἡ φυσίωσις, πάντες δὲ Χριστοῦ γεγόναμεν.

8. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸν λόγον ἔχετε, καὶ διὰ τῆς ἀγά-
 10 πης οὐκ ἄκοντα τυραννήσαντες, φθέγξομαι μὲν, εἰ καὶ μόλις, ἐπειδὴ τοῦτο κελεύετε· φθέγξομαι δὲ εὐχαριστίας καὶ νοουθεσίας ῥήματα. Ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία τοιαύτη. «Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου;». Τίς δὲ πάσαις ἀκοαῖς παραστήσει τὴν ἐπὶ πᾶσιν αἴνεσιν; Ὅτι γέγονε τὰ ἀμφότερα ἐν καὶ τὸ μεσότοι-
 15 χον τοῦ φραγμοῦ διαλέλνται· ὅτι ἔπαυσας ἡμᾶς ὄντας παραβολὴν ἐν τοῖς ἔθνεσι, κίνησιν κεφαλῆς ἐν τοῖς λαοῖς· ὅτι τοσοῦτον ἡμᾶς ἐκάκωσας, ὅσον τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ διαστάσει γνωρίζαι, καὶ ἀλγεῖν ποιήσας, πάλιν ἀποκατέστησας· ὡ τοῦ παραδόξου τῆς ἰατρείας! παιδεύσας εἰς εἰρήνην διὰ τοῦ μίσους μιση-
 20 θέντος ὡς τάχιστα, καὶ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον οἰκονομήσας, καὶ τοσοῦτον ἡμᾶς διαζεύξας, ὅσον θερμοτέρους προσδραμεῖν ἀλλήλοις· καθάπερ τῶν φυτῶν ἃ βία χερσὶ μετασπώμενα, εἴτα ἀφιέμενα, πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἀνατρέχει, καὶ τὴν πρώτην ἑαυτῶν

31. Βλ. Α' Κορ. 3, 4.

32. Ψαλμ. 105, 2.

33. Πρβλ. Ἐφεσ. 2, 14.

34. Ψαλμ. 43, 15.

τρυπήσει με τὰ βέλη του τὸν νοῦν μας, κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ σκότους, τὸ ὁποῖον ὁ ἴδιος εἶχε ρίψει ἐναντίον μας. Καὶ δὲν ξέρω τί θὰ πρέπει νὰ εἶπω (διότι εἶχαμε φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον), ὥστε νὰ εὐχαριστῆται ὁ ἕνας ἀπὸ τὰ κακὰ τοῦ ἄλλου, καὶ νὰ μὴ πιστεῦωμεν ὅτι χάνομεν τὰ πάντα μετὰ τὸ νὰ καταστρέφωμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Λύεται δὲ πάλιν ἡ γλῶσσά μου τώρα, ὁπότε ὁ Ἰούδας καὶ ὁ Ἰσραὴλ δέχονται μίαν ἐνιαίαν ἀρχήν, καὶ ἡ Ἰερουσαλήμ καὶ ἡ Σαμάρεια συγκεντρώνονται εἰς μίαν, τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ, καὶ δὲν ἀνήκομεν πλέον εἰς τὸν Παῦλον, τὸν Ἀπολλῶ³¹ ἢ τὸν Πέτρον, ἐξ ὀνόματος τῶν ὁποίων ἀλλὰ καὶ ἐναντίον τῶν ὁποίων ὑπερηφανευόμεθα, ἀλλὰ ἔχομεν γίνεαι ὅλοι μαζὶ ὑπῆκοοι τοῦ Χριστοῦ.

8. Ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔχετε καὶ ἐμένα καὶ τὸν λόγον, καὶ ἐπειδὴ με ἔχετε ἐξαναγκάσει μετὰ τὴν ἀγάπην σας, ὅχι βέβαια χωρὶς τὴν θέλησίν μου, θὰ ὁμιλήσω μὲν, ἔστω καὶ διὰ βραχέων, ἐπειδὴ με παρακαλεῖτε νὰ τὸ κάμω. Θὰ εἶπω δὲ λόγους εὐχαριστίας καὶ συμβουλῶν. Ἡ μὲν εὐχαριστία λοιπὸν εἶναι ἡ ἐξῆς: «Ποῖος ἤμπορεῖ νὰ διηγηθῇ τὰ κραταιὰ ἔργα τοῦ Κυρίου;»³², ἢ ποῖος θὰ παρουσιάσῃ εἰς ὄλας τὰς ἀκοὰς τὴν δοξολογίαν του δι' ὄλα; Διότι τὰ δύο ἔχουν γίνεαι ἕνα, καὶ ἔχει διαλυθῇ ὁ τοίχος ὁ ὁποῖος εἶχε τεθῆ ὡς φραγμὸς μεταξὺ των³³. διότι ἔκαμες νὰ παύσουν πλέον νὰ μᾶς χρησιμοποιοῦν ὡς παράδειγμα πρὸς ἀποφυγὴν οἱ εἰδωλολάτραι καὶ νὰ κινοῦν τὴν κεφαλὴν των δι' ἡμᾶς³⁴. διότι μᾶς ἔχεις τιμωρῆσει τόσον, ὅσον ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀγαθοῦ τῆς εἰρήνης, καὶ ἀφοῦ μᾶς ἔκαμες νὰ ὑποφέρωμεν, μᾶς ἔφερες πάλιν εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν. Ὡ πόσον παράδοξος ὑπῆρξεν ἡ θεραπεία! Μᾶς ὠδήγησες πρὸς τὴν εἰρήνην διὰ τοῦ μίσους, τὸ ὁποῖον ἐμισθήθη πολὺ γρήγορα, ἀφοῦ ἔκαμες νὰ ἐπιτευχθῇ μετὰ τὸ ἀντίθετόν του καὶ ἀφοῦ μᾶς ἔνωσες τόσον πολὺ, ὥστε νὰ τρέξωμεν μετὰ περισσοτέραν θερμότητα ὁ ἕνας πρὸς τὸν ἄλλον, ὅπως τὰ φυτὰ, τὰ ὁποῖα, ὅταν λογισθῶν μετὰ τὰ χέρια καὶ ὕστερα ἀφεθῶν ἐλεύθερα, γυρίζουν πάλιν πίσω καὶ ἐπανευρίσκουν τὴν προηγουμένην των φυσικὴν κατάστασιν καὶ

φύσιν, καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον βία μὲν ἀποκλινόμενα, οὐ βία δὲ ἀνορθούμενα. Ὅτι μηκέτι χεὶρ τὸν ὀφθαλμὸν περιφρονεῖ, μηδ' ὀφθαλμὸς χεῖρα· ὅτι μηκέτι ποδῶν κατεξανίσταται κεφαλὴ, μηδὲ κεφαλῆς ἀλλοτριοῦνται πόδες, οὐ μᾶλλον βλάπτοντες ἢ βλαπτό-
 5 μνοι τῇ ἀταξίᾳ καὶ ἀναρχίᾳ, ἣ καὶ τοῦ παντός ἐστι σύγχυσις καὶ διάλυσις· ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη τάξει καὶ θεσμῶ φύσεως, τῷ δι' ἀλλήλων τὰ πάντα συνδήσαντι καὶ φυλάξαντι. Καὶ πεφήραμεν ἐν σῶμα καὶ πνεῦμα ἓν, καθὼς καὶ κεκλήμεθα ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως.

10 9. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ὁ πτωχὸς αἰνέσει σε, πλούσιος ἐξ ἀπόρου γενόμενος· ὅτι ἐθανμάστωσας τὰ ἐφ' ἡμᾶς ἐλέη σου, καὶ προστέθειται τι τοῖς παλαιοῖς διηγήμασιν. «Ὁὗ γὰρ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις»· ὅτι, κόκκον καταβαλῶν, στάχυν ἐκομισάμην· ὅτι, πρόβατα πενθῶν, ποιμένας προσ-
 15 εκτησάμην· καὶ προσλήψομαί γε, εὖ οἶδα, τῶν ποιμένων τὸν τιμιώτατον, εἰ καὶ λόγοις τισὶ πνευματικοῖς τὴν ποιμαντικὴν ἀναβάλλεται, πιστευθέντα μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ τῶν ταλάντων τὴν ἐργασίαν καὶ τοῦ ποιμνίου τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ χρισθέντα τῷ χρίσματι τῆς ἱερωσύνης καὶ τελειώσεως, ἔτι δὲ ἀναβαλλόμενον τὴν
 20 ἐπιστάσιαν ὑπὸ σοφίας, καὶ τὸν λύχνον ὑπὸ τῷ μωδίῳ κατέχοντα

35. Πρὸς Α' Κορ. 12, 25.

36. Ἐφεσ. 4, 4.

37. Ἦσ. 25, 3. Βλ. καὶ Ψαλμ. 73, 21.

38. Ψαλμ. 16, 7.

39. Ρωμ. 5, 20.

40. Ὁ Θεολόγος ἀναφέρεται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν Βασίλειον, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν χειροτονίαν του εἶχεν ἀποσυρθῆ εἰς τὸν Πόντον. Δὲν εἶχε γίνεαι δὲ ἀκόμη ἐπίσκοπος, ὅπως συναίγεται καὶ ἀπὸ τὸ «ἴν' ἐν καιρῷ εὐθέτω καὶ τὴν βακτηρίαν δέξηται...». Τὰ ὅσα λέγει ὁ Γρηγόριος

φανερώνουν ποία είναι ἡ φύσις των· τὸ γὰρ λυγίζουσι δηλαδὴ μὲ τὴν βίαν, ἀλλὰ γὰρ ἐπιστρέφουσι εἰς τὴν θέσιν των ὅχι μὲ τὴν βίαν. Τώρα πλέον δὲν περιφρονεῖ τὸ χέρι τὸ μάτι, οὔτε τὸ μάτι τὸ χέρι. Τώρα πλέον ἢ κεφαλὴ δὲν ἐπαναστατεῖ ἐναντίον τῶν ποδῶν, οὔτε οἱ πόδες ἀποξενώνονται ἀπὸ τὴν κεφαλὴν, καὶ δὲν βλάπτουσι πλέον οὔτε βλάπτονται τὰ μέλη ἀπὸ τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀναρχίαν, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ σύγχυσις καὶ διάλυσιν τῶν πάντων, ἀλλὰ ὅλα μαζὶ φροντίζουν τὸ ἕνα διὰ τὸ ἄλλο³⁵ κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὸν νόμον τῆς φύσεως, ὁ ὁποῖος συνέδεσε καὶ διετήρησε τὰ πάντα, τὸ ἕνα μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ἄλλου. Καὶ ἔχομεν γίνεσθαι ἕνα σῶμα καὶ ἕνα πνεῦμα³⁶, ὅπως μετέχομεν καὶ εἰς τὴν νέαν ἐλπίδα τῆς κλήσεως.

9. Διὰ τοῦτο θὰ σὲ δοξολογήσῃ ὁ πτωχὸς λαὸς³⁷, ὁ ὁποῖος ἐνῶ ἦτο ἄπορος ἔχει γίνεσθαι πλούσιος, διότι ἔχεις δεῖξει κατὰ θαυμαστὸν τρόπον τὴν φιλανθρωπίαν σου πρὸς ἡμᾶς³⁸, καὶ ἔχουσι γίνεσθαι ἀκόμη πιὸ μεγαλοπρεπεῖς αἱ ἀρχαῖαι διηγήσεις. «Διότι ἐκεῖ ὅπου ἠῤῥξήθη ὑπερβολικὰ ἢ ἁμαρτία, ἐκεῖ ἐδόθη εἰς ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον βαθμὸν ἢ χάρις³⁹. Διότι ἐνῶ προσέφερα κόκκον σίτου, ἔλαβον ὀλόκληρον στάχυν· ἐνῶ εἶχα πενθήσει διὰ τὴν ἀπώλειαν προβάτων, προσέλαβα καὶ ἄλλους ποιμένας. Καὶ θὰ προσλάβω βεβαίως, τὸ γνωρίζω πολὺ καλά, τὸν πιὸ τίμιον ποιμένα, ἔστω καὶ ἂν δι' ὠρισμένους πνευματικὸς λόγους ἀναβάλλει γὰρ ἀναλάβῃ τὴν διαποίμανσιν εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει μὲν ἐμπιστευθῆ τὸ Πνεῦμα τὴν ἐργασίαν τῶν ταλάντων καὶ τὴν φροντίδα τοῦ ποιμνίου καὶ ὁ ὁποῖος ἔχει χρισθῆ μὲ τὸ χρίσμα τῆς ἱερωσύνης καὶ τῆς πνευματικῆς ὀλοκληρώσεως, ἀλλὰ ἀναβάλλει ἀκόμη ἀπὸ λόγους σοφίας γὰρ ἀναλάβῃ τὴν ἐπιστάσιν, καὶ διατηρεῖ ἀκόμη κρυμμένον κάτω ἀπὸ τὸν μόδιον τὸν λύχον⁴¹ (τὸν ὁποῖον θὰ το-

ἀφήνουν γὰρ ἐννοηθῆναι ὅτι ἴσως ἦτο παρὼν εἰς τὸν λόγον ὁ Βασίλειος, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ὅμως ἀκόμη διακόψει ὀριστικὰ τὴν μοναχικὴν διαβίωσίν του εἰς τὸν Πόντον.

41. Ματθ. 5, 15.

(ὃν θήσει μετ' ὀλίγον ἐπὶ τὴν λυχνίαν, πᾶσαν τὴν τῆς Ἐκκλησίας ψυχὴν περιλάμποντα, καὶ φῶς ταῖς τριβίαις ἡμῶν ἐσόμενον), ἔτι περισκοποῦντα νόσους, καὶ ὄρη, καὶ νάματα, καὶ τοῖς ἄρπαξι τῶν ψυχῶν λύκοις ἐπινοοῦντα θήρατρα, ἵν' ἐν καιρῷ εὐ-
 5 θέτῳ καὶ τὴν βακτηρίαν δέξεται, καὶ συμποιμαίνῃ τῷ ἀληθινῷ ποιμένι τὸ λογικὸν τοῦτο ποίμνιον, ἐν τόπῳ χλόης κατασκηνῶν τοῖς ἀειθαλέσι τοῦ Θεοῦ λόγοις καὶ ἐκτρέφων ὕδατι ἀναπαύσεως, εἴτουν Πνεύματι. Τοῦτο μὲν οὖν καὶ ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα·
 ἐμοὶ δὲ ἤδη καιρὸς προσθεῖναι τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ τὴν παραίνεσιν·
 10 ποιήσομαι δὲ καὶ ταύτην, ὡς οἶόν τε, βραχυτάτην, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῆς νοθεσίας διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν προειλήφατε καὶ οὐ μακροτέρων δεῖ λόγων τοῖς πείρᾳ πεπαιδευμένοις.

10. Ἔδει μὲν, ἀδελφοί, μήτε διαιρεθῆναι τὸ πρῶτον, μήτε τὸ παλαιὸν ἡμῖν καταλυθῆναι ἀξίωμα καὶ καλλώπισμα· ὧ, καί-
 15 τοι μικρὰν οὖσαν ἡμῶν τὴν ποίμνην, καὶ μηδ' ὀνομάζεσθαι ἀξίαν ἐν ποιμνίοις ἀριθμουμένοις, τοῖς μεγίστοις ἐξ ἴσου εἶχον καὶ πλατυτάτοις· ἔστι δ' ὧν καὶ προετίμων ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Καὶ γὰρ οὕτως εἶχον, ἄλλον μὲν ἄλλο τι καλλώπισμα ἢ μικρὸν, ἢ μεῖζον, τῆς δὲ ἡμετέρας ποίμνης ἰδιώτατον ἦν τὸ ἄρ-
 20 ῥηκτόν τε καὶ ἀστασίαστον· ὥστε δὲ καὶ τὴν Νῶε κιβωτὸν πολ- λάκις ὀνομασθῆναι, μόνην διαφργοῦσαν τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἐπίκλυσιν, καὶ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ἐν αὐτῇ διασώζουσαν. Ἐπειδὴ δὲ ἠλέγχθημεν ὄντες ἄνθρωποι, καὶ οὐ πάντῃ διε- φύγομεν τοῦ πονηροῦ τὸν φθόνον, οὐδὲ τῆς πάντα κατεχούσης

42. Τὸν Χριστὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὁ Γρηγόριος θὰ ἀπέδιδεν εἰς τὸν πατέρα τοῦ χαρακτηρισμὸν ποῦ ἀποδίδεται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ εἰς τὸν Χριστὸν, ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοὶ.

ποθετήσῃ μετ' ὀλίγον εἰς τὸν λυχνοστάτην διὰ τὰ φωτίσῃ ἀπὸ παντοῦ τὴν ψυχὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τὰ γίνῃ φῶς εἰς τὸν δρόμον μας), καὶ περιπλανᾶται ἀκόμη εἰς τὰ δάση καὶ τὰς χαράδρας καὶ εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς πηγὰς, ἐπινοῶν παγίδας διὰ τοὺς λύκους οἱ ὁποῖοι ἀρπάζουν τὰς ψυχὰς, διὰ τὰ δεχθῆ εἰς τὸν κατάλληλον καιρὸν καὶ τὴν ποιμαντικὴν ράβδον καὶ ποιμάνῃ μαζί με τὸν ἀληθινὸν ποιμένα⁴² τὸ λογικὸν αὐτὸ ποίμνιον, ὁδηγῶν αὐτὸ εἰς τόπους ὅπου ὑπάρχει χλόη, εἰς τοὺς λόγους δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, οἱ ὁποῖοι εἶναι πάντα δροσεροί, καὶ ποτίζων αὐτὸ μετὰ τὸ νερὸ τὸ ὁποῖον τὸ δροσίζει⁴³, δηλαδὴ μετὰ τὸ Πνεῦμα. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα λοιπὸν καὶ ἐλπίζομεν καὶ εὐχόμεθα. Ἐγὼ δὲ εἶναι πιά καιρὸς νὰ προσθέσω καὶ τὴν συμβουλήν εἰς τὴν εὐχαριστίαν. Θὰ τὴν κάμω δὲ καὶ αὐτὴν ὅσον τὸ δυνατόν πρὸ σύντομον, ἐπειδὴ μετὰ τὰ ἔργα σας αὐτὰ τὴν ἔχετε ἐφαρμόσει κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συμβουλευῆ κανεὶς διὰ μακρῶν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀποκτήσει πείραν ἀπὸ τὰ ἔργα.

10. Θὰ ἔπρεπε μὲν, ἀδελφοί μου, νὰ μὴ εἶχαμε διαιρεθῆ κατ' ἀρχὴν, οὔτε νὰ εἶχεν ἐξαφανισθῆ τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο στολίδι καὶ καύχημα, τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ εἶναι μικρὸν τὸ ποίμνιόν μας καὶ ἴσως οὔτε ἄξιον νὰ συγκαταλέγεται εἰς τὰ ποίμνια, εἶχα εἰς τὸν ἴδιον βαθμὸν μετὰ τὰ πρὸ μεγάλα καὶ ἐκτεταμένα ποίμνια· μάλιστα δὲ τὸ θεωροῦσα ἀνώτερον καὶ ἀπὸ ὠρισμένα μετὰ τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος. Διότι τὸ καθένα τῶν εἶχε καὶ κάποιον στολίδι καὶ καύχημα ἢ μικρὸν ἢ μέγαν, ἐνῶ τὸ ἐντελῶς ἰδιαιτέρον καύχημα καὶ στολίδι τοῦ ἰδικοῦ μας ποιμνίου ἦτο ἡ ἄρρηκτος ἐνότης καὶ ἡ ἔλλειψις ταραχῶν καὶ στάσεων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ τὸ παρομοιάσουν πολλὰς φορές πρὸς τὴν κιβωτὸν τοῦ Νῶε, ἐπειδὴ ἦτο τὸ μόνον τὸ ὁποῖον εἶχε διαφύγει τὴν ἀναστάτῳσιν ὄλου τοῦ κόσμου καὶ εἶχε διαφυλάξει τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας. Ἐπειδὴ δὲ εἴμεθα ἄνθρωποι καὶ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ ἀποφύγωμεν ἐντελῶς τὸν φθόνον τοῦ πονηροῦ, οὔτε ἔχομεν γίνεαι ἀπὸ τὴν φύσιν μας

43. Βλ. Ψαλμ. 22, 2.

νόσον κρείττους πεφήναμεν, ἀλλὰ τῆς κοινῆς συμφορᾶς μέρος, καὶ αὐτοὶ μετειλήφαμεν, καὶ τὴν καλὴν καὶ πατρῴαν κληρονομίαν, τὸ τῆς ὁμοιοῦς ἀγαθόν, οὐκ εἰς τέλος διεφυλάξαμεν, οὐ μικρὸν μὲν κἀνταῦθα τοὺς ἄλλους ἐπλεονεκτήσαμεν (εἴ τι δεῖ
 5 καὶ καυχῆσασθαι κατὰ τῆς ἡμετέρας ἔχθρας Χριστῷ θαρρῆσαντας), τὸ καὶ τελευταῖοι ταῦτα παθεῖν, καὶ πρῶτοι διορθωθῆναι. Τὸ μὲν γὰρ ἀρρώσθησθαι τῆς κοινῆς φύσεως καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης, ἢ πάντων ἀπιτεται, καὶ τῶν λίαν ἰσχυρῶν τὸ σῶμα καὶ τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ θεραπευθῆναι καὶ πρὸς ἀλλήλους
 10 ἐπανελθεῖν, τοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἢ καλῶς ἡμῖν καὶ δικαίως ἐβράβευσε καὶ κρείττον ἢ κατὰ τὰς ἡμετέρας εὐχὰς καὶ τὰς τῶν ἄλλων ἐλπίδας.

11. Ἡμεῖς τε γὰρ τὰς δοθείσας τῷ τμήματι κεφαλὰς, ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας καινοτομηθείσας, καὶ εἰς βοήθειαν τοῦ ὀρθοῦ λό-
 15 γου κάμνοντος, ἐν χάριτι προσηκάμεθα, καὶ οὐχ ὡς ἐχθροὺς ἀπεστράφημεν, ἀλλ' ὡς ἀδελφοὺς περιεπτυσάμεθα μικρὸν ὑπὲρ κλήρου πατρικοῦ στασιάσαντας ἀδελφικῶς, ἀλλ' οὐ πονηρῶς· καὶ τῆς μὲν ἔχθρας οὐκ ἐπηνέσαμεν, τοῦ ζήλου δὲ ἀπεδεξάμεθα· κρείσσων γὰρ ἐμπαθοῦς ὁμοιοῦς ἢ ὑπὲρ εὐσεβείας διάστασις·
 20 καὶ διὰ τοῦτο προσθήκη ἐαυτῶν τὴν ὑφαίρεσιν πεποιήμεθα, κλέψαντες ἀγάπῃ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπίνοιαν, καὶ τοσοῦτον τῆς τάξεως ἐναλλάξαντες, ὅσον μὴ τῇ ψήφῳ τὴν χάριν ἀκολουθήσαι, τὴν δὲ ψῆφον τῇ χάριτι, καὶ χερσὶν ἀλλοτριαῖς εἰς ταύτην προσ-
 25 τὴν κατὰ τοῦ γράμματος ἀφέντες ὑπόνοιαν, τῷ πνεύματι προσ-

ἀνώτεροι ἀπὸ τὴν ἀσθένειαν ἢ ὁποία κατέχει τὰ πάντα, ἀλλὰ ἔχομεν λάθει καὶ ἡμεῖς ἕν μέρος ἀπὸ τὴν κοινὴν συμφορὰν, καὶ δὲν διετηρήσαμεν μέχρι τέλους τὴν καλὴν πατρικὴν κληρονομίαν, τὸ ἀγαθὸν δηλαδὴ τῆς ὁμοιοῦσ, ἔχομεν μὲν καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἔναντι τῶν ἄλλων τὸ οὐχὶ ἀσήμαντον πλεονέκτημα (ἐὰν βεβαίως θὰ πρέπει νὰ καυχηθῶμεν μὲ τὸ θάρρος τοῦ Χριστοῦ ἔναντι τῆς ἔχθρας μας) νὰ πάθωμεν τελευταῖοι τὰ πράγματα αὐτὰ καὶ νὰ διορθωθοῦμε πρῶτοι. Διότι τὸ νὰ ἀρρωστήσῃ μὲν κανεὶς ὀφείλεται εἰς τὴν κοινὴν φύσιν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ἢ ὁποία ἐπηρεάζει τοὺς πάντας, ἀκόμη καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶναι πολὺ ἰσχυροὶ κατὰ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὸν νοῦν, τὸ νὰ θεραπευθῇ δὲ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν κοινωνίαν μετὰ τῶν ἄλλων εἶναι ἴδιον τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς χάριτος, ἢ ὁποία καλῶς καὶ δικαίως μᾶς ἔδωσε τὸ βραβεῖον καὶ μάλιστα κατὰ τρόπον καλύτερον ἀπὸ τὰς προσευχὰς καὶ τὰς προσδοκίας μας καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν ἄλλων.

11. Διότι ἡμεῖς τὰς κεφαλὰς, αἱ ὁποῖαι ἐδόθησαν εἰς τὸ τμήμα ὡς νεωτεριστικαὶ χάριν τῆς εὐσεβείας καὶ ὡς προσπαθοῦσαι νὰ βοηθήσουν τὸν ὀρθὸν λόγον ὁ ὁποῖος ἐταλαιπωρεῖτο, τὰς ἐπλησιάσαμεν μὲ κατανόησιν καὶ δὲν τὰς ἀπεφύγαμεν ὡς ἐχθρικάς, ἀλλὰ τὰς ἐνηγκαλίσθημεν ὡς ἀδελφούς, οἱ ὁποῖοι ἐπανεστάτησαν μὲν ἐπ' ὀλίγον ἔναντι τῆς πατρικῆς κληρονομίας ἀλλὰ ὄχι μὲ πονηρὸν σκοπὸν. Καὶ δὲν ἐπαινέσαμεν μὲν τὴν ἔχθραν, ἀλλὰ ἀπεδέχθημεν τὸν ζῆλόν των. Διότι ἡ διαφορὰ καὶ ἡ διάσπασις χάριν τῆς εὐσεβείας εἶναι καλυτέρα ἀπὸ ὁμόνοιαν πλήρη παθῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δέ, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς εἶχεν ἀφαιρεθῆ τὸ μετετρέψαμεν εἰς προσθήκην ὑπὲρ ἡμῶν, ἀφοῦ ἐκλέψαμε μὲ τὴν ἀγάπην τὴν ἔναντιον μας ἐπιβουλὴν καὶ ἀλλάξαμε τόσον πολὺ τὴν τάξιν, ὥστε νὰ μὴ ἀκολουθήσῃ ἡ χάρις τὴν γνώμην, ἀλλὰ νὰ προηγηθῇ ἡ χάρις τῆς γνώμης καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ξένα χέρια, ἀφοῦ ἀφήσαμε νὰ μᾶς προλάβῃ μόνον ἐπ' ὀλίγον τὸ Πνεῦμα. Σεῖς δὲ ἀφοῦ ἔχετε ἐγκαταλείψει τὰς πονηρὰς σκέψεις τὰς ὁποίας σὰς εἶχε δημιουργήσει

εδράμετε· τῆς μὲν ἀπλότητος οὐκ ἐπαινέσαντες ἐπὶ τῷ φαινο-
 μένῳ τῶν ῥημάτων, ἀσέβειαν δὲ οὐκ ἐγκαλέσαντες· ἀλλ' εἰδό-
 τες, ὅτι ἄπτωτος παρ' ἡμῖν ἡ Τριάς καὶ ἀσάλευτος, οὐδέν γε
 ἦττον ἢ ἐν αὐτῇ τῇ φύσει, καὶ τὸ περικόψαι τι τῶν τριῶν ἢ
 5 ἀποξενῶσαι ἴσον ἡμῖν καὶ τὸ πᾶν ἀνελεῖν, καὶ κατὰ πάσης
 χωρῆσαι γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τῆς θεότητος. Καὶ ταῦτα παρ' αὐτὴν
 ἀλλήλων ὑπεραπολογούμεθα τὴν διάστασιν, ἔστιν ὅτε καὶ παρ' οἷς
 ἀνθρώπων, ὅπερ δὴ καὶ μέγιστος τῆς ἀληθείας ἔλεγχος, οὐδὲ
 ὑπὸ τοῦ καιροῦ νικωμένης, οὐδὲ τῆς ἔχθρας παντελῶς τὸν
 10 σπινθῆρα τῆς ἐν ἡμῖν ἀγάπης καταλούσης· ὅτι τὸ μέγιστον
 ὑπῆν ἡμῖν καὶ στασιάζουσιν ἢ ὁμοδοξία, καὶ τὸ συνειδέναι
 μὴ ἑτεροζυγοῦσι περὶ τὴν ἀλήθειαν, μηδ' ἐναντίως διακειμέ-
 νοις, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι μεμορφωμένοις τῆς πίστεως,
 καὶ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐλπίδος.

15 12. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν εἰς ὁμόνοιαν τοῖς γνησίοις
 τὰ πρὸς τὸν Θεόν, ὡς ἡ περὶ Θεοῦ συμφωνία· καὶ οὐδὲν οὕτως
 ἔτοιμον εἰς διάστασιν, ὡς ἡ περὶ τοῦτο διαφωνία. Καὶ γὰρ ὁ τὰ
 ἄλλα ἐπιεικέστατος περὶ τοῦτο θερμότητος, καὶ ὁ πραῖς ὄντως
 γίνεται μαχητής, ὅταν ἴδῃ μακροθυμία Θεόν, ζημιούμενος μᾶλ-
 20 λον δὲ Θεὸν ζημιῶν τῷ ἑαυτοῦ πτώματι, τὸν ἡμᾶς πλουτοῦντά τε
 καὶ πλοντίζοντα. Οὕτω μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, ἡμεῖς καὶ τὴν διά-
 στασιν μετριώτεροι· ὡς περιφανεστέραν γενέσθαι καὶ τὴν ὁμό-
 νοιαν τῆς διαζεύξεως, καὶ μικροῦ τὸ μέσον κλαπῆναι τοῖς ἀμφο-
 τέρωθεν δεξιούϊς· ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔξαρκεῖ τὸ τάχος τῆς εἰρήνης πρὸς

τὸ γράμμα, ἐτρέξατε πρὸς τὸ πνεῦμα, χωρὶς νὰ ἐπαινέσετε μὲν τὴν φαινομενικὴν ἀπλότητα τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ κατηγορήσετε τοῦτο ὡς ἀσέβειαν, ἐπειδὴ ἐγνωρίζατε ὅτι ἡ Τριάς παραμένει εἰς ἡμᾶς σταθερὰ καὶ ἀσάλευτος, κατὶ τὸ ὁποῖον ὀφείλετε εἰς τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν τῆς, καὶ ὅτι τὸ νὰ περικόψη κάποιος κατὶ ἀπὸ τὰ τρία πρόσωπα ἢ νὰ ἀποξενώσει κάποιος ἀπ' αὐτά, εἶναι τὸ ἴδιον ὡσάν νὰ καταστρέφῃ τὸ πᾶν καὶ νὰ ἐπιτίθεται μὲ ἀκάλυπτον τὴν κεφαλὴν ἐναντίον ὀλοκλήρου τῆς θεότητος. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐχρησιμοποιοῦσαμεν διὰ νὰ δικαιολογήσωμεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, μολονότι ὑπῆρχεν ἡ μεταξύ μας διαφορὰ, ἐνίστε δὲ καὶ παρὰ τὰς προσωπικὰς μεταξύ ὀρισμένων διαφορὰς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὸ πιὸ μεγάλο καὶ ἀλάνθαστο κριτήριον τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία οὔτε ἀπὸ τὸν καιρὸν κατανικᾶται, οὔτε καταλύει τὸν σπινθῆρα τῆς ἀγάπης ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μέσα μας. Διότι ἀκόμη καὶ βταν εἶχαμε φατριασθῆ ὑπῆρχε μέσα μας τὸ πιὸ σημαντικόν, δηλαδὴ ἡ κοινὴ πίστις, καὶ τὸ ὅτι ἐγνωρίζαμεν ὅτι δὲν εἶχαμεν διαφορὰς ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὔτε εἴμεθα ἀντίθετοι, ἀλλὰ εἶχαμε διαμορφωθῆ μὲ τὸν ἴδιον χαρακτῆρα τῆς πίστεως καὶ τῆς πρώτης μας ἐλπίδος.

12. Διότι τίποτε δὲν εἶναι τόσο ἰσχυρὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν ὀμόνοιαν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰλικρινῶς διατεθειμένοι ἐναντι τοῦ Θεοῦ, ὅσον τὸ νὰ συμφωνοῦν διὰ τὸν Θεόν. Καὶ τίποτε πάλιν δὲν εἶναι τόσο πρόσφορον νὰ ὀδηγήσῃ εἰς σύγκρουσιν καὶ διχόνοιαν, ὅσον ἡ διαφωνία δι' αὐτόν. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶναι πολὺ ἡρεμος ὡς πρὸς τὰ ἄλλα, γίνεται πολὺ θερμὸς δι' αὐτό, καὶ ὁ πρᾶος γίνεται ἀληθινὸς μαχητῆς, ὅταν ἴδῃ τὸν Θεόν νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ὀργὴν του, καὶ ζημιώνει ἔτσι τὸν ἑαυτὸν του, μὲ τὴν πτώσιν του, ἢ μᾶλλον τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος μᾶς κάνει πλουσίους καὶ πλουτίζει. Ἐτσι μὲν λοιπόν, ὅπως ἔχω εἶπει, ἡμεῖς εἴμεθα πιὸ ἡπιοὶ εἰς τὴν διαφωνίαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνῃ πιὸ λαμπρὰ ἀπὸ τὴν διένεξιν ἢ ὀμόνοιαν, καὶ νὰ ἐπιτύχουν σχεδὸν τὸ μέσον οἱ ἱκανοὶ καὶ ἐπιδέξιοι ἀπὸ κάθε παράταξιν. Ἐπειδὴ ὀμως ἡ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν ἐπετεύχθη ἡ εἰρήνη δὲν εἶναι ἀρκετὴ νὰ

τὴν ἀσφάλειαν, εἰ μὴ τις καὶ λόγος ὁ ταύτην κρατῶν φανεῖη, καὶ Θεὸς ἔλθοι τῷ λόγῳ σύμμαχος, παρ' οὗ καλὸν ἅπαν καὶ ἄρ-
 χεται, καὶ εἰς τέλος ἔρχεται· φέρε καὶ δι' εὐχῶν, καὶ διὰ λογι-
 σμῶν βεβαιωσώμεθα ταύτην εἰς δύναμιν, ἐκεῖνο πρῶτον ἐνθου-
 5 μηθέντες, ὅτι κάλλιστον μὲν τῶν ὄντων καὶ ὑψηλότατον Θεός, εἰ
 μὴ τῷ φίλον καὶ ὑπὲρ τὴν οὐσίαν ἄγειν αὐτόν, ἢ ὄλον ἐν αὐτῷ
 τιθέναι τὸ εἶναι, παρ' οὗ καὶ τοῖς ἄλλοις· δεύτερον δὲ ὅσα ἐκ
 Θεοῦ πρῶτα καὶ περὶ Θεόν, τὰς ἀγγελικὰς λέγω δυνάμεις καὶ
 οὐρανίους, αἶ, πρῶται σπῶσαι τοῦ πρώτου φωτός, καὶ τῷ τῆς
 10 ἀληθείας λόγῳ τρανούμεναι, φῶς εἰσι καὶ αὐταὶ τελείου φωτός
 ἀπανγνάσματα· τούτων δὲ οὐδὲν οὕτως ἴδιον, ὡς τὸ ἄμαχόν τε καὶ
 ἀστασίαστον. Οὕτε γὰρ ἐν θεότητι στάσις, ὅτι μηδὲ λύσις· λύ-
 σις γὰρ στάσεως ἔκγονον· ἀλλὰ τοσοῦτον τὸ τῆς ὁμοιοῦσας καὶ
 πρὸς ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὰ δεύτερα, ὥστε καὶ προσηγορίαν τῷ
 15 Θεῷ γενέσθαι μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων οἷς χαίρει
 καλούμενος, τοῦτο τὸ πλεονέκτημα. Εἰρήνη γὰρ καὶ ἀγάπη καὶ
 τὰ τοιαῦτα ὀνομάζεται, ἡμῖν παρέχων διὰ τῶν ὀνομάτων ὡς
 Θεοῦ τούτων μεταποιεῖσθαι τῶν ἀρετῶν.

13. Ἐγγέλων δὲ ὁ μὲν στασιάσαι τολμήσας, καὶ ὑπὲρ τὴν
 20 ἀξίαν ἀρθῆναι κατέναντι Κυρίου παντοκράτορος τραχηλιάσας
 καὶ τὴν ὑπὲρ τὰ νέφη καθέδραν ἐπινοῶν, ὡς ὁ τοῦ προφήτου λό-
 γος, δίκην ἔδωκε τῆς ἀπονοίας ἀξίαν, σκότος ἀντὶ φωτός εἶναι
 κατακριθεὶς, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν ὑφ' ἑαυτοῦ γενόμενος·
 οἱ δὲ λοιποὶ μένουσιν ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν ἀξίας, ἧς πρῶτον τὸ εἰρη-

44. Ἐφεσ. 2, 14.

45. Α' Ἰω. 4, 8.

46. Ἦσ. 14, 14.

ἔξασφαλίση τὴν διάρκειάν της ἂν δὲν παρουσιασθῆ καὶ κάποιος λόγος νὰ τὴν συγκρατῆ καὶ δὲν ἔλθῃ ὡς σύμμαχος εἰς τὸν λόγον ὁ Θεός, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀρχίζει καὶ εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει κάθε καλόν. Ἐμπρὸς λοιπὸν ἄς τὴν δυναμώσωμεν καὶ μὲ προσευχὰς καὶ μὲ τὰς σκέψεις μας, ἀφοῦ ἐνθυμηθῶμεν κατὰ πρῶτον λόγον ὅτι τὸ πιὸ καλὸν μὲν καὶ τὸ πιὸ ὑψηλὸν ἀπὸ τὰ ὄντα εἶναι ὁ Θεός, ἂν βεβαίως δὲν θέλῃ κανεὶς νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς ὑπὲρ τὴν οὐσίαν ἢ νὰ ἀναγάγῃ εἰς αὐτὸν τὴν ὑπαρξιν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν παίρνουν καὶ τὰ ἄλλα ὄντα, καὶ κατὰ δεύτερον τὰ πρῶτα μετὰ ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸν ὄντα, ἐννοῶ τὰς ἀγγελικὰς καὶ ἐπουρανίους δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι, ἐπειδὴ παίρνουν πρῶτες φῶς ἀπὸ τὸ πρῶτον φῶς καὶ ἐπειδὴ λαμπρύνονται ἐπίσης μὲ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, εἶναι καὶ αὐτὲς φῶς, ἀντανάκλασις τοῦ τελείου φωτός. Τὸ κατ' ἐξοχὴν δὲ χαρακτηριστικὸν τῶν εἶναι τὸ ὅτι δὲν συγκρούονται καὶ δὲν ἐπαναστατοῦν. Διότι οὔτε εἰς τὴν θεότητα ὑπάρχει διαφωνία, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει διαίρεσις (διότι ἡ διαφωνία εἶναι παράγωγον τῆς διαιρέσεως), ἀλλὰ ὑπάρχει τόσο μεγάλη ὁμόνοια καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν τὴν θεότητα καὶ πρὸς τὰ ἕκτος τῆς θεότητος, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ ἡ ἀρετὴ αὐτὴ ὀνομασίαν τοῦ Θεοῦ μαζί μὲ τὰς ἄλλας καὶ μάλιστα πρὶν ἀπὸ ἕκείνας μὲ τὰς ὁποίας εὐχαριστεῖται νὰ τὸν ὀνομάζουν. Διότι εἶναι πράγματι εἰρήνη⁴⁴ καὶ ἀγάπη⁴⁵ καὶ ἔτσι καὶ ὀνομάζεται, βοηθῶν ἡμᾶς διὰ τῶν ὀνομάτων του αὐτῶν νὰ ἀποκτήσωμεν τὰς ἀντιστοίχους ἀρετάς.

13. Ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους δὲ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ ἐπαναστατήσῃ καὶ ὑπερηφανευθεὶς ἠθέλησε νὰ ὑψωθῆ πάνω ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του ἔναντι τοῦ Κυρίου τοῦ παντοκράτορος, καὶ ἐπεδίωξε νὰ στήσῃ τὸν θρόνον του πάνω ἀπὸ τὰ νέφη, ὅπως λέγει ὁ προφήτης⁴⁶, ἐτιμωρήθη ὅπως ἤξιζεν ἡ παραφροσύνη του καὶ κατεδικάσθη νὰ εἶναι σκότος ἀντὶ νὰ εἶναι φῶς, ἢ, διὰ νὰ ὀμιλήσωμεν μὲ περισσοτέραν ἀκρίβειαν, κατεδίκασεν ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτὸν του. Οἱ ὑπόλοιποι δὲ παραμένουν εἰς τὸ ἀξίωμα των, τοῦ ὁποῖου τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἔλλειψις

ναῖον καὶ ἀστασίαστον, τὸ ἐν εἶναι λαβόντες παρὰ τῆς ἐπαινετῆς καὶ ἀγίας Τριάδος, παρ' ἧς καὶ τὴν ἔλλαμψιν. Ἐπεὶ κἀκεῖνη εἰς Θεὸς ἐστὶ τε καὶ εἶναι πιστεύεται, οὐχ ἤττον διὰ τὴν ὁμόνοιαν ἢ τὴν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Ὡστε Θεοῦ μὲν καὶ τῶν θεῶν
 5 ἐγγύς, ὅσοι τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσπαζόμενοι φαίνονται καὶ τῷ ἐναντίῳ τῇ στάσει ἀπεχθανόμενοι τε καὶ δυσχεραίνοντες· τῆς δ' ἀντικειμένης μερίδος ὅσοι πολεμικοὶ τὸν τρόπον, καὶ τὸ εὐδόκιμον τῷ καινῷ θηρώμενοι, καὶ τῇ ἐαυτῶν αἰσχύνῃ καλλωπιζόμενοι· ἐπεὶ κἀκεῖνος αὐτὸς τε στασιάζει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ τῷ
 10 πολυειδεῖ, καὶ τοῖς πάθεσι, κἄν τοῖς ἄλλοις, ταυτὸ τοῦτο ἐνεργεῖ, ὡς ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς καὶ μισόκαλος, ἵν' ἐν σκοτομήνῃ κατατοξεύῃ τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, τῷ ζῶφῳ τῆς στάσεως ἑαυτὸν ἐγκρούπτων, ὥσπερ οἶμαι, καὶ τοῖς καθ' ἕκαστον πρόσεισι σοφιστικῶς τὰ πολλὰ καὶ πανούργως, καὶ οἶον
 15 χώραν ἐν ἡμῖν ὑπανόλων ἑαυτῷ διὰ τῆς τέχνης, ἵν' ὄλως εἰσπέση, καθάπερ ἀριστεὺς στρατὸς κατὰ τὸ παραρῶν γινόμενον τοῦ τειχίου ἢ τῆς παρατάξεως.

14. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο, καὶ τοσοῦτον, εἰς εὐνοίας τε καὶ συμφωνίας ἀνάγκην, ἢ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν μίμησις· πρὸς δὲ βλέ-
 20 πειν ἀσφαλὲς μόνον τὴν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένην ψυχὴν, ἵν' ὡς μάλιστα τὸ εὐγενὲς αὐτῇ διασώζηται διὰ τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως, καὶ ὡς ἐφικτὸν ὁμοιώσεως· δεῦτερον δὲ ἀναβλέψωμεν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ εἰς τὴν γῆν κάτω, θείας φωνῆς ἀκούσοντες, καὶ καταμάθωμεν νόμους κτίσεως· ὅτι οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ

47. Ἐννοεῖ τὸν πρῶτον στασιαστήν, τὸν Ἐωσφόρον, ὃ ὁποῖος προκαλεῖ ὄλας τὰς μετέπειτα στάσεις.

στάσεων, ἀφοῦ ἔχουν λάβει τὴν ἰδιότητα τοῦ νὰ εἶναι ἐν ἀπὸ τὴν ἀξίαν δοξολογίας καὶ ἀγίαν Τριάδα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχουν λάβει καὶ τὸν φωτισμόν. Ἐπειδὴ καὶ ἐκείνη καὶ εἶναι καὶ πιστευόμεν ὅτι εἶναι ἓνας Θεὸς ὄχι ὀλιγώτερον ἐξ αἰτίας τῆς ὁμοιοῦς ἀπὸ ὅσον ἐξ αἰτίας τῆς ἰδίας οὐσίας. Ὡστε ἀνήκουν μὲν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εὐρίσκονται κοντὰ εἰς τὰ θεῖα ὅσοι ἀποδέχονται καὶ ἐκτιμοῦν τὸ λαμπρὸν ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης καὶ ἀπεχθάνονται καὶ στενοχωροῦνται διὰ τὸ ἀντίθετον, δηλαδὴ τὴν διχόνοιαν. Εἰς τὴν ἀντίθετον δὲ παράταξιν ἀνήκουν ὅσοι εἶναι ἐπιθετικοὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους καὶ προσπαθοῦν νὰ κατακτήσουν τὴν ἐπιτυχίαν μὲ παραδοξότητος καὶ καμαρώνουν μὲ τὴν καταισχύνην των, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος⁴⁷ στασιάζει ὁ ἴδιος πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ μὲ τὰς πολλὰς μορφάς του καὶ μὲ τὰ πάθη καὶ μὲ τὰς ἄλλας του πράξεις αὐτὸ τὸ πρᾶγμα κάνει, ἐπειδὴ εἶναι ἀπ' ἀρχῆς δολοφόνος τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐχθρὸς τοῦ καλοῦ, διὰ νὰ πληγῶνῃ μὲ βέλη εἰς τὸ σκοτάδι τὸ κοινὸν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, κρύπτων τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ σκότος καὶ τὴν παροχήν τῆς στάσεως, ὅπως νομίζω ὅτι βάζει μὲ σοφιστικoὺς τρόπους καὶ πανουργίαν εἰς τὸν καθ' ἓνα τὰ πολλὰ καὶ προετοιμάζει κατὰ κάποιον τρόπον χῶρον διὰ τὸν ἑαυτὸν μου μέσα μας διὰ νὰ εἰσέλθῃ ὀλόκληρος, ὅπως εἰσέρχεται ὁ νικητὴς στρατὸς ἀπὸ τὸ ρῆγμα τοῦ τείχους ἢ τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως.

14. Τὸ πρῶτον λοιπὸν καὶ τόσον σημαντικὸν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον δείχνει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὀρθῆς σκέψεως καὶ τῆς ὁμοιοῦς, εἶναι τοῦτο, ἢ μίμησις δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων πραγμάτων, πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ μόνον πρέπει νὰ ἀποδλέπη ἢ κατ' εἰκόνα Θεοῦ δημιουργηθεῖσα ψυχὴ διὰ νὰ πορευεταὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς καὶ διὰ νὰ διατηρήσῃ κυρίως τὴν εὐγενῆ τῆς καταγωγῆν καὶ κατὰ τὸ δυνατόν τὴν ἰκανότητα νὰ γίνῃ ὁμοία μὲ τὸν Θεὸν μὲ τὸ νὰ προσβλέπη πρὸς αὐτά. Κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ἄς στρέψωμεν τὸ βλέμμα πρὸς τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ πρὸς τὴν γῆν κάτω διὰ νὰ ἀκούσωμεν τὴν θείαν φωνὴν καὶ νὰ γνωρίσωμεν καλῶς τοὺς νόμους τῆς φύσεως. Διότι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ

θάλασσα καὶ ὁ σύμπας οὗτος κόσμος, τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ στοι-
 χεῖον καὶ περιβόητον, ᾧ καὶ δηλοῦται Θεὸς σιωπῇ κηρυττόμε-
 νος, ἕως μὲν εὐσταθεῖ καὶ εἰρηνεύει πρὸς ἑαυτόν, ἐν τοῖς ἰδίοις
 ὄροις μένων τῆς φύσεως, καὶ οὐδὲν τοῦ ἐτέρου κατεξανίσταται,
 5 οὐδὲ τῶν τῆς εὐνοίας ἐκβαίνει δεσμῶν, οἷς ὁ τεχνίτης Λόγος τὸ
 πᾶν συνέδησε, κόσμος τέ ἐστιν, ὡσπερ λέγεται, καὶ κάλλος ἀ-
 πρόσιτον, καὶ οὐδὲν μὴ ποτε τούτου τις ἐπινοήσειε λαμπρότε-
 ρον ἢ μεγαλοπρεπέστερον. Ὅμοῦ δὲ τοῦ εἰρηνεύειν πέπνυται
 καὶ τοῦ εἶναι κόσμος. Ἡ γὰρ οὐ δοκεῖ σοι οὐρανὸς μὲν εὐτάκτως
 10 ἀέρι καὶ γῆ κοινωνῶν, τῷ μὲν φωτός, τῇ δὲ ὑετῶν, εὐνοίας κρα-
 τεῖσθαι νόμῳ; γῆ δὲ καὶ ἀήρ, ἡ μὲν τροφάς, ὁ δὲ τὸ ἀναπνεῖν
 χαριζόμενοι ζώοις ἅπασι, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ζῆν συνέχοντος, γο-
 νέων ἀπομιμῆσθαι φιλοστοργίαν;

15 15. Ὡραι δὲ ἡμέρως κρινάμεναι, καὶ κατὰ μικρὸν ἀλλή-
 λαις ὑπεξιοῦσαι, καὶ τὸ τῶν ἄκρων αὐστηρὸν τῇ μεσότητι τι-
 θασσεύουσαι, πρὸς τε ἡδονὴν ἅμα καὶ χρεῖαν ἐπιτηδείως εἰρή-
 νη βραβεύεσθαι; Τί δὲ ἡμέρα καὶ νύξ, ἰσομοιρίαν πρὸς ἀλλήλας
 λαχοῦσαι καὶ περιτροπὴν ἔμμετρον, καὶ ἡ μὲν εἰς ἔργον ἡμᾶς
 ἐγείρουσα, ἡ δὲ ἀναπαύουσα; Τί δὲ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ κάλ-
 20 λος ἀστέρων καὶ πλῆθος, ἐν τάξει φαινομένων τε καὶ ὑπανιόν-
 των; Θάλασσα δὲ καὶ γῆ πρῶως ἀλλήλαις ἐπιμιγνόμενα, καὶ
 διαδιδόντα χρηστῶς, καὶ ἀντιλαμβάνοντα φιλανθρώπως τὸν ἄν-
 θρωπον τρέφει, καὶ ἀνθρώπῳ τὰ παρ' ἑαυτῶν χορηγοῦντα πλου-
 σίως καὶ φιλοτίμως; Ποταμοὶ δὲ δι' ὄρέων καὶ πεδίων ἐλκόμε-
 25 νοι καὶ οὐχ ὑπερβαίνοντες, ὅτι μὴ πρὸς τὸ χρήσιμον, οὐδὲ ἐπι-
 στρέφοντες καλῶσαι τὴν γῆν; Στοιχείων δὲ μίξεις καὶ κράσεις

ἡ θάλασσα καὶ ὁλος αὐτὸς ὁ κόσμος, τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν δημιουργήμα τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ ὁποῖον καὶ φανερώνεται ὁ Θεὸς κηρυττόμενος ἀπὸ τὴν σιωπὴν, δταν μὲν εὐρίσκεται εἰς ἰσορροπίαν καὶ ζῆ εἰρηνικά μὲ τὸν ἑαυτὸν του παραμένων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς φύσεώς του καὶ δὲν ἐπαναστατεῖ τίποτε ἐναντίον τοῦ ἄλλου οὔτε ξεπερνᾷ τὰ λογικὰ δεσμὰ μὲ τὰ ὁποῖα ὁ τεχνίτης Λόγος ἐσυνταίριασε τὸ πᾶν, καὶ εἶναι κόσμος, ὅπως καὶ λέγεται, καὶ ἀπλησίαστον κάλλος, καὶ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ποτὲ νὰ ἐπινοήσῃ κανεὶς κάτι πρὸ λαμπρὸν ἢ πρὸ μεγαλοπρεπὲς ἀπὸ αὐτόν. Ὅταν δὲ παύσῃ νὰ εἰρηνεύῃ, παύει νὰ εἶναι καὶ κόσμος. Διότι τὸ νὰ ἔχῃ κοινὸν ὁ οὐρανὸς κατὰ θαυμαστήν τάξιν μὲ τὸν ἀέρα μὲν τὸ φῶς, μὲ τὴν γῆν δὲ τὰς βροχάς, δὲν νομίζεις ὅτι ὀφείλεται εἰς κάποιον λογικὸν νόμον προνοίας; Ἐπίσης ἡ γῆ καὶ ὁ ἀήρ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἡ μὲν γῆ χαρίζει τὰς τροφάς καὶ ὁ οὐρανὸς τὴν ἀναπνοὴν εἰς ὅλα τὰ ζῶα, δὲν συντηροῦν τὴν ζωὴν μὲ αὐτά, μιμούμενα τὴν στοργὴν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν γονέων;

15. Αἱ ἐποχαὶ δὲ αἱ ὁποῖαι διαχέονται ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ αἱ ὁποῖαι ἀντικαθιστοῦν σιγὰ - σιγὰ ἢ μία τὴν ἄλλην, μετριάζουσαι τὰς μεγάλας ἀντιθέσεις τῶν ἄκρων μὲ μίαν μέσῃν κατάστασιν καὶ συνδυάζουσι κατὰ τρόπον σοφὸν τὴν εὐχαρίστησιν μὲ τὴν ἀνάγκην, δὲν καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴν εἰρήνην; Τί συμβαίνει δὲ μὲ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα, αἱ ὁποῖαι εἶναι συμμετρικαὶ μεταξύ των καὶ διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλην, καὶ ἡ μὲν μία μᾶς ξυπνᾷ διὰ νὰ ἐργασθῶμεν ἐνῶ ἡ ἄλλη μᾶς ξεκουράζει; Τί ἐπίσης μὲ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἄστρον, τὰ ὁποῖα ἀνατέλλουσι καὶ δύουσι μὲ πολλὴν τάξιν; Ἡ θάλασσα δὲ καὶ ἡ ξηρὰ, αἱ ὁποῖαι ἡρεμα εἰσχωροῦν ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ δίδουσι καὶ παίρνουσι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην κατὰ τρόπον καλὸν καὶ τρέφουσι μὲ ἀγάπην τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὸν ὁποῖον χορηγοῦσι πλουσίως καὶ μὲ μεγάλην προθυμίαν ὅ,τι διαθέτουσι; Οἱ ποταμοὶ δὲ οἱ ὁποῖοι τρέχουσι ἀνάμεσα ἀπὸ ὄρη καὶ πεδιάδας καὶ δὲν ξεπερνοῦν τὴν κοίτην των, διότι αὐτὸ δὲν εἶναι κάτι χρήσιμον, οὔτε ἐπιστρέφουσι νὰ σκεπάσουσι τὴν γῆν;

καὶ μελῶν συμμετρῆαι καὶ συμφωνῆαι; ζῶων δὲ τροφαὶ καὶ γενέ-
σεις καὶ οἰκήσεις μεμερισμένα; καὶ τὰ κρατοῦντα καὶ τὰ κρα-
τούμενα, καὶ τὰ ὑπεξευγμένα ἡμῖν, καὶ τὰ ἐλεύθερα; Ταῦτα πάν-
τα οὕτως ἔχοντα, καὶ κατὰ τὰς πρώτας αἰτίας τῆς ἁρμονίας,
5 εἴτ' οὖν συρρόοιός τε καὶ συμπνοίας, εὐθιγνόμενά τε καὶ διεξαγό-
μενα, τί ποτ' ἐχρῆν δοκεῖν ἕτερον ἢ φιλίας τε καὶ ὁμονοίας εἶναι
κηρύγματα, καὶ νομοθετεῖν ἀνθρώποις δι' ἑαυτῶν τὸ δμόφυ-
χον;

16. Ὄταν δὲ στασιάσῃ πρὸς ἑαυτὴν ἡ ὕλη, καὶ δυσκά-
10 θεκτος γένηται, μελετῶσα τὴν λύσιν διὰ τῆς στάσεως, ἢ Θεός
τι παρασαλεύσῃ τῆς ἁρμονίας εἰς φόβον τῶν ἀμαρτανόντων καὶ
κόλασιν, ἢ θαλάσσης ὑπεξιούσης, ἢ γῆς βρασσομένης, ἢ ξένων
ὑετῶν φερομένων, ἢ συγκαλυφθέντος ἡλίου, ἢ πλεοναζούσης ὤ-
ρας, ἢ πυρὸς ὑπερβλύζοντος, ἀκοσμία κατὰ τοῦτο, καὶ φόβος
15 περὶ τὸ πᾶν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν τῇ στάσει δείκνυται.
Καὶ ἵνα παρῶ δήμους καὶ πόλεις καὶ βασιλείας, ἔτι δὲ χοροὺς
καὶ στρατοὺς καὶ οἴκους, καὶ νηῶν πληρώματα, καὶ συζυγίας,
καὶ ἐταιρείας, ὑπὸ μὲν εἰρήνης συνεχομένας, ὑπὸ δὲ στάσεως κα-
ταλυόμενας, ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ εἶμι τῷ λόγῳ, καὶ τῶν ἐκείνου πα-
20 θῶν ὑπομνήσας ὑμᾶς, καὶ τῆς διασπορᾶς, καὶ τῆς ἄλλης, ἣν τε
νῦν ἔχουσι, καὶ ἣν ἐπὶ πλείστον ἐξῶσι, πείθομαι γὰρ ταῖς περὶ
αὐτῶν προῤῥήσεσιν, ἔπειτα ἐρήσομαι ἀκριβῶς εἰδόμενος ὑμᾶς, τί
τὸ τῶν συμφορῶν τούτων αἴτιον, ἵνα παιδευθῶμεν τοῖς τῶν
ἄλλων κακοῖς τὴν δμόνοιαν.

25 . 17. Οὐκοῦν ἕως μὲν εἰρήνην εἶχον καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ
πρὸς Θεόν, Αἰγύπτῳ τῇ καμίνῳ τῇ σιθηρᾷ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ

Αἱ ἀναμίξεις δὲ καὶ αἱ ἐνώσεις τῶν στοιχείων καὶ ἡ συμμετρία καὶ ἡ ἄρμονία τῶν μελῶν; Αἱ τροφαὶ δὲ τῶν ζώων, ὁ πολλαπλασιασμός των καὶ ὁ διαχωρισμός τῶν κατοικιῶν των; Καὶ αὐτὰ τὰ ὁποῖα κυριαρχοῦν, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑποτάσσονται, καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι ὑποτεταγμένα εἰς ἡμᾶς καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι ἐλεύθερα; Ὅλα αὐτὰ ἔτσι ὅπως ἔχουν καὶ ὅπως κατευθύνονται καὶ κυβερνῶνται ἀπὸ τὰς πρώτας αἰτίας τῆς ἄρμονίας, ἡ ἴδια κατευθύνσις δηλαδὴ καὶ ἡ σύμπνοια, τί ἄλλο θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ νομίσῃ ὅτι εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ προτροπὰς πρὸς τὴν φιλίαν καὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ ἀπὸ τοῦ νὰ ὑπαγορεύουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὸ παράδειγμά των τὴν ὁμόνοιαν;

16. Ὅταν δὲ ἐπαναστατήσῃ πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἡ ὕλη καὶ συγκρατῆται μόλις καὶ μετὰ βίας, σχεδιάζουσα τὴν διάλυσιν μὲ τὴν ἀνταρσίαν, ἢ ὁ Θεὸς ταραξῆ κατὰ τὴν ἄρμονίαν διὰ τὴν φόβησιν ἢ τὴν τιμωρήσῃ τοὺς ἀμαρτάνοντας, ἢ ἡ θάλασσα καλύπτει τὴν ξηρὰν ἢ ἡ γῆ βράζει, ἢ ἔρχονται παράδοξες βροχῆς ἢ ὁ ἥλιος κρύπτεται, ἢ ἡ ἐποχὴ διαρκεῖ περισσότερον ἀπὸ τὸ κανονικόν, ἢ ἀναδύσκει πῦρ, αὐτὰ τὰ φαινόμενα ἀποτελοῦν ἀκοσμίαν καὶ δημιουργοῦν φόβους δι' ὅλον τὸν κόσμον καὶ ἀναδεικνύεται πάλιν ἀπὸ τὴν ἀταξίαν τὸ ἀγαθὸν τῆς εἰρήνης. Καὶ διὰ τὴν ἀφήσω τοὺς δῆμους, τὰς πόλεις, τὰ βασίλεια, ἀκόμη δὲ καὶ τὰς χορφδίας καὶ τοὺς στρατοὺς, τὰς οἰκογενείας, τὰ πληρώματα τῶν πλοίων, τὴν συζυγικὴν ζωὴν καὶ τὰς ἐταιρείας, τὰ ὁποῖα διατηροῦνται μὲν καὶ συγκρατοῦνται μὲ τὴν εἰρήνην ἀλλὰ διαλύονται ἀπὸ τὴν διχόνοιαν, θὰ ἔλθω μὲ τὸν λόγον εἰς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαὸν καὶ ἀφοῦ σᾶς ὑπενθυμίσω τὰ πάθη του καὶ τὴν διασποράν, τὴν ὁποίαν ἔχουν τῶρα, καὶ ἐκεῖνην τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ πάθουν εἰς τὸ μέλλον (διότι πιστεύω εἰς τὰς περὶ τούτων προφητείας), ἔπειτα θὰ ἐρωτήσω σᾶς οἱ ὁποῖοι τὸ γνωρίζετε πολὺ καλά, ποῖον εἶναι τὸ αἷτιον τῶν συμφορῶν αὐτῶν, διὰ τὴν ὁδηγηθῶμεν ἀπὸ τὰ κακὰ τὰ ὁποῖα ἔπαθαν οἱ ἄλλοι πρὸς τὴν ὁμόνοιαν.

17. Μέχρις ὅτου λοιπὸν εἶχαν εἰρήνην μεταξὺ των καὶ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐνφ' ἐπιέζοντο μέσα εἰς τὸ σιδερένιον καμίνι τῆς Αἰ-

τῆς κοινῆς θλίψεως συναγόμενοι (ἔστι γὰρ ὅτε καὶ τοῦτο φάρμακον ἀγαθὸν εἰς σωτηρίαν ἢ θλίψις), λαὸς τε ἅγιος ἡκόου, καὶ μερὶς Κυρίου, καὶ βασιλείον ἱεράτευμα. Καὶ οὐ τοῖς μὲν ὀνόμασιν οὕτω, τοῖς δὲ ἔργοις ἐτέρως· ἀλλὰ καὶ στρατηγοῖς
 5 ἦγοντο ἀγομένοις ὑπὸ Θεοῦ, καὶ στύλω πυρὸς καὶ νεφέλης ὡδηγοῦντο νυκτὸς καὶ ἡμέρας· καὶ θάλασσα μὲν αὐτοῖς διίστατο φεύγουσι, πεινώσι δὲ οὐρανὸς ἐχορήγει τροφήν, πέτρα δὲ διψῶσιν ἐπήγαγε, πολεμοῦσι δὲ χειρῶν ἔκτασις ἀντὶ μυριάδων ἦν, δι' εὐχῆς ἐγείρουσα τρόπαια, καὶ ὁδοποιοῦσα τὰ ἔμπροσθεν· πο-
 10 ταμοὶ δὲ ὑπεχώρον τὴν συγγενῆ μιμούμενοι θάλασσαν, καὶ στοιχεῖα ἴστατο, καὶ τείχη σάλπιγξι κατεσείετο. Καὶ τί δεῖ λέγειν Αἰγυπτίων πληγὰς τούτοις χαριζόμενας, καὶ Θεοῦ φωνὰς ἐξ ὄρους ἀκουόμενας, καὶ νομοθεσίαν διπλῆν, τὴν μὲν ἐν γράμματι, τὴν δὲ ἐν πνεύματι, καὶ τὰλλα οἷς ἐτιμῶντο πάλαι
 15 παρὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ὁ Ἰσραήλ; Ἐπεὶ δὲ νοσεῖν ἤρξαντο, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐμάνησαν καὶ διέστησαν εἰς μέρη πολλὰ (τοῦ σταυροῦ πρὸς τὴν ἐσχάτην ἀπώλειαν αὐτοὺς συνελαύνοντος, καὶ τῆς ἀπονοίας ἦν κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἀπενεώθησαν, τὸν ἐν ἀνθρώπῳ Θεὸν ἀγνοήσαντες), καὶ τὴν ῥάβδον τὴν
 20 σιδηρεᾶν πόρρωθεν ἀπειλουμένην αὐτοῖς ἐφ' ἑαυτοὺς εἰλκυσαν, τὴν νῦν ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν λέγω καὶ βασιλείαν, τί γίνεται; καὶ τί πεπόνθασι;

48. Ἐξ. 19, 6 καὶ Α' Πέτρου 2, 9.

49. Ἐξ. 13, 21b.

50. Ἐξ. 14, 16b.

51. Ἐξ. 16, 4b.

52. Ἐξ. 17, 6b.

53. Ἐξ. 17, 11b.

54. Ἰησ. Ναωθ 3, 16b.

55. Ἰησ. Ναωθ 6, 20.

γύπτου καὶ ἦσαν ἐνωμένοι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς θλίψεως (διότι ἐνίοτε καὶ ἡ θλίψις ἀποτελεῖ καλὸν φάρμακον ὁδηγοῦν πρὸς τὴν σωτηρίαν), ὠνομάζοντο λαὸς ἅγιος, καὶ μερὶς τοῦ Κυρίου, καὶ ἱερατεῖον τοῦ βασιλέως⁴⁸. Καὶ δὲν διέφεραν τὰ ἔργα των ἀπὸ τὰς ὀνομασίας των, ἀλλὰ ὠδηγοῦντο ἀπὸ στρατηγούς οἱ ὁποῖοι ὠδηγοῦντο ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ εἶχον ἐπίσης ὡς ὁδηγούς στυλον πυρὸς καὶ νεφέλης νύκτα καὶ ἡμέραν⁴⁹. Καὶ ἡ θάλασσα μὲν ἐχωρίζετο πρὸς χάριν των ὅταν ἔφευγαν⁵⁰, ὅταν δὲ ἐπεινοῦσαν τοὺς ἔδιδε τροφήν ὁ οὐρανός⁵¹. Ὅταν ἐδιψοῦσαν ἐξεπήγαζεν ὕδωρ ἀπὸ τὴν πέτραν⁵², ἐνῶ ὅταν ἐπολεμοῦσαν ἢ ἀπλή ἔκτασις τῶν χειρῶν ἀντιστοιχοῦσε πρὸς μυριάδας πολεμιστῶν⁵³, ἐπιτυγχάνουσα λαμπρὰς νίκας μὲ τὴν προσευχὴν καὶ ἀνοίγουσα τὸν δρόμον πρὸς τὰ ἔμπροσ. Οἱ ποταμοὶ μιμούμενοι τὴν θάλασσαν⁵⁴, ἤνοιγον καὶ τοὺς ἄφηναν νὰ περάσουν, τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἔσταματοῦσαν καὶ τὰ τεῖχη ἐκρημνίζοντο ἀπὸ τὸν ἦχον τῶν σαλπύγγων⁵⁵. Καὶ μήπως θὰ πρέπει νὰ ὀμιλήσω διὰ τὰς πληγὰς τῶν Αἰγυπτίων, αἱ ὁποῖαι ἐπεδλήθησαν πρὸς χάριν των⁵⁶, διὰ τὰς φωνὰς τοῦ Θεοῦ αἱ ὁποῖαι ἤκούοντο ἀπὸ τὸ ὄρος, διὰ τὴν διπλὴν νομοθεσίαν⁵⁷, τὴν μίαν μὲ τὸ γράμμα καὶ τὴν ἄλλην μὲ τὸ πνεῦμα, καὶ διὰ τὰ ἄλλα μὲ τὰ ὁποῖα ἐτιμᾶτο πάλαι ποτὲ παρὰ τὴν ἀξίαν του ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός; Ὅταν δὲ ἤρχισαν νὰ ἀσθενοῦν, καὶ ἐστράφησαν μὲ μανίαν ὁ ἓνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου καὶ διεχωρίσθησαν εἰς πολλὰς ομάδας (ἀφοῦ παρεσύρθησαν ἀπὸ τὸν σταυρὸν καὶ ἀπὸ τὴν ἀναισθησίαν των πρὸς τὸν Θεὸν καὶ σωτήρα ἡμῶν πρὸς τὴν ἀπόγνωσιν καὶ τὴν τελικὴν των καταστροφήν, ἐπειδὴ ἠγγόησαν τὸν Θεὸν ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν εἰς τὸν ἄνθρωπον) καὶ ἐπέσυραν ἐναντίον των τὴν σιδηρᾶν ράβδον, ἡ ὁποία τοὺς ἀπειλοῦσεν ἐκ τοῦ μακρόθεν—ἐννοῶ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν βασιλείαν ἢ ὁποῖα ἐπικρατεῖ σήμερον⁵⁸—τί συνέβη; Τί ἔχουν ὑποστῆ;

⁵⁶. Βλέπε τὰς πληγὰς εἰς τὴν Ἔξοδον κεφ. 7, 14-12, 28.

⁵⁷. Ἐξ. 19, 16δ.

⁵⁸. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ ὁ-

18. Θρηνηῖ μὲν αὐτοὺς Ἰερεμίας ἐπὶ τοῖς προτέροις πά-
 θεσι, καὶ τὴν ἐπὶ Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν ὁδύρεται· καὶ γὰρ ἦν
 ὄντως κἀκεῖνα θρηγῶν καὶ ὀδυρμῶν ἄξια. Πῶς δὲ οὐ τῶν μεγί-
 στων τείχη κατεσκαμμένα, πόλις ἡδαφισμένη, ἄγλασμα καθηρη-
 5 μένον, ἀναθήματα σεσυλημένα, πόδες βέβηλοι καὶ χεῖρες (οἱ
 μὲν τοῖς ἀβάτοις ἐμβατεύοντες, αἱ δὲ καὶ τῶν ἀψαύστων κα-
 τατρυφῶσαι), προφηῆται σιγῶντες, ἱερεῖς ἀγόμενοι, πρεσβῦται
 μὴ ἐλεούμενοι, παρθένοι καθυβριζόμενοι, νεότης πίπτουσα, πῦρ
 ἀλλότριον καὶ πολέμιον, αἵματος ποταμοὶ ἀντὶ τοῦ ὄσιου πν-
 10 ρός καὶ αἵματος, Ναζαραῖοι κατασφρόμενοι, θρηνοὶ τοῖς ὕμνοις
 ἀντεγειρόμενοι· καὶ ἴν' ἐξ αὐτῶν εἶπω τι τῶν Ἰερεμίου Θρηγῶν,
 οἱ υἱοὶ Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἀντιτιθέμενοι χρυσίῳ, οἱ τρυφεροὶ
 καὶ κακῶν ἀπαθεῖς, ξένην ὁδὸν ὀδεύοντες· καὶ ὁδοὶ Σιών πεν-
 θοῦσαι παρὰ τὸ μὴ εἶναι τοὺς ἐορτάζοντας· καὶ μικρὸν πρὸ τού-
 15 των· χεῖρες γυναικῶν οἰκτιρομένων, οὐ τροφήν ὀρέγουσαι τέ-
 κνοις, τῆς πολιορκίας ἐπικρατούσης, ἀλλ' ἐπὶ τροφήν ταῦτα
 σπαράττουσαι καὶ λιμοῦ φάρμακον τὰ ἐαυτῶν ποιούμεναι φίλ-
 τατα; Ταῦτα πῶς οὐ δεινὰ καὶ πέρα δεινῶν, οὐ τοῖς πάσχουσι
 τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν τοῖς ἀκούουσιν; Ἐγὼ γοῦν ὁσάκις ἂν
 20 ταύτην ἀναλάβω τὴν βίβλον καὶ τοῖς Θρηγῶσι συγγένωμαι, συγ-
 γίνομαι δ' ὁσάκις ἂν εὐημερίαν σωφρονίσαι ἐθελήσω τῷ ἀνα-
 γνώσματι, ἐγκόπτομαι τὴν φωνήν, καὶ συγχέομαι δάκρυσι, καὶ
 οἶον ὑπ' ὄψιν μοι τὸ πάθος ἔρχεται καὶ συνθρηγῶ τῷ θρηγήσαν-

ποία ἐχαρακτηρίζετο καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς Ρωμαϊκὴ. Κατ' ἀναλογίαν ἠμπο-
 ροῦμεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ ὁ Γρηγόριος ἔβλεπε τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ὑπὸ
 τὸν ρωμαϊκὸν ζυγόν, διότι ἡ Καππαδοκία εὕρισκετο εἰς τὴν ἰδίαν μοῖραν
 μὲ τὴν Παλαιστίνην. Ἴσως νὰ συντελοῦσε εἰς αὐτὸ καὶ τὸ ὅτι τὸν θρό-
 νον τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατελάμβανον κατὰ κανόνα αἰρετικοί, πρᾶ-
 γμα τὸ ὅποιο ἔληξε, μὲ σποραδικὰς μόνον ἐξαιρέσεις, μὲ τὴν ἀνοδοιὸν
 θρόνον τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου.

18. Τοὺς θρῆνεῖ μὲν ὁ Ἰερεμίας διὰ τὰ προηγούμενα πάθη των καὶ ὀδύρεται διὰ τὴν βαβυλώνειον αἰχμαλωσίαν. Διότι πράγματι καὶ ἐκεῖνα ἦσαν ἄξια θρῆνων καὶ ὀδυρμῶν. Μήπως δὲ δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ πιδ μεγάλα δεινὰ τὰ μέχρι θεμελίων κατεσχαμμένα τείχη, ἡ κατεδαφισμένη πόλις, ὁ κατεστραμμένος ναός, τὰ λεηλατημένα ἀφιερώματα, οἱ βέβηλοι πόδες καὶ αἱ χεῖρες (πόδες οἱ ὅποιοι περιπατοῦν μέσα εἰς τὸ ἄβατον καὶ χεῖρες αἱ ὅποιοι πιάνουν ἐκεῖνα τὰ ὅποια δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πιάσῃ κανεὶς), οἱ προφῆται οἱ ὅποιοι σιωποῦν, οἱ ἱερεῖς οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦνται εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, οἱ γέροντες οἱ ὅποιοι δὲν ἐλεοῦνται, αἱ παρθέναι αἱ ὅποιοι ἀτιμάζονται, ἡ νεολαία ἡ ὅποια διαφθείρεται, τὸ ξένον καὶ ἐχθρικὸν πῦρ, οἱ ποταμοὶ τοῦ αἵματος ἀντὶ διὰ τὸ ἅγιον πῦρ καὶ τὸ ἅγιον αἷμα, οἱ ἀφιερωμένοι εἰς τὸν Θεὸν οἱ ὅποιοι διαπομπεύονται, οἱ θρῆνοι οἱ ὅποιοι παίρνουν τὴν θέσιν τῶν ὕμνων, καί, διὰ νὰ εἶπω καὶ κάτι ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς Θρῆνους τοῦ Ἰερεμίου⁵⁹, οἱ υἱοὶ τῆς Σιών οἱ τίμιοι καὶ ἀφιλόγυροι, οἱ τρυφεροὶ καὶ ἀπρόσβλητοι ἀπὸ τὸ κακὸν, οἱ ὅποιοι ὀδηγοῦνται εἰς τὴν ἐξορίαν, καὶ αἱ ὀδοὶ τῆς Σιών αἱ ὅποιοι πενθοῦν ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν πανηγυρισταί⁶⁰, καὶ πιδ πάνω ἀπ' αὐτὰ αἱ χεῖρες τῶν φιλανθρώπων γυναικῶν αἱ ὅποιοι δὲν δίδουν πλέον τροφήν πρὸς τὰ τέκνα των κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας, ἀλλὰ τὰ κατασπαράζουσι διὰ νὰ τὰ φάγουν⁶¹, χρησιμοποιοῦσαι ὡς φάρμακον κατὰ τῆς πείνης ὅ,τι πιδ πολύτιμον ἔχουν; Πῶς δὲν εἶναι αὐτὰ φοβερὰ πράγματα, καὶ μάλιστα περισσότερο ἀπὸ φοβερά, ὅχι μόνον δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰ ἔπαθαν τότε, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰ ἀκούουν τώρα; Ἐγὼ λοιπὸν ὅποτε καὶ ἂν πάρω εἰς χεῖράς μου τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ ἀναγνώσω τοὺς θρῆνους, τοὺς ἀναγινώσκω δὲ ὅταν θέλω νὰ σωφρονίσω τὴν εὐδαιμονίαν μὲ τὸ ἀνάγνωσμα, χάνω τὴν φωνήν μου καὶ ξεσπῶ σὲ δάκρυα καὶ ἔρχεται κατὰ κάποιον τρόπον ἐμπρὸς μου τὸ φοβερὸν πάθος καὶ

59. Θρ. Ἰερεμ. 4, 2.

60. Θρ. Ἰερεμ. 1, 4.

61. Αὐτόθι 4, 10.

τι. Τὴν δὲ τελευταίαν αὐτῶν πληγὴν τε καὶ μετανάστασιν, καὶ τὸν νῦν ἐπικείμενον αὐτοῖς τῆς δουλείας ζυγόν, καὶ τὴν περιβόητον ὑπὸ Ῥωμαίοις ταπεινώσιν, ἧς οὐδὲν οὕτως ὡς ἡ στάσις αἴτιον, τίς θρηγήσει πρὸς ἀξίαν τῶν θρήνων γράφειν εἰδότεον, 5 καὶ λόγον ἐξισοῦν πάθει; Ποῖαι βίβλοι ταῦτα χωρήσουσι; Μία στήλη τούτοις τῆς συμφορᾶς ἡ οἰκουμένη πᾶσα καθ' ἧς ἐσπάρησαν, καὶ ἡ λατρεία πεπανμένη, καὶ αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ ἔδαφος μόγις γινωσκόμενον, ἧς τοσοῦτον ἐπιβατὸν αὐτοῖς ἐστὶ μόνον, καὶ τοσοῦτον ἀπολαύουσι τῆς ποτε αὐτῶν δόξης, ὅσον 10 ἐν ἡμέρᾳ φανέντες θρηγήσαι τὴν ἐρημίαν.

19. Δεινοῦ δὲ ὄντος οὕτως τοῦ στασιάζειν, καὶ τοσοῦτων αἰτίου κακῶν, ὡς τά τε εἰρημένα δείκνυσι, καὶ διὰ πλείονων ὑποδειγμάτων ἐστὶ μαθεῖν, ἔτι πολλῶ δεινότερον τό, καταλύσαντας μικροψυχίαν, καὶ τῶν τῆς εἰρήνης γενεσαμένους καλῶν, πρὸς 15 τὴν αὐτὴν νόσον πάλιν ὑπενεχθῆναι, καὶ πρὸς τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαι, τὸ δὴ λεγόμενον, μηδ' ὁ τοὺς ἀνοήτους παιδεύει τῇ πείρᾳ σωφρονισθέντας. Καὶ γὰρ ὀρῶ κούφους καὶ ἀνοήτους οὐ τούτους ὑπολαμβανομένους, οἱ ἂν κακῶ τινι παραμένωσιν, ἀλλὰ τοὺς ῥαδίως ἐπ' ἀμφοτέρα φερομένους καὶ μεταδρόοντας, κα- 20 θάπερ αἵρας μεταπιπτούσας, ἢ μεταβολὰς καὶ παλιῶδους Εὐρύπλων, ἢ θαλάσσης ἄστατα κύματα. Σκοπῶ δὲ κἀκεῖνο, ὅτι τοὺς μὲν ἐπὶ τῆς στάσεως μένοντας ἢ γοῦν ἐλπίς τῆς ὁμοιολίας ῥήτους ποιεῖ καὶ τὸ πλεῖστον αὐτοῖς ἐπικουφίζει τῆς συμφορᾶς (μεγίστη γὰρ ἐπικουρία τοῖς ἀτυχοῦσι μεταβολῆς ἐλπίς, καὶ τὸ 25 κρεῖττον ἐν ὀφθαλμοῖς κείμενον), οἱ δὲ πολλάκις μὲν ὁμοιοή-

θρηνηῶ μαζί μὲ ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἐθρήνησε. Τὴν δὲ τελευταίαν των πληγὴν καὶ τὴν μετοίκησιν καὶ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ὑπὸ τὸν ὁποῖον ζοῦν τώρα, καὶ τὴν περιδότηον ταπεινώσιν ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ἡ ὁποία δὲν εἶχεν ἄλλο αἷτιον ἀπὸ τὴν ἀνταρσίαν, ποῖος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν νὰ γράφουν θρήνους καὶ νὰ κάνουν τὸν λόγον ἀνάλογον πρὸς τὸ πάθος θὰ τὴν θρηνήσῃ ἐπαξίως; Ποῖα βιβλία θὰ χωρέσουν αὐτὰ τὰ πράγματα; Μνημεῖον τῆς συμφορᾶς αὐτῆς ἀποτελεῖ δλόκληρος ἡ οἰκουμένη εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν διασπαρῆ, ἡ λατρεία ἡ ὁποία ἔχει σταματήσει καὶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἱερουσαλήμ τὸ ὁποῖον μόλις ἀναγνωρίζεται, καὶ τὸ ὁποῖον πατεῖται μόνον ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι κρατοῦν τὴν παλαιάν των πίστιν εἰς τέτοιον βαθμὸν, ὥστε νὰ παρουσιάζωνται τὴν ἡμέραν καὶ νὰ θρηνοῦν τὴν ἐρημίαν.

19. Ἄφοῦ δὲ εἶναι τόσον φοβερὸν κακὸν ἡ ἀνταρσία καὶ αἷτιον τόσον μεγάλων κακῶν, ὅπως φανερώνουν καὶ αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔχω εἶπει, καὶ ὅπως ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ μάθῃ ἀπὸ πολλὰς ἄλλας παρομοίας περιπτώσεις, εἶναι ἀκόμη φοβερώτερον τὸ νὰ ὑποπέσωμεν πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτὴν ἀσθένειαν, ἐνῶ ἔχομεν ἐγκαταλείψει τὴν μικροψυχίαν καὶ ἔχομεν γευθῆ τὰ καλὰ τῆς εἰρήνης, καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸν ἴδιον τὸν ἕμετόν μας, ὅπως λέγεται^α, καὶ νὰ μὴ παραδειγματισθῶμεν ἀπὸ τὴν πείραν, ἡ ὁποία σωφρονίζει ἀκόμη καὶ τοὺς ἀνοήτους. Διότι θεωρῶ κενὸς καὶ ἀνοήτους ὄχι ἐκείνους οἱ ὁποῖοι θεωροῦνται τέτοιοι, ἐκείνους δηλαδὴ οἱ ὁποῖοι παραμένουν εἰς κάποιον κακόν, ἀλλὰ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἄγονται καὶ φέρονται καὶ μεταπηδοῦν μὲ εὐκολίαν ἀπὸ τὸ ἓνα πρὸς τὸ ἄλλο, ὅπως οἱ ἐλαφροὶ ἄνεμοι οἱ ὁποῖοι ἀλλάζουν κατευθύνσεις, ἢ ὅπως αἱ μεταβολαὶ καὶ αἱ παλίρροιαὶ τῶν Εὐρίπων ἢ τὰ ἄστατα κύματα τῆς θαλάσσης. Λαμβάνω ὑπ' ὄψιν μου δὲ καὶ τὸ ὅτι, ἐκείνους μὲν οἱ ὁποῖοι παραμένουν εἰς τὴν ἀνταρσίαν τοὺς κάνει καλυτέρους ἢ ἐλπίς τῆς ὁμονοίας καὶ τοὺς κάνει ἐλαφρότερον τὸ βᾶρος τῆς συμφορᾶς (διότι ἡ πῖδ μεγάλη βοήθεια δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δυστυχοῦν εἶναι ἡ ἐλπίς τῆς μεταβολῆς καὶ τὸ καλύτερον πρὸς τὸ ὁποῖον προσβλέπουν οἱ ὀφθαλμοὶ των), ἐνῶ

σαντες, ἀεὶ δὲ πρὸς τὴν κακίαν παλινδρομήσαντες, ἀφήρηνται μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ κρείττονος τὴν ἐλπίδα· οὐχ ἦττον τῆς στάσεως δεδοικότες ἀεὶ τὴν ὁμόνοιαν, καὶ μηδ' ἐτέρῳ θαρρόυντες, διὰ τὸ ἐν ἀμφοτέροις εὐκίνητον καὶ ἀστάθμητον.

5 20. Καὶ μηδεὶς οἰέσθω με λέγειν, ὅτι πᾶσαν εἰρήνην ἀγαπητέον (οἶδα γὰρ ὡσπερ στάσιν τινὰ βελτίστην, οὕτω καὶ βλαβρωτάτην ὁμόνοιαν)· ἀλλὰ τὴν γε καλὴν καὶ ἐπὶ καλῷ καὶ Θεῷ συνάπτουσαν. Εἰ δὲ δεῖ συντόμως διελέσθαι περὶ αὐτῶν, οὕτω γινώσκω, οὔτε νωθέστερον εἶναι τοῦ μετρίου καλόν, οὔτε
 10 θερμότερον, ὡς ἢ δι' εὐκολίαν πᾶσι συμφέρεσθαι, ἢ δι' ἀταξίαν πάντων ἀποστατεῖν· ὁμοίως γὰρ καὶ τὸ νωθὲς ἄπρακτον, καὶ τὸ εὐκίνητον ἀκοινωνήτον. Ἄλλ' οὐ μὲν ἂν ἦ πρόδηλα τὰ τῆς ἀσεβείας, καὶ πυρί, καὶ σιδήρῳ, καὶ καιροῖς, καὶ δυνάσταις, καὶ πᾶσι πρότερον ὁμόσε χωρητέον, ἢ τῆς ζύμης μεθεκτέον τῆς πο-
 15 νηρᾶς, καὶ συγκαταθετέον τοῖς κακῶς ἔχουσι. Καὶ οὐδὲν οὕτω τῶν ἀπάντων φοβητέον, ὡς ἄλλο τι πρὸ Θεοῦ φοβηθῆναι, καὶ διὰ τοῦτο προδοῦναι περὶ τῆς πίστεως λόγους καὶ τῆς ἀληθείας ἀληθεῖα δουλεύοντας· οὐ δὲ τὸ λυποῦν ὑπόνοια καὶ φόβος ἀνεξέταστος, βελτίων τοῦ τάχους ἢ μακροθυμία, καὶ τῆς αὐθαδείας
 20 ἢ συγκατάβασις, καὶ πολλῷ κρείττον καὶ λυσιτελέστερον, ἐν τῷ κοινῷ σώματι μένοντας, καταρτίζειν ἀλλήλους ὡς ἀλλήλων

ἐκεῖνοι μὲν οἱ ὅποιοι ἔχουν ὁμονοήσει πολλές φορές, ἀλλὰ ἔχουν παλινδρομήσει μετὰ πρὸς τὴν κακίαν, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα τὰ ὅποια ἔχουν χάσει, ἔχουν χάσει καὶ τὴν ἐλπίδα, ἐπειδὴ φοβοῦνται πάντοτε περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνταρσίαν τὴν ὁμόνοιαν καὶ δὲν ἔχουν ἐμπιστοσύνην οὔτε εἰς τὴν μίαν οὔτε εἰς τὴν ἄλλην, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι μεταπηδοῦν, χωρὶς νὰ σταθμίσουν τὰς συνεπειάς, ἀπὸ τὸ ἕνα εἰς τὸ ἄλλο.

20. Καὶ ἄς μὴ νομίση κανεὶς ὅτι λέγω, ὅτι πρέπει νὰ ἀγαπᾷ κανεὶς τὴν κάθε εἶδους εἰρήνην (διότι ὅπως γνωρίζω ἀνταρσίας πολὺ καλὰς, ἔτσι γνωρίζω καὶ πολὺ ἐπιβλαβῆ ὁμόνοιαν)· ἐννοῶ μόνον τὴν καλὴν ὁμόνοιαν, ἢ ὅποια συνδέει μὲ τὸν Θεόν. Ἐὰν δὲ θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῶ μὲ συντομίαν εἰς τὰ πράγματα αὐτά, ἔχω νὰ εἶπω τὰ ἑξῆς: Δὲν εἶναι καλὸν νὰ εἶναι κανεὶς πιὸ ὀκνηρὸς ἀπὸ ὅσον ἀπαιτεῖ τὸ μέτρον, ἀλλὰ οὔτε καὶ πιὸ ζηλωτής, εἰς τρόπον ὥστε γὰ παρασύρεται μὲ εὐκολίαν ἀπὸ ὄλους, ἢ ἐξ αἰτίας τῆς ἀταξίας του νὰ ἐπαναστατῆ ἐναντίον τῶν πάντων. Διότι καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ ἡ ὀκνηρία ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπραξίαν καὶ ἡ εὐκολία τῶν μεταπηδήσεων εἰς τὴν ἀκοινωνησίαν. Ἀλλὰ ἐκεῖ μὲν ὅπου εἶναι φανερά τὰ σημάδια τῆς ἀσεβείας, εἶναι προτιμώτερον νὰ παραδώσῃ κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ πῦρ, εἰς μάχαιραν, εἰς φοδερὰς περιστάσεις καὶ εἰς τυράννους, ἢ καὶ εἰς ὅλα αὐτὰ μαζὶ, παρὰ νὰ γίνῃ συμμετοχὸς εἰς τὴν πονηρίαν καὶ νὰ κατακρημνισθῆ μαζὶ μὲ ἐκείνους οἱ ὅποιοι ζοῦν εἰς τὴν κακίαν. Καὶ δὲν πρέπει νὰ φοβᾶται κανεὶς τίποτε ἀπ' ὅλα περισσότερο ἀπὸ τὸ νὰ φοβηθῆ κάτι ἄλλο πρὶν ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ νὰ προδώσῃ ἐξ αἰτίας του τοὺς λόγους τῆς πίστεώς του, καὶ τοὺς λόγους τῆς ἀληθείας, οἱ ὅποιοι ὑπηρετοῦν πράγματι τὴν ἀλήθειαν. Ὅπου δὲ τὸ αἴτιον τῆς λύπης εἶναι ὑποψία ἢ φόβος τοῦ ὁποίου τὸ βάσιμον ἢ ὄχι δὲν ἔχει ἐξετασθῆ μὲ προσοχήν, εἶναι προτιμωτέρα ἀπὸ τὴν βιασύνην ἢ ὑπομονὴ καὶ ἡ συγκαταβατικότης ἀπὸ τὴν θρασύτητα, καὶ πολὺ καλύτερον καὶ ἐπωφελές νὰ παραμῆνῃ κανεὶς ἐνωμένος μὲ τὸ κοινὸν σῶμα καὶ νὰ κἀνῃ καλύτερον ὁ ἕνας τὸν ἄλλον ὡς μέλος ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου, παρὰ νὰ εἶναι κανεὶς προκα-

μέλη, καὶ καταρτίζεσθαι, ἢ προκαταγόντας διὰ τῆς ἀποστάσεως, καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῷ χωρισμῷ λύσαντας ἔπειτα ἐξ ἐπιτάγματος, ὡσπερ τυράννους, ἀλλ' οὐκ ἀδελφούς, νομοθετεῖν τὴν διόρθωσιν.

5 21. Ταῦτα εἰδότες, ἀδελφοί, περιλάβωμεν ἀλλήλους, περιπτυξώμεθα, γενώμεθα γνησίως ἐν, μιμησώμεθα τὸν τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσαντα, καὶ διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ πάντα συναγαγόντα, καὶ εἰρηνεύσαντα· εἴπωμεν τῷ κοινῷ Πατρὶ τούτω, τῇ σεμνῇ πολιᾷ, τῷ πρᾶφ καὶ ἡπίφ ποιμένι· Ὁρᾶς τὰ ἐπί-
 10 χεῖρα τῆς ἐπιεικειᾶς; Ἐρον κύκλω τοὺς ὀφθαλμούς σου, καὶ ἴδε ἐπισυνηγμένα τὰ τέκνα σου, ὃν τρόπον ἐπόθει, καὶ ὃ προστεθῆναι σοι μόνον ἡτοῦ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἔν' ἐν γήρα καλῷ καταλύσης τὴν παροικίαν· ἴδου πάντες ἤκασι πρὸς σέ, καὶ ὑπὸ τὰς σὰς ἀναπαύονται πτέρυγας, καὶ τὸ ἑαυτῶν κυκλοῦσι θυσιαστήριον,
 15 μετὰ δακρῶν ἀποφοιτήσαντες, καὶ μετ' εὐφροσύνης προστρέχοντες. Χαῖρε καὶ κατατέρπου, πατέρων ἄριστε καὶ φιλοτεκνότετε, ὅτι πάντας αὐτοὺς ἐνδέδυσαι καὶ περιβέβλησαι, ὡς κόσμον νόμφη. Φθέγξαι καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς· «Ἰδου ἐγὼ καὶ τὰ παιδιά ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός». Πρόσθε καὶ ἄλλην φωνὴν δεσποτικὴν
 20 καὶ μάλα οἰκειᾶν· «Οὗς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα».

22. Μηδέ γε ἀπόλοιτο μηδεὶς, ἀλλὰ πάντες μένωμεν ἐν ἐνὶ πνεύματι, μιᾷ ψυχῇ συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Ἐὐαγγελίου, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονοῦντες, ὠπλισμένοι τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως,

63. Ἐφεσ. 2, 14.

64. Τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀπευθύνει ὁ Γρηγόριος εἰς τὸν πατέρα του, ἐπίσκοπον Ἀριανζοῦ Γρηγόριον.

65. Ἦσ. 60, 4.

τεληγμένους ἐξ αἰτίας τῆς ἀπομακρύνσεώς του ἀπὸ τὸν συνάνθρωπὸν του καί, ἀφοῦ διαλύσῃ μὲ τὸν χαρισμὸν του αὐτὸν τὴν ἀξιολογίαν του, νὰ προσπαθῇ κατόπιν μὲ διαταγὰς, ὅπως κάνουν οἱ τύραννοι καὶ ὄχι οἱ ἀδελφοί, νὰ ἐπιβάλῃ τὴν διόρθωσιν.

21. Ἀφοῦ ἐγνωρίσαμεν αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀδελφοί, ἄς ἀγκαλιάσωμεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἄς γίνωμεν πραγματικὰ ἓνα, ἄς μιμηθῶμεν ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος κατέλυσε τὸν μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ⁶³ (μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν) καὶ συνεκέντρωσε μὲ τὸ αἷμά του τὰ πάντα εἰς ἓν καὶ τὰ ἔχαμε νὰ εἰρηνεύσουν. Ἄς εἴπωμεν εἰς αὐτὸν τὸν κοινὸν μας πατέρα, εἰς τὸν σεμνὸν γέροντα, εἰς τὸν πρᾶον καὶ ἤρεμον ποιμένα⁶⁴: Βλέπεις τὴν ἀνταμιοδὴν τῆς ἐπιεικειᾶς; Σήκωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς σου ἓνα κύκλον γύρω καὶ δὲς τὰ παιδιὰ σου συγκεντρωμένα⁶⁵, ὅπως ἐποθοῦσες καὶ ὅπως ἐζητοῦσες σὰν μοναδικὴν χάριν νύκτα καὶ ἡμέρα, νὰ τελειώσῃς δηλαδὴ μὲ καλὰ γηρατεῖα τὴν ἐπὶ γῆς ζωὴν σου. Νά, ὄλοι ἔχουν ἔλθει κοντὰ σου καὶ ἀναπαύονται κάτω ἀπὸ τὰς πτέρυγὰς σου, καὶ τριγυρίζουν τὸ θυσιαστήριόν των, ἀφοῦ ἀπεμακρύνθησαν μὲ δάκρυα ἀπὸ τὴν κακίαν καὶ ἔτρεξαν πρὸς τὰ ἐδῶ μὲ ἀγαλλίασιν. Χαῖρε καὶ εὐφραίνου, ἄριστε πατέρα, σὺ ὁ ὁποῖος εἶσαι γεμᾶτος ἀπὸ ἀγάπην διὰ τὰ παιδιὰ σου, διότι ἔχεις ἐνδυθῆ καὶ περιβληθῆ ὄλους αὐτούς, ὅπως ἡ νύμφη τὸν στολισμὸν της. Εἶπέ καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς: «Ἴδου ἐγὼ καὶ τὰ παιδιὰ τὰ ὅποια μοῦ ἔδωσεν ὁ Θεός»⁶⁶. Πρόσθεσε ἐπίσης καὶ ἄλλους λόγους, τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, οἱ ὅποιοι μᾶς εἶναι πολὺ γνωστοί: «ἐκείνους τοὺς ὁποίους μοῦ ἔδωσες τοὺς διεφύλαξα καὶ δὲν ἔχασα κανένα ἀπ' αὐτούς»⁶⁷.

22. Καὶ εἴθε νὰ μὴ χαθῇ κανεὶς, ἀλλὰ νὰ μείνωμεν ὄλοι μὲ ἓνα πνεῦμα, μὲ μίαν ψυχὴν ἀγωνιζόμενοι διὰ τὴν πίστιν τοῦ εὐαγγελίου, ἔχοντες μίαν ψυχὴν, μὲ ἓνα φρόνημα, ὠπλισμένοι μὲ τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως, μὲ ἐξωσμένην εἰς τὴν μέσην τὴν ἀλήθειαν⁶⁸,

66. Ἦσ. 8, 18.

67. Ἰω. 17, 12.

68. Ἐφεσ. 6, 14.

περιεξωσμένοι τὴν ὄσφον ἐν ἀληθείᾳ, ἓνα μόνον εἰδότες τὸν κα-
 τὰ τοῦ πονηροῦ πόλεμον, καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνου στρατηγουμένων,
 μὴ φοβούμενοι τοὺς δυναμένους ἀποκτεῖναι τὸ σῶμα, τῆς δὲ
 ψυχῆς λαβέσθαι μὴ δυναμένους, φοβούμενοι δὲ τὸν καὶ ψυχῆς
 5 καὶ σώματος Κύριον· φυλάσσοντες τὴν καλὴν παρακαταθήκην,
 ἣν παρὰ τῶν Πατέρων εἰλήφαμεν, προσκυνοῦντες Πατέρα καὶ
 Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἐν Υἱῷ τὸν Πατέρα, ἐν Πνεύματι τὸν
 Υἱὸν γινώσκοντες, εἰς ἃ βεβαπτίσμεθα, εἰς ἃ πεπιστεύκαμεν, οἷς
 συντετάγμεθα, πρὶν συνάψαι διαιροῦντες, καὶ πρὶν διαιρεῖν συ-
 10 νάπτοντες, οὔτε τὰ τρία ὡς ἓνα (οὐ γὰρ ἀνυπόστατα, ἢ κατὰ
 μιᾶς ὑποστάσεως, ὡς εἶναι τὸν πλοῦτον ἡμῖν ἐν ὀνόμασι, ἀλλ'
 οὐ πράγμασι), καὶ τὰ τρία ἓν. Ἐν γὰρ οὐχ ὑποστάσει ἀλλὰ
 θεότητι· μονὰς ἐν Τριάδι προσκυνουμένη καὶ Τριάς εἰς μονάδα
 ἀνακεφαλαιουμένη, πᾶσα προσκυνητή, βασιλικὴ πᾶσα, ὁμό-
 15 θρονος, ὁλόδοξος, ὑπερκόσμιος, ὑπέρχρονος, ἄκτιστος, ἀόρατος,
 ἀναφής, ἀπερίληπτος, πρὸς μὲν ἑαυτὴν ὅπως ἔχει τάξεως, αὐτῇ
 μόνῃ γνωσκομένη, σεπτὴ δ' ἡμῖν ὁμοίως καὶ λατρευτή, καὶ μό-
 νη τοῖς Ἁγίοις τῶν ἁγίων ἐμβατεύουσα, τὴν δὲ κτίσιν πᾶσαν
 ἐκτὸς ἑῷσα τὴν μὲν τῷ πρώτῳ, τὴν δὲ τῷ δευτέρῳ διειρηγομέ-
 20 νην καταπετάσματι· πρώτῳ μὲν τὴν οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν
 ἀπὸ τῆς θεότητος, δευτέρῳ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀπὸ τῶν οὐρανίων.
 Ταῦτα πράσσωμεν, καὶ οὕτως ἔχωμεν, ἀδελφοί, καὶ τοὺς ἐτέ-
 ρως φρονοῦντας, ὡς λύμην τῆς ἀληθείας, ἕως μὲν ἂν ᾗ δυνατόν,
 προσλαμβανόμεθα καὶ θεραπεύομεν· ἀνιάτως δ' ἔχοντας ἀπο-
 25 στρεφόμεθα, μὴ τῆς νόσου μεταλάβωμεν πρὶν μεταδοῦναι τῆς

69. Ματθ. 10, 28.

70. Β' Τιμοθ. 1, 14.

71. Μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς καταδικάζει ὁ Γρηγόριος τὸν Σαβέλλιον, ὁ ὁποῖος ἐδίδασκε περὶ διαφορετικῶν προσώπων.

γνωρίζοντες ἕνα μόνον πόλεμον, τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πονηροῦ καὶ τῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας αὐτὸς κατευθύνει, χωρὶς νὰ φοβούμεθα ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἠμποροῦν νὰ θανατώσουν τὸ σῶμα, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦν νὰ πειράξουν τὴν ψυχὴν⁶⁹, καὶ φοβούμενοι μόνον τὸν Κύριον καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Διαφυλάσσοντες τὴν καλὴν κληρονομίαν⁷⁰ τὴν ὁποίαν ἔχομεν λάβει ἀπὸ τοὺς πατέρας, προσκυνοῦντες τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀναγνωρίζοντες εἰς τὸν Υἱὸν τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν, εἰς τὰ ὁποία καὶ ἔχομεν βαπτισθῆ, εἰς τὰ ὁποία ἔχομεν πιστεύσει, μὲ τὰ ὁποία ἔχομεν συνταχθῆ, διαιροῦντες ταῦτα πρὶν νὰ τὰ ἐνώσωμεν καὶ ἐνώνοντές τα προτοῦ νὰ τὰ διαιρέσωμεν⁷¹, οὔτε τὰ τρία ὡς ἕνα (διότι δὲν εἶναι ἄνευ ὑποστάσεως οὔτε μόνον μία ὑπόστασις, ὅπως ὑπάρχουν πολλὰ ὀνόματα ἀλλὰ ὄχι καὶ πολλὰ πράγματα) καὶ τὰ τρία ἓν. Διότι εἶναι ἓν ὄχι κατὰ τὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν θεότητα. Μονὰς ἡ ὁποία προσκυνεῖται εἰς τὴν Τριάδα, καὶ Τριάς ἡ ὁποία συμπεριέχεται εἰς τὴν μονάδα, ὅλη ἀξία προσκυνήσεως, ὅλη βασιλική, ὁμόθρονος, πανένδοξος, ὑπὲρ τὸν κόσμον καὶ τὸν χρόνον, ἀδημιούργητος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος, ἀπεριόριστος καὶ ἀκατανόητος, ἡ ὁποία μόνη γνωρίζει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς τάξιν, σεβαστὴ καὶ λατρευτὴ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ μόνη περιπατοῦσα εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἀφήνουσα δὲ ἔξω ὀλόκληρον τὴν κτίσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἓν μὲν τμήμα ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸ πρῶτον, ἓν ἄλλο δὲ ἀπὸ τὸ δεῦτερον καταπέτασμα. Μὲ τὸ πρῶτον μὲν ἡ οὐράνιος καὶ ἀγγελικὴ κτίσις ἀπὸ τὴν θεότητα, μὲ τὸ δεῦτερον δὲ ἡ ἰδικὴ μας ἀπὸ τὴν οὐράνιον.

Αὐτὰ ἄς πράττωμεν καὶ ἄς εἴμεθα ὅπως τώρα, ἀδελφοί, καὶ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι φρονοῦν τὰ ἀντίθετα, ὡς διαφθορεῖς τῆς ἀληθείας, ὅσον μὲν εἶναι δυνατόν, ἄς τοὺς δεχώμεθα μαζί μας καὶ ἄς τοὺς θεραπεύωμεν. Ἐκείνους δὲ οἱ ὅποιοι εἶναι ἀνιάτως ἀσθενεῖς ἄς τοὺς ἀποφεύγωμεν διὰ νὰ μὴ μεταδοθῆ ἐνδεχομένως καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ ἀσθένειά των προτοῦ τοὺς μεταδώσωμεν τὴν ὑ-

ἑαυτῶν ὑγιειας· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ἡμῶν, τῆς
πάντα νοῦν ὑπερεχούσης, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.
Ἀμήν.

γείαν μας. Καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης⁷³, ἡ ὁποία ξεπερνᾷ κάθε νοῦν⁷³, ἃς εἶναι μαζί μας ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἀμήν.

73. Φιλιπ. 4, 7.

ΛΟΓΟΣ Θ'

Ἀπολογητικὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα Γρηγόριον, συμπαραόντος αὐτῷ Βασιλείου, ἡγίκα ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη Σασίμων.

1. Πάλιν ἐπ' ἐμὲ χρῖσμα καὶ Πνεῦμα· καὶ πάλιν ἐγὼ πεν-
5 θῶν καὶ σκυθρωπάζων πορεύομαι. Θαυμάζετε ἴσως· καὶ Ἡ-
σαΐας, πρὶν μὲν ἰδεῖν τὴν δόξαν Κυρίου, καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψη-
λὸν τε καὶ ἐπηρμένον, καὶ τὰ περὶ αὐτὸν σεραφίμ, οὐδὲν τοιοῦ-
τον φθέγγεται, οὔτε ἀποδυσπετεῖ, οὔτε δέδοικεν· ἀλλὰ τοῦ μὲν
Ἰσραὴλ καταβοᾶ ἑαυτοῦ δὲ φεΐδεται καὶ ἀπέχεται, ὡς οὐδὲν
10 ὑπαιτίου. Ἐπεὶ δὲ ταῦτ' εἶδε, καὶ τῆς φωνῆς ἤκουσε τῆς ἁγίας
καὶ μυστικῆς, ὥσπερ τι μᾶλλον ἑαυτοῦ συναισθόμενος· Ὡ τά-
λας, φησίν, ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, καὶ ὅσα ἐξῆς τοῦ λόγου,
ἵνα φύγω τὴν βλασφημίαν. Εὐρίσκω δὲ καὶ Μανωὲ τὸν παλαιὸν
ἐκεῖνον ἐν τοῖς κριταῖς, καὶ Πέτρον ὕστερον, τὸ τῆς Ἐκκλησίας
15 ἔρεισμα, τὸν μὲν, «Ἀπολώλαμεν, ὦ γύναι», λέγοντα, «Θεὸν
ἑωράκαμεν», ἐπειδὴ κρείττονος ὄψεως ἦσθετο ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ
φύσιν καὶ δύναμιν· τὸν δὲ οὐκ ἐνεγκόντα τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐπι-
στασίαν τε καὶ ἐνέργειαν, ἣν ἐν τῇ ἀλιείᾳ τοῖς συμπλέουσιν ἐπε-
δεῖξατο, καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζοντα μὲν, ἀποπέμποντα δὲ τοῦ
20 πλοίου, καὶ τὴν αἰτίαν προστεθέντα, ὅτι μὴ εἶη ἄξιος θείας ἐπι-
φανείας καὶ ὀμιλίας.

1. Ὁρισμένοι κώδικες προσθέτουν καὶ τὰ ἐξῆς ἐπεξηγηματικὰ εἰς τὸν ἀρχαῖον τίτλον τοῦ λόγου: «Ναζιανζοῦ γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἦν, ἧς καὶ αὐτὸς ἤρξε μετὰ θάνατον τοῦ πατρὸς ἐκκλησίας, μᾶλλον δὲ καὶ ἔτι περι-
όντος τοῦ πατρὸς».

2. Ἦσ. 6, 1ε.

3. Ὁ Μανωὲ αὐτὸς εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ Σαμφών. Τὴν ἀφήγησιν τῆς

ΛΟΓΟΣ Θ'

Ἀπολογητικὸς εἰς πατέρα καὶ Βασίλειον¹.

1. Πάλιν χρίομαι καὶ πάλιν μὲ ἐπισκέπτεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ πάλιν προχωρῶ λυπημένος καὶ σκυθρωπός. Ἴσως νὰ ἀπορῆτε. Καὶ ὁ Ἡσαίας², προτοῦ μὲν νὰ ἴδῃ τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου καὶ τὸν θρόνον τὸν ὑψηλὸν καὶ ὑπερήφανον καὶ τὰ σεραφίμ γύρω ἀπ' αὐτόν, δὲν λέγει τίποτε παρόμοιον, οὔτε ἀπομακρύνεται ἀπὸ ἀνυπομονησίαν, οὔτε φοβᾶται· ἀλλὰ κατακρίνει μὲν τὸν Ἰσραήλ, δικαιολογεῖ δὲ καὶ ὑπερασπίζεται τὸν ἑαυτόν του, ἐπειδὴ δὲν εὐθύνεται διὰ τίποτε. Ἀφοῦ δὲ εἶδε τὰ πράγματα αὐτά, καὶ ἤκουσε τὴν ἁγίαν καὶ μυστικὴν φωνήν, ὡσάν νὰ εἶχε συναισθανθῆ κάτι ἀνώτερον ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, λέγει: «ᾠ, πόσον ταλαίπωρος εἶμαι ἐγὼ διότι ἔχω λυπηθῆ πολὺ», καὶ ὅσα λέγει ἐν συνεχείᾳ (τὰ ὁποῖα παραλείπω), διὰ νὰ μὴ φανῶ ὑπερήφανος, καὶ ἀσεβής. Εὐρίσκω δὲ καὶ τὸν παλαιὸν ἐκείνον κριτὴν Μανωῆ³ καὶ κατόπιν τὸν Πέτρον, τὸ στήριγμα τῆς Ἐκκλησίας, τὸν μὲν πρῶτον νὰ λέγῃ· «ἔχομεν χαθῆ, γυναῖκα· εἶδαμεν τὸν Θεόν!»⁴, ἐπειδὴ εἶδεν ὄραμα τὸ ὁποῖον ξεπερνοῦσε τὴν φύσιν καὶ τὴν δύναμίν του· τὸν δὲ δεύτερον, ὁ ὁποῖος δὲν ὑπέφερε τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σωτῆρος, τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἐπιδείξει κατὰ τὸ φάρμακον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἦσαν μαζί του, καὶ διὰ τοῦτο ἔνωθε, βεβαίως, θαυμασμόν, ἀλλὰ τὸν ἀπέπεμπεν ἀπὸ τὸ πλοῖον μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι δὲν ἦτο ἄξιος νὰ τοῦ παρουσιασθῆ καὶ νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ ὁ Θεός⁵.

θαυμαστῆς ἀγγελίας τῆς γεννήσεως τοῦ Σαμφών ἀπὸ τὴν στείρα γυναῖκα τοῦ Μανωῆ, καθὼς καὶ τοῦ τρόμου ὁ ὁποῖος τὸν κατέλαβε ὅταν εἶδε τὸν Θεόν, βλέπε εἰς Κριτ. 13, 28.

4. Κριτ. 13, 22β.

5. Λουκ. 5, 8β.

2. Καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ὅταν ἀκούω ἐν τοῖς Ἐδαγγελίοις, τὴν μὲν δύναμιν ἀπαιτοῦντος, τὴν δὲ παρουσίαν παραιτούμενου, ὡς οὐ χωρούσης αὐτοῦ τῆς στέγης θεῖον ἀξίωμα τε καὶ μέγεθος, οὐκ ἔχω μέμφεσθαι τῆς δειλίας ἐμμαντὸν ταύτης καὶ τῆς σκυθρωπότητος. Ὁφθαλμοῦ μὲν γὰρ ἀτονίαν ἤλιος, ψυχῆς δὲ ἀρρώστιαν ἐλέγχει Θεὸς ἐπιδημῶν· καὶ τοῖς μὲν ἐστι φῶς, τοῖς δὲ πῦρ, ἐκάστω κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην τε καὶ ποιότητα. Τί ὑπολαμβάνομεν περὶ τοῦ Σαούλ; Ἐχρίσθη μὲν γάρ, καὶ μετέσχε τοῦ Πνεύματος, καὶ ἦν τότε πνευματικός, οὐδ' ἂν ἐγὼ περὶ αὐτοῦ φαίην ἐτέρως, ἀλλὰ καὶ προεφήτευσε καὶ οὕτω παρ' ἐλπίδα καὶ τὸ εἰκός, ὥστε καὶ παροιμίαν γενέσθαι τὸ θαῦμα ἐκεῖνο· «Εἰ καὶ Σαούλ ἐν προφήταις;» εἰς ἔτι καὶ νῦν λεγόμενόν τε καὶ ἀκουόμενον. Ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅλον ἑαυτὸν ἐμπαρέσχε τῷ Πνεύματι, οὐδὲ ἐστράφη καθαρῶς εἰς ἄνδρα ἄλλον, ὡς κεχηρημάτιστο, ἀλλ' ἐνέμεινέ τι τοῦ παλαιοῦ τῆς κακίας σπινθηρός, καὶ τοῦ πονηροῦ σπέρματος, καὶ ἦν ἐν αὐτῷ μάχη πνεύματος καὶ σαρκός· τί χρὴ πάντα ἐκτραγωδεῖν τὰ ἐκεῖνου; ἴστε τὸ ἐναντίον πνεῦμα, καὶ τὸν ψάλτην, ᾧ κατεπήδητο. Πλὴν ἐκεῖνο κἀντεῦθεν γνώριμον, ὅτι, κἂν μὴ τῶν ἀναξίων ἢ χάρις ἄπτηται, μηδὲ πονηροῦ καὶ ἀναρμόστου παντελῶς τοῦ ὄργανου (εἰς γὰρ κακότεχνον ψυχὴν μὴ εἰσελεύσεσθαι σοφίαν εἴρηται καλῶς, κἀγὼ πείθομαι), ἀλλὰ φυλάξαι γε τὴν ἀξίαν, καὶ τὴν ἁρμονίαν, ὡς ὁ ἐμὸς λόγος, ἔργον οὐκ ἔλαττον, ἢ ἀπαρχῆς ἁρμοσθῆναι καλῶς καὶ ἀξιωθῆναι, διὰ τὸ τρεπτόν καὶ ἀλλοιωτόν τῆς ἀνθρωπίνης ἐξεώς τε καὶ φύσεως· Ὡς γε καὶ ἡ χάρις αὐτὴ πολλάκις,

6. Ματθ. 8, 8.

7. Α' Βασ. 10, 12.

8. Α' Βασ. 16, 14ἔἔ.

9. Σοφ. Σολομ. 1, 4.

2. Ὄταν ἀκούω δὲ καὶ τὸν ἑκατόνταρχον εἰς τὰ εὐαγγέλια, νὰ ἀπαιτῆ μὲν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ νὰ μὴ ζητῆ τὴν παρουσίαν, ἐπειδὴ τάχα δὲν ἐχώρουσε ἢ οἰκία του τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν τιμὴν του⁶, δὲν ἤμπορῶ νὰ κατηγορήσω τὸν ἑαυτὸν μου διὰ τὴν δειλίαν μου αὐτὴν καὶ διὰ τὴν μελαγχολίαν μου. Διότι τὴν μὲν ἀδυναμίαν τοῦ ὀφθαλμοῦ τὴν φανερῶνει ὁ ἥλιος, τὴν δὲ ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς τὴν φανερῶνει ὁ Θεός, ὅταν παρουσιασθῆ. Καὶ δι' ἄλλους μὲν εἶναι φῶς, δι' ἄλλους δὲ φωτιά, ἀναλόγως πρὸς τὸ ὕλικόν καὶ τὰς ιδιότητας τὰς ὁποίας διαθέτουν οὗτοι. Ποία εἶναι ἡ γνώμη μας διὰ τὸν Σαοῦλ; Διότι ἔλαβε τὸ χρίσμα καὶ τοῦ μετεδόθη τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἔγινε τότε πνευματικὸς—ἐγὼ τοῦλάχιστον δὲν θὰ ἤμποροῦσα νὰ τὸ ἐνομάσω διαφορετικὰ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα—καὶ ἐπροφήτευσεν, καὶ ἔτσι παρ' ἐλπίδα, καὶ μολοντί τοῦτο δὲν ἦτο φυσικόν, ἔγινε ἐκεῖνο τὸ θαῦμα. «Συγκαταλέγεται δηλαδὴ καὶ ὁ Σαοῦλ εἰς τοὺς προφήτας»⁷, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀκούγεται καὶ λέγεται ἀκόμη καὶ σήμερα; Ἐπειδὴ δὲ δὲν προσέφερεν ὀλόκληρον τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ Πνεῦμα καὶ ἐπειδὴ δὲν μετεβλήθη πραγματικὰ εἰς ἄλλον ἄνθρωπον, ὅπως εἶχε καθῆκον, ἀλλὰ παρέμεινεν εἰς αὐτὸν ἕνα μέρος ἀπὸ τὴν παλαιὰν σπίθα τῆς κακίας καὶ τὸ πονηρὸν πνεῦμα, ὑπῆρχε μέσα του μάχη μεταξὺ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Ἀλλὰ δὲν χρειάζεται νὰ διεκτραγωδήσῃ κανεὶς ὅλα ὅσα ἔχουν σχέσιν μὲ αὐτόν. Γνωρίζετε τὸ ἀντίθετον ἐκεῖνο πνεῦμα καὶ τὸν ψαλμωδόν, ὁ ὁποῖος τὸν διεσκέδαζεν⁸. Ὅμως ἐκεῖνο γίνεται φανερόν καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι, ἔστω καὶ ἂν ἡ χάρις δὲν πλησιάζει τοὺς ἀναξίους καὶ τὸ ὄργανον δὲν εἶναι πονηρὸν καὶ ἐντελῶς ἀκατάλληλον (διότι ἔχει λεχθῆ μὲ σαφήνειαν ὅτι εἰς ψυχὴν πονηρὰν δὲν θὰ εἰσέλθῃ σοφία⁹, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐγὼ πιστεύω), εἶναι ἔργον ἐξ Ἰσοῦ σπουδαῖον κατ' ἐμέ, τὸ νὰ διατηρήσῃ κανεὶς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν μὲ τὸ νὰ ταιριάσῃ καλὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ γίνῃ ἄξιος δι' αὐτὴν (τὴν χάριν) λόγῳ τοῦ μεταβλητοῦ καὶ τῆς ἀσταθείας τῶν ἀνθρωπίνων συνηθειῶν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐπειδὴ, βεβαίως, πολλὰς φορὰς ἢ ἴδια ἢ χάρις,

Ἰν' εἶπω τῶν ἡμετέρων κακῶν τὸ σχετλιώτατόν τε καὶ παραδοξότατον, τύφον ἐμπούησασα καὶ μετεωρίσασα, κατήνεγκεν ἀπὸ Θεοῦ τοὺς οὐ καλῶς προσεγγίσαντας, καὶ κατεβλήθημεν ἐν τῷ ἐπαρθῆναι, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἢ
5 ἁμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι κατεργαζομένη θάνατον.

3. Ταῦτά ἐστιν, ἃ ἐγὼ δεδοικώς, πικρίας ἐνεπλήσθην καὶ κατηφείας, καὶ τι τοιοῦτον ἔπαθον, ὅλον πρὸς τὰς ἀστραπὰς οἱ παῖδες, ἡδονὴν ἐκπλήξει μιγνύντες ἐκ τοῦ θεάματος· ἡγάπησά τε ὁμοῦ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐφοβήθην· καὶ χρόνου τινὸς ἐδεήθην,
10 εἰς ἑμναυτὸν συστραφεῖς, ἐκνήψαι καὶ γενέσθαι τῆς ἀσφαλεστέρως μοίρας καὶ κρείττονος, ἵνα, τοῦ λυποῦντος ὑπεξελθόντος, ὥσπερ ζιζανίων ἐν σπέρματι, καὶ τῶν φαύλων λογισμῶν εἰζάντων τοῖς ἀμείνοσι, νικήσῃ καθαρῶς τὸ Πνεῦμα, καὶ με λαβὼν ἔχη πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διακονίαν καὶ λειτουργίαν, πρὸς τὸν καταρ-
15 τισμὸν τοῦ λαοῦ τούτου, πρὸς ψυχῶν κυβέρνησιν, πρὸς διδασκαλίαν τὴν ἐν λόγῳ, καὶ τὴν ἐν ἔργῳ, καὶ ὑποδείγματι, διὰ τῶν δπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, πρὸς ποιμαντικὴν εὐθετον, ἀποσπῶσαν κόσμον, Θεῷ προσάγουσαν, δαπανῶσαν σῶμα, πνεύματι προστιθεῖσαν, σκότος φεύγουσαν, φω-
20 τὶ χαίρουσαν, θῆρας ἐλαύνουσαν, μάνδραν συνάγουσαν, κρημνοὺς φυλασσομένην καὶ ἐρημίας, ὄρεσι καὶ ὕψει προσελαύνουσαν. Περὶ ὧν μοι δοκεῖ καὶ ὁ θαυμασιώτατος Μιχαῆλ λέγειν, χαμόθεν ἡμᾶς ἀνέλκων ἐπὶ τὰ ἡμέτερα ὕψη. Ἐγγίσατε ὄρεσιν αἰωνίοις. Ἀνάστα καὶ πορεύου, ὅτι οὐκ ἔστι σοι αὕτη ἀνάπανσις,
25 κἂν δοκῇ τισιν εἶναι τὰ χαμαιπετιῆ καὶ κάτω στρεφόμενα.

10. Ρωμ. 7, 13.

11. Β' Κορ. 6, 7.

12. Μιχ. 2, 10.

διὰ νὰ ἀναφέρω τὸ χειρότερον καὶ τὸ πλεόν παράδοξον ἀπὸ τὰ κακά μας, ἀφοῦ δημιουργήσῃ ὑπερηφάνειαν καὶ ἀνεβάσῃ ὑψηλά, καταρρίπτει καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν τὸν ἐπλησίασαν ἐπαξίως, καὶ ἔτσι καταπίπτομεν ἐξ αἰτίας τῆς ἐπάρσεώς μας, διὰ νὰ παρουσιασθῇ εἰς ὄλην τὴν ἔκτασίν της ἡ φρίκη τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία μᾶς θανατώνει χρησιμοποιοῦσα ὡς ὄργανον τὸ ἀγαθόν¹⁰.

3. Αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μοῦ ἐπροξένησαν φόβον καὶ μὲ ἐγέμισαν μὲ πικρίαν καὶ λύπην, καὶ μὲ ἔκαμαν νὰ πάθω κάτι παρόμοιον μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παθαίνουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὰς ἀστραπάς· νὰ νιώθουν δηλαδὴ ταυτόχρονα εὐχαρίστησιν καὶ τρόμον ἀπὸ τὸ θέαμα. Διότι καὶ ἐγὼ ἔνωσα ταυτόχρονα ἀγάπην καὶ φόβον διὰ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἐχρειάσθηκα ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα διὰ νὰ στραφῶ πρὸς τὸν ἑαυτὸν μου, νὰ ἀνανήψω καὶ νὰ γίνω περισσότερο σταθερὸς καὶ καλύτερος, διὰ νὰ νικήσῃ καθαρὰ τὸ Πνεῦμα, ἀφοῦ εἶχε πλεόν ἀπομακρυνθῇ ὁ προξενῶν τὴν λύπην διάβολος (ὅπως τὰ ζιζάνια ὅταν εἶναι ἀκόμη μικρά), καὶ ἀφοῦ οἱ πονηροὶ λογισμοὶ εἶχαν ὑποχωρήσει πρὸ τῶν ὑψηλοτέρων, διὰ νὰ μὲ παραλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὰ ἔργα του, εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν αὐτοῦ τοῦ λαοῦ, εἰς τὴν διακυσθέρνησιν ψυχῶν, εἰς τὴν διδασκαλίαν μὲ τὸν λόγον, μὲ τὰ ἔργα καὶ μὲ τὸ παράδειγμα, μὲ τὰ ὅπλα τῆς δικαιοσύνης τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερά¹¹, εἰς τὴν σωστὴν διαποίμανσιν, ἡ ὁποία ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ προσεγγίζει πρὸς τὸν Θεόν, καταναλώνει τὸ σῶμα καὶ τὸ προσθέτει εἰς τὸ Πνεῦμα, ἀποφεύγει τὸ σκοτάδι καὶ χαίρεται εἰς τὸ φῶς, ἐκδιώκει τὰ θηρία, συγκεντρώνει τὸ ποίμνιον, προφυλάσσει ἀπὸ κρημνοὺς καὶ ἐρημίας καὶ ἀνεβάζει εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ ὕψη. Δι' αὐτὰ νομίζω ὅτι ὁμιλεῖ καὶ ὁ θαυμασιὸς Μιχαῆλ, ὅταν προσπαθῇ νὰ μᾶς σύρῃ ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ ὕψη τῆς πίστεως μὲ τοὺς λόγους: «Προσεγγίσατε τὰ αἰῶνια ὄρη. Σήκω καὶ βᾶδιζε, διότι δὲν ἠμπορεῖς νὰ ἀναπαυθῆς αὐτοῦ»¹², ἔστω καὶ ἂν νομίζουν ὠρισμένοι ὅτι ἠμποροῦν νὰ ἀναπαυθοῦν πεσμένοι κάτω εἰς τὴν γῆν καὶ βλέποντας πρὸς τὰ κάτω.

4. Ταύτην με διδάξατε τὴν ποιμαντικὴν, ὦ φίλοι, λοιπὸν ἔμοι ποιμένες καὶ συμποιμένες. Ταύτης δότε μοι τὰ συνθήματα, σὺ τε ὁ κοινὸς Πατήρ, καὶ πολλοὺς τῷ χρόνῳ καταρτίσας καὶ παραμείψας ποιμένας, σὺ τε ὁ τῆς ἐμῆς φιλοσοφίας βασανιστῆς καὶ κριτῆς. Ἄλλ' (ὅπως μοι φιλοσόφως δέξῃ τὸν λόγον), ἢ δυνάμεθα, καὶ ἐν μέσῃ ζάλῃ στρεφόμενοι καὶ περιηχοῦμενοι ποιμαίνειν ἐπιστημόνως, καὶ ἐκτρέφειν τὸ ποίμνιον; Ὁ φιλανθρωπότερος ἐν προβάτοις (εἰ μὴ μοι δυσχεραίνης), ἡνίκα τῆς ἀλόγου νομῆς μετείχομεν, ἢ ἐν ποιμέσιν, ἡνίκα τῆς πνευματικῆς ἡξιώθημεν. Ἔχεις μὲν, ὅπερ ἐπόθεις, ὑπὸ χειρὸς ἡμᾶς, καὶ νενίκηκας τὸν ἀήττητον· καὶ ἰδοὺ σοι μετὰ καὶ τῶν ἄλλων ὁ λόγος, ὃν εἰδὼς ἐπεζήτηεις, καὶ ὃν ἐπαινῶν, ἔβαλλες ἀργοῦντα πολλαῖς τῶν σῶν λόγων καὶ πικραῖς ταῖς νιφάσιν.

5. Ἄλλ' ἔχω τι τῇ φιλίᾳ καὶ μέμψασθαι· τίς δικάσει μοι τῶν κοινῶν φίλων; ἢ τίς ἀδέκαστος ἔσται κριτῆς, ἵνα τὴν δικαίαν ἐνέγκῃ ψῆφον, ἀλλὰ μὴ τὸ τῶν πολλῶν πάθη, καὶ λάβῃ ἐν κρίσει πρόσωπον; Εἶπω κελεύεις τὴν μέμψιν, καὶ οὐκ ἐπαφήσεις μοι πάλιν τὸν λόγον; Ἐγένετό τι καὶ σοὶ πρὸς ἡμᾶς ἀπόρρητον, ὃ θαυμάσιε, πρᾶγμα ὄντως ἀπόρρητον τε καὶ ἄπιστον, καὶ οὐπω πρότερον περὶ ἡμῶν ἀκουσθέν. Οὐκ ἐπέισθημεν, ἀλλ' ἐβιάσθημεν. ὦ τοῦ θαύματος! Ὡς γέγονε πάντα καινά! Καὶ ὅσον διέστησεν ἡμᾶς; τί βούλει καὶ εἶπω, τὸν θρόνον, ἢ τὸ τῆς χάριτος μέγεθος; Πλὴν ἡγοῦ, καὶ κατευοδοῦ, καὶ βασίλευε, καὶ ποίμναιε ἡμᾶς ποιμαίνοντας. Ὡς ἔτοιμοί γε ἡμεῖς ἐπε-

13. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο στρέφεται ὁ Γρηγόριος πρὸς τὸν πατέρα του καὶ τοῦ ἀπευθύνει τοὺς παρακάτω λόγους.

14. Ψαλμ. 44, 5.

4. Αὐτὸν τὸν τρόπον διαποιμάνσεως νὰ μὲ διδάξετε λοιπὸν, ὦ φίλοι, ποιμένες καὶ συμποιμένες μου. Αὐτῆς τῆς διαποιμάνσεως τὰ μυστικά νὰ μοῦ δώσετε, καὶ ἰδίως σὺ¹³, ὁ κοινὸς Πατὴρ ὄλων, ὁ ὁποῖος ἔχεις διαπαιδαγωγῆσει καὶ ἔχεις ἀλλάξει ἐντελῶς πάρα πολλοὺς ποιμένας μέχρι τῶρα, σὺ, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλες εἰς δοκιμασίαν τὸν ἀσκητικὸν τρόπον ζωῆς μου καὶ ὁ ὁποῖος μὲ κρίνεις. Ἄλλὰ — δέξου, παρακαλῶ, μὲ κατανόησιν τὸν λόγον μου — μήπως ἡμπορῶ, ἐνῶ περιστρέφομαι μέσα εἰς τὴν ζάλην καὶ τὸν θόρυβον, νὰ διαποιμαίνω καὶ νὰ συντηρῶ κατὰ τὸν ἀρμόζοντα τρόπον τὸ ποιμνιον; Ἦμουν ὁ πιὸ φιλόανθρωπος μεταξὺ τῶν προβάτων (ἐὰν δὲν στενοχωρῆσαι νὰ τὸ εἶπω), δταν ἦμουν ἐν ἀπλὸν μέλος τοῦ ἀνευθύνου ποιμνίου, ἢ δταν ἦμουν ἓνας ἀπλὸς ἱερεὺς μεταξὺ τῶν ἄλλων, δταν ἀξιώθηκα νὰ εἰσέλθω τὸ πρῶτον εἰς τὴν ὑπεύθυνον πνευματικὴν ἡγεσίαν. Τώρα μὲν ἔχεις ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐποθοῦσες, μὲ ἔχεις κάτω ἀπὸ τὰ χέρια σου καὶ ἔχεις νικήσει τὸν ἀνίκητον. Καὶ ὀρίστε τώρα, μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα, καὶ ὁ λόγος τὸν ὁποῖον ἐνσυνειδήτως ἐπεδίωκες καὶ τὸν ὁποῖον ἐπαινοῦσες καὶ ταυτοχρόνως κατέκρινες τὸ ὅτι παρέμενεν ἀργὸς καὶ ἀχρησιμοποίητος μὲ πολλοὺς καὶ συχνοὺς μύδρους εἰς τοὺς λόγους σου.

5. Ἄλλὰ ἔχω νὰ εἶπω κάτι ἐναντίον τῆς ἀγάπης αὐτῆς. Ποῖος ἀπὸ τοὺς κοινούς φίλους θὰ μὲ κρίνη; Ἦ ποῖος θὰ γίνῃ ἀδέκαστος κριτῆς, διὰ νὰ ἐκδώσῃ τὴν σωστὴν ἀπόφασιν, χωρὶς νὰ πάθῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παθαίνουν οἱ πολλοί, νὰ μεροληπτήσῃ δηλαδὴ εἰς τὴν κρίσιν του; Μὲ προτρέπεις νὰ ἀναφέρω τὴν κατηγορίαν, χωρὶς νὰ μοῦ ἐπιτεθῆς μετὰ μὲ τὸν λόγον; Ἀκούσθηκε καὶ ἀπὸ ἐσέ, ὦ θαυμάσιε, κάτι ἄγνωστον εἰς ἐμέ, πραγματικὰ ἄγνωστον καὶ ἀδύνατον νὰ γίνῃ πιστευτόν, καὶ τὸ ὁποῖον ποτὲ πιά πρὶν δὲν εἶχε ἀκουσθῆ δι' ἐμέ. Ὅτι τάχα δὲν ἐπείσθησα, ἀλλὰ ἐξαναγκάσθηκα. ὦ, πρᾶγμα παράδοξον! Πῶς ἔχουν γίνῃ τὰ πάντα παράδοξα! Καὶ πόσον μὲ ἐξεχώρισες! Τί θέλεις νὰ ἀναφέρω, τὸν θρόνον ἢ τὸ μεγαλεῖον τῆς χάριτος; Ὅμως πῆγαινε μπροστὰ καὶ κέρδιζε ἐπιτυχίας καὶ βασίλευε¹⁴ καὶ ποίμαινε ἐμᾶς τοὺς ποιμένας. Διότι εἶμεθα πρόθυμοι νὰ σὲ ἀκολουθήσωμεν καὶ

σθαι, καὶ ὑπὸ τῆς σῆς ποιμαντικῆς ἄγεσθαι τῆς ὑψηλῆς καὶ ἐν-
 θεοῦ· εἰρήσεται γὰρ τάληθές, εἴ τι καὶ παρὰ τὸν νόμον ἐξ ἀγά-
 πης τετολημήκαμεν. Δίδαξον τὴν σὴν ἀγάπην περὶ τὰ ποίμνια,
 τὸ σὸν ἐπιμελές τε ὁμοῦ καὶ εὐσύνετον, τὴν ἐπιστάσιαν, τὰς
 5 ἀγρυπνίας, τὴν τῶν σῶν σαρκῶν ὑποχώρησιν, ἣν τῷ πνεύματι
 ὑπεχώρησαν, τὸ τοῦ σοῦ χρώματος ἄνθος τῇ ποίμνῃ κάμνοντος,
 τὸ ἐν πραύτητι σύντονον, τὸ ἐν τῷ πρακτικῷ γαληνόν τε καὶ ἡ-
 μερον (πρᾶγμα οὐκ ἐν πολλοῖς εὐρισκόμενον, οὐδὲ πολλὰ ἔχον
 τὰ παραδείγματα), τοὺς ὑπὲρ τῆς ποίμνης πολέμους, τὰς νί-
 10 κας ἃς ἐν Χριστῷ σὺ νενίκηκας.

6. Εἰπέ τίσιν τῶν νομῶν προσακτέον, ἐπὶ ποίας πηγὰς ἰτέ-
 ον, καὶ τίνας φευκτέον, ἢ νομάς, ἢ νάματα· τίνας ποιμαντέον τῇ
 βακτηρίᾳ, τίνας τῇ σύριγγι· πότε ἀκτέον ἐπὶ νομάς, καὶ πότε
 ἀνακλητέον ἀπὸ νομῶν· πῶς πολεμητέον τοῖς λύκοις, καὶ πῶς
 15 τοῖς ποιμέσιν οὐ πολεμητέον· καὶ μάλιστα ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ὅτε
 ποιμένες ἠφρονεύσαντο, καὶ διέσπειραν τὰ πρόβατα τῆς νομῆς,
 ἵνα τοῖς ἀγιωτάτοις προφήταις τὰ αὐτὰ συνοδύρωμαι. Πῶς τὸ
 ἀσθενές ἐνισχύσω, καὶ τὸ πεπτωκὸς ἀναστήσω, καὶ τὸ πλανώ-
 μενον ἐπιστρέψω, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκζητήσω, καὶ φυλάξω κατὰ
 20 τὸν ὀρθὸν τῆς ποιμαντικῆς λόγον, καὶ τὸν ὑμέτερον· ἀλλὰ μὴ γέ-
 νωμαι κακὸς ποιμὴν, τὸ γάλα κατεσθίων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλ-
 λόμενος, καὶ τὰ παχύτερα κατασφάζων ἢ ἀπεμπολῶν, καὶ τὰ
 ἄλλα παρεῖς τοῖς θηρίοις καὶ τοῖς κρημνοῖς, ποιμαίνων ἐμαν-
 τόν, οὐ τὰ πρόβατα, ὅπερ ὠνειδίζοντο οἱ πάλαι προεστῶτες τοῦ
 25 Ἰσραήλ. Ταῦτα διδάσκειτέ με, καὶ τούτοις στηρίζετε τοῖς λό-
 γοις, καὶ μετὰ τούτων ποιμαίνετε καὶ συμποιμαίνετε τῶν πα-

15. Βλ. Ἱερεμ. 10, 21.

16. Βλ. Ἱεζεκ. 34, 28.

νά ὀδηγοῦμεθα ἀπὸ τὴν διαποίμανσίν σου τὴν ὑψηλὴν καὶ ἔνθεον. Διότι θὰ εἶναι ἀληθὲς ὅ,τι καὶ ἂν εἶπω (δι' αὐτὴν), ἔστω καὶ ἂν ἐτόλμησα νὰ πράξω κάτι παράνομον παρακινούμενος ἀπὸ ἀγάπην. Δίδαξέ με τὴν ἀγάπην σου διὰ τὸ ποίμνιον, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τὴν σύνεσίν σου, τὴν φροντίδα, τὰς ἀγρυπνίας, τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς σαρκὸς πρὸ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πνεύματος, τὰς καλυτέρας δυνάμεις τοῦ σώματός σου, τὸ ὅποσον ἀποκάμνει διὰ τὸ ποίμνιον, τὴν προθυμίαν διὰ τὴν πραότητα, τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἡρεμίαν εἰς τὴν πρᾶξιν (πρᾶγμα τὸ ὅποσον δὲν συναντᾶται σὲ πολλοὺς καὶ τοῦ ὁποίου τὰ παραδείγματα εἶναι ὀλίγα), τοὺς ἀγῶνας πρὸς χάριν τοῦ ποιμνίου καὶ τὰς νίκας τὰς ὁποίας ἔχεις κερδίσει διὰ τὸν Χριστόν.

6. Εἰπέ μου, εἰς ποῖα λιθάδια πρέπει νὰ ὀδηγῶ τὰ ποίμνια καὶ εἰς ποῖας πηγὰς, καὶ ποῖα λιθάδια ἢ ποῖας πηγὰς πρέπει νὰ ἀποφεύγω. Ποίους πρέπει νὰ ποιμαίνω μὲ τὴν βακτηρίαν καὶ ποίους μὲ τὴν φλογέραν. Πότε πρέπει νὰ πηγαίνω τὰ ποίμνια εἰς τὴν βοσκὴν καὶ πότε νὰ τὰ φέρνω πίσω. Πῶς πρέπει νὰ πολεμῶ τοὺς λύκους καὶ νὰ μὴ πολεμῶ τοὺς ποιμένας, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ποιμένες ἔχουν γίνει ἄφρονες καὶ ἔχουν διασκορπίσει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὴν βοσκὴν¹⁵, διὰ νὰ θρηνήσω ὅπως ἀκριβῶς ἐθρήνησαν καὶ οἱ ἄγιοι προφηταί. Πῶς θὰ ἐνισχύσω τὸ ἀδύνατον καὶ θὰ σηκώσω πάλιν ὄρθιον ἐκεῖνο ποὺ ἔπεσεν, καὶ θὰ φέρω πίσω ἐκεῖνο ποὺ ἔχει πλανηθῆ, καὶ θὰ ἀναζητήσω αὐτὸ ποὺ ἔχει χαθῆ καὶ θὰ διαφυλάξω τὸ ἰσχυρόν. Πῶς θὰ τὰ μάθω αὐτὰ καὶ πῶς θὰ τὰ διαφυλάξω συμφώνως πρὸς τὴν ὀρθὴν μέθοδον διαποιμάνσεως καὶ τὴν ἰδικὴν σου, διὰ νὰ μὴ γίνω κακὸς ποιμὴν, τρώγων τὸ γάλα καὶ ἐνδύμενος τὰ μαλλιά, κατασφάζων τὰ παχύτερα πρόβατα ἢ πωλῶν αὐτὰ καὶ ἐγκαταλείπων τὰ ὑπόλοιπα εἰς τὰ θηρία καὶ τοὺς κρημνοὺς, καὶ φροντίζων περισσότερον διὰ τὸν ἑαυτὸν μου παρά διὰ τὰ πρόβατα, πρᾶγμα διὰ τὸ ὅποσον ἐκατηγοροῦντο οἱ παλαῖοι ἡγέτες τοῦ Ἰσραὴλ¹⁶. Αὐτὰ νὰ μὲ διδάσχετε καὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς λόγους νὰ μὲ στηρίζετε, μὲ αὐτὰ τὰ παραγγέλματα νὰ μὲ ποιμαί-

ραγγελμάτων, καὶ σώζοιτε, ὡσπερ τῇ διδασκαλίᾳ, οὕτω καὶ ταῖς εὐχαῖς, ἐμέ τε καὶ τὸ ἱερόν τοῦτο πολίμνιον, εἰς ἀσφάλειαν ἐμοί, εἰς καύχημα ὑμῖν ἐν ἡμέρᾳ ἐπιφανείας καὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ, καὶ ἀρχιποιμένος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ ἡ δόξα Πατρὶ παντοκράτορι σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι καὶ νῦν καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

νετε και να ποιμαίνετε μαζί μου, και να σώζετε, όπως με την διδασκαλίαν έτσι και με τας εύχας και έμένα και το ιερόν αυτό ποίμνιον, διά να πορεύωμαι με ασφάλειαν και διά να ήμπορητε να υπερηφανεύεσθε δι' αυτό κατά την ήμέραν της έλεύσεως και της αποκαλύψεως του μεγάλου Θεού και αρχιποιμένος ήμών 'Ιησού Χριστού¹⁷, διά του όποιου και μαζί με τον όποιον άνήκει ή δόξα εις τον παντοκράτορα Πατέρα μαζί με το 'Αγιον Πνεύμα και τώρα και εις τους αιώνας των αιώνων. 'Αμήν.

ΛΟΓΟΣ ΙΑ'

Τοῦ αὐτοῦ, εἰς Γρηγόριον Νύσσης, τὸν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἀδελφόν, ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν.

1. «Φίλον πιστοῦ οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα» τῶν ὄντων οὐδέν, «οὐδέ τις σταθμὸς τῆς καλλονῆς αὐτοῦ». «Φίλος πιστὸς σκέπη κραταιά», καὶ ὠχυρωμένον βασιλείον. Φίλος πιστὸς θησαυρὸς ἔμψυχος. Φίλος πιστὸς ὑπὲρ χρυσίον καὶ λίθον τίμιον πολύν. Φίλος πιστὸς κῆπος κεκλεισμένος πηγὴ ἐσφραγισμένη, κατὰ καιρὸν ἀνοιγόμενά τε καὶ μεταλαμβάνόμενα. Φίλος πιστὸς λιμὴν ἀναψύξεως. Ἄν δὲ καὶ συνέσει διαφέρη, πηλλίκον;
10 Εἰ δὲ καὶ παιδείαν ἄκρος, καὶ παιδείαν παντοίαν, τὴν τε ἡμετέραν λέγω καὶ τὴν ποτε ἡμετέραν, ὅσῳ λαμπρότερον; Εἰ δὲ καὶ υἱὸς φωτός, ἢ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐγγίζων Θεῷ, ἢ ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν τῶν κρειττόνων ἢ τι τῶν τοιούτων ὀνομάζεσθαι ἄξιος, οἷς ἡ Γραφή τιμᾷ τοὺς ἐνθέους, καὶ ὑψηλοὺς, καὶ τῆς ἄνω μερί-
15 δος, τοῦτο μὲν ἤδη δῶρον Θεοῦ, καὶ φανερώς ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἡμετέραν. Εἰ δὲ καὶ παρὰ φίλου πρὸς ἡμᾶς ἦκων, καὶ τούτου τὴν τε ἀρετὴν ὁμοτίμου, καὶ τὴν φιλίαν τὴν ἡμετέραν, ἔτι τερπνότερον τε καὶ χαριέστερον, καὶ μύρον τοῦ κοσμοῦντος πάγονά τε ἱερέως καὶ ὡαν ἐνδύματος εὐωδέστερον.

1. Εἰς τρεῖς κώδικας ὁ τίτλος τοῦ λόγου ἔχει ὡς ἀκολούθως: «Εἰς Γρηγόριον, ἀδελφὸν Βασιλείου, ἐπιστάντα μετὰ τὴν χειροτονίαν».

2. Σοφ. Σειρ. 6, 14-15.

3. Ἰω. 12, 36 καὶ Ἐφεσ. 5, 8.

4. Δ' Βασ. 1, 9.

ΛΟΓΟΣ ΙΑ'

Εἰς τὸν Γρηγόριον Νύσσης¹.

1. «Μὲ τίποτε ἀπὸ ὅ,τι ὑπάρχει εἰς τὸν κόσμον δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ συγκρίνῃ ἓνα πιστὸν φίλον, καὶ τὸ κάλλος του δὲν ἔχει ὄρια». «Ὁ πιστὸς φίλος εἶναι ἰσχυρὰ προστασία»² καὶ βασιλείον ὀχυρωμένον. Ὁ πιστὸς φίλος εἶναι ἔμφυχος θησαυρὸς. Ὁ πιστὸς φίλος εἶναι πολυτιμότερος ἀπὸ χρυσάφι καὶ πολλοὺς πολυτίμους λίθους. Ὁ πιστὸς φίλος εἶναι κῆπος περιφραγμένος καὶ πηγὴ σφραγισμένη, τὰ ὁποῖα ἀνοίγουν πότε - πότε διὰ νὰ τὰ ἐπισκεφθῆ καὶ νὰ τὰ ἀπολαύσῃ κανεὶς. Ὁ πιστὸς φίλος εἶναι λιμάνι ἀναψυχῆς. Ἄν δὲ εἶναι καὶ πιὸ συνετὸς, πόσον καλύτερον εἶναι τοῦτο; Ἐάν δὲ εἶναι καὶ πολὺ μορφωμένος καὶ διαθέτῃ παντοειδῆ μόρφωσιν, τὴν ἰδικὴν μας λέγω καὶ ἐκείνην ἣ ὁποία ἦτο κάποτε ἰδικὴ μας, πόσον καλύτερον δὲν εἶναι αὐτό; Ἐάν δὲ καὶ υἷος τοῦ φωτός³, ἢ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ⁴, ἢ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος προσεγγίζει τὸν Θεὸν⁵ ἢ ἔχει ἀνωτέρας, πνευματικὰς, ἐπιθυμίας⁶, ἢ εἶναι ἄξιος νὰ φέρῃ ἓνα χαρακτηρισμὸν ἀπὸ ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποῖους τιμᾷ ἡ Γραφή τοὺς ἐνθέους καὶ ὑψηλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀνήκουν εἰς ἀνωτέραν τάξιν, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἤδη δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι σαφῶς ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας ἀξίαν. Ἐάν δὲ ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς ἀπὸ φίλον, πρὸς τὸν ὁποῖον ὁμοιάζει ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ πρὸς τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλίαν, τότε τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀκόμη πιὸ εὐχάριστον καὶ χαρμόσυνον καὶ εὐωδιάζει περισσότερο ἀπὸ τὸ μύρον τὸ ὁποῖον ἀρωματίζει τὸν πώγωνα καὶ τὴν ἄκρην τοῦ ἐνδύματος τοῦ ἱερέως⁷.

5. Πρβλ. Ἰεζεκ. 43, 19.

6. Πρβλ. Δαν. 9, 23.

7. Ψαλμ. 132, 2.

2. Ἄρ' οὖν ἰκανὰ ταῦτα, καὶ μετρίως ὑμῖν τὸν ἄνδρα ὁ λόγος ἔγραψεν; Ἡ δεῖ, καθάπερ τοὺς ἐπιμελεῖς τῶν ζωγράφων, πολλάκις ἐπιβάλλειν τὰ χρώματα, ἵνα τελεωτέραν ὑμῖν τὴν τοῦ λόγου γραφὴν παραστήσωμεν; Καὶ δὴ γράφομεν ὑμῖν τελεώ-
 5 τερον τε καὶ σαφέστερον. Τίς νομοθετῶν ἐπιφανέστατος; Μωϋσῆς. Τίς ἱερέων ἀγιώτατος; Ἀαρὼν· οὐχ ἦττον ἀδελφοὶ τὴν εὐσέβειαν ἢ τὰ σώματα· μᾶλλον δὲ ὁ μὲν Θεὸς Φαραώ, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ προστάτης καὶ νομοθέτης, καὶ τῆς νεφέλης εἴσω χωρῶν, καὶ θείων μυστηρίων ἐπόπτης τε καὶ μυσταγωγός, καὶ
 10 τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς τεχνίτης, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἄνθρωπος· ἱερεῖς δὲ ὁμοίως ἀμφοτέρω. Μωσῆς γάρ, φησί, καὶ Ἀαρὼν ἐν τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ· ὁ μὲν ἄρχων ἀρχόντων καὶ ἱερεὺς ἱερέων, χρώμενος μὲν ὅσα γλώσση τῷ Ἀαρὼν, αὐτὸς δὲ τὰ πρὸς Θεὸν ἐκείνω γινόμενος· ὁ δὲ μετ' ἐκείνων μὲν εὐθύς, πολὺ δὲ πρὸ
 15 τῶν ἄλλων ἀξία τε καὶ τῇ πρὸς Θεὸν ἐγγύτητι. Ἀμφοτέρω βασιανίζοντες Αἴγυπτον, θάλασσαν τέμνοντες, τὸν Ἰσραὴλ διεξάγοντες, τοὺς ἐχθροὺς βαπτίζοντες, ἄρτον ἄνωθεν ἔλκοντες, ὕδωρ ἄπιστον ἐν ἐρήμῳ τὸ μὲν ἐκδιδόντες, τὸ δὲ γλυκαίνοντες· ἀμφοτέρω καταπολεμοῦντες τὸν Ἀμαλήκ ἐκτάσει χειρῶν ἀγία,
 20 καὶ τύπῳ μυστηρίου μελίζονος· ἀμφοτέρω πρὸς τὴν γῆς τῆς ἐπαγγελίας, καὶ ὁδηγοῦντες καὶ σπεύδοντες. Μὴ τι γνωριμώτερον τῆς εἰκόνης; Οὐ σαφῶς ὑμῖν τὸν ὁμώνυμον ἐμοὶ καὶ ὁμόφυχον ὁ ζωγράφος λόγος ἀνετυπώσατο;

8. Ἔξ. 7, 1.

9. Ἐβρ. 8, 2.

10. Ψαλμ. 98, 6.

11. Ἔξ. 4, 16.

12. Ἔξ. 17, 12. Τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ, τὸ ὁποῖον ἐσοχημάτιζε μὲ τὴν ἕκτασιν τῶν χειρῶν τοῦ ὁ Μωϋσῆς καὶ χάρις εἰς τὸ ὁποῖον κατενίκησαν τοὺς Ἀμαληκίτας οἱ Ἰσραηλίται.

2. Ἄρχοῦν λοιπὸν αὐτά, καὶ ἔχει περιγράψει ἱκανοποιητικὰ ὁ λόγος τὸν ἄνδρα; Ἡ πρέπει, ὅπως κάνουν οἱ πιὸ ἐπιμελεῖς ζωγράφοι, νὰ βάλω πολλὰ στρώματα χρωμάτων διὰ νὰ κάνω πιὸ τελείαν τὴν εἰκόνα πού ἐζωγράφισα μὲ τὸν λόγον; Ἄς τὴν ζωγραφίσωμεν λοιπὸν καλυτέραν καὶ πιὸ εὐκρινῆ πρὸς χάριν σας. Ποῖος ἦτο ὁ ἐπιφανής ἀπὸ τοὺς νομοθέτας; Ὁ Μωϋσῆς. Ποῖος ὁ πιὸ ἅγιος καὶ τοὺς ἱερεῖς; Ὁ Ἄαρών. Αὐτοὶ οἱ δύο ἦταν ἀδελφοὶ περισσότερον ὡς πρὸς τὴν εὐσέβειαν παρὰ ὡς πρὸς τὰ σώματα. Ἡ, καλύτερον, ὁ μὲν Μωϋσῆς ἦτο Θεὸς τοῦ Φαραῶ⁸ καὶ προστάτης καὶ νομοθέτης τοῦ Ἰσραήλ, ὁ ὁποῖος εἰσήλθε μέσα εἰς τὴν νεφέλην καὶ εἶδε καὶ ἐδίδαξε θεῖα μυστήρια, καὶ ὑπῆρξε τεχνίτης τῆς ἀληθινῆς σιωπῆς, «τὴν ὁποῖαν ἐθεμελίωσεν ὁ Κύριος καὶ ὄχι ἄνθρωπος»⁹. Εἶναι δὲ καὶ οἱ δύο ἱερεῖς. Διότι «ὁ Μωϋσῆς καὶ ὁ Ἄαρών, λέγει, συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν ἱερέων του»¹⁰. Ὁ μὲν Μωϋσῆς ἄρχων τῶν ἀρχόντων καὶ ἱερεὺς τῶν ἱερέων, χρησιμοποιοῦν δι' ὅσα ἤθελε νὰ εἶπη τὴν γλῶσσαν τοῦ Ἄαρών, καὶ γινόμενος γλῶσσα αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεόν¹¹, ὁ δὲ Ἄαρών ἀμέσως μετὰ ἀπ' αὐτὸν καὶ πολὺ πιὸ ὑψηλὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸν Θεόν. Καὶ οἱ δύο ἔστελναν τὰς πληγὰς εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐχώριζαν τὴν θάλασσαν καὶ διαπερνοῦσαν τὸν Ἰσραήλ, καταποντίζοντες τοὺς ἐχθρούς, ἔκαναν νὰ πέσῃ ἄρτος ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ εὗρεθῇ ὕδωρ εἰς τὴν ἔρημον—πρᾶγμα ἀπίστευτον—μὲ τὸ νὰ κάμουν, ἄλλοτε μὲν νὰ ἀναδύσῃ καὶ ἄλλοτε νὰ γίνῃ πόσιμον ἐκεῖνο τὸ ὅποιον δὲν ἐπίνετο. Καὶ οἱ δύο ἐπολέμησαν τοὺς Ἀμαληκίτας μὲ τὴν ἀγίαν ἔκτασιν τῶν χειρῶν των, ἣ ὁποία ἦτο σύμβολον τοῦ μεγάλου μυστηρίου¹². Καὶ οἱ δύο ὠδήγησαν τὸν λαὸν καὶ ἔσπευσαν πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Μήπως ὑπάρχει τίποτε πιὸ καθαρὸν ἀπὸ τὴν εἰκόνα αὐτὴν; Δὲν σᾶς ἔχει παρουσιάσει μὲ σαφήνειαν ὁ ζωγράφος λόγος τὸν δμῶνυμον καὶ δμῶφρονά μου;¹³

13. Ἐννοεῖ τὸν Γρηγόριον Νύσσης πρὸς χάριν τοῦ ὁποίου ὠμίλησεν, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν τίτλον τῆς διμιλίας.

3. Τούτων ὁ μὲν ἔχρισεν ἡμᾶς, καὶ κρυπτομένους εἰς μέ-
 σθην ἤγαγεν· οὐκ οἶδ' ὅ τι παθῶν, ἢ πῶς κινηθεῖς ἀναξίως τοῦ ἐν
 αὐτῷ πνεύματος· καὶ γὰρ εἰ τραχύτερος ὁ λόγος, ὁμῶς εἰρήσε-
 ται· πάντα οἷσει φίλια καὶ πάσχονσα καὶ ἀκούονσα. Ὁ δὲ παρα-
 5 καλέσων ἦκει, καὶ συμβιβάσων, καὶ προσημερώσων τῷ Πνεύ-
 ματι. Μέγα μὲν, ὅτι καὶ νῦν, ἐμοὶ (πῶς δὲ οὐ μέγιστον; ὅς γε
 παντὸς ὑμᾶς τοῦ βίου προεστησάμην)· μέμφομαι δέ, ὅτι τῆς
 χρείας ὕστερος. Πῶς μετὰ τὴν ἤτταν καὶ καταδρομὴν ἢ συμ-
 μαχία, ὧ φίλων ἀριστε καὶ συμμάχων; καὶ μετὰ τὴν ζάλην ὁ
 10 κυβερνήτης, καὶ μετὰ τὴν οὐλήν τὸ φάρμακον. Πότερον ὡς φι-
 λάδελφος ἢ σχύνης τὴν τυραννίδα; Ἡ καὶ αὐτὸς ὡς δυνάστης
 ἐδυσχέρανας τὴν ἀπειθείαν; Ποτέρῳ τῶν ἀδελφῶν ἐγκαλεῖς,
 καὶ πότερον ἀφίεις τῆς μέμψεως; Φθέγξομαί τι πρὸς σὲ τῶν
 τοῦ Ἰὼβ ῥημάτων, καὶ αὐτὸς ἀλγῶν, καὶ πρὸς φίλον, εἰ καὶ μὴ
 15 τοιοῦτον, μηδὲ ἐφ' ὁμοίοις τοῖς πάθεσιν. Ποτέρῳ πρόσκειται;
 Ἡ τίνι μέλλεις βοηθεῖν; Ἄρ' οὐχ ᾧ πολλὴ ἰσχύς; Οὐχ ᾧ πολλὴ
 σοφία καὶ ἐπιστήμη; Τοῦτο γὰρ ὁρῶ πολλοὺς τῶν νῦν κριτῶν
 πάσχοντας, οἱ ῥᾶον τοῖς ὑψηλοῖς τὰ μέγιστα συγχωρήσαιεν ἢ
 τοῖς ταπεινοῖς τὰ ἐλάχιστα. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸς ἂν εἰδείης·
 20 οὐ γὰρ ἐμοὶ τι θέμις περὶ σοῦ τῶν οὐ καλῶν ἀποφαίνεσθαι, ὅς
 σε καλοῦ παντὸς ὄρον καὶ κανόνα τίθεμαι· καὶ ἅμα μὴ ταχὺς εἶναι
 εἰς κρίσιν, ὑπὸ τῆς Γραφῆς νενουτέθημαι. Ἐγὼ δὲ τὸν λόγον
 ὑποσχεῖν ἔτοιμος, καὶ σοι, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ διὰ φιλίαν,
 τῆς ἐμῆς, εἴτε ἀπειθείας, ὡς ἂν τινες ὀνομάσαιεν, εἴτε προμη-

14. Ἐννοεῖ τὸν μέγαν Βασιλείου.

15. Ἰὼβ 26, 28.

16. Ματθ. 7, 1· Α' Κορ. 4, 5.

3. Ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν ἕνας¹⁴ μὲ ἔχρισε καί, ἐνῶ ἐκρυβόμεον, μὲ ἐπαρουσίασεν εἰς τὸ μέσον—δὲν γνωρίζω τί ἔπαθεν καὶ πῶς ἐνήργησε κατὰ τρόπον ἀνάξιον πρὸς τὸ πνεῦμά του· ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη θεωρηθῆ βαρὺς ὁ λόγος ὅμως θὰ τὸν εἶπω, διότι ἡ φιλία θὰ ὑπομείνῃ νὰ πάθῃ καὶ νὰ ἀκούσῃ τὰ πάντα. Ὁ ἄλλος δὲ ἔχει ἔλθει διὰ νὰ μὲ παρηγορήσῃ καὶ νὰ μὲ συμφιλιώσῃ καὶ νὰ μὲ καταπραῦνῃ μὲ τὸ πνεῦμα. Αὐτὸ μὲν, ἔστω καὶ τώρα, εἶναι σπουδαῖον δι' ἐμὲ (πῶς δὲ δὲν εἶναι πάρα πολὺ σπουδαῖον δι' ἐμὲ ὁ ὁποῖος σὰς ἔθεσα ὑπεράνω ὀλοκλήρου τῆς ζωῆς μου;), ἀλλὰ ἐκφράζω τὴν κατηγορίαν ὅτι ἤλθε ὅταν δὲν τὸ ἐχρειαζόμεον πλέον. Διατί προσφέρεις τὴν βοήθειάν σου, ὦ θαυμάσιε φίλε καὶ σύμμαχε, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἤτταν καὶ τὴν ἐπιδρομὴν; Ὁ κυβερνήτης ἔρχεται μετὰ ἀπὸ τὴν τρικυμίαν καὶ τὸ φάρμακον ἀφοῦ ἔκλεισεν ἡ πληγὴ. Μήπως ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὸν ἀδελφόν σου δὲν ἠθέλησες νὰ ἀντισταθῆς εἰς τὰς πιέσεις του, ἢ μήπως καὶ σύ, ὡς ἠγέτης, αἰσθανόσουν λύπην ἀπὸ τὴν ἀνυπακοήν μου; Ποῖον ἀπὸ τοὺς δύο ἀδελφούς κατηγορεῖς καὶ ποῖον ἐκ τῶν δύο ἀπαλλάσσεις ἀπὸ τὴν κατηγορίαν; Θὰ σοῦ ἀναφέρω κάποιον ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ Ἰωβ, ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ ὑποφέρω καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος ἔχει λεχθῆ πρὸς φίλον, ἂν καὶ ὄχι πρὸς τέτοιον φίλον, οὔτε διὰ παρόμοια πάθη. Ποῖον ἀγαπᾷς περισσότερο, ἢ ποῖον πρόκειται νὰ βοηθήσῃς; Μήπως ὄχι ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔχει πολλὴν δύναμιν; Μήπως ὄχι ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος διαθέτει πολλὴν σοφίαν καὶ γνῶσιν;¹⁵ Διότι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα βλέπω νὰ παθαίνουν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς σημερινούς δικαστάς, οἱ ὅποιοι θὰ ἤμποροῦσαν νὰ συγχωρήσουν μὲ περισσοτέραν εὐκολίαν καὶ τὰ πιὸ μεγάλα παραπτώματα τῶν ἰσχυρῶν, παρὰ τὰ πιὸ ἀσήμαντα τῶν ταπεινῶν. Τοῦτο μὲν λοιπὸν θὰ ἤμποροῦσες νὰ τὸ γνωρίζῃς σὺ ὁ ἴδιος. Διότι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ κατηγορῶ ἐγὼ ἐσένα, τὸν ὁποῖον θεωρῶ ὡς ὑπόδειγμα καὶ κανόνα διὰ κάθε καλόν, οὔτε νὰ βιάζωμαι νὰ ἐκφέρω τὴν κρίσιν μου, ὅπως μὲ ἔχει νουθετήσῃ ἡ Γραφή¹⁶. Ἐγὼ δὲ εἶμαι πρόθυμος νὰ παραχωρήσω τὸν λόγον καὶ εἰς ἐσένα καὶ εἰς ὁποιονδήποτε θέλει χάριν τῆς φιλίας μου ἢ τῆς ἀνυπακοῆς μου, ὅπως θὰ τὴν ἐχαρακτήριζαν

θείας ὡς ἐμαντὸν πείθω, καὶ ἀσφαλείας, ὡς ἂν εἰδείης μὴ πάντη
 ἀτόπῳ, φίλῳ χρώμενος καὶ ἀμαθεῖ· ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ συνοραῖν δυ-
 ναμένῳ τῶν πολλῶν ἄμεινον, καὶ θαρρόσῳντι μὲν ἃ θαρροῦν ἄξιον,
 φοβουμένῳ δὲ οὐδ' ἔστι φόβος, καὶ ἃ μὴδὲ φοβεῖσθαι τοῖς νοῦν
 5 ἔχουσι φοβερώτερον.

4. Τί οὖν δοκεῖ, καὶ τί βέλτιον; Νῦν ὑπόσχωμεν τὰς εὐ-
 θύνας ὑμῖν, τοῦτο κελεύετε, καὶ οὐκ ἀποδοκιμάζετε τὸν καιρὸν;
 ("Ὁ δὲ ἔστι πανήγυρις, ἀλλ' οὐ δικαστήριον). Ἡ τοῦτο μὲν εἰς
 ἄλλον καιρὸν καὶ σύλογον ἀποθώμεθα; Καὶ γάρ ἔστι μακρότε-
 10 ρος, ἢ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ὁ λόγος. Ἡμεῖς δὲ τί φθελγσό-
 μεθα πρὸς ὑμᾶς τῆς πανηγύρεως ἄξιον, ἵνα μὴ νήσταις ὑμᾶς ἀπο-
 λύσωμεν αὐτοί, καὶ ταῦτα ὄντες οἱ ἐστιάτορες; Ἀγνίσωμεν
 ἡμᾶς αὐτούς, ἀδελφοί, τοῖς μάρτυσι· μᾶλλον δέ, ᾧ κάκεινοι δι'
 αἵματος καὶ τῆς ἀληθείας ἠγνίσθησαν. Ἐλευθερωθῶμεν παντός
 μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος· νυφώμεθα, καθαροὶ γενώμεθα·
 15 παραστήσωμεν καὶ αὐτοὶ τὰ σώματα ἡμῶν καὶ τὰς ψυχὰς θυ-
 σίαν ζῶσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν
 ταύτην ἡμῶν καὶ ἔντευξιν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τῷ καθαρῷ τίμιον,
 ὡς καθαρότης ἢ κάθαρσις. Ἀθλήσωμεν διὰ τοὺς ἀθλητάς· νι-
 κήσωμεν διὰ τοὺς νικητάς· μαρτυρήσωμεν τῇ ἀληθείᾳ διὰ τοὺς
 20 μάρτυρας. Τοῦτο τοῖς ἄθλοις αὐτῶν χαρισώμεθα, τὸ καὶ αὐτοὶ
 στεφανῖται γενέσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς κληρονόμοι δόξης, τῆς τε
 παρ' ἡμῶν ὑπαρχούσης αὐτοῖς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀποκειμέ-
 νης, ἧς ὑπομνήματα καὶ χαρακτηῆρες μικροὶ τινες τὰ ὀρώμενα.

17. Β' Κορ. 7, 1.

18. Βλ. Ἦσ. 1, 16.

19. Ρωμ. 12, 1.

μερικοί, ἢ διὰ λόγους προνοίας καὶ ἀσφαλείας, ὅπως θέλω νὰ πιστεύω, διὰ νὰ μάθῃς νὰ μὴ κάνῃς φίλον ἄνθρωπον πολὺ παράξενον καὶ ἀμαθῆ, ὁ ὁποῖος ὁμως ἤμπορεῖ νὰ ἀντιληφθῆ ὠρισμένα πράγματα πολὺ καλύτερα ἀπὸ τοὺς πολλούς, καὶ νὰ ἔχῃ μὲν θάρρος ἐκεῖ ὅπου ἀξίζει νὰ ἔχῃ, νὰ φοβᾶται δὲ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ φοβᾶται, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι φοβερόν νὰ μὴ φοβοῦνται ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι διαθέτουν νοῦν.

4. Τί νομίζετε λοιπὸν καὶ τί σᾶς φαίνεται καλύτερον; Μὲ προτρέπετε τώρα νὰ ἀναλάβω τὰς εὐθύνας μου ἔναντί σας (νὰ ἀπολογηθῶ) καὶ δὲν θεωρεῖτε ἀκατάλληλον τὴν παροῦσαν περίστασιν; (Τοῦτο δὲ εἶναι πανήγυρις καὶ ὄχι δικαστήριον). "Ἡ, ἄς τὸ ἀφήσωμεν αὐτὸ δι' ἄλλην περίστασιν καὶ εἰς ἄλλην συνάθροισιν; Διότι ὁ λόγος χρειάζεται περισσότερον χρόνον ἀπὸ ὅσον προσφέρεται εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν. Ἡμεῖς δὲ τί θὰ εἴπωμεν πρὸς σᾶς ἀντάξιον πρὸς τὴν πανήγυριν, διὰ νὰ μὴ σᾶς ἀφήσωμεν νὰ φύγετε νηστικοί, τώρα ὅποτε ἡμεῖς εἴμεθα οἱ ἐστιάτορες; "Ἄς καθαρίσωμεν τοὺς ἑαυτοὺς μας, ἀδελφοί, πρὸς χάριν τῶν μαρτύρων. "Ἡ, καλύτερα, πρὸς χάριν ἐκείνου διὰ τὸν ὁποῖον ἐκαθαρίσθησαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὸ αἷμά των καὶ τὴν ἀλήθειαν. "Ἄς ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ κάθε ἀκαθαρσίαν τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος¹⁷. "Ἄς πληθῶμεν διὰ νὰ καθαρισθῶμεν¹⁸. "Ἄς παρουσιάσωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ σώματα καὶ τὰς ψυχὰς μας θυσίαν ζωντανήν, ἄγιαν, εὐπρόσδεκτον εἰς τὸν Θεόν, αὐτὴν τὴν λογικὴν μας λατρείαν καὶ προσευχήν¹⁹. Διότι τίποτε δὲν εἶναι πιὸ πολύτιμον διὰ τὸν καθαρὸν Θεόν, ὅσον τὸ νὰ εἶναι κανεὶς καθαρὸς ἢ νὰ ἀγωνίζεται νὰ καθαρθῆ. "Ἄς ἀγωνισθῶμεν πρὸς χάριν τῶν ἀθλητῶν. "Ἄς νικήσωμεν πρὸς χάριν τῶν νικητῶν. "Ἄς γίνωμεν μάρτυρες τῆς ἀληθείας πρὸς χάριν τῶν μαρτύρων. Αὐτὸ ἄς προσφέρωμεν ὡς δῶρον εἰς τὰ κατορθώματά των, τὸ νὰ νικήσωμεν δηλαδὴ καὶ ἡμεῖς καὶ νὰ στεφανωθῶμεν καὶ νὰ γίνωμεν κληρονόμοι τῆς ἰδίας δόξης, καὶ ἐκείνης τὴν ὁποῖαν προσφέρομεν εἰς αὐτοὺς ἡμεῖς καὶ ἐκείνης ἢ ὁποῖα τοὺς ἀναμένει εἰς τοὺς οὐρανοὺς, τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν μικρὰς ὑπομνήσεις καὶ δείγματα, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα βλέπο-

Πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας ἀγωνισώμεθα, πρὸς τοὺς ἀφανεῖς διώκτας τε καὶ τυράννους, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, καὶ περὶ τὰ οὐράνια πρὸς τὸν ἔνδον
5 καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸν ἐν τοῖς πάθεσι πόλεμον, πρὸς τὰς καθ' ἐκάστην ἡμέραν τῶν ἐξωθεν συμπιπτόντων ἐπαναστάσεις.

5. Ἐνέγκωμεν θυμὸν ὡς θηρίον, καὶ γλῶσσαν ὡς τομὸν ξίφος, καὶ ἡδονὴν ὡς πῦρ κατασβέσωμεν. Θώμεθα ταῖς ἀκοαῖς θύρας, καλῶς ἀνοιγομένας καὶ κλειομένας· καὶ τὸν ὀφθαλμὸν
10 σωφρονίσωμεν· παιδαγωγήσωμεν ἀφὴν λυσοῶσαν, καὶ γεῦσιν σπαράττουσαν, μὴ θάνατος ἀναβῆθι διὰ τῶν θυρίδων ἡμῶν (οὕτω γὰρ ἡγοῦμαι καλεῖσθαι τὰ αἰσθητήρια καὶ γέλωτος ἀμετρίας καταγελάσωμεν. Μὴ κάμψωμεν γόνυ τῷ Βάαλ διὰ τὴν χρεῖαν, μηδὲ διὰ φόβον τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ προσκυνήσωμεν. Ἐν φοβη-
15 θῶμεν μόνον, τὸ φοβηθῆναί τι Θεοῦ πλεον, καὶ καθυβρίσαι τὴν εἰκόνα διὰ κακίας. Ἐν πᾶσι τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως ἀναλάβωμεν, καὶ πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ διαφύγῶμεν. Καὶ οὗτος δεινὸς ὁ πόλεμος, καὶ αὐτὴ παράταξις μεγάλη, καὶ τοῦτο μέγα τροπαιον. Εἰ οὕτως συνελλήθθαμεν, ἢ συντρέχομεν, ὄντως κατὰ
20 Χριστὸν ἢ πανήγυρις, ὄντως τοὺς μάρτυρας τιμηθήκαμεν, ἢ τιμήσομεν, ὄντως χορευόμεν ἐπινίκια. Εἰ δὲ γαστροὺς ἡδοναῖς χαριούμενοι, καὶ τρυφήσοντες πρόσκαιρα, καὶ εἰσολίσοντες τὰ κενούμενα, καὶ κραιπάλης χωρὶα ταῦτα, οὐ σωφροσύνης ὑπο-

20. Ἐφεσ. 6, 12.

21. Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ὡς παραθύρων χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα εἰς τὴν καθομιλουμένην, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τύπον εδφυλογήματος. Ὁ Γρηγόριος ἔχει λάβει τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτὸν ἀπὸ τὸν Ἱερεμίαν (9, 21).

22. Γ' Βασιλ. 19, 18.

μεν. Ἐς ἀγωνισθῶμεν ἐναντίον τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐναντίον τῶν κρυφῶν διωκτῶν καὶ τῶν τυράννων, ἐναντίον τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐναντίον τῶν πνευματικῶν πονηρῶν ὄντων εἰς τοὺς οὐρανοὺς²⁰ καί, χάριν τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, ἐναντίον τοῦ πολέμου τὸν ὁποῖον διεξάγουν ἐντὸς μας τὰ πάθη, καὶ ἐναντίον τῶν πειρασμῶν, οἱ ὁποῖοι μᾶς κτυποῦν καθημερινῶς ἀπ' ἔξω.

Β. Ἐς κρατήσωμεν τὸν θυμὸν ὡς θηρίον καὶ τὴν γλῶσσαν ὡς ἀκονισμένον ξίφος, καὶ ἄς κατασθέσωμεν τὴν ἡδονὴν ὡς φωτιάν. Ἐς βάλωμεν εἰς τὰ ὠτά μας θύρας, αἱ ὁποῖαι νὰ ἀνοίγουν καὶ νὰ κλείνουν καλῶς, καὶ ἄς συνετίσωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς μας. Ἐς χαλιναγωγῆσωμεν τὴν ἀφήν, ἡ ὁποία λυσαῖ, καὶ τὴν γεῦσιν, ἡ ὁποία κατασπαράζει, διὰ νὰ μὴ εἰσέλθῃ ὁ θάνατος ἀπὸ τὰ παράθυρά μας (διότι ἔτσι νομίζω ὅτι λέγονται τὰ αἰσθητήρια ὄργανα)²¹. Καὶ ἄς ἀποστραφῶμεν μὲ περιφρόνησιν ἀπὸ τὸν ὑπερβολικὸν γέλωτα. Ἐς μὴ γονατίσωμεν ἐμπρὸς εἰς τὸν Βάαλ διὰ τὰς ἀνάγκας μας²², καὶ ἄς μὴ προσκυνήσωμεν ἀπὸ φόβον τὴν χρυστὴν εἰκόνα²³. Ἐνα πρᾶγμα μόνον ἄς φοβηθῶμεν, τὸ νὰ φοβηθῶμεν κάτι περισσότερον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ νὰ προσβάλωμεν τὴν εἰκόνα μὲ τὴν κακίαν μας. Ἐς κρατῶμεν πάντοτε τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν ὅλα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ²⁴. Καὶ αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶναι φοβερός, καὶ ἡ μάχη αὐτὴ πολὺ μεγάλη, καὶ τὸ τροπαιὸν αὐτὸ πολὺ μεγάλο. Ἐὰν ἔχομεν συγκεντρωθῆ μὲ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἢ τὸν ἐπιδιώκωμεν, τότε πράγματι εἶναι σύμφωνη μὲ τὸ θέλημα τοῦ Χριστοῦ ἡ πανήγυρις, τότε ἔχομεν τιμήσει πραγματικὰ τοὺς μάρτυρας ἢ θὰ τοὺς τιμήσωμεν, τότε πραγματικὰ πανηγυρίζομεν τὰ ἐπινίκια. Ἐὰν δὲ χαιρώμεθα μὲ τὰς ἡδονὰς τῆς σαρκὸς καὶ θέλωμεν νὰ ἀπολαύσωμεν προσωρινῶς καὶ νὰ εἰσαγάγωμεν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα φεύγουν ἔπειτα, καὶ θεωροῦμεν αὐτὰ τόπους κραιπάλης καὶ ὄχι σωφροσύνης, καὶ καιροὺς πολυπραγμο-

23. Δανιὴλ 3, 18.

24. Ἐφεσ. 6, 16.

λαμβάνοντες, καὶ πραγματειῶν καιροῦς καὶ πραγμάτων, ἀλλ' οὐκ ἀναβάσεως ἢ θεώσεως (ἴν' οὕτως εἰπεῖν τολμήσω), ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, πρῶτον μὲν οὐδὲ τὸν καιρὸν ἐπιγινώσκω. Τί γὰρ τὰ ἄχυρα πρὸς τὸν σίτον; Τί δὲ θρόνους σαρκὸς πρὸς μαρ-
 5 τύρων παλαίσματα; Ἐκεῖνα τῶν θεάτρων, ταῦτα τῶν ἐμῶν συλλόγων· ἐκεῖνα τῶν ἀκολάστων, ταῦτα τῶν σωφρονούτων· ἐκεῖνα τῶν φιλοσάρκων, ταῦτα τῶν λυομένων ἀπὸ τοῦ σώματος. Ἐπειτα βούλομαι μὲν εἰπεῖν τι καὶ τολμηρότερον, φείδομαι δὲ τῆς βλασφημίας αἰδοῦ τῆς ἡμέρας· πλὴν οὐ ταῦτα ἀπαιτοῦσι
 10 παρ' ἡμῶν οἱ μάρτυρες· οὕτω γὰρ εἰπεῖν μετριώτερον.

6. Μὴ τοίνυν ἀνάγκως τελῶμεν, ἀδελφοί, τὰ ἅγια, μηδὲ τὰ ὑψηλὰ ταπεινῶς, μηδ' ἀτίμως τὰ τίμια, μηδέ, συνελόντα εἰπεῖν, χοικῶς τὰ τοῦ πνεύματος. Παναγυρίζει καὶ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ κατὰ τὸ γράμμα· ἐορτάζει καὶ Ἕλληνα, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει
 15 τοῖς δαίμοσιν. Ἡμῖν δέ, ὡς πάντα πνευματικά, πρᾶξις, κίνημα, βούλημα, λόγος, ἄχρι καὶ βαδίσματος καὶ ἐνδύματος, ἄχρι καὶ νεύματος, εἰς πάντα τοῦ λόγου φθάνοντος καὶ ῥυθμίζοντος κατὰ τὸν Θεὸν ἄνθρωπον· οὕτω καὶ τὸ πανηγυρίζειν, καὶ τὸ φαιδρύνεσθαι. Οὐ γὰρ κωλύω τὴν ἄνεσιν, ἀλλὰ κολάζω τὴν ἀμε-
 20 τριαν. Ἄν οὕτω συνιῶμεν, καὶ οὕτω πανηγυρίζωμεν, μέγα μὲν, διὰ καὶ αὐτοὶ τευξόμεθα τῶν αὐτῶν ἄθλων, εἰπεῖν, καὶ τῆς αὐτῆς δόξης κληρονομήσομεν (ὃ γὰρ οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὐδ' ἤκουσεν, οὔτε ἀνθρώπινός ποτε νοῦς ἀνετυπώσατο, κατ' ἐξουσίαν πλάττων μακαριότητα, ταῦτα νομίζωμεν ἀποκεῖσθαι τοῖς
 25 καθηραμένοις δι' αἵματος, καὶ τὴν Χριστοῦ θυσίαν μιμησαμέ-

σύνης και άλλων ασχολιών και όχι ανυψώσεως ἢ θεώσεως (διὰ νὰ τολμήσω νὰ τὸ εἶπω ἔτσι), διὰ τὴν ὁποῖαν μεσιτεύουν οἱ μάρτυρες, δὲν ἤμπορῶ κατ' ἀρχὴν νὰ εὕρω καιρὸν δι' αὐτό. Διότι ποῖαν σχέσιν ἔχουν τὰ ἄχυρα πρὸς τὸ σιτάρι; Ποῖαν δὲ ἢ ἀκολασία τῆς σαρκὸς πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν μαρτύρων; Ἐκεῖνα ἀνήκουν εἰς τὰ θέατρα, τοῦτα εἰς τὰς συγκεντρώσεις μας. Ἐκεῖνα εἶναι ἴδια τῶν ἀκολάστων, τοῦτα τῶν συνετῶν. Ἐκεῖνα εἶναι ἴδια ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀγαποῦν τὴν σάρκα, τοῦτα ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἐπειτα θέλω μὲν νὰ εἶπω καὶ κάτι πρὸς τὸν τολμηρὸν, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ ἀναφέρω τὴν ὕβριν ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν ἡμέραν. Οἱ μάρτυρες ὁμοῦ δὲν ζητοῦν ἀπὸ ἡμᾶς αὐτὰ τὰ πράγματα. Ἄς τὸ εἶπω ἔτσι πρὸς ἡμᾶς.

6. Ἄς μὴ τελοῦμεν λοιπὸν, ἀδελφοί, χωρὶς νὰ εἴμεθα καθαροὶ τὰ ἅγια, οὔτε τὰ ὑψηλὰ κατὰ τρόπον ταπεινωτικόν, οὔτε χωρὶς τιμὴν τὰ τίμια, οὔτε, διὰ νὰ τὸ εἶπω μὲ μιάν φράσιν, κατὰ τρόπον γήϊνον, ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὸ πνεῦμα. Πανηγυρίζει καὶ ὁ Ἰουδαῖος, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὸ γράμμα (τοῦ Νόμου). Ἐορτάζει καὶ ὁ Ἕλληνας, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀρεστὸν εἰς τοὺς δαίμονας. Ἡμεῖς δέ, ὅπως ἔχομεν τὰ πάντα πνευματικά, τὴν πρᾶξιν δηλαδὴ, τὰς κινήσεις, τὴν θέλησιν, τὸν λόγον, καὶ αὐτὸ ἀκόμη τὸ βᾶδισμα καὶ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὸ πνεῦμα ἀκόμη, καὶ ἐκτελοῦμεν τὰ πάντα κατὰ τρόπον λογικόν, ὁ ὅποιος κάνει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀνταποκριθῆ πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἔτσι ἄς κάμωμεν πνευματικόν καὶ τὸν πανηγυρισμὸν καὶ τὴν χαρὰν. Διότι δὲν ἀπαγορεύω τὴν διασκέδασιν, ἀλλὰ ἐλέγχω τὴν ἔλλειψιν μέτρου. Ἄν τὸ ἀντιληφθῶμεν ἔτσι τὸ πρᾶγμα καὶ πανηγυρίζωμεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἶναι βέβαια πολὺ τολμηρὸν νὰ εἶπω, ὅτι θὰ ἐπιτύχωμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἴδια κατορθώματα καὶ θὰ κληρονομήσωμεν τὴν ἴδιαν δόξαν (διότι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν εἶδεν ὀφθαλμὸς, οὔτε αὐτὶ ἤκουσεν, οὔτε τὰ ἐφαντάσθη ποτὲ ἄνθρωπινος νοῦς²⁵, φανταζόμενος ἀναλόγως πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ τὴν μακαριότητα, ὀφείλομεν νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἐπιφυλάσσονται εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν καθαρθῆ μὲ αἷμα καὶ ἔχουν μιμηθῆ τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ) ἀλλὰ θὰ ἴδωμεν, βεβαίως, τὴν λαμπρότητα τῶν ἀ-

νοις), ἀλλὰ τὴν γε λαμπρότητα τῶν ἁγίων μαρτύρων ὀφόμεθα, οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρόν, ὡς ὁ ἕμὸς λόγος, καὶ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ αὐτοῦ Κυρίου εἰσελευσόμεθα, καὶ τῷ φωτὶ τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος (εὖ οἶδ' ὅτι ἔλλαμφθησόμεθα τρανότερόν τε 5 καὶ καθαρώτερον), εἰς ἣν πεπιστεύκαμεν, καὶ ἣ λατρεύομεν, καὶ ἣν ὁμολογοῦμεν ἔμπροσθεν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, μηδὲν δεδοικότες, μηδὲν αἰσχυρόμενοι, μὴ τοὺς ἕξωθεν ἔχθρους, μὴ τοὺς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ψευδοχρίστους καὶ πολεμίους τοῦ Πνεύματος. Καὶ ὁμολογοῖμεν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ παύρῃ- 10 σίᾳ τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐγγυτέρω Χριστοῦ καὶ τῆς πρώτης πίστεως, τὴν σύντροφον ἡμῖν ἐκ παίδων ὁμολογίαν, ἣν πρώτην ἐφθεγξάμεθα, καὶ ἣ τελευταῖον συναπέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐντεῦθεν ἀποφερόμενοι, τὴν εὐσέβειαν.

15 7. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ καταλλάξας ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ σταυροῦ, διὰ τῆς ἁμαρτίας πολεμωθέντας· ὁ εὐαγγελισάμενος εἰρήνην τοῖς ἐγγύς, καὶ τοῖς μακρὰν, τοῖς τε ὑπὸ νόμον καὶ τοῖς ἕξω νόμου· ὁ τῆς ἀγάπης πατήρ, ἡ ἀγάπη· (ταῦτα γὰρ 20 πρὸ τῶν ἄλλων χαίρει καλούμενος, ἵνα νομοθετήσῃ καὶ τοῖς ὀνόμασι τὸ φιλάδελφον, ὁ τὴν καινὴν ἐντολὴν δοὺς ἐν τῷ τοσοῦτον ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ὅσον καὶ ἠγαπήμεθα) ὁ δοὺς καὶ τυραννεῖν καλῶς, καὶ τυραννεῖσθαι διὰ τὸν φόβον, καὶ ἀναδύεσθαι σὺν λόγῳ, καὶ θαρσύνειν πάλιν διὰ τὸν λόγον· ὁ καὶ τὰ μεγάλα ποίμνια καταρτίζων, καὶ τὰ μικρὰ μεγαλύνων διὰ τῆς χάριτος,

26. Ἐνταῦθα ἐννοεῖ ὁ θεολόγος τὸ σύμβολον τῆς πίστεως τὸ ἐκφωνούμενον κατὰ τὸ βάπτισμα.

27. Β' Κορ. 5, 18.

28. Ἐφεσ. 2, 17.

γίων μαρτύρων, πράγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἐπίσης σημαντικόν, ὅπως λέγω ἐγώ, καὶ θὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν χαρὰν τοῦ ἰδίου Κυρίου καὶ εἰς τὸ φῶς τῆς μακαρίας καὶ ἀρχικῆς Τριάδος (γνωρίζω καλῶς ὅτι θὰ λάβωμεν μεγαλυτέραν καὶ καθαρωτέραν ἔλλαμψιν), εἰς τὴν ὁποίαν ἔχομεν πιστεύσει καὶ τὴν ὁποίαν λατρεύομεν, καὶ τὴν ὁποίαν ὁμολογοῦμεν ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ φοβούμεθα τίποτε, χωρὶς νὰ ἐντρεπώμεθα τίποτε, οὔτε τοὺς ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς, οὔτε τοὺς μεταξύ μας ψευδοχριστιανοὺς καὶ ἐχθροὺς τοῦ Πνεύματος. Καὶ ἃς ὁμολογοῦμεν μέχρι τῆς τελευταίας μας πνοῆς μὲ πολὺ θάρρος τὴν καλὴν κληρονομίαν τῶν ἀγίων πατέρων, οἱ ὅποιοι εὕρισκονται πλησιέστερα πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν ἀρχικὴν πίστιν, τὴν ὁμολογίαν, ἣ ὁποία μᾶς ἔχει συνοδεύσει ἀπὸ τὴν παιδικὴν μας ἡλικίαν καὶ τὴν ὁποίαν εἶπαμε διὰ πρώτην φοράν²⁹, καὶ μὲ τὴν ὁποίαν μαζὶ θὰ ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτὴν, ἀντλοῦντες ἀπὸ αὐτὴν, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, τοῦλάχιστον τὴν εὐσέβειαν.

7. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐσυμφιλίωσε μαζὶ τοῦ μὲ τὸν σταυρόν²⁷, ἀφοῦ εἶχαμε γίνεαι ἐχθροὶ τοῦ ἕξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας, ὁ ὁποῖος ἔχει ὑποσχεθῆ εἰρήνην εἰς τοὺς πλησίον καὶ εἰς τοὺς μακρὰν²⁸, εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι εὕρισκονται ἕξω ἀπ' αὐτόν, ὁ πατὴρ τῆς ἀγάπης, ἡ ἰδίᾳ ἡ ἀγάπη (διότι μὲ αὐτὰ τὰ ὀνόματα τοῦ ἀρέσει νὰ τὸν ἀποκαλοῦν περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα, διὰ νὰ διδάξῃ ἀκόμη καὶ μὲ τὰ ὀνόματα τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς ἀδελφούς, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὴν νέαν ἐντολήν²⁹ νὰ ἀγαπῶμεν τόσον πολὺ ὁ ἓνας τὸν ἄλλον ὅσον ἔχομεν ἀγαπηθῆ)· ὁ ὁποῖος ἐπέτρεψε καὶ νὰ κυβερνῶμεν καλῶς καὶ νὰ κυβερνώμεθα ἕξ αἰτίας τοῦ φόβου, καὶ νὰ ὑποχωροῦμεν ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ λογικὴ καὶ νὰ παίρνωμεν πάλιν θάρρος ἕξ αἰτίας τῆς λογικῆς· ὁ ὁποῖος σχηματίζει τὰ μεγάλα ποίμνια καὶ κάνει μεγάλα τὰ μικρὰ μὲ τὴν χάριν του, αὐτός, συμφώνως πρὸς τὸ πλῆθος τῆς

αὐτός, κατὰ τὸ πλῆθος τῆς ἑαυτοῦ χρηστότητος, ἡμᾶς μὲν παρακαλέσαι παρακλήσει πολλῇ, καὶ εἰς τὰ ἔμπροσθεν ἄγοι συμποιμαίνων καὶ διασώζων τὸ ποίμνιον· ὑμᾶς δὲ καταρτίσειεν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καὶ πνευματικῶς πανηγυρίζειν τοῖς μάρτυσι
 5 πείσειε, καὶ τῆς ἐκεῖθεν τρυφῆς καταξιώσειεν, ἔνθα πάντων εὐφραينوμένων ἢ κατοικία, καὶ ὀφθέντας ἐν δικαιοσύνῃ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κορέσειεν, ἐποφθείσης ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

30. Ἐννοεῖ τοὺς ποιμαίνοντας, τοὺς ἱερεῖς.

31. Ψαλμ. 86, 7.

ἀγαθότητός του, ἡμᾶς μὲν³⁰ θὰ παρηγορήσῃ μὲ ἰσχυρὰν παρηγορίαν καὶ θὰ μᾶς ὀδηγήῃ πρὸς τὰ ἔμπρὸς, ποιμαίνων μαζί μας καὶ διασώζων τὸ ποίμνιον, ἕσᾶς δὲ θὰ σᾶς κἀνῆ ἱκανοὺς διὰ κάθε ἀγαθὸν ἔργον καὶ θὰ σᾶς πείσῃ νὰ πανηγυρίζετε κατὰ τρόπον πνευματικὸν τοὺς μάρτυρας, θὰ σᾶς κἀνῆ ἀξιόους νὰ ἀπολαύσετε τὴν εὐτυχίαν τῆς μελλούσης ζωῆς, ὅπου εὐρίσκεται ἡ κατοικία ὄλων ὄσων εὐτυχοῦν³¹, καὶ θὰ σᾶς χορτάσῃ, ἀφοῦ θὰ ἔχετε παρουσιασθῆ δίκαιοι ἐνώπιόν του³², ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην του, ἡ ὁποία ἐφανερώθη εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, τὸν Κύριον ἡμῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

32. Ψαλμ. 16, 15.

ΛΟΓΟΣ Γ'

Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν μέγαν
μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ φυγῆς.

1. Οὐδὲν ἰσχυρότερον γήρως, καὶ οὐδὲν φιλίας αἰδεσιμώ-
5 τερον. Ὑπὸ τούτων ἤχθην ὑμῖν ἐγὼ δέσμιος ἐν Χριστῷ δεθείς
οὐκ ἀλύσεισι σιδηραῖς, ἀλλὰ τοῖς ἀλύτοις δεσμοῖς τοῦ Πνεύμα-
τος. Τέως δὲ ᾤμην ἰσχυρὸς εἶναι τις καὶ ἀήττητος, καί, ὡς τῆς ἀλο-
γίας! οὐκ ἐδίδουν τοὺς λόγους οὐδὲ τοῖς ἐμοῖς ἐρασταῖς τούτοις
καὶ ἀδελφοῖς, ἔν' ἔχω τὴν ἀπραγμοσύνην, καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ἐν
10 ἡσυχίᾳ, πάντα παρεῖς τοῖς βουλομένοις, ἐμαντῷ δὲ προσλαλῶν
καὶ τῷ Πνεύματι. Ἦλλον περιενόουν τὸν Κάρμηλον, καὶ Ἰωάν-
νον τὴν ἔρημον, καὶ τῶν οὕτω φιλοσοφούντων τὸ ὑπερκόσμιον
καὶ ζάλην τὰ παρόντα ἐνόμιζον, καὶ πέτραν τινὰ ἐζήτουν, ἢ
κρημνόν, ἢ τειχίον, ὑφ' οἷς σκεπασθήσομαι. * Ἄλλων, ἔλεγον,
15 ἔστωσαν αἱ τιμαὶ καὶ οἱ πόνοι, ἄλλων οἱ πόλεμοι καὶ τὰ νικη-
τήρια· ἐμοὶ δὲ ἀρκεῖτω φεύγοντι τοὺς πολέμους, εἰς ἐμαντὸν
βλέποντι ζῆν οὕτως, ὅπως ἂν δύνωμαι, καθάπερ ἐπὶ λεπτιῆς σχε-
δίας διαπεραιουμένῳ μικρὸν τι πέλαγος· καὶ μικρὸν τὴν ἐκεῖ-
θεν μονήν, τῷ πενιχρῷ τῆς ἐντεῦθεν πολιτείας κατακτωμένῳ.
20 Ταπεινοτέρων ὁ λογισμὸς ἴσως, ἀλλ' οὐκ ἀσφαλεστέρων· ἴσον
ἀπέχειν καὶ ὕψους καὶ πτώματος.

1. Εἰς ἓνα κώδικα ὁ ἀρχαῖος τίτλος ἔχει ὡς ἐξῆς: «Εἰς τὸν πατέρα
ἑαυτοῦ καὶ εἰς Βασίλειον τὸν μέγαν, ἡνῖκα ἐμελλον χειροτονεῖν αὐτὸν
ἐπίσκοπον».

ΛΟΓΟΣ Ι΄

Εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς πατέρα καὶ Βασιλείον ¹.

1. Τίποτε δὲν εἶναι πιὸ ἰσχυρὸν ἀπὸ τὸ γῆρας καὶ τίποτε πιὸ ἀξιοσέβαστον ἀπὸ τὴν ἀγάπην. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο ἔχω ὀδηγηθῆ καὶ ἐγὼ δέσμιος ἐνώπιόν σας χάριν τοῦ Χριστοῦ, δεμένος ὄχι μὲ σιδερένιας ἀλυσίδας ἀλλὰ μὲ τοὺς ἀλύτους δεσμοὺς τοῦ Πνεύματος. Προηγουμένως δὲ ἐνόμιζα ὅτι ἤμουν ἰσχυρὸς καὶ ἀνίκητος καὶ — ὦ τοῦ παραλογισμοῦ! — δὲν ὠμιλοῦσα οὔτε πρὸς τοὺς ἑραστάς τούτους καὶ ἀδελφούς μου, διὰ τὸ εἶμαι ἀπηλλαγμένος ἀπὸ ὅ,τιδήποτε, καὶ τὸ νὰ ἠμπορῶ νὰ ζῶ εἰς τὴν ἡσυχίαν, ἐγκαταλείπων τὰ πάντα εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὰ ἤθελαν, καὶ ἀσχολούμενος μόνον μὲ τὸ νὰ συνομιλῶ μὲ τὸ Πνεῦμα. Ὁ νοῦς μου ἐστρέφετο πάντοτε γύρω ἀπὸ τὸν Κάρμηλον τοῦ Ἡλιοῦ, γύρω ἀπὸ τὴν ἔρημον τοῦ Ἰωάννου καὶ γύρω ἀπὸ τὴν ὑπερκόσμιον κατάστασιν ἐκείνων οἱ ὅποιοι ζοῦν κατὰ τρόπον ἀσκητικόν. Καὶ ἐνόμιζα ὅτι ἢ παροῦσα ζωὴ εἰς τὸν κόσμον εἶναι τρικυμία καὶ ἐζητοῦσα κάποιον βράχον, κάποιον κρημνὸν ἢ κάποιον κατάλυμα διὰ τὸ νὰ καταφύγω. Ἄς ἔχουν ἄλλοι, ἔλεγα, τὰς τιμὰς καὶ τοὺς πόνους, ἄς διεξάγουν ἄλλοι τοὺς πολέμους καὶ ἄς κερδίζουν τὰς νίκας. Εἰς ἐμένα δὲ εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἀποφεύγω τὰς μάχας, νὰ κοιτάζω τὸν ἑαυτὸν μου καὶ νὰ ζῶ κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ ἠμπορῶ νὰ περνῶ ἕνα μικρὸν πέλαγος ὡσάν νὰ εὐρίσκωμαι ἐπάνω εἰς λεπτήν σχεδίαν. Καὶ νὰ κατακτῶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὴν αἰώνιον ζωὴν μὲ τὴν λιτότητα τῆς ἐδῶ ζωῆς μου. Ἴσως ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς νὰ εἶναι ἴδιον ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ δὲν εἶναι πολὺ σίγουρος, τὸ νὰ ἀπέχη δηλαδὴ κανεὶς τὸ ἴδιο καὶ ἀπὸ τὴν κορυφὴν καὶ ἀπὸ τὴν πτώσιν.

2. Ταῦτα ἕως ἐξῆν γράφειν ἔτι σκιάς καὶ ὀνειράτα, καὶ τοῖς ματαίοις ἀναπλασμοῖς ἐστιᾶν τὴν διάνοιαν· νῦν δέ τί; Φιλία παρεστήσατό με, καὶ πολιὰ πατρός ἐχειρώσατο· γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλέστερος, καὶ φιλία πλου-
 5 τῦντος Θεῶ, καὶ πλουτίζοντος. Ἦδη γὰρ ἀποπέμπομαι τὴν ὀργὴν («ἀκουσάτωσαν πραεῖς, καὶ εὐφρανθήτωσαν»); καὶ πρὸς τὴν χεῖρα ἡμερον βλέπω τὴν τυραννήσασαν, καὶ προσγελῶ τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ καρδία καθίσταται μοι, καὶ ὁ λογισμὸς ἐπανέρχεται, καὶ ἡ φιλία, καθάπερ τις φλόξ, κατασβεσθεῖσα καὶ ἀπο-
 10 μαρανθεῖσα, πάλιν ἐκ μικροῦ σπινθῆρος ἀναζῆ καὶ ἀνάπτεται. Ἀπηνήγατο παρακληθῆναι ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου· Εἶπα· Οὐ μὴ προσθῶ ἔτι πιστεῦσαι φιλία. Καὶ ἵνα τί μοι ἐλπίζειν ἐπ' ἄνθρωπον; ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δολίως πορεύεται, καὶ πᾶς ἀδελφὸς πτέρηη πτερνιεῖ τὸν πλησίον αὐτοῦ,
 15 καὶ πάντες ἡμεν τοῦ αὐτοῦ χοῦ καὶ φυράματος, καὶ τοῦ αὐτοῦ ξύλου τῆς κακίας γεγεύμεθα· σκηρὴν δὲ ἄλλος ἄλλην εὐπρεπεστέρην προβέβληται· καὶ τί μοι τῆς φιλίας ἐκείνης ὄφελος, ἔλεγον, τῆς ζηλωτῆς καὶ περιβοήτου, ἀρξαμένης ἀπὸ κόσμου, καὶ προελθούσης εἰς πνεῦμα; Τί δὲ τῆς μιᾶς στέγης τε καὶ τραπέ-
 20 ζης; ἢ τί τῶν κοινῶν παιδευτῶν τε καὶ παιδευμάτων; τί δὲ τῆς ὑπὲρ ἀδελφὸς ἀνακράσεως, ἢ τῆς γνησίας συμπνοίας ὕστερον, εἰ μὴδὲ τοσοῦτον ὑπῆρξέ μοι κάτω μένειν ἐν καιρῷ δυναστείας καὶ ὕψους, ὁπότε τὸ ἐναντίον τοῖς πολλοῖς σπουδάζεται καὶ ἐπι-
 25 χεῖν εὐήμερίας;

2. Ψαλμ. 88, 8.

3. Ψαλμ. 76, 4.

4. Βλ. Ἱερεμ. 9, 4.

5. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ τὴν ἐμμονὴν τοῦ νὰ παραμένη μακρὰν τοῦ

2. Αὐτὰ ἐπετρέπετο μέχρι τώρα νὰ δημιουργοῦν σκιάς καὶ ὄνειρα καὶ νὰ τρέφουν τὸν νοῦν μὲ ματαιὰς φαντασίας. Τώρα ὁμως τί συμβαίνει; Ἡ ἀγάπη μὲ ἔχει αἰχμαλωτίσει καὶ μὲ ἔχει πιάσει τὸ γῆρας τοῦ πατρός μου. Τὸ φρόνιμον γῆρας καὶ ἡ περιωρισμένη ζωὴ, τὸ ἀσφαλέστερο λιμάνι καὶ ἡ ἀγάπη ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἔγινε πλούσιος ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ἐπλούτισε καὶ ἄλλους. Διότι ἔχω ἀποβάλλει πλέον τὴν ὀργὴν («ἄς τὸ ἀκούσουν οἱ πρᾶξεις καὶ ἄς εὐφρανθοῦν»)² καὶ κοιτάζω μὲ ἤρεμον βλέμμα τὴν χεῖρα ἡ ὁποία μὲ ἔχει βρασάνισει, καὶ χαμογελῶ εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ γαληνεύει ἡ καρδιά μου, καὶ ἐπιστρέφει πίσω ὁ λογισμὸς μου, καὶ ἡ ἀγάπη, ἡ ὁποία σὰν φλόγα εἶχε κατασβεσθῆ καὶ ἐξαφανισθῆ, ξαναζῆ πάλιν καὶ ἀνάθει ἀπὸ μιὰν μικρὰν σπιθάν. Εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ δεχθῆ παρηγορίαν ἢ ψυχὴ μου καὶ τὸ πνευμά μου εἶχεν ἀδιαφορήσει διὰ τὸν ἑαυτὸν μου³. Καὶ εἶπα· δὲν πρόκειται ποτὲ πλέον νὰ πιστεύσω εἰς τὴν ἀγάπην. Εἶναι ἀνώφελον νὰ ἐλπίζω κάτι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, διότι κάθε ἀνθρώπος βαδίζει μὲ δόλον καὶ κάθε ἀδελφὸς προσπαθεῖ νὰ βάλῃ τρικλοποδιά εἰς τὸν πλησίον του⁴, καὶ ὅλοι εἴμεθα ἀπὸ τὸ ἴδιο χῶμα καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν ζύμην, καὶ ἔχομεν γευθῆ ἀπὸ τὸ ἴδιο δένδρον τῆς κακίας. Παρουσιάζει δὲ ὁ ἕνας πιδ εὐπρεπῆ τὴν ὑποκρισίαν τοῦ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ ποῖον εἶναι τὸ ὄφελός μου ἀπὸ τὴν ἀγάπην αὐτὴν, ἔλεγα, τὴν ἀξιοζήλευτον καὶ περιβόητον, ἡ ὁποία ἔχει ξεκινήσει ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ ἔχει προχωρήσει εἰς τὸ Πνεῦμα; Ποῖον δὲ ἀπὸ τὴν μίαν στέγην καὶ τὴν μίαν τράπεζαν; Ἡ ποῖον ἀπὸ τοὺς κοινούς διδασκάλους καὶ τὰ κοινὰ μαθήματα; Ποῖον δὲ ἀπὸ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἀπασχόλησιν ἢ ἀπὸ τὴν γνησίαν ὁμόνοιαν μετὰ, ἐὰν δὲν μοῦ ἐφαίνετο τόσον σπουδαῖον τὸ νὰ μείνω χαμηλὰ εἰς περιόδον ἐξουσίας καὶ μεγαλείου⁵, ὅποτε οἱ περισσότεροι ἐπιδιώκουν καὶ ἐπιτυγχάνουν τὸ ἀντίθετον, νὰ ἀποκτοῦν μεγάλην ἰσχύον καὶ νὰ συμμετέχουν εἰς τὴν εὐημερίαν τῶν φίλων των;

κόσμου, μολοντί ὁ πατήρ του κατεῖχεν ὑψηλὸν ἀξίωμα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, γεγονόςς τὸ ὁποῖον θὰ ἐξεμεταλλεύοντο πολλοὶ ἄλλοι ἐὰν ἦσαν εἰς τὴν θέσιν του.

3. Τί μοι πάντα λέγειν τὰ τῆς λύπης καὶ τῆς ἀκηδίας, ἣν ζόφον ἐγὼ καλῶ, τοῦ νοῦ εὐρήματα; Καὶ γὰρ ταῦτα, καὶ τούτων ἦν ἀτοπώτερα· κατηγορήσω γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τῆς ἐμῆς εἴτε ἀπονοίας εἴτε ἀνοίας. Ἄλλὰ νῦν μεταλαμβάνω καὶ μεθαρμό-
 5 ζομαι ὡς πολὺ τούτων καὶ ἀληθέστερα, καὶ ἡμῖν πρεπωδέστερα. Καὶ ἵνα εἰδῆς τὸ γνήσιον τῆς ἡμετέρας μεταβολῆς, ὧ θαυμάσιε, οὐ λύεις μόνον τὴν σιωπὴν ἣν ἐμέμψω, καὶ ἥς πολλὰ κατεβόησας, ἀλλὰ καὶ συνηγόρους ἔχεις τοὺς λόγους. Τοῦτο μὲν ἤδη τῆς ἡμετέρας φιλίας καθαρῶς, καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν Πνεύματος.
 10 Ἄλλὰ τίς ἡ συνηγορία; καὶ εἴ τι ἀμαρτάνω, αὐτὸς ἐπανόρθου, ὥσπερ καὶ τἄλλα εἴωθας. Οὐκ ἤνεγκας τὸ πνεῦμα τῆς φιλίας ποιῆσαι δεύτερον· ἐπεὶ τῶν μὲν ἄλλων ἴσως ἡμεῖς, ἡμῶν δὲ τὸ Πνεῦμά σοι πολλῶ τιμιώτερον. Οὐκ ἤνεγκας ἐν τῇ γῆ κατακεκρῦφθαι καὶ κατωρύχθαι τὸ τάλαντον· οὐκ ἤνεγκας ἐπὶ πολὺ
 15 τὸν λύχνον τῷ μοδίῳ περικαλύπτεσθαι, ὅτι δὴ τοῦτο τὸ ἐμὸν φῶς, καὶ τὴν ἐμὴν ἐργασίαν ὑπολαμβάνεις. Ἐζήτησας τῷ Παύλῳ σοι προστεθῆναι καὶ τὸν Βαρνάβαν· ἐζήτησας Σιλουανῶ καὶ Τιμοθέῳ προσγενέσθαι καὶ Τίτον, ἵνα σοι τρέχη τὸ χάρισμα διὰ τῶν γνησίως ὑπὲρ σοῦ μεριμνῶντων, καὶ κύκλω ἀπὸ Ἱερουσαλήμ
 20 μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρώσης τὸ Εὐαγγέλιον.

4. Διὰ τοῦτο εἰς μέσον ἄγεις, καὶ ὑποχωροῦντος λαμβάνη, καὶ παρὰ σεαυτὸν καθίζεις· τοῦτο τὸ ἐμὸν ἀδίκημα, φαίης ἄν, καὶ κοινωνὸν ποιῆ τῶν φροντίδων καὶ τῶν στεφάνων. Διὰ τοῦτο χρεῖς ἀρχιερέα, καὶ περιβάλλεις τὸν ποδήρη καὶ περιτίθης τὴν

6. Βλ. Ματθ. 25, 18.

7. Λουκ. 11, 83.

8. Βλ. Γαλ. 2, 1.

3. Καὶ τί θὰ ὠφελήσῃ νὰ ἀναφέρω τὰ δημιουργήματα τοῦ νοῦ ἐξ αἰτίας τῆς λύπης καὶ τῆς ἀδιαφορίας, τὴν ὁποίαν ἀποκαλῶ σκοτάδι; Διότι αὐτὰ ἦσαν πιὸ ἀνόητα ἀπὸ τοῦτα. Διότι ἐγὼ ὁ ἴδιος θὰ κατηγορήσω τὸν ἑαυτὸν μου διὰ τὴν παραφροσύνην ἢ τὴν ἀνοησίαν μου. Ἀλλὰ τώρα θὰ μεταβάλω καὶ θὰ στρέψω τὸν λόγον μου εἰς πράγματα πολὺ πιὸ ἀληθῆ ἀπ' αὐτὰ καὶ πολὺ πιὸ ταιριαστὰ εἰς σᾶς. Καὶ διὰ νὰ ἀντιληφθῆς πόσον πραγματικὴ εἶναι ἡ μεταβολὴ μου, ὧ θαυμάσιε, δὲν ἔχεις λύσει μόνον τὴν σιωπὴν μου, τὴν ὁποίαν κατέκρινες καὶ κατεδίκασες αὐστηρὰ πολλὰς φορές, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι μου συμφωνοῦν μὲ σένα. Καὶ τοῦτο μὲν εἶναι καθαρὰ ἔργον τῆς ἀγάπης μου καὶ τοῦ ἐντός μου Πνεύματος. Ἀλλὰ ποῦ εὐρίσκεται ἡ συμφωνία; Ἐὰν σφάλλω σέ κάτι, νὰ μὲ διορθώσης, ὅπως συνήθως κάνεις καὶ διὰ τὰ ἄλλα. Δὲν ἀνέχθηκες νὰ θέσης εἰς δευτέραν μοῖραν τὸ πνεῦμα τῆς ἀγάπης, ἐπειδὴ ἐγὼ ἤμουν ἴσως πιὸ ἀγαπητὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμά μου σοῦ ἦτο πολὺ πιὸ ἀγαπητόν. Δὲν ἀνέχθηκες νὰ κρυφθῆ καὶ νὰ καταχωνιασθῆ μέσα εἰς τὴν γῆν τὸ τάλαντον⁶. Δὲν ἀνέχθηκες ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ κρύβεται ὁ λύχνος κάτω ἀπὸ τὸν μῶδιον⁷, διότι θεωρεῖς ὡς τέτοιον τὸ φῶς καὶ τὴν ἐργασίαν μου. Ἐζήτησες ἐσένα, τὸν Παῦλον, νὰ σέ ἀκολουθήσῃ καὶ ὁ Βαρνάβας⁸. Ἐζήτησες μαζί με τὸν Σιλουανὸν καὶ τὸν Τιμόθεον νὰ ἔλθῃ κοντά σου καὶ ὁ Τίτος, διὰ νὰ παρέχῃ τὴν θείαν χάριν διὰ τῶν ἔργων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἰλικρινῶς φροντίζουν δι' ἐσέ καὶ διὰ νὰ κηρύξῃς τὸ εὐαγγέλιον εἰς ὅλα τὰ μέρη ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ μέχρι τὸ Ἰλλυρικόν⁹.

4. Διὰ τοῦτο μὲ ὀδηγεῖς εἰς τὸ μέσον καὶ δταν προσπαθῶ νὰ φύγω μὲ πιάνεις καὶ μὲ βάζεις νὰ καθίσω δίπλα σου (αὐτὸ εἶναι φταξιμὸ ἰδικό μου, θὰ ἤμποροῦσες νὰ εἶπης), καὶ μὲ βάζεις νὰ μοιρασθῶ μαζί σου τὰς φροντίδας καὶ τοὺς στεφάνους τῆς νίκης. Διὰ τοῦτο μὲ χρεῖς ἀρχιερέα καὶ μὲ περιβάλλεις μὲ τὸν ποδῆρη χιτῶνα καὶ θέτεις ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν μου τὴν κί-

9. Ρωμ. 15, 19.

κίδαριν, και προσάγεις τῷ θυσιαστηρίῳ τῆς πνευματικῆς ὁλο-
 καυτώσεως, και θύεις τὸν μόσχον τῆς τελειώσεως, και τελειοῖς
 τὰς χεῖρας τῷ Πνεύματι, και εισάγεις εἰς τὰ Ἁγία τῶν ἁγίων
 ἐποπτεύσοντα, και ποιεῖς λειτουργὸν τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς,
 5 ἣν ἐπηξεν ὁ Κύριος και οὐκ ἄνθρωπος. Εἰ δὲ και ἄξιον ὑμῶν τε
 τῶν χριόντων, και ὑπὲρ οὗ, και εἰς ὃν ἡ χριῖσις, οἶδε τοῦτο ὁ Πα-
 τὴρ τοῦ ἀληθινοῦ και ὄντως Χριστοῦ, ὃν ἔχρισεν ἔλαιον ἀγαλ-
 λιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ, χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα
 τῇ θεότητι, ὥστε ποιῆσαι τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν· και αὐτὸς ὁ Θεὸς
 10 και Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὴν καταλλαγὴν ἐσχή-
 καμεν, και τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ ἔθετο ἡμᾶς εἰς τὴν διακονίαν
 ταύτην, ἐν ἣ και ἐστήκαμεν, και καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δό-
 ξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶ-
 νας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

10. Κόσμημα ἢ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερέων. Βλέπε
 πλήρη περιγραφὴν τῆς ἐνδυμασίας τῶν Ἰουδαίων ἀρχιερέων εἰς τὴν Ἐξο-
 δον, κεφ. 29, 1ᾷ.

δαριν¹⁰ και με πλησιάζεις εις τὸ θυσιαστήριον τῆς πνευματικῆς ὀλοκαυτώσεως, και θυσιάζεις τὸν μόσχον τῆς τελειώσεως, και καθαρίζεις τὰς χεῖράς μου με τὸ Πνεῦμα, και με εἰσάγεις εις τὰ ἅγια τῶν ἁγίων διὰ νὰ ἐποπτεύω, και με κάνεις λειτουργὸν τῆς ἀληθινῆς σκηνῆς, «τὴν ὁποίαν ἐθεμελίωσεν ὁ Κύριος και ὄχι ἄνθρωπος»¹¹. Ἐὰν δὲ εἶμαι ἄξιος δι' ἐσᾶς οἱ ὅποιοι με χρίετε και δι' ἐκεῖνον χάριν τοῦ ὁποίου και εις τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου χρίομαι, τοῦτο τὸ γνωρίζει ὁ Πατήρ τοῦ ἀληθινοῦ και πραγματικοῦ Χριστοῦ, τὸν ὁποῖον ἔχρισεν ἔλαιον ἀγαλλιάσεως ὑπὲρ τοὺς συντρόφους του¹², χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα διὰ τῆς θεότητος, εις τρόπον ὥστε νὰ κάμῃ τὰ δύο ἕνα¹³, και ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς και Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπετύχαμεν τὴν συμφιλίωσιν, και τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον με ἐτοποθέτησεν εις τὴν διακονίαν αὐτὴν, εις τὴν ὁποίαν μένω σταθερὸς και ὑπερηφανεύομαι με τὴν ἐλπίδα τῆς δόξης τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εις τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα εις τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

11. Ἐβρ. 8, 2.

12. Ψαλμ. 44, 8.

13. Βλ. Ἐφεσ. 2, 14.

ΛΟΓΟΣ ΙΒ'

Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, ἥνικ' ἐπέτρεψεν αὐτὸν φροντίζειν τῆς Ναζιανζοῦ Ἐκκλησίας.

1. Τὸ στόμα μου ἤνοιξα, καὶ εἵλκυσσα Πνεῦμα, καὶ δίδω-
5 μι τὰ ἔμαντοῦ πάντα, καὶ ἔμαντὸν τῷ Πνεύματι, καὶ πρᾶξιν,
καὶ λόγον, καὶ ἀπραξίαν, καὶ σιωπὴν· μόνον ἔχέτω με, καὶ ἀγέ-
τω, καὶ κινεῖτω καὶ χεῖρα, καὶ νοῦν, καὶ γλῶσσαν, ἐφ' ἃ δεῖ
καὶ βούλεται· καὶ ἀπαγέτω πάλιν ἀφ' ὧν δεῖ, καὶ ὧν ἄμεινον.
*Ὁργανόν εἰμι θεῖον, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλῶ τεχνίτη τῷ
10 Πνεύματι ἀρμοζόμενον καὶ κρουόμενον. Χθὲς ἐνήργει τὴν σιω-
πήν; τὸ μὴ λέγειν ἐφιλοσόφουν. Σήμερον κρούει τὸν νοῦν; ἠχή-
σω τὸν λόγον, καὶ φιλοσοφήσω τὸ φθέγγεσθαι. Καὶ οὔτε λά-
λος οὕτως εἰμί, ὡς λέγειν ἐπιθυμεῖν, τὸ σιωπᾶν ἐνεργούμενος·
οὔτε σιωπηλὸς οὕτω καὶ ἀμαθής, ὡς ἐν καιρῷ λόγου τιθέσθαι
15 φυλακὴν τοῖς χεῖλεσιν· ἀλλὰ καὶ κλείω καὶ ἀνοίγω τὴν ἐμὴν
θύραν Νῶ, καὶ Λόγω, καὶ Πνεύματι, τῇ μιᾷ συμφυῖα τε καὶ θεό-
τητι.

2. Φθέγγομαι μὲν οὖν, ἐπειδὴ τοῦτο κελευόμεναι, φθέγγομαι
δὲ πρὸς τε τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ποιμένα, καὶ τὴν ἱερὰν ποιήνην
20 ὕμᾱς, ἃ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι, ἐμέ τε εἰπεῖν, καὶ ὕμᾱς ἀκοῦ-
σαι σήμερον. Τί ὅτι τοῦ συμποιμαίνοντος ἐδεήθης; Ἄπο σοῦ
γὰρ ὁ λόγος ἀρξεται, ὃ φίλη καὶ τιμία μοι κεφαλή, καὶ τῆς Ἀα-
ρῶν ἐκείνης ἀξία, καθ' ἧς στάζει τὸ πνευματικόν τε καὶ ἱερα-

ΛΟΓΟΣ ΙΒ΄

Εἰς πατέρα

1. Ἐχω ἀνοίξει τὸ στόμα μου καὶ ἔχω λάβει Πνεῦμα¹ καὶ δίνω ὅ,τι ἔχω, καὶ τὸν ἑαυτὸν μου ἀκόμη, εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ τὴν πρᾶξιν δηλαδὴ, καὶ τὸν λόγον, καὶ τὴν ἀπραξίαν καὶ τὴν σιωπήν. Μόνον ἄς μὲ ἔχη καὶ ἄς κινῆ καὶ τὴν χεῖρα, καὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν γλῶσσαν ὅπου πρέπει καὶ ὅπου θέλει. Καὶ ἄς μὲ ἀπομακρύνῃ πάλιν ἀπ' ὅπου πρέπει καὶ εἶναι καλῦτερον. Εἶμαι ὄργανον τοῦ Θεοῦ, ὄργανον λογικόν, ὄργανον καλοῦ τεχνίτου, τὸ ὅποιον προσαρμόζεται καὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Χθὲς μοῦ ἐπέβαλλε τὴν σιωπήν; Ἄπειχα ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν. Σήμερον μοῦ παρακινεῖ τὸν νοῦν; Θὰ κάνω γὰρ ἠχήσῃ ὁ λόγος καὶ θὰ χρησιμοποιήσω τὴν ὁμιλίαν. Καὶ δὲν εἶμαι τόσον σιωπηλὸς καὶ ἀμόρφωτος, ὥστε γὰρ κλείνω τὰ χεῖλη μου² ὅταν πρέπει γὰρ ὁμιλήσω. Ἄλλὰ ἀνοίγω καὶ κλείω τὸ στόμα μου κατ' ἐντολήν τοῦ Νοῦ καὶ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς μιᾶς φυσικῆς ἐνώσεως καὶ θεότητος.

2. Θὰ ὁμιλήσω μὲν λοιπὸν ἐπειδὴ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐντολὴ τὴν ὁποίαν ἔλαβα. Θὰ εἶπω δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀγαθὸν αὐτὸν ποιμένα καὶ πρὸς ἐσᾶς, τὸ ἱερὸν ποιμνιον, ἐκεῖνα τὰ ὅποια θεωρῶ καλῦτερα καὶ διὰ γὰρ τὰ εἶπω ἐγὼ καὶ διὰ γὰρ τὰ ἀκούσετε ἐσεῖς σήμερα. Διὰ ποῖον λόγον ἐχρειάσθηκες τὸν συμποιμένα; Διότι ἀπὸ σένα θὰ ἀρχίσω τὸν λόγον, ὃ ἀγαπημένη καὶ πολύτιμη κεφαλὴ, ἀνταξία ἐκείνης τοῦ Ἁαρῶν, εἰς τὴν ὁποίαν στάζει τὸ πνευματι-

1. Ψαλμ. 118, 131.

2. Πρὸς. Ψαλμ. 140, 3.

τικὸν ἐκεῖνο μύρον ἄχρι πάγωνος καὶ ἐνδύματος. Τί δτι, πολλοὺς στηρίζειν ἔτι καὶ χειραγωγεῖν δυνάμενος, καὶ μέντοι καὶ χειραγωγῶν ἐν τῇ ἰσχύϊ τοῦ Πνευματος, βακτηρίαν ὑποβάλλη τοῖς πνευματικοῖς ἔργοις καὶ ἔρεισμα; **Ἡ τοῦτο εἰδὼς καὶ ἀκού-*
5 *ων, δτι καὶ μετὰ Ἰσακὰν ἐκείνου τοῦ πάνυ ἐχρίσθησαν Ἰεζακ*
καὶ Ἰθάμαρ οἱ υἱοὶ Ἰσακὰν, τὸν γὰρ Ναδὰβ καὶ Ἀβιουδ ἐκὼν
ὑπερβήσομαι, δέει τῆς βλασφημίας· καὶ Μωϋσῆς ἀνθ' ἑαυτοῦ
τὸν Ἰησοῦν ἀναδείκνυσιν ἔτι ζῶν ἀντὶ νομοθέτου καὶ στρατη-
10 *γοῦ, τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἐπειγομένοις. Καὶ τὸ μὲν*
σέως ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἵν' ὁ Ἀμαλὴκ καταπολεμηθῇ τῷ σταυρῷ,
πόρρωθεν σκιαγραφουμένῳ καὶ τυπουμένῳ, δοκῶ μοι παρήσειν
ἐκὼν, ὡς οὐ σφόδρα οἰκειὸν ἡμῖν καὶ πρόσφορον· οὐ γὰρ συν-
νομοθέτας ἤρειτο τούτους Μωϋσῆς, ἀλλ' εὐχῆς βοηθοῦς, καὶ
15 *καμάτου χειρῶν ἐρείσματα.*

3. Σοὶ δὲ τί πάσχει; τί κάμνει: Τὸ σῶμα; Ὑποστηρίζειν ἔτοιμος· ἀλλὰ καὶ ὑπεστήριξα, καὶ ἐστηρίχθην, ὡς ὁ Ἰακώβ ἐκεῖνος, πατρικαῖς εὐλογίαις. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα; Τίς ἰσχυρότερος, καὶ θερμότερος, καὶ νῦν μάλιστα, ὅσω τὰ τῆς σαρκὸς ὑπο-
20 *βαίνει καὶ ὑπεξίσταται, ὥσπερ φωτὶ τὸ ἀντιφράττον καὶ ἀντι-*
κείμενον, καὶ κωλύον τὴν λαμπηδόνα; Φιλεῖ γὰρ ὡς τὰ πολλὰ
ἀντιπολεμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις καὶ ἀντικαθέξασθαι· καὶ σῶμα μὲν
εὐεκτεῖν, καμνούσης ψυχῆς, ψυχὴν δὲ θάλλειν καὶ ἄων βλέπειν,
τῶν ἡδονῶν ὑποβαινουσῶν καὶ συναπομαραινόμενων τῷ σώμα-

3. Ψαλμ. 132, 2.

4. Λευϊτ. 8, 2.

5. Λευϊτ. 10, 1.

6. *Εξ. 17, 12.

κόν και ἱερατικόν ἐκείνο μύρον μέχρι τὸ γένειον καὶ μέχρι τὸ ἔνδυμα³. Διὰ ποῖον λόγον, ἐνῶ ἠμπορεῖς ἀκόμη νὰ στηρίξῃς καὶ νὰ πόδηγετήσῃς πολλούς, τοὺς ὁποίους βεβαίως καὶ ποδηγετεῖς μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Πνεύματος, βάζεις κάτω ἀπὸ τὰ πνευματικά σου ἔργα βακτηρίαν καὶ ὑποστήριγμα; Ἡ τὸ ἔκαμες αὐτὸ ἐπειδὴ ἄκουες καὶ ἐγνώριζες ὅτι μαζὶ μὲ τὸν Ἀαρὼν ἐκείνον τὸν σπουδαῖον εἶχαν χρισθῆ ὁ Ἐλιάζαρ καὶ ὁ Ἰθάμαρ, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀαρὼν⁴; Διότι τὸν Ναδάβ καὶ τὸν Ἀβιουδ⁵ θὰ τοὺς παραλείψω ἐπιτηδες διὰ νὰ ἀποφύγω τὴν ἀσέβειαν. Καὶ ὁ Μωϋσῆς ἀναδεικνύει, ἐνῶ εὗρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν ζωὴν, τὸν Ἰησοῦν ὡς νομοθέτην καὶ στρατηγὸν ἀντ' αὐτοῦ, δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔσπευδαν πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ τὸ μὲν παράδειγμα τοῦ Ἀαρὼν καὶ τοῦ Ὄρ, οἱ ὁποῖοι ἐστήριζαν τὰς χεῖρας τοῦ Μωϋσέως εἰς τὸ ὄρος, διὰ νὰ κατανηκηθοῦν οἱ Ἀμαληχίται⁶ μὲ τὸν σταυρόν, ὁ ὁποῖος ἐσκιαγραφεῖτο καὶ προεικονίζετο ἀπὸ μακρόθεν, νομίζω ὅτι θὰ πρέπει νὰ τὸ παραλείψω ἐκουσίως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι δι' ἡμᾶς πολὺ οἰκτεῖον καὶ κατάλληλον. Διότι αὐτοὺς δὲν τοὺς εἶχεν ἐκλέξει ὁ Μωϋσῆς ὡς συννομοθέτας, ἀλλὰ ὡς βοηθοὺς εἰς τὴν προσευχὴν καὶ ὡς στηρίγματα τῶν χειρῶν.

3. Εἰς ἐσένα δὲ τί εἶναι ἀσθενές; Τί κουράζεται; Τὸ σῶμα; Εἶμαι πρόθυμος νὰ τὸ ὑποβαστάσω. Τὸ ἔχω ὑποβαστάσει ἤδη καὶ ἔχω ὑποβασταχθῆ καὶ ἐγώ, ὅπως καὶ ὁ Ἰακώβ ἐκείνος, ἀπὸ τὰς πατρικᾶς εὐλογίας⁷. Ἀλλὰ μήπως τὸ πνεῦμα; Ποῖος εἶναι πιὸ ἰσχυρὸς καὶ πιὸ θερμὸς, καὶ μάλιστα τῶρα ὁπότε αἱ ἀπαιτήσεις τῆς σαρκὸς ὑποχωροῦν καὶ ἐξαφανίζονται, ὅπως ἐξαφανίζεται ἐμπρὸς εἰς τὸ φῶς τὸ ἀντίθετον σκοτάδι, τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὴν λάμπην; Διότι αὐτὰ εἶναι πολὺ συνηθισμένο νὰ ἀντιμάχωνται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ νὰ ἀντιπαρατάσσωνται. Τὸ μὲν σῶμα δηλαδὴ νὰ ἔχη εὐεξίαν, ὅταν ἡ ψυχὴ εἶναι κουρασμένη, ἡ δὲ ψυχὴ νὰ εἶναι θαλερὴ καὶ ἀκμαία καὶ νὰ στρέφεται πρὸς τὰ ἄνω, ὅταν ὑποχωροῦν αἱ ἡδοναὶ καὶ μαραίνωνται μαζὶ μὲ τὸ σῶμα. Εἰς ἐσένα δὲ

τι. Σοῦ δὲ καὶ ἄλλως ἐθαύμασα τὸ ἀρχικὸν καὶ γενναῖον, πῶς οὐδὲ τοῦτο ἔδεισας, σφόδρα τῶν νῦν ὑπάρχον καιρῶν, μὴ δοῖ τὸ πνεῦμα πρόφασιν νομισθῆ, καὶ σαρκικῶς ταῦτα λαμβάνειν δοκῶμεν τοῖς πολλοῖς, πνευματικῶς προσπιούμενοι. Ἐπειδὴ 5 μέγα τὸ πρᾶγμα καὶ τυραννικόν, καὶ θαυμασίαν οἶαν ἔχον ἀπόλαυσιν, οἱ πολλοὶ νομίζεσθαι πεποιήκασιν· κἂν ἔτι στενοτέρας τις ἢ κατὰ ταύτην προστατῆ καὶ ἐξηγητῆ ποιήνης, καὶ πλέον φερούσης τῶν ἡδέων τὰ μοχθηρά. Τοῦτο μὲν δὴ τῆς σῆς εἴτε ἀπλότητος εἴτε φιλοτεκνίας, ὑφ' ἧς οὔτε τι τῶν πονηρῶν, οὔτε 10 αὐτὸς παραδέχη, οὔτε περὶ τῶν ἄλλων ἐσθλῶς ὑπολαμβάνεις· (βραδὺ γὰρ εἰς ὑπόνοιαν κακοῦ τὸ πρὸς κακίαν δυσκίνητον)· ἐμοὶ δὲ καὶ δεύτερον πρὸς τὸν εἴτε σὸν εἴτε καὶ ἐμὸν λαὸν τοῦτον βραχέα διαλεχθῆναι.

4. Τετυραννήμεθα, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί. Ὑμᾶς γάρ, εἰ καὶ 15 μὴ τότε, ἀλλὰ νῦν ἐπιβοησόμεθα· τετυραννήμεθα γῆρα πατρὸς καὶ φίλου, ἵνα μετρίως εἶπω, χρηστότητι. Καὶ μοι βοηθεῖτε, ὅστις ἂν οἶός τε ἦ, καὶ δότε χεῖρα πιεζομένῳ, καὶ διελκομένῳ ὑπὸ πόθου καὶ Πνεύματος· ὁ μὲν εἰσηγεῖται δρασμούς, καὶ ὄρη, καὶ ἐρημίας, καὶ ἡσυχίαν ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὸν νοῦν εἰς ἑαν- 20 τὸν ἀναχωρῆσαι, καὶ συστραφῆναι ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων, ὥστε ὀμιλεῖν ἀκηλιδῶτως Θεῷ, καὶ ταῖς τοῦ Πνεύματος ἀγαθῖς καθαρῶς ἐναστράπτεσθαι, μηδενὸς ἐπιμιγνυμένου τῶν κάτω καὶ θολερῶν, μηδὲ τῷ θεῷ φωτὶ παρεμπύπτοντος, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἔλθωμεν τῶν τῆδε ἀπανυγασμάτων, καὶ στῶμεν τοῦ πό-

8. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὸν μέγαν Βασίλειον.

ἐθαύμασα καὶ κατ' ἄλλον τρόπον τὴν ἱκανότητα νὰ ἀρχῆς καὶ τὴν γενναιότητα, διότι δὲν ἐφοβήθηκες αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι πολὺ διαδεδομένον εἰς τοὺς τωρινούς καιρούς, μήπως δηλαδὴ θεωρηθῆ τὸ πνεῦμα ὡς πρόφασις καὶ νομίσουν οἱ πολλοὶ ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα τὰ ἐκλαμβάνομεν ἀπὸ τὴν σαρκικὴν των πλευρᾶν, ἐνῶ προσποιούμεθα ὅτι τὰ ἐκλαμβάνομεν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν. Ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα εἶναι μέγα καὶ ἴδιον τῶν ἀρχόντων, καὶ ἐπειδὴ παρέχει κάποιαν θαυμασίαν ἀπόλαυσιν, ἐπικρατεῖ ἢ ἀντίληψις ὅτι τὸ ἔχουν κάνει οἱ περισσότεροι, ἔστω καὶ ἂν ἀκόμη κάποιος εἶναι ἡγέτης καὶ καθοδηγητὴς ἑνὸς μικροτέρου ποιμνίου ἀπὸ αὐτό, τὸ ὁποῖον παρέχει περισσοτέρας λύπας ἀπὸ χαράς. Αὐτὸ δὲ μως ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀγάπην σου πρὸς τὰ τέκνα σου, λόγῳ τῆς ὁποίας δὲν δέχεσαι τίποτε τὸ πονηρὸν οὔτε διὰ τὸν ἑαυτὸν σου, οὔτε νομίζεις εὐκόλα ὅτι τὰ δέχονται οἱ ἄλλοι (διότι εἶναι δύσκολον νὰ ὑποψιασθῆ τὸ κακόν, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μὲ δυσκολίαν μεγάλην στρέφεται πρὸς τὴν κακίαν). Ἐγὼ δὲ πρέπει νὰ ὀμιλήσω καὶ ἐκ δευτέρου δι' ὀλίγων πρὸς τὸν λαόν σου ἢ τὸν λαόν μου τοῦτον.

4. Ἔχω ὑποστῆ τυραννικὴν μεταχειρίσιν, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί! Θὰ τὸ φωνάξω πρὸς ἐσᾶς τώρα, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ ἔκαμα τότε. Ἔχω ὑποστῆ τυραννικὴν μεταχειρίσιν ἀπὸ τὸ γῆρας τοῦ πατρὸς καί, διὰ νὰ ὀμιλήσω μὲ μετριοπάθειαν, ἀπὸ τὴν ἀρετὴν τοῦ φίλου⁸. Καὶ νὰ μὲ βοηθήσετε ὁποῖος καὶ ἂν εἶμαι, καὶ νὰ ἀπλώσετε τὸ χέρι σας πρὸς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος πιέζεται καὶ σύρεται ἀπὸ τὴν μίαν μεριᾶν ἀπὸ τὸν πόθον καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην ἀπὸ τὸ Πνεῦμα. Ὁ μὲν πόθος μὲ παρακινεῖ πρὸς τὴν φυγὴν, πρὸς τὰ ὄρη, πρὸς τὰς ἐρημίας καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, νὰ συγκεντρώσω τὸν νοῦν μου εἰς τὸν ἑαυτὸν μου καὶ νὰ ἀπομακρυνθῶ ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις, ὥστε νὰ ὀμιλῶ χωρὶς κηλῖδα πρὸς τὸν Θεόν καὶ νὰ καταυγάζωμαι χωρὶς σκιάν ἀπὸ τὰς αὐγὰς τοῦ Πνεύματος, χωρὶς νὰ ἀναμιγνύεται εἰς αὐτὰς καὶ νὰ παρεμβαλῆ εἰς τὸ θεῖον φῶς τίποτε ἀπὸ τὰ γῆινα καὶ θολερά, μέχρις ὅτου φθάσωμεν εἰς τὴν πηγὴν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐκπηγάζουσι τὰ

θου καὶ τῆς ἐφέσεως, λυθέντων τῶν ἐσόπτρων τῇ ἀληθείᾳ. Βού-
 λεται τὸ δὲ εἰς μέσον ἄγειν, καὶ καρποφορεῖν τῷ κοινῷ βούλεται,
 καὶ τοῦτο ὠφελεῖσθαι, τὸ ὠφελεῖν ἀλλήλους, καὶ δημοσιεύειν
 τὴν ἔλλαμψιν, καὶ προσάγειν Θεῷ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον,
 5 βασιλείον ἱεράτευμα, ἐν πλείοσι εἰκόνα κεκαθαυμένην. Κρεῖσσον
 γὰρ εἶναι καὶ πλεῖον, ὥσπερ φυτοῦ παράδεισον, καὶ ἀστέρους ἐνός
 οὐρανὸν ὄλον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ κάλλεσι, καὶ μέλους σῶμα, οὕτω
 καὶ Θεῷ κατορθοῦντος ἐνός ὄλην Ἐκκλησίαν κατηρητισμένην·
 καὶ χρῆναι μὴ τὸ ἑαυτοῦ μόνον σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ἄλλων.
 10 Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς οὕτως, ᾧ μένειν ἐξὸν ἐπὶ τῆς ἰδίας τιμῆς
 καὶ θεότητος, οὐ μόνον ἐκένωσεν ἑαυτὸν μέχρι τῆς τοῦ δούλου
 μορφῆς, ἀλλὰ καὶ σταυρὸν ὑπέμεινεν αἰσχύνης καταφρονήσας,
 ἵν' ἐν τοῖς ἑαυτοῦ πάθεσιν ἀναλώσῃ τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἀποκτείνῃ
 τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον. Ἐκεῖνα μὲν δὴ τῆς ἐπιθυμίας τὰ
 15 πλάσματα ταῦτα δὲ τοῦ Πνεύματος τὰ διδάγματα. Μέσος δὲ
 ὢν πόθου καὶ πνεύματος, καὶ οὐκ ἔχων τίνι τὸ πλέον χαρίσομαι,
 ὃ μοι δοκῶ κάλλιστον εὐρηκέναι καὶ ἀσφαλέστατον, κοινώσο-
 μαι καὶ ὑμῖν, ἵνα μοι συνδοκιμάσητε καὶ συλλάβησθε τοῦ βου-
 λεύματος.

20 5. Ἐδοξέ μοι κράτιστον εἶναι καὶ ἀκινδυνότατον, μέσην
 τινὰ τραπέσθαι τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας, καὶ τὸ μὲν τῇ ἐπιθυ-
 μίᾳ δοῦναι, τὸ δὲ τῷ Πνεύματι· τοῦτο δὲ ἂν γενέσθαι, μήτε πάν-
 τη φυγόντος τὴν λειτουργίαν, ὥστε ἀθετηῆσαι τὴν χάριν (ἐπι-
 σφαλές γάρ)· μήτε μείζον ἢ κατ' ἑμαυτὸν ἀραμένου φορτίον, βα-

9. Ὁ Θεολόγος ὁμιλεῖ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διὰ τὴν ἄμεσον θέαν τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια θὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν «δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι» θέαν (Α' Κορ. 13, 12).

10. Α' Πέτρ. 2, 9.

ἀπαυγάσματα αὐτά, καὶ ἐκπληρωθῆ ὁ πόθος καὶ ἡ ἐπιθυμία, ἀφοῦ ἐξαφανισθοῦν οἱ καθρέπτες πρὸ τῆς ἀληθείας»⁹. Τὸ δὲ Πνεῦμα θέλει νὰ μὲ φέρῃ εἰς τὸ μέσον καὶ νὰ προσφέρω καρπούς εἰς τὸ κοινόν, νὰ ἔχω ὡς ὠφέλειάν μου τὸ νὰ ὠφελῶ τοὺς ἄλλους, νὰ παρουσιάζω δημοσίως τὸν φωτισμὸν καὶ νὰ προσεγγίζω πρὸς τὸν Θεὸν τὸν περιούσιον λαόν, τὸ ἅγιον ἔθνος, τὸ βασιλείον ἱεράτευμα¹⁰, τὴν θείαν εἰκόνα καθαρὰν εἰς ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρους. Διότι τοῦτο εἶναι καλύτερον καὶ περισσότερον, ὅσον εἶναι ὁ κήπος ἀπὸ τὸ φυτὸν καὶ ὁλος ὁ οὐρανὸς μὲ τὰ κάλλη του ἀπὸ ἕναν ἀστέρα, καὶ τὸ σῶμα ἀπὸ ἕνα μέλος, ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεός, ἐνῶ εἶναι ἕνας, κυβερνεῖ καλῶς ὁλόκληρην τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ πρέπει νὰ μὴ ἐπιδιώκω μόνον τὸ συμφέρον μου, ἀλλὰ καὶ τὸ συμφέρον τῶν ἄλλων. Ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος ἤμποροῦσε νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν τιμὴν καὶ τὴν θεότητά του, τὸ ἔκαμεν ἔτσι, καὶ ὄχι μόνον ἐταπεινώσε τὸν ἑαυτὸν του μέχρι τοῦ σημείου νὰ λάβῃ τὴν μορφήν τοῦ δούλου¹¹, ἀλλὰ ὑπέμεινε καὶ τὸν σταυρόν, περιφρονήσας τὴν ἐντροπήν¹², διὰ νὰ διαλύσῃ τὴν ἁμαρτίαν μὲ τὰ πάθη του καὶ διὰ νὰ ἐξαφανίσῃ μὲ τὸν θάνατόν του τὸν θάνατον. Ἐκεῖνα μὲν λοιπὸν εἶναι τὰ δημιουργήματα τῆς ἐπιθυμίας, αὐτὰ δὲ τὰ διδάγματα τοῦ Πνεύματος. Εὐρισκόμενος δὲ μεταξὺ τοῦ πόθου καὶ τοῦ Πνεύματος, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ χαρίσω εἰς κάποιον ἄλλον τὸ πλεονάζον, θὰ σᾶς ἀνακοινώσω ποῖον μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχω εὐρεῖ πιὸ καλὸ καὶ πιὸ ἀσφαλές, διὰ νὰ τὸ ἐξετάσετε μαζί μου, καὶ διὰ νὰ μὲ βοηθήσετε εἰς τὴν ἀπόφασίν μου.

5. Ἐθεώρησα καλύτερον καὶ πιὸ ἀκίνδυνον νὰ ἀκολουθήσω μίαν μέσσην ὁδὸν μεταξὺ τοῦ πόθου καὶ τῆς δειλίας, καὶ νὰ ὑποταχθῶ ἐν μέρει εἰς τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο δὲ θὰ ἤμποροῦσε νὰ γίνῃ χωρὶς οὔτε νὰ ἀποφύγω παντελῶς τὸ ὑπόργημα, διὰ νὰ μὴ ἀπορρίψω τὴν χάριν (διότι τοῦτο εἶναι ἐπικίνδυνον), καὶ χωρὶς νὰ σηκώσω φορτίον ἀνώτερον ἀπὸ τὰς δυνάμεις μου, πρᾶγμα δυσδᾶστακτον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶ-

11. Φιλιπ. 2, 7.

12. Ἐβρ. 12, 2.

ρὸν γάρ, καὶ τὸ μὲν κεφαλῆς φαύλου, τὸ δὲ δυνάμεως· μᾶλλον δὲ
 ἀπονοίας ἀμφοτέρω. Εὐσεβείας δὲ εἶναι ἅμα καὶ ἀσφαλείας με-
 τρηῆσαι τῇ δυνάμει τὴν λειτουργίαν· καὶ ὡσπερ τροφῆς τὴν μὲν
 κατὰ δύναμιν προσίεσθαι, τὴν δὲ ὑπὲρ δύναμιν ἀποπέμψασθαι·
 5 οὕτω γὰρ σώματι μὲν εὐεξίαν παραγίνεσθαι, ψυχῇ δὲ ἀσφάλειαν
 τῷ μετριάζειν ἐν ἀμφοτέροις. Διὰ τοῦτο νῦν μὲν δέχομαι τῷ κα-
 λῷ πατρὶ συνδιαφέρειν τὴν ἐπιμέλειαν, ὡσπερ ἀετῷ μεγάλῳ
 καὶ ὑψιπέτῃ νεοσσὸς οὐκ ἄχρηστος ἐγγύθεν συμπαραπιπτάμενος·
 μετὰ δὲ τοῦτο δώσω τῷ Πνεύματι τὴν ἐμὴν πτέρυγα φέρειν ἢ
 10 βούλεται, καὶ ὡς βούλεται· καὶ οὐδεὶς ὁ βιασόμενος, οὐδὲ ἀπά-
 ξων ἐτέρωθι, μετὰ τούτου βουλευόμενον. Ἡδὲ μὲν γὰρ πατρὸς
 πόνοι κληρονομούμενοι, καὶ τὸ συνηθέστερον ποιμνιον τοῦ ξέ-
 νου καὶ ἀλλοτρίου· προσθείην δ' ἄν, ὅτι καὶ Θεῷ τιμιώτερον, εἰ
 μὴ με ἀπατᾷ τὸ φίλτρον, καὶ κλέπτει τὴν αἴσθησιν ἢ συνήθεια·
 15 οὕτω δὲ χρησιμώτερον τοῦ ἐκόντας ἐκόντων ἄρχειν, οὐδὲ ἀσφα-
 λέστερον· ἐπειδὴ μὴ πρὸς βίαν ἄγειν τοῦ ἡμετέρου νόμου, μηδὲ
 ἀναγκαστῶς, ἀλλ' ἐκουσίως. Τοῦτο μὲν γὰρ οὐδ' ἂν ἄλλην ἀρχὴν
 συστήσειεν, ἐπειδὴ φιλεῖ τὸ βίᾳ κρατούμενον ἐλευθεριάζειν πο-
 τὲ καιροῦ λαβόμενον· τὴν δὲ ἡμετέραν οὐκ ἀρχὴν, ἀλλὰ παιδα-
 20 γωγίαν, καὶ πάντων μάλιστα συντηρεῖ τὸ ἐκούσιον. Βουλομένων
 γάρ, οὐ τυραννομένων, τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον.

6. Οὗτος ὁ παρ' ἐμοῦ λόγος ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, ἀπλῶς τε καὶ
 μετὰ πάσης εὐνοίας εἰρημένος, καὶ τοῦτο τὸ τῆς ἐμῆς διανοίας

ναι ἴδιον ἀνοήτου κεφαλῆς, τὸ δὲ δευτέρον δυνάμειος καὶ τὰ δύο δὲ εἶναι ἴδιον ἀδιαφορίας. Ἰδιον δὲ εὐσεβείας καὶ μαζὶ ἀσφαλείας εἶναι τὸ νὰ μετρήσῃ κανεὶς μὲ τὴν δύνάμιν τὸ ὑπούργημα. Καί, ὅπως γίνεται μὲ τὴν τροφήν, νὰ πλησιάσῃ ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἤμπορεῖ, καὶ νὰ ἀποφύγῃ ἐκείνην ἢ ὁποία ὑπερβαίνει τὰς δυνάμεις του. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκτᾷ εὐεξίαν τὸ σῶμα καὶ ἀσφάλειαν ἢ ψυχὴν, μὲ τὸ νὰ φέρεται μὲ μετρισιπάθειαν καὶ πρὸς τὰ δύο. Διὰ τοῦτο τώρα μὲν δέχομαι νὰ ἀναλάβω καὶ νὰ φέρω εἰς πέρας μαζὶ μὲ τὸν καλὸν πατέρα τὴν διαποίμανσιν, ὅπως εἰς μεγάλον καὶ ὑψιπέτην ἀετὸν δὲν εἶναι ἀχρηστος ὁ νεοσσὸς ὅταν πετᾷ κοντὰ του, μετὰ ἀπ' αὐτὸ δὲ θὰ παραδώσω τὴν πτέρυγά μου εἰς τὸ Πνεῦμα, διὰ νὰ τὴν ὀδηγήσῃ ὅπου θέλει καὶ ὅπως θέλει. Καὶ δὲν θὰ ὑπάρξῃ κανεὶς ὁ ὁποῖος θὰ μὲ ἐξαναγκάσῃ ἢ θὰ μὲ ὀδηγήσῃ ἄλλου, ὅταν θὰ ἔχω ὡς σύμβουλον τὸ Πνεῦμα. Διότι εἶναι μὲν γλυκὸ πρᾶγμα τὸ νὰ κληρονομήσῃ κανεὶς τοὺς μόχθους τοῦ πατρὸς καὶ τὸ ποίμνιον, τὸ ὁποῖον γνωρίζει καλύτερα ἀπὸ κάποιον ἄλλο, ξένον καὶ ἀγνωστον. Θὰ προσέθετα δὲ ὅτι αὐτὸ εἶναι πιὸ ἀγαπητὸν εἰς τὸν Θεόν, ἐὰν δὲν μὲ πλανᾷ ἡ ἀγάπη καὶ δὲν μου ἀφαιρῇ τὴν ὀρθὴν ἀντίληψιν ἢ συνήθειαν. Τίποτε δὲ δὲν εἶναι πιὸ χρήσιμον οὔτε πιὸ ἀσφαλὲς ἀπὸ τὸ νὰ ἐξουσιάζῃ κανεὶς μὲ τὴν θέλησίν του ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦν τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ νόμος μας προτρέπει νὰ μὴ ὀδηγοῦμεν μὲ τὴν βίαν οὔτε μὲ ἐξαναγκασμὸν ἀλλὰ μὲ τὴν θέλησιν των. Διότι τοῦτο μὲν δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ συστήσῃ ἄλλην ἀρχήν, ἐπειδὴ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κρατεῖται διὰ τῆς βίας εἶναι σὺνήθες νὰ ἐπαναστατῇ κάποτε, ὅταν εὖρη εὐκαιρίαν. Τὴν ἰδικήν μας δὲ ὄχι ἐξουσίαν ἀλλὰ παιδαγωγίαν, πάνω ἀπὸ ὅλα συντηρεῖ τὸ ὅτι εἶναι οἰκειοθελής καὶ ἐλευθέρα. Διότι τὸ μυστήριον τῆς εὐσεβείας ἀρμόζει εἰς ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι θέλουν καὶ δὲν ἐξαναγκάζονται.

6. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος μου, ὧ ἄνδρες, ὁ ὁποῖος ἔχει λεχθῆ μὲ κάθε ἀπλότητα καὶ καλωσύνην, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μυστήριον τῆς διανοίας μου. Ἄς ἐπικρατήσῃ δὲ ὅ,τι πρόκειται νὰ

μυστήριον. Νικῶν δὲ ὅτι ἂν καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν μέλλῃ συνοίσειν,
 τοῦ Πνεύματος ἄγοντος τὰ ἡμέτερα (πάλιν γὰρ εἰς ταυτὸν ὁ λό-
 γος ἀνέρχεται), ᾧ δεδώκαμεν ἡμᾶς αὐτούς, καὶ τὴν χρισθεῖσαν
 κεφαλὴν τῷ ἐλαίῳ τῆς τελειώσεως ἐν Πατρὶ παντοκράτορι, καὶ
 5 τῷ μονογενεῖ Λόγῳ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ Θεῷ. Μέχρι
 γὰρ τίνος τῷ μοδίῳ τὸν λύχνον περικαλύψομεν, καὶ φθονήσομεν
 τοῖς ἄλλοις τῆς τελείας θεϊότητος, δέον ἐπὶ τὴν λυχνίαν ἤδη τι-
 θέναι καὶ λάμπειν πάσαις Ἐκκλησίαις τε καὶ ψυχαῖς καὶ παντὶ
 τῷ τῆς οἰκουμένης πληρώματι, μηκέτι εἰκαζόμενον, μηδὲ τῇ
 10 διανοίᾳ σκιαγραφούμενον, ἀλλὰ καὶ φανερῶς ἐκλαλούμενον;
 Ἡπερ δὴ τελεωτάτῃ τῆς θεολογίας ἀπόδειξις τοῖς ταύτης ἡξι-
 ωμένοις τῆς χάριτος ἐν αὐτῷ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν,
 ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

13. Εἶναι καταφανὴς ἡ πρόθεσις τοῦ Γρηγορίου νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν πί-
 στιν του εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ὡς Θεὸν ἐναντίον τῶν ὑποβιβάζοντων τὸ
 Πνεῦμα πνευματομάχων. Ἀπὸ τὴν ἐπακολουθοῦσαν φράσιν ἀντιλαμβάνομεθα

εἶναι πρὸς τὸ συμφέρον σας καὶ πρὸς τὸ ἰδικόν μου καὶ ἅς μᾶς ὀδηγήτῃ τὸ Πνεῦμα (διότι πάλιν εἰς αὐτὸ ἐπανέρχεται ὁ λόγος), εἰς τὸ ὁποῖον ἔχομεν παραδώσει τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ τὴν κεφαλὴν μας, ἢ ὁποῖα ἐχρίσθη ἀπὸ τὸ ἔλαιον τῆς τελειώσεως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παντοκράτορος Πατρὸς, τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ Θεοῦ¹³. Διότι μέχρι πότε θὰ κρύβωμεν τὸν λύχνον κάτω ἀπὸ τὸν μῶδιον καὶ θὰ ἀποστεροῦμεν ἀπὸ φθόνον τοῦτο ἀπὸ τὴν τελείαν θεότητα; ἤδη πρέπει νὰ τὸν κρεμάσωμεν εἰς τὸν λυχνοστάτην διὰ νὰ φωτίζη ὅλας τὰς Ἐκκλησίας, καὶ ὅλας τὰς ψυχάς, καὶ ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς οἴκουμένης, καὶ νὰ μὴ ὑπονοῆται μόνον οὔτε νὰ σκιαγραφῆται ἀπλῶς μὲ τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ κηρύσσεται φανερά. Αὕτη βεβαίως εἶναι καὶ ἡ πιὸ τελεία ἀπόδειξις τοῦ δόγματος τῆς θείας, φύσεως τοῦ Χριστοῦ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀξιωθῆ αὐτῆς τῆς χάριτος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα, ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ὅτι μέχρι τότε ἡ θεότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶχε διακηρυχθῆ ρητῶς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνέβη κατὰ τὴν Β' Οἰκουμενικὴν σύνοδον.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ'

Εἰς τὴν χειροτονίαν Δοαρῶν. Ὁμιλία ἐκδοθεῖσα Ἐὐλαλίῳ ἐπισκόπῳ.

1. Δέξασθε τὸν ἡμέτερον λόγον, ἀδελφοί, κὰν ἐλάχιστος
5 ἦ, κὰν παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας λειπόμενος· πλὴν ὁμως σταθμίζειν
οἶδεν ὁ Δεσπότης Θεὸς τῇ δικαίᾳ κρίσει τὸν ἔλεον· δέχεται γὰρ
καὶ Παύλον τὴν φυτείαν, ὡς Παύλου, καὶ Ἀπολλῶ τὴν ἀρδείαν,
καὶ τὰ δύο λεπτὰ τῆς χήρας, καὶ τοῦ τελώνου τὴν ταπεινώσιν,
καὶ τοῦ Μανασσῆ τὴν ἐξαγόρευσιν. Δέξασθε λόγον νεόκτιστον
10 ἐπὶ νεοκτίστῳ ποιμένι· δέξασθε φωνὴν εὐχαριστήριον ἐπὶ τοῖς
ὀρωμένοις θαύμασι. Μικροὶ μὲν ἡμεῖς καὶ ἐλάχιστοι ἐν υἱοῖς
Ἰσραὴλ· εὐχαριστεῖν δὲ πλουσίως οὐδὲν κωλύει καὶ τοὺς μι-
κροὺς. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν εὐφημίαν ἀποδώσουσι τῷ Θεῷ
πάντως οἱ τελεώτεροι· ἡμεῖς δὲ τὴν κατὰ δύναμιν εἰσοίσομεν
15 σήμερον. Τοιγαροῦν «ἄσατε τῷ Κυρίῳ ἄσμα καινόν· ὅτι θαν-
μαστὰ ἐποίησεν». Ἐκυμαινόμεθα, ἐπολεμούμεθα, ἐξωθούμεθα·
τὰ μὲν ἤδη παρῆν τῶν δεινῶν, τὰ δὲ ἤμελλεν. Ἀλλὰ τίς ἔστησε
τὴν καταγιγίδα εἰς αὐραν; Τίς συνέτριψεν ὄπλον, καὶ ῥομφαίαν,

1. Εἰς ὠρισμένους κώδικας ὁ τίτλος τοῦ λόγου ἔχει ὡς ἀκολούθως:
«Εἰς τὴν χειροτονίαν Δοαρῶν. Προσφώνησις ἐκδοθεῖσα ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ
Ἐὐλαλίου ἐπισκόπου Δοαρῶν».

2. Ἦσ. 28, 17.

3. Βλ. Α' Κορ. 3, 6-8.

4. Λουκ. 21, 2.

ΛΟΓΟΣ ΙΓ'

Εἰς Εὐλάλιον¹.

1. Δεχθῆτε τὸν λόγον μου, ἀδελφοί, ἔστω καὶ ἂν εἶναι πολὺ μικρὸς καὶ ἂν εἶναι πολὺ κατώτερος ἀπὸ ὅσο θὰ ἔπρεπε. Ὁ δεσπότης Θεὸς ὁμως γνωρίζει νὰ μετρᾷ μὲ τὴν δικαίαν κρίσιν του². Διότι δέχεται καὶ τὴν φυτεῖαν τοῦ Παύλου, διότι εἶναι τοῦ Παύλου, καὶ τὸ πότισμα τοῦ Ἀπολλῶ³, καὶ τὰ δύο λεπτά τῆς χήρας⁴, καὶ τὴν ταπείνωσιν τοῦ τελώνου⁵, καὶ τὴν ἐξομολόγησιν τοῦ Μανασσῆ⁶. Δεχθῆτε νέον λόγον διὰ νέον ποιμένα. Δεχθῆτε φωνὴν εὐχαριστίας διὰ τὰ θαύματα τὰ ὁποῖα βλέπομεν. Εἴμεθα μὲν μικροὶ καὶ ἄσημοι μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει καὶ τοὺς μικροὺς ἀκόμη ἀπὸ τοῦ νὰ εὐχαριστοῦν πλουσιοπάροχα. Τὴν μὲν τελειότεραν δοξολογίαν, βεβαίως, θὰ τὴν ἀπευθύνουν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ πῖο τέλειοι· ἐμεῖς δὲ θὰ τοῦ προσφέρωμεν σήμερα ἐκείνην πού ἠμποροῦμεν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν «ψάλατε εἰς τὸν Θεὸν νέους ὕμνους, διότι ἔκαμε πράγματα θαυμαστά»⁷. Εὐρισκόμεθα εἰς τρικυμίαν καὶ εἰς πόλεμον καὶ εἰς καταδίωξιν. Καὶ ἄλλα μὲν ἀπὸ τὰ κακὰ αὐτὰ ἦσαν ἤδη παρόντα, ἐνῷ ἄλλα ἐπρόκειτο νὰ ἔλθουν. Ἀλλὰ ποῖος ἔκαμε νὰ μείνη ἡ καταιγίδα δροσερὴ αὔρα⁸; Ποῖος συνέτριψε τὸ δ-

5. Λουκ. 18, 13.

6. Β' Παραλ. 33, 12-13, ὅπου ἀναφέρεται ἡ μετάνοια τοῦ βασιλέως Μανασσῆ διὰ τὴν εἰδωλολατρίαν εἰς τὴν ὁποῖαν εἶχεν ἐξαναγκάσει τὸν λαόν του.

7. Ψαλμ. 97, 1.

8. Ψαλμ. 106, 29.

1. Ψαλμ. 75, 4.

καὶ πόλεμον; Τίς τοὺς ἐξωσμένους καὶ ἀπερξίμμενους ἡμᾶς εἰσεδέξατο; «Οὐχὶ σὺ ὁ Θεός, ὁ ἐνεργήσας ταῦτα; Κύριος κραταῖος καὶ δυνατός, Κύριος δυνατός ἐν πολέμῳ».

2. Οὗτος ἔτεμε θάλασσαν· οὗτος ἔτρεπεν ἐν ἐρήμῳ λαὸν
 5 φυγάδα, ξένον ὑετὸν χαρισάμενος· οὗτος πέτραι ἐπήγαγεν· οὗ-
 τος κατεπολέμησε τὸν Ἀμαλήκ, χειρῶν ἀπορρήτω καὶ μυστι-
 κῶ σχήματι. Τοῦτο γὰρ ἴσχυσαν ἱερέως χεῖρες ἐπὶ τοῦ ὄρους
 αἰρόμεναι, καὶ εἰς εὐχὴν τυπούμεναι, ὃ πολλὰι μυριάδες οὐκ ἴσχυσαν.
 Οὗτος τείχη κατέσεισεν ἀμάχως καὶ ἀπολέμωσ· καί, ἵνα
 10 τὰ τελευταῖα λέγω, οὗτος κατήνεγκε τὸν Γολιάθ κατὰ τοῦ μεγάλου
 Δαβὶδ τολμήσαντα, τὸν ἐπηρμένον, καὶ ἀλαζόνα, καὶ ἀπόγονον τῶν
 γιγάντων. Διὰ ταῦτα οὖν ὁμοθυμαδὸν λέγωμεν· «Εὐλόγητός Κύριος, ὃς οὐκ ἔδωκεν ἡμᾶς εἰς θήραν τοῖς ὁδοῦ-
 σιν αὐτῶν»· καί, «Χεῖμαρξὸν διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν· ὡς στρου-
 15 θίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων»· ἄλλα τε ὅσα ψυχὴ
 περιχαρῆς ἐπὶ Θεοῦ μεγαλοδωρεᾷ φθέγγεται. Οὐκ ἤλθομεν βάλ-
 λειν μάχαιραν, ἀλλ' εἰρήνην. Οὐκ ἤλθομεν ἐπ' ἀτιμίᾳ τοῦ μεγάλου
 ποιμένου, τοῦ τῆς λαμπραῆς προκαθεζομένου πόλεως· τί-
 μιον ἴσμεν, κεφαλὴν γινώσκουμεν, ἅγιον καλοῦμεν, καὶ ἀδικούμε-
 20 νοι· μόνον ἔστω φιλότεκνος, καὶ πάσης προνοῶν Ἐκκλησίας.
 Προσθήκην ἱερέων ἐπραγματευσάμεθα, οὐχ ὑφαίρεσιν· αἰρετικῶν
 ἀνατροπὴν, οὐκ ὀρθοδόξων ἐλάττωσιν.

10. Ψαλμ. 23, 8.

11. Ἐξ. 14, 21· 16, 13· 17, 6ε.

12. Ἰησ. Ναυη 6, 16ε.

13. Α' Βασιλ. 17, 49.

14. Ψαλμ. 123, 6.

15. Αδτόθι 5 καὶ 7.

πλον και την μάχαιραν και διέλυσε την μάχην⁹; Ποιος υπεδέχθη ἡμᾶς οἱ ὅποιοι εἶχαμεν ἐκδιωχθῆ ἔξω και ἀπορριφθῆ; «Ὁχι σὺ ὁ Θεός, ὁ ὅποιος τὰ ἔκαμες αὐτά; Ὁ Κύριος ὁ ἰσχυρός και ὁ δυνατός, ὁ Κύριος ὁ ὅποιος εἶναι ἀκατανίκητος εἰς τὸν πόλεμον»¹⁰.

2. Αὐτὸς ἔσχισε τὴν θάλασσαν. Αὐτὸς ἔθρεψεν εἰς τὴν ἔρημον τὸν φυγάδα λαὸν (τοῦ Ἰσραήλ) και τοῦ ἔχάρισε παράδοξον βροχήν. Αὐτὸς ἔκαμε νὰ ἀναβλύσῃ πηγὴ ἀπὸ τὸν βράχον. Αὐτὸς κατενίκησε τοὺς Ἀμαληκίτας μὲ τὸ μυστικὸν και ἀπόρρητον σχῆμα τῶν χειρῶν¹¹. Διότι αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, τὸ ὅποιον δὲν κατώρθωσαν νὰ τὸ κάμουν πολλὰς χιλιάδες ἀνδρῶν, τὸ κατώρθωσαν τὰ χέρια τοῦ ἱερέως τὰ ὅποια ὑψώθησαν ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος και ἐσχημάτιζαν τὸν τύπον τῆς προσευχῆς. Αὐτὸς ἐγκρέμισε τὰ τεῖχη χωρὶς μάχην και χωρὶς πόλεμο¹² και, διὰ νὰ εἶπω και τὰ τελευταῖα, αὐτὸς ἔρριψε κάτω τὸν Γολιάθ τὸν ὑπερήφανον και ἀλαζονικόν, τὸν ἀπόγονον τῶν γιγάντων, ὁ ὅποιος συνεκρούσθη μὲ τὸν μεγάλον Δαβὶδ¹³. Δι' αὐτὰ λοιπὸν ἄς λέγωμεν μὲ μίαν ψυχὴν: «Ἄς εἶναι εὐλογημένος ὁ Κύριος ὁ ὅποιος δὲν μᾶς ἄφησε νὰ κατασπαραχθῶμεν ὡς θήραμα ἀπὸ τοὺς ὀδόντας των»¹⁴, και «ἡ ψυχὴ μας ἐπέρασεν ὀρητικὸν χεῖμαρρον: ὡς σπουργίτης ἐσώθη ἀπὸ τὰς παγίδας τῶν κυνηγῶν»¹⁵ και ὅσα ἄλλα λέγει ἡ ψυχὴ ἡ ὅποια εἶναι πασιχαρὴς διὰ τὴν μεγάλην δωρεάν τοῦ Θεοῦ. Δὲν ἤλθαμεν διὰ νὰ φέρωμεν διχόνοιαν, ἀλλὰ εἰρήνην. Δὲν ἤλθαμεν διὰ νὰ προσβάλωμεν τὸν μεγάλον ποιμένα, ὁ ὅποιος ποιμαίνει τὴν λαμπρὰν πόλιν¹⁶. Τὸν γνωρίζομεν ἀξιολάβαστον, τὸν ἀναγνωρίζομεν ὡς κεφαλὴν και τὸν ἀποκαλοῦμεν ἅγιον ἀκόμη και ὅταν ἀδικούμεθα. Μόνον ἄς ἀγαπᾶ τὰ τέκνα του και ἄς δείχνῃ πρόνοιαν δι' ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Ἔχομεν ἀγωνισθῆ διὰ νὰ αὐξηθοῦν οἱ ἱερεῖς και ὄχι διὰ νὰ μειωθοῦν. Ἔχομεν ἀγωνισθῆ διὰ νὰ μεταστρέψωμεν τοὺς αἰρετικούς και ὄχι διὰ νὰ ἐλαττώσωμεν τοὺς ὀρθοδόξους.

16. Ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὸν Βασιλεῖον, εἰς τὸν ὅποιον ὑπέγετο ἡ ἐπισκοπὴ Δοαρῶν.

3. *Τί φής, ὦ παῖ Δαθάν καὶ Ἀβειρών, καὶ στρατηγὲ ἄσωφρόνιστε, ὁ κατὰ Μωϋσέως τολμήσας, καὶ χεῖρας ἐπαφείς ἡμῖν, ὡσπερ ἐκεῖνοι τὰς γλώσσας τῷ μεγάλῳ θεράποντι; Οὐκ ἔφριξας; Οὐκ ἐνετράπη; Οὐκ ἔξῆρυσάν σοι ταῦτα διανοουμένῳ κατὰ
5 γῆς αἱ σάρκες; Εἴτα τὰς χεῖρας ταύτας ἀνατείνεις τῷ Θεῷ; Εἴτα δῶρα προσάξεις; Εἴτα ὑπερεύξη λαοῦ; Φοβοῦμαι μὴ ποτε τοσοῦτον ἢ ῥομφαία τοῦ Θεοῦ κατιωθῆ, καὶ ἡρεμήσειεν. Οὔτε τῷ ποιμένι τῷ σῶ μέγα τι ἐχαρίσω, καὶ σαυτὸν τὰ μέγιστα ἐξήμιλωσας, ἀλλοτριώσας σεαυτὸν τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος.*

10 4. *Νῦν δέ, ὦ ποιμένων ἄριστε καὶ τελεώτατε, δευρὸ μοι καὶ τὸν σὸν ἀπολάμβανε λαὸν σὺν ἡμῖν τε καὶ πρὸ ἡμῶν, ὃν ἐνεχειρίσέ σοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃν προσάγουσιν ἄγγελοι, ὃν ὁ βλος καὶ ὁ τρόπος ἐπίστευσεν. Εἰ δὲ διὰ πειρασμῶν καὶ κωλυμάτων τὸν θρόνον κληρονομεῖς, μὴ θαυμάσης· οὐδὲν τῶν μεγάλων
15 ἀδόκιμον, οὐδὲν ἀβασάνιστον. Ἔπεται γὰρ φύσει τοῖς μὲν ταπεινοῖς τὸ ῥάδιον, τοῖς δὲ ὑψηλοῖς τὸ δύσκητον. Ἦκουσας τοῦ εἰπόντος, Ὅτι «δεῖ ἡμᾶς διὰ πολλῶν θλίψεων εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»· εἶπε καὶ αὐτός· «Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν». Ὡ τοῦ θαύματος!
20 «Τὸ ἐσπέρας ἠύλισθη κλανθμός, καὶ εἰς τὸ πρωτὶ ἀγαλλίασις». Ἐὰ ληρεῖν τοὺς πολεμοῦντας καὶ περιχάσκειν, ὡς κύνας ὑλακτοῦντας διακενῆς· ἡμεῖς δὲ μὴ πολεμώμεθα. Δίδασκε προσ-*

17. Ἀριθμ. 16,1. Ὁ Δαθάν καὶ ὁ Ἀβειρών ἀντετάχθησαν εἰς τὸν Μωϋσῆ.

18. Μὲ τὴν λέξιν «ρομφαία» ἐννοεῖ ὁ Γρηγόριος τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ὁ ὁποῖος εἶναι «τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν» καὶ ὑπονοεῖ ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ὑπάρχει φόβος νὰ μείνῃ ἀνενεργῆς καὶ νὰ σιωπήσῃ.

19. Πράξ. 14, 22.

3. Τι λέγεις, παιδί του Δαθάν και του Ἀδειρών, και στρατηγὲ χωρὶς σύνεσιν, ὁ ὁποῖος ἀντετάχθη εἰς τὸν Μωϋσῆν¹⁷ και ἐκίνησες ἐναντίον μας τὰς χεῖράς σου, ὅπως ἐκείνοι τὰς γλώσσας των κατὰ τοῦ μεγάλου ὑπηρέτου; Δὲν ἔφριξες; Δὲν ἐνωσες ἐντροπήν; Δὲν ἐχύθησαν κάτω εἰς τὴν γῆν αἱ σάρκες σου ὅταν τὰ ἐσκεπτόσουν αὐτά; Ἐπειτα, θὰ ὑψώσης πρὸς τὸν Θεὸν τὰς χεῖρας αὐτάς; Ἐπειτα, θὰ προσφέρῃς δῶρα; Ἐπειτα θὰ προσευχηθῆς διὰ τὸν λαόν; Φοβοῦμαι μήπως κάποτε σκουριάσῃ τὸ ξίφος τοῦ Θεοῦ και σταματήσῃ νὰ κόβῃ¹⁸. Οὐτε εἰς τὸν ποιμένα σου ἐχάρισες κάτι σπουδαῖον, ἀλλὰ και εἰς τὸν ἑαυτὸν σου ἔκαμες μεγάλην ζημίαν, μὲ τὸ νὰ ἀποξενωθῆς ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ.

4. Τώρα δέ, ὦ θαυμάσιε και τέλειε ποιμένα, πλησίασέ με και παράλαβέ τὸν λαόν σου, μαζί με μένα και πρὶν ἀπὸ μένα, τὸν ὁποῖον σοῦ ἐνεπιστεύθη τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸν ὁποῖον σοῦ προσφέρουν ἄγγελοι και διὰ τὸν ὁποῖον σὲ ἔκαμεν ἄξιον ἢ ζωῆ και ἡ διαγωγή σου. Ἐὰν δὲ κληρονομήσῃ τὸν θρόνον ἐν μέσῳ πειρασμῶν και ἐμποδίων, μὴ ἀπορήσῃς, διότι τίποτε τὸ μεγάλο δὲν κατορθώνεται χωρὶς δοκιμασίας και πόνους. Διότι εἶναι φυσικὸν οἱ μὲν ἄσημοι νὰ ἐπιδιώκουν τὸ εὐκολόν, οἱ δὲ ἀνώτεροι ἐκείνο τὸ ὁποῖον δύσκολα ἀποκτᾶται. Ἐχεις ἀκούει ἐκείνον ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι «πρέπει νὰ περάσωμεν ἀπὸ πολλὰς θλίψεις διὰ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν»¹⁹. Πᾶς και σύ: «Ἐχομεν περάσει μέσα ἀπὸ τὴν φωτιάν και ἀπὸ τὸ νερὸ και μᾶς ὠδήγησες εἰς τόπον ἀναψυχῆς»²⁰. Ὡ τοῦ θαύματος! «Τὸ βράδυ εἶχαμε ξαπλώσει με θρήνους και τὸ πρωτὸ ἐσηκωθήκαμε με ἀλαλαγμοὺς χαρᾶς»²¹. Ἄφησε νὰ φλυαροῦν οἱ ἀντίπαλοί μας και νὰ χάσκουν νὰ μᾶς καταπλίουν ὡσάν σκυλιὰ τὰ ὁποῖα γαυγίζουσιν εἰς τὸν βρόντον. Ἐμεῖς εἴμεθα ἀκατανήτοι. Δίδασκε νὰ προσκυνοῦν τὸν Θεὸν

20. Ψαλμ. 65, 12.

21. Ψαλμ. 29, 6.

κνεῖν Θεὸν τὸν Πατέρα, Θεὸν τὸν Υἱόν, Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἐν μιᾷ δόξῃ τε καὶ λαμπρότητι. Τὸ ἀπολωλὸς ἐκζήτει· τὸ ἀσθενὲς ἐνίσχυε· τὸ ἰσχυρὸν φύλασσε. Ὅσαύτην ἀπαιτοῦμέν σε τὴν ἐν τοῖς πνευματικοῖς εὐδοκίμησιν, 5 ὄσσην ἐπὶ τῶν κοσμικῶν συνέγνωμεν. Τὴν μὲν οὖν τελεωτέραν ὄπλισιν δέχοιο παρὰ τῶν μειζόνων στρατηγῶν, δι' ἧς δυνήσῃ τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι, καὶ παραστήσῃ τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον, ἔθνος ἅγιον, βασίλειον ἱερότευμα, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

10 Ἀμήν.

22. Βλ. Ἱερ. 34, 4.

23. Ἐφεσ. 6, 16.

Πατέρα, τὸν Θεὸν Υἱὸν καὶ τὸν Θεὸν Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τρεῖς ὑποστάσεις καὶ μὲ μίαν δόξαν καὶ λαμπρότητα. Νὰ ἀναζητῆς νὰ εὕρῃς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει χαθῆ. Νὰ ἐνισχύῃς τὸ ἀδύνατον καὶ νὰ φυλάσῃς τὸ ἰσχυρόν²². Ζητοῦμεν ἀπὸ σένα τόσην καρποφορίαν εἰς τὰ πνευματικά, ὅσην γνωρίζομεν ὅτι εἶχες εἰς τὰ τοῦ κόσμου. Τὸν μὲν λοιπὸν τελειότερον ἐξοπλισμὸν νὰ τὸν δέχῃς ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους στρατηγούς, μὲ τὸν ὁποῖον θὰ ἠμπορέσῃς νὰ κατασθέσῃς τὰ πυρακτωμένα βέλη τοῦ πονηροῦ²³ καὶ νὰ παρουσιάσῃς ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τὸν περιούσιον λαόν, τὸ ἅγιον ἔθνος καὶ τὸ βασιλικὸν ἱερατεῖον²⁴ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

24. Α' Πέτρ. 2, 9.

ΛΟΓΟΣ ΚΒ'

Εἰρηνικὸς β', λεχθεὶς ἐν Κωνσταντίνου πόλει ἐπὶ τῇ γενομένη τῷ λαῷ φιλονεικίᾳ περὶ ἐπισκόπων τινῶν διενεχθέντων πρὸς ἀλλήλους.

5 1. Εἰρήνη φίλη, τὸ γλυκὸν καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ὃ νῦν ἔδωκα τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον· οὐκ οἶδα εἰ παρὰ πάντων γνησίαν φωνὴν καὶ ἀξίαν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μὴ δημοσίας συνθήκας ἀθετουμένας ὑπὸ Θεῷ μάρτυρι, ὥστε καὶ μείζον εἶναι ἡμῖν τὸ κατάκριμα. Εἰρήνη φίλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώ-
10 πισμα, ἦν Θεοῦ τε εἶναι ἀκούομεν, καὶ ἧς Θεόν, τὸν Θεὸν καὶ αὐτόθεον, ὡς ἐν τῷ· «Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ» καὶ «Ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης» καὶ «Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν» καὶ οὐδ' οὕτως αἰδοῦμεθα. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἐπαινούμενον ἀγαθόν, ὑπ' ὀλίγων δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπέλιπες ἡμᾶς, το-
15 σοῦτος ἐξ οὗ χρόνος ἤδη; καὶ πότε ἐπανήξεις ἡμῖν; Ὡς λίαν σε ποθῶ καὶ ἀσπάζομαι διαφερόντως τῶν ἄλλων ἀνθρώπων· καὶ παροῦσαν περιέπω καὶ ἀποῦσαν ἀνακαλοῦμαι πολλοῖς θρήνοις καὶ δάκρυσιν, οἷσις οὔτε Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκεῖνον ὁ πατριάρχης, ὑπὸ μὲν τῶν ἀδελφῶν πεπραμένον, ὑπὸ δὲ θηρίου
20 ἠρπασμένον, ὡς ᾤετο· οὔτε Δαβὶδ Ἰωνάθαν τὸν ἑαυτοῦ φίλον, ἔργον πολέμου γενόμενον, ἢ τὸν υἱὸν Ἀβεσσαλώμ ὕστερον. Ὡν

1. Φιλιπ. 4, 7.

2. Β' Κορ. 13, 11.

3. Ἐφεσ. 2, 14.

ΛΟΓΟΣ ΚΒ΄

Ειρηνικός δεύτερος.

1. Ὡ εἰρήνη ἀγαπητή, ὄνομα καὶ πρᾶγμα γλυκὺ, τὸ ὁποῖον ἔχω δώσει εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸ ὁποῖον μου ἔχει ἀνταποδώσει! Δὲν γνωρίζω ἐὰν ἡ φωνὴ ὧλων εἶναι γνησία καὶ ἀνταξία πρὸς τὸ Πνεῦμα καὶ δὲν πρόκειται διὰ δημοσίας συνθήκας αἱ ὁποῖαι ἀθετοῦνται, παρὰ τὸ ὅτι ἔχει κληθῆ ὡς μάρτυς ὁ Θεός, εἰς τρόπον ὥστε καὶ ἡ κατάκρισις μας διὰ τὴν ἀθέτησιν των νὰ εἶναι μεγαλυτέρα. Ὡ εἰρήνη ἀγαπητή, ἡ διαρκῆς φροντίς καὶ τὸ καύχημά μου, ἡ ὁποία, ὅπως λέγεται, καὶ ἀνήκει εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὁ Θεὸς ἀνήκει εἰς αὐτήν, καὶ ἡ ὁποία εἶναι Θεὸς καὶ αὐτοθεός, ὅπως εἰς τὸ «ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ»¹ καὶ «ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης»² καὶ «αὐτὸς εἶναι ἡ εἰρήνη μας»³. Καὶ ὅμως παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν τὴν σεβόμεθα. Ὡ εἰρήνη ἀγαπητή, τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον ἐπαινεῖται μὲν ἀπὸ ὧλων, ἀλλὰ διαφυλάσσεται μόνον ἀπὸ ὀλίγους, ποῦ μᾶς ἔχεις ἐγκαταλείψει καὶ ἔχει περάσει ἤδη τόσος χρόνος ἀπὸ τότε; «Καὶ πότε θὰ μᾶς ξαναέλθῃς; Διότι σὲ ποθῶ πάρα πολὺ καὶ σὲ ἀγαπῶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Καὶ ὅταν εἶσαι παρούσα σὲ περιποιῶμαι καὶ ὅταν λείπῃς σὲ καλῶ νὰ ἐπιστρέψῃς μὲ πολλοὺς θρήνους καὶ δάκρυα, μὲ τὰ ὁποῖα οὔτε ὁ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης ἔκλαυσε τὴν Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος εἶχε μὲν πωληθῆ ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του καὶ δὲν εἶχεν ἄρπαγῆ ἀπὸ τὸ θηρίον, ὅπως ἐνόμιζεν⁴. Οὔτε ὁ Δαβὶδ ἔκλαυσε ἐπὶ τὸν Ἰωνάθαν τὸν φίλον του, ὁ ὁποῖος εἶχε φονευθῆ εἰς τὸν πόλεμον⁵, ἢ ἀργότερα τὸν υἱὸν του Ἀβεσσα-

4. Γέν. 37, 12ε.

5. Β' Βασιλ. 1, 17ε.

ὁ μὲν σπλάγγνοις πατρικοῖς σπαρασσόμενος, «Θηρίον ἤρπασεν»,
 ἔβόα, «τὸν Ἰωσήφ», θηρίον πονηρὸν καὶ ἀνήμερον, καὶ τὴν τοῦ
 παιδὸς ἐσθῆτα ἤμαγμένην προθείς, ὡς τὰς τοῦ παιδὸς σάρκα
 περιεπτύσσετο, τῷ αὐτῷ καὶ φλεγόμενος καὶ παραμυθούμενος.
 5 Ὁ δέ, νῦν μὲν τοῖς ὄρεσι καταρᾶται, καθ' ὧν ὁ πόλεμος, «Ὁρη
 τὰ Γελβουέ, λέγων, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμᾶς μήθ' ὑετός, μήτε δρόσος»·
 καί· «Πῶς ἔπεσε τόξον Ἰωνάθαν καὶ δύναμις;». Νῦν δ' ἀπολο-
 γεῖται ὡς οὐδὲν ἡδίκηκόν τι τῷ πατροφόνῳ, καὶ τῷ νεκρῷ σπέν-
 δεται ἴσως καὶ κατὰ τοῦτο ὑπεραλγῶν τοῦ παιδός, ὅτι κατὰ τοῦ
 10 πατρὸς ἀνετείνατο χεῖρα. Τοιοῦτο γὰρ καὶ ὁ πατήρ· δι' ὡς ἐχθρὸν
 ἡμίνατο πολεμοῦντα, ὡς φίλον ποθεῖ τεθνηκότα· καὶ νικᾷ τὴν
 ἐχθραν ἢ φύσις, ἥς οὐδὲν βιαιότερον.

2. Ἐλεεινὸν δὲ καὶ ἡ κιβωτὸς ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων κατεχο-
 μένη· καὶ Ἱερουσαλήμ ἡδαφισμένη καὶ ὑπὸ ἐθνῶν πατουμένη·
 15 καὶ υἱοὶ Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἰσοστάσιοι χρυσίῳ, πορευόμενοι ἐν
 αἰχμαλωσίᾳ, καὶ νῦν ἔτι διεσπαρμένοι, καὶ λαὸς ὄντες τῆς οἰ-
 κουμένης ξένος καὶ πάροικος. Δεινὸν δὲ καὶ τὰ νῦν ὁρῶμενά τε
 καὶ ἀκουόμενα· πατρίδες ἀντιστάμεναι, καὶ μυριάδες πίπτουσαι·
 καὶ κάμνουσα γῆ τοῖς αἵμασι καὶ τοῖς πτώμασι, καὶ λαὸς ἀλλό-
 20 γλωσσος ὡς οἰκείαν διατρέχων τὴν ἀλλοτρίαν· οὐ δι' ἀνανδρίαν
 τῶν προμαχομένων κατηγορεῖτω μηδεὶς· οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ
 μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην παραστησάμενοι· ἀλλὰ διὰ τὴν
 ἡμετέραν κακίαν, καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν κατὰ τῆς Τριάδος ἀσέ-

6. Αδτόθι 19,1.

7. Γέν. 37, 33.

8. Β' Βασ. 1, 21.

9. Αδτόθι 1, 25.

10. Α' Βασ. 4, 11.

λώμ⁶. Ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ μὲν Ἰακώβ, σπαρασσόμενος ἀπὸ τὴν πατρικὴν του ἀγάπην, ἐφώναζεν ὅτι ἤρπασε τὸν Ἰωσήφ κακὸν καὶ ἀνήμερον θηρίον καὶ ἔβαλε μπροστά του τὸ καταματωμένον ἔνδυμα τοῦ παιδιοῦ του καὶ τὸ ἀγκάλιαζε σὰν νὰ ἦτο ἡ σάρκα τοῦ παιδιοῦ⁷ ὑποφέρων φοβερά ἀλλὰ καὶ παρηγορούμενος μὲ αὐτό. Ὁ δὲ Δαβὶδ πότε μὲν καταρᾶται τὰ ὄρη εἰς τὰ ὁποῖα ἔγινεν ὁ πόλεμος λέγων· «ὄρη Γελβουέ, εἶθε νὰ μὴ πέση ἐπάνω σας οὔτε βροχὴ οὔτε δροσιά»⁸, ἢ «πῶς ἐχάθη τὸ τόξον καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ἰωνάθαν;»⁹, ἄλλοτε δὲ πάλιν προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ, ὡσὰν νὰ μὴ εἶχε κάνει κανένα κακόν, ἐκείνον ὁ ὁποῖος εἶχε προσπαθήσει νὰ φονεύσῃ τὸν πατέρα του καὶ κάνει σπονδὰς εἰς τὸν νεκρόν, ἴσως ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἔλυπεῖτο περισσότερον διὰ τὸ παιδί ἐπειδὴ εἶχεν ὑψώσει χεῖρα κατὰ τοῦ πατρός του. Διότι αὐτὸ ἀκριβῶς σημαίνει πατήρ. Ἐκείνον τὸν ὁποῖον ἐπολέμησεν ὡς ἐχθρόν ὅταν τοῦ ἐπετέθη, τὸν ἐπόθησεν ὡς φίλον ὅταν ἀπέθανεν. Καὶ ἔτσι ἡ φύσις ἐνίκησε τὴν ἐχθραν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ὑπάρχει τίποτε πιδ βίαιον.

2. εἶναι δὲ φοβερόν καὶ τὸ νὰ εὐρίσκεται ἡ κιβωτὸς εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων¹⁰· νὰ ἔχη κατεδαφισθῇ ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ νὰ πατῆται ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς· οἱ υἱοὶ τῆς Σιών, οἱ τίμιοι καὶ ἰσάξιοι μὲ τὸν χρυσόν, νὰ πορεύωνται εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ νὰ παραμένουν ἀκόμη καὶ σήμερα διεσχορπισμένοι καὶ νὰ ἀποτελοῦν λαὸν ξένον καὶ πάροικον εἰς τὴν οἰκουμένην. εἶναι δὲ ἐπίσης φοβερά καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα βλέπομεν καὶ ἀκούομεν σήμερα. Χῶραι αἱ ὁποῖαι ἐπαναστατοῦν καὶ μυριάδες αἱ ὁποῖαι φονεύονται, καὶ γῆ ἡ ὁποῖα ἀποκάμνει ἀπὸ τὰ αἵματα καὶ τὰ πτώματα, καὶ λαὸς ξενόγλωσσος ὁ ὁποῖος πορεύεται εἰς τὴν ξένην χώραν ὡσὰν νὰ εἶναι ἰδική του. Ἄς μὴ κατηγορήσῃ κανεὶς δι' ἀνανδρίαν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἠγωνίσθησαν πρὶν ἀπὸ ἡμᾶς, διότι αὐτοὶ εἶναι ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι παρ' ὀλίγον νὰ ἔπαιρναν ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην μὲ τὸ μέρος των, ἀλλὰ ἄς κατηγορήσῃ τὴν κακίαν μας καὶ τὴν ἀσέβειαν ἡ ὁποῖα ἐπικρατεῖ κατὰ τῆς Τριάδος. Αὐτὰ εἶναι φοβερά καὶ πολὺ περισσότερον

βειαν. Δεινὰ ταῦτα, καὶ πέρα δεινῶν. Τίς ἀντερεῖ τῶν συμφο-
 ρὰς δοκιμάζειν εἰδότες ἐξ ὧν πεπόνθασιν, ἢ συμπεπόνθασιν;
 Ἄλλ' οὐπω τοσοῦτον οὐδέν, ὅσον εἰρήνην δεδιωγμένη, καὶ ἡ τῆς
 Ἐκκλησίας εὐπρέπεια περιηρημένη, καὶ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα
 5 καταλελυμένον· καὶ παρὰ τοσοῦτον ἡ τάξις ἀντεστραμμένη,
 ὥστε πρότερον μὲν ἐξ οὗ λαοῦ λαός, καὶ ἐξ οὗκ ἔθνους ἔθνος γε-
 γόναμεν· νῦν δὲ κινδυνεύομεν ἐκ λαοῦ μεγίστου καὶ ἔθνους, εἰς
 οὗ λαὸν πάλιν καὶ οὗκ ἔθνος ἐναλυθέντες γενέσθαι, ὡς τὸ ἀπ'
 ἀρχῆς, ὅτε οὗκ ἤρξας ἡμῶν, οὐδ' εἰς ἓν ὄνομα καὶ τάγμα συνε-
 10 ληθύθειμεν.

3. Καὶ ὅντως κινδυνεύει ῥᾶον εἶναι δυσπραγίαν ἐνεργεῖν,
 ἢ εὐπραγίαν διασώσασθαι· ὁπότε καὶ ἡμεῖς, ἡνίκα ἐπολεμούμεθα,
 τοῖς διωγμοῖς ῥωσθέντες καὶ συναχθέντες, ἡνίκα συνήχθημεν,
 διελύθημεν. Τίς γὰρ οὗκ ἂν ὀδύραιτο εἰς φρονῶν τὰ παρόντα; Τίς
 15 δὲ λόγον εὐρήσει τῇ συμφορᾷ παρισούμενον; Ληστὰς μὲν εἰρη-
 νεύειν, οὗς κακία συνέδησε, καὶ τοὺς τυραννίδι συντεταγμένους,
 ἢ κλοπῆς κοινωνούς, ἢ στάσεως συνωμότας, ἢ μοιχείας συλλή-
 πτορας, ἔτι δὲ χορῶν συστήματα, καὶ στρατῶν τάγματα, καὶ
 νηῶν πληρώματα· ἐῷ γὰρ λέγειν κλήρους ἐξ ἴσου διαιρουμένους,
 20 καὶ πολιτείας ἀντιθέτους, καὶ διαδοχὰς λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν,
 τάξει προϊούσας καὶ νόμῳ, καὶ τὴν πολυμήνητον δὴ ταύτην σο-
 φιστικὴν, ἢ γραμματικὴν, ἵνα μὴ λέγω φιλοσοφίαν, περὶ ἣν
 νέων φιλοτιμία λυσοῦσά τε καὶ μέμνηε· ταύτην μὲν δεῶν ὀλίγα μὲν

ἀπὸ φοβερὰ. Ποῖος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν πάθει κάτι, ἢ ἔχουν ὑποφέρει μαζί μὲ τοὺς ἄλλους, καὶ οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν νὰ δοκιμάζουν συμφορὰς, θὰ ἀντεῖπῃ; Ἄλλὰ τίποτε δὲν εἶναι τόσο μὲγα ὅσον ἡ εἰρήνη ἢ ὁποῖα διώκεται, ἡ εὐπρέπεια καὶ ἡ τάξις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποῖα ἔχει ἀπογυμνωθῆ, καὶ τὸ παλαιὸν ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἔχει καταλυθῆ. Καὶ ἡ τάξις ἔχει τόσο πολὺ ἀναστραφῆ, ὥστε, ἐνῶ προηγουμένως εἶχαμε γίνεαι λαὸς καὶ ἔθνος, μολονότι προηγουμένως δὲν εἴμεθα τίποτε ἀπὸ τὰ δύο, τώρα διατρέχομεν τὸν κίνδυνον, ἐνῶ εἴμεθα λαὸς πολὺ μεγάλος καὶ ἔθνος, νὰ καταλήξωμεν πάλιν, ἀφοῦ διασκορπιστήκαμε, νὰ μὴ εἴμεθα οὔτε λαὸς οὔτε ἔθνος, ὅπως εἴμεθα εἰς τὴν ἀρχὴν, ὅταν ἀκόμη δὲν σέ εἶχαμεν ἀρχηγόν, καὶ δὲν εἶχαμε συνενωθῆ κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ τάγμα.

3. Καὶ πραγματικὰ φαίνεται ὅτι εἶναι εὐκολώτερον νὰ προκαλέσῃ κανεὶς τὴν ἀποτυχίαν παρά νὰ διατηρήσῃ τὴν εὐτυχίαν. Ἔτσι συνέβη καὶ μὲ μᾶς οἱ ὁποῖοι, ὅταν μὲν ἐπολεμοῦμεθα εἶχαμεν γίνεαι ἰσχυρότεροι ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς καὶ εἶχαμεν ὁμοιοῦσαι, μετὰ δὲ ἀπὸ τὴν συγκέντρωσίν μας ἔχομεν χωρισθῆ. Διότι ποῖος ὀρθῶς σκεπτόμενος δὲν θὰ θρηνοῦσε διὰ τὴν παροῦσαν κατάστασιν; Ποῖος δὲ θὰ ἤμπορέσῃ νὰ εὖρη λόγους ἰκανοὺς νὰ περιγράψουν τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς; Νὰ εἰρηνεύουν μὲν οἱ λησται, τοὺς ὁποῖους ἔχει συνδέσει ἡ κακία, ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ὑπηρετοῦν τοὺς τυράννους, ἢ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι συμμετέχουν εἰς κλοπὰς, εἰς στάσεις ἢ εἰς συνωμοσίας, οἱ συνεργοὶ εἰς μοιχείας, ἀκόμη δὲ καὶ οἱ σχηματισμοὶ τῶν χορῶν καὶ τὰ τάγματα τῶν στρατῶν καὶ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων—διότι θὰ παραλείψω νὰ ὁμιλήσω διὰ τοὺς κλήρους οἱ ὁποῖοι διαιροῦνται ἐξ ἴσου, διὰ τὰς ἀντιθέτους πολιτείας, διὰ τὴν διαδοχὴν τῶν λειτουργιῶν καὶ ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι προχωροῦν κατὰ νόμον καὶ κατὰ τάξιν, ἀκόμη καὶ τὴν πολυεγκωμιασμένην ἐκείνην σοφιστικὴν ἢ γραμματικὴν, διὰ νὰ μὴ λέγω φιλοσοφίαν, διὰ τὴν ὁποῖαν λυσσᾷ καὶ γίνεται ἐκτὸς ἑαυτῆς ἡ φιλοδοξία τῶν νέων—καὶ αὐτὴν μὲν νὰ τὴν βλέπῃ κανεὶς νὰ παρουσιάξῃ ὠρισμένας διαφω-

στασιάζουσαν, τὰ πλείω δὲ εἰρηνεύουσαν· ἡμᾶς δὲ ἀσυνθέτους εἶναι καὶ ἀσυνδέτους, καὶ μήποτε δύνασθαι εἰς ταῦτὸν ἐλθεῖν, μηδέ τινα λόγον φανῆναι τῆς νόσου ταύτης θεραπευτήν, ἀλλ' ὥσπερ κακίας μυσταγωγούς καὶ μύστας ὄντας, οὐκ ἀρετῆς, 5 πολλὰ μὲν ποιεῖσθαι τὰ τῆς διαστάσεως ὑπεκκαύματα, μικρὰ δὲ ἢ μηδὲν τῆς ὁμοιοῦς φροντίζειν. Καίτοι τούτων μὲν στασιαζόντων, οὐκ εἰς μέγα ἢ στάσις φέρεται· τινὰς τε καὶ στασιάζειν ἢ συμφρονεῖν ἄμεινον· τὰς γὰρ ἐπὶ κακῶ συστάσεις τίς ἂν ἐπαινέσειεν ἐν φρονῶν;

10 4. Ἡμᾶς δὲ εἴ τις ἐρωτήσῃ. Τί τὸ τιμιώμενον ὑμῖν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεῖν· Ἡ ἀγάπη. «Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν ἡ ἀγάπη ἐστὶ». Ῥῆσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, ἢ τι ἄλλο, ὁ Θεός. Τί δὲ νόμου καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο συγχωρήσειεν ὁ εὐαγγελισ-
15 τῆς ἀποκρίνασθαι. Τί δήποτε οὖν οἱ τῆς ἀγάπης οὕτω μισοῦ-
μέν τε καὶ μισοῦμεθα; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης πολεμοῦμεν ἀκήρυκτά τε καὶ ἀκατάλλακτα; καὶ οἱ τοῦ ἀκρογωνιαίου διστάμεθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας σειόμεθα; καὶ οἱ τοῦ φωτὸς ἐσκοτίσμεθα; καὶ οἱ τοῦ Λόγου, τοσαύτης ἐσμὲν σιγῆς, ἢ ἀλογίας, ἢ παραπληξίας,
20 ἢ, οὐκ οἶδ' ὅ,τι καὶ ὀνομάσω μεστοί· ὥστε τροφῆς μὲν καὶ ὑπνου καὶ ὥδῆς κόρος ἐστὶ, καὶ τῶν αἰσχίστων, ὡς λέγουσι· καὶ πλησμονὴ πάντων, οὐ τῶν ἀλγεινῶν μόνον ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ἡδίστων, καὶ πάντα εἰς ἄλληλα περιχωρεῖ τε καὶ περιτρέπεται· ἡμῖν δ' οὐδεὶς ὄρος τοῦ βάλλειν καὶ βάλλεσθαι, οὐ τοῖς ἑτεροδοξοῦσι μό-

11. Α' Ἰω. 4, 16.

12. Ματθ. 22, 36ε.

νίας, ἀλλὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον νὰ εἰρηνεύῃ, ἡμᾶς δὲ ἀνικάνους νὰ πλησιάσωμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον καὶ νὰ ὁμονοήσωμεν, καὶ νὰ μὴ ἤμποροῦμεν νὰ συμφωνήσωμεν, οὔτε νὰ εὐρεθῇ κάποιος λόγος ὁ ὅποιος νὰ ἤμπορῇ νὰ θεραπεύσῃ αὐτὴν τὴν ἀσθένειαν, ἀλλὰ ὡς διδάσκαλοι καὶ ὁπαδοὶ τῆς κακίας καὶ ὄχι τῆς ἀρετῆς, νὰ εὐρίσκωμεν μὲν πολλὰς ἀφορμὰς διὰ πρόκλησιν διασπάσεως καὶ συγκρούσεων, νὰ φροντίζωμεν δὲ ἐλάχιστα, ἢ καὶ καθόλου, διὰ τὴν ὁμόνοιαν. Ἄν καὶ ὅταν μὲν στασιάζουν αὐτοί, ἢ στάσις δὲν ὀδηγεῖ σὲ τίποτε φοβερόν. Μάλιστα δὲ εἶναι καὶ καλύτερον νὰ διαφωνοῦν ὠρισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς παρὰ νὰ ἔχουν ὅλοι τὸ ἴδιο φρόνημα. Διότι ποῖος λογικὸς ἄνθρωπος θὰ ἤμπορούσε νὰ ἐπαινέσῃ τὴν ὁμογνωμίαν ἢ ὅποια ἐπιδιώκει τὸ κακόν;

4. Ἡμᾶς δὲ ἔάν μᾶς ἐρωτοῦσε κάποιος· «τί θεωρεῖτε πιὸ πολῦτιμον καὶ τί ἐκτιμᾶτε περισσότερον»; θὰ ἤμπορούσαμε νὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν ἀμέσως· «τὴν ἀγάπην». Διότι «ὁ Θεὸς μας εἶναι ἡ ἀγάπη»¹¹, ὅπως ἔχει εἶπει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα εὐχαριστεῖται νὰ ἀκούῃ περισσότερον ἀπὸ ὅ,τιδήποτε ἄλλο ὁ Θεός. Ποῖον δὲ εἶναι τὸ κύριον θέμα τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν; Ὁ εὐαγγελιστῆς δὲν θὰ ἄφηνε νὰ ἀπαντήσωμεν τίποτε ἄλλο ἀπὸ αὐτό¹². Διὰ ποῖον λόγον λοιπόν, ἡμεῖς οἱ ὅποιοι ἀνῆκομεν εἰς τὴν ἀγάπην, καὶ μισοῦμεν καὶ μισοῦμεθα; Καὶ ἡμεῖς οἱ ὅποιοι ἀνῆκομεν εἰς τὴν εἰρήνην διεξάγομεν ἕνα ἀκήρυκτον καὶ ἀκατάπαυστον πόλεμον; Καὶ ἐνῶ ἀνῆκομεν εἰς τὸν ἀκρογωνιαίον λίθον διαφωνοῦμεν καὶ συγκρούμεθα; Καὶ ἐνῶ ἀνῆκομεν εἰς τὸν Λόγον εἴμεθα γεμᾶτοι ἀπὸ τόσῃν σιωπῆν, ἢ παραλογισμὸν ἢ τρέλλαν, ἢ δὲν ξέρω πῶς ἄλλιῶς νὰ τὸ ὀνομάσω, ὥστε εἰς μὲν τὴν τροφήν καὶ τὸν ὕπνον καὶ τὸ τραγοῦδι καὶ τὰς πιὸ αἰσχροὺς ἀπολαύσεις, ὅπως λέγουν, ὑπάρχει κορεσμός· καὶ ὑπάρχει κορεσμός εἰς ὅλα, ὄχι μόνον εἰς τὰ δυσάρεστα ἀλλὰ ἀκόμη καὶ εἰς τὰ πιὸ εὐχάριστα καὶ τὰ πάντα ἀναμιγνύονται καὶ μεταπηδοῦν τὸ ἕνα εἰς τὸ ἄλλο. Εἰς ἡμᾶς δμως δὲν ὑπάρχουν ὄρια εἰς τὸ νὰ κτυπᾶ καὶ νὰ κτυπᾶται κανεὶς, ὄχι μόνον ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἀλλοδόξους, οἱ ὅποιοι διαφέρουν

νον, καὶ κατὰ τὸν τῆς πίστεως λόγον διεστηκόσιν (ἤττον γὰρ ἂν ἦν ἀλγεινόν, καὶ ὁ ζῆλος ἀπολογία πραγμάτων ἐπαινουμένων, ἐὰν ἐν ὄροις ἰσθῆται). ἤδη δὲ καὶ τοῖς ὁμοδόξοις, καὶ πρὸς τοὺς αὐτούς, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν στασιάζουσι (τοῦτο γὰρ τὸ μοχθη-
5 ρότατον, ἢ ἐλεεινότατον).

5. Καὶ τὸ αἷτιον τί; Φιλαρχία τυχόν, ἢ φιλοχρηματία, ἢ φθόνος, ἢ μῖσος, ἢ ὑπεροψία, ἢ τι τῶν ὅσα μὴδὲ τοὺς ἀθέους ὀρῶ-
μεν πάσχοντας· καὶ τὸ χάριεν ἢ τῶν ψήφων μετάθεσις. "Ὅταν
ἀλῶμεν, εὐσεβεῖς ἐσμεν καὶ ὀρθόδοξοι, καὶ καταφεύγομεν ψευ-
10 δῶς ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὑπὲρ πίστεως στασιάζοντες· καὶ τοῦτο
μόνον ἐπαινετὸν ποιῶμεν, ὡς ἐν κακοῖς, εἰ μὴ καὶ λίαν αἰσχρόν,
ὅτι τὴν κακίαν ἐρυθριῶντες ἐπὶ σεμνότερον ὄνομα μεταβαίνομεν,
τὴν εὐσέβειαν. Ἐμβρόντητε καὶ πολύτροπε, εἶποι τις ἄν, καὶ
πλάσμα τοῦ Πονηροῦ καὶ τοῦ σοφιστοῦ τῆς κακίας, ὅστις ποτὲ
15 εἶ ὁ τοῦτο πάσχων, ἢ, τὸ γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἀνοητότατε·
οὗτός σοι χθὲς ἦν εὐσεβής, καὶ πῶς ἀσεβής σήμερον, μὴδὲν προσ-
θεῖς, μὴδὲ ἀφελῶν, μήτε ῥήματι, μήτε πράγματι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν
αὐτῶν ἰστάμενος· ὃς ἀναπνεῖ τὸν αὐτὸν ἀέρα, καὶ τοῖς αὐτοῖς
ὄμμασι προσβλέπει τὸν αὐτὸν ἥλιον· εἰ βούλει δέ, ὡς περὶ ἀρι-
20 θμῶν ἢ μέτρων ἐρωτηθεῖς, οὐκ ἄλλο τι ἢ ταυτὸν ἀποκρίνεται;
Ἄλλὰ καὶ πόρονος σοι σήμερον ὁ χθὲς Ἰωσήφ (προβαίνει γὰρ
καὶ μέχρι τούτων ἢ ἕρις, ὡσπερ τις φλόξ διὰ καλάμης θεούσα
καὶ τὰ κύκλω περιλαμβάνουσα)· καὶ Ἰούδας σήμερον, ἢ Καϊά-
φας ὁ χθὲς Ἡλίας, ἢ Ἰωάννης, ἢ τις ἄλλος τῶν μετὰ Χριστοῦ
25 τεταγμένων, καὶ τὴν αὐτὴν ζώνην περικειμένων, καὶ τὸ αὐτὸ

13. Περιγραφή τῆς μοναχικῆς ἐνδυμασίας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεολόγου.

ὡς πρὸς τὰ δόγματα τῆς πίστεως (διότι αὐτὸ θὰ ἦτο ὀλιγώτερον κακὸν καὶ ὁ ζῆλος δι' ἐπαινετὰ πράγματα ἀποτελεῖ ἐπαρκῆ αἰτιολογίαν, ὅταν περιορίζεται μέσα εἰς ὠρισμένα ὄρια), ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ὁμοδόξους, οἱ ὁποῖοι πολεμοῦν ἐπίσης τοὺς ἀλλοδόξους καὶ ἀγωνίζονται διὰ τὰ ἴδια πράγματα. Αὐτὸ δὲ ἀκριβῶς εἶναι τὸ χειρότερον καὶ τὸ πιὸ φοβερό.

5. Καὶ ποῖα εἶναι ἡ αἰτία; Ὁρισμένας φορὰς ἡ ἀγάπη διὰ τὴν ἐξουσίαν, ἢ ὁ φθόνος, ἢ τὸ μῖσος, ἢ ἡ ὑπερηφάνεια, ἢ κάτι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν βλέπομεν νὰ παθαίνουν οὔτε καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ἄθεοι. Καὶ τὸ πιὸ ἀστεῖον εἶναι ἡ μεροληπτικὴ καὶ εὐμετάδλητος κρίσις. Ὅταν συλληφθῶμεν, εἴμεθα εὐσεβῶς καὶ ὀρθόδοξοι καὶ καταφεύγομεν ψευδῶς εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὡσάν νὰ διαφωνούσαμε τάχα χάριν τῆς πίστεως. Καὶ τὸ μόνον ἀξιέπαινον τὸ ὁποῖον πράττομεν εἶναι τὸ ὅτι διὰ τὰ κακὰ — ἂν δὲν εἶναι αὐτὸ περισσότερο ἀνέντιμον — ἐπειδὴ ἐντρέπομεθα διὰ τὴν κακίαν, χρησιμοποιοῦμεν ἓν πιὸ σεμνὸν ὄνομα, τὴν εὐσέβειαν. Ὁ διαστρεβλωμένε νοῦ καὶ πολυμήχανε, θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἶπη κανεῖς, καὶ δημιούργημα τοῦ Πονηροῦ καὶ τοῦ ἐφευρέτου τῆς κακίας, ὅποιος καὶ ἂν εἶσαι σὺ ὁ ὁποῖος ἔχεις πάθει αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ἦ, διὰ νὰ εἶπωμεν πιὸ καθαρά τὴν ἀλήθειαν, ὦ ἡλιθιώτατε· αὐτὸς ἦταν χθὲς δι' ἐσὲ εὐσεβῆς καὶ σήμερα πῶς εἶναι ἀσεβῆς, χωρὶς νὰ προσθέσῃ οὔτε νὰ ἀφαιρέσῃ τίποτε οὔτε μὲ λόγον οὔτε μὲ πρᾶγμα, ἀλλὰ παραμένων εἰς τὰ ἴδια πράγματα· ὁ ὁποῖος ἀναπνέει τὸν ἴδιον ἀέρα καὶ παρατηρεῖ μὲ τὰ ἴδια μάτια τὸν ἴδιον ἥλιον· ἐὰν θέλῃς δέ, ἀκόμη καὶ ἂν ἐρωτηθῇ δι' ἀριθμοὺς ἢ μέτρα, θὰ ἀποκριθῇ τὸ ἴδιον πρᾶγμα ὅπως καὶ χθὲς; Ἀλλὰ σήμερα εἶναι καὶ πόρνος δι' ἐσὲ ὁ χθεσινὸς Ἰωσήφ (διότι προχωρεῖ καὶ μέχρι τοῦ σημείου αὐτοῦ ἢ διχόνοια, ὅπως ἡ φωτιά ἢ ὁποῖα ἐξαπλώνεται γρήγορα ἀπὸ τίς καλαμιές καὶ κατακαίει τὰ πάντα γύρω). Καὶ σήμερα εἶναι Ἰούδας ἢ Καϊάφας ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἦτο χθὲς Ἡλίας ἢ Ἰωάννης, ἢ κάποιος ἄλλος ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν συνταχθῇ μὲ τὸν Χριστὸν καὶ ἔχουν φορέσει τὴν ἰδίαν ζώνην καὶ τὸ καφέ ἢ μαῦρον τραχὺ ἔνδυμα μὲ τὸ ὁποῖον ἐνδύεται ἡ σεμνότης τοῦ βίου¹³, σύμφωνα μὲ τὸν

ἀμπεχομένων φαιὸν ἢ μέλαν τριβώνιον, δ σεμνότης βίον περιβάλλεται, κατὰ γε τὸν ἐμὸν νόμον καὶ λόγον. Καὶ τὸ καλὸν ἄνθος τῶν ὑψηλῶν, τὴν ὠχρότητα, ἢ τὸ τῆς φωνῆς εὐτακτον καὶ ἡσύχιον, ἢ τὸ τοῦ βαδίσματος ἐμβριθές τε καὶ ἡμερον, χθές μὲν φιλοσοφίαν, σήμερον δὲ κενοδοξίαν προσηγορευσαμεν· καὶ τὴν αὐτὴν κατὰ πνευμάτων ἢ νόσων δύναμιν, ποτὲ μὲν τῷ Ἰησοῦ, ποτὲ δὲ τῷ Βεελζεβούλ προσεθήκαμεν, καὶ χρώμεθα τούτων οὐ δικαία στάθμη, τῇ φιλονεικία καὶ τῷ θυμῷ.

6. Καὶ ὡσπερ ἡ αὐτὴ γῆ ἔστηκε μὲν τοῖς ἐρῶμένοις καὶ οὐ πεπονητοῖσι, κινεῖται δὲ τοῖς ἰλιγγιώσι καὶ περιτρεπομένοις, τοῦ τῶν δρώντων πάθους ἐπὶ τὸ δρώμενον μεταβαίνοντος· εἰ βούλει δέ, ὡσπερ τὸ αὐτὸ τῶν κίωνων διάστημα, πλεῖον μὲν τοῖς ἐγγυτέρω καὶ προσεχέςιν, ἔλαττον δὲ τοῖς πορρωτέρω φαίνεται, κλεπτομένου τοῦ ἀέρος τῷ διαστήματι, καὶ συναπτούσης τῆς ὄψεως τὰ παχύτερα· οὕτω καὶ ἡμεῖς ῥαδίως ἐξαπατώμεθα διὰ τὴν ἔχθραν, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν οὐ τὰ αὐτά, φίλοι τε ὄντες καὶ μὴ, γινώσκομεν· καὶ χειροτονεῖ ῥαδίως ἡμῖν πολλοὺς μὲν ἀγίους, πολλοὺς δ' ἀθέους παρὰ τὸ εἶκος ὁ καιρός, μᾶλλον δὲ πάντας ἀθλίους· οὐ μόνον τῷ πρὸς πονηρὸν παράδειγμα βλέπειν ἡμᾶς (ἐπειδὴ πρόχειρον ἢ κακία καὶ δίχα τοῦ ἔλκοντος), ἀλλ' ὅτι καὶ πᾶσι πάντα συγχωροῦμεν ἐτοίμως ὑπὲρ ἑνός, τοῦ συμμαίνεσθαι. Καὶ πρότερον μὲν οὐδὲ ῥῆμα τῶν περιττῶν τι φθέργεσθαι τῶν ἀκινδύνων ἦν, νῦν δὲ λαιδορούμεθα καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις· καὶ ποτὲ μὲν οὐδ' ἀναγινώσκειν ἔξω νόμον ἔξῃ, οὐδὲ ὁμολογίας ἐπικαλεῖσθαι (τὸ δὲ ἐστίν, ὡς ἔμοι δοκεῖ, τὴν τοῦ

νόμον και τὸν λόγον μου. Καὶ τὸ καλὸν ἄνθος τῶν ἀρετῶν, τὴν ὠχρότητα ἢ τὴν ἠπιότητα καὶ τὴν ἡρεμίαν τῆς φωνῆς, ἢ τὸ ἡρεμον καὶ στοχαστικὸν βᾶδισμα χθὲς μὲν τὸ ὠνομάζομεν ἀσκητισμὸν, ἐνῶ σήμερα τὸ λέγομεν ματαιοδοξίαν. Καὶ τὴν ἰδίαν δύναμιν ἐναντίον τῶν πνευμάτων ἢ τῶν ἀσθενειῶν τὴν ἀποδίδομεν πότε μὲν εἰς τὸν Ἰησοῦν πότε δὲ εἰς τὸν Βεελζεβοῦλ καὶ χρησιμοποιοῦμεν δι' αὐτὰ ἄδικον μέτρον, τὴν φιλονεικίαν καὶ τὸν θυμὸν.

6. Καὶ ὅπως ἡ ἴδια αὐτὴ γῆ παραμένει μὲν ἀκίνητος διὰ τοὺς ὕγιεις, οἱ ὁποῖοι δὲν πάσχουν ἀπὸ τίποτε, κινεῖται δὲ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι πάσχουν ἀπὸ ἰλίγγους καὶ στρέφονται γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν των, ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια ἐκείνων οἱ ὁποῖοι βλέπουν μεταφέρεται εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα βλέπουν. Ἐὰν θέλῃς δέ, ὅπως ἡ μεταξὺ τῶν κιώνων ἀπόστασις φαίνεται μὲν μεγαλυτέρα δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται πιδὸ κοντά, μικροτέρα δὲ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται πιδὸ μακρὰ, ἐπειδὴ ἡ ἀπόστασις ἐξαφανίζει τὸν ἀέρα καὶ τὸ βλέμμα ἐνώνει τὰ παχύτερα, ἔτσι καὶ ἡμεῖς ἐξαπατούμεθα εὐκόλως ἀπὸ τὴν ἐχθραν καὶ δὲν σκεπτόμεθα τὰ ἴδια διὰ τὰ ἴδια πράγματα, εἴτε εἴμεθα φίλοι εἴτε ὄχι. Καὶ ἡ περίστασις, ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι συνήθως συμβαίνει, μᾶς χειροτονεῖ εὐκόλα πολλοὺς ἀγίους ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἀθέους, ἢ καλύτερα τοὺς κάνει ὄλους ἀθλίους. Ὅχι δὲ μόνον τὸ νὰ προσβλέπωμεν πρὸς τὸ πονηρὸν παράδειγμα (ἐπειδὴ ἡ κακία εὐρίσκεται πάντα ἐμπρὸς μας, ἀκόμη καὶ χωρὶς νὰ ὑπάρχη κανεὶς διὰ νὰ μᾶς ἐλκύῃ πρὸς αὐτήν) ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τὰ πάντα εἴμεθα πρόθυμοι νὰ συγχωρήσωμεν πρὸς πάντας δι' ἓνα καὶ μόνον λόγον, διὰ νὰ ἡμποροῦμεν νὰ παραλογιζώμεθα μαζί των. Καὶ προηγουμένως μὲν δὲν ἐθεωρεῖτο ἀκίνδυνον οὔτε τὸ νὰ εἶπη κανεὶς κάποιον περιττὸν λόγον¹⁴, τώρα δὲ χρησιμοποιοῦμεν διὰ νὰ κατηγορήσωμεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ τοὺς πιδὸ εὐσεβεῖς λόγους. Καὶ ἄλλοτε μὲν δὲν ἐπετρέπετο οὔτε νὰ ἀναγινώσκωμεν τὸν νόμον ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, οὔτε νὰ ἐπικαλοῦμεθα ὁμολογίας

λαοῦ συγκατάθεσιν)· νῦν δὲ καὶ τῶν ἀποδέχτων τοῖς βεβήλοις
 χρώμεθα διαιτηταῖς, ῥίπτοῦντες τὰ ἅγια τοῖς κυσί, καὶ βάλον-
 τες τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ
 καὶ τὰς ἀκοὰς αὐτῶν ἐστιῶμεν ταῖς κατ' ἀλλήλων ὕβρεσι· καὶ
 5 οὐδ' ἐκεῖνο δυνάμεθα συνορᾶν, ὅτι οὐκ ἀσφαλὲς δπλον ἐχθρῶ
 πιστεύειν, οὐδὲ μισοῦντι Χριστιανούς κατὰ Χριστιανοῦ λόγον.
 "Ὁ γὰρ σήμερον ὠνειδίσαμεν, αὔριον ὠνειδίσθημεν· καὶ σαίνει
 τὸ λεγόμενον ὁ ἐχθρός, οὐκ ὅτι ἐπαινεῖ, ἀλλ' ὅτι θησαυρίζει πι-
 κρῶς, ἵν' ἐν καιρῷ τὸν ἰὸν ἐμέσῃ κατὰ τοῦ πιστεύσαντος.

10 7. Τί ταῦτα πάσχομεν, ὧ οὔτοι, καὶ μέχρι τίνος; Πότε δὲ
 τῆς μέθης ἐκνήψομεν, ἢ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν λήμην περιαιρήσο-
 μεν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἀναβλέψομεν; Ποία σκοτό-
 μαινα ταῦτα; Τίς νυκτομαχία; Τίς ζάλη, φίλων καὶ πολεμίων
 ὕψιν οὐ διακρίνουσα; Διατί γεγόναμεν «ὄνειδος τοῖς γείτοσιν
 15 ἡμῶν, μυκτηρισμὸς καὶ χλευασμὸς τοῖς κύκλῳ ἡμῶν»; Τίς ἢ
 φιλοτιμία τοῦ κακοῦ; Πόθεν οὕτως ἀθάνατα κάμνομεν; μᾶλλον
 δὲ οὐδὲ κάμνομεν, ἀλλ' ἐρῶμεθα τῷ κακῷ, μαινομένων τὸ πά-
 θος, καὶ ἠδόμεθα δαπανώμενοι. Καὶ οὐδαμοῦ λόγος, οὐ φίλος, οὐ
 σύμμαχος, οὐκ ἰατρός, ἢ φαρμακεύων, ἢ ἐκτέμνων τὸ πάθος· οὐ
 20 παραστάτης ἄγγελος, οὐ Θεός· ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν
 τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἡμῖν αὐτοῖς ἀπεκλείσαμεν. «Ἴνα τί,
 Κύριε, ἀφέστηκας μακρόθεν;» καὶ «πῶς ἀποστρέφη εἰς τέλος»;

15. Ματθ. 7, 6.

16. Ψαλμ. 78, 4.

17. Ψαλμ. 9, 22.

18. Ψαλμ. 88, 47.

(αὐτὸ δὲ εἶναι, ὅπως νομίζω, ἢ συγκατάθεσις τοῦ λαοῦ), ἐνῶ τῶρα μεταχειριζόμεθα ἀκόμη καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐνώπιον τῶν ἀσεβῶν δικαστῶν, ρίπτοντες ἔτσι τὰ ἅγια εἰς τοὺς σκύλους καὶ θέτοντες τὰ μαργαριτάρια ἐμπρὸς εἰς τοὺς χοίρους¹⁵. Ὅχι δὲ μόνον αὐτό, ἀλλὰ στρέφομεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὸ νὰ ἀκούωμεν ὁ ἕνας τὰς ὕβρεις τοῦ ἄλλου. Καὶ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ καταλάβωμεν ὅτι δὲν εἶναι ἀσφαλὲς ὄπλον τὸ νὰ δείχνωμεν ἐπιτοσύνην πρὸς τὸν ἐχθρὸν, οὔτε εἰς τοὺς κατὰ Χριστιανῶν λόγους ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος τοὺς μισεῖ. Διότι ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον κατηγοροῦμεν σήμερα, θὰ ἀποτελέσῃ κατηγορίαν ἐναντίον μας αὖριον. Καὶ ὁ ἐχθρὸς δέχεται μὲ κολακευτικὴν διάθεσιν τὰ λεγόμενα, ὅχι ἐπειδὴ ἐπαινεῖ, ἀλλὰ διότι συγκεντρώνει μὲ κακίαν τὸ δηλητήριόν του διὰ νὰ τὸ ἐκτοξεύσῃ τὴν κατάλληλον περιστάσιν ἐναντίον τοῦ πιστοῦ.

7. Διατί τὰ παθαίνομεν αὐτά, ἀδελφοί, καὶ μέχρι πότε; Πότε θὰ συνέλθωμεν ἀπὸ τὴν μέθην, ἢ πότε θὰ ἀπομακρύνωμεν τὴν τσίμπλαν ἀπὸ τὰ μάτια μας, καὶ θὰ τὰ ἀνοιξώμεν διὰ νὰ ἴδωμεν τὸ φῶς τῆς ἀληθείας; Τί σκοτεινὴ καὶ ἀσέληνη νύκτα εἶναι ὄλα αὐτά; Τί μάχη νυκτερινή; Τί ζάλη, ἢ ὁποῖα δὲν ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν τὴν ὄψιν τῶν φίλων καὶ τῶν ἐχθρῶν; Διατί ἔχομεν γίνεαι «ἐντροπὴ διὰ τοὺς γείτονάς μας, περίγελως καὶ ἐμπαιγμὸς διὰ τοὺς γύρω μας»¹⁶; Ἐκ ποῦ προέρχεται τὸ πάθος αὐτὸ διὰ τὸ κακόν; Διὰ ποῖον λόγον κουραζόμεθα ἔτσι συνέχεια; Ἡ μάλλον οὔτε κουραζόμεθα, ἀλλὰ μᾶς δυναμώνει τὸ κακόν, ἐπειδὴ μαινόμεθα ἀπὸ τὸ πάθος, καὶ αἰσθανόμεθα ἡδονὴν ἐνῶ καταστρέφομεν τὸν ἑαυτὸν μας. Καὶ πουθενὰ δὲν εὐρίσκεται λόγος, ἢ φίλος, ἢ σύμμαχος, ἢ ἰατρὸς ἢ φαρμακοποιὸς ἢ κάποιος ἄλλος ἱκανὸς νὰ ξερριζώσῃ τὸ πάθος· οὔτε φύλαξ καὶ βοηθὸς ἄγγελος, οὔτε Θεός. Ἄλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα ἔχομεν ἀποκλείσει ἀπὸ τοὺς ἑαυτοὺς μας καὶ τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ. «Διατί, Κύριε, ἔχεις ἀπομακρυνθῆ καὶ στέκεσαι μακρὰ»¹⁷; καὶ «πῶς θὰ ἐξακολουθήσῃς νὰ μᾶς ἀποστρέφῃς μέχρι τέλους»¹⁸; Καὶ πότε θὰ μᾶς ἐπισκε-

Καὶ πότε ἐπισκοπήν ἡμῶν ποιήση; καὶ ποῦ προβήσεται ταῦτα καὶ στήσεται; Δέδοικα μὴ καπνὸς ἦ τοῦ προσδοκωμένου πυρὸς τὰ παρόντα, μὴ τούτοις ὁ Ἀντίχριστος ἐπιστῆ, καὶ καιρὸν λάβῃ τῆς ἑαυτοῦ δυναστείας τὰ ἡμέτερα πταίσματά τε καὶ ἀρῶ-
5 στήματα. Οὐ γὰρ ὑγιαίνουνσι προσβαλεῖ τυχόν, οὐδὲ τῇ ἀγάπῃ πεπυκνωμένοις· ἀλλὰ δεῖ μερισθῆναι τὴν βασιλείαν ἐφ' ἑαυτήν, εἶτα πειρασθῆναι καὶ δεθῆναι τὸν ἰσχυρὸν ἐν ἡμῖν λογισμόν, εἶτα τὰ σκευὴ διαρπαγῆναι, καὶ ταῦτα παθεῖν ἡμᾶς ἃ νῦν ὀρῶ-
μεν τὸν ἐχθρὸν παρὰ Χριστοῦ πάσχοντα.

10 8. Διὰ ταῦτα ἐγὼ κλαίω, φησὶν Ἰερεμίας ἐν Θρήνοις, καὶ ζητῶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὰς δακρῶν ἀρκούσας τῷ πάθει, καὶ καλῶ τὰς σοφάς, ἵνα τὸν θρηνον ἐργάσωνται, ἢ συνεργάσωνται· καὶ τὴν κοιλίαν ἀλγῶ, καὶ μαιμάσσω τὰ αἰσθητήρια, καὶ οὐκ ἔχω πῶς κουφίσω τὸ ἀλγοῦν, καὶ τίσι τοῖς ῥήμασι. Διὰ ταῦ-
15 τα σιωπᾶται τὰ παλαιὰ καὶ κωμωδεῖται τὰ νέα (κωμωδία γὰρ τοῖς ἐχθροῖς ἢ ἐμὴ τραγωδία)· διὰ τοῦτο τῶν Ἐκκλησιῶν ὑφείλομεν οὐκ ὀλίγον καὶ τῇ σκηνῇ προσεθήκαμεν· καὶ ταῦτα ἐν τοιαύτῃ πόλει, ἢ σπουδάζει τὸ τὰ θεῖα παίζειν, ὥσπερ τι ἕτερον, καὶ θᾶπτον ἄν τι τῶν ἐπαινουμένων γελάσειεν, ἢ παρίδοι τι τῶν
20 γελοίων ἀγέλαστον. Ὡστε θαυμάσαιμι ἂν εἰ μὴ καμὲ γελάσαι σήμερον τὸν ταῦτα λέγοντα, τὸν εὐσεβέλας ἔπηλυν κήρυκα, καὶ μὴ πάντα γελᾶν, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ σπουδάζειν διδάσκοντα. Καὶ τί γελᾶν λέγω; Θαυμαστόν, εἰ μὴ καὶ δίκας ἀπαιτηθῆην, εὐεργετεῖν βουλόμενος. Τοιαῦτα γὰρ τὰ ἡμέτερα, ὡς ἐμέ γε οὐ λυ-
25 ποῦσιν, οὗτ' Ἐκκλησίαι κατεχόμεναι, ὃ τάχα ἂν τις πάθοι τῶν

19. Βλ. Λουκ. 11, 21ε.

20. Θρ. Ἰερεμ. 1, 16ε.

φθῆς; Καὶ μέχρι ποῦ θὰ προχωρήσουν αὐτὰ καὶ ποῦ θὰ σταματήσουν; Φοβοῦμαι μήπως αὐτὰ τὰ ὁποῖα συμβαίνουν σήμερα εἶναι ὁ καπνὸς τοῦ πυρὸς τὸ ὁποῖον ἀναμένομεν, καὶ μήπως ἐπίσης ἔλθῃ μαζί μ' αὐτὰ ὁ Ἄντίχριστος καὶ χρησιμοποίησῃ ὡς εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τυραννίαν του, τὰ σφάλματα καὶ τὰς ἀδυναμίας μας. Διότι δὲν ὑπάρχει περίπτωση νὰ προσβάλῃ τυχὸν ὑγιεῖς ἢ ἐνωμένους στενὰ μὲ τὴν ἀγάπην. Ἄλλὰ πρέπει πρῶτα νὰ διαιρεθῇ μεταξύ της ἡ βασιλεία, ἐν συνεχείᾳ νὰ ἔλθῃ ὁ πειρασμὸς καὶ νὰ φιμώσῃ τὸν ὑγιῆ συλλογισμὸν μέσα μας, καὶ ἀκολούθως νὰ διαρπαγοῦν τὰ σκεύη¹⁹ καὶ νὰ πάθωμεν ἐκείνα τὰ ὁποῖα βλέπομεν τώρα τὸν ἐχθρὸν νὰ παθαίνη ἀπὸ τὸν Χριστόν.

8. Δι' αὐτὰ κλαίω ἐγώ, λέγει ὁ Ἱερεμίας εἰς τοὺς Θρήνους²⁰, καὶ ζητῶ ἀπὸ τὰ μάτια μου πηγὰς δακρύων ἀνταξίας πρὸς τὸ πάθος καὶ καλῶ τὰς σοφὰς διὰ νὰ ἐτοιμάσουν τὸν θρήνον ἢ διὰ νὰ μὲ βοηθήσουν εἰς τὴν ἐτοιμασίαν του. Καὶ ἡ κοιλία μου ὑποφέρει καὶ φρικιοῦν αἱ αἰσθήσεις μου καὶ δὲν ἠξεύρω πῶς νὰ ἀνακουφίσω τὸν πόνον καὶ μὲ ποίους λόγους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀποσιωπῶνται τὰ παλαιὰ καὶ διακωμωδοῦνται τὰ νέα (διότι ἀποτελεῖ κωμῳδίαν διὰ τοὺς ἐχθροὺς ἢ τραγωδίαν μου). Διὰ τοῦτο ἔχομεν ἀφαιρέσει καὶ ἀρκετὸν τμῆμα ἀπὸ τὰς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἔχομεν προσθέσει εἰς τὴν σκηνὴν καὶ αὐτὰ εἰς τέτοιαν πόλιν, ἢ ὁποῖα φροντίζει νὰ παρουσιάσῃ τὰ θεῖα ἐπὶ σκηνῆς, ὡσὰν νὰ ἦσαν κάτι διαφορετικόν, καὶ θὰ ἤμποροῦσε νὰ γελάσῃ εὐκολώτερα διὰ κάτι τὸ ὁποῖον ἀξίζει ἔπαινον παρὰ νὰ ἀφήσῃ χωρὶς νὰ γελάσῃ κάτι γελοῖον. Ὡστε θὰ ἀποροῦσα ἔάν δὲν ἐγελοῦσε σήμερα καὶ ἐμέ, ὁ ὁποῖος λέγω τέτοια πράγματα, τὸν ἄλλοδαπὸν κήρυκα τῆς εὐσεβείας, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταγελαῖ κανεὶς τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ νὰ μελετᾷ μὲ σοβαρότητα ὠρισμένα πράγματα. Καὶ διατί λέγω νὰ καταγελαῖ; Θὰ ἦτο παράδοξον ἔάν δὲν μοῦ ἐζητοῦσαν νὰ ἀπολογηθῶ ἐπειδὴ ἐπιθυμῶ νὰ εὐεργετῶ. Διότι τὰ ἰδικὰ μας εἶναι τέτοια, ὥστε ἐμὲ βεβαίως νὰ μὴ μὲ λυποῦν οὔτε αἱ κατειλημμένα Ἐκκλησίαι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τυχὸν θὰ ἐπάθαινε κάποιος ἀπὸ τοὺς εὐτελεῖς κατὰ τὴν διάνοι-

μικροπρεπῶν τὴν διάνοιαν, οὔτε χρυσὸς ἄλλοις ῥέων, οὔτε γλῶσσαι πονηραί, τὸ ἑαυτῶν ποιοῦσαι, λέγουσαι κακῶς, ἐπειδὴ καλῶς οὐκ ἔμαθον.

9. Οὐ γὰρ δέος, μήποτε τόπῳ περιγράφηται τὸ θεῖον, ἢ
5 ὦνιον γένηται, ἢ ὄλον ἢ τῶν εὐπορωτέρων. Ἐμέ τε οὐκ ἀμείψουσιν οἱ εὐφημοῦντες, ἢ δυσφημοῦντες (ὥσπερ οἱ βορβόρω μύρον ἀναμιγνύντες, ἢ μύρω βόρβορον, καὶ τὰς ποιότητας τῆ ἐπιμιξία συγχέοντες), ἵνα δυσχεράνω τὰς βλασφημίας ὡς μεθιστάμενος. Ἡ πολλὰ ἂν κατέβαλον χρήματα τοῖς ἐπαινέταις,
10 εἴ με βελτίῳ τοῖς ἐπαίνοις εἰργάζοντο. Νῦν δὲ οὐχ οὕτω τοῦτο ἔχει, πόθεν; ἀλλ' ὅπερ εἰμί, τοῦτο μένω, καὶ δυσφημούμενος, καὶ θαυμαζόμενος. «Βροτὸς δ' ἄλλως νήχεται λόγοις», φησὶν Ἰώβ· καὶ ὅσα πέτραν περιῶρέων ἀφρός, ἢ πῖτον ἀδραὶ, ἢ τινα τῶν δασέων καὶ ὑψηλῶν, τοσαῦτα αἱ γλῶσσαι με περιῶρέουσι, καὶ
15 ἅμα φιλοσοφῶ τι τοιοῦτο πρὸς ἑμαυτόν· ὡς· Εἰ μὲν ψευδῆς ὁ κατηγορῶν, οὐκ ἐμοῦ μᾶλλον ὁ λόγος, ἢ ἐκείνου τὸ λεγόμενον ἄπτεται, κἂν ἐμὲ ὀνόματι βλασφημῇ· εἰ δ' ἀληθῆς, ἑμαυτόν μᾶλλον ἢ τὸν λέγοντα αἰτιάσομαι (παρ' ἐμοῦ γὰρ ἐκείνω τὸ λέγειν, οὐκ ἐμοὶ τὸ εἶναι τοιοῦτόν παρὰ τοῦ λέγοντος)· καὶ παρα-
20 δραμῶν τὰς φωνάς, ὡς οὐδὲν οἶσας, ἑμαυτοῦ γενήσομαι, τοῦτο μόνον αὐτῶν κερδαίνων τῆς μοχθηρίας, τὸ βιοῦν ἀσφαλέστερον. Τρίτον δ', ὁ καὶ μέγιστον ἔχει τι καὶ μεγαλοπρεπὲς ἢ λοιδορία, ὅτι μετὰ Θεοῦ βλασφημούμεθα· οἱ γὰρ αὐτοὶ θεότητά τε ἀθε-

αν, οὔτε ὁ χρυσοῦς ὁ ὁποῖος πλημμυρίζει τὰ θυλάκια τῶν ἄλλων, οὔτε αἱ πονηραὶ γλώσσαι αἱ ὁποῖαι κάνουν τὸ ἰδικόν των, κακολογοῦν δηλαδή, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν μάθει νὰ λέγουν τὸ καλόν.

9. Διότι δὲν ὑπάρχει φόβος μήπως τυχὸν περιορισθῆ εἰς κάποιον τόπον ὁ Θεός, ἢ μήπως ἐξαγορασθῆ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γίνῃ κτήμα μόνον τῶν πιδό πλουσίων. Καὶ ἐμὲ δὲν θὰ μὲ κάνουν νὰ ἀλλάξω ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μὲ ἐπευφημοῦν ἢ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μὲ ἀποδοκιμάζουν (ὅπως ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀναμιγνύουν μύρον μὲ τὰς ἀκαθαρσίας ἢ ἀκαθαρσίας μὲ τὸ μύρον καὶ συγχέουν μὲ τὴν ἀνάμιξιν τὰ στοιχεῖα), ὥστε νὰ στενοχωρηθῶ ἀπὸ τὰς βλασφημίας, ὅτι τάχα μεταπηδῶ ἀπὸ τὴν μίαν ομάδα εἰς τὴν ἄλλην. Ἀλήθεια, θὰ ἔδιδα πολλὰ χρήματα εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μὲ ἐπαινοῦν. Ἐάν μὲ ἔκαναν καλύτερον μὲ τοὺς ἐπαινοὺς των. Τώρα ὁμοῦ δὲν συμβαίνει κάτι τέτοιο· γιατί; Ἀλλὰ παραμένω ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶμαι καὶ ὅταν μὲ δυσφημοῦν καὶ ὅταν μὲ θαυμάζουν. «Ὁ ἄνθρωπος δὲ κολυμβᾷ διαφορετικὰ εἰς τοὺς λόγους» λέγει ὁ Ἰωῆ²¹. Καὶ ὅπως ὁ ἀφρὸς τριγυρίζει τὴν πέτραν ἢ τὸ πεῦκον ἢ κάποιον ἀπὸ τὰ ὑψηλά καὶ πυκνά δένδρα οἱ ἀπαλοὶ ἄνεμοι, ἔτσι τριγυρίζουν καὶ ἐμὲ καὶ γλώσσαι. Καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα φιλοσοφῶ μὲ τὸν νοῦν μου εἶναι τὰ ἐξῆς περίπου: Ἐάν μὲν λέγῃ ψέματα ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μὲ κατηγορεῖ, ὁ λόγος του μᾶλλον ἀναφέρεται εἰς τὸν ἴδιον παρὰ εἰς ἐμὲ, ἔστω καὶ ἂν ὑβρίζῃ ἐμὲ προσωπικῶς. Ἐάν δὲ λέγῃ τὴν ἀλήθειαν, θὰ κατηγορήσω τὸν ἑαυτὸν μου καὶ ὄχι ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὴν λέγει (διότι ἐκεῖνος τὰ ὅσα λέγει τὰ ἔχει πάρει ἀπὸ ἐμὲ καὶ δὲν ἔχω γίνῃ ἐγὼ τέτοιος ἐξ αἰτίας ἐκείνου ὁ ὁποῖος λέγει), καὶ ἀφοῦ παραβλέψω τὰς φωνὰς ἐπειδὴ δὲν εἶναι τίποτε, θὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸν ἑαυτὸν μου, ἀφοῦ θὰ ἔχω κερδίσει ἀπὸ τὴν μοχθηρίαν των τοῦτο τὸ πρᾶγμα μόνον, τὸ νὰ ζῶ μὲ περισσοτέραν ἀσφάλειαν. Τρίτον δέ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ καὶ τὸ πιδό μέγα καὶ μεγαλοπρεπὲς χαρακτηριστικὸν τῆς κακολογίας, εἶναι τὸ ὅτι μᾶς κακολογοῦν μαζὶ μὲ τὸν Θεόν. Διότι οἱ ἴδιοι καὶ ἀθετοῦν τὴν θεότητα καὶ ὑβρίζουν τὸν θεολόγον. Λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ

τοῦσι, καὶ τὸν θεολόγον ὑβρίζουσιν. Οὐκοῦν τούτων οὐδὲν δει-
 νόν, ἅν οἱ πολλοὶ νομίζωσιν· ἀλλ' ὅτι μηδεὶς ἔτι πιστεύεται πι-
 στὸς εἶναι, μηδὲ τὴν ἀρετὴν ἄτεχνος καὶ σκηνῆς ἐλεύθερος, μηδ'
 ἂν σφόδρα ἢ τὴν ψυχὴν ἐρῶμένος, καὶ γνήσιος εἰς εὐσέβειαν·
 5 ἀλλ' ὁ μὲν καὶ φανερῶς κακός· ὁ δὲ πλάσμα καὶ χρῶμα ἔχει τὴν
 ἐπιείκειαν, ἵνα κλέπτῃ τῷ φαινομένῳ.

10. Καὶ οἱ μὲν οὐ δοκοῦσι μέλανες διὰ τινος τοιούτους·
 οὐδὲ δυσγενεῖς, ἢ δυσειδεῖς, ἢ ἄνδρῳ, ἢ ἀκόλαστοι πλειόνων
 οὕτως ἐχόντων· ἀλλὰ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος κρίνεται, καὶ οὐ κοι-
 10 νοῦται, οὔτε τῶν ψεγομένων οὐδὲν, οὔτε τῶν ἐπαινουμένων. Τὸ
 δὲ τῆς κακίας εἰς πάντας χεῖται ῥαδίως, καὶ κοινὴ κατηγορία
 τοῦ παντός, μὴ ὅτι τὸ τῶν πολλῶν ἀλλὰ καὶ τὸ τινῶν γίνεται.
 Καὶ τὸ δεινότατον, ὅτι μὴ μέχρις ἡμῶν ἴσταται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ
 τὸ μέγα καὶ σεμνὸν ἡμῶν διαβαίνει μυστήριον. Τῶν γὰρ τὰ ἡμέ-
 15 τερα κρινόντων, ὃ πᾶσι μικροῦ συμβαίνει τοῖς τῶν ἀλλοτρίων
 κριταῖς, οἱ μὲν ἐπιεικῶς εἰσιν ἡμεροὶ καὶ φιλόανθρωποι· οἱ δὲ καὶ
 λίαν πικροὶ καὶ ἀγνώμονες. Οἱ μὲν γὰρ ἡμᾶς αὐτοὺς κακίζουσι
 τῆς μοχθηρίας, ἀφιέντες τὸ δόγμα τῆς μέμψεως, οἱ δὲ κατα-
 τιῶνται τὸν νόμον αὐτὸν ὡς κακίας διδάσκαλον, καὶ μάλιστα
 20 ὅταν πολλοῖς ἐντύχωσι πονηροῖς τῶν προστασίας ἡξιωμένων.

11. Τί ταῦτα, ὧ οὔτοι, καὶ μέχρι τίνος; Οὐ σωφρονήσο-
 μεν ὀφείλομεν; Οὐκ ἐκνήψομεν; Οὐκ αἰσχυνόμεθα; Οὐκ, εἰ μὴ
 τι ἄλλο, τὰς τῶν ἐχθρῶν φυλαζόμεθα γλώσσας, αἱ καὶ τὰ ψευδῆ
 ῥαδίως ἐπηρεάζουσιν; Οὐ πανσόμεθα τῆς ἀγαν φιλονεικίας;
 25 Οὐ γνωσόμεθα, τίνα μὲν ἡμῖν ἐφικτὰ τῶν ζητουμένων, καὶ

τίποτε δὲν εἶναι φοβερόν, ἔστω καὶ ἂν οἱ πολλοὶ ἔχουν βυτὴν τὴν γνώμην. Οὐτε ἐπίσης εἶναι τόσον φοβερόν τὸ ὅτι δὲν θεωρεῖται πλέον κανεὶς πιστὸς καὶ ὅτι ἡ ἀρετὴ του εἶναι καθαρὰ καὶ δὲν ὑποκρίνεται, ἀκόμη καὶ ἂν ἔχη πολὺ ρωμαλέον φρόνημα καὶ ἂν διαθέτῃ γνησίαν εὐσέβειαν. Ἄλλὰ ὁ μὲν πρῶτος εἶναι καὶ φανερὰ κακός, ἐνῷ ὁ ἄλλος θεωρεῖται ὅτι ἔχει πλαστήν καὶ φαινομενικὴν ἀρετὴν διὰ τὰ ἑξαπατᾶ μὲ τὰ φαινόμενα.

10. Καὶ ἄλλοι μὲν δὲν φαίνονται μαῦροι ἐπειδὴ ὑπάρχουν ὠρισμένοι τέτοιοι, οὔτε ταπεινοὶ τὴν καταγωγὴν, ἢ ἄσχημοι, ἢ ἀνανδροὶ ἢ ἀκόλαστοι, ἐπειδὴ ὑπάρχουν πολλοὶ τέτοιοι. Ἄλλὰ ὁ καθένας κρίνεται μόνος ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ δὲν τοῦ προσθέτουν οὔτε τοῦ ἀφαιροῦν τίποτε οὔτε τὰ ὅσα τὸν κατηγοροῦν οὔτε τὰ ὅσα τὸν ἐπαινοῦν. Ἡ δὲ κατηγορία τῆς κακίας χύνεται εὐκόλα εἰς ὄλους καὶ ἀποτελεῖ κοινὴν κατηγορίαν τοῦ παντός ὅχι ἀπὸ σφάλμα τῶν πολλῶν ἀλλὰ ἀπὸ σφάλμα ὠρισμένων. Καὶ τὸ πιὸ φοβερόν εἶναι ὅτι δὲν σταματᾶ μόνον μέχρις ἡμῶν, ἀλλὰ προχωρεῖ καὶ μέχρι τὸ μέγα καὶ φοβερόν μας μυστήριον. Διότι ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι κρίνουν τὰ ἰδικά μας, πρᾶγμα τὸ ὅποιον συμβαίνει σχεδὸν εἰς ὄλους τοὺς κριτὰς ξένων πραγμάτων, ἄλλοι μὲν εἶναι ἀρκετὰ πρᾶξις καὶ φιλόανθρωποι, ἄλλοι δὲ πολὺ πικρόχολοι καὶ ἀγνώμονες. Διότι οἱ μὲν πρῶτοι κατηγοροῦν ἡμᾶς προσωπικῶς διὰ τὴν κακίαν καὶ ἀποφεύγουν νὰ κατηγορήσουν τὸ δόγμα, ἐνῷ οἱ ἄλλοι κατηγοροῦν τὸν ἴδιον τὸν νόμον, ὅτι τάχα εἶναι διδάσκαλος τῆς κακίας, καὶ μάλιστα ὅταν συναντήσουν πολλοὺς πονηροὺς ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀξιωθῆ νὰ λάβουν ἀξιώματα.

11. Διατί νὰ συμβαίνουν αὐτά, ὦ ἄνδρες, καὶ μέχρι πότε; Δὲν θὰ συνετισθῶμεν ἔστω καὶ ἀργά; Δὲν θὰ ἀνανήψωμεν; Δὲν θὰ ἐντραπῶμεν; Δὲν θὰ φυλαχθῶμεν, ἂν μὴ τι ἄλλο, ἀπὸ τὰς γλώσσας τῶν ἐχθρῶν, αἱ ὅποιοι κατηγοροῦν εὐκόλα καὶ διὰ ψευδῆ πράγματα; Δὲν θὰ σταματήσωμεν τὴν ὑπερβολικὴν φιλονεκίαν; Δὲν θὰ γνωρίσωμεν ποῖα μὲν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ζητοῦμεν εἶναι κατορθωτὰ καὶ μέχρι ποίου σημείου, καὶ ποῖα εἰ-

μέχρι τίνος· τίνα δὲ ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν δύναμιν; Καὶ τίνα μὲν τοῦ παρόντος καιροῦ καὶ τῆς κάτω συγχύσεως ἐπισκοτούσης τῆ διανοία· τίνα δὲ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἐλευθερίας· ἵνα τὰ μὲν στέργωμεν τέως, τοῖς δὲ καθαιρώμεθα, ὡς 5 ὕστερον τελεσθῆσόμενοι καὶ στησόμενοι τῆς ἐφέσεως; Οὐ διαιρήσομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τίνα μὲν οὐδὲ ζητητέον παντάπασιν, τίνα δ' ὑπὲρ ὧν μετρίως, τίνα δὲ συγχωρητέον καὶ παρετέον τοῖς φιλέρισιν, ὅπως ἂν ἔχη, ὡς οὐδὲν τὸν λόγον ἡμῶν παραβλάπτοντα; Καὶ τίνα μὲν τῆ πίστει δοτέον μόνη, τίνα δὲ καὶ τοῖς 10 λογισμοῖς; Ὑπὲρ δὲ τίνων καὶ πολεμητέον ἐκθύμως, λογικῶς, ἀλλ' οὐχ ὀπλιτικῶς; Τὰ γὰρ καὶ χεῖρας ἀνταίρειν, παντελῶς ἔξω τῆς ἡμετέρας ἀλλῆς, καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς ἀποῤῥιπτέον.

12. Οὐχ ἓνα μὲν ὄρον εὐσεβείας ἠγησόμεθα, προσκυνεῖν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν μίαν ἐν τοῖς τρι- 15 σὶ θεότητά τε καὶ δύναμιν, μηδὲν ὑπερσέβοντες, μηδὲ ὑποσέβοντες (ἵνα μικρόν τι καὶ αὐτὸς μιμήσωμαι τοὺς περὶ ταῦτα σοφούς· τὸ μὲν γὰρ ἀδύνατον, τὸ δὲ ἀσεβές), μηδὲ μέγεθος ἐν ὀνομάτων καινότησι διακόπτοντες; Οὐδὲν γὰρ ἑαυτοῦ μεῖζον ἢ ἔλαττον. Τούτου γοῦν ὠρισμένου, καὶ τᾶλλα ὁμονοήσομεν, οἱ 20 γοῦν τῆς αὐτῆς Τριάδος καὶ τοῦ αὐτοῦ σχεδὸν δόγματός τε καὶ σώματος· τὰς τε περιττὰς καὶ ἀχρήστους παραφνάδας καὶ παρεξόδους τῶν νῦν ζητημάτων, ὥσπερ τι νόσημα κοινόν, ἐκκόφο-

22. «Σοφούς» ἀποκαλεῖ ὁ Γρηγόριος τοὺς Ἀπολιναριστάς, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ἐν ἐκτάσει καὶ εἰς τὴν παράγρ. 13, ἰσως λόγῳ τῆς ἀναφορᾶς τῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν.

ναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰς δυνάμεις μας; Καὶ ποῖα μὲν ἀνήκουν εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐδῶ σύγχυσιν, ἢ ὁποῖα σκοτίζει τὴν διάνοιαν, καὶ ποῖα εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα καὶ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἢ ὁποῖα προέρχεται ἀπ' αὐτόν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀγαπῶμεν μὲν αὐτὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ καθαρίζωμεθα δὲ ἀπὸ τὰ ἄλλα, ἐπειδὴ πρόκειται νὰ ἀποθάνωμεν καὶ νὰ παύσῃ ἡ ἐπιθυμία μας δι' αὐτὰ; Δὲν θὰ κάνωμεν μέσα μας τὴν διάκρισιν, ποῖα μὲν δὲν πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν καθόλου, ποῖα πρέπει νὰ ἐπιδιώκωμεν μὲ μετριοπάθειαν καὶ ἀπὸ ποῖα πρέπει νὰ ἀποσυρθῶμεν διὰ νὰ τὰ ἀφήσωμεν εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἀγαποῦν τὰς φιλονεικίας, ὅπως καὶ ἂν ἔχουν, ἐπειδὴ δὲν παρενοχλοῦν καθόλου τὴν πίστιν μας; Καὶ ποῖα μὲν πρέπει νὰ δοθοῦν εἰς μόνην τὴν πίστιν, ποῖα δὲ καὶ εἰς τοὺς λογισμοὺς; Διὰ ποῖα ἐπίσης πρέπει νὰ πολεμήσωμεν μὲ ζῆλον, μὲ τὴν λογικὴν βεβαίως καὶ ὄχι μὲ ὄπλα; Διότι ἀκόμη καὶ τὸ νὰ σηκώσῃ κανεὶς τὰ χέρια τοῦ ἐναντίου ἄλλου εἶναι κάτι τελείως ἀντίθετον πρὸς τὴν πίστιν μας καὶ πρέπει νὰ τὸ ἀφήνωμεν εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι μᾶς μισοῦν.

12. Δὲν θὰ θεωρήσωμεν ὅτι ὑπάρχει ἓνας μόνον κανὼν εὐσεβείας, τὸ νὰ προσκυνοῦμεν δηλαδὴ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν μίαν θεότητα καὶ δύναμιν, ἢ ὁποῖα ὑπάρχει εἰς τὰ τρία, χωρὶς νὰ δείχνωμεν περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅσον πρέπει σεβασμὸν (διὰ νὰ μιμηθῶ καὶ ἐγὼ ὁ ἴδιος ἐπ' ὀλίγον τοὺς σοφοὺς²² γύρω ἀπ' αὐτὰ· διότι τὸ μὲν ἓνα εἶναι ἀδύνατον ἐνῷ τὸ ἄλλο ἀσεβές), χωρὶς νὰ διαιροῦμεν τὴν μίαν οὐσίαν μὲ τὰ νέα πράγματα τῶν ὀνομάτων; Διότι τίποτε δὲν εἶναι οὔτε μεγαλύτερον οὔτε μικρότερον ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του. Ἄφου λοιπὸν αὐτὸ εἶναι καθωρισμένον, ἄς συμφωνήσωμεν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἐφ' ὅσον ἀνήκομεν εἰς τὴν ἰδίαν Τριάδα καὶ εἰς τὸ ἴδιον σχεδὸν δόγμα καὶ σῶμα, καὶ ἄς ἀποκόψωμεν καὶ ἄς καταστρέψωμεν τὰς περιττὰς καὶ ἀχρήστους ἐκβλαστῆσεις καὶ προεκτάσεις τῶν σημερινῶν ζητημάτων, ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο διὰ κάποια κοινὴν ἀσθένειαν. Ἡ μήπως δὲν θὰ μοῦ ἦτο ἀρ-

μέν τε καὶ ἀναιρέησομεν. Ἡ οὐκ ἤρκει μοι (τὰ γὰρ ἔτι πόρρω-
 θεν ἔῴ λέγειν) τὸ Μοντανοῦ πονηρὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος, καὶ ἡ Νοβάτου θρασύτης, εἴτ' οὖν ἀκάθαρτος κα-
 θαρότης, τῇ τοῦ ῥήματος εὐπρεπείᾳ τοὺς πολλοὺς δελεάζουσα·
 5 καὶ ἡ Φρυγῶν εἰσέτι καὶ νῦν μανία, τελούντων τε καὶ τελουμένων
 μικροῦ τοῖς παλαιοῖς παραπλήσια· καὶ ἡ Γαλατῶν ἄνοια πλου-
 τούντων ἐν πολλοῖς τῆς ἀσεβείας ὀνόμασι, καὶ ἡ Σαβελλίου συν-
 αἵρεσις, καὶ ἡ Ἀρειῶν διαίρεσις, καὶ ἡ τῶν νῦν σοφιστῶν ἐντεῦ-
 θεν ὑποδιαίρεσις, τοσοῦτον διαφερόντων ὅσον γλῶσσα λάλος τῆς
 10 ἀργότερας; Ἄλλ' ἔτι καὶ ἡμεῖς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς σχεδόν τι
 διαφερόμεθα, οἱ περὶ τὸ κεφάλαιον ὑγιαίνοντες, καὶ ὑπὲρ τῶν
 αὐτῶν καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς στασιάζοντες.

13. Λέγω δὴ τὴν ἔναγχος ἡμῶν ἐπαναστᾶσαν ζυγομαχίαν
 ἀδελφικὴν, ἐξ ἧς καὶ Θεὸς ἀτιμάζεται καὶ ἄνθρωπος. Ὁ μὲν
 15 οὐδὲ γεννηθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν ὄλωσ, οὐδὲ τῷ σταυρῷ προσηλωθεὶς·
 δῆλον δὲ ὅτι οὔτε ταφεῖς, οὔτε ἀναστάς, ὃ τισιν ἔδοξε τῶν κα-
 κῶς φιλοχρίστων· ἀλλ' ἐνταῦθα μόνον τιμώμενος, οὗ τὸ τῆς τι-
 μῆς ἀτιμία καθέστηκε, καὶ διὰ τοῦτο εἰς δύο υἱοὺς τεμνόμενος
 ἢ συντιθέμενος· ὁ δὲ οὐ τελέως προσλαμβανόμενος, ἢ τιμώμε-
 20 νος, ἀλλὰ τῷ μεγίστῳ παραῤῥιπτούμενος καὶ ἀποξενούμενος,
 εἶπερ μέγιστον ἐν ἀνθρώπῳ φύσει τὸ κατ' εἰκόνα, καὶ ἡ τοῦ νοῦ
 δύναμις. Ἐχρῆν γάρ, ἐπειδὴ θεότης ἦνῳται, διαιρεῖσθαι τὴν

23. Περὶ Μοντανοῦ καὶ Μοντανισμοῦ βλέπε ἄρθρον Π. Χρήστου εἰς
 Ὁρησκειτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν, τόμ. 9, στ. 72-75.

24. Περὶ Νοβάτου βλέπε ἐπίσης αὐτόθι, τόμ. 9, στ. 593-596 ἄρθρον Β.
 Ψευτογᾶ «Νοουατιανός».

25. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται εἰς ἀναβιώσεις τοῦ Μοντανισμοῦ, ὃ ὁ-
 ποῖος ἐχαρακτηρίζετο ὡς αἵρεσις «κατὰ Φρύγας» καὶ πιθανῶς εἰς τὸν Μασ-
 σαλιανισμόν.

κετόν (διότι δὲν θὰ ἀναφέρω τὰ ἀκόμη παλαιότερα) τὸ πονηρὸν πνεῦμα τοῦ Μοντανού²³ κατὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ ἡ θρασυτήης τοῦ Νοβάτου²⁴, ἡ ἀκάθαρτος δηλαδὴ καθαρότης, ἡ ὁποία μὲ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ λόγου παρασύρει τοὺς πολλούς, καὶ ἡ μαγία τῶν Φρυγῶν²⁵, ἡ ὁποία διατηρεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα, ἐπειδὴ κάνουν πράγματα παραπλήσια μὲ τὰ παλαιά, καὶ ἡ ἀνοησία τῶν Γαλατῶν οἱ ὁποῖοι πλουτίζουν μὲ πολλὰ ὀνόματα τῆς ἀσεβείας καὶ ἡ συναίρεσις τοῦ Σαβελλίου²⁶ καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ Ἀρείου²⁷ καὶ ἡ ὑποδιαίρεσις τῶν σημερινῶν σοφιστῶν²⁸, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπ' ἐκεῖ, καὶ οἱ ὁποῖοι διαφέρουν τόσον ὅσον διαφέρει γλῶσσα φλύαρος ἀπὸ γλῶσσαν ἢ ὁποία δὲν λέγει τόσα πολλά; Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἡμεῖς οἱ ἴδιοι, οἱ ὁποῖοι εἴμεθα ὑγιεῖς ὡς πρὸς τὸ κεφαλαιῶδες δόγμα καὶ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὰ ἴδια πράγματα καὶ ἐναντίον τῶν ἰδίων ἀντιπάλων, διαφέρομεν κατὰ κάποιον τρόπον μεταξὺ μας.

13. Ἀναφέρομαι λοιπὸν εἰς τὴν ἔριξ ἢ ὁποία ἐξέσπασε πρόσφατα ἀνάμεσά μας, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀτιμάζεται καὶ ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ μὲν Θεὸς ἐπειδὴ δὲν ἐγεννήθη διόλου δι' ἡμᾶς οὔτε ἐσταυρώθη. Εἶναι δὲ προφανές ὅτι οὔτε ἐτάφη οὔτε ἀνεστήθη, ὅπως ἐνόμισαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κακῶς ἐγνωσμένους φιλοχρίστους, ἀλλὰ τιμᾶται μόνον ἐκεῖ ὅπου ἡ τιμὴ ἔχει γίνεαι ἀτιμία καὶ διὰ τοῦτο διαιρεῖται εἰς δύο υἱοὺς ἢ ἀποτελεῖ σύνθεσιν δύο υἱῶν. Ὁ ἕνας δὲ δὲν προσλαμβάνεται τελείως οὔτε τιμᾶται, ἀλλὰ παραγκωνίζεται καὶ ἀποξενώνεται ἀπὸ τὸν μεγαλύτερον, ἐφ' ὅσον βεβαίως τὸ σημαντικώτερον πρᾶγμα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ «κατ' εἰκόνα» καὶ ἡ δύναμις τοῦ νοῦ. Διότι θὰ ἔπρεπε, ἀφοῦ ἔχει ἐνωθῆ ἢ θεότης, νὰ διαιρεθῆ

26. Βλέπε Θρησκευτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, τόμ. στ. 1106-1108.

27. Ἀδτόθι 3, 86-91.

28. Ὁρισμένοι κώδικες σημειώνουν εἰς τὴν ὡαν «Ἐθνομιανῶν», πρᾶγμα τὸ ὁποῖον φαίνεται πιθανώτατον ἐκ τῆς ὄλης περιγραφῆς τοῦ Γρηγορίου.

ἀνθρωπότητα, καὶ περὶ τὸν νοῦν ἀνοηταίνειν τοὺς τᾶλλα σο-
 φούς· καὶ μὴ ὄλον με σώζεσθαι, ὄλον πταίσαντα καὶ κατακρι-
 θέντα ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου παρακοῆς καὶ κλοπῆς τοῦ ἀντι-
 κειμένου· ὡς ἐλαττοῦσθαι τῷ μὲν Θεῷ τὴν χάριν, ἡμῖν δὲ τὴν
 5 σωτηρίαν. Οὐ μόνον δέ, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμῖν ὁ πό-
 λεμος τοῖς παρὰ Θεοῦ σεσωσμένοις, καὶ τοσοῦτον τὸ περιὸν
 ἡμῖν τοῦ στασιώδους, ὥστε καὶ ταῖς τῶν ἄλλων φιλοτιμίαις
 τοῦτο ἐχρήσαμεν, καὶ ὑπὲρ ἀλλοτρίων θρόνων ἰδίας ἔχθρας ἀναι-
 ρούμεθα· δύο τὰ μέγιστα περὶ ἓν ἐξαμαρτάνοντες, ἐκεῖνῶν τε τὸ
 10 φίλαρχον ὑπεκκαίοντες, καὶ αὐτοὶ τοῦ οἰκειοῦ πάθους ἔρεισμα
 τοῦτο λαμβάνοντες, καθάπερ οἱ κρημνιζόμενοι τὰς πλησίον
 πέτρας, ἢ τῶν θύμων τὰς στερότερας.

14. Δέον κἀκείνους ποιεῖν διὰ τῆς ἐαυτῶν ἀπραγμοσύνης
 ἀσθενεστέρους. Οὕτω γὰρ ἂν μᾶλλον αὐτοῖς, ἢ πολεμοῦντες ὑπὲρ
 15 αὐτῶν ἐχαριζόμεθα. Νῦν δὲ οἱ μὲν συμμαχοῦσι καὶ συμμαχοῦν-
 ται λίαν ἐλεεινῶς, ὡς γοῦν ἐμοὶ δοκεῖ· ὥστε καὶ εἰς δύο μοῖρας
 ἀντιπάλους ἤδη τὸν κόσμον ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦτο σὺν πόνῳ
 μόγις, καὶ κατὰ μικρὸν συναχθέντα, καὶ πολλῶν αἵμασιν. Ὅσον
 δὲ εἰρηγικόν τε καὶ μέσον, ὑπ' ἀμφοτέρων πάσχει κακῶς, ἢ κα-
 20 ταφρονούμενον, ἢ καὶ πολεμούμενον. Ὡν καὶ ἡμεῖς ὄντες σή-
 μερον οἱ ταῦτα κατηγοροῦντες, καὶ διὰ τοῦτο τὴν καθέδραν ταύ-
 την δεξάμενοι, τὴν ἐπίμαχον καὶ ἐπίφθονον· θαυμαστὸν οὐδέν,
 εἰ ὑπ' ἀμφοτέρων ἐκτριβείημεν, καὶ σταλήμεν ἐκ τοῦ μέσου μετὰ
 τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς καὶ πόνους, ἢ ἐγγύθεν ἀλλήλους βάλ-

29. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἀπολιναρίου, περὶ
 τοῦ ἰποίου βλέπε ἄρθρον Π. Χρήστου εἰς Ἑρησκειτικὴν καὶ Ἠθικὴν Ἐγκυ-
 κλοπαιδεῖαν, τόμ. 2, στ. 1114-1118.

30. Ἐννοεῖ τὸν Σατανᾶν.

ἡ ἀνθρωπότης²⁹ καὶ νὰ παρουσιάζωνται ἀνόητοι ὡς πρὸς τὸν νοῦν οἱ κατὰ τὰ ἄλλα σοφοί, καὶ νὰ μὴ σώζωμαι δλόκληρος, ἐνῶ ἔχω πταίσει δλόκληρος καὶ ἔχω κατακριθῆ δλόκληρος ἐξ αἰτίας τῆς παρακοῆς τοῦ πρωτοπλάστου καὶ τῆς ἐξαπατήσεως ἀπὸ τὸν ἀντίδικον³⁰. Ὡστε νὰ ἐλαττώνη εἰς μὲν τὸν Θεὸν τὴν χάριν, εἰς ἡμᾶς δὲ τὴν σωτηρίαν. Ὁχι δὲ μόνον αὐτὸ ἀλλὰ ὅτι καὶ ὁ πόλεμὸς μας, ἡμῶν οἱ ὁποῖοι ἔχομεν σωθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν, γίνεται πρὸς χάριν ἀνθρώπων, καὶ ἡ ἐριστικότης μας εἶναι τόσον ὑπερβολικὴ, ὥστε τὴν ἐχρησιμοποίησαμεν διὰ νὰ ὑποδαυλίσωμεν τὰς φιλοδοξίας ἄλλων καὶ καταστρεφόμεθα ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν ἐχθραν μας χάριν ξένων θρόνων, διαπράττοντες ταυτοχρόνως δύο πολὺ μεγάλα κακά, τὸ ὅτι ὑποδαυλίζομεν δηλαδὴ τὴν φιλαρχίαν ἐκείνων, καὶ τὸ ὅτι χρησιμοποιοῦμεν τοῦτο ὡς στήριγμα τοῦ ἰδιοῦ μας πάθους, ὅπως πιάνονται ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κατακρημνίζονται ἀπὸ τὰς πέτρας αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται πλησίον των ἢ ἀπὸ τοὺς πιὸ ἰσχυροὺς θάμνους.

14. Πρέπει καὶ ἐκείνους νὰ τοὺς κάνωμεν πιὸ ἡρέμους μὲ τὴν ἠπιότητα τὴν ἰδικὴν μας. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ τοὺς ἐκάνωμεν περισσότερον καλὸν παρὰ ἔαν ἐπολεμούσαμεν πρὸς χάριν των. Τώρα δὲ οἱ μὲν γίνονται σύμμαχοι καὶ δέχονται συμμάχους κατὰ τρόπον ἐλεεινόν, ὅπως ἐγὼ νομίζω, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἔξη χωρισθῆ ἤδη ὁ κόσμος εἰς δύο ἀντιπάλους παρατάξεις, καὶ τοῦτο καθ' ἣν στιγμὴν μόλις εἶχε γίνει κατορθωτὸν νὰ ἐνωθῆ ὕστερα ἀπὸ κόπον καὶ πολλὰ αἵματα. Ἡ εἰρηνικὴ δὲ καὶ μετριόπαθής μερίς κακοποιεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ἢ μὲ καταφρόνησιν ἢ μὲ πόλεμον. Εἰς τὴν μερίδα αὐτὴν ἀνήκομεν καὶ ἡμεῖς οἱ ὁποῖοι κατηγοροῦμεν αὐτὰ τὰ πράγματα σήμερον καὶ δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἔχομεν δεχθῆ τὸν θρόνον αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἐλκύει τὰ βέλη καὶ τὸν φθόνον. Δὲν θὰ ἦτο καθόλου παράδοξον ἔαν ἐσυντριβόμεθα καὶ ἀπὸ τοὺς δύο καὶ ἐξαφανιζόμεθα ἀπὸ τὸ μέσον των ὕστερα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἰδρωτάς καὶ τοὺς κόπους μας, διὰ νὰ ριφθοῦν ὁ ἕνας ἐναντίον τοῦ ἄλλου ἀπὸ πιὸ κοντὰ καὶ μὲ

λωσι, καὶ παντὶ τῷ θυμῷ, μηδενὸς ὄντος ἐν μέσῳ διατειχίσματος καὶ κωλύματος. Ταῦτα οὖν δοῦσαι καὶ στήσαι μάλιστα μὲν Θεοῦ τοῦ πάντα συνδέοντος· ἔπειτα δὲ καὶ ἀνθρώπων, ὅσοις τὸ καλὸν διεσπούδασται, καὶ τὸ τῆς ὁμοιοῦσας ἀγαθὸν γνωρίζεται·
 5 ἀπὸ μὲν τῆς Τριάδος ἀρχάμενον, ἧς οὐδὲν οὕτως ἴδιον ὡς τὸ ἐν τῇ φύσει, καὶ πρὸς ἑαυτὴν εἰρηναῖον· μεταληφθὲν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων δυνάμεων, αἱ καὶ πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἀλλήλας εἰρηρικῶς ἔχουσι· προελθὼν δὲ μέχρι πάσης τῆς κτίσεως, ἧς κόσμος τὸ ἀστασιαστον· ἐν ἡμῖν δὲ πολιτευσάμενον, κατὰ μὲν
 10 ψυχὴν τῇ τῶν ἀρετῶν ἀντακολουθήσει καὶ κοινωνία, κατὰ δὲ σῶμα τῇ τῶν μελῶν ἢ τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα εὐαρμοστικά καὶ συμμετρικά· ὧν τὸ μὲν κάλλος, τὸ δὲ ὑγίεια ἔστι τε καὶ ὀνομάζεται.

15 15. Ἐπαινῶ δὲ ἔγωγε καὶ τὸ τοῦ Σολομῶντος, ὡσπερ παντὶ πράγματι, οὕτω δὲ καὶ πολέμῳ καὶ εἰρήνῃ νομοθετοῦντος καιρὸν. Ἐκεῖνο προσθήσω μόνον ἀμφοτέρων μὲν τὸν καιρὸν τηρητέον, ἐπειδὴ καὶ πολεμεῖν ἔστι ποτὲ καλῶς κατὰ τὸν ἐκείνου νόμον καὶ λόγον· ἕως δ' ἂν ἐξῆ, πρὸς τὴν εἰρήνην μᾶλλον ἀποκλιτέον· τοῦτο γὰρ ὑψηλότερόν τε καὶ θεοειδέστερον. Ὡς
 20 ἔστιν ἄτοπον, ἰδίᾳ μὲν ἄριστον ὑπολαμβάνειν τὸ ὁμοιοῦσας, δημοσίᾳ δὲ μὴ λυσιτελέστατον. Καὶ οἰκίαν μὲν καὶ πόλιν ταύτην ἄριστα διοικεῖσθαι, ἣτις ἂν μηδὲν ἢ ὡς ἐλάχιστα στασιάσῃ πρὸς ἑαυτήν, ἢ τοῦτο πάσχουσα, τάχιστα ἐπανήναι καὶ θεραπεύηται· τῷ δὲ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας ἄλλο τι βέλτιον εἶναι καὶ πρεπω-

δλον τὸν θυμὸν των, ἀφοῦ δὲν θὰ ὑπάρχη ἀνάμεσά των κανένα χῶρισμα ἢ ἐμπόδιον. Τὸ γὰρ τὰ ὄριση λοιπὸν καὶ γὰρ τὰ διατηρήση εἶναι μὲν κατὰ πρῶτον λόγον ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος συνδέει τὰ πάντα, καὶ κατόπιν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν δεῖξει ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν διὰ τὸ καλὸν καὶ γνωρίζουν καλῶς τὸ ἀγαθὸν τῆς ὁμοιοῦσας, τὸ ὁποῖον ἀφοῦ ἤρχισε μὲν ἀπὸ τὴν Τριάδα, τὴν ὁποῖαν τίποτε ἄλλο δὲν χαρακτηρίζει τόσοσ ὅσον ἡ ἐνότης τῆς φύσεως καὶ ἡ εἰρήνη πρὸς τὸν ἑαυτὸν της, παρελήφθη μετὰ ἀπὸ τὰς ἀγγελικὰς καὶ θείας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι διατηροῦν τὴν εἰρήνην μεταξύ των καὶ πρὸς τὸν Θεόν, εἰσῆλθεν ἐν συνεχείᾳ εἰς ὀλόκληρον τὴν κτίσιν, τῆς ὁποῖας κόσμημα ἀποτελεῖ ἡ ἔλλειψις στάσεων, καὶ τέλος ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη καὶ εἰς ἡμᾶς, κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν μὲ τὴν στενὴν σχέσιν καὶ τὴν ἀλληλεξάρτησιν τῶν ἀρετῶν, κατὰ δὲ τὸ σῶμα μὲ τὴν ἀρμονικὴν καὶ συμμετρικὴν ἐφαρμογὴν τῶν στοιχείων ἢ τῶν μελῶν μεταξύ των, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ μὲν πρῶτον καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεται κάλλος, τὸ δὲ δεῦτερον ὕγεια.

15. Ἐπαινῶ δὲ καὶ ἐγώ, βεβαίως, τὸ ρητὸν τοῦ Σολομῶντος, τὸ ὁποῖον ὀρίζει ὅτι ὅπως κάθε πρᾶγμα ἔχει τὸν καιρὸν του, ἔτσι καὶ ὁ πόλεμος καὶ ἡ εἰρήνη ἔχουν τὸν ἰδικὸν των²¹. Θὰ προσθέσω ὁμως μόνον ὅτι πρέπει γὰρ τηροῦμεν τὸν καιρὸν καὶ τῶν δύο, ἀφοῦ ὀρισμένως φοράς, ὅπως νομοθετεῖ καὶ λέγει ἐκεῖνος, καὶ τὸ γὰρ πολεμᾶ κανεῖς εἶναι καλόν. Μέχρις ὅτου ὁμως τοῦτο εἶναι δυνατόν, πρέπει γὰρ ἀποκλίνη κανεῖς περισσότερον πρὸς τὴν εἰρήνην, διότι εἶναι κάτι πιὸ ἀνώτερον καὶ πιὸ ταιριαστὸν πρὸς τὸν Θεόν. Ὅπως ἐπίσης εἶναι ἀτοπον τὸ γὰρ θεωρῆ κανεῖς τὴν ὁμόνοιαν ὡς κάτι ἀριστον μὲν διὰ τὸν καθένα, ἀλλὰ ὅχι ὡς τὸ πιὸ ὀφέλιμον δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μαζί. Καὶ γὰρ θεωρῆ ὅτι διοικεῖται ἀριστα ἡ οἰκία μὲν καὶ ἡ πόλις ἐκείνη ἢ ὁποῖα οὔτε τὴν ἐλαχίστην ἐσωτερικὴν στάσιν παρουσιάζει καὶ ὅχι ἐκείνη ἢ ὁποῖα, ἀφοῦ παρουσιάση στάσιν, συνέρχεται καὶ θεραπεύεται πολὺ γρήγορα, γὰρ νομίζη δὲ ὅτι κάτι ἄλλο εἶναι καλύτερον καὶ πιὸ ταιριαστὸν διὰ τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ γὰρ φροντίζη

δέστερον. Καὶ αὐτὸν μὲν ἕκαστον, ὅπως ἂν πρὸς ἑαυτὸν εἰρη-
 νεύῃ, σπουδάζειν (εἰρήνη δὲ τὸ καθ' ἕκαστον αἰρετὸν καὶ ἡ κατὰ
 τῶν παθῶν δεσποτεία)· πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους μὴ τὸν αὐτὸν φαί-
 νεσθαι, ἀλλ' ἡγεῖσθαι δόξαν ἑαυτοῦ τὴν τοῦ πλησίον κατάλυσιν.
 5 Καὶ τὸν μὲν Θεὸν ἀφιέναι κελεύειν καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσιν εἰς
 ἡμᾶς, μὴ ὅτι ἐπιτάκις ἀλλὰ καὶ πολλάκις τοσοῦτον, ὡς τοῦ ἀφιέ-
 ναι τὸ ἀφίεσθαι προξενούντος· ἡμᾶς δὲ καὶ τοῖς οὐδὲν ἀδικουσί
 προθυμότερον ἐπηρεάζειν, ἢ παρ' ἄλλων εὐεργετεῖσθαι. Καὶ το-
 σαύτην μὲν εἰδέναι τοῖς εἰρηνοποιοῖς ἀποκειμένην μακαριότη-
 10 τα, ὥστε καὶ υἱοὺς Θεοῦ προσαγορεύεσθαι μόνους ἐν τῇ τάξει
 τῶν σωζομένων· αὐτοὺς δὲ καὶ φιλέχθρως ἔχοντας, ἔπειτα
 οἴεσθαι καὶ φίλα πράττειν Θεῷ, τῷ παθόντι δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς
 ἑαυτὸν εἰρηνεύσῃ καὶ καταλύσῃ τὸν ἐν ἡμῖν πόλεμον.

16. Μηδαμῶς, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί, οὕτω διανοώμεθα.
 15 Αἰδεσθῶμεν τὸ δῶρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν εἰρήνην, ἣν ἐνθένδε ἀ-
 πιὼν ἀφῆκεν ἡμῖν, ὥσπερ ἄλλο τι ἐξιτήριοιον. Ἐνα πόλεμον εἰ-
 δῶμεν, τὸν κατὰ τῆς ἀντικειμένης δυνάμεως. Εἶπωμεν ἀδελφοί
 καὶ τοῖς μισοῦσιν ἡμᾶς, ἂν ἄρα δέχωνται. Συγχωρήσωμέν τι
 μικρόν, ἵνα τὸ μεῖζον ἀντιλάβωμεν, τὴν ὁμόνοιαν. Ἑπιτηθῶμεν,
 20 ἵνα νικήσωμεν. Ὅρατε νόμους ἀθλήσεως καὶ παλαιστῶν ἀγω-
 νίσματα, οἳ τῷ κάτω κεῖσθαι πολλάκις νικῶσι τοὺς ὑπερκειμέ-
 νους. Τούτους ζηλώσωμεν, μὴ τῶν δαιτυμόνων τοὺς ἀπληστο-
 τέρους ἢ τῶν ἐμπόρων· ὧν οἱ μὲν ἀμέτρως ἐμφορηθέντες τῶν
 προκειμένων οἳ δὲ τὴν ναῦν φορτίσαντες, θάπτον ἐξῆράγησαν καὶ

32. Ματθ. 18, 22.

33. Ματθ. 5, 9.

34. Ἰω. 14, 27.

35. Ἐννοεῖ τὸν Σατανᾶν.

μὲν ὁ καθένας νὰ εἰρηνεύῃ πρὸς τὸν ἑαυτὸν του (ἢ εἰρήνη δὲ καὶ ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῶν παθῶν εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ κανεὶς), πρὸς τοὺς ἄλλους δὲ νὰ μὴ παρουσιάζεται ἔτσι, ἀλλὰ νὰ νομίζῃ ἰδικήν του δόξαν τὴν καταστροφὴν τοῦ πλησίον. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς νὰ παραγγέλλῃ εἰς ἡμᾶς νὰ συγχωροῦμεν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας ὄχι μόνον ἑπτὰ ἀλλὰ καὶ πολλὰς φορὰς ἑπτὰ³², ἐπειδὴ ἡ ἄφεςις προκαλεῖ ἄφεςιν, ἡμεῖς δὲ νὰ προτιμοῦμεν νὰ κατηγοροῦμεν ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν μᾶς ἀδικοῦν καθόλου παρὰ νὰ εὐεργετούμεθα ἀπὸ ἄλλους. Καὶ νὰ γνωρίζωμεν μὲν ὅτι οἱ εἰρηνοποιοὶ πρόκειται νὰ λάβουν τέτοιαν μακαριότητα, ὥστε μόνον αὐτοὶ ἀπὸ τὴν τάξιν ἐκείνων οἱ ὅποιοι σώζονται νὰ ἀποκαλοῦνται υἱοὶ τοῦ Θεοῦ³³, ἡμεῖς δὲ νὰ προτιμῶμεν τὴν ἔχθραν καὶ νὰ νομίζωμεν κατόπιν ὅτι ἔνεργοῦμεν κατὰ τρόπον ἀρεστὸν πρὸς τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἔπαθε δι' ἡμᾶς διὰ νὰ μᾶς εἰρηνεύσῃ πρὸς αὐτόν, καὶ διὰ νὰ παύσῃ τὸν πόλεμον ὁ ὁποῖος διεξάγεται μέσα μας.

16. Ἄς μὴ σκεπτόμεθα καθόλου ἔτσι, ὦ φίλοι καὶ ἀδελφοί μου. Ἄς δεῖξωμεν σεβασμὸν πρὸς τὸ δῶρον τοῦ εἰρηνικοῦ, τὴν εἰρήνην, τὴν ὁποῖαν ἄφησεν εἰς ἡμᾶς ὅταν ἀναχωροῦσε ἀπὸ τὴν γῆν, σὰν ἓνα εἶδος ἀποχαιρετιστηρίου δώρου³⁴. Ἄς γνωρίζωμεν μόνον ἓνα πόλεμον, τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς ἀντιπάλου μας δυνάμεως³⁵. Ἄς τὸ εἴπωμεν, ἀδελφοί, καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι μᾶς μισοῦν, ἂν βεβαίως δέχωνται. Ἄς συγχωρήσωμεν κάτι μικρόν, διὰ νὰ κερδίσωμεν τὸ μεγαλύτερον, δηλαδὴ τὴν ὁμόνοιαν. Ἄς νικηθῶμεν διὰ νὰ νικήσωμεν. Βλέπετε τοὺς κανόνας τῶν ἀγώνων καὶ τὰ ἀγωνίσματα τῶν παλαιστῶν, οἱ ὅποιοι πολλὰς φορὰς μὲ τὸ νὰ πέσουν κάτω νικοῦν ἐκείνους οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται ἐπάνω των. Ἄς μιμηθῶμεν αὐτοὺς καὶ ὄχι τοὺς πιὸ ἀχόρταγους ἀπὸ τοὺς συνδαιτυμόνας ἢ τοὺς ἐμπόρους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ μὲν πρῶτοι, ἀφοῦ ἔχουν φάγει χωρὶς μέτρον ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουν παρατεθῆ εἰς τὴν τράπεζαν, οἱ δὲ ἔμποροι, ἀφοῦ ἔχουν φορτώσει ὑπερβολικὰ τὸ πλοῖον, πολὺ γρήγορα ἔπα-

συγκατέδυσαν, ἥ τι τῆς ἀπληστίας ἀπέλαυσαν, ἵνα μικρὰ κερ-
 δάνωσι, τὰ μεγάλα ζημιωθέντες. Ἐγὼ μὲν οὖν ταῦτα καὶ βοῶ
 καὶ διαμαρτύρομαι καὶ τὸ τῆς Γραφῆς ποιῶν οὐ παύσομαι· «Διὰ
 Σιών οὐ σιωπήσομαι καὶ διὰ Ἱερουσαλήμ οὐκ ἀνήσω»· «καὶ
 5 γὰρ ἐκλείπει ἡ ψυχὴ μου ἐπὶ τοῖς ἀναιρουμένοις», οἵτινες οὐ
 τραυματῖαι μαχαίρας οὐδὲ τραυματῖαι λιμοῦ γινόμεθα, τραυμα-
 τῖαι δὲ φιλοδοξίας ἢ φιλαρχίας· ὡς μηδὲ τὸ ἐλεεῖσθαι μᾶλλον ἢ
 τὸ μισεῖσθαι συμβαίνειν τοῖς πίπτονσιν. Ὑμεῖς δέ, εἰ μὲν δέ-
 χοισθε τοὺς ἐμοὺς λόγους, τοῦτο ἄμεινον ἀμφοτέροις· εἰ δὲ δια-
 10 πτύοιτε καὶ ἀποπέμποισθε, νικῶντος τοῦ πάθους τὸν λογισμόν,
 ἐμοὶ μὲν ἱκανῶς ἀφωσίωται καὶ τὰ πρὸς Θεὸν καὶ τὰ πρὸς ἀν-
 θρώπους· οὐδὲν γὰρ, οἶμαι, πλεον ζητήσῃ τις, οὐδὲ τῶν σφό-
 δρα εἰρηρικῶν τε καὶ φιλοθέων· ὑμεῖς δ' ἂν εἰδείητε τὰ ἐξῆς. Οὐ
 γὰρ ἐγὼ τι προσθήσω τῶν τραχυτέρων, ἐπειδὴ παίδων φείδε-
 15 σθαι πατρικὸς νόμος. Ἄλλ' ἴλεω τύχοιτε καὶ εἰρητικοῦ τοῦ μεγάλου
 κριτοῦ, νῦν τε καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀνταποδόσεως, ἐν αὐτῷ Χρι-
 στῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

θαν ρῆξιν στομάχου ἢ ἐβυθίσθησαν μαζί με τὸ πλοῖον, ἢ ἀπῆ-
 λausan κάτω ἀπὸ τὴν ἀπληστίαν των, με ἀποτέλεσμα νὰ ἔχουν
 μικρὸν κέρδος, ἀφοῦ ὑπέστησαν μεγάλην ζημίαν. Ἐγὼ μὲν λοι-
 πὸν τὰ φωνάζω καὶ τὰ διακηρύσσω αὐτὰ καὶ δὲν θὰ παύσω
 νὰ κάνω ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον λέγει ἡ Γραφή. «Δὲν θὰ σιωπήσω
 χάριν τῆς Σιών οὔτε θὰ ἡσυχάσω χάριν τῆς Ἱερουσαλήμ»³⁶
 «διότι λιποθυμῶ δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι φονεύονται»³⁷ καὶ οἱ ὁποῖοι
 δὲν τραυματιζόμεθα οὔτε ἀπὸ μάχαιραν οὔτε ἀπὸ πείναν, ἀλλὰ
 ἀπὸ φιλοδοξίαν ἢ φιλαρχίαν, εἰς τρόπον ὥστε ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι
 φονεύονται νὰ ἐπισύρουν ὄχι τὴν λύπην ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μῖσος.
 Σεῖς δέ, ἐὰν μὲν ἠθέλατε δεχθῆ τοὺς λόγους μου, αὐτὸ θὰ ἦτο
 τὸ καλύτερον καὶ διὰ τοὺς δύο. Ἐὰν δὲ τοὺς ἀπερρίπτατε καὶ
 τοὺς κατεφρονούσατε, ἐπειδὴ θὰ ἐνικοῦσε τὸ πάθος τὴν λογι-
 κήν, ἐγὼ πάλιν θὰ ἔχω κάνει τὸ καθήκον μου καὶ πρὸς τὸν
 Θεὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Διότι, νομίζω, ὅτι κανεὶς καὶ
 ἀπὸ ἐκείνους ἀκόμη οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦν πάρα πολὺ τὴν εἰρήνην
 καὶ τὸν Θεόν, δὲν θὰ ζητήσῃ τίποτε περισσότερον. Σεῖς δὲ θὰ
 ἐγνωρίζατε μετὰ τί θὰ συνέβαινε. Διότι ἐγὼ δὲν θὰ προσθέσω
 τίποτε πιὸ βαρὺ, ἐπειδὴ εἶναι καθήκον τοῦ πατρὸς νὰ εὐσπλαγχνί-
 ζεται τὰ παιδιὰ του. Ἀλλὰ ἄς εὑρετε ἥπιον καὶ εἰρηνικὸν τὸν
 μεγάλον κριτὴν καὶ τώρα καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως
 εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον
 ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
 Ἀμήν.

37. Ἱερ. 4, 81.

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'

Ειρηνικὸς γ' εἰς τὴν σύμβασιν, ἣν μετὰ τὴν σύστασιν ἐποιήσαμεθα οἱ ὁμόδοξοι.

1. Θερμὸς ὁ ζῆλος, πρᾶον τὸ Πνεῦμα, φιλόανθρωπον ἢ ἀγά-
5 πη, μᾶλλον δ' αὐτοφιλοανθρωπία· μακρόθυμον ἢ ἐλπίς. Ὁ ζῆ-
λος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πρᾶίνει, ἢ ἐλπίς ἀναμένει, ἢ ἀγάπη συν-
δεῖ, καὶ οὐκ ἐᾷ σκεδασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλόν, καὶ εἰ σκεδαστῆς
ἔσμεν φύσεως καὶ τριῶν ἐν, ἢ οὐσα μένει, ἢ κινηθεῖσα καθίστα-
ται, ἢ ἀπελθοῦσα ἐπάνεισι· καθάπερ τῶν φυτῶν ἃ βία χερσὶ με-
10 τασπώμενα, εἴτ' ἀφιέμενα πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἐπανατρέχει καὶ
τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν, καὶ δείκνυσι τὸ οἰκεῖον, βία μὲν ἀπο-
κλινόμενα, οὐ βία δὲ ἀνορθούμενα. Φύσει μὲν γὰρ πρόχειρον ἢ
κακία, καὶ πολὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁ δρόμος· ῥοῦς κατὰ πρᾶνοῦς
τρέχων ἢ καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα καὶ ἄνεμον ῥαδίως ἐξαπτο-
15 μένη καὶ γινομένη φλόξ, καὶ συνδαπανωμένη τῷ οἰκείῳ γεννή-
ματι. Πῦρ γὰρ ὕλης γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν ὕλην, ὡς τοὺς κα-
κοὺς ἢ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέρχεται. Εἰ δέ τις ἐν ἔξει κα-
λοῦ τινος γένοιτο καὶ ἀπ' αὐτοῦ ποιωθείη, τὸ μεταπεσεῖν ἐργω-
δέστερον, ἢ γενέσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνῳ καὶ
20 λόγῳ βεβαιωθὲν ἅπαν καλόν, φύσις καθίσταται, καθάπερ καὶ ἡ
ἐν ἡμῖν ἀγάπη, μεθ' ἧς λατρεύομεν τῇ ὄντως ἀγάπῃ, καὶ ἣν
ἠγαπήσαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμεθα.

1. Εἰς τὸν κώδικα ἀντὶ τῆς λέξεως «σύστασιν» τοῦ ἀρχαίου τίτλου ὑπάρχει ἡ λέξις «στάσιν». Εἰς ἄλλους δὲ ἀντὶ τοῦ ὄρου «ὁμόδοξον» χρησιμποιεῖται ὁ ὄρος «ὀρθόδοξοι».

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'

Ειρηνικός τρίτος¹.

1. Ὁ ζῆλος εἶναι θερμός, τὸ Πνεῦμα πρᾶον, ἡ ἀγάπη φι-
λάνθρωπος, ἢ μᾶλλον ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἴδιον τὸν
ἑαυτὸν του, ἢ ἐλπίς ὑπομονητικῆ. Ὁ ζῆλος ἐξάπτει, τὸ Πνεῦμα
καταπραῖνει, ἢ ἐλπίδα περιμένει, ἢ ἀγάπη συνδέει καὶ δὲν
ἀφήνει νὰ διασκορπισθῇ τὸ καλὸν τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μέσα μας,
ἔστω καὶ ἂν ἀποτελούμεθα ἀπὸ διηρημένην φύσιν καὶ εἶμεθα
ἐν ἡνωμένον ἀπὸ τρία, καὶ ἐὰν μὲν ὑπάρχη, παραμένει, ἐὰν
δὲ ἔχη μετακινηθῇ σταθεροποιεῖται, ἢ ἐὰν ἔχει φύγει, ἐπανέρ-
χεται, ὅπως τὰ φυτὰ, τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ λυγισθοῦν μὲ βίαν ἀπὸ
τὰ χέρια, ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὴν προηγούμενην των θέσιν
καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὅταν ἀφεθοῦν ἐλεύθερα, καὶ δείχνουν
ἔτσι ποῖα εἶναι ἡ φύσις των, νὰ λυγίζουσι δηλαδὴ μὲ βίαν, ἀλλὰ
νὰ μὴ ἐπιστρέφουσι εἰς τὴν θέσιν των μὲ βίαν. Διότι εἶναι μὲν
πολὺ πρόχειρος εἰς τὴν φύσιν ἡ κακία καὶ ὁ δρόμος ὁ ὁποῖος
ὁδηγεῖ πρὸς τὸ κακὸν πολὺς· εἶναι ρυάκι τὸ ὁποῖον χύνεται
πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ πλαγιά, ἢ καλαμιὰ ἢ ὁποῖα ἀνάβει εὐκολα
ἀπὸ κάποιαν σπῖθα ὅταν φυσᾷ ἄνεμος καὶ γίνεται φλόγα καὶ
καταστρέφεται μαζί μὲ τὸν καρπὸν της. Διότι ἡ φωτιὰ εἶναι
δημιούργημα τῆς ὕλης καὶ καταστρέφει τὴν ὕλην ὅπως ἡ κακία
τοὺς κακοὺς, καὶ ἐξαφανίζεται ὅταν τελειώσῃ ἡ τροφή της. Ἐὰν
δὲ ἀποκτοῦσε κάποιος τὴν συνήθειαν κάποιου καλοῦ καὶ εἶχεν
ἐμποτισθῇ ἀπ' αὐτό, εἶναι δυσκολώτερον νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν
κακίαν ἀπὸ ὅσον θὰ ἦτο ἂν εἶχε γίνῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἀγαθός.
Ἐπειδὴ τὸ κάθε καλὸν ὅταν σταθεροποιηθῇ μὲ τὸν λόγον καὶ
τὸν χρόνον γίνεται φύσις, ὅπως καὶ ἡ ἀγάπη ἢ ὁποῖα ὑπάρχει
μέσα μας καὶ μὲ τὴν ὁποῖαν ἀποδίδομεν λατρείαν εἰς τὴν πραγμα-
τικὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁποῖαν ἔχομεν ἀγαπήσει καὶ ἔχομεν προ-
τάξει εἰς ὁλόκληρον τὴν ζωὴν μας.

ΛΟΓΟΣ ΚΓ'

Ειρηνικὸς γ' εἰς τὴν σύμβασιν, ἣν μετὰ τὴν σύστασιν ἐποιή-
σάμεθα οἱ ὁμόδοξοι.

1. Θερμὸς ὁ ζῆλος, πρᾶον τὸ Πνεῦμα, φιλάνθρωπον ἢ ἀγά-
5 πη, μᾶλλον δ' αὐτοφιλάνθρωπία· μακρόθυμον ἢ ἐλπίς. Ὁ ζῆ-
λος ἀνάπτει, τὸ Πνεῦμα πραΐνει, ἢ ἐλπίς ἀναμένει, ἢ ἀγάπη συν-
δεῖ, καὶ οὐκ ἐᾷ σκεδασθῆναι τὸ ἐν ἡμῖν καλόν, καὶ εἰ σκεδαστῆς
ἔσμεν φύσεως καὶ τριῶν ἐν, ἢ οὔσα μένει, ἢ κινήθεισα καθίστα-
ται, ἢ ἀπελθοῦσα ἐπάνεισι· καθάπερ τῶν φυτῶν ἃ βία χειρὶ με-
10 τασπώμενα, εἴτ' ἀφιέμενα πρὸς ἑαυτὰ πάλιν ἐπανατρέχει καὶ
τὴν πρώτην ἑαυτῶν φύσιν, καὶ δείκνυσι τὸ οἰκείον, βία μὲν ἀπο-
κλινόμενα, οὐ βία δὲ ἀνορθούμενα. Φύσει μὲν γὰρ πρόχειρον ἢ
κακία, καὶ πολὺς ἐπὶ τὸ χεῖρον ὁ δρόμος· ῥοῦς κατὰ πρᾶνοῦς
τρέχων ἢ καλάμη τις πρὸς σπινθῆρα καὶ ἄνεμον ῥαδίως ἔξαπτο-
15 μένη καὶ γινομένη φλόξ, καὶ συνδαπανωμένη τῷ οἰκείῳ γεννή-
ματι. Πῦρ γὰρ ὕλης γέννημα, καὶ δαπανᾷ τὴν ὕλην, ὡς τοὺς κα-
κοὺς ἢ κακία, καὶ τῇ τροφῇ συναπέρχεται. Εἰ δέ τις ἐν ἔξει κα-
λοῦ τινος γένοιτο καὶ ἀπ' αὐτοῦ ποιωθείη, τὸ μεταπεσεῖν ἐργω-
δέστερον, ἢ γενέσθαι ἀπ' ἀρχῆς ἀγαθόν. Ἐπειδὴ καὶ χρόνῳ καὶ
20 λόγῳ βεβαιωθὲν ἅπαν καλόν, φύσις καθίσταται, καθάπερ καὶ ἡ
ἐν ἡμῖν ἀγάπη, μεθ' ἧς λατρεύομεν τῇ ὄντως ἀγάπῃ, καὶ ἣν
ἠγαπήσαμεν, καὶ παντὸς τοῦ βίου προεστησάμεθα.

1. Εἰς τὸν κώδικα ἀντὶ τῆς λέξεως «σύστασιν» τοῦ ἀρχαίου τίτλου
ὑπάρχει ἡ λέξις «στάσιν». Εἰς ἄλλους δὲ ἀντὶ τοῦ ὅρου «ὁμόδοξον» χρη-
σιμοποιεῖται ὁ ὅρος «ὁρθόδοξοι».

ΛΟΓΟΣ ΚΓ΄

Ειρηνικός τρίτος¹.

1. Ὁ ζήλος εἶναι θερμός, τὸ Πνεῦμα πρᾶον, ἡ ἀγάπη φι-
λάνθρωπος, ἢ μᾶλλον ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν ἴδιον τὸν
ἑαυτὸν του, ἢ ἐλπίς ὑπομονητικῆ. Ὁ ζήλος ἐξάπτει, τὸ Πνεῦμα
καταπραΰνει, ἢ ἐλπίδα περιμένει, ἡ ἀγάπη συνδέει καὶ δὲν
ἀφήνει νὰ διασκορπισθῇ τὸ καλὸν τὸ ὁποῖον ὑπάρχει μέσα μας,
ἔστω καὶ ἂν ἀποτελούμεθα ἀπὸ διηρημένην φύσιν καὶ εἴμεθα
ἐν ἡνωμένον ἀπὸ τρία, καὶ ἐὰν μὲν ὑπάρχη, παραμένει, ἐὰν
δὲ ἔχη μετακινήθῃ σταθεροποιεῖται, ἢ ἐὰν ἔχει φύγει, ἐπανέρ-
χεται, ὅπως τὰ φυτὰ, τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ λυγισθοῦν μὲ βίαν ἀπὸ
τὰ χέρια, ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὴν προηγούμενην των θέσιν
καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν των ὅταν ἀφεθοῦν ἐλεύθερα, καὶ δείχνουν
ἔτσι ποῖα εἶναι ἡ φύσις των, νὰ λυγίζουσι δηλαδὴ μὲ βίαν, ἀλλὰ
νὰ μὴ ἐπιστρέφουσι εἰς τὴν θέσιν των μὲ βίαν. Διότι εἶναι μὲν
πολὺ πρόχειρος εἰς τὴν φύσιν ἡ κακία καὶ ὁ δρόμος ὁ ὁποῖος
ὁδηγεῖ πρὸς τὸ κακὸν πολὺς· εἶναι ρυάκι τὸ ὁποῖον χύνεται
πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ πλαγιά, ἢ καλαμιὰ ἢ ὁποῖα ἀνάβει εὐκολα
ἀπὸ κάποιαν σπῖθα ὅταν φυσᾷ ἄνεμος καὶ γίνεται φλόγα καὶ
καταστρέφεται μαζὶ μὲ τὸν καρπὸν της. Διότι ἡ φωτιὰ εἶναι
δημιούργημα τῆς ὕλης καὶ καταστρέφει τὴν ὕλην ὅπως ἡ κακία
τοὺς κακοὺς, καὶ ἐξαφανίζεται ὅταν τελειώσῃ ἡ τροφή της. Ἐὰν
δὲ ἀποκτοῦσε κάποιος τὴν συνήθειαν κάποιου καλοῦ καὶ εἶχεν
ἐμποτισθῇ ἀπ' αὐτό, εἶναι δυσκολώτερον νὰ μεταπέσῃ εἰς τὴν
κακίαν ἀπὸ ὅσον θὰ ἦτο ἂν εἶχε γίνει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἀγαθός.
Ἐπειδὴ τὸ κάθε καλὸν ὅταν σταθεροποιηθῇ μὲ τὸν λόγον καὶ
τὸν χρόνον γίνεται φύσις, ὅπως καὶ ἡ ἀγάπη ἢ ὁποῖα ὑπάρχει
μέσα μας καὶ μὲ τὴν ὁποῖαν ἀποδίδομεν λατρείαν εἰς τὴν πραγμα-
τικὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁποῖαν ἔχομεν ἀγαπήσει καὶ ἔχομεν προ-
τάξει εἰς δλόκληρον τὴν ζωὴν μας.

2. Ποῦ τοίνυν οἱ τὰ ἡμέτερα τηροῦντες ἐπιμελῶς, εὐ τε
 καὶ ὡς ἐτέρως ἔχοντα, οὐχ ἵνα κρίνωσιν, ἀλλ' ἵνα κακίσωσιν,
 οὐδ' ἵνα συνησθῶσιν, ἀλλ' ἵν' ἐφησθῶσι, καὶ τὰ μὲν καλὰ συκο-
 φαντήσωσι, τὰ δὲ φαῦλα ἐκτραγωδήσωσι, καὶ ἀπολογίαν ἔχωσι
 5 τῶν οἰκείων κακῶν, τὰ τῶν πλησίον τραύματα; εἴθε δικαίως
 κρίνοντες! Ἦν γὰρ ἂν τι καὶ χολῆς ὄφελος, κατὰ τὴν παροιμίαν,
 εἰ φόβῳ τῶν ἐχθρῶν ὑπῆρχεν εἶναι ἀσφαλεστέρους· νῦν δὲ μετὰ
 τῆς ἐχθρας καὶ τῆς ἐπισκοτούσης τοῖς λογισμοῖς κακίας, ὑφ' ἧς
 οὐδὲ ὁ φόβος ἔχει τὸ ἀξιοπίστον. Ποῦ τοίνυν οἱ μισοῦντες ἐπί-
 10 σης καὶ θεότητα καὶ ἡμᾶς; Τοῦτο γὰρ ὧν πάσχομεν τὸ μεγαλο-
 πρεπέστατον, ὅτι μετὰ Θεοῦ κινδυνεύομεν. Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ
 τῶν ἰδίων πρᾶοι κριταί, τῶν δὲ ἄλλοτριῶν ἀκριβεῖς ἐξετασταί,
 ἵνα κἀνταῦθα ψεύδωνται τὴν ἀλήθειαν; Ποῦ ποτε ἡμῖν οἱ τὰ
 τραύματα ἔχοντες καὶ τοὺς μώλωπας ὀνειδίζοντάς; Οἱ τὰ προσ-
 15 κόμματα διασύροντες καὶ τὰ πτώματα αὐτοὶ πάσχοντες; Οἱ
 τῷ βορβόρῳ ἐγκαλινδούμενοι, καὶ τοῖς σπίλοις ἡμῶν ἐπενφραι-
 νόμενοι; Οἱ ταῖς δοκοῖς τυφλώττοντες καὶ τὰ κάρφη προσφέρον-
 τες, ἀ μήτε λυπεῖ λίαν ἐγκείμενα, μήτε χαλεπὸν ἀποσκευασθῆ-
 ναι καὶ ἀποφνησθῆναι τῆς ὄψεως;

20 3. Δεῦρο μετάσχετε τῶν ἀπορρήτων τῶν ἡμετέρων· κα-
 λοῦμεν ὑμᾶς εἰς τὸ συνέδριον καὶ μισοῦμενοι· χρώμεθα διαιτη-
 ταῖς τοῖς ἐχθροῖς, (ὧ τῆς ἀθραδείας, ἢ τῆς παρθήσιας!) ἵν'
 ἀπέλθῃτε ἠσχυρμένοι καὶ ἠττημένοι, (τί τούτων παραδοξότε-
 ρον;) μαθόντες ἡμῶν τὴν ὑγίειαν ἐξ ὧν ἠῤῥώσθησαμεν. Οὐ γὰρ
 περὶ θεότητος διηρέχθημεν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐταξίας ἠγωνισάμεθα·

2. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι παρατηροῦν μὲ προοχὴν τὰς ὑποθέσεις μας, ἂν ἔχουν καλῶς ἢ κακῶς, ὄχι διὰ νὰ κρίνουν, ἀλλὰ διὰ νὰ κατηγορήσουν· οὔτε διὰ νὰ χαροῦν μαζί μας ἀλλὰ διὰ νὰ δείξουν τὴν χαιρεκακίαν των καὶ νὰ συκοφαντήσουν μὲν τὰ καλὰ, νὰ τραγικοποιήσουν δὲ τὰ κακὰ, καὶ νὰ χρησιμοποιήσουν ὡς ἀπολογία διὰ τὰ ἰδικὰ των κακὰ τὰ τραύματα τοῦ πλησίον των; Εἶθε νὰ ἔκριναν δίκαια! Διότι θὰ ὑπῆρχε καὶ κάποιος ὄφελος ἀπὸ τὴν πικρόχολον κριτικὴν των, ὅπως λέγει ἡ παροιμία, ἐὰν ὑπῆρχε περίπτωσις νὰ μᾶς κάνη καλυτέρους ὁ φόβος τῶν ἐχθρῶν. Τώρα ὁμως μὲ τὴν ἐχθραν καὶ τὴν σκοτίζουσαν τοὺς λογισμοὺς κακίαν, ἀκόμη καὶ ἡ κατηγορία δὲν ἔχει καμμίαν ἀξιοπιστίαν. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι μισοῦν καὶ ἡμᾶς καὶ τὴν θεότητα; Διότι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ὑποφέρομεν τοῦτο εἶναι τὸ πιὸ μεγαλοπρεπές, τὸ ὅτι δηλαδὴ κινδυνεύομεν μαζί μὲ τὸν Θεόν. Ποῦ νὰ εὐρίσκωνται τάχα μεταξύ μας οἱ ἥπιοι κριταὶ τῶν ἰδικῶν των ἀλλὰ αὐστηροὶ ἐξετασταὶ τῶν ξένων, διὰ νὰ παραποιήσουν καὶ ἐδῶ τὴν ἀλήθειαν; Ποῦ τάχα νὰ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐνῶ ἔχουν οἱ ἴδιοι τραύματα κατηγοροῦν τοὺς μωλωπισμένους; Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι συκοφαντοῦν τὰ ἐμπόδια, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἔχουν ὑποπέσει ἐπανειλημμένως εἰς παράπτωμα; Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι κυλῶνται εἰς τὸν βόρβορον καὶ ὁμως ἐπιχαίρουν διὰ τὰς κηλίδας μας; Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔχουν δοκοὺς εἰς τὰ μάτια καὶ ὁμως κόπτονται διὰ τὰ μικρὰ κομμάτια ξύλου², τὰ ὅποια ἀκόμη καὶ ὅταν ὑπάρχουν εἰς τὸ μάτι δὲν προξενοῦν καμμίαν βλάβην, καὶ τὰ ὅποια εἶναι πολὺ εὐκόλον νὰ τὰ φουσήσῃ καὶ νὰ τὰ ἀπομακρύνῃ κανεὶς;

3. Ἐμπρός, γίνετε μέτοχοι εἰς τὰ μυστήρια τὰ ἰδικὰ μας. Σὺς καλοῦμεν εἰς τὸ συνέδριον, ἔστω καὶ ἂν μᾶς μισήτε. Χρησιμοποιοῦμεν ὡς διαιτητὰς τοὺς ἐχθροὺς (ὦ πόση ἀλαζονεὶα ἢ παρρησία!) διὰ νὰ ἀναχωρήσετε ἐντροπιασμένοι καὶ νικημένοι (τί εἶναι πιὸ παράδοξον ἀπὸ αὐτά;) ἀφοῦ πληροφορηθῆτε ὅτι ἔχομεν ἀνακτήσει τὴν ὑγείαν μας μετὰ ἀπὸ τὴν ἀσθένειάν μας. Διότι δὲν ἤλθαμεν εἰς διένεξιν χάριν τῆς θεότητος, ἀλλὰ ἀγωνι-

οὐδ' ὁποτέραν δεῖ τῶν ἀσεβειῶν ἐλέσθαι μᾶλλον ἠμφισβητήσα-
 μεν, εἴτε τὴν συναιρουῦσαν Θεὸν ἢ τὴν τέμνουσαν, εἴτε τὸ Πνεῦ-
 μα μόνον ἀπὸ τῆς θεϊκῆς οὐσίας, εἴτε καὶ τὸν Υἱὸν πρὸς τῷ
 Πνεύματι, τὴν μίαν μοῖραν, ἢ τὰς δύο τῆς ἀσεβείας. Ταῦτα γάρ,
 5 ὡς ἐν κεφαλαίῳ περιλαβεῖν, τὰ νῦν ἀρξωσθήματα· ἐπειδὴ ἀνα-
 βάσεις ἐν τῇ καρδίᾳ τίθενται, οὐχ ὁμολογίας ἀλλ' ἀρνήσεως·
 οὐδὲ θεολογίας ἀλλὰ βλασφημίας. * Ἄλλος γὰρ ἄλλον φιλοτιμό-
 τερος ἐν τῷ πλούτῳ τῆς ἀσεβείας, ὥσπερ δεδοικότες οὐ τὸ ἀσε-
 βεῖν ἀλλὰ τὸ μέτρια καὶ ἐτέρων φιλανθρωπότερα.

10 4. * Ἡμεῖς δ' οὐχ οὕτως. * Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν θεότητος συμφρο-
 νοῦμέν τε καὶ συμβαίνομεν, οὐχ ἤττον ἢ πρὸς ἑαυτὴν ἢ θεότης,
 εἰ μὴ μέγα τοῦτο εἰπεῖν, καὶ γεγόναμεν χεῖλος ἐν καὶ φωνὴ μία,
 ἐναντίως, ἢ οἱ τὸν πύργον οἰκοδομοῦντες τὸ πρότερον. Οἱ μὲν
 γὰρ ἐπὶ κακῶ συνεφρόνον· ἡμῖν δὲ ἐπὶ παντὶ βελτίστῳ τὰ τῆς
 15 ὁμολογίας, ἴν' ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζωμεν τὸν Πατέ-
 ρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοῦτο λέγεται περὶ
 ἡμῶν, ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστίν, ὁ τοὺς ἐνοῦντας αὐτὸν
 ἐνών, καὶ δοξάζων τοὺς δοξάζοντας· καὶ μὴ λέγεται μόνον, ἀλλὰ
 καὶ πιστεύεται. * Ἄλλα δέ ἐστιν ὑπὲρ ὧν διηρέχθημεν· κακῶς μὲν
 20 καὶ περὶ τούτων, οὐ γὰρ ἀρνήσομαι (ἐχρῆν γὰρ μηδεμίαν διδό-
 ναι τῷ πονηρῷ πάροδον ἢ λαβὴν, μηδὲ ταῖς πονηραῖς γλώσσαις
 ἐλευθερίαν), πλὴν οὐ τοσοῦτον ὅσον δοκεῖ τοῖς τὰ ἡμέτερα δια-
 βάλλουσιν· Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει τι καὶ ἁμαρτάνειν, ὄντας ἀνθρώπους,
 τοῦτό ἐστιν ὃ ἐπταίσαμεν, ἴλαν φιλοποίμενες γεγόναμεν, καὶ οὐκ

3. Ὁ Γρηγόριος ἀναφέρεται εἰς ὅλας τὰς πνευματομαχικὰς καὶ ἀρειανιζούσας αἱρέσεις τῆς ἐποχῆς του, τὰς ὁποίας συγκεφαλαιώνει εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι υποβιβάζουν τὸ Πνεῦμα, καὶ εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι μαζὶ μὲ τὸ Πνεῦμα υποβιβάζουν καὶ τὸν Υἱόν.

σθήκαμε διὰ τὴν καλὴν τάξιν. Οὐτε ἐφιλονικήσαμεν διὰ τὸ ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ προτιμήσωμεν τὴν μίαν ἀπὸ τὰς δύο ἀσεβείας, εἴτε ἐκείνην ἣ ὁποία συναίρει τὸν Θεόν, εἴτε ἐκείνην ἣ ὁποία διαχωρίζει εἴτε μόνον τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὴν θείαν οὐσίαν, εἴτε καὶ τὸν Υἱὸν μαζί με τὸ Πνεῦμα³, τὸ ἓνα τμήμα δηλαδή ἢ καὶ τὰ δύο τμήματα τῆς ἀσεβείας. Διότι αὐτὲς εἶναι, διὰ νὰ τὰς ἀναφέρω συνοπτικά, αἱ σημεριναὶ ἀσθένειαι, ἐπειδὴ θέτουν εἰς τὴν καρδίαν τὰς βάσεις τῆς ἀρνήσεως καὶ ὄχι τῆς πίστεως, τῆς βλασφημίας καὶ ὄχι τῆς θεολογίας. Διότι ὁ ἓνας εἶναι πιὸ φιλόδοξος ἀπὸ τὸν ἄλλον ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς ἀσεβείας, ὡσὰν νὰ φοβοῦνται ὄχι τὸ νὰ ἀσεβοῦν, ἀλλὰ τὸ νὰ φαίνωνται ἡπιώτεροι καὶ πιὸ φιλόανθρωποι ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

4. Ἡμεῖς δὲ δὲν εἴμεθα ἔτσι. Ἀλλὰ ὡς πρὸς μὲν τὴν θεότητα ἔχομεν τὸ ἴδιον φρόνημα καὶ βαδίζομεν μαζί ὄχι ὀλιγώτερον ἀπὸ ὅσον ἢ ἴδια ἢ θεότης πρὸς τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἐὰν δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ τὸ εἶπη κανεὶς ἔτσι, καὶ ἔχομεν γίνεαι ἐν χεῖλος καὶ μία φωνή, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι οἰκοδομοῦσαν κάποτε τὸν πύργον⁴. Διότι οἱ ἄλλοι μὲν εἶχαν τὸ ἴδιο φρόνημα διὰ τὸ κακόν, εἰς ἡμᾶς δὲ θεωρεῖται ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλα ἢ ὁμόνοια, διὰ νὰ δοξάζωμεν μετ' ἓνα φρόνημα καὶ ἓνα στόμα τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ νὰ λέγεται δι' ἡμᾶς ὅτι εἶναι πράγματι μέσα μας⁵ ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ἐνώνει ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸν θεωροῦν ἓνα καὶ δοξάζει ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸν δοξάζουν. Καὶ νὰ μὴ λέγεται μόνον, ἀλλὰ καὶ νὰ γίνεαι πιστευτάν. Ἄλλα δὲ εἶναι ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα ἔχομεν ἔλθει εἰς διένεξιν. Κακῶς, βεβαίως καὶ δι' αὐτά, δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῶ (διότι θὰ ἔπρεπε νὰ μὴ δώσωμεν καμμίαν εὐκαιρίαν ἢ λαθὴν εἰς τὸν πονηρὸν, οὔτε ἐλευθερίαν εἰς τὰς πονηρὰς γλώσσας), ἀλλὰ ὄχι τόσο κακῶς ὅσον νομίζουν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι μᾶς κατηγοροῦν. Διότι θὰ ἔπρεπε νὰ σφάλωμεν ὡς πρὸς κάτι ἐφ' ὅσον εἴμεθα ἄνθρωποι, καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ παράπτωμά μας, τὸ ὅτι ἔχομεν ἀγαπήσει πάρα πολὺ τοὺς ποι-

4. Βλέπε τὴν διήγησιν περὶ τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ εἰς Γένεσιν 11, 1-9.

5. Α' Κορ. 14, 25.

ἔχομεν εὐρεῖν ἀγαθῶν δύο τὸ αἰρετώτερον, ἕως συνέθημεν ἀμφοτέρω ἐπίσης θαυμάζειν. Τοῦτο ἡμῶν τὸ ἔγκλημα· περὶ τούτῳ ἡμᾶς ὁ βουλόμενος εὐθυνέτω ἢ ἀφιέτω· τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἡ ἀσφάλεια· ὑπὲρ δὲ τοῦτο οὐδέν, οὐδ' ἂν σφόδρα βούλησθε.

5 «Μυῖαι σαπρωῦσιν ἔλαιον», φησὶν ὁ εἰπών, ἐννεκρούμεναί τε καὶ ἐνσηπόμεναί· τὰ δὲ καλὰ ὁ φθόνος βουλήσεται μὲν, οὐ δυνήσεται δέ. «Πάντων γὰρ ἰσχυρότατον», ὡς τῷ Ἔσδρα κάμοι δοκεῖ, «ἡ ἀλήθεια».

5. Τὰ μὲν οὖν ἡμέτερα ἡμεῖς ἐν ἡμῖν αὐτοῖς καὶ διαλελύ-
 10 μεθα καὶ διαλυσόμεθα. Οὐ γὰρ οἶόν τε παῖδας πατράσι δικάσαι κακῶς, καὶ ἅμα τῆς κοινῆς Τριάδος μεσιτευούσης, ὑπὲρ ἧς πολεμούμεθα, καὶ δι' ἣν οὐ πολεμήσομεν. Ἐγὼ τῆς εἰρήνης ἐγγυητής, ὁ μικρὸς τοῦ τοσοῦτου πράγματος, ἐπειδὴ ταπεινοῖς δίδωσι χάριν ὁ Κύριος, ταπεινοὶ δ' ὑψηλοὺς ἕως γῆς. Ὑμῖν δὲ τί
 15 τοῦτο τοῖς κοινοῖς ἡμῶν διαλλακταῖς; διαλλακταὶ γὰρ ἔστε, καὶ ἀκουσίως τοῦτο χαρῶζεσθε. Οὐ γὰρ ὑμεῖς εὐσεβεῖς, εἰ κακοὶ περὶ τι μικρὸν ἢ μεῖζον ἡμεῖς· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπαινετοὶ τῆς κακίας, εἴπερ τι πταίομεν, ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ἤττον ἀσεβεῖς, κὰν ἡμεῖς ἁμαρτάνωμεν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ καὶ πταιόντων ἔστε
 20 βαρύτεροι. Καὶ ἴν' εἰδῆτε τὰ πάντα συμφρονοῦντας ἡμᾶς, καὶ διὰ τούτων ὅτι καὶ ἀεὶ συμφρονήσομεν μάθητε πέπεικε μὲν, ὡς οἶμαι, καὶ τὸ ὀρώμενον, πατὴρ εὐγνώμων καὶ παῖς εὐπειθήης ἀλλήλοις συγκαθεζόμενοι καὶ συμπρέποντες· καὶ εἴ τι ζώπυρον ἐν ὑμῖν ὑπῆρχεν εὐνοίας τε καὶ συμπνοίας, τοῦτο ἀνάφαντες, πει-

6. Ἐκκλ. 10, 1.

7. Α' Ἔσδρα 4, 25.

8. Ἰακ. 4, 6.

μένας και δὲν ἤμποροῦμεν νὰ εὐρωμεν ποῖον ἀπὸ τὰ δύο ἀγαθὰ εἶναι προτιμότερον, και ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον νὰ τὰ θαυμάζωμεν και τὰ δύο. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἔγκλημά μας. Ἐπάνω εἰς αὐτὰ ἄς κρίνη τὴν ἐνοχὴν ἢ τὴν ἀθωότητά μας ὁποῖος θέλει. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν βεβαιότητα τῶν αἰρετικῶν. Πέραν ἀπ' αὐτὸ ὅμως δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο, ὅσο και ἂν τὸ θέλετε. «Αἱ μυῖαι αἱ ὁποῖαι πνίγονται και σαπίζουν μέσα, κάνουν νὰ βρωμίση τὸ ἔλαιον», λέγει κάποιος⁶, ὁ δὲ φθόνος θὰ θελήσῃ μὲν τὰ καλά, ἀλλὰ δὲν θὰ ἠμπορέσῃ. Διότι «πιὸ ἰσχυρὴ ἀπὸ ὄλα», ὅπως πιστεύει ὁ Ἐσδρας και ὅπως πιστεύω και ἐγὼ, «εἶναι ἡ ἀλήθεια»⁷.

5. Τὴν ἐσωτερικὴν μας λοιπὸν διαμάχην τὴν ἔχομεν ἤδη παύσει μεταξύ μας και θὰ τὴν παύσωμεν. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν οἱ παῖδες νὰ καταδικάσουν τοὺς γονεῖς, ὅταν μεσιτεύῃ ἡ Τριάς, χάριν τῆς ὁποίας ὑφιστάμεθα τὰς ἐπιθέσεις, και ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας δὲν ἐπιτιθέμεθα και ἡμεῖς. Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἐγγυητὴς τῆς εἰρήνης· ἐγὼ ὁ μικρὸς ἐνὸς τόσοῦ μεγάλου πράγματος, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς δίδει χάριν εἰς τοὺς ταπεινοὺς⁸ και ταπεινώνει μέχρι τὴν γῆν τοὺς ὑψηλοὺς⁹. Διὰ σᾶς δέ, τοὺς κοινούς μας συμφιλιωτάς, τί σημαίνει αὐτό; Διότι εἴσθε συμφιλιωταὶ και ἔστω και παρὰ τὴν θέλησίν σας τὸ θεωρεῖτε τοῦτο ὡς ὑπὲρ ἡμῶν. Διότι δὲν εἴσθε εὐσεβεῖς, ἐὰν εἴσθε κακοὶ ὡς πρὸς κάτι μικρὸν ἢ μεγαλύτερον ἀπὸ ὅ,τι ἡμεῖς. Ἀλλὰ ἡμεῖς μὲν δὲν πρέπει νὰ ἐπαινεθῶμεν διὰ τὴν κακίαν, ἐὰν πταίωμεν ὡς πρὸς κάτι, σεῖς δὲ δὲν θὰ εἴσθε ὀλιγώτερον ἀσεβεῖς, ἔστω και ἂν ἡμεῖς ἀμαρτάνωμεν, ἐὰν δὲν εἴσθε περισσότερο ἀσθηροὶ ὅσον περισσότερο πταίωμεν ἡμεῖς. Και διὰ νὰ γνωρίζετε ὅτι ἔχομεν τὸ ἴδιον φρόνημα κατὰ πάντα, και νὰ μάθετε ἀπὸ αὐτὰ ὅτι θὰ ἐξακολουθήσωμεν νὰ τὸ ἔχομεν πάντα, σᾶς ἔχει πείσει, ὅπως νομίζω, και ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπετε, ὁ εὐγνώμων δηλαδὴ πατήρ και ὁ ὑπάκουος υἱὸς νὰ κάθωνται, ὅπως ἀρμόζει, ὁ ἓνας κοντὰ εἰς τὸν ἄλλον. Και ἐὰν ὑπῆρχεν εἰς σᾶς κάποια σπῖθα εὐμενείας και ὁμοιοῖας, ἀνάφετέ την,

θέτω δὲ καὶ ὁ λόγος. Τοῦτο μὲν οὖν ἀκηκόατε, καὶ τὸ θαῦμα ἐνη-
 χον ἔτι ταῖς ἐμαῖς ἀκοαῖς· καὶ οἶδ' ὅτι μείζον ἐν ὑμῖν τοῦ εἰς τὸν
 ἄερα χεθέντος, τὸ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀποκειμένον· ἡμῶν δὲ ἀκούσε-
 σθε πάλιν, εἰ πάλιν ποθεῖτε, καὶ εἰ μὴ τῷ πρὸς ἀπόδειξιν ἱκανὰ
 5 τὰ δημοσιευθέντα πολλάκις, καὶ οἱ πειρασμοί, καὶ οἱ λιθασμοί,
 οὓς τε ἤδη πεπόνθαμεν, καὶ οἷς ἡντρεπίσμεθα, οὐ τὸ παθεῖν ζη-
 μίαν τὸ δὲ μὴ παθεῖν κρίνοντες· καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅσω τῶν
 ὑπὲρ Χριστοῦ κινδύνων γεγεύσμεθα, ὧν καὶ καρπὸν ἄριστον
 ἠνεγκάμεθα, τὴν τοῦ λαοῦ τοῦδε συναύξησιν.

10 6. Τί οὖν βούλεσθε; Πέπεισθε τοῦτο, καὶ οὐδὲν δεῖ πρα-
 γμάτων ἡμῖν, οὐδὲ θεολογίας δευτέρας, καὶ φείδεσθε τῆς ἐμῆς
 ἀσθενείας, ὑφ' ἧς ὑμῖν καὶ ταῦτα μόλις φθέγγομαι; Ἡ δεῖ,
 καθάπερ ταῖς βαρελαῖς τῶν ἀκοῶν, πολλάκις τὸν αὐτὸν ἐνηχεῖν
 λόγον, ἵνα τῷ ἐπιμόνῳ γοῦν τῆς φωνῆς, εἰς ὧτα λαλήσωμεν
 15 ἀκουόντων; Δοκεῖτέ μοι τὸν λόγον προκαλεῖσθαι διὰ τῆς ἡσυ-
 χίας. Καὶ γὰρ τὴν σιωπὴν συγκατάθεσιν εἶναι διδάσκει καὶ ἡ
 παροιμία. Οὐκοῦν δέξασθε λόγον ἀμφοτέρων, ἐκ μιᾶς ψυχῆς καὶ
 ἑνὸς στόματος. Ἄχθομαι δέ, ὅτι μὴ ἐπὶ τι ὄρος τῶν ὑψηλῶν
 ἀνελθῶν, μηδὲ φωνὴν λαβῶν τῆς ἐπιθυμίας ἀξίαν, πᾶσιν ἁπο-
 20 τοῖς φρονοῦσι κακῶς ταῦτα φθέγγομαι, ὡς περ ἐν κοινῷ
 θεάτρῳ τῇ οἰκουμένῃ· «Υἱοὶ ἀνθρώπων ἕως ποτε βαρυνκάρδιοι;
 Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, καὶ ζητεῖτε ψεῦδος», οὐ μίαν οὐδ'
 ἀπλήν θεότητος φύσιν εἰσάγοντες, ἀλλ' ἦτοι τρεῖς ἀπεξενωμέ-
 νας ἀλλήλων καὶ διεσπασμένας, οὐ θαυμαστόν δὲ εἰπεῖν, καὶ μα-
 25 χομένας ὑπερβολαῖς καὶ ἑλληλέφουσιν· ἢ μίαν μὲν, μικροπρεπῆ δὲ

και ὡς σᾶς βοηθήσῃ νὰ πεισθῆτε και ὁ λόγος. Αὐτὸ μὲν λοιπὸν τὸ ἔχετε ἀκούσει και τὸ θαῦμα ἀντηχεῖ ἀκόμη εἰς τὰ αὐτιά μου. Καὶ γνωρίζω ὅτι διὰ σᾶς εἶναι μεγαλύτερον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει ἐναποτεθεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει διαχυθῆ εἰς τὸν ἀέρα. Ἡμᾶς δὲ θὰ μᾶς ἀκούσετε πάλιν, ἐὰν τὸ θέλετε, και ἐὰν δὲν εἶναι ἀρκετὰ πρὸς ἀπόδειξιν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουν γίνεи γνωστὰ πολλὰς φορὰς, και οἱ λιθοβολισμοί, τοὺς ὁποῖους ἔχομεν ἤδη ὑποστῆ και ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἔχομεν μάθει νὰ θεωροῦμεν ὡς ζημίαν ὄχι τὸ νὰ πάθωμεν, ἀλλὰ τὸ νὰ μὴ πάθωμεν. Καὶ τοῦτο τόσον περισσότερον ὅσον ἔχομεν δοκιμάσει τοὺς ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ κινδύνους ἀπὸ τοὺς ὁποῖους και ἔχομεν φέρει ἄριστον καρπὸν, τὴν αὔξησιν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ μαζί με μᾶς.

6. Τί θέλετε λοιπὸν; Ἔχετε πεισθῆ ἀπ' αὐτὸ και δὲν χρειάζονται πλέον πράγματα οὔτε δευτέρα θεολογία, και δὲν θέλετε νὰ με κουράζετε περισσότερον ἐξ αἰτίας τῆς ἀσθενείας μου, λόγῳ τῆς ὁποίας μόλις και μετὰ βίας ἠμπορῶ νὰ σᾶς ὁμιλῶ; Ἡ μήπως θὰ πρέπει, ὅπως συμβαίνει με τοὺς βαρηκόους, νὰ φωνάξω πολλὰς φορὰς τὸν ἴδιον λόγον, διὰ νὰ φθάσῃ ὁ λόγος μου εἰς τὰ αὐτιά και νὰ ἀκουσθῆ λόγῳ τῆς ἐπιμονῆς μου; Μοῦ φαίνεται ὅτι με τὴν σιωπὴν σας με προκαλεῖτε νὰ ὁμιλήσω. Διότι και ἡ παροιμία διδάσκει ὅτι ἡ σιωπὴ εἶναι συγκατάθεσις. Λοιπὸν δεχθῆτε λόγον και ἀπὸ τὰ δύο, ἀπὸ μίαν ψυχὴν και ἀπὸ ἕνα στόμα. Στενοχωροῦμαι δὲ μήπως, ἐπειδὴ δὲν ἀνέβηκα σὲ κάποιον ὑψηλὸ βουνὸ και οὔτε ἔχω λάβει φωνὴν ἀνταξίαν τῆς ἐπιθυμίας μου, τὰ λέγω αὐτὰ εἰς ὄλους ἐκεῖνους οἱ ὁποῖοι φρονοῦν κακῶς μαζί, ὡς ἂν σὲ κάποιον κοινὸν θέατρον, εἰς τὴν οἰκουμένην. «Υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, μέχρι πότε θὰ εἰσθε ἀναίσθητοι τὴν καρδίαν; Διατί ἀγαπᾶτε τὴν ματαιότητα και ζητεῖτε τὸ ψεῦδος»¹⁰, διδάσκοντες, ὄχι μίαν και ἀπλήν φύσιν τῆς θεότητος, ἀλλὰ τρεῖς αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀποξενωμέναι μεταξὺ των και διεσπασμέναι — δὲν εἶναι δὲ παράδοξον νὰ τὸ εἶπη κανεὶς — και αἱ ὁποῖαι μάχονται με ὑπερβολὰς ἢ ἐλλείψεις, ἢ μίαν μὲν ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπον μικροπρεπῆ και στενὴν, ἢ ὁποῖα

τινα καὶ στενήν, οὐκ ἔχουσαν τὸ μεγάλων εἶναι ἀρχήν, ὥσπερ οὐ δυνηθεῖσαν, ἢ οὐ θελήσασαν· καὶ τοῦτο διχῶς, ἢ διὰ φόβον, ἢ διὰ φόβον· τὸ μὲν, ἵνα μὴ τι ὁμότιμον συνεισάγῃται, τὸ δέ, ἵνα μὴ ἐχθρὸν καὶ μαχόμενον; Καίτοι ὄσω τιμιώτερον Θεὸς κτισμάτων, τοσοῦτω μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτία, θεότητος εἶναι ἀρχήν ἢ κτισμάτων· καὶ διὰ θεότητος μέσης ἔλθειν ἐπὶ τὰ κτίσματα, ἢ τοῦναντίον, τούτων ἕνεκεν ὑποστῆναι θεότητα, ὃ δοκεῖ τοῖς λίαν ἐξεταστικοῖς τε καὶ μετεώροις.

7. Εἰ μὲν γὰρ ἐμέλλομεν, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν ἀξίαν ὁμο-
 10 λογοῦντες, ἢ ἀναρχα ταῦτα εἰσάγειν ἢ εἰς ἑτέραν ἀρχὴν ἀνάγειν, δέος ἂν ἦν ὄντως μὴ ἀτιμασθῆ Θεός, ἢ κινδυνεύσῃ παρ' ἡμῶν τὸ ἀντίθεον. Εἰ δὲ ὄσον ἂν ἐξαίρησ τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὑπὲρ τὸν Πατέρα θήσεις, οὐδὲ τῆς αἰτίας ἀποξενώσεις, ἀλλ' ἐκεῖσε ἀνάγεις τὸ καλὸν γέννημα καὶ τὴν θαυμασίαν πρόοδον·
 15 προσερχήσομαί σε ὄλιγον, φιλαγέννητε σὺ καὶ φιλάναρχε, πότερον Θεὸν ἀτιμάζει μᾶλλον ὃ τοιούτων τιθεὶς ἀρχήν, οἷων αὐτὸς εἰσάγεις, ἢ ὃ μὴ τοιούτων ἀλλ' ὁμοίων τὴν φύσιν καὶ ὁμοδόξων, καὶ οἷων ὃ ἡμέτερος βούλεται λόγος; Ἄλλὰ σοὶ μὲν εἰς τιμὴν μέγα καὶ μέγιστον ὃ σὸς νόος, καὶ τοσοῦτω μᾶλλον, ὄσωπερ ἂν
 20 τὰ πάντα πατρῶζῃ, καὶ χαρακτήρῃ ἢ γνήσιος τοῦ γεννήσαντος, καὶ οὐκ ἂν δέξαιο μυρίων ἀνδραπόδων εἶναι μᾶλλον δεσπότης ἢ ἑνὸς γεννήτωρ παιδός· τῷ Θεῷ δὲ ἄλλο τι μεῖζον ἢ Υἱοῦ τυγχάνειν Πατέρα, ὃ προσθήκη δόξης ἐστίν, οὐχ ὑφαίρεσις, ὡς δὲ καὶ προβολέα Πνεύματος; Ἡ ἀγνοεῖς, ὅτι σὺ μὲν κτισμάτων

δὲν ἔχει τὸ προσὸν νὰ εἶναι ἀρχὴ τῶν μεγάλων, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἡμπορέσει, ἢ ἐπειδὴ δὲν εἶχε θελήσει· καὶ αὐτὸ διὰ δύο λόγους, ἢ ἀπὸ φθόνου, ἢ ἀπὸ φόβου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον διὰ νὰ μὴ εἰσάγεται κάτι τὸ ὁμότιμον, τὸ δὲ ἄλλο διὰ νὰ μὴ τῆν ἔχουν ἐχθρὸν καὶ ἀντίπαλον; Ἐάν καί, ὅσον πιὸ ἀνώτερος εἶναι ὁ Θεὸς ἀπὸ τὰ κτίσματα, τόσον πιὸ μεγαλοπρεπὲς εἶναι διὰ τὴν πρώτην αἰτίαν τὸ νὰ εἶναι ἀρχὴ θεότητος καὶ ὄχι κτισμάτων, καὶ νὰ φθάσῃ κανεὶς διὰ μέσου τῆς θεότητος εἰς τὰ κτίσματα παρὰ νὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετον, νὰ ἀνεχθῆ δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τούτων τὴν θεότητα, ὅπως νομίζουν ἐκεῖνοι οἱ σχολαστικοὶ καὶ φαντασιοκόποι.

7. Διότι, ἐάν μὲν ἐπρόκειτο, μὲ τὸ νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἢ νὰ τὰ θεωρήσωμεν ὡς ἀναρχα ἢ νὰ τὰ ἀναγάγωμεν εἰς ἄλλην ἀρχὴν, θὰ ὑπῆρχε πραγματικὰ ὁ φόβος μήπως ἀτιμασθῆ ὁ Θεός, ἢ μήπως κινδυνεύσῃ ἀπὸ ἡμᾶς ἡ ἰσότης τοῦ Θεοῦ. Ἐάν δέ, ὅσον καὶ ἂν ἐξυψώσεις τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα, δὲν πρόκειται νὰ τὰ τοποθετήσῃς πάνω ἀπὸ τὸν Θεόν, οὔτε νὰ τὰ ἀποξενώσῃς ἀπὸ τὴν αἰτίαν των, ἀλλὰ ἀνάγεις τὴν ἀρχὴν τοῦ καλοῦ γεννήματος καὶ τὴν θαυμασίαν ἀξίαν ἀπὸ ἐκεῖ, θὰ σὲ ἐρωτήσω ἀκόμη κάτι, φίλε τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ ἀνάρχου· ποῖον ἐκ τῶν δύο συμβαίνει; Ἀτιμάζει μᾶλλον τὸν Θεὸν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θέτει ἀρχὴν εἰς ἀγέννητα καὶ ἀναρχα, ὅπως τὰ εἰσάγεις ἐσύ, ἢ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θέτει ἀρχὴν ὄχι εἰς τέτοια, ἀλλὰ εἰς ὅμοια κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἰσότητα καὶ ὅπως τὰ θέλει ὁ λόγος μας; Ἀλλὰ δι' ἐσὲ μὲν ὡς πρὸς τὴν τιμὴν εἶναι κάτι μέγα, καὶ μάλιστα τὸ πιὸ μεγάλο, ὁ υἱὸς σου, καὶ μάλιστα τόσον περισσότερο, ὅσον περισσότερο ὁμοιάζει πρὸς τὸν πατέρα καὶ εἶναι πιστὴ εἰκὼν τοῦ γεννήτορος, καὶ δὲν θὰ ἐπρόκειτο νὰ δεχθῆς νὰ εἶσαι κύριος ἀναριθμήτων δούλων παρὰ νὰ εἶσαι πατὴρ ἑνὸς καὶ μόνου υἱοῦ· διὰ τὸν Θεόν δὲ νομίζεις ὅτι ὑπάρχει κάτι μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι Πατὴρ Υἱοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖον τοῦ προσθέτει δόξαν καὶ δὲν τοῦ ἀφαιρεῖ, καὶ ἐκπορευτῆς τοῦ Πνεύματος; Ἡ ἀγνο-

τιθεις ἀρχήν, λέγω δὴ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὔτε τὴν ἀρχὴν τιμῆς, καὶ ἀτιμάζεις τὰ ἐξ αὐτῆς; Τὴν μὲν ὅτι μικρῶν εἰσάγεις ἀρχὴν καὶ ἀναξίων θεότητος· τὰ δὲ ὅτι μικρὰ καὶ μὴ κτίσματα μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων κτισμάτων ποιεῖς ἀτιμότερα· εἴ γε 5 τούτων ἕνεκεν ὑπέστη, καὶ ποτὲ ὡσπερ ὄργανα τεχνίτη πρὸ τῶν τεχνιτῶν πρότερον οὐκ ὄντα, οὐδ' ἂν ἄλλως γενόμενα, εἰ μὴ τι κτίσαι δι' αὐτῶν ἐβουλήθη Θεός, ὡς οὐκ ἀρκοῦντος τοῦ βούλεσθαι. Πᾶν γὰρ ὃ τινος ἕνεκεν, ἀτιμότερον ἐκείνου δι' ὃ γεγένηται.

10 8. Ἐγὼ δὲ θεότητος ἀρχὴν εἰσάγων ἄχρονον καὶ ἀχώριστον καὶ ἀόριστον, τὴν τε ἀρχὴν τιμῶ, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐπίσης· τὴν μὲν ὅτι τοιούτων ἀρχή· τὰ δὲ ὅτι οὕτως καὶ τοιαῦτα καὶ ἐκ τοιούτου, μήτε τῷ ποτέ, μήτε τῇ φύσει, μήτε τῷ σεπτῷ διεργόμενα· ἐν ὄντα διηρημένως καὶ διαιρούμενα συνημμένως, εἰ 15 καὶ παράδοξον τοῦτο εἰπεῖν· οὐχ ἦττον ἐπαινετὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως, ἢ καθ' ἑαυτὸ ἕκαστον νοούμενόν τε καὶ λαμβανόμενον. Τριάδα τελείαν ἐκ τελείων τριῶν, μονάδος μὲν κινήσεως διὰ τὸ πλούσιον, δυάδος δὲ ὑπερβαθείσης (ὑπὲρ γὰρ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος ἐξ ὧν τὰ σώματα), Τριάδος δὲ ὀρισθείσης διὰ 20 τὸ τέλειον (πρώτη γὰρ ὑπερβαίνει δυάδος σύνθεσιν), ἵνα μήτε στενὴ μένη ἢ θεότης, μήτε εἰς ἀπειρον χέηται. Τὸ μὲν γὰρ ἀφιλότημον, τὸ δὲ ἄτακτον· καὶ τὸ μὲν ἰουδαϊκὸν παντελῶς, τὸ δὲ ἑλληνικὸν καὶ πολύθεον.

εἰς ὅτι, σὺ μὲν, μὲ τὸ νὰ θέτῃς ἀρχὴν κτισμάτων εἰς τὸν ὕδον καὶ τὸ Πνεῦμα, οὔτε τὴν ἀρχὴν τιμῆς, καὶ ἀτιμάζεις καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπ' αὐτὴν; Τὴν μὲν ἀρχὴν ἐπειδὴ τὴν θεωρεῖς ἀρχὴν μικρῶν καὶ ἀναξίων διὰ τὴν θεότητα, ἐκεῖνα δὲ ἐπειδὴ τὰ θεωρεῖς μικρὰ καὶ ὄχι μόνον κτίσματα, ἀλλὰ τὰ κἀνεις καὶ κτίσματα πῶς εὐτελεῖ ἀπὸ ὅλα τὰ κτίσματα, ἐὰν βεβαίως ἦλθαν εἰς ὑπαρξίν ἐξ αἰτίας τούτων καὶ ἀποτελοῦν κατὰ κάποιον τρόπον τὰ ὄργανα τοῦ τεχνίτου τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχουν προτοῦ ἀρχίσῃ νὰ δημιουργῇ, οὔτε ἐξ ἄλλου θὰ εἶχαν κανένα ἄλλον λόγον ὑπάρξεως, ἐὰν δὲν ἤθελεν ὁ Θεὸς νὰ δημιουργήσῃ κάτι μὲ αὐτά, ὡσὰν νὰ μὴ ἦτο ἀρκετὴ ἡ βούλησίς του. Διότι κάθε τι τὸ ὁποῖον ὑπάρχει χάριν κάποιου ἄλλου εἶναι κατώτερον ἀπὸ ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον ἔχει δημιουργηθῆ.

8. Ἐγὼ δέ, εἰσάγων τὴν ἄχρονον καὶ ἀχώριστον καὶ χωρὶς περιορισμοῦ ἀρχὴν τῆς θεότητος, τιμῶ καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀρχὴν. Τὴν μὲν ἀρχὴν ἐπειδὴ εἶναι ἀρχὴ τέτοιων πραγμάτων, τὸ δὲ ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι εἶναι ἔτσι καὶ τέτοια καὶ ἀπὸ τέτοιαν πηγῆν, καὶ δὲν ἔχουν καμμίαν διαφορὰν ἀπὸ αὐτὴν μήτε ὡς πρὸς τὸν χρόνον, μήτε ὡς πρὸς τὴν φύσιν, μήτε ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸν, ἐφ' ὅσον παραμένουν ἕν, ἐνῶ εἶναι διηρημένα καὶ ἐφ' ὅσον διαιροῦνται, ἐνῶ παραμένουν ἡνωμένα, ἔστω καὶ ἂν εἶναι παράδοξον νὰ τὸ εἴπη κανεὶς. Ὅχι ὀλιγώτερον δὲ εἶναι ἀξιόπαινα διὰ τὴν μεταξύ των σχέσιν παρὰ ὅταν ἐκλαμβάνεται καὶ θεωρεῖται τὸ καθένα ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸν του. Τελείαν Τριάδα ἀπὸ τρία τέλεια, ἐπειδὴ ηὔξηθη ἡ μονὰς διὰ νὰ γίνῃ πλουσιωτέρα, ἡ δυὰς δὲ ὑπεσκελίσθη (διότι εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀποτελοῦνται τὰ σώματα), ὠρίσθη δὲ ἡ Τριάς λόγω τῆς τελειότητός της (διότι πρώτη αὐτὴ ξεπερνᾷ τὴν σύνθεσιν τῆς δυάδος), διὰ νὰ μὴ μένη στενὴ ἢ θεότης, οὔτε νὰ διαχέεται εἰς τὸ ἄπειρον. Διότι τὸ μὲν πρῶτον εἶναι ἀνάξιον τιμῆς, τὸ δὲ δεύτερον χωρὶς τάξιν. Καὶ τὸ μὲν ἕν εἶναι καθαρὰ ἰουδαϊκόν, τὸ δὲ ἄλλο ἐλληνικόν καὶ πολύθεον.

9. Σκοπῶ δὲ κᾱκεῖνο, καὶ ἴσως οὐκ ἀπαιδεῡτως οὐδὲ ἀμα-
 θῶς ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπεσκεμμένως, ὅτι σοὶ μὲν κίνδυνος οὐδὲ εἰς
 γεννητὸν εἰσάγοντι τὸν Υἱόν. Οὐ γὰρ μὴ πάθῃ τι γεννῶν ὁ ἀγέν-
 νητος τῶν σωματικῶν τε καὶ ὑλικῶν, ὅτι μηδὲ σῶμα, καὶ τοῦτο
 5 αἰ κοινὰ περὶ Θεοῦ παραχωροῦσιν ὑπολήψεις. Ὡστε τί φοβού-
 μεθα φόβον οὐ μὴ ἔστι φόβος, καὶ ἀσεβοῦμεν διακενη̄ς, ὃ δὴ
 λέγεται; Ἐμοὶ δὲ κίνδυνος ζημιωθῆναι θεότητα, εἰ τὸ κτίσμα
 παραδεχοίμην. Οὐ γὰρ Θεὸς τὸ κτιζόμενον, οὐδὲ δεσποτικὸν
 τὸ ὁμόδουλον, κἂν τὰ πρῶτα φέρηται δουλείας καὶ κτίσεως, καὶ
 10 τοῦτο μόνον φιλανθρωπεύηται ὑβριζόμενον. Ὁ γὰρ τῆς ὀφει-
 λομένης ἀποστερω̄ν τιμῆς, οὐ μᾶλλον τιμᾷ τῷ διδομένῳ, ἢ ἀτι-
 μάξει τῷ ἀφαιρουμένῳ, κἂν προσποιήσιν ἔχῃ τιμῆς τὸ γενό-
 μενον.

10. Καὶ εἰ σοὶ πλάττεται πάθῃ περὶ τὴν γέννησιν, κᾱμοι
 15 περὶ τὴν κτίσιν· οὐδὲ γὰρ τὸ κτιζόμενον ἀπαθῶς οἶδα κτιζό-
 μενον. Εἰ δὲ μὴ γεγέννηται κατὰ σέ μηδὲ ἔκτισται κατὰ τὸν
 ἀληθῆ λόγον, δέξει τοῦ λόγου σοὶ τὸ λειπόμενον, ὃ μικροῦ τὸ
 ἴσον λέγειν τολμῶν διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ κτίσματος. Σοὶ μὲν
 οὐδὲν ἀνεπιχείρητον, οὐδὲ ἀτόλμητον τῷ κακῷ βραβευτῇ
 20 καὶ διαιτητῇ τῆς θεότητος· οὐ γὰρ εἶχες ἄλλως εὐδοκιμεῖν, ἢ
 μακρὰν ἐκβάλλον Θεὸν δεσποτείας, ὥσπερ ἐνταῦθα οἱ τυραννικοὶ
 τὸν τρόπον καὶ πλεονεκτικοὶ τοὺς ἀσθενεστέρους. Ἐγὼ δὲ μίαν
 φωνήν, τὴν αὐτὴν καὶ σύντομον φθέγγομαι. Τριάς ὡς ἀληθῶς ἡ
 Τριάς, ἀδελφοί. Τριάς δὲ οὐ πραγμάτων ἀνίσων ἀπαριθμησις (ἢ
 25 τί κωλύει καὶ δεκάδα, καὶ ἑκατοντάδα, καὶ μυριάδα ὀνομάζειν

9. Ἐξετάζω δὲ καὶ ἐκεῖνο, καὶ ἴσως ὄχι ἀπὸ ἀπαιδευσίαν τυχόν ἢ ἀμάθειαν ἀλλὰ ἀπὸ πολλήν περίσκεψιν, ὅτι δι' ἐσὲ μὲν δὲν ὑφίσταται κανεὶς κίνδυνος ὅταν θεωρῆς γεννητὸν τὸν Υἱόν. Διότι δὲν πρόκειται νὰ πάθῃ τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συμβαίνουν εἰς τὰ σώματα καὶ εἰς τὴν ὕλην μὲ τὸ νὰ γεννήσῃ ὁ ἀγέννητος, ἐπειδὴ δὲν εἶναι σῶμα, ὅπως παραδέχονται καὶ αἱ πιδὶ χαμηλαὶ περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεις. Ἐπομένως διατὶ φοβούμεθα ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχει φόβος καὶ διαπράττομεν ἀνώφελον ἀσέβειαν, ὅπως λέγεται; Δι' ἐμὲ δὲ ὑπάρχει ὁ κίνδυνος νὰ μειωθῇ ἡ θεότης, ἐὰν παραδεχόμενον τὸ κτίσμα. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται δὲν εἶναι Θεός, οὔτε ἔχει τὴν ἰδιότητα τοῦ δεσπότη ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι σύνδουλον, ἔστω καὶ ἂν θεωρηταὶ ὡς τὸ πρῶτον ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ τὴν δημιουργίαν, καὶ παρουσιάζεται μόνον ὡς πρὸς τοῦτο πιδὶ φιλάνθρωπον ἐνφ' ὑβρίζεται. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀποστερεῖ ἀπὸ τὴν ὀφειλομένην τιμὴν, δὲν τιμᾷ περισσότερον μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δίδει ἀλλὰ ἀτιμάζει μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀφαιρεῖ, ἔστω καὶ ἂν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον γίνεται παρουσιάζεται ὡς τιμῆ.

10. Καὶ ἂν δι' ἐσὲ δημιουργοῦνται πάθη σχετικὰ μὲ τὴν γέννησιν, δημιουργοῦνται καὶ εἰς ἐμὲ σχετικὰ μὲ τὴν κτίσιν. Διότι γνωρίζω ὅτι καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κτίζεται, δὲν κτίζεται χωρὶς πάθος. Ἐὰν δὲ δὲν ἔχη γεννηθῆ, ὅπως λέγεις σύ, οὔτε ἔχει κτισθῆ ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ λογικὴ, ὀφείλεις νὰ δεχθῆς ὅτι ἡ λογικὴ σου εἶναι ἐλλιπής, σύ ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ὀνομασίαν τοῦ κτισματος τολμᾷς νὰ τὸ ἐξισῶνῃς μὲ τὸ μικρόν. Σὺ μὲν λοιπόν, ὁ κακὸς κριτὴς καὶ διαιτητὴς τῆς θεότητος, δὲν ἔχεις ἀφήσει τίποτε νὰ μὴ τὸ ἐπιχειρήσῃς ἢ νὰ μὴ τὸ τολμήσῃς, διότι δὲν θὰ ἠμπορούσες νὰ ἐπιδιώσῃς καὶ νὰ ἐπιτύχῃς ἀλλιῶς, ἐὰν δὲν ἀπεμάκρυνες τὸν Θεὸν ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ ὡς δεσπότη, ὅπως κάνουν ἐδῶ οἱ τύραννοι καὶ πλεονέκται πρὸς τοὺς πιδὶ ἀδυνάτους. Ἐγὼ δὲ θὰ εἴπω ἕνα λόγον, τὸν ἴδιον καὶ πολὺ σύντομον. Εἶναι πραγματικὰ Τριάς ἢ Τριάς, ἀδελφοί μου. Τριάς δὲ ὄχι ἀπαριθμησις ἀρίστων πραγμάτων (διότι ποῖον ἐμπόδιον ὑπάρχει νὰ ὀνο-

μετὰ τοσοῦτων συντιθεμένην; Πολλὰ γὰρ τὰ ἀριθμούμενα, καὶ πλεῖω τούτων), ἀλλ' ἴσων καὶ ὁμοτίμων σύλληψις, ἐνούσης τῆς προσηγορίας τὰ ἠνωμένα ἐκ φύσεως, καὶ οὐκ ἐώσης σκεδασθῆναι ἀριθμῶ λυομένω τὰ μὴ λύομενα.

5 11. Οὕτω φρονοῦμεν, καὶ οὕτως ἔχομεν, ὥστε ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι συγχωρεῖν εἰδέναί καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν ἢ ὕστερον· αὐτοὶ δὲ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἰδέναί φύσιν θεότητος, ἀνάρχω, καὶ γεννήσει καὶ προόδῳ γνωριζομέ-
 10 νην, ὡς νῶ τῶ ἐν ἡμῖν, καὶ λόγῳ, καὶ πνεύματι (ὅσον εἰκάσαι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοήτά, καὶ τοῖς μικροῖς τὰ μέγιστα, ἐπειδὴ μηδεμίαν εἰκὼν φθάνει πρὸς τὴν ἀλήθειαν), αὐτὴν ἑαυτῇ συμβαίνουσαν, ἀεὶ τὴν αὐτὴν, ἀεὶ τελείαν, ἄποιον, ἄποσον, ἄχρονον, ἄκτιστον, ἀπερίληπτον, οὐποτε λείπουσαν ἑαυτῆς, οὔτε λείπου-
 15 σαν· ζωᾶς καὶ ζωῆν, φῶτα καὶ φῶς, ἀγαθὰ καὶ ἀγαθόν, δόξας καὶ δόξαν, ἀληθινὸν καὶ ἀλήθειαν καὶ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἅγια καὶ ἀποταγιότητα· Θεὸν ἕκαστον, ἂν θεωρῆται μόνον, τοῦ νοῦ χωρίζοντος τὰ ἀχώριστα· Θεὸν τὰ τρία, μετ' ἀλλήλων νοούμενα τῶ ταυτῶ τῆς κινήσεως καὶ τῆς φύσεως· οὔτε ὑπὲρ ἑαυτὴν τι
 20 καταλιπούσαν, ἢ ὑπερβᾶσαν ἄλλο τι (οὐ γὰρ ἦν) οὔτε μεθ' ἑαυτὴν τι καταλείπουσαν, ἢ ὑπερβησομένην (οὐκ ἔσται γὰρ) οὔτε μεθ' ἑαυτῆς τι παραδεχομένην ὁμότιμον· οὐ γὰρ ἐφικνεῖται τι τῶν κτιστῶν καὶ δούλων καὶ μετεχόντων καὶ περιγραπτῶν τῆς

μάζῃ κανείς δεκάδα και εκατοντάδα και μυριάδα ἐκείνην ἢ ὁποῖα συντίθεται ἀπὸ τόσα πράγματα; Διότι εἶναι πολλὰ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μετροῦνται και πολὺ περισσότερα ἀπ' αὐτά), ἀλλὰ σύλληψις ἴσων και τῆς ἰδίας τιμῆς, τὰ ὁποῖα εἶναι ἠνωμένα ἐκ φύσεως, και τὰ ὁποῖα ἐνώνει και ἡ ὀνομασία και δὲν ἀφήνει νὰ διασκορπισθοῦν εἰς διαιρούμενον ἀριθμὸν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν διαιροῦνται.

11. Ἔτσι πιστεύομεν και αὐτὸς εἶναι ὁ τρόπος σκέψεώς μας, ὥστε νὰ ἐπιτρέπωμεν εἰς μόνην τὴν ἰδίαν τὴν Τριάδα και εἰς ἐκείνους μόνον τοὺς καθαρούς εἰς τοὺς ὁποίους θὰ τὸ ἀποκαλύψῃ ἡ Τριάς νὰ γνωρίζουν ποῖα εἶναι ἡ μεταξὺ τῶν πραγμάτων τούτων σχέσις και τάξις. Εἰς ἡμᾶς δὲ τὸ νὰ γνωρίζωμεν μίαν και τὴν ἰδίαν φύσιν τῆς θεότητος, ἀναρχον, ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν γέννησιν και τὴν ἐκπόρευσιν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸν νοῦν ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μέσα μας και μὲ τὸν λόγον και τὸ πνεῦμα (ὅσον ἤμποροῦν νὰ ὁμοιάσουν πρὸς τὰ αἰσθητὰ τὰ νοητὰ και πρὸς τὰ μικρὰ τὰ πολὺ μεγάλα, ἐπειδὴ οὐδεμία εἰκὼν φθάνει εἰς ἀπόλυτον ὁμοιότητα πρὸς τὸ πρωτότυπον), ἢ ὁποῖα διέπεται ἀπὸ ἰδίας σχέσεις, πάντοτε τὴν ἰδίαν, πάντοτε τελείαν, καθαρὰν, χωρὶς ποσοτικούς και χρονικούς περιορισμούς, ἀδημιούργητον, ἀχώρητον, ἢ ὁποῖα ποτὲ δὲν φαίνεται κατωτέρα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τῆς οὔτε θὰ φανῇ ζῶας και ζωήν, φῶτα και φῶς, ἀγαθὰ και ἀγαθόν, δόξας και δόξαν, ἀληθινὸν και ἀληθειαν και πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἅγια και ἀγιότητα. Θεὸν τὸ καθένα ἂν τὸ ἐξετάξῃς μόνον του, ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς χωρίζει τὰ ἀδιαίρετα. Θεὸν τὰ τρία, ὅταν τὰ θεωρήσῃς ἠνωμένα μεταξὺ των λόγῳ τῆς ἰδίας κινήσεως και τῆς ἰδίας φύσεως ἢ ὁποῖα οὔτε ἔχει ἀφήσει τίποτε ἀνώτερον ἀπὸ αὐτήν, οὔτε ἐξεπέρασε κάτι ἄλλο (διότι δὲν ὑπῆρχε), οὔτε θὰ ἀφήσῃ τίποτε μετὰ ἀπ' αὐτήν, οὔτε θὰ ξεπεράσῃ (διότι δὲν θὰ ὑπάρξῃ), οὔτε παραδέχεται κάτι ἰσάξιον μὲ αὐτήν· διότι κανένα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, οὔτε κανείς ἀπὸ τοὺς δούλους και ἐκείνους οἱ ὁποῖοι μετέχουν τῆς δημιουργίας και ἤμποροῦν νὰ περιγραφοῦν, πλησιάζει

ἀκτίστον καὶ δεσποτικῆς καὶ μεταληπτικῆς καὶ ἀπείρου φύσεως. Τὰ μὲν γὰρ πάντα πόρρω, τὰ δὲ ποσῶς πλησιάζοντα καὶ πλησιάζοντα· καὶ τοῦτο οὐ φύσει, ἀλλὰ μεταλήψει, καὶ πηνίκα, ὅταν τὸ δουλεῦσαι καλῶς τῇ Τριάδι, ὑπὲρ τὴν δουλείαν γέ-
 5 νηται· εἴπερ μὴ καὶ τοῦτο αὐτὸ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ βασιλεία, τὸ γνῶναι καλῶς δεσποτείαν, ἀλλὰ μὴ φύρειν τὰ διεστῶτα, νοῦ ταπεινότητι. Οἷς δὲ τὸ δουλεῦσαι τοσοῦτον, πηλίκῃ τούτων ἡ δεσποτεία; καὶ εἰ τὸ γνῶναι μακαριότης πηλίκον τὸ γινωσκόμενον;

10 12. Τοῦτο ἡμῖν τὸ μέγα μυστήριον βούλεται· τοῦτο, ἡ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, πίστις καὶ ἀναγέννησις, ἄρησις ἀθεΐας καὶ ὁμολογία θεότητος. Τοῦτο γὰρ τὸ κοινὸν ὄνομα. Ὡστε τὸ ἀτιμάζειν τι τῶν τριῶν ἢ χωρίζειν, ἀτιμάζειν ἐστὶ τὴν ὁμολογίαν, τὸ μὲν τὴν ἀναγέννη-
 15 σιν, τὸ δὲ τὴν θεότητα· τὸ μὲν τὴν θέωσιν, τὸ δὲ τὴν ἐλπίδα. Ὁρᾶτε οἷα χαρίζεται ἡμῖν τὸ Πνεῦμα θεολογούμενον, καὶ οἷα ζημιοῖ ἀθετούμενον. Ἐῷ γὰρ λέγειν τὸν φόβον καὶ τὴν ἠπειλημένην ὀργήν, οὐ τοῖς τιμῶσιν ἀλλὰ τοῖς ἀτιμάζουσιν. Ταῦτα ὡς ἐν βραχέσι πεφιλοσόφηται πρὸς ὑμᾶς δογματικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀντι-
 20 λογικῶς· ἀλιεντικῶς, ἀλλ' οὐκ Ἀριστοτελικῶς· πνευματικῶς, ἀλλ' οὐ κακοπραγμονικῶς· ἐκκλησιαστικῶς, ἀλλ' οὐκ ἀγοραίως· ὠφελίμως, ἀλλ' οὐκ ἐπιδεικτικῶς· ἵνα γνῶτε τὸ αὐτὸ φρονούν-
 τας ἡμᾶς, οἱ καθ' ἡμῶν δημηγοροῦντες, καὶ πανηγυρίζοντες, καὶ τοῦτο μόνον ὁμοουῦντες, ἐν ἐμπνεομένους, ἐν πνέοντας· καὶ

τὴν ἀδημιούργητον καὶ δεσποτικὴν καὶ ἱκανὴν νὰ προσλαμβάνεται καὶ ἀπειρον θεῖαν φύσιν. Διότι τὰ μὲν εὐρίσκονται πάρα πολὺ μακρὰ, ἐνῶ τὰ δὲ πλησιάζουν κατὰ κάποιον τρόπον καὶ θὰ πλησιάσουν ἀκόμη περισσότερο· καὶ τοῦτο θὰ γίνῃ ὄχι λόγῳ τῆς φύσεώς των, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὅτι μεταλαμβάνουν τῆς θείας φύσεως καὶ μάλιστα τότε μόνον, ὅταν τὸ νὰ ὑπηρετοῦν σωστά τὴν Τριάδα, ξεπεράσῃ τὴν φύσιν των ὡς δούλων. Ἐὰν βεβαίως, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ βασιλεία δὲν εἶναι τὸ νὰ γνωρίσῃ κανεὶς καλὰ τὴν φύσιν τοῦ δεσπότη, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀναμιγνύῃ τὰ ἐκ φύσεως διαφορετικὰ ἐξ αἰτίας τῆς κατωτερότητος τοῦ νοῦ. Εἰς ἐκείνους δὲ εἰς τοὺς ὁποίους τὸ νὰ εἶναι δούλοι εἶναι τόσο μὲγα, πόσον μεγαλύτερη θὰ εἶναι ἡ δεσποτεία; Καὶ ἐὰν θεωρῆται μακαριότης τὸ νὰ γνωρίσῃ κανεὶς, πόσον μέγα θὰ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς γνώσεώς του;

12. Αὐτὸ θέλει δι' ἡμᾶς τὸ μέγα μυστήριον. Αὐτὸ ἢ πίστις καὶ ἀναγέννησις εἰς τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα, αὐτὸ ἢ ἄρνησις τῆς ἀθετίας καὶ ἡ ὁμολογία τῆς θεότητος. Διότι αὐτὸ εἶναι τὸ κοινὸν ὄνομα. Ὡστε τὸ νὰ μὴ ἀποδίδῃ κανεὶς τιμὴν εἰς ἓνα ἐκ τῶν τριῶν ἢ νὰ τὰ χωρίζῃ εἶναι ἀτίμασις τῆς ὁμολογίας, δηλαδὴ τῆς ἀναγεννήσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς θεότητος ἀφ' ἑτέρου, τῆς θεώσεως ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἐλπίδος ἀφ' ἑτέρου. Βλέπετε τί μᾶς χαρίζει τὸ Πνεῦμα, ὅταν τὸ θεωροῦμεν ὡς Θεὸν καὶ τί χάνομεν ὅταν τὸ στεροῦμεν ἀπὸ τὴν θεότητα. Διότι παραλείπω νὰ ἀναφέρω τὸν φόβον καὶ τὴν ὀργὴν, ἡ ὁποία ἀπειλεῖ ὄχι ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τὸ τιμοῦν, ἀλλὰ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τοῦ ἀποστεροῦν τὴν τιμὴν. Αὐτὰ ἔχω φιλοσοφήσει ἐν συντομίᾳ πρὸς σᾶς ὑπὸ τύπον δόγματος καὶ ὄχι ὑπὸ τύπον πολεμικῆς· κατὰ τρόπον πειστικὸν καὶ ὄχι ἀριστοτελικόν· κατὰ τρόπον πνευματικὸν καὶ ὄχι ἀπὸ κακὴν πρόθεσιν· κατὰ τρόπον ἐκκλησιαστικὸν καὶ ὄχι κοσμικόν· μὲ σκοπὸν τὴν ὠφέλειαν καὶ ὄχι τὴν ἐπίδειξιν, διὰ νὰ γνωρίζετε σεῖς, οἱ ὁποῖοι μᾶς κατηγορεῖτε δημοσίᾳ καὶ πανηγυρίζετε, ὅτι ἔχομεν τὸ ἴδιον φρόνημα μὲ σᾶς καὶ ἔχομεν ὁμόνοιαν ὡς πρὸς τοῦτο, ἐπειδὴ ἐμπνεόμεθα ἀπὸ ἓνα

μή, καθάπερ οἱ λιμώττοντες, σπερμολογῆτε τὰ μικρὰ ἡμῶν, εἴτε πταίσματα χρῆ λέγειν, εἴτε καὶ παλγνια· ὡς ἔστι τῆς ἄκρας κακοδαιμονίας, μὴ ἐν τοῖς ἰδίοις ἰσχυροῖς τὸ ἀσφαλές ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐτέρων σαθροῖς.

5 13. Ἴδου δεξιὰς δίδομεν ἀλλήλοις ἐν ταῖς ὑμετέραις ὄψουσιν. Ἴδου τῆς Τριάδος τὰ ἔργα, τῆς ὁμοίως ἡμῖν δοξαζομένης τε καὶ προσκυνουμένης. Τοῦτο ὑμᾶς χρηστοτέρους ποιήσει καὶ ὀρθοδοξότερους. Ὡς ὄφελόν γε καὶ ἀκουσθείμεν, καὶ γένοιτο τὴν ἡμέραν ταύτην, ἡμέραν γενέσθαι κλητὴν, ἀγίαν, μὴ ἀντιλο-
 10 γίας, ἀλλ' εὐρυχωρίας· μὴ πειρασμοῦ μνημόσυνον, ἀλλ' ἑορτὴν ἐπινίκιον· ἵνα τὸ ἡμᾶς συμφρονεῖν ἀλλήλοις, καὶ μικροῦ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἧς τὰ μὲν ὑγιῶς εἶχε, τὰ δὲ νῦν ἀπέλαβε τὴν ὑγίειαν, τὰ δὲ ὑγιαίνειν ἄρχεται, τοῦτο καὶ ὑμῖν αἴτιον γένηται σωτηρίας, καὶ ἀναπλάσεως. ὦ Τριάς ἀγία, καὶ προσκυνητή,
 15 καὶ μακρόθυμε! μακρόθυμος γὰρ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνασχομένη τῶν σὲ τεμνόντων. ὦ Τριάς, ἧς ἐγὼ κατηξιώθην, καὶ λάτρης εἶναι, καὶ κῆρυξ ἐκ πλείονος ἀνυπόκριτος! ὦ Τριάς ἡ πᾶσι ποτε γνωσθησομένη, τοῖς μὲν τῆ ἑλλάμπει, τοῖς δὲ τῆ κολάσει! Δέχοιο καὶ τούτους προσκυνητάς, τοὺς νῦν ὑβριστάς· καὶ μηδένα
 20 ζημιωθήμεν, μηδὲν τῶν ἐλαχίστων, κἂν ἐμέ τι ζημιωθῆναι δέοι τῆς χάριτος· οὐ γὰρ τολμῶ τοσοῦτον ὄσον ὁ Ἀπόστολος φθέγξασθαι.

14. Ἀλλ' οὐ ταῦτα φίλα ὑμῖν; σπαράσσεται δὲ ἡ γλῶσσα, καὶ ὠδίνει τὴν ἀντιλόρησιν; Ὁψόμεθα καὶ ταύτην ποτέ, ἡ οἷς
 25 μᾶλλον ἡμῶν σχολὴ περιεστί· γνωσόμεθα καὶ τὰ κομπὰ ὑμῶν

Πνεῦμα καὶ ἓνα Πνεῦμα ἀποπνέομεν, καὶ διὰ τὸ μὴ διαδίδετε φήμας, ὅπως κάνουν οἱ πεινασμένοι, διὰ τὰς μικρότητας μας, εἴτε πρέπει γὰρ τὰς ἀποκαλέσωμεν πταίσματα εἴτε παιχνίδια, ἐπειδὴ εἶναι ἴδιον τῆς πιδὸς μεγάλῃς δυστυχίας τὸ γὰρ μὴ θεωρῆναι ὅτι ἐξασφαλίζεται ἀπὸ τὰ ὑγιῆ στοιχεῖα τὰ ὅποια διαθέτει ἀλλὰ ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας τῶν ἄλλων.

13. Ἴδου τώρα δίδομεν ἐνώπιόν σας ὁ ἓνας τὴν δεξιὰν εἰς τὸν ἄλλον. Ἴδου τὰ ἔργα τῆς Τριάδος, ἣ ὅποια δοξάζεται καὶ προσκυνεῖται καθ' ὁμοίον τρόπον ἀπὸ ἡμᾶς. Αὐτὸ θὰ σᾶς κἀνῆ καλυτέρους καὶ πιδὸς ὀρθοδόξους. Καὶ εἴθε γὰρ εἰσακούμεθα καὶ γὰρ ἐγένετο ἡ ἡμέρα αὐτὴ ἡμέρα ἐκλεκτῆ, ἀγία, ὄχι ἀντιλογίας ἀλλὰ κατανοήσεως, ὄχι μνημόσυνον τοῦ πειρασμοῦ, ἀλλὰ ἐπινίκιος ἑορτῆ, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ὁμόνοια μεταξὺ μας καὶ σχεδὸν ὀλοκλήρου τῆς οἰκουμένης, ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἓνα μέρος μὲν ἦτο ὑγιές, ἄλλο ἔχει ξαναβρῆ τὴν ὑγείαν, καὶ ἄλλο ἀρχίζει γὰρ τὴν εὐρίσκη, γὰρ γίνῃ καὶ δι' ἐσᾶς αἴτιον σωτηρίας καὶ ἀναγεννήσεως. Ὁ Τριάς ἀγία καὶ προσκυνητῆ καὶ ἀμνησίκαχε! Διότι εἶσαι πραγματικῆ ἀμνησίκαχος ὅταν ἀνέχεσαι τόσον πολὺ ἐκείνους οἱ ὅποιοι σὲ διαιροῦν. Ὁ Τριάς, τῆς ὅποιας ἐγὼ ἔχω ἀξιωθῆ γὰρ γίνω καὶ λάτρης καὶ κῆρυξ ὑπερβολικῶς εἰλικρινῆς! Ὁ Τριάς, ἣ ὅποια κάποτε θὰ γίνῃς γνωστῆ εἰς τοὺς πάντας, εἰς ἄλλους μὲν μὲ φωτισμόν, εἰς ἄλλους δὲ μὲ τιμωρίαν! Δέξου ὡς προσκυνητῆς σου καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι σὲ ὑβρίζουν τώρα, καὶ εἴθε γὰρ μὴ χάσωμεν κανένα οὐτε ἀπὸ τοὺς πιδὸς μικροῦς, ἔστω καὶ ἂν ἐγὼ θὰ πρέπει γὰρ ζημιωθῶ ὡς πρὸς τὴν χάριν, διότι δὲν ἔχω τὴν τόλμην γὰρ ὁμιλήσω ὅπως ὁμιλήσεν ὁ ἀπόστολος ¹¹.

14. Ἀλλὰ δὲν σᾶς εἶναι εὐχάριστα αὐτά; Ταράσσεται δὲ ἡ γλῶσσα καὶ γεννᾷ τὴν ἀντιλογίαν; Θὰ τὴν ἴδωμεν καὶ αὐτὴν κάποτε ἢ, μάλλον, μὲ ἐκεῖνα ὡς πρὸς τὰ ὅποια ἡ σχολαστικότης σας μᾶς ξεπερνᾷ θὰ γνωρίσωμεν καὶ τὰ κομφεῦόμενα δημιουργήματά σας ἢ τὰ ἐξαμβλώματα, ἀφοῦ σπάσωμεν ἢ συντρίψωμεν

γεννήματα ἢ ἐξαμβλώματα, ἐπειδὴν τὰ ὠὰ τῶν ἀσπίδων ῥή-
ξαντες ἢ συντρίφαντες λόγῳ σκληρῶ καὶ ἀντιτύπῳ, οὖρια καὶ
ἀνεμιαῖα ταῦτα ἐλέγξωμεν, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τῆς ἀσεβείας κρυ-
πτόμενον βασιλίσκον εἰς μέσον ἀγάγωμεν· εἰ καὶ βασιλίσκον,
5 ἀλλὰ νεκρὸν τε καὶ ἀτελεῆ, καὶ ἀκίνητον, ταῖς ὠδίσις ἐναποθα-
νόντα, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ὄντα, καθ' ὑμᾶς εἰπεῖν, ἵνα τι
μικρὸν ὑμῖν καὶ χαρίσωμαι· οὐ μᾶλλον μισητὸν τῆς συλλήψεως
ἢ ἐλεεινὸν τῆς ἀμβλώσεως. Τοῦτο δώσει ἡμῖν, οἶδ' ὅτι, ὁ δοὺς
ἐπὶ ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβαίνειν, καὶ περιπατεῖν ἐπάνω
10 ὄφρων καὶ σκορπίων· δε καὶ συντρίψει τὸν Σατανᾶν ἐν τάχει
ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, εἴτε ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόν-
τα διὰ τὴν παλαιὰν λαμπρότητα, εἴτε ὡς ὄφιν φεύγοντα διὰ τὴν
ὑστερον σκολιότητα, καὶ τὴν εἰς τὸ χαμερπὲς μεταποίησιν, ἵνα
μικρὸν τι τῶν κακῶν ἀναπνεύσωμεν, ἀποδρασάσης παντελῶς
15 ὀδύνης καὶ λύπης καὶ στέναγμοῦ, νῦν τε καὶ ὑστερον, ἐν Χρι-
στῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

τὰ ὡὰ τῶν ἀσπίδων μὲ λόγον σκληρὸν καὶ ἐπίμονον, καὶ τὰ παρ-
 ρουσιάσωμεν ὡς κλούδια καὶ λόγια τοῦ ἀέρος καὶ παρουσιάσωμεν
 εἰς τὸ μέσον τὸν βασιλίσκον τῆς ἀσεθείας, ὁ ὁποῖος κρύβεται μέσα
 εἰς αὐτὰ καὶ ἂν ὅμως εἶναι βασιλίσκος εἶναι βασιλίσκος νεκρὸς
 καὶ ἀτελής καὶ ἀκίνητος, ὁ ὁποῖος ἔχει πεθάνει μέσα εἰς τὰς
 ὡδίνας τοῦ τοκετοῦ καὶ δὲν ὑπῆρχε προτοῦ πεθάνῃ, διὰ τὰ ὁμι-
 λήσω ὅπως ὁμιλεῖτε σεῖς καὶ τὰ σᾶς κάνω μίαν μικρὴν χάριν,
 καὶ ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι περισσότερον μισητὸς λόγῳ συλλήψεως
 ἀπὸ ὅσον εἶναι τρισάθλιος λόγῳ τῆς ἀμβλώσεως. Αὐτὸ γνωρίζω
 ὅτι θὰ σᾶς δώσῃ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τὰ περι-
 πατῶμεν ἐπάνω εἰς ὄφεις καὶ σκορπιούς¹², καὶ ὁ ὁποῖος θὰ συν-
 τρίψῃ σύντομα τὸν Σατανᾶν κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας μας, εἴτε ὡς
 ἀστραπὴν ἢ ὁποῖα ἔπεσεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν¹³ ἐξ αἰτίας τῆς πα-
 λαιᾶς του λαμπρότητος, εἴτε ὡς ὄφιν ὁ ὁποῖος ἀπομακρύνεται ἐξ
 αἰτίας τῆς μεταγενεστέρας κακίας καὶ τῆς μεταστροφῆς του
 πρὸς τὴν ποταπότητα, διὰ τὰ ἀναπνεύσωμεν ὀλίγον ἀπὸ τὰ κα-
 κά, ἀφοῦ ἐξαφανισθῇ τελείως ἡ ὀδύνη καὶ ἡ λύπη καὶ ὁ στενα-
 γμὸς, τώρα καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡ-
 μῶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τοὺς αἰῶνας
 τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

13. Λουκ. 10, 18.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

— Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ κειμένου οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας καὶ στίχους.

— Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν σχολίων οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας· εὐρίσκονται δὲ ἐντὸς παρενθέσεων.

1. Εὐρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις		11ε.	258,8
		11	180,19
1	26	12	286,19 - 310,9
11	1 - 9	19	6
27	21ε.	12 - 13	258,2
	28ε.	16	186,12
	29	16ε.	186,10
		16ε.	258,12
33	33	24	1 - 9
37	12ε.	24	15 - 18
		29	1ε.
		30	10
			306,1
			188,16
*Εξοδος			
1	14		66,10
4	13		64,10
	16		286,12
	27		64,12
7	1		286,7
	14 - 12		258,11
	28		258,11
13	21ε.		258,3
14	16ε.		258,6
	21		322,4
16	4ε.		258,7
	13		322,4
17	6ε.		258,7· 322,4
Λευϊτικὸν			
		8	2
		10	1
		10	1 - 2
		16	34
		21	17
		22	18ε.
			310,4
			310,6
			186,19
			188,16
			188,8
			188,8
*Αριθμοὶ			
		1	2 - 3
			194,18

11	20	208,23	17	49	182,1	322,10
	29	84,10	19	24		<u>84,10</u>
16	1	324,1				
21	22	224,17				

Βασιλειών Β'

	Δευτερονόμιον		1	17ε.		328,20
				21		<u>330,5</u>
23	4	174,6		25		330,7
32	15	182,20	230,16	6	6-7	<u>188,5</u>
				19	1	328,21

Ἰησοῦς Ναυῆ

						Βασιλειών Γ'
3	16ε.	258,9				
5	14	180,20	19	18		292,13
6	16ε.	322,7				
	20	258,10				

Βασιλειών Δ'

	Κριταί		1	9		284,13
2	2	208,23				
13	2ε.	272,13				Παραλειπομένων Β'
	22	272,15				
			33	12-13		320,8

Βασιλειών Α'

						Ἐσθρας Α'
2	8	212,16				
	12ε.	188,1	4	25		366,7
	21	134,20				
4	11	330,13				
7	5ε.	182,3				Νεεμίας
10	11	84,10				
	12	274,12	9	29		208,23
	22	206,17				
16	14ε.	274,17				
	16	<u>182,1</u>				Ψαλμοί

1	2	228,11	68	3	<u>184,10</u>
2	1	<u>104,17</u>		32	<u>234,14</u>
4	3	<u>368,21</u>	72	8	124,4
9	22	340,21	73	21	242,10
11	2	150,1	75	4	320,18
	7	192,3	76	4	302,11
15	6	220,20	77	70	<u>212,18</u>
16	7	<u>242,10</u>	78	4	340,14
	15	<u>298,6</u>	80	11	190,11
17	12	170,2	86		214,8· 298,5
	34	190,18	88	47	340,22
18	11	170,29· 172,1	90	13	382,8
21	11	<u>170,14</u>	97	1	320,15
22		<u>244,6</u>	98	6	286,11
23	8	322,2	100	1	210,1
25	7	168,18	103	6	170,1
26	4	192,10		15	130,9
28	9	214,9	106	29	320,17
29	6	324,20		32	212,1
	12	234,9		40	172,15
32	6	168,6	105	2	240,12
33	3	302,6	109	3	<u>214,9</u>
34	14	230,15	112	7	212,16
36	7	74,5	117	19	174,8
	37	90,22	118	103	170,20 - 172,1
37	12	<u>232,1</u>		131	190,10
38	2	226,13	123	5 - 7	322,14
	3	228,3		6	322,13
39	3	184,10· 190,17	125	2	190,14
43	15	240,15	128	3	178,7
44	2	<u>226,15</u>	131	14	212,11
	5	<u>278,23</u>	132	2	284,1· 310,1
	8	<u>306,7</u>	136	6	190,16
49	14	190,1	138	7½.	104,6
54	15	238,17	140	3	308,1
58	6	98,15		7	226,9
65	12	324,18	142	5	<u>200,2</u>
67	12	<u>212,21</u>	143	1	<u>182,2</u>
	36	<u>214,6</u>	146	6	366,14

1	2-4	150,2	8	18	266,18
	5	150,21		21	146,14
			14	14	250,19
			19	11	146,7
	Ἀγγατος		24	2	176,12
			25	3	242,10
2	11-13	88,19	28	17	320,5
			30	12	208,23
			35	10	232,17
	Ζαχαρίας		40	2	146,15
				12	168,3
3	1ε.	154,13		18	168,14
10	3	156,4		25	168,4
11	3	154,20	42	14	238,8
	4-6	156,2	50	5	190,7 210,18
	15	214,3 234,1	52	5	180,8
13	7	156,3	53	4	144,20
				7	210,19
			54	13	84,8
	Μαλαχίας		58	5	150,7
			60	4	266,10
1	6-8	152,10	62	1	358,3
2	5	152,17	66	1	168,4
	6-7	152,20			
	7	152,25			
	13	154,3			
					Ἰερεμίας
			1	4	260,12
				5	160,9
				6	64,12
1	14	216,11		16	342,10
	16	290,15	2	8	160,15
	22	130,9		21	182,21
3	7	146,11		27	230,18
	12	146,9	3	14	182,20
6	1ε.	272,5	4	2	160,11
	6	146,16		10	260,15
	8	64,12		31	358,4
	10	190,8	9	1	160,10

	4	302,12			Ματθαῖος	
	21	292,11				
10	21	160,17· 280,15		2	1ε.	220,25 - 222,1
12	10	160,19			9	104,9
23	1-2	162,3			11	104,9
32	20	162,4		3	13-17	104,12
				4	1ε.	104,13
				5	9	356,8
	Θρηνοὶ Ἰερεμίου				15	164,14· 248,20
				7	1	288,22
1	1-5	182,5			4	362,17
	20	182,18			6	126,9· 174,2· 340,2
3	28	182,17			26-27	166,3
				8	8	274,1
				9	35	104,14
	Ἰεζεκιήλ			10	5ε.	162,12
					28	268,3
3	18	208,18		12	36	338,22
3	20	130,15		13	5	166,1
7	26	158,1			22	224,16
13	15	158,11			45-46	234,22
14	14	182,9		18	6	76,8
	20	182,9			22	356,5
22	24-25	158,3		20	28	68,10
	26	158,7		22	2ε.	218,16
24	2-4	158,16			36ε.	334,14
33	2-6	156,16		23	7	134,24
	8	130,15			23ε.	162,20
34	2ε.	28,17-25		25	15	164,15
	4	326,3			18	304,13
	10-11	160,2			35	216,15
43	19	284,13				
44	8	160,1				
					Λουκᾶς	
	Δαυιήλ			1	20	238,9
				2	14	104,8
3	18	292,14		5	8ε.	272,17
9	23	284,13		6	49	166,3

7	47	222,13	6	13	192,1
8	6	138,1	7	6	192,15
	27£.	104,14		13	276,5
9	2£.	162,12		23	184,11
10	18	382,8	9	3	144,17
	19	382,8	10	2	122,19
11	21£.	342,6	12	1	187,22
	33	304,14		11	224,3
12	47	122,21		16	232,20
14	16£.	218,16	13	13	232,22
	28	196,20	14	2	130,1
18	13	320,7	15	19	146,3
21	2	320,7		33	212,15
24	32	192,4			

Κορινθίους Α'

Ἰωάννης

1	3£.	200,20	1	8	282,3-4
6	45	84,8	2	6	226,18
11	59	238,15		7	194,16
12	36	284,12		9	294,22
13	34	296,20		10	172,20
14	27	356,15		13	192,6
17	12	266,20		16	192,5
	21	72,1	3	1-2	128,18
19	24	226,10		2	194,17
				4	240,6
				6-8	186,16
				9	106,10

Πράξεις

9	25	140,11	11-12		224,5
14	25	324,17		12£.	86,17
			4	1	106,10
				5	288,22
				9	178,8
				15	144,2

Ρωμαίους

5	5	238,2	5	5	142,12
	20	242,12		8	66,14
			6	1	174,1
				7	174,1

	13	238,6		14		146,1
8	6	92,1				
9	22	138,14			Ἐφεσίους	
12	20	76,23				
13	12	314,1	2	14	240,14· 250,16·	266,6·
14	24	84,10			306,8·	328,12
	25	364,16		17		296,16
15	9	142,17		22		192,12
	41	92,3	3	17		102,4
			4	4		242,8
				11		76,20
	Κορινθίους Β'			14		126,15
				15		78,3
2	8	142,13	5	8		284,12
	16	130,7		27		214,7
	17	130,8	6	9		142,6
5	4	192,1		11		180,18
	18	296,15		12	94,18· 178,9·	292,1
6	7	276,15		14		266,24
	16	192,11		16	292,16·	326,5
7	1	290,14				
8	9	68,5				
11	21	144,15			Φιλιππησίους	
	23ε.	142,1				
	27	140,8	1	23 - 24		142,18
	33	140,11	2	2		222,3
12	3 - 4	146,4		7	68,6·	314,10
13	3	142,17		15		224,12
	11	270,1·		16		282,3-4
			3	3		180,14
				21		184,6
	Γαλάτας		4	1		142,10
				7	270,1·	328,11
2	1	304,16				
	4ε.	140,13				
3	1	142,11			Κολοσσαεῖς	
	13	144,19				
	24	102,7	3	18 - 19		142,7
6	7	238,1		22		142,6

	Θεσσαλονικεῖς Α'		14		128,24
			8	2	286,10· 306,5
2	19	184,2	9	7	188,16
			12	2	102,9· 314,12
	Τιμόθεον Α'			18	186,10
				20	186,12
			22 - 23		212,12
3	2-3	162,7			
					Ἰακώβου
	Τιμόθεον Β'		2	19	180,3
1	14	268,5	4	6	366,12
3	8	124,5			
					Πέτρου
	Τίτον		2	5	212,10
1	7-9	162,7		9	258,2· 314,4· 326,6
			5	2	92,15
				4	212,4· 282,3-4
	Φιλήμονα			6	210,20
	12	222,8			
					Ἰωάννου Α'
	Ἑβραίους		8	8	250,16
5	12	128,18		16	334,11

2. Εὐρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

Α

Ἄαρὼν (56· 58· 64)· 64,13· 138,
21· 186,5· 210,10· 286,6·
308,22· 310,5.

Ἄβδακούμ 150,13.

Ἄβειρῶν (59· 324)· 324,1.

Ἄβεσσαλώμ 328,21.

Ἄβιοῦδ 186,19· 310,6.

(Ἄβούργιος 22)

Ἄβραάμ (10· 70)· 70,7· 198,7.

ἀγαθός, -ὸν 328,13· 376,15.

ἀγαθότης 120,9.

ἀγαλλίασις 190,14· 306,7· 324,20.

ἀγαμία 230,7.

ἀγάπη (23· 25· 30· 32· 46· 53· 54·

56· 60· 62)· 64,5· 142,13·

144,18· 172,15· 198,4· 218,

10· 222,14· 232,5· 240,9·

246,21· 248,10· 250,16· 280,

2· 296,18· 334,11· 342,5·

360,4.

Ἄγγαίος 88,13.

Ἄγγελος, -οι 82,12· 140,17· 154,

10· 166,11· 178,9· 198,8·

250,19· 324,12· 340,20.

(Ἄγέννητος 42).

Ἄγια Ἄγιων 306,3.

ἀγίασμα καθηρημένον 260,4.

ἀγιασμός 194,9.

Ἄγιος, -οι 158,8· 174,2· 188,12·

214,9· 258,2· 282,5· 296,1·

314,4· 340,2· 374,16· 380,9.

Ἄδάμ 102,16· 106,1.

Ἄδης 226,9.

ἄδικία (58· 59)· 148,12· 150,15.

(Ἄμαζόνιος 32).

Ἄμμανίτης, -αι (174)· 174,6.

ἄμάρτημα 84,14.

(Ἄθανάσιος (Μέγας) 18· 30).

(Ἄθῆναι 10· 11· 12· 13· 80· 170).

Αἰγύπτιος, -οι (64· 124)· 258,12.

Αἴγυπτος (21· 27· 67· 98· 146)·

66,8· 256,26· 286,16.

αἶμα 66,9· 130,16· 148,12· 260,9·

266,7· 294,25· 330,19· 352,

18.

αἴνεσις 168,19· 190,1· αἰνέσεως

θυσίαι 190,1.

(αἴρεσις 350· 352· 362· αἰρέσεις

ἀρειανίζουσαι 362· αἰρέσεις

πνευματομαχικαὶ 362).

αἰρετικός, -οι (19· 260)· 366,3.

αἰὼν 72,2· 82,11· 212,12· 214,11·

224,21· 282,6· 292,3· 298,9·

306,13· 318,13· 326,9· 348,

3· 358,17· 382,17.

ἄκηδία 304,1.

ἄκροβυστία 142,9.

(Ἄκύλας 148).

(Ἄλεξάνδρεια 80· 170).

ἀλήθεια (27· 32· 40· 41), 66,15·

70,18· 74,18· 116,11· 122,

18· 124,2· 130,8· 152,20·

154,2· 166,11· 176,24· 192,

13· 194,5· 200,8· 232,4· 248,

8· 250,10· 264,17· 268,1·

290,14· 314,1· 336,10· 340,

12· 362,13· 366,8· 374,12.

ἀλλθινὴ ἄμπελος 230,20.

ἄλογία 232,19.

Ἄμαλῆχ 286,19· 310,11· 322,6.

(Ἄμαληκίτης, -αι 181· 286).

ἄμαρτία (29· 43)· 68,10· 90,13·

98,10· 100,11· 102,17· 114,
15· 166,20· 174,14· 182,14·
184,12, 224·15· 242,13· 276,
5· 296,16· 314,13.

ἁμαρτωλός, -οί 178,7.

ἄμβλωσις 382,8.

*Ἄμνός 194,10.

ἄμπελος 230,20· ἄμπελος ἀληθι-
νή 230,20.

(*Ἀμφιλόχιος (*Ἰκονίου) 10· 32·
34).

ἀναγέννησις (116)· 378,12.

ἀνάθημα 260,5.

ἀνάστασις (30)· 64,3· 106,5· 116,
3· 194,12.

ἄνθρωπος 130,5· 138,5· 142,7· 194,20·
274,14· 284,13· 286,1· 316,
22.

(*Ἀνθίμος (Τυάνων) 16· 17).

ἄνθρωπος (43· 44· 45· 59· 61)·
66,3· 68,4· 74,16· 78,6· 84,
21· 86,13· 94,3· 98,13· 100,
8· 102,11· (105· 185)· 108,
4· 130,9· 134,23· 138,10·
140,18· 158,3· 168,7· 178,9·
184,22· 222,21· 244,23, 248,
8· 254,23· 256,7· 284,13·
286,11· 294,18, 296,6· 302,
13· 306,5· 328,16· 350,14·
352,5· 354,3· 358,11· 364,
24· 368,21.

ἄνθρωπότης 306,8· 352,1.

(*Ἀνόμοιοι 30).

ἀνταπόδοσις 358,16.

(*Ἀντιόχεια 11· 18· 19· 20· 21·
27).

*Ἀντίχριστος 342,3.

ἀξίωμα 168,20.

ἀπαγόρευμα 194,6· 250,11· 312,24.

ἀπειθεια 80,8· 206,15.

(*Ἀπολιναρίσιος 33· 35· 61· 352).

(ἀπολιναρισμός 44).

(*Ἀπολιναριστήρ, -αι 33· 348).

*Ἀπολλῶς 240,7· 320,7.

*Ἀπολύτρωσις 194,9.

ἀπόρροια 194,6.

ἀπόστολος, -οί 142,17· 380,21.

ἀπραγμοσύνη 300,9· 352,13.

(*Ἀριανζός 8· 9· 10· 21· 28· 266).

(*Ἀρειανός, -οί 18· 26· 28).

*Ἄρειος (42· 50· 61· 67· 119)·
118,1· 350,8.

ἀρετή (30· 31· 45· 46· 53· 62)·
76,21· 86,10· 90,9· 92,18·
108,13· 112,18· 138,11· 162,
14· 224,4· 250,18· 284,18·
334,4· 346,3· 354,10.

(*Ἀρίμινος 14).

(*Ἀριστοτέλης 40).

(*Ἀρμενία 11).

ἄρμονία 78,2· 238,18· 256,4· 274,
22.

ἀρχάγγελος 166,12.

ἀρχέτυπον 68,1.

ἀρχή 64,3· 78,6· 178,10· 316,17·
332,9· 370,1· 372,1.

ἄρχιερεὺς 194,10· 304,24.

ἀσέβεια 150,18· 186,21· 188,4·
350,7· 364,2· 382,3.

(*Ἀστέριος 33).

*Ἄτμις 194,5.

(Ἀδγουστίνος 36).

αὐτοφιλανθρωπία 360,5.

B

Βάαλ 292,13.

Βαβυλῶν 156,14· 260,2.
 (Βαβυλώνιος, -οι 55).
 (Βαλαάμ 175).
 (βάπτισμα 296· Βάπτισμα ἄγιον 30).
 Βαρνάβας (57)· 304,17.
 βασιλεία 324,18· 378,5.
 Βασίλειος (ὁ Μέγας) (10· 11· 12· 13· 16, 17· 18· 22· 23· 25· 29· 31· 32· 39· 42· 47· 54· 56· 57· 59· 242· 243· 284· 288· 312· 323)· 272,2· 284,2· 300,2.
 βασιλείον ἱεράτευμα 258,3· 314,5· 326,8.
 βασιλεὺς 194,7.
 (Βατοπεδίου Μονή 23).
 Βεετζεβούλ 338,7.
 Βηθλεέμ 104,7· 220,25.
 (Βιθυνία 11).
 βλασφημία 172,19· 294,9· 310,7· 334,8· 364,8.
 (Βυζάντιον 22).

Γ

Γαλάται 350,6.
 Γελβουέ 330,6.
 γέννημα 230,8· 370,14.
 γέννησις 104,5· 374,14· 376,9.
 (γεννητὸν 42).
 (Γεῶν 104).
 γνόφος 186,11.
 γνώμη 212,3.
 γνώσις (24· 41· 42· 105)· 106,8· 122,2· 144,9· 152,23· 168,13· 172,20· (γνώσεως ξύλου 105)· (γνώσις Θεοῦ 41).

Γολιάθ 322,10.
 Γοργονία 10· 15· 31.
 Γραμματεῖς 162,17.
 Γραφή 132· 13· 192,4· 284,15· 288,22· 358,3· (Γραφή ἁγία 194).
 (Γρηγόριος Νύσσης 17· 25· 31· 47· 56· 287).
 (Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς 9· 31).
 (Γρηγόριος ὁ Μέγας 25· 48).
 Γρηγόριος (πατὴρ Γρηγ. Θεολόγου) (9· 31· 266· 284)· 272,1.
 γυνή 142,7.

Δ

Δαβὶδ (60)· 74,6· 134,17· 138,23· 150,1· 182,1· 212,19· 322,11· 328,20.
 Δαθάν (59· 324)· 324,1.
 δαίμων, -ες 104,14· 294,15.
 (Δαμασκηνὸς 43).
 (Δαμασκὸς 140).
 Δανιήλ 156,11· 182,9.
 δέησις 228,10.
 Δεσπότης 210,19· 320,6.
 (Δημόφιλος 20).
 διάβολος 154,13.
 Διαθήκη (Καινὴ) 40· 41· 50· 116. (Διαθήκη Παλαιὰ 40· 41· 48· 50· 52· 59· 88· 104· 116· 208).
 διακονία 202,3.
 (Διάνιος (ἐπίσκοπος Καισαρείας) 14).
 διάνοια 122,3· 124,1· 128,22· 184,-

20· 226,16· 302,2· 316,23·
318,10· 348,3.
(Δίδυμος ὁ Τυφλὸς 10).
δικαιοσύνη (51)· 174,8· 190,20·
194,8· 238,1· 276,17· 298,6.
δικαίωμα 210,17.
Δοαρός, -οι (323)· 320,2.
δόγμα 190,12· 348,20.
δόξα 72,2· 100,22· 136,3· 172,4·
184,3· 186,9· 190,16· 198,
14· 214,2· 230,6· 262,9·
282,5· 290,22· 294,22· 298,
7· 306,14· 318,13· 326,9·
356,21· 358,17· 370,23· 376,
15· 382,16.
δοῦλος 194,10.
δύναμις 68,2· 92,19· 94,7· 128,21,
166,19, 168,20· 176,2· 180,
5· 182,2· 184,20· 194,2·
196,18· 198,12· 204,15· 210,
13· 214,6· 230,7· 250,4· 316,
1· 320,14· 330,7· 338,6·
348,1· 350,22· 354,7· 356,17·
δυνάμεις ἀγγελικαὶ 250,8·
354,7· δυνάμεις ἀντικείμεναι
356,17· δυνάμεις θεῖαι 354,
7.
δυσπραγία 332,11.

E

Ἑβραῖος, -οι 132,11· 204,22.
ἐγκράτεια 142,18.
Ἑδὲμ (104)· 104,7.
εἰδωλολατρία (44· 321)· 104,11.
εἰκῶν 66,25· 88,15· 102,2· 166,
14· 184,13· 194,4· 314,5·
350,21· 376,12.

εἰρήνη (30· 45· 64· 54· 55· 61)·
152,19· 180,1· 212,16· 232,
7· 240,17· 248,24· 250,16·
252,5· 256,25· 262,14· 270,
1· 296,15· 328,11· 334,16,
354,15· 356,2· 366,12· εἰρή-
νης Θεοῦ 216,16.
Ἑκκλησία (9· 12· 14· 18· 21· 22·
23· 33· 36· 41· 45· 57· 58·
62· 192· 194· 272· 303)·
76,16· 78,14· 140,22· 174,7·
180,10· 206,13· 244,1· 252,
12· 272,14· 308,3· 314,8·
318,8· 322,20· 332,4· 342,
16· 354,14 (Ἑκκλησία Ὁρ-
θόδοξος 22).
Ἑλεάζαρ (58)· 310,5.
ἐλευθερία 68,7· 238,13· 348,3·
378,5.
Ἑλισσαῖος 138,22.
(Ἑλλάδιος 15).
(Ἑλλάς 11).
Ἑλλην, -ες 200,8· 294,14.
ἐλπὶς 82,11· 112,15· 122,13· 208,
15· 222,17· 238,3· 242,9·
246,12· 248,14· 262,22· 264,
2· 274,11· 306,12· 360,5·
378,15.
ἐνέργεια 94,8.
(ἐνσάρκωσις 102· ἐνοσάρκωσις Λό-
γου 102).
ἐντρόφημα 230,14.
ἐξουσία 178,10· 292,1.
ἐπαγγελία 310,9.
ἐπίγνωσις 122,20.
ἐπιτελεια 266,10· 346,6.
ἐπιθυμία 146,3· 314,21.
(ἐπίσκοπος 300).
ἐπιτίμησις 228,8.

Ἔσδρας 366,7.

Εὐαγγέλιον 140,17· 144,3· 146,
4· 162,16· 218,16· 222,10·
266,23· 274,1· 304,20.

(Εὐάγγριος 19).

(Εὐδόξιος 15· 18).

εὐεργεσία 238,15.

εὐλάβεια 122,19.

Εὐλάλιος (15· 17· 27· 47· 58· 59)·
320,2.

εὐλογία 198,16· 212,8.

(εὐνομιανολ 351).

(Εὐνόμιος 61).

εὐπειθεια 208,12· 218,11.

εὐπραγία 332,12.

Εὐρυπος 262,20.

εὐσέβεια 118,6· 132,4· 176,16·
244,22· 246,14· 286,7· 296,
14· 316,2· 336,13· 342,21·
346,4· 348,13.

(Εὐσέβειος Καισαρείας 16).

εὐφημία 228,22.

(Εὐφράτης 104).

εὐφροσύνη 234,11· 266,15.

εὐχαριστία 240,11.

εὐχή 234,25· 246,11· 250,3· 258,
9· 322,8.

(Ἐωσφόρος 54· 252).

Z

Ζαχαρίας 154,6· 238,9.

ζόφος 250,12· 304,2.

Ζωή (132)· 106,8· 108,9· 152,
18· 192,1· 194,5· 210,17·
376,15.

H

ἠδονή 130,13· 200,7· 236,19· 292,
8· 310,24.

ἠθος 128,11.

ἠλίας 138,22· 336,24.

(ἠλίας Κρήτης 24).

ἠλεῖ 188,1.

ἡμέραι 184,7· 228,6· 256,6· 266,
12· 380,9.

(ἠρῶν (φιλόσοφος) 26).

ἠσάτας (64· 146)· 64,13· 146,
17· 210,11· 272,5.

Θ

(Θαδῶρ 148).

θάνατος 106,3· 140,13· 180,15·
(272)· 276,5· 314,14.

Θαρσεύς, -εῖς 202,11.

θεῖα ἀνάδασις 216,6· θεῖα κλη-
ρονομία 220,19.

(Θέκλα 18).

θέλημα 122,22.

(Θεοδόσιος (Μέγας) 10· 20· 26·
260).

(Θεοδώρητος 125).

(θεολόγησις 30).

θεολογία 318,11· 364,8· 368,11.

(θεοποίησις 49).

Θεός (10· 13· 14· 22· 26· 27· 29·
30· 36· 37· 38· 41· 42· 43·
44· 46· 50· 51· 52· 53· 54·
55· 56· 57· 58· 60· 61· 185·
273· 318· 324)· 66,4· 70,
11· 74,9· 76,5· 78,15· 80,5·

82,6· 84,9· 94,13· 96,4· 98,
 12· 100,13· 102,2· 118,14·
 120,17· 122,11· 124,12· 136,
 19· 140,18· 150,14, 152,18·
 166,15· 168,10· 170,20· 174,
 10· 178,19· 182,2· 184,17·
 186,4· 188,7· 190,19· 192,3·
 194,4· 200,21· 202,6· 204,
 2· 206,3· 208,13· 218,5· 224,
 13· 226,17· 228,10· 230,8·
 234,13· 236,9· 238,16· 244,
 7· 248,16· 250,2· 252,3· 254,
 1· 256,10· 258,5· 264,8·
 266,19· 270,1· 272,15· 274,
 6· 282,4· 284,13· 286,7· 290,
 17· 292,15· 294,18· 296,6·
 302,5· 306,9, 312,21· 314,4·
 316,13· 318,5· 320,6· 322,2·
 324,5· 326,1· 328,8· 334,11·
 340,20· 344,23· 350,14, 352,
 4· 354,3· 356,5· 358,11· 364,
 3· 370,4· 372,7· 374,5· 376,
 18· Θεός ζών 192,12· (Θεός
 Λόγος 36)· Θεός της ειρήνης
 212,16· 328,11· (Θεός υπερ-
 βατικών 37)· (Θεός ὕψιστος
 9)· (Θεοῦ γνῶσις 41)· Θε-
 οῦ σοφία 194,16· Θεοῦ χάρις
 324,9.
 Θεότης (42· 62· 63· 319)· 70,21·
 102,9· 118,14· 120,9· 225,5·
 248,6· 250,12· 268,13· 306,
 9· 308,16· 334,23· 348,15·
 350,22· 362,10· 364,11· 368,
 23· 370,5· 372,3· 374,7· 376,
 9· 378,12.
 (Θεοτόκος 45).
 Θεοφάνεια 14· 28).
 Θεοπείσις 11).

θέωσις 294,2· 378,15.
 θλιψίς 144,6· 258,1· 324,17.
 θυμός 338,8· 354,1.
 θυσία 70,10· 78,18· 154,3· 166,
 13· 188,3· 190,2· 234,16·
 290,16· 294,25· θυσία αινέ-
 σεως 190,1· θυσία ἔναιμος
 234,20· θυσία ζῶσα 188,23·
 290,16· θυσία νομική 234,
 16· θυσία οικειοτάτη 234,14.
 θυσιαστήριον 166,13· 266,14· 306,
 1.

I

(Ἰακώβ 60· 198)· 310,17· 328,
 18.
 Ἰαμβρῆς 124,5.
 Ἰαννῆς 124,5.
 Ἰεζεκιήλ 156,15.
 Ἰεράτευμα 258,3· 314,5· 326,8.
 Ἰερεμίας (48· 52· 55· 64· 292)·
 64,12· 160,10· 182,5· 210,
 12· 260,1· 342,10.
 Ἰερεὺς 260,7· 284,20· 286,12· Ἰε-
 ρεὺς ἱερέων 286,12.
 Ἰεροδοάμ 182,13.
 Ἰερούργια 154,5.
 Ἰερουσαλήμ 146,3· 148,12· 182,13·
 240,5· 262,7· 304,19· 330,
 14· 358,4.
 (Ἰερώνυμος 11· 19).
 Ἰερωσύνη (10· 48· 50· 100· 170)·
 70,9· 74,4· 242,19.
 Ἰεσσαί 212,20.
 Ἰησοῦς 104,12· 138,22· 144,7·
 154,8· 162,12· 180,20· 214,
 11· 224,21· 270,2· 282,4·

306,10· 310,8· 318,12· 326,
9· 338,6· 382,16· Ἰησοῦς
Χριστός (44· 52)· 72,1· 214,
11, 224,21· 270,2· 282,4·
306,10· 318,12, 326,9· 382,
15.
Ἰησοῦς (τοῦ Ναυῆ) (181)· 138,
23.

Ἰθάμαρ (58)· 310,6.

Ιλαστήριον 188,18.

Ἰλλυρικόν 146,4· 304,20.

(Ἰμέριος 11).

Ἰόππη 202,10· 204,22.

Ἰορδάνης 134,6).

Ἰουδαίος, -οι (140· 142· 306)·
144,15· 294,13.

Ἰούδας 182,12· 220,25· 240,4·
336,23.

(Ἰουλιανός ὁ παραβάτης 11· 15·
29· 35· 51· 180).

(Ἰπποκράτης 106).

(Ἰρις (ποταμός) 13).

(Ἰσαάκ 70.198).

(Ἰσοκράτης 24).

Ἰσραήλ 158,14· 160,12· 182,6·
194,18· 204,19· 220,24· 234,
20· 240,5· 256,19· 258,16·
272,9· 280,25· 286,8· 320,
12.

Ἰσραηλίτης, -αι (55· 64· 174·
286).

Ἰταβύριος (148)· 148,6.

Ἰωάννης (βαπτιστής) 238,10·
300,11.

Ἰωάννης (εὐαγγελιστής) (22)·
138,24· 336,24.

(Ἰωάννης Ζωναρᾶς 34).

(Ἰωάννης Χρυσόστομος 23· 25).

Ἰὼβ 182,9· 288,14· 344,13.

Ἰωήλ 150,4.

Ἰωνάθαν (60)· 328,20· 330,7.
(Ἰωνᾶς 21· 52· 202)· 200,21·
202,10· 204,3.

(Ἰώσηπος (148).

Ἰωσήφ (60)· 328,18· 330,2· 336,
21.

Κ

Καϊάφας 336,23.

καινοδοξία 138,11· 338,5.

(Καισάρεια Καππαδοκίας 10· 11·
16· 22· 29).

(Καισάρεια Παλαιστίνης 10· 11).

(Καισάριος 10· 12· 15· 18· 31).

κακία 108,7· 112,18· 122,22· 126,
15· 154,5· 162,20· 180,4·

224,4· 302,16· 312,11· 336,

12· 346,11· 362,8· 366,18.

καλλιτεχνία 230,7.

(Καππαδοκία 10· 11· 13· 16· 24·
58· 260).

καρδία 102,4· 130,9· 146,15· 148,
1· 158,4· 192,4· 236,18·

302,8· 364,7.

Κάρμηλος 300,11.

(Καρτέριος 10).

κατάρα 144,20· 176,13.

κατ' εἰκόνα 102,2.

κενοδοξία 82,18.

κεφαλή 194,7.

κήρυγμα 162,12· 204,30.

Κηφᾶς 240,7.

(Κλεοπάτρα 98).

(Κληθόνιος 33).

(Κληρόνιος 15).

κληρονομία 182,8· 220,21· 246,2·

κληρονομία θεία 220,19.
 κλησις 242,9.
 κοινωνία 88,20· 136,4· 354,10.
 κόλασις 92,7· 380,18.
 Κοσμάς Μελωδός 34.
 κόσμος 230,10· 354,9.
 κρῖμα 202,15.
 κρίσις (39)· 320,6· κρίσις δικαία
 320,6.
 κτήσις 88,11· 164,21· 170,18.
 κτίσις 66,3· 96,21· 190,6· 194,
 11· 252,14· 268,18· 354,8·
 374,9.
 κτίσμα 370,6· 374,7.
 (Κυνικός Μάξιμος 26).
 (Κυπριανός 30· 31).
 Κύριος (28· 29· 51· 52· 104· 105·
 181· 212· 217)· 66,13· 70,
 10· 74,5· 150,1· 152,11·
 154,25· 156,3· 160,2· 162,1·
 174,7· 182,7· 190,7· 192,11·
 214,11· 224,21· 228,12· 230,
 11· 240,13· 250,20· 258,3·
 268,5· 270,2· 272,6· 286,10·
 296,3· 298,7· 306,6· 318,12,
 320,15· 322,2· 326,9· 340,
 22· 358,17· 366,14· 380,16.
 Κων/πολις (12· 18· 19· 20· 21·
 22· 23· 24· 26· 33· 47· 59·
 60· 61· 62· 260)· 328,2.

Λ

λαμπρότης 218,26· 326,2· 382,12.
 λατρεία 188,24· 290,17· λατρεία
 λογική 188,24· 290,17.
 λαός περιούσιος 314,14.
 Λευτής 152,17.

(Λιδάριος 11· 32).
 Λίβυς 118,3.
 Λόγος 37· 43· 44· 58· (102)· 120,
 10· 194,4· 232,19· 236,2·
 238,14· 254,5· 308,16· 318,
 5· 334,19.
 λαιδορία 174,9.
 λόπη 232,17· 236,18· 304,1· 382,
 15.

Μ

μακαριότης 102,6· 356,9· 378,8.
 Μακεδονία 21.
 (Μακεδονιανός, -οί 33).
 (Μακκαβαίος, -οί 30).
 μακροθυμία 248,19.
 Μαλαχίας 152,10.
 (Μάμας Άγιος 28).
 Μανασσής 320,9· (321).
 (Μάνης 61).
 μανία 350,5.
 Μανωέ (56· 273)· 272,13.
 (Μάξιμος ὁ Κυνικός 26).
 (Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής 24· 34).
 (Μάξιμος ὁ Φιλόσοφος 20).
 μαργαρίτης 174,2· 194,8.
 (Μαρία 45).
 (Μασσαλιανισμός 61).
 ματαιότης (31· 62)· 368,22.
 (Ματθαῖος 29).
 μεγαλειότης 168,20.
 μεγαλοσύνη 154,20.
 μεγαλοφυχία 68,23.
 (Μελέτιος Ἀντιοχείας 18· 20· 21).
 μελωδία θεία 190,15.
 (Μεσοποταμία 175).
 μετάνοια (321)· 202,2.

μίμησις 252,19.
 μίσος 246,19· 240,19· 336,7.
 Μιχαίλας 148,11· 276,22.
 μνημόσυνον 380,10.
 μοιχεία 332,17.
 μονογενής 70,10· 318,5.
 (Μοντανισμὸς 350).
 Μοντανὸς (51)· 350,2.
 μυσταγωγὸς 286,9.
 μυστήριον 64,14· 68,1· 104,3·
 190,3· 194,17· 200,23· 318,
 1· 346,14· 378,10.
 Μωαβίτης, -αι 174,6.
 Μωσῆς 138,21· 186,3· 210,10.
 Μωϋσῆς (47· 52· 56· 58· 59· 64·
 124· 181· 324)· 64,11· 124,
 6· 180,19· 286,5· 310,7·
 324,2.

N

Ναδάβ 186,19· 310,6.
 Ναζιανζὸς (10· 12· 13· 14· 15·
 17· 18· 24· 26· 27· 28· 29
 33· 47· 51· 52· 57· 272)·
 308,3.
 νάμα 244,3.
 (Νεκτάριος 33).
 (Νεοπλατωνικοὶ 40).
 νηστεία 150,7· 228,7.
 (Νίκαια 21· 42).
 (Νικήτας Δαβιδ 34).
 (Νικήτας Ἡρακλείας 24).
 (Νικηφόρος Κάλλιστος 34).
 (Νικόβουλος 32).
 (Νικόλαος Δοξαπατρῆς 34).
 Νινευίτης, -αι 202,1· 204,5.
 Νοβάτος (61· 350)· 350,3.

νομικὴ θυσία 234,16.
 νομοθέτης 286,8.
 νομοθεσία 186,10.
 νόμος 144,14· 152,20· 160,16,
 192,17· 228,11· 316,16· 334,
 13· 346,19.
 (Νόννα 10· 18).
 (Νόννος Ἀεῖαζ 24).
 (Νουσατιανὸς 350).
 νοῦς 228,9· 312,19.
 νομφῶν 218,26.
 νύξ 228,5· 258,6· 266,12.
 Νῶε 182,9· 244,20.

O

ὀδύνη 232,17.
 οἰκείωσις 128,16.
 οἰκονομία (28· 43· 44)· 104,4·
 110,8· 138,2· 202,6.
 ὀλοκαύτωμα 234,18.
 ὀλοκαύτωσις 306,1· ὀλοκαύτωσις
 πνευματικὴ 306,1.
 ὀμοδοξία 248,11.
 (ὀμόδοξος 360).
 ὀμολογία 338,25· 364,7· 378,14.
 ὀμόνοια 238,18· 246,19· 250,13·
 259,3· 256,6· 262,2· 334,6·
 354,4· 356,19· 364,16.
 ὀμότιμος, -οι 232,19.
 ὀμόφυχος 232,18.
 ὄνειδος 182,8.
 ὄργη 302,6.
 ὀρθόδοξος, -οι 336,9· (360).
 (ὀθάλης 16).
 οὐρανὸς 146,5· 168,2· 212,14·
 258,7)· 290,23· 314,7· 324,
 18· 382,11.

οδία (42)· 252,4· 364,4· οδία
θεϊκή 364,4.

Π

(πάθος σταυρικών 104).
παιδαγωγία 316,19.
(Παλαιστίνη 260).
παντοκράτωρ 152,25· 156,3· 318,
4.
παράδεισος 314,6.
παρθένος 104,5.
παρουσία 226,3.
Πάσχα (14· 17· 25· 28· 47· 48·
55· 216)· 64,2.
Πατήρ (41· 42· 44· 55· 62)· 70,
20· 116,19· 118,16· 220,1·
222,2· 266,8· 268,6· 278,3·
282,5· 306,6· 318,4· 326,1·
348,14· 364,16· 370,13· 378,
11.
Πατριάρχης 198,7.
(Παυλίνος 21).
Παύλος (50· 57· 124)· 138,12·
140,2· 142,1· 146,6· 162,7·
178,10· 240,7· 304,16· 320,
7.
πειρασμός (105)· 324,13· 380,10.
(Πεντηχοστή 28).
περιτομή 142,9.
Πέτρος (56)· 138,12· 272,14.
(Πέτρος Ἀλεξανδρείας 20).
πίστις (30· 50· 54· 55· 60· 62·
296· 318)· 70,20· 100,12·
122,13· 126,3· 176,16· 178,
2· 198,9· 208,13· 222,17·
224,6· 248,13· 264,17· 266,
23· 292,16· 296,11· 336,1·

378,11· (πίστις ὀρθή 55)·
(πίστις χριστιανική 9).
(Πλάτων 40).
πλήρωμα (192)· 180,10· 318,9.
Πνεῦμα (30· 41· 42· 44· 45· 56·
58· 62· 318· 363)· 102,5·
108,16· 116,20· 120,10· 144,
13· 168,8· 172,20· 176,22
192,2· 208,2· 223,3· 224,
19· 230,3· 242,17· 244,8·
246,24· 268,7· 272,4· 274,9·
276,9· 282,6· 288,5· 290,15·
296,8· 300,6· 306,3· 308,4·
310,3· 312,18· 314,15· 316,
9· 318,2· 326,1· 328,7· 334,
12· 360,6· 364,3· 370,9· 372,
1· 378,11· Πνεῦμα ἄγιον (28·
55· 118· 120· 318· 319)·
70,20· 222,3· 232,20· 234,9·
238,19· 268,7· 306,11· 318,
8· 324,12· 326,1· 348,14·
350,3· 378,11.
πόθος 314,16.
ποιητής 194,6.
ποιμήν 194,10.
πολυαρχία 118,17.
πολυθεία 118,2.
Πόντος (13· 16· 25· 47· 48· 54·
65· 242· 243)· 74,2
πραΐτης 280,7.
(Πρόκλος 37).
πρόνοια 116,8.
προσευχή 208,23· 228,8.
προσκύνησις 298,8.
πρόσωπον (42· 118· 268)· 92,4·
182,17· 230,18· 278,17.
προφητεία 202,4· 206,7· 210,5.
προφήτης, -αι 102,8· 138,23· 146,
13· 248,8· 158,2· 160,8·

202,9· 248,21· 260,7· 274,
12· 280,17· 334,13.
πρωτότοκος 194,11· 212,14· 234,
16· πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν
194,1.
(πτῶσις 116).
(Πύρρων 40).

P

Ροδοάμ 182,13.
(Ρουφίνος 24).
Ρωμαῖος, -οι (55)· 262,3.
(Ρώμη 21· 23).

Σ

Σαθέλλιος (42· 50· 61· 268)· 118,
3· 350,7.
Σαμάρεια 182,14· 240,5.
Σαμουήλ 134,21· 182,3.
(Σαμφὼν 272· 273).
Σαούλ (56· 84)· 84,10· 206,18·
274,8.
σάρκωσις 116,12.
σάρξ (43· 44· 45)· 102,10· 144,1·
164,2· 166,21· 230,8· 280,
5· 290,15· 294,4· 310,19·
324,5· 330,3.
Σάρρα (10)· 198,8.
Σάσιμα (16· 17· 21· 47· 56· 59)·
272,3.
σατανᾶς (61· 63· 105· 352· 356)·
382,10.
(Σελεύχεια 18).
(Σέλευκος 34).
σεραφίμ 146,16· 272,7.

Σιλουανός (57)· 304,17.
Σιὼν 148,12· 260,12· 330,15· 358,
4.
σκότος 184,17.
Σολομών (61)· 138,3· 166,6· 168,
11· 228,1· 354,14.
Σοφία 194,4.
σοφία 98,17· 128,25· 136,8· 142,
8· 168,6· 172,1· 180,17·
190,13· 194,16· 202,5· 226,
17· 232,21· 236,14· 242,20·
288,17.
(Σοφία Σολομῶντος (βιβλίον Π.
Δ.) 190).
(Σουδασ 10).
σταυρὸς (181)· 180,19· 284,7·
296,16· 310,11· 314,12· 350,
15· σταυρὸς ἔμφυχος 284,7.
στέφανος 184,4.
(Στωϊκοὶ 40).
συγγνώμη 64,7.
σύλληψις 382,7.
(Συμεὼν ὁ Νέος 23).
(Σύμμαχος 148).
σύμφυχος, -οι 266,24.
σύνεσις 140,5· 172,1· 236,9.
(Συρία 31).
(Σωκράτης 11).
σῶμα 276,19· 312,19· 314,7· 348,
2· 354,10.
Σωτήρ (28)· 258,18· 272,17· (Σω-
τήρως γενέθλια 28).
σωτηρία (45· 61· 63)· 122,12·
186,22· 202,2· 258,2· 352,6.
σωφροσύνη 292,23.

T

Τάνις (146) 146,8.

(ταπεινοφροσύνη 29).
 ταπεινότης 112,14.
 ταπεινώσις 80,4· 150,12· 184,8·
 320,8.
 τελειώσις 70,9· 242,19· 306,2.
 (Τιβερίνη 13).
 (Τίγρις 104).
 τιμή 218,1.
 Τιμόθεος (57)· 304,18.
 τιμωρία 180,13.
 Τίτος (57)· 304,18.
 (τριαδολογία 44).
 Τριάς 28· 30· 36· 42· 48· 54· 58·
 60· 61· 63· 119)· 116,16·
 222,4· 232,18· 248,3· 250,
 2· 330,23· 348,20· 354,5·
 366,11· 372,17· 374,14· 376,
 7· 378,4· 380,6· τριάς ἄγλα
 (48· 54· 58· 59· 62· 63)·
 250,2· 268,13· 380,14.

Υ

Υἱός (30· 41· 42· 44· 55· 62·
 118· 119· 363)· 70,20· 116,
 19· 120,1· 194,4· 222,2
 268,7· 326,1· 348,14· 364,
 4· 370,9· 372,1· 374,3· 378,
 11.
 (υιότης 42).
 ὑπεροφία 336,7.
 ὑπόστασις (42· 118)· 268,11·
 326,2.
 (Ἰφιστάριος, -οι 9).

Φ

Φαραώ (98) 66,11· 286,7.

Φαρισαῖοι 162,17.
 φθόνος 244,24· 336,7· 366,6· 370,
 2.
 φιλανθρωπία 104,4· 142,4· 340,21.
 φιλόανθρωπος 230,5.
 φιλαρχία 336,6· 358,7.
 φιλοδοξία 358,7.
 φιλόθεος, -οι 232,4· 358,13.
 (φιλοκαλία 13).
 φιλονεικία 328,3· 338,8· 346,24.
 φιλοπονία 134,1.
 φιλοσοφία 184,15· 216,10· 226,15·
 332,22· 338,4.
 φιλοχρηματία 336,6.
 φιλόχριστον 232,4.
 (Φισῶν 104).
 φρόνησις 146,12· 302,3.
 Φρύγες 350,5.
 φύσις (42· 43· 44· 61· 63· 102)·
 80,6· 88,22· 92,5· 94,6· 96,
 9· 100,23· 116,7· 120,2· 128,
 · 170,1· 242,7· 246,7· 248,4·
 254,4· 274,25· 330,12· 350,
 21· 354,6· 360,8· 368,23·
 370,17· 376,3· 378,3· φύσις
 ἀνθρωπίνη (102)· 88,22.
 φῶς (23· 37· 38· 63)· 106,4· 122,
 2· 124,1· 164,10· 194,5· 196,
 16· 232,22· 238,14· 250,9·
 274,7· 286,13· 296,3· 304,
 16· 312,23· 334,18· 340,12·
 375,15· φῶς θεῖον 312,23.

Χ

χαρὰ 234,11· 296,2.
 χάρις 70,6· 192,16· 210,5· 246,
 10· 274,25· 278,23· 296,24·

314,23· 318,12· 380,21· χά-
ρις Θεοῦ 324,9· χάρις προ-
φητικῆ 204,20.

χάρισμα (28)· 138,14· 164,16·
180,17· 236,14· 304,18.

χερουβιμ 188,19.

χρηστότης 142,5· 208,13· 298,1·
312,16.

χρῖσις 188,14.

χρῖσμα 242,18· 272,4.

(Χριστιανισμὸς 119,140).

Χριστιανός, -οί 178,16· 340,6.

(Χριστόλογία 44).

Χριστός (18· 28· 29· 33· 37· 44·
45· 48· 50· 51· 52· 57· 61·
192· 244)· 66,5· 68,2· 72,
1· 78,3· 102,4· 116,12· 130,
3· 138,12· 142,18· 144,3·
166,13· 170,18· 178,23· 180,
1· 192,6· 194,1· 206,1· 212,
5· 214· 11· 220,18· 222,10·
224,20· 226,8· 232,3· 240,8·
246,5· 270,2· 280,10· 282,
4· 292,20· 294,25· 296,11·
298,7· 306,10· 314,10· 318,
12· 326,9· 336,24· 342,9,
358,16· 368,8.

(Χριστογένενα 28).

(Χρόσιπος 40).

(Χρυσόστομος Ἰω. 48).

Ψ

ψεύδος 368,22.

ψευδόχριστος 296,8.

ψυχὴ (11· 34· 36· 38· 45· 50·
58· 185)· 68,16· 76,22· 84,
21· 94,4· 96,4· 98,11· 100,
16· 102,2· 108,11· 110,11·
114,20· 116,6· 126,8· 130,
17· 132,4· 134,15· 140,4·
152,6· 154,17· 158,6· 170,9·
172,8· 174,3· 184,21· 188,
11· 200,10· 208,18· 210,15·
230,15· 244,2· 252,20· 266,
23· 268,4· 274,5· 276,15·
290,16· 302,11· 310,23· 312,
19· 316,5· 318,8· 322,14·
346,4· 354,10· 358,5· 368,3.

Ω

ᾠρ (58)· 310,10.

ᾠριγένης (13· 43· 125· 202).

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	σελ. 9
Κείμενον - Μετάφρασις	» 64
Λόγος Α΄. Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα	» 64
<u>Λόγος Β΄.</u> Ἀπολογητικὸς τῆς εἰς τὸν Πόντον φυγῆς	» 74
Λόγος Γ΄. Πρὸς τοὺς καλέσαντας καὶ μὴ ἀπαντήσαντας	» 216
Λόγος ΣΤ΄. Εἰρηνικὸς πρῶτος	» 226
Λόγος Θ΄. Ἀπολογητικὸς εἰς πατέρα καὶ Βασίλειον	» 272
Λόγος ΙΑ΄. Εἰς Γρηγόριον Νύσσης	» 284
Λόγος Ι΄. Εἰς ἑαυτὸν, εἰς τὸν πατέρα καὶ Βασίλειον τὸν Μέγαν	» 300
Λόγος ΙΒ΄. Εἰς τὸν πατέρα ἑαυτοῦ	» 308
Λόγος ΙΓ΄. Εἰς Εὐδάλιον	» 320
Λόγος ΚΒ΄. Εἰρηνικὸς β΄	» 328
Λόγος ΚΓ΄. Εἰρηνικὸς γ΄	» 360
Εἰρηνηρια	» 385
1. Εἰρηνηριον χωρίων τῆς Γραφῆς	» 385
2. Εἰρηνηριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	» 394
Πίναξ περιεχομένων	» 407